

การประเมินฐานะทางภาษีอากร

ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์

คำบรรยายประจำวันเสาร์ ภาคอาสาฬหบูชา ประจำปี ๒๕๒๒

ณ ลานหินโค้ง สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา

ของ

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมทานมูลนิธิ

จัดพิมพ์ด้วยดอกผลทุน “ธรรมทานปรีวรรตน์”

เป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ของหนังสือธรรมโฆษณ์ หมวดที่ ๒ ชุดปกรณ์พิเศษ

หมายเลข ๑๕ ข. บนพื้นแถบสีแดง จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

ออกพรรษา ตุลาคม ๒๕๔๘

ฉบับที่ระลึกครบ ๑๐๐ ปี พุทธทาสภิกขุ

[ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย.]

ธรรมนูญมูลนิธิ ไชยา จัดพิมพ์

พิมพ์ครั้งแรก	๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๔	จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๒	๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๘	จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย
แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็นร่างกายไปไม่ลำเอียง
นั่นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา

พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย
ถึงดีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบกายใจรับใช้มา
ตามปัญญาของค้พระพุทธไม่หยุดเลย

พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย
อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโฆษณตามที่วางไว้อย่างเคย
ไอ้เพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตาย

แม้ฉันตายกายลับไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่งยังแจ้วแว่วทูลสหาย
ว่าเคยพลอดกันอย่างไรไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉันไม่ตายกายธรรมยัง

ทำกับฉันอย่างกะฉันนั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับท่านทั้งหลายอย่างหนหลัง
มีอะไรมาเขี่ยไค้ให้กันฟัง
เหมือนฉันนั่งร่วมด้วยช่วยชี้แจง

ทำกับฉันอย่างกะฉันไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวันนัดสนทนาอย่าเลิกแล้ง
ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกัน.

พุทธทาส อินุทปญฺโญ

กรมการพาณิชย์

อุทัยบุรีวิวัฒนาการ
อุทัยบุรีวิวัฒนาการ
อุทัยบุรีวิวัฒนาการ ๑๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๐๐

อนุโมทนา

การที่ท่านท่านขุดได้ ได้อำนวยความสำเริง
แก่การจิตนิยมอันมีชื่อธรรมนิมิตอันมี
มาในครั้ง นี้ นั้น อนุโมทนา ทั้งโดย
ส่วนตัว และในนามของพวกขุดด้วย ทั้งหลาย
ในขณะนี้เป็นการช่วยให้ชื่อธรรมนิมิตอันมี
ในโลกมนุษย์ อันนามนี้โลกนี้คือ ต่อกฎธรรม
เป็นอันยิ่งยวด.

ยอดธรรมโลก ยังไม่สามารถตั้งอยู่ในฐานะ
ผู้ที่กระทำสิ่งดีของโลกได้ แต่กลายเป็นชื่อที่
ยิ่งเยี่ยงนิคมอันมีชื่อธรรมนิมิตอันมี
มากกว่า. คำสอนเหล่านี้ยังเป็นที่ยัง
ที่จะเป็นคุณความดี หรือที่ชื่อของโลก, แต่ก็มี
มิใช่เป็นที่เข้าใจกัน อย่างเพียงพอ; ยังจะต้อง
ความเข้าใจกัน และประจักษ์กันอีกมาก. กิจ-
กรรมธรรมนิมิตอันมีคุณความดีอันมี
แก่มีคุณอันยิ่ง.

ทุกศาสนา ล้วนแต่มีธรรมะเป็นแก่นใจ ซึ่ง
ที่สามารถนำเอามาใช้ได้ ก็ดั่งแก้วใส่มืดมัวของ
โลกนี้. การทำให้โลกมีศาสนา เป็นสิ่งอัน
ยิ่งยวด แห่งยุคปัจจุบัน. คำสอนของแต่ละศาสนา
และข้อปฏิบัติกันแท้ แห่งศาสนาของตน

สอง = รวมมือกัน ช่วยโลกได้. กิจกรรมธรรมนิยาม
กิลี ตีเพื่อนใหม่ เพื่อวัดบุญระสัดดี สังเกตให้ดี

สี่ มีชื่อของระฆังระฆัง ตั้งไว้สี่สีกเกตเป็นผีเสื้อ
ของหนังสือ กิลี เขาทำลิ้งทำกันได้แต่เพียง สี่ "ธรรมะ;
แต่ สี่ "ธรรมะ, สี่ มีชื่อธรรมะใช้ 4 นกกร แก้ว
ขลุ่ยหน้าหนึ่ง ๑ ของเพียงพอ. เขา สี่ มีชื่อด้วยตัวเลข 4 ให้
มีธรรมะ ๑ อย่างที่เขาได้ไว้เช่นนี้, เขา สี่ มีชื่อละตาย 4 น
กรที่เขามีสี่ธรรมะ, เขา สี่ มีชื่อแล้วอันตรายขึ้นเกือ
สี่จากกรที่เขามีสี่ธรรมะ; นก สอน แล = นก เวียน
ธรรมะ สี่ เป็นชื่อที่มีชื่อ ไม่คุ้มทุน. กิจกรรม ธรรม-
นิยาม สี่ มุ่งไป 4 นกกรกร = 4 ให้ สี่ ธรรมะ สี่
กว่าที่ละเพียงแต่ให้ สี่ ธรรมะเท่านั้น.

ครูฝึก ๗ = ๗ "สี่ สี่ นกกร" แห่งโลกยุคนี้ -
ควรมี นก กรอกจากไม้สอนธรรมะ, ไม้สอนแต่หน้า
สี่ กับหน้าซึ้งแล้ว สี่ สอนไปในทาง สี่ ให้มีกับ
สี่ ๑๐๖ ๑๐๖ โดยกรที่ สี่ เป็นกรสี่ปีสี่ร้อยหก และ
สัตตลักษณ์ทวีทยา; ผลโลกยุคนี้ควรมี สี่ อยู่ 4 น
ฐานะ ที่ยาก ที่จะมีธรรมะ มากยิ่งขึ้นหากที่ เพราะผล
มีธรรมะแห่งกรตามสี่ตัวเลข สี่ เป็นห้าสี่ ๑๐
ธรรมะ. คนที่ฝึกจะมีใจจริง ขุติลตามรอย ๗๖
๓ - ๔ - ๕ - ๖ - ๗ - ๘ - ๙ - ๑๐ - ๑๑ - ๑๒ - ๑๓ - ๑๔ - ๑๕ - ๑๖ - ๑๗ - ๑๘ - ๑๙ - ๒๐ - ๒๑ - ๒๒ - ๒๓ - ๒๔ - ๒๕ - ๒๖ - ๒๗ - ๒๘ - ๒๙ - ๓๐ - ๓๑ - ๓๒ - ๓๓ - ๓๔ - ๓๕ - ๓๖ - ๓๗ - ๓๘ - ๓๙ - ๔๐ - ๔๑ - ๔๒ - ๔๓ - ๔๔ - ๔๕ - ๔๖ - ๔๗ - ๔๘ - ๔๙ - ๕๐ - ๕๑ - ๕๒ - ๕๓ - ๕๔ - ๕๕ - ๕๖ - ๕๗ - ๕๘ - ๕๙ - ๖๐ - ๖๑ - ๖๒ - ๖๓ - ๖๔ - ๖๕ - ๖๖ - ๖๗ - ๖๘ - ๖๙ - ๗๐ - ๗๑ - ๗๒ - ๗๓ - ๗๔ - ๗๕ - ๗๖ - ๗๗ - ๗๘ - ๗๙ - ๘๐ - ๘๑ - ๘๒ - ๘๓ - ๘๔ - ๘๕ - ๘๖ - ๘๗ - ๘๘ - ๘๙ - ๙๐ - ๙๑ - ๙๒ - ๙๓ - ๙๔ - ๙๕ - ๙๖ - ๙๗ - ๙๘ - ๙๙ - ๑๐๐
เจ้า, สี่ มีชื่อแก่ละเล็ก, สี่ มีชื่อแก่ละใหญ่,

มีศกตามเนิ่นชางกัน ในนี้เอง; ละก็เห็นการชก กี่
 ใจกรู ละมาคึดข้าง ในนี้มันมีมุขธรรมะ แทนการ
 มุข อเขตนะ คี่มีไว้เพื่อ ทมารมณ! นี่แน่่งทมา-
ครุฎฐี กัดบ่ดกรอโลก, โลกวิธอัดเว อยู่ด้อย
 เพลื่อ แน่่งทมารมณ และวิธีกรรมบ่มีโลกทมา-
 รมณ อย่างบ่ปรีชาวิตถารชณิด คี่ไม้เคยมีมาก่อน;
 ก่อกรรม ธรรมโมฆะ ละก็ตกอยู่ในลักขณะ เนมือห
กัดบ่ดกรอจันฎฐา นริธ่ตังกัมี ลุบข้างลอดรุเจมี
โศภีเดื่อ, แต่พวกเรา ก็ยบชอดอันธารชณะอัน
 มีมิได้ อยู่มัน เสง.

คี่ให้ศกมร้อมมอ แก้กิจกรรมบ่ มากน้อย
 เพลื่อไว้ ก็ยบมตังอยู่ในฐานะ เบื้อผู้บ่พระคุณ
แก้ชกเรา อย่างในลุ่มหลอ อยู่มัน เสง. อาตมา
ขอแลละศกม ขอคน ขอไมชก และ อันนอยพร
แทน ในนามของบรรดา ผู้มอ เห็นประ โยชคน
แน่่งกิจกรรม ธรรมโมฆะ คี่ ดุกอ้วนหน้า.

ขอให้ท่านผู้เป็นทนต์ มร้อมทั้งปวง ชก
อไ้รับผลกศล แน่่ง กิจกรรมธรรมทาน บ่ ใดบ่ทักกัน
ทั้ง ใน ทุก อัน เป็น มี จัน และ สัมปรายก; ประ สย สัน น ศ
ยัง ง ัน มี อยู่ ทุก อัน อา ชา ตรี ทุก เสง ๔

ไปมาขพลากรม เสง,
 อนุกรม อิมพลา

คำปรารภ

[ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒]

หนังสือ ชุค ธรรมเนียม ของท่านพุทธทาส ที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ มีจำนวนมากกว่า ๗๔ เรื่องแล้ว; แต่บางเรื่องก็ขาดคราวพิมพ์ไปนานแล้ว จึงทำให้มีเผยแพร่อยู่ไม่ครบทั้งชุด ซึ่งมีสหายธรรมหลายท่านได้สอบถามมายังธรรมทานมูลนิธิขอให้ช่วยพิมพ์ซ้ำอยู่เรื่อยๆ. เนื่องในโอกาสฉลอง ๑๐๐ ปีพุทธทาส ๒๔๔๕ - ๒๕๔๕ ทางธรรมทานมูลนิธิจึงเห็นสมควรให้มีการจัดพิมพ์เล่มที่ขาดคราวพิมพ์ไปแล้วขึ้นมาใหม่ให้ครบทั้งชุด โดยจะได้ทยอยจัดพิมพ์ขึ้นมาตามลำดับให้มีครบสมบูรณ์ทุกเล่มต่อไป.

สำหรับหนังสือธรรมเนียม เล่ม ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์ นี้ เป็นการจัดพิมพ์ครั้งที่ ๒ ของเรื่องนี้ ด้วยทุน ธรรมทานปริวรรตน์ จำนวนพิมพ์ ๑,๐๐๐ เล่ม.

ในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้พยายามรักษาต้นฉบับเดิมไว้ให้มากที่สุด เพื่อเป็นการอนุรักษ์ต้นฉบับเดิมและความสะดวกรวดเร็วในการจัดพิมพ์ด้วย; ถึงอย่างไรคุณภาพของหนังสือก็ยังเป็นเรื่องสำคัญอยู่ ดังจะเห็นได้จากที่มีการปรับปรุงคุณภาพของกระดาษและความชัดเจนของตัวอักษรให้ดีขึ้น.

ธรรมะที่ยังเป็นเพียงถ้อยคำอยู่ในหนังสือนั้น ยังช่วยใครไม่ได้, เมื่อใดถ้อยคำนั้น มีคนเอาไปคิด ไตร่ตรอง เห็นด้วย แล้วพากันปฏิบัติตาม เมื่อนั้นธรรมะเหล่านั้น จะกลายรูปจากที่เป็นเพียงคำพูด มาเป็นองค์ธรรมที่สามารถคุ้มครองผู้ปฏิบัติธรรมนั้นๆ ให้รอดพ้นจากทุกข์ได้. จึงหวังอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะให้ประโยชน์เป็นแนวทางในการศึกษาและปฏิบัติธรรม แก่ผู้สนใจได้อีกเล่มหนึ่ง.

ธรรมทานมูลนิธิ

คำปรารภ*

หนังสือธรรมโฆษณ^๕ ชุดที่ท่านอาจารย์พุทธทาส บรรยายประจำวันเสาร์ ครั้งที่ ๑ ภาคอาสาฬหบูชา เริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคม จนถึงวันที่ ๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๒ รวม ๑๓ ครั้ง ท่านเจตนาบรรยายชื่อของชุดว่า **ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์** เพราะอาศัยเหตุที่ผู้รู้บางคนไม่เข้าใจ ว่าพุทธศาสนาไม่ใช่วิทยาศาสตร์ และขัดกับวิทยาศาสตร์.

แต่แท้จริงพุทธศาสนาเป็นเรื่องของวิทยาศาสตร์อย่างยิ่ง สมควรศึกษาให้เข้าใจเสียให้ถูกต้อง ซึ่งพึงศึกษาตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ดังที่ท่านอาจารย์บรรยายตั้งแต่ต้นโดยละเอียดไปตามลำดับ.

ท่านผู้สนใจกันคว่าข้อปฏิบัติของพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องจะพบข้อปฏิบัติตามหลักการของพระพุทธศาสนา เป็นหลักเกณฑ์หรือการอย่างเดียวกันตามรูปแบบของวิทยาศาสตร์.

แม้คำบรรยายชุดนี้จะเป็นที่ยอมรับและเกิดประโยชน์แก่ผู้ศึกษาทั่วไป แต่ทางเจ้าหน้าที่ผู้รวบรวมเข้าหนังสือเป็นชุดธรรมโฆษณ^๕ก็ยังมีได้รวบรวมเข้าลำดับชุดธรรมโฆษณ^๕ทันที เพราะระยะ พ.ศ. ๒๕๒๒ นี้ มีคำบรรยายชุดอื่นๆ ของท่านอาจารย์กำลังมีชุดธรรมโฆษณ^๕ชุดอื่นเรียกร้องอยู่อีกหลายเล่ม จึงจัดทำลำดับจำเป็นที่เรียกร้องก่อน.

ตกมาถึง พ.ศ. ๒๕๓๒ งานธรรมโฆษณ^๕เบาบางลง คณะผู้จัดทำเตรียมทำชุดวิทยาศาสตร์ ต่อไป พอประจวบระยะนี้เจ้าหน้าที่ฝ่ายจัดธรรมโฆษณ^๕มีอาการป่วยมากเกี่ยวกับสมองพิการ ไม่สามารถดำเนินการงานได้.

ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ กระทั่งตกมาจน พ.ศ. ๒๕๓๓ ท่านอาจารย์พิจารณาเห็นสมควรรวบรวมงานธรรมโฆษณ^๕ที่ค้างไว้ (เจ้าหน้าที่เดิมค้างไว้) นำมาตรวจสอบให้สำเร็จโดยองค์ท่านเอง กับขอให้ศิษย์เดิม คืออดีต รม.ม.วิ.จ.โต ภิกขุ มาช่วยจัดทำตามความประสงค์ของท่าน งานจึงสำเร็จเป็นธรรมโฆษณ^๕ชุด ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์ เมื่อต้นเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๓ ด้วยประการฉะนี้.

* เมื่อพิมพ์ครั้งแรก

สารบัญย่อ

ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์

	หน้า
๑. หลักเกณฑ์ทั่วไปของวิทยาศาสตร์	๑
๒. ธรรมะมีความเป็นวิทยาศาสตร์ ทุกรูปแบบ	๒๙
๓. ธรรมะไม่มีอะไรเป็นความลึกลับ	๕๓
๔. โครงสร้างแห่งสิ่งที่เรียกว่าชีวิต	๗๖
๕. สิ่งลึกลับ ต้องทำให้กลายเป็นเพียงสิ่งลึกลับซึ่ง	๑๐๙
๖. ความลับของอายตนะ เป็นสิ่งที่ต้องเปิดเผย	๑๓๗
๗. ความลับของอายตนะ เป็นสิ่งที่ต้องเปิดเผย (ต่อ)	๑๖๗
๘. เบญจขันธ์ เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องรู้จัก	๑๙๓
๙. เบญจขันธ์ เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องรู้จัก (ต่อ)	๒๒๗
๑๐. เบญจขันธ์ เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องรู้จัก (ต่อ)	๒๔๙
๑๑. หลักที่เป็นกฎของธรรมชาติเกี่ยวกับขันธ์ทั้ง ๕	๒๗๙
๑๒. การเกิดแห่งอุปาทานขันธ์	๓๐๙
๑๓. ขันธ์ ๕ ในฐานะเป็นโครงสร้างที่จำเป็นของชีวิตตามธรรมชาติ	๓๓๗

โปรดดูสารบัญละเอียดในหน้าถัดไป

สารบัญละเอียด

ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์

๑. หลักเกณฑ์ทั่วไป ของวิทยาศาสตร์.

๗ กรกฎาคม ๒๕๒๒

หน้า

รู้จักวิทยาศาสตร์แต่เพียงเป็นเรื่องวัตถุ, พูกว่าธรรมะเป็นวิทยาศาสตร์	๑
จึงพูดกันไม่รู้เรื่อง	๑
วิทยาศาสตร์เป็นคำเรียกสิ่งที่มีความจริงปรากฏเห็นอยู่ ธรรมะก็เป็นวิทยาศาสตร์เช่นนั้น	๒
ธรรมะที่เป็นตัวศาสนา มิใช่เรื่องปรัชญา (แห่งคนสมัยนี้) ซึ่งใช้ศัพท์ไม่ได้	๓
พุทธศาสนาไม่เป็นปรัชญา และไม่ขัดกับวิทยาศาสตร์เพราะเป็นเรื่องเดียวกัน	๓
เรียนพุทธศาสนาแบบปรัชญาใช้ศัพท์ไม่ได้	๔
พุทธศาสนา มิใช่วิชาจิตวิทยาตรรกวิทยา ฯลฯ แต่เป็นเรื่องจริงของธรรมชาติ	๔
หลัก ๑๐ ประการ (กาลามสูตร) ที่ทำให้เห็นว่าพุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์	๕
หลักกาลามสูตร มิไว้บ่งกั้นการเข้าใจผิด เมื่อมีปัญหาว่าจะเชื่อ—ปฏิบัติอย่างไร	๕
หลักกาลามสูตร พวกที่ ๑ มี ๓ : อย่าเชื่อเพราะฟังตาม ๆ กัน—ทำต่อ ๆ กัน—เล่าลืออยู่	๖
ชาวพุทธต้องไม่เชื่อด้วยเหตุ ๓ นั้น แต่ต้องเห็นประจักษ์แก่ใจก่อนจึงเชื่อ	๖
หลักกาลามสูตร พวกที่ ๒ มี ๑ : อย่าเชื่อเพราะอ้างตำรา	๖
ชาวพุทธต้องไม่เชื่อแม้มีหลักฐานอยู่ในตำรา ต้องทำให้เห็นแจ่มก่อนจึงเชื่อ	๖
หลักกาลามสูตร พวกที่ ๓ มี ๔ : อย่าเชื่อเพราะเหตุผลทางตรรก, ปรัชญา,	
ยึดเอาตามสามัญสำนึก, และเพราะทนต่อความเห็นของตน	๘-๙
ชาวพุทธต้องเชื่อโดยปราศจากเหตุทั้งสี่นี้ด้วย	๑๐

ตรรกมุงเอาเหตุผลตรงๆ ปรักษามุงเอาเหตุผลอ้อมๆ หรือคาคะเน	๙
หลักกาลามสูตร พวกที่ ๔ มี ๒ : อย่าเชื่อเพราะผู้พูดน่าเชื่อ—ผู้พูดเป็นครูตน		๑๐
ชาวพุทธต้องไม่เชื่อ แม้โดยอ้างตัวบุคคลทั้ง ๒ นี้ด้วย	๑๐
คำที่พระพุทธเจ้าตรัส รับเอามาเชื่อทันที ผิดพุทธประสงค์เพราะไม่เป็นวิทยาศาสตร์		๑๐
ผู้ปฏิบัติตามหลักกาลามสูตร จะเชื่ออะไรต้องหลังจากพิสูจน์เห็นประจักษ์แล้ว		๑๑
“ประจักษ์อยู่อย่างแจ่มแจ้ง” นี้หัวใจวิทยาศาสตร์	๑๑
มีหลักกาลามสูตรเป็นแนวปฏิบัติ ชื่อว่ามีญาณทัสมัปปัญญา	๑๒
หลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ เข้ากันได้กับหลักกาลามสูตรทั้งสิบ	๑๒
หลักเกณฑ์วิทยาศาสตร์ ๓ รูปแบบ : รัสเซียประจักษ์, วางกฎเกณฑ์ตามรัสเซีย, พิสูจน์ทดลอง	๑๓
การตรัสรู้การสอนของพุทธองค์เป็นไปตามหลักเกณฑ์วิทยาศาสตร์ทุกประการ	๑๔
พระพุทธเจ้าเป็นนักวิทยาศาสตร์ทางจิต ไม่ใช่เป็นนักปรัชญา	๑๖
พุทธธรรมทั้งรากฐานอยู่บนความรู้สึกรจริง ไม่ใช่อยู่กับการคาคะเน ฯ...	๑๗
วิทยาศาสตร์จริงลงไปทีรัสเซียจริง ๆ ปรักษามุงจริงตามที่คำนวณเอาไว้จริง	๑๗
ธรรมะสรุปรวมใน ๔ ความหมาย ล้วนแต่เป็นวิทยาศาสตร์	๑๘
วิทยาศาสตร์ ใช้ได้ทั้งเรื่องทางวัตถุและจิตใจ	๑๙
พระพุทธเจ้าเป็นนักวิทยาศาสตร์ที่ก้าวหน้าไกลกว่านักวิทยาศาสตร์ปัจจุบัน	๒๐
นักวิทยาศาสตร์ทางโลก ก้าวหน้าไปเท่าไรๆ ก็ยังอยู่ในกองทุกข์	๒๐
วิทยาศาสตร์ในพุทธศาสนา เห็นได้จากของจริง ไม่ใช่สมมุติเอา	๒๑
วิทยาศาสตร์ทั้งหลัก วางกฎเกณฑ์ หลังจากพิสูจน์ทดลองแล้ว	๒๑
ปรักษามุงทั้งหลักเกณฑ์ ทฤษฎี ก่อนการพิสูจน์ทดลอง	๒๑
ความเกิด, อบายสี ในรูปวิทยาศาสตร์	๒๔

	หน้า
ธรรมะเป็นวิทยาศาสตร์ ตรงตามคำสั่งรเสริญพระธรรม (ธรรมคุณแก้ว)	๒๔
ดูความเป็นวิทยาศาสตร์ ที่ต้องเป็นสันติวิธีโก อกาลิโก ฯลฯ	๒๔
กิลีส—กรรม—วิบาก ตามรูปแบบวิทยาศาสตร์	๒๕
บทพระธรรมคุณทุกบท แสดงความเป็นวิทยาศาสตร์สูงสุดของพระธรรม	๒๖
พระพุทธเจ้า เป็นยอดนักวิทยาศาสตร์	๒๗
นักวิทยาศาสตร์ที่สมบูรณ์ในพุทธศาสนา ต้องจบลงที่วิมุตติ	๒๘

๒. ธรรมะมีความเป็นวิทยาศาสตร์ทุกรูปแบบ.

๑๔ กรกฎาคม ๒๕๒๒

เห็นว่าศาสนาเนื้อแท้ไม่ขัดกับวิทยาศาสตร์ ทำให้นักวิทยาศาสตร์ยอมรับ	
และสนับสนุนศาสนา	๒๙
ศาสนาที่แท้ทุกศาสนา ไม่ขัดกับหลักวิทยาศาสตร์	๓๐
ธรรมะคือระบบการปฏิบัติที่ถูกต้องแก่ความเป็นมนุษย์ ทุกชั้นตอน	
แห่งวิวัฒนาการของมนุษย์	๓๐
เหตุผลที่ธรรมะไม่ขัดกับวิทยาศาสตร์	๓๑
ธรรมะสรุปเป็น ๔ ความหมาย : ธรรมชาติ, กฎธรรมชาติ,	
หน้าที่ตามกฎธรรมชาติ, และผลที่เกิดขึ้นตามกฎธรรมชาติ	๓๑
ธรรมะ ๔ ความหมาย ไม่ขัดกับวิทยาศาสตร์เพราะเป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตา	๓๒
สุขทุกข์ เป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตา ไม่ใช่ตามอำนาจกรรมเก่าเท่านั้น	๓๒
“เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี” นี้กฎอิทัปปัจจยตา, หัวใจของวิทยาศาสตร์	๓๓
กฎธรรมชาติหรือกฎอิทัปปัจจยตา จะสมมติเรียกว่าพระเจ้าก็ได้	๓๓
หลักการ ๓ ประการที่ทำให้สำเร็จประโยชน์เป็นศาสนา	๓๔
ศาสนามีอยู่ ๓ ประเภท : บัญญัติธัมม, วิริยธัมม, สัทธาธัมม	๓๔

พุทธศาสนาเป็นประเภทบัญญัติกะ มีหลักว่า ปญฺญา ปริสุตฺตติ	๓๔
พุทธศาสนามีวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ใช้บัญญัติทุกข์	๓๕
ศาสนาที่มีวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ใช้กำลังจิตหรือความเพียรกับความรู้ทุกข์	๓๕
ระบบรูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ ไม่ใช่หัวใจพุทธศาสนา เป็นหลักใช้ทั่วไปในลัทธิอื่น	๓๖
การปฏิบัติที่ทำให้เกิดสมาธิ เป็นไปตามหลักวิทยาศาสตร์.... ..	๓๗
ศาสนาที่มีวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ใช้สัทธาตบความรู้ทุกข์	๓๗
ศรัทธาจัดทุกข์ได้ ต้องเป็นไปตามหลักธรรมชาติ	๓๘
ทุกศาสนาที่ตบทุกข์ได้ มีวิถีทางเป็นวิทยาศาสตร์ทั้งนี้	๓๙
เมื่อยังไม่เห็นแจ้ง ธรรมะจะเป็นเหมือนผี, เป็นความจริงอย่างปรัชญา	๓๙
สัทธาที่มีมาก พอที่จะระงับความรู้ทุกข์ไปจนตายได้	๔๐
ไสยศาสตร์ระงับความรู้ทุกข์หรือรักษาโรคได้ เพราะเป็นไปตามวิถีทางวิทยาศาสตร์	๔๑
ความเชื่อที่มีมาก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายใน ยาลอกจึงใช้รักษาโรคได้ผล	๔๑
ผี เทวดา ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ ถูกสร้างขึ้นจากอำนาจจิตที่โง่งำนานมาก	๔๔
ไม่มีอะไรที่ไม่อยู่ใต้กฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา	๔๕
เจ็บป่วยนิมนต์พระมาสวดโพชฌงค์ให้ฟัง หายเจ็บป่วยได้ เพราะพอใจสูงสุดในธรรมะนี้	๔๖
ธรรมะที่รึนแรง อาจเปลี่ยนแปลงทางเคมีในร่างกายให้หายโรคกาย—ใจได้	๔๖
ธรรมะที่ใช้ตบทุกข์หรือแก้ปัญหาคือ ต้องเป็นไปตามวิถีทางวิทยาศาสตร์	๔๖
หลักตบทุกข์ทั้ง ๓ ประเภท ล้วนเป็นไปโดยหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์	๔๖
ศาสนาทุกรูปแบบ จำเป็นสำหรับมนุษย์ยุคนี้	๔๘
ความรู้ในพุทธศาสนาเกี่ยวกับสุญญา อนัตตา เป็นวิทยาศาสตร์สูงสุด	๔๙
ผู้มีวิทยาศาสตร์สูงสุด คือผู้มีใจเข้าถึงสุญญา ทถาตา เป็นต้น	๔๙
ไม่มีศาสนาไหนอยู่ในระดับบัญญัติกะ มากเท่ากับพุทธศาสนา	๔๙

การกำจัดความทุกข์ต้องเป็นไปตามกฎธรรมชาติ	๕๑
ธรรมะหรือศาสนา จะมีความสำเร็จในการแก้ทุกข์ ต้องอาศัยกฎแห่งอิทัปปัจจยตา	๕๒

๓. ธรรมะไม่มีอะไรเป็นความลึกลับ.

๒๑ กรกฎาคม ๒๕๒๒

ธรรมะในพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่เปิดเผย ประกอบด้วยเหตุผล ไม่ลึกลับ	๕๓
พุทธบริษัท ต้องเข้าใจธรรมะอย่างลึกซึ้ง และเป็นคนเปิดเผย	๕๔
อริยบุคคลจะไม่มีอะไรเป็นสิ่งลึกลับ เพราะละกิเลสประเภทโมหะได้	๕๕
ข้อปฏิบัติ คือศีลและวัตร เป็นเครื่องกำจัดความชั่วกำจัดกิเลส.... .. .	๕๖
ต้องศึกษาให้รู้จักความลึกซึ้ง พันความมมมาย	๕๗
พบความลึกซึ้งได้ เมื่อเห็นแจ้ง หมตลึกลับ ปฏิบัติถูกต้องทุกขั้ได้	๕๘
การเลื่อนชั้นชีวิต ต้องเลื่อนจากถือที่ฟังหรือคิดในสิ่งลึกลับ มาฟัง—เข้าถึงสิ่งลึกซึ้ง	๕๙
ต้องรู้จักธรรมะครบ ๔ ความหมาย ซึ่งเป็นเรื่องธรรมชาติเป็นวิทยาศาสตร์	๕๙
ธรรมชาติทั้งหลาย อาจศึกษาได้โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์	๖๐
คนที่มมมายเชื่อสิ่งลึกลับ จะเข้ามาอยู่ในขอบวงพระอริยเจ้าไม่ได้	๖๑
เข้าใจตามหลักวิทยาศาสตร์แล้ว ไม่มีอะไรเป็นความลึกลับ	๖๑
พวกปรัชญา คือพวกที่ยังติดกรงขังของความลึกลับ คับทุกข์ไม่ได้	๖๒
ต้องศึกษาพุทธศาสนาแบบวิทยาศาสตร์ จึงจะดับทุกข์ได้	๖๓
ความลึกซึ้งแฝงอยู่ใต้ความลึกลับ	๖๔
เรื่องของชีวิตต้องศึกษาให้รู้จักทั้ง ๓ รูปแบบ จนไม่ลึกลับ	๖๕
เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทถาตา นั่นคือเห็นความลึกซึ้งในสิ่งทั้งปวง	๖๖
ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับศีล สมภาิ บัญญา แม้ลึกซึ้งแต่ต้องไม่ลึกลับ	๖๗
รักษาศีลต้องเข้าใจแจ่มแจ้ง ไม่เป็นไสยศาสตร์	๖๗

การทำสมาธิมิใช่เพื่อขลังศักดิ์สิทธิ์ แต่เพราะเข้าใจธรรมชาติทางจิต	๖๘
จิตเป็นสมาธิจะเห็นอนิจจัง ฯลฯ สุนฺณตา ทถตา ของธรรมชาติได้ง่าย	๖๙
การทำสมาธิจะเกิดเป็นสมาธิได้ ต้องทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ	๖๙
ปัญญาหรือวิปัสสนา คือ การเห็นตามที่เป็นจริงต่อสิ่งทั้งปวง	๗๐
ยถาภูตสัมมปปัญฺญา เป็นเครื่องเจาะแทงความลึกลับเข้าไปถึงความลึกซึ่ง จนพบ ความถูกต้องถึงที่สุด	๗๑
รู้ความจริงว่าไม่มีตัวตนที่จะอยู่หรือจะตาย ชีวิตจะไม่ทุกข์ทรมานเลย	๗๒
ต้องรู้ให้ถูกต้องในเรื่องนรก สวรรค์ โลกอื่น ทั้งที่ลึกลับและที่เปิดเผย....	๗๓
คำพูดในภาษาคนที่ความไม่ถูกต้องตามภาษาธรรม ทำให้ยึดถือในความลึกลับ	๗๕

๔. โครงสร้างของสิ่งที่เรียกว่าชีวิต.

๒๘ กรกฎาคม ๒๕๒๒

อะไรที่ยังลึกลับก็เป็นไสยศาสตร์ ลึกลับไม่ลึกลับจึงจะเป็นวิทยาศาสตร์	๗๖
ธรรมะในพุทธศาสนา เป็นสิ่งลึกลับ ไม่ลึกลับ จึงเป็นสันติภูมิวิโก ฯลฯ	๗๗
ในร่างกายเป็น ๆ ของแต่ละคน มีโครงสร้างระบบของชีวิต	๗๗
ร่างกายกว้างสอก ยาววา หนาคืบ ที่เป็น ๆ เป็นจักรวาลทั้งหมด!	๗๗
ชีวิตทางนามธรรมคือความเป็นไปตลอดสายตั้งแต่เกิด มีทุกข์—สุข—ตายหรือนิพพาน	๗๘
ชีวิตในแง่วัตถุมีความหมายแคบ ในแง่นามธรรมมีความหมายกว้าง—ลึก	๗๘
ตรัสโลกโดยนัยอริยสัจสี่ ว่ามีอยู่ในร่างกายของคนเป็น ๆ	๗๘
ธรรมชาติ ๔ ความหมาย ก็มีอยู่ในร่างกายเป็น ๆ นั้นด้วย	๗๙
ในร่างกายเป็น ๆ มีอะไรให้ศึกษามากมายยิ่งกว่าโรงงานใหญ่โตสมัยนี้	๗๙
ศึกษา ก.ข.ก.ภาของพุทธศาสนา จนถึงสุดท้ายคือนิพพาน ได้จากร่างกายเป็น ๆ	๗๙
ศึกษาจักรวาลชีวิต เริ่มต้นศึกษาตั้งแต่เรื่องธาตุหก	๘๐

	หน้า
ค้นหาทำให้เกิดอุปาทาน	๕๕
จากอุปาทานจะเกิดภพ	๕๖
ภพมีเต็มที่แล้วให้เกิดชาติ	๕๖
ชาติให้เกิดทุกข์	๕๗
เกิด แก่ เจ็บ ตาย ถ้าไปยึดถือก็เป็นทุกข์ ไม่ยึดถือก็เป็นไปตามธรรมชาติ	๕๗
พระอรหันต์สลัดกิเลสได้แล้ว ร่างกายแก่เจ็บตายก็เป็นเรื่องธรรมชาติ	๕๗
ดูในข้อที่ว่าทุกอย่างเป็นไปตามธรรมชาติ มิใช่ลึกลับ	๕๘
พิจารณาเหตุผลตลอดสาย เริ่มแต่เป็นกายจนเกิดทุกข์	๕๘
ศึกษาวิธีปฏิบัติธรรมที่ใช้กับทุกข์ได้ :—	๑๐๐—๑๐๗
ต้องรู้จักอนุสัยอาสวะปัจจัยของการเกิดกิเลส	๑๐๑
พูดว่าอนุสัยนอนนิ่งอยู่ในต้นถัน ขอนไปเป็นสัตสทกิกฎริ	๑๐๑
ทว่าอนุสัยอาสวะก็มีการเกิดดับ	๑๐๑
ต้องหยุดการเกิดแห่งกิเลส โดยมีสติสัมปชัญญะลดละอนุสัย ฯ	๑๐๓
เกิดกิเลสที่หนึ่ง—ทำบวกรให้กิเลสที่หนึ่ง ไม่ให้เกิดกิเลส-ลบกิเลสที่หนึ่ง	๑๐๔
จุดตั้งต้นของการปฏิบัติกับทุกข์ด้วยการมีสติคอนสัมพันธ์	๑๐๔
มีสติแล้วกิเลสไม่เกิด อนุสัยไม่ก่อ อาสวะกับบรรเทา	๑๐๔
อยู่ด้วยการมีสติปฏิฐานดี จะมีโพธิปักขิยธรรมครบทั้ง ๓๗	๑๐๕
การปฏิบัติดับทุกข์ แบบฉบับพถัน!	๑๐๖
อย่าเห็นร่างกายเพียงว่าเนาหนอน ดูให้เห็นว่ามีประโยชน์ทุกเรื่องในร่างกายนี้	๑๐๘

๕. สิ่งลึกลับต้องทำให้กลายเป็นเพียงสิ่งลึกลับ

๔ สิงหาคม ๒๕๒๒

ธรรมะต้องเป็นเรื่องที่มีหลักการอย่างเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์	๑๐๘
ต้องศึกษาปฏิบัติธรรมในรูปวิทยาศาสตร์ จึงจะพ้นความลึกลับ	๑๑๐
โลกตกเป็นทาสกิเลส เพราะสิ่งนั้น ๆ ยังลึกลับสำหรับเขา	๑๑๑

	หน้า
เรื่องของชีวิตเป็นสิ่งลึกลับที่ทำให้มนุษย์ตกเป็นทาสกิเลส	๑๑๑
ในตัวชีวิตมีส่วนประกอบที่ลึกลับซึ่งกว้างขวาง	๑๑๑
สิ่งลึกลับที่ควรมองให้เห็น ไต่แกะธาตุหกกระถั่งมีทุกข์	๑๑๒
ความทุกข์เกิดขึ้นเพราะถูกหลอกด้วยความลึกลับของชีวิต	๑๑๔
อายตนะหกเป็นพื้นฐานที่ต้องศึกษา เพื่อไม่เป็นทุกข์กับชีวิตที่ลึกลับ	๑๑๕
เบื้องล่างของอายตนะมีธาตุหก	๑๑๗
ข้างบนของอายตนะมีผัสสะ เวทนา ตัณหา กระทั่งความทุกข์	๑๑๗
ปัญหาเลวร้าย ทั้งต้นขึ้นมาจากการไม่รู้เรื่องทุกข์ดับทุกข์	๑๑๗
ต้องทำให้มีวิชาเข้ามาทุกครั้งที่อายตนะทำให้เกิดเวทนา	๑๑๙
ต้องควบคุมอายตนะทั้งหกให้อยู่ในความถูกต้อง	๑๑๙
อายตนะหก ยังลึกลับไม่เปิดเผย คนจึงบังคับความอรร้อยไม่ได้	๑๑๙
อายตนิภธรรม ๓๐ เรียกว่าโลกข้างใน ควบคุมได้ชื่อว่าชนะโลก	๑๒๑
อายตนะเปรียบได้กับทะเล เพราะตกลงไปไม่รู้จักเต็ม !	๑๒๒
ศึกษาให้รู้ความลับของเวทนาซึ่งตรงกับวิทยาศาสตร์	๑๒๓
ความหมายของกาละและอวกาศ	๑๒๓
รู้จักเวลาใน ๒ ความหมายให้ถูกต้อง	๑๒๖
ความเปลี่ยนแปลงของสังขาร ทำให้เกิดเวลาทางรูปธรรม	๑๒๘
เวลาทางนามธรรม คือระยะของความอยาก จนกระทั่งได้ตามอยาก	๑๒๘
เป็นทุกข์เดือดร้อนกันอยู่ เพราะเวลาทางนามธรรมบีบคั้น	๑๒๘
ตรัสว่า ชำคัณหาได้ ก็เป็นการกินเวลา เวลาไม่มีความหมายต่อไป	๑๒๙
นิพพานเป็นที่จับสั้นเวลาทั้งฝ่ายรูปธรรมและนามธรรม	๑๒๙
จะรู้สึกอรร้อยหรือไม่ อยู่ที่มีหรือไม่มีความเหมาะสมในทางกาละและอวกาศ	๑๓๑

เวทนาทัง ๓ บิบบคันใจคน ตามกฎเกณฑ์ของกาละและอวกาศ	๑๓๑
อายตนะเป็นสิ่งลึกลับของคน ก็เพราะตกอยู่ที่ใต้หลอกลวงของกาละอวกาศ	๑๓๑
หลักปฏิบัติเอาชนะกาละและอวกาศ	๑๓๓

๖. ความลับของอายตนะเป็นสิ่งต้องเปิดเผย.

๑๑ สิงหาคม ๒๕๒๒

สิ่งที่เรียกว่าอายตนะ ต้องไม่เป็นสิ่งลึกลับเป็นต้น แก่เรา	๑๓๗
ควรมาศึกษาเรื่องอายตนะกันใหม่ เพราะรู้จักมันน้อยเกินไป	๑๓๘
ความหมายของคำว่าอายตนะ	๑๓๘
อายตนะเป็นได้ทั้งสังขตะและอสังขตะ	๑๓๘
พระนิพพาน เป็นอายตนะชนิดอสังขตะที่ไม่ค่อยเอามาพูดกัน	๑๓๙
ชื่อและลักษณะของอายตนะ	๑๔๐
ความหมายของอายตนะที่เรียกว่าอินทรีย์	๑๔๐
โลกทุกโลกก็เหมือนโลกก็ตาม รวมอยู่ที่อายตนะ	๑๔๑
ความหมายของอายตนะที่เป็นมหาสมุทร	๑๔๑
อายตนะเปรียบได้กับมหาสมุทรที่มีความหมายอีกมาก	๑๔๒
นรก—สวรรค์ที่อายตนะ ซึ่งเราจัดการได้ตามปรารถนา (นรก-สวรรค์ที่ทรงเน้นและชี้ให้ดู)	๑๔๒
อายตนะเป็นเรื่องลึกลับซึ่ง ต้องดูจนเห็นแบบวิทยาศาสตร์ อย่าใช้วิธีปรัชญา	๑๔๒
เรื่องนรก—สวรรค์อย่างที่พูด ๆ กัน เขาสอนอยู่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด	๑๔๓
นรก—สวรรค์ ตามแบบพุทธศาสนาต้องเป็นสันทิฏฐิโก อกาลิโก	๑๔๓
ควรมองให้เห็นว่าอายตนะมีพระธรรมให้เราเห็นเป็นต้น แบบสันทิฏฐิโก	๑๔๓
เรื่องอายตนะ เกี่ยวเนื่องมาตั้งแต่เรื่องธาตุ	๑๔๔
สิ่งแรกสุดที่ประกอบขึ้นเป็นคนเรา คือธาตุหก	๑๔๔

	หน้า
ศึกษาเรื่องวิญญาณธาตุให้เห็นประจักษ์ตามแบบวิทยาศาสตร์	๑๔๕
วิญญาณธาตุทำงานเพื่อแสดงตัวออกมาได้ทั้งระบบประสาทหก	๑๔๕
วิญญาณจะเกิดขึ้น เมื่อมีอารมณ์มากกระทบอายตนะ	๑๔๖
ธรรมชาติ ๓ อย่างทำงานร่วมกัน เรียกว่าผัสสะ	๑๔๗
มโนสัมผัสปรากฏ เมื่อมีการทำงานร่วมกันของมโนวิญญาณ—มโน— และอารมณ์ของมโน	๑๔๗
จากผัสสะจะเกิดเวทนาต่างๆ	๑๔๘
เวทนามีว่าชนิดไหน เป็นที่ตั้งของทัศนทัศน์นั้น (ถ้าจิตมีวิชา)	๑๔๙
ความแตกต่างระหว่างบุุชชนกับพระอรียะเกี่ยวกับอายตนะ	๑๕๐
นิพพาน คือไม่มีเรื่องบวก—ลบ มากกระทบใจ	๑๕๐
จะมีนรก—สวรรค์—นิพพาน ขึ้นอยู่ที่มิจิตเป็นอย่างไร	๑๕๑
พิจารณาให้เห็นความจริงของเวทนา	๑๕๑
ศึกษาขบวนการของเวทนาที่เกิดจากอายตนะหก แบบสันทิฏฐิโก :—	
กุเวทนาทางตา	๑๕๒
กุเวทนาทางหู	๑๕๕
กุเวทนาทางจมูก	๑๕๗
กุเวทนาทางตื้น	๑๕๘
กุเวทนาทางผิวหนัง	๑๕๙
กุเวทนาทางใจ	๑๖๐
เวทนาทั้งหกให้เกิดสุขเกิดทุกข์ได้ทั้งตามธรรมชาติ	๑๖๑
เวทนาเป็นเพียงความรู้สึกเท่านั้น และเป็นมายา	๑๖๑
ของสิ่งเดียวกัน บุุชชนเห็นเป็นของวิเศษ พระอรียะเจ้าเห็นเป็นขยะมูลฝอย	๑๖๒
วิกฤตการณ์ทั้งหลายในโลก มาจากหลงในเวทนาทั้งนั้น	๑๖๓
ควบคุมอายตนะให้ถูก จะพ้นจากกรรมเก่า	๑๖๓

๑. ความลับของอายตนะเป็นสิ่งที่ต้องเปิดเผย. (ต่อ)

๑๘ สิงหาคม ๒๕๒๒

ประโยชน์ส่วนหนึ่งในหลายส่วนของการบรรยายเรื่องธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์	๑๖๘
สิ่งที่ยังมีความลึกลับเพราะยังไม่รู้ หรือเข้าไปเกี่ยวข้องไม่ถูกต้อง ๑๖๘
ชีวิตที่ยังลึกลับ ทำให้ดำรงชีวิตเป็นปกติสุขไม่ได้ ๑๖๘
พุทธศาสนาดูว่าสิ่งลึกลับในชีวิต คืออายตนะที่ยังไม่รู้ถูกต้อง ๑๖๘
รู้จักความหมายของอายตนะ ในหลายรูปแบบ ๑๖๘
อายตนะในความหมายพิเศษที่ควรเข้าถึงให้ได้ คือนิพพาน ๑๖๘
ทุกสิ่งทุกอย่างมีปัญหาเนื่องกันอยู่กับอายตนะ ๑๖๘
ดับทุกข์สิ้นเชิง อยู่ที่ทำถูกต้องเกี่ยวกับอายตนะ ๑๗๐
ไม่ว่าปัญหาอะไร ทั้งหมดมาจากทำผิดเกี่ยวกับอายตนะ ๑๗๐
อายตนะยังไม่ทำหน้าที่ โลกนี้ก็เหมือนกับไม่มี ๑๗๑
ศึกษาให้รู้จักเรื่องธัมมารมณ ๑๗๑
ภาษาธรรมถือเอาความรู้สึกที่เกิดจากสิ่งที่มากระทบอายตนะว่าเป็นโลก ๑๗๒
โลกในภาษาธรรมมุ่งเอาคุณค่าความหมายของสิ่งนั้นเป็นหลัก ๑๗๒
หลักเกณฑ์ในการรู้จักคุณค่าของอายตนะ ๑๗๓
อายตนะที่เป็นคู่ปรุงให้เกิดวิญญาณ ๑๗๓
พุทธศาสนาดูว่าอายตนะและวิญญาณทั้งหมดไม่เที่ยงแท้ ๑๗๓
เวทนาปรากฏเมื่ออายตนะทำหน้าที่ ๑๗๔
เวทนาเป็นจุดสำคัญที่เกิดกิเลสต่าง ๆ ๑๗๕
ตัณหาเกิด เมื่อมีเวทนา ๑๗๕
กิเลสมีได้เกิดคิดคว่ำรามา, แต่เกิดเมื่ออายตนะทำงาน ๑๗๗
พ่อแม่ที่ไม่มีความรู้ทางธรรม ทำให้เด็กเกิดมาโชคร้าย ๑๗๘
ลูกที่เกิดมาในตระกูลพ่อแม่รู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ชื่อว่าโชคดี ๑๗๘

ต้องศึกษา ความคุมตัวเองมิให้ตกเป็นทาสกิเลส	๑๗๙
มีสติควบคุมไม่ให้อายตนะสร้างนรกขึ้นมา	๑๗๙
สรุปให้ย้อนไปมองดู “ความลับ” ของอายตนะ	๑๗๙
ทั้งจิตไว้ถูกมีความสุขความเจริญ ยิ่งกว่าผู้ที่เคารพรักทำให้เสียอีก	๑๘๐
การทั้งจิตไว้ถูกต้องมีสติคอยควบคุมอายตนะ	๑๘๐
ควบคุมอายตนะไว้ ได้มีผลแม้ทำให้ไม่ต้องรับผลของกรรมเก่า	๑๘๒
ประพตติถูกต้องทางอายตนะสามารถป้องกันได้แม้อำนาจกรรมเก่า	๑๘๒
กำลังจะเข้าคุก หรืออยู่ในคุก ทำถูกต้องทางอายตนะ ก็จะไม่มีความทุกข์	๑๘๓
การทำให้อยู่เหนือผลกรรมมีสอนแต่ในพุทธศาสนา	๑๘๓
ศึกษาให้รู้ว่าเบญจขันธ์เป็นความลับของอายตนะอย่างไร	๑๘๔
การเกิดของเบญจขันธ์ ตามหลักวิทยาศาสตร์	๑๘๕
ผู้ขาดปัญญา อาจารย์เอชขันธ์โตขันธ์หนึ่งเป็นตัวตน	๑๘๖
ขันธ์เป็นธรรมชาติล้วน ๆ เกิดมาจากการปรุงแต่งทางอายตนะ	๑๘๗
จะรู้จักโลกได้ดี เพราะรู้จักอายตนะ	๑๘๘
ทรงบัญญัติโลกโดยนัยอริยสัจสี่ ไว้ในกายที่มีทั้งสัญญาและใจ :-						
โลก มีขึ้นมาเมื่ออายตนะทั้งหกรู้สึกต่อโลก	๑๘๘
อายตนะปรุงแต่งเป็น เหตุให้เกิดโลก หรือเกิดกิเลส เกิดทุกข์	๑๘๘
การดับโลก คือควบคุมอายตนะไม่ให้เกิด-จนไม่เกิดกระแสปฏิบัติสมุปปาทฝ่ายทุกข์	๑๘๘
ทางให้ถึงดับโลก คือปฏิบัติถูกทางอายตนะ	๑๘๙
รู้จักมีयरูปสาตรูปของอายตนะ จะควบคุมอายตนะได้ง่ายขึ้น	๑๘๙
มีयरูปสาตรูป ๖๐ เป็นจุดเกิดดับของกิเลสและทุกข์	๑๙๐
สรุปให้เห็นว่า รู้จักเรื่องอายตนะทั้งหมดตั้งกล่าวมา ชื่อว่ารู้จักตัวเอง	๑๙๑
ให้ทุกคน สนใจที่จะรู้ธรรมะโดยประจักษ์ โดยตั้งต้นที่เรื่องเดียวคืออายตนะ	๑๙๑
แตกฉานเรื่องอายตนะ ก็จะแตกฉานเรื่องปฏิบัติสมุปปาท	๑๙๒

๘. เบญจขันธ์เป็นสิ่งที่จำเป็นต่อรู้จัก.

๒๕ สิงหาคม ๒๕๒๒

ศึกษาให้รู้เรื่องเบญจขันธ์ ก็คือศึกษาให้รู้จักตัวเองในภาษาธรรม	๑๙๓
เรื่องเบญจขันธ์ เป็นเรื่องตัวเองในชั้นลึก	๑๙๔
ถ้ารู้จักเบญจขันธ์โดยแท้จริง จะเห็นว่าเป็นวิทยาศาสตร์	๑๙๔
เบญจขันธ์เป็นธาตุที่มีอยู่—เป็นไปตามธรรมชาติ	๑๙๔
ความแตกต่างระหว่างธาตุฝ่ายวัตถุ กับฝ่ายจิต	๑๙๕
พุทธศาสนามีหลักการวิธีการตามแบบของวิทยาศาสตร์	๑๙๕
ต้องศึกษาธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์ อย่าฝากไว้กับความเชื่อล้วน ๆ	๑๙๖
เบญจขันธ์ จะเป็นทุกข์เป็นของหนักก็ต่อเมื่อประกอบด้วยอุปาทาน	๑๙๖
โดยพหุติณฺยร่างกายกับจิตต้องผสมเป็นอันเดียวกัน	๑๙๖
ศึกษาให้รู้กายกับจิตสัมพันธ์กัน	๑๙๗
รู้จักเบญจขันธ์ถูกต้องครบบริบูรณ์ ก็เท่ากับรู้จักตัวเองสมบูรณ์	๑๙๗
ความเกิดแก่เจ็บตาย เป็นทุกข์เพราะยึดถือเบญจขันธ์เป็นตัวตน	๑๙๘
จะรู้จักเบญจขันธ์ ต้องศึกษาไปตั้งแต่ธาตุ	๑๙๙
คำว่าธาตุในพุทธศาสนา มิได้เล็งถึงธาตุหยาบๆ แต่เล็งถึงคุณสมบัติของธาตุ	๑๙๙
ศึกษาเรื่องธาตุต้องรู้สึกไปถึงคุณสมบัติของธาตุจึงจะถูกตัวธาตุ	๒๐๐
ธาตุโดยคุณสมบัติแยกกันได้ โดยเนื้อตัวมันแยกกันมิได้	๒๐๐
ธาตุดิน เป็นต้น จะมีคุณสมบัติของธาตุอื่นรวมอยู่ด้วย	๒๐๐
อากาศธาตุ เป็นที่ตั้งของธาตุดิน เป็นต้น	๒๐๑
ตัวอย่างประโยชน์ส่วนน้อยของอากาศธาตุ	๒๐๑
วิญญูณธาตุเป็นแกนกลางของความรู้สึกนึกคิดต่างๆ	๒๐๒
วิญญูณธาตุทำหน้าที่ได้ โดยมีระบบประสาททางทวารหก	๒๐๒

	หน้า
อายตนะมีขึ้นมาได้ เมื่อตาหูเป็นต้นลุกขึ้นทำหน้าที่	๒๐๓
ระบบประสาทมีอยู่ตามธรรมชาติ เพราะธาตุหกปรุงแต่งกันอย่างเหมาะสม	๒๐๔
ธาตุหกปรุงแต่งกันตามธรรมชาติ ให้มีระบบประสาทเป็นที่เกิดของอายตนะ	๒๐๔
อายตนะใน—นอกกระทบกันตามคู่ของมัน ทำให้เกิดวิญญาณหก	๒๐๔
วิญญาณในพุทธศาสนาและในปรัชญาสมุปบาท ต่างจากลัทธิอื่น	๒๐๔
วิญญาณธาตุเดิมๆ เป็นธาตุตามธรรมชาติ อาศัยอายตนะจึงปรากฏ	๒๐๕
ชาวพุทธพลอยหลงถือลัทธิมีเจตภูตวิญญาณ	๒๐๖
อายตนะทำให้เกิดวิญญาณ แล้วเกิดอย่างอื่นเนื่องกันไป :—	๒๐๗
ธรรมชาติ ๓ อย่าง ร่วมกันทำให้เกิดผัสสะ	๒๐๗
มีผัสสะแล้ว จะมีเวทนา	๒๐๘
อย่าไปหลงบูชาเวทนาว่าประเสริฐ มันเป็นเพียงผลธรรมชาติ	๒๐๘
เวทนาทำให้เกิดสัญญา	๒๐๘
สัญญามีใช้ตัวคน เป็นเพียงปฏิกิริยาที่ออกมาจากเวทนา	๒๐๘
สัญญาทำให้เกิดสังขารขันธ์	๒๑๐
สังขารเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของสังขาร จึงมิใช่ตัวคน	๒๑๐
วิญญาณที่เกิดตักจากนาม เรียกชื่อว่ามโนวิญญาณ	๒๑๒
ทบทวนการเกิดของขันธ์ห้าที่เป็นวิทยาศาสตร์	๒๑๒
ภาษาธรรมะถือว่าอะไรจะมีอยู่เมื่อทำหน้าที่ ถ้ายังไม่ทำหน้าที่ถือว่าไม่มี	๒๑๓
คำว่า “เรา” ในประโยคว่า “เรามีตา ฯลฯ” พุคอย่างสมมติ พุคจริงๆ “เรา” ไม่มี	๒๑๓
เข้าใจว่าขันธ์ห้ามีอยู่พร้อมกันทั้งห้า เป็นการเข้าใจผิดหรือศึกษามาผิดๆ	๒๑๔
ขันธ์จะมีพร้อมกันทั้งห้าไม่ได้ แม้เวลาหลักก็ไม่มีพร้อมกันทั้งห้า	๒๑๔
สัตว์มีขันธ์ห้า—ขันธ์สี่—ขันธ์หนึ่ง ไม่เคยพบในรูปพุทธภานิต	๒๑๕
ในชีวิตคนหนึ่ง อาจมองเห็นขันธ์ทั้งสามชนิดที่เป็นวิทยาศาสตร์	๒๑๕

ชั้นภายในตัวเราเป็นอย่างไร ชั้นภายนอกตัวเราก็เป็นอย่างนั้น	๒๑๖
ศึกษาให้รู้จักคำว่า อุปาทานชั้น	๒๑๖
ชั้นที่ไม่ถูกยึดถือ มีลักษณะเป็นทุกข์เพราะไม่เที่ยง, ไม่เป็นทุกข์ธรรมดาใคร....	๒๑๗
ชั้นแต่ละชั้นจะให้เกิดทุกข์ธรรมดาใคร เมื่อยึดถือเท่านั้น	๒๑๘
ดูพระพุทธเจ้าตรัสเปรียบเทียบน้ำหนักของเวทนาที่ถูกยึดถือ	๒๑๘
ถ้ารู้สึกว่าคุณเวทนาเป็นสีกว่าของธรรมชาติ จะเจ็บปวดน้อยหรือไม่รู้สึกเจ็บนัก	๒๑๙
ความทุกข์ธรรมดาทั้งหลาย มาจากยึดมั่นถือมั่นทั้งนี้	๒๒๐
ฝึกให้รู้จักมีอะไรโดยไม่ต้องยึดถือว่ามี จะไม่มีความทุกข์เลย	๒๒๐
ยึดมั่นในเวทนา สัญญา สังขารแล้วเป็นทุกข์อย่างยิ่ง	๒๒๑
เวทนา สัญญา สังขาร เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถืออย่างยิ่ง	๒๒๑
อตฺตสัญญา ร่ายกาจที่สุด เป็นตัวการให้เกิดทุกข์ อาชญากรรม	๒๒๒

๘. เบญจขันธ์เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องรู้จัก. (ต่อ)

๑ กันยายน ๒๕๒๒

ศึกษาเบญจขันธ์ไม่ถูก ทำให้ไม่อาจรู้จักว่าเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์	๒๒๗
วิทยาศาสตร์ คือสิ่งที่สัมผัสได้จัดการได้ตามปรารถนา	๒๒๘
หลักธรรมในพุทธศาสนาแท้ เป็นเรื่องวิทยาศาสตร์ มิใช่ปรัชญา	๒๒๘
แม้เป็นเรื่องสัมผัสได้ด้วยจิต ก็เป็นเรื่องสัมผัสได้ตามวิถีทางวิทยาศาสตร์	๒๒๘
เมื่อมีความรู้แต่เพียงแค่ปรัชญา จึงไม่มีการปฏิบัติ ไม่มีศีลธรรม	๒๒๙
ล้าพังความรู้ แม้จะเป็นเรื่องสูงถึงปรัชญาก็ช่วยอะไรใครไม่ได้	๒๒๙
เรื่องความทุกข์ ส่วนใหญ่คือเรื่องทางจิต	๒๒๙
เรื่องเนื้อตัวเราแท้ๆ ถ้าศึกษาอย่างค้ำนึ่งค้ำนวนก็เป็นเรื่องไกลตัว	๒๒๙
เรื่องสำคัญที่สุดของธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์ คือเรื่องเบญจขันธ์	๒๒๙

	หน้า
รู้จักตัวเองทั้ง ๒ แง่ จึงจะสมบูรณ์ : แง่ศีลธรรม แง่ปรมัตถธรรม	๒๓๐
รู้จักตัวเองแง่ปรมัตถธรรม เพื่อควบคุมไม่ให้เกิดทุกข์ที่เบญจขันธ์	๒๓๐
จะรู้เรื่องพุทธศาสนา ต้องรู้เรื่องเบญจขันธ์อย่างวิทยาศาสตร์เป็นมูลฐาน	๒๓๐
เบญจขันธ์ คือสิ่งเป็นที่เกิดเป็นที่ดับของความทุกข์	๒๓๐
ศึกษารวมในฐานะวิทยาศาสตร์ เอาเรื่องเช่นขันธ์เป็นวิทยาศาสตร์ของพุทธศาสนา	๒๓๑
ศึกษาให้รู้จักขันธ์ที่เป็นขันธ์ล้วน ๆ :-	
- รูปขันธ์ หมายถึงเรื่องเกี่ยวกับกายล้วน ๆ ไม่เจือกิเลส	๒๓๑
- เวทนาขันธ์ หมายถึงความรู้สึกสุข-ทุกข์-ไม่สุขไม่ทุกข์ล้วน ๆ ไม่เจือกิเลส	๒๓๑
- สัญญาขันธ์ หมายถึงความรู้สึกจำได้หรือมันหมายถึงไปตามสมมติล้วน ๆ ไม่เจือกิเลส	๒๓๒
เรื่องรู้สึกทางเพศมีขึ้นมาได้ เพราะสัญญาว่าเป็นหญิงชาย	๒๓๒
- สังขารขันธ์ หมายถึงความคิดต่าง ๆ ที่ไม่เจือกิเลส	๒๓๒
คนเราคิดไปในรูปแบบต่าง ๆ ก็ด้วยสังขารขันธ์ล้วน ๆ เป็นต้น	๒๓๒
- วิญญาณขันธ์ หมายถึงความรู้แจ้งทางตาหูเป็นต้น ตามกลไกของธรรมชาติ	๒๓๓
ทบทวนขันธ์ห้าล้วน ๆ ไม่เจือปนด้วยกิเลส ที่เรียกว่าวิสุทธิขันธ์....	๒๓๓
ขันธ์ห้าเกิดขึ้นหรือมีอยู่ไม่พร้อมกัน	๒๓๔
พูดตามภาษาคน จะพูดว่ารูปขันธ์มีอยู่ตลอดเวลา	๒๓๔
พูดตามภาษาธรรม จะพูดว่ารูปขันธ์มีอยู่เมื่อร่างกายทำหน้าที่	๒๓๔
ทางธรรมจะพูดว่าขันธ์เกิดดับ ๆ อยู่เสมอ ขันธ์จึงมีอยู่ชั่วขณะเมื่อทำหน้าที่เท่านั้น	๒๓๔
วันหนึ่ง ๆ คนเรามีตาหูเป็นต้นเกิดดับอยู่มากมายนับไม่ถ้วน	๒๓๕
อายตนะภายในแต่ละอย่างทำหน้าที่เรียกว่าเกิด ไม่ทำหน้าที่เรียกว่าดับ	๒๓๕
กรณีตา ฯลฯ : พอมีการสัมผัสแห่งตารูปจักขุวิญญาณก็เกิดเวทนาขันธ์ ฯลฯ	๒๓๕
รู้สึกเป็นเวทนาแล้ว ก็เกิดสัญญาขันธ์ต่อไป	๒๓๕
สัญญาขันธ์ที่สำคัญมันหมายถึงเป็นตัวตน เรียกว่าสัญญาขันธ์สูงสุดฝ่ายวิภูฏะ	๒๖๓

เมื่อสำคัญมันหมายเป็นตัวตน ก็เกิดความคิดคือสังขารขันธ	๒๓๖
วิญญาณขันธ มีตอนที่อายตนะกระทบกัน และอาจมีแทรกได้เป็นตอน ๆ	๒๓๖
วิญญาณขันธ มีหลายรูปแบบสुकแต่จะสัมพันธ์กับอะไร	๒๓๗
มองเห็นขันธแต่ละขันธ ที่เกิดอยู่ในจิตใจ จึงจะเป็นวิทยาศาสตร์	๒๓๗
เมื่อเรื่องทางรูปกายทำหน้าที่ เรียกว่าสิ่งเหล่านั้นเกิดเป็นรูปขันธ	๒๓๗
เมื่อเรื่องทางรูปกายหยุดทำหน้าที่ (เป็นขณะ ๆ) เรียกว่ารูปขันธดับ	๒๓๗
จากรูปขันธดับก็เกิดเวทนาขันธ ๆ ดับเกิดสัญญาขันธ ๆ เกิดสังขารขันธ	๒๓๘
รู้เรื่องขันธห้าสมบุรณ์ จะเท่ากับรู้เรื่องพุทธศาสนาทั้งหมด	๒๓๘
ศึกษาให้รู้เรื่องขันธห้าที่เป็นอุปาทานขันธ :—	๒๓๘—๒๔๖
อธิบายให้เห็นละเอียดเกี่ยวกับรูปขันธกลายเป็นรูปอุปาทานขันธ	๒๓๘
ขันธห้าล้วน ๆ (แต่ละขันธ) กลายเป็นอุปาทานขันธเพราะอุปาทาน	๒๓๘
รูปขันธที่มีอุปาทานเข้าไปยึดถือ จะมีชื่อใหม่เป็นรูปอุปาทานขันธ (อีก ๔ ขันธพึงรู้โดยนัย ^๕)	๒๓๘
คนทั่วไปต่างสำคัญผิดเอารูปกายเป็นตัวฉันของฉัน	๒๓๘
รู้สึกรู้ว่า “ฉัน” “ของฉัน” หรือ “กู” “ของกู” ขึ้นมาได้ อยู่ที่มีวิชชาน้อยหรือมาก	๒๓๘
ไม่ว่าจะเอารูปขันธเป็นตัวตนหรือของคน ก็ล้วนเป็นอุปาทานขันธทั้งนั้น	๒๔๐
เมื่อยึดเอารูปขันธเป็นของเรา เรียกว่าแบกของหนัก	๒๔๐
รูปขันธไม่ถูกยึดถือ ไม่เป็นทุกข์อย่างเป็นของหนัก	๒๔๐
ไม่ว่าจะยึดรูปขันธของตนเองหรือของผู้อื่น ก่อทุกข์ทั้งนั้น	๒๔๑
บุดูชนมีเรื่องยุ่งยากเกี่ยวกับยึดรูปขันธอยู่เป็นประจำ	๒๔๑
อธิบายให้เห็นว่า เวทนาขันธกลายเป็นเวทนายูปาทานขันธ	๒๔๒
ในโลกมีปัญหากันอยู่ด้วยเรื่องยึดถือเวทนาขันธทั้งนั้น	๒๔๒
พระอรหันต์เท่านั้นที่ไม่ยึดเวทนา มีเพียงแก่เวทนา เท่านั้น	๒๔๓
คนเงินเดือนไม่พอใช้เพราะหลงในความอร่อย	๒๔๓
ยึดถือในเวทนาขันธ จึงบังคับกิเลสค้นหาไม่ได้.	๒๔๓

อธิบายให้เห็นว่า สัญญาขั้นณกลายเป็นสัญญาปาทานขันธ.....	๒๔๓
สัญญาเป็นเรื่องของธรรมชาติ เป็นตัวตนของใครไม่ได้	๒๔๓
สัญญาทำให้คนในโลกยอมกันไม่ได้	๒๔๓
ไม่ว่าขันธ ไหน ๆ ลงยึดถือว่าเป็นตัวตนแล้วหนักทั้งนั้น	๒๔๔
คนหลงไหลเกียจติเป็นผลของสัญญาปาทานขันธ	๒๔๔
อธิบายให้เห็นว่า สังขารขันธกลายเป็นสังขารปาทานขันธ	๒๔๔
สังขารเป็นที่ตั้งให้รู้สึกเป็นตัวตนของคนได้ สำหรับคนโง่	๒๔๔
ปรัชญาวิปัสสนา เกี่ยวกับสังขาร “เพราะฉันทักได้ ฉันทจึงมีอยู่”	๒๔๔
ระวัง! ถ้าหลงเอาความนึกเป็นตัวตนก็ตามกันฝรั่ง	๒๔๔
อธิบายให้เห็นว่า วิญญาณขันธกลายเป็นวิญญาณูปาทานขันธ	๒๔๔
ลัทธิก่อนพุทธกาลสอนว่าวิญญาณเป็นตัวตนแทนที่จะเป็นธรรมชาติ	๒๔๔
พุทธศาสนาสอนให้เห็นว่าวิญญาณเป็นกระแสของธรรมชาติ	๒๔๔
วิญญาณเป็นเพียงผลผลิตผลของการกระทบระหว่างอายตนะ	๒๔๕
ลัทธิอื่นที่สอนวิญญาณเป็นอัตตา ว่าเมื่อคนตายแล้ว วิญญาณก็ลอยไปเกิดใหม่	๒๔๕
คฤทรมประวัติกาศสตร์ ผู้ปกครองยอมให้ประชาชนถือ ๒ ศาสนาได้	๒๔๖
บาลีพุทธภาษิตที่ว่า ขันธห้า ถ้ามีอุปาทานจึงเป็นทุกข์	๒๔๗
คนธรรมดาพาภัยแพ้ความยึดถือ จึงยึดถืออะไรก็ได้โดยอัตโนมัติ	๒๔๗
หลักธรรมสอนให้มีสติปัญญา บัองกันไม่ให้ยึดถือ	๒๔๗
เมื่อผลอยึดถือ ให้รีบระลึกทัน แล้วสลัดยึดถือไปทันที	๒๔๗
ต้องศึกษาให้รู้จักความทุกข์ว่าเกิดตรงไหน เกิดอย่างไร	๒๔๗
ถูกสอนให้รู้จักยึดถือมาตั้งแต่คลอดจากท้องแม่	๒๔๗

๑๐. เบญจขันธเป็นสิ่งจำเป็นที่ควรรู้จัก. (ต่อ)

๘ กันยายน ๒๕๒๒

เบญจขันธเป็นพื้นฐานที่สุด ถ้าไม่รู้ก็ชื่อว่าไม่รู้พุทธศาสนา	๒๔๙
ความทุกข์ธรรมดา เกิดขึ้นและดับไปที่เบญจขันธ	๒๕๐

เบญจขันธ์ คือตัวของตัวเอง ถ้าไม่รู้จักก็เท่ากับไม่รู้จักตัวเอง	๒๕๐
รู้จักตัวเอง ต้องรู้สมบูรณ ^๕ ทั้ง ๒ ความหมาย	๒๕๐
ไม่รู้จักขันธ์ห้าตามวิถีทางวิทยาศาสตร์ ทำให้รู้ผิดว่าขันธ์ห้าเป็นตัวตน	๒๕๐
ต้องดูให้เห็นขันธ์ห้าที่ประกอบเป็นร่างกายชั่วคราว ๆ ว่าห้า—ไป—มาอย่างไร	๒๕๐
เห็นขันธ์ห้าตามเป็นจริง จะเห็นว่า เป็นไปตามวิถีทางวิทยาศาสตร์	๒๕๐
ศึกษาขันธ์ห้าอย่างปรัชญา ไม่อาจจัดการกับกิเลสซึ่งเกิดอาศัยขันธ์ได้	๒๕๑
ศึกษาขันธ์ห้าอย่างวิทยาศาสตร์ จึงสามารถจัดการกับกิเลสได้	๒๕๑
ศึกษาอะไรอย่างวิทยาศาสตร์ ต้องมีตัววัตถุจริงประจักษ์อยู่ให้ศึกษา	๒๕๑
มีว่าศาสนาไหน อาจศึกษาได้ทั้งอย่างปรัชญาและวิทยาศาสตร์	๒๕๑
ความหมายโดยย่อของขันธ์แต่ละขันธ์	๒๕๒
สังขารในขันธ์ห้าเล็งถึงความคิด ในที่อื่นเล็งถึงของปรุงทั่วไป	๒๕๒
ศึกษารวมอย่างวิทยาศาสตร์ ต้องรู้จักขันธ์ห้าให้ถูกต้อง	๒๕๓
เบื้องต้นของการรู้จักขันธ์ห้าอย่างวิทยาศาสตร์ เริ่มตั้งแต่รู้จักธาตุทุกถูกต้อง	๒๕๓
ความหมายของธาตุหกที่ลึกซึ้งตั้งแต่ละธาตุ	๒๕๔
โลกทุกโลก ตั้งอยู่บนธาตุว่างหรืออากาธาตุ	๒๕๔
ความรู้สึกนึกคิดทุกอย่างมีวิญญาณธาตุเป็นแกนนำ	๒๕๕
วิญญาณธาตุปรากฏไม่ได้ ถ้าไม่มีรูปธาตุเป็นที่อาศัย	๒๕๕
รูปธาตุสี่ตั้งอยู่บนอากาธาตุ ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกาย	๒๕๕
ร่างกายมีระบบสำคัญ ๖ ระบบ ให้เป็นที่ปรากฏของขันธ์ห้า	๒๕๕
ถ้าไม่มีเรื่องตาหู วลา ใจ เรื่องขันธ์ห้าก็มีไม่ได้	๒๕๖
อายตนะหกและขันธ์ห้า เป็นเรื่องสำคัญที่สุดในพุทธศาสนา	๒๕๖
อะไร ๆ ในโลกมีขึ้นมาได้ เท่าที่ตาหู วลา ใจของเรารู้สึกได้เท่านั้น	๒๕๖

พุทธศาสนามีโลกที่เป็นวิทยาศาสตร์ละเอียดกว่าโลกที่เรียน ๆ กันอยู่	๒๕๖
พระพุทธเจ้าระบุเอาตาม หู ใจ ว่าเป็นโลก	๒๕๖
คนมีเครื่องสัมผัสโลกเพียงหก และในวงจำกัด	๒๕๗
ศึกษาให้รู้จักทวารหกเกิด—ดับ ตามวิถีทางของวิทยาศาสตร์	๒๕๗
วิญญาณธาตุ ทำหน้าที่ปรากฏได้ ที่ระบบประสาททั้งหก	๒๕๗
ภาษาธรรมชาติทางศาสนา ถือว่าอะไรมีหรือเกิด เมื่อมันทำหน้าที่เท่านั้น	๒๕๘
ถ้าเข้าใจเกิด—ดับในภาษามธรรมจะรู้ได้ทันทีว่า ตา หู ฯลฯ เกิดดับอยู่ตลอดเวลา			๒๕๘
เรามี ตา หู ฯลฯ เฉพาะเมื่อ ตา หู ฯลฯ ทำหน้าที่ของ ตา หู ฯลฯ	๒๕๘
ทางธรรมะ ถือว่า “ตัวเรา—ตัวกู” “ของเรา—ของกู” มีเป็นคราว ๆ	๒๕๙
เมื่อเกิดรู้สึกหมายถึงมันเป็นตัวฉัน เรียกว่ามีตัวเรา....	๒๕๙
จะเกิดรู้สึกเป็น “ตัวเรา” หรือ “ตัวกู” ขึ้นอยู่ที่รู้สึกยึดมั่นรุนแรงหรือไม่			๒๖๐
ศึกษาให้รู้จักขั้นห้า เกิด—ดับ ตามวิถีทางวิทยาศาสตร์	๒๖๐
ขั้นห้า ฝ่ายรูปธรรมมีหนึ่ง ฝ่ายนามธรรมมีสี่	๒๖๐
ทวารหก ทำหน้าที่ที่ครั้ง ก็เรียกว่ารูปขั้นห้าเกิดเท่านั้นครั้ง	๒๖๐
เวทนาขั้นห้า เป็นเพียงผลกระทบของตา—รูป—จักขุวิญญาณ เป็นต้น, เท่านั้น	๒๖๐
วิญญาณขั้นห้าทำหน้าที่รู้แจ้งได้ทั้งทางธรรมตา และทางภายในที่ลึก	๒๖๒
มโนวิญญาณมีปัญหามากยากที่จะควบคุม เพราะคอยนึกเรื่องเก่าเป็นอารมณ์	๒๖๒
เกิดความทุกข์หรือไม่เกิด ขึ้นอยู่ที่ยึดหรือไม่ยึดขั้นห้า	๒๖๓
คำสอนเรื่องขั้นห้าเป็นอนัตตา เป็นหลักสำคัญในพุทธศาสนา....	๒๖๓
พุทธศาสนาต่างจากศาสนาอื่น ตรงสอนเรื่องอนัตตาของขั้นห้า	๒๖๔
ขั้นห้ามีพุทธานุอยู่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด แต่เขาสอนให้เห็นเป็นอนัตตา	๒๖๔
พระพุทธเจ้าสอนให้เห็นขั้นห้า ว่าเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่ควรยึดเป็นอนัตตา			๒๖๔

พอยึดถือเอาขันธเป็นอัตตา (แม้ขันธเดียว) ก็เป็นทุกข์มีภาระหนัก!	๒๖๕
จิตใจที่ไปสำคัญตัวเองว่าเป็นสัตว์บุคคลตัวตน เป็นผู้แบกของหนัก	๒๖๕
ขันธแต่ละขันธไม่เป็นตัวตน ของมันหรือของใคร แต่เป็นไปตามธรรมชาติ	๒๖๖
การประพาศิวานานาประการในโลก เกิดมีขึ้นมาเพราะยึดมั่นในเวทนา	๒๖๖
เมื่อยึดถือเวทนา นอกจากให้เกิดทุกข์ทันที ยังให้มีทุจริตตามมาก็ได้	๒๖๖
อยากเป็นใหญ่มีอำนาจวาสนาในโลก ก็เพื่อเอาทั้งหมดในโลกมาบำรุงสุขเวทนา	๒๖๗
ต้องการมากเกินกว่าจำเป็น ชื่อว่าเป็นทาสเวทนา	๒๖๗
สัตว์ทั้งปวงในโลก เป็นทาสเป็นข้าของเวทนา	๒๖๗
ไม่เป็นทาสสุขเวทนา ต้องรู้ว่าเวทนาเป็นเพียงความรู้สึกเป็นมายา	๒๖๗
เด็กขโมยเงินพ่อแม่ไปซื้อสิ่งไม่ควรมี เพราะตกเป็นทาสสุขเวทนา	๒๖๗
ทุกข์เวทนาไม่มาทำให้เกิดทุกข์ได้ เมื่อรู้สึกว่ามันเป็นเพียงความรู้สึกตามธรรมชาติ	๒๖๗
เวทนามีว่าชนิดใด ๆ เป็นเพียงความรู้สึกของจิต ไม่ควรยึดถือ	๒๖๘
มหาสงครามมีขึ้นมา เพราะคนใดคนหนึ่ง หรือทั้งหมดตกเป็นทาสเวทนา	๒๖๘
เวทนาเป็นเรื่องใหญ่ที่สุดของทุกคน รวมถึงสัตว์เดรัจฉานด้วย	๒๖๙
เวทนาทางสัมผัสผิวหนังร้ายกาจมาก เป็นต้นเหตุอาชญากรรมด้วย	๒๖๙
วัตถุนิยมกำลังครองโลก ดึงโลกให้ตกเป็นข้าเวทนา	๒๗๐
ธรรมะต้องการตั้งคน ออกมาจากความเป็นทาสของเวทนา	๒๗๐
คนสมัยโบราณไม่ค่อยเป็นทาสเวทนา เพราะไม่มีสิ่งยั่ววนมาก	๒๗๐
สิ่งที่คนสมัยนี้หลงระเวริง คนโบราณไม่เอาและสาปแช่ง	๒๗๐
อะไร ๆ ที่หลงนิยมกัน นิยมไปตามสัญญาวิปลาส ไม่เอาเท่าที่เป็นจริง	๒๗๑
ศิลปะสมัยใหม่ที่กำลังเจริญ เกิดมาจากสัญญาวิปลาส	๒๗๑
สัญญาวิปลาส คือการหลงมั่นหมายให้คุณค่าแก่สิ่งที่ไม่ควร	๒๗๑

	หน้า
ความคิดของสัตว์โลกเป็นนอจินไทยไม่มีที่สุด จึงคิดให้มีอะไรในโลกมากมาย	๒๗๑
มองให้เห็นขั้นฐว่าเป็นไปตามกฎธรรมชาติ จิตจะเป็นอิสระไม่ทุกข์	๒๗๒
ศึกษาให้เห็นขั้นฐว่า เป็นอิทัปปัจจยตา ฯลฯ	๒๗๓
ไม่ว่าขั้นฐไหนจะเกิดขึ้น หยุดมันได้ (เพื่อไม่ทุกข์) ด้วยตถาตา	๒๗๔
“ตถาตา—อย่างนั่นเอง” พุทธาวุธที่ใช้ประหารสิ่งที่มาทำให้หลง	๒๗๔
ความไม่ยึดขั้นฐเป็นตัวตน จะขจัดกรรมเก่าได้ และทำให้ไม่มีกรรมใหม่	๒๗๔
หา—ได้มา—มีไว้—บริโภก โดยไม่ต้องยึดถือ ทำให้ชีวิตเบาสบาย	๒๗๕
ขั้นฐมีพร้อมกันทั้งห้าไม่ได้ เกิดดับทีละขั้นฐ	๒๗๖
เวลาหลับไม่ต้องมีขั้นฐห้า เพราะตา หู ฯลฯ ใจ ไม่ทำหน้าที่ตามปกติ	๒๗๖
ไวพจน์ของความไม่ยึดมั่น ๖ คำ : หยุด เย็น ปล่อย ฯลฯ	๒๗๖
ปฏิบัติวิปัสสนาก็เพื่อให้เห็นขั้นฐเป็นไปตามธรรมชาติ	๒๗๖
ขั้นฐห้าคือเรื่องสำคัญที่สุด ถ้าเป็นขั้นฐเฉยๆ ไม่ก่อทุกข์แก่ใครๆ	๒๗๖
มองเห็นว่าขั้นฐห้าไม่เที่ยงเป็นทุกข์—อนัตตาจะเป็นธรรมชาติในฐานะวิทยาศาสตร์ที่สุด	๒๗๖

๑๑. หลักที่เป็นกฎของธรรมชาติเกี่ยวกับขั้นฐทั้งห้า. ๑๕ กันยายน ๒๕๒๒

เรื่องเกี่ยวกับขั้นฐห้ามีมาก ต้องพูด—ศึกษาบ่อยๆ	๒๗๙
หลักที่เป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติเกี่ยวกับขั้นฐห้า เป็นไปในรูปแบบวิทยาศาสตร์	๒๘๐
เรื่องกฎของธรรมชาติเกี่ยวกับขั้นฐห้า เป็นเรื่องสำคัญ—เรื่องรวบยอด	
ของทุกเรื่อง—เรื่องที่คุ้มกับลงทุนศึกษา—เรื่องที่ใช้ปฏิบัติได้	๒๘๐
ขั้นฐห้าเป็นเรื่องที่ประกอบกันขึ้นเป็นตัวเรา จึงเป็นเรื่องสำคัญ	๒๘๑
ขั้นฐห้าเป็นเรื่องรวบยอด เพราะทุกเรื่องรวมอยู่ในขั้นฐห้า หรือออกไปจากขั้นฐห้า	๒๘๑
รู้เรื่องแล้วปฏิบัติให้ถูกในเรื่องขั้นฐห้า ทำให้ดับทุกข์ได้ จึงคุ้มทุนที่ศึกษา	๒๘๑

พุทธศาสนาต้องการบอกว่าไม่มีคน มีแต่ส่วน ๕ ส่วนที่สมมติเรียกว่าคน	๒๘๒
ที่แรกคนไม่รู้จักขันธห้า รู้สึกว่ากายใจเป็นตัวเราเป็นคน ต่อมาศึกษาจึงรู้จัก	๒๘๒
ก่อนหรือพร้อมสมัยที่พระพุทธเจ้าเกิด คนรู้ขันธห้าผิด ว่าเป็นตัวตน	๒๘๓
พระพุทธเจ้าเกิดขึ้น ตรัสสอนให้เห็นว่าขันธห้าไม่ใช่ตัวตน	๒๘๓
เรื่องไม่มีตัวตน เป็นเรื่องละเอียดจนเมื่อตรัสรู้แล้วใหม่ๆ ก็จะไม่ตรัสสอน	๒๘๓
ทรงเห็นแก่บางคนทีพอจะรู้เรื่องไม่มีตัวตน จึงคัดสินพระทัยสอน	๒๘๔
บางกรณี ทรงเห็นความจำเป็นอยู่บ้าง จึงตรัสสอนเรื่องมีตัวตน	๒๘๔
ในพระคัมภีร์ มีคำสอนอยู่ทั้งอย่างไม่มีตัวตน และอย่างมีตัวตน	๒๘๔
พุทธศาสนาโดยแท้จริง สอนเรื่องไม่มีตัวตน	๒๘๕
เรื่องหลุกพันมีสอนก่อนพุทธเจ้าเกิด แต่เขาสอนมีตัวตนหลุกพัน	๒๘๕
สิ่งที่คนทั่วไปยึดถือเอาเป็นตัวตน คือขันธห้า	๒๘๖
ขันธห้าเป็นของกลางๆ ตั้งอยู่เป็นพื้นฐานสำหรับพวกหนึ่งยึดถือ	
อีกพวกหนึ่งไม่ยึดถือ	๒๘๖
คนจะดับกิเลสดับทุกข์ได้ ก็ต่อเมื่อดับตัวตนเสียได้	๒๘๖
ขันธห้า เป็นสักว่าขันธห้า เป็นกระแสนการปรุงแต่งของธรรมชาติตามธรรมชาติ	๒๘๗
อธิบายให้รู้จักขันธห้าชัด ตามทางวิทยาศาสตร์	๒๘๗—๒๙๒
ขันธห้า แบ่งเป็นรูปขันธส่วนหนึ่ง นามขันธส่วนหนึ่ง	๒๘๗
บทบัญญัตินิยาม ของขันธแต่ละขันธ	๒๘๘
ขันธห้าเกี่ยวกับชีวิตคนเรา ทุกเวลานาที จึงจำเป็นต้องสนใจพิเศษ	๒๘๙
ควรศึกษาขันธห้าไว้เป็นเดิมพัน สำหรับใช้ลงทุนศึกษาเรื่องทุกอย่างในพุทธศาสนา	๒๘๙
กฎของธรรมชาติตามวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับขันธห้า	๒๘๙

	หน้า
รูปขันธ์ ปราภวโดยมี มหาภูตรูป ๔ เป็นปัจจัย	๒๙๓
เวทนา-สัญญา-สังขารขันธ์ ปราภวโดยมี ผัสสะเป็นปัจจัย	๒๙๓
วิญญาณขันธ์ ปราภวโดยมี นามรูปเป็นปัจจัย	๒๙๔
ขันธ์ห้ามี ๒ ชนิด คือขันธ์ห้าล้วน ๆ กับอุปาทานขันธ์	๒๙๕
ขันธ์ห้าที่มีอุปาทานเข้าไปยึดครอง เรียกว่า อุปาทานขันธ์	๒๙๕
ขันธ์ห้าที่ไม่มีอุปาทานยึดครอง เรียกว่าขันธ์ล้วน ๆ ไม่ก่อกุศลกรรม	๒๙๗
คุณลักษณะความยึดถือ ๓ ชั้นตอน	๒๙๘
มีนันทิ—ความเพลินเมื่อใด ก็มีอุปาทาน—ความยึดถือเมื่อใด	๒๙๘
ความยึดถือในขันธ์แต่ละขันธ์มีความสำคัญอยู่ที่เวทนา	๒๙๙
เวทนาเป็นสื่อให้ยึดถือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ	๒๙๙
ความรู้สึที่เป็นตัวความยึดถือโดยสมบูรณ์ เรียกสักกายทิฏฐิมีอาการ ๒๐	๓๐๐
รู้จักขันธ์ห้าดีแล้ว ระวังอย่าให้ความรู้สึกยึดถือ ๔ อย่างเกิดขึ้น	๓๐๐
สักกายทิฏฐิ คือการยึดขันธ์ห้า โดยความเป็นตัวตน	๓๐๐
สมบัติชั้นสำคัญของปุถุชน คือสักกายทิฏฐิ	๓๐๑
วิธีฝึกปฏิบัติ มิให้ยึดขันธ์ห้า	๓๐๑
“ขันธ์ห้าล้วน ๆ ไม่เป็นตัวตน—ของตน แก่ใคร ๆ” เห็นอย่างนี้จะไม่เกิดสักกายทิฏฐิ	๓๐๑
เห็นชัดว่าขันธ์ห้า เป็นอนัตตา อหังการมมังการเกิดไม่ได้	๓๐๒
อหังการมมังการ = ตัวตน—ของตน, ตัวกู—ของกู	๓๐๒
มองดูขันธ์ห้าในวงกว้าง	๓๐๒
มองให้เห็นว่า ขันธ์ห้าเป็นไปตามกฎธรรมชาติ	๓๐๓
วิธีปฏิบัติต่อขันธ์ทั้งห้า :—	๓๐๔—๓๐๖
มีสติปัญญา มองให้เห็นขันธ์เป็นเพียงธาตุตามธรรมชาติ มันเป็นอย่างนั้นเอง ...	๓๐๕
การปฏิบัติ ๒ แบบ : อย่าให้เกิดอาการ ๓, อย่าให้เกิดความรู้สึก ๔	๓๐๕

ทตตา อวิตตตา อนัญญตตา ธัมมัญญิตตา ธัมมนิยามตา อิทปปัจจยตา	
เป็นคำสำคัญที่สุดที่เป็นหัวใจพุทธศาสนา	๓๐๖
มีความรู้จริงแท้ในชั้นนี้ทำให้ ผลดีมากมาย เช่นเมื่อเขาทุกข์—ร้องไห้ เราไม่ทุกข์ฯ	๓๐๗

๑๒. การเกิดแห่งอุปาทานขั้น

๒๒ กันยายน ๒๕๒๒

เรียนเรื่องวัฏธรรमและนามธรรมาซึ่งมากกว่าจะชัดเจน นี้เป็นไปตามกฎธรรมาชาติ	๓๐๙
การศึกษาพุทธศาสนาทั้งหมด ทั้งอยู่บนเรื่องขั้นนี้ทำ	๓๑๐
การเรียนขั้นนี้ทำให้ชัดเจน จำเป็นต้องเรียนดูเรียน ก. ข. กอ กา	๓๑๐
ศึกษาระยะในพุทธศาสนา ต้องเรียนอย่างวิทยาศาสตร์ จึงจะดับทุกข์ได้	๓๑๑
เรียนพุทธศาสนา คือเรียนเรื่องทุกข์กับดับทุกข์เท่านั้น ตามที่ทรงสอนไว้	๓๑๑
เรียนพุทธศาสนา โดยมีสมมุติฐานเป็นที่ตั้ง เป็นการเรียนอย่างวิธีปรัชญา	๓๑๒
เรียนพุทธศาสนา โดยมีเรื่องจริงเช่นทุกข์ความกลัวเป็นที่ตั้ง เรียกว่า	
เรียนอย่างวิทยาศาสตร์	๓๑๓
เรียนพุทธศาสนา โดยวิธีปรัชญาจะใช้ให้เกิดประโยชน์ได้	
เมื่อเอาไปใช้กับเรื่องที่เกิดขึ้นจริง	๓๑๔
ความทุกข์ ความหนักจะมีได้ก็ต่อเมื่อยึดมั่นขั้นนี้เท่านั้น, ถ้าไม่ยึดก็ไม่มีความทุกข์	๓๑๔
สิ่งที่เป็นทุกข์ หรือแบกของหนัก คือจิตที่โง่, มิใช่มีตัวตนที่ไหนแบก	๓๑๔
เรียนให้รู้จักขั้นนี้ทำ ก็เหมือนเรียนให้รู้จักสระพยัญชนะเวลาเรียนภาษาไทย	๓๑๔
ขั้นนี้มีอยู่ตามธรรมชาติ เมื่อจิตโง่ไปยึดถือเข้า จึงเป็นทุกข์แก่จิตนั้น	๓๑๕
ขั้นนี้ทำ มีอยู่ตามธรรมชาติ เกิด—ดับ อยู่ในชีวิตคนเป็น ๆ, ดูให้เห็นชัด!	๓๑๕

เรียนชั้นห้า ต้องคล่องไปในชีวิตของตน ๓ ที่รู้สึกอยู่จริง ๆ :—			
เมื่อรู้สึกเป็นร่างกาย หรือรูปกายทำหน้าที่ เรียกว่ามีรูปชั้นเกิด	๓๑๖
เมื่อรู้สึกเสวยอารมณ์เช่นสบาย เรียกว่ามีเวทนาชั้นเกิด	๓๑๖
เมื่อทำอะไรได้ หมายถึงอะไรเป็นอะไร เรียกว่ามีสัญญาชั้นเกิด	๓๑๖
เมื่อคิดนึกเรื่องนั้น ๆ อยู่ เรียกว่ามีสังขารชั้นเกิด	๓๑๖
เมื่อรู้แจ้งทางตา ทางหู เป็นต้น ขณะนั้นเรียกว่าวิญญาณชั้นเกิด	๓๑๖
แนววิธีเรียนชั้นห้าโดยวิธีวิทยาศาสตร์แบบง่าย ๆ	๓๑๖—๓๒๔
เรียนธรรมะ ก ข กอ กา ของพระพุทธเจ้าง่ายมากมีเพียง ๕ ตัว คือชั้นห้า			๓๑๘
ภาษาธรรมะที่ควรจำไว้เป็นหลัก : “สิ่งใดจะมี เมื่อสิ่งนั้นทำหน้าที่, เมื่อไม่ทำหน้าที่เรียกว่าไม่มี”	๓๑๘
อายตนะ และ ชั้นห้า แต่ละอย่าง ๆ เกิด—ดับ อยู่ตลอดเวลา	๓๒๐
ต้องมีสติคอยกำหนดให้ถี่ ๆ จนเห็นว่า เกี่ยวมีตา เกี่ยวไม่มีตา ฯลฯ	๓๒๑
ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ (แต่ละอย่าง) เป็นที่ให้เกิดขึ้นห้า	๓๒๑
ตัวอย่างของปัญหาที่ใช้ทดสอบนักเรียนเวลาเรียนชั้นห้าตามวิธีวิทยาศาสตร์			๓๒๒
การเรียนชั้นห้าในระดับที่เลื่อนถึงขั้นแจกลูก	๓๒๔
บุคคลคนธรรมดาที่ไม่ได้ปฏิบัติธรรม จะมีอุปาทานชั้นห้าประจำใจอยู่เป็นทุกข์			๓๒๔
ชั้นห้าล้วน ๆ เรียกชื่อว่า รูปชั้น เวทนาชั้น กระทบวิญญาณชั้น			๓๒๕
ชั้นห้ามีอุปาทานเข้าไปยึดถือจะเปลี่ยนชื่อเป็น รูปอุปาทานชั้น เป็นต้น			๓๒๕
คนที่มีอารมณ์ โกรธ, รัก, เป็นทุกข์อยู่, นั่นคือมีบัญญัติอุปาทานชั้น	๓๒๖
ชั้นห้าไม่เป็นชั้นล้วน ๆ อยู่ได้ต้องกลายเป็นอุปาทานชั้นไป เพราะอวิชชา			๓๒๖
กล่าวให้ ชัดใกล้ชัดเข้ามาว่า บัญญัติอุปาทานชั้นมีนั้นทะลุมองใจเป็นมูลเหตุ			๓๒๖
ความยึดถืออันนั้นแหละคือฉันทะในชั้นห้า	๓๒๗
ระวางอย่าหลงผิดเลยเถิดจนเข้าพวกเดียวกับพวกชั้นหก	๓๒๗

มีเพียงขั้นห่าล้วน ๆ เป็นไปตามเหตุบังจย ไม่มีอันไหนเป็นตัวคน น ^๕ เป็นความเห็นที่ถูกตรงตามจริง	๓๒๗
การยึดถือขั้นห่า ขยายออกมามีถึง ๒๐ อากา	๓๒๘
สักกายทิฏฐิ (ความเห็นร่างกายของตน) ยึดถือขั้น ^๕ โดยอากา ๒๐	๓๒๘
สักกายทิฏฐิ เกิด-ดับ ขึ้นอยู่กับการมีหรือไม่มีคามยึดถือ	๓๒๙
ตัว-ของกู เกิดเป็นคราว ๆ เมื่อเกิดขึ้นมามีชื่อแทนว่ อุปาทานขั้น ^๕ บัง สักกายทิฏฐิบัง	๓๒๙
บุดูชนทุกคนมีอนุสัยคือความเคยชินที่จะยึดถือว่ตัวกู-ของกู	๓๒๙
อหังการมมังการมานานุสัย ไวพจน์ของความรู้สึกว่ตัวฉันของฉัน, ตัวกู-ของกู, ยกหูชูหาง	๓๒๙
คามยึดถือใน ๒ รูปแบบ : ภายใน ภายนอก	๓๓๐
ความรัก โกรธ เกลียด ฯลฯ ที่เป็นกิเลสทุกชนิด เป็นเพียงความคิดเท่านั้น ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น	๓๓๑
ต้องมีสติพอ จึงจะรู้ว่าขั้นแต่ละขั้นเกิด-ดับกันอยู่ที่ ตา หู เป็นต้น	๓๓๒
ไม่ว่าจะรู้สึกเป็นตัวคนในศัตรูหรือผู้เป็นมิตร ล้วนแต่ทำให้หนักขึ้น	๓๓๓
รู้จักขั้น ^๕ ห่าถูกต้องและดีพอเท่านั้น จึงจะเกาะจะล้างทุกข์ประจำวันได้	๓๓๔
ตัวกู-ของกูเกิดที่ไร ก็ร้อนเป็นไฟทั้งเรื่องได้เรื่องเสีย เรื่องบวกเรื่องลบ	๓๓๔

๑๓. ขั้น ๕ ในฐานะเป็นโครงสร้างที่จำเป็นของชีวิตตามธรรมชาติ ๒๙ กันยายน ๒๕๒๒

อะไรที่ยังไม่แจ่มแจ้ง ควรทบทวนพุดจาศึกษากันแม่ ๑๐ ครั้งก็ยอม	๓๓๗
ต้องเข้าใจมองให้เห็นธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์ จึงเป็นการเข้าใจธรรมะถูกต้อง	๓๓๗
คนส่วนมากไม่เข้าใจไม่ยอมรับว่าธรรมะเป็นกฎวิทยาศาสตร์	๓๓๗
ในโลกนี้มีศาสนายู่ ๒ ประเภท	๓๓๗
กฎอัทพ์บังจยตาหรือปฏิจาสมุปบาทเป็นกฎธรรมชาติที่บางคนไม่เข้าใจ	๓๓๗
พุทธศาสนาและศาสนาเครือเดียวกัน ถือว่สิ่งต่าง ๆ หรือโลกเป็นผลแห่งวิวัฒนาการ	๓๓๗

ศาสนาอื่นและเครือเดียวกัน ถือว่าสิ่งต่างๆ หรือโลกเป็นผลแห่งการสร้างของพระเจ้า	๓๓๘
ใจความสั้น ๆ ของกฎอิตัปปัจจยตาฝ่ายวิวัณณะ : “เมื่อมีสิ่ง ^๕ เป็นปัจจัยสิ่ง ^๕ ก็เกิดขึ้น”	๓๓๘
กฎแห่งวิวัณณาการ คือพระเจ้าแห่งพุทธศาสนา (ถ้าจะให้พุทธศาสนามีพระเจ้า)	๓๓๙
ถ้าจะให้พวกมีพระเจ้า มาถือเอากฎวิวัณณาการเป็นพระเจ้า เขาคงไม่ยอม ๓๓๙
ธรรมะในฐานะเป็นวิทยาศาสตร์ คือสิ่งต่างๆ เป็นไปตามกฎ อิตัปปัจจยตา ๓๓๙
เรื่องทางศาสนอะไรเข้กัันได้ก็พุดกัน เข้กัันไม่ได้ก็นิ่งเสียไม่ทะเลาะกัน ๓๔๐
เรื่องขันธ ^๕ ทั้งห้า เป็นทั้งหมตของสิ่ง ^๕ ที่มีชีวิต ๓๔๐
ขันธ ^๕ ทั้งห้า เป็นที่ตั้งแห่งการเกิดของความทุกข์ ๓๔๐
ความทุกข์ทรมานในใจ มาจากความยึดถือเป็นสำคัญ (ถ้าไม่ยึดถือไม่ทุกข์) ๓๔๐
หัวใจพุทธศาสนามีเท่านั้น : “เมื่อยึดถือขันธ ^๕ ก็เป็นทุกข์, ไม่ยึดก็ไม่ทุกข์” ๓๔๐
ตรัสว่า “แต่ก่อนและเดี๋ยวนี้ บัญญัติสอนแต่เรื่องทุกข์กับดับทุกข์เท่านั้น” ๓๔๑
ไม่ตรัสตอบปัญหาเรื่องตายเกิดหรือไม่เกิด, เป็นปัญหานอกความจำเป็น ๓๔๑
ที่ ^๕ ตั้งที่เกิดแห่งความทุกข์ คือขันธ ^๕ ห้าที่มีความยึดถือ ๓๔๑
ขันธ ^๕ ห้ามิใช่ลึกลับ แต่ลึกลับซึ่งยากแก่การพุดให้แจ่มแจ้ง! ๓๔๑
อธิบายให้เห็นว่าขันธ ^๕ ห้า มันมีวิวัฒนาการกันอย่างไร ๓๔๑
ธาตุ ^๕ ทั้งสี่มีขึ้นมา โดยอำนาจกฎแห่งอิตัปปัจจยตา ๓๔๔
กฎอิตัปปัจจยตา ทำให้สิ่งต่างๆ เปลี่ยนแปลงไม่คงที่ ๓๔๔
ร่างกายมีวิวัฒนาการสูงขึ้นมา ส่วนที่เป็นจิตก็สามารถทำอะไรได้มาก ๓๔๖
คนมีขันธ ^๕ ห้าวิวัฒนาการมาโดยลำดับ ตามกฎอิตัปปัจจยตา ๓๔๖
ขันธ ^๕ ห้า (ทั้งของคน—สัตว์—ต้นไม้!) เป็นสิ่งที่วิวัฒนาการตลอดเวลา ๓๔๖
ต้นไม้ที่ไม่มีลูก เอาไฟสุ่มโคนจะมีลูก ตามกฎสืบพันธุ์ ๓๔๘
ขันธ ^๕ ทั้งห้าเป็นโครงสร้างชีวิต (ทั้งของคน, สัตว์, ต้นไม้) ที่ขาดไม่ได้ ๓๔๘

ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์

— ๑ —

๗ กรกฎาคม ๒๕๖๒

หลักเกณฑ์ทั่วไปของวิทยาศาสตร์.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์เป็นครั้งที่ ๑ แห่งภาคอาสาฬหบูชาในวันนี้ เป็นวันเริ่มต้นการบรรยายชุดใหม่ คือชุดอาสาฬหบูชานั่นเอง, อาตมาก็จำเป็นที่จะต้องทิ้งชุดใหม่คือเปลี่ยนเรื่องใหม่ แล้วก็จะได้บรรยายเป็นครั้ง ๆ ไป จนกว่าจะครบชุดที่ตั้งใจจะบรรยาย, ในการบรรยายชุดอาสาฬหบูชานี้ อาตมาให้ชื่อของชุดว่า **ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์.**

เมื่อพูดถึงวิทยาศาสตร์ บางคนก็ไม่ได้สนใจ เห็นเป็นเรื่องของคนอีกพวกหนึ่งต่างหาก ไม่ใช่เรื่องของเรา, อาตมาก็เห็นใจคนเหล่านั้น; แต่ก็จะงัดไม่พูดด้วยคำคำนี้ก็ไม่ได้ เพราะว่ามัน กำลังมีปัญหา ดังที่จะได้กล่าวให้ทราบต่อไป.

คำว่าวิทยาศาสตร์ นั้น เรายังเข้าใจกันอยู่แต่เพียงว่าเป็นเรื่องวัตถุ เป็นเรื่องโลก ๆ เป็นเรื่องของใหม่ ๆ เป็นของทำเทียม เป็นของทำปลอมอะไรซึ่งมหาลอกคน, เข้าใจ

คำว่าวิทยาศาสตร์ไปเสียอย่างนี้ แล้วมันก็จะพูดกันไม่รู้เรื่อง. ที่จริงคำว่าวิทยาศาสตร์นั้น ใช้เป็นคำเรียกสิ่งที่มีความจริง, และจริงชนิดที่ปรากฏเห็น ๆ อยู่, และจริงชนิดที่พิสูจน์ได้ ทดลองได้ ไม่ต้องอาศัยการคำนึงคำนวณ, ไม่ต้องอาศัยความเชื่ออย่างงมงาย, ไม่ต้องอาศัยความยึดมั่นอย่างละเมอเพ้อฝัน. อาตมา ให้ชื่อชุดการบรรยายนี้ว่า ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์ นี้ก็เพราะว่ามันเป็นความจริง ที่ธรรมะนั้นมันเป็นวิทยาศาสตร์, เราไม่รู้ความจริงข้อนี้ ก็เลยไม่เข้าใจ ก็เกิดความชะงักงัน หรือยังเป็นหมัน ในการที่จะใช้ธรรมะอย่างกะว่าเป็นวิทยาศาสตร์.

สิ่งซึ่งมิใช่วิทยาศาสตร์ นั้นมีอีกมากมาย ที่เขาพอใจหลงใหลกันนัก ในสมัยนี้ก็คือ สิ่งที่เรียกว่า ปรัชญา, คล้ายกับว่าโลกสมัยนี้เป็นโลกที่เห่อปรัชญา, การเห่อปรัชญาก็จะเป็นโรคระบาดเต็มโลก; อาตมาก็ต้องป้องกันตัวไว้เสียก่อน คือป้องกันตัวของพระพุทธศาสนา หรือ ป้องกันตัวให้แก่พระพุทธศาสนา ว่าอย่าให้โรคเห่อปรัชญา มาครอบงำเอาพระพุทธศาสนา, ให้พุทธศาสนา สามารถจะแยกตัวออกมาอยู่ในรูปของวิทยาศาสตร์ สำหรับจะได้เรียนกันอย่างเรียนวิทยาศาสตร์, สำหรับ จะได้ปฏิบัติกันอย่างปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ จึงได้พยายามชี้ให้เห็นว่าธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์.

ที่นี้ ก็จะทำให้ความเข้าใจให้ชัดเจนไปอีกว่า คำว่า ธรรมในที่นี้ คืออะไร คำว่า ธรรมในที่นี้ ก็คือคำที่เราใช้เป็นชื่อของสิ่งที่เรามักเรียกกันว่าศาสนา, ซึ่งข้อนี้ก็เคยพูดมามากแล้วว่า ในสมัยโบราณโดยเฉพาะครั้งพุทธกาลนั้นเขา ใช้คำว่าธรรม เรียกชื่อสิ่งที่เราเรียกกัน ในปัจจุบันนี้ว่าศาสนา, เช่นปัจจุบันนี้ถามกันว่า ท่านถือศาสนาอะไร? ในครั้งกระโน้นเขาจะถามกันว่า ท่านถือธรรมะอะไร, ธรรมะข้อไหน, ธรรมะของใคร? ฉะนั้น ตัวศาสนาก็คือตัวธรรม นั้นเอง, และการที่เอามาพูดในวันนี้ คำว่า ธรรม

ในที่นี้ก็หมายถึงระบบของพระพุทธศาสนา, พุทธศาสนาทั้งระบบเราเอามาเรียกด้วยชื่อสั้น ๆ ว่าธรรม หรือธรรมะ, แล้วอยากจะให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่าธรรม หรือธรรมะนี้แหละ ว่ามันเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์, มันไม่ใช่เรื่องปรัชญา.

ถ้าเป็นเรื่องปรัชญา จะไม่เป็นตัวธรรมที่เป็นตัวศาสนา หรือดับความทุกข์ได้, มันจะเป็นธรรมชนิดที่ไม่เกี่ยวกับความดับทุกข์ มันจะเป็นเพียงธรรมสำหรับเรียน สำหรับรู้ สำหรับถกเถียงกันเท่านั้นเอง. ฉะนั้น ขอให้ท่านทั้งหลายสนใจให้คิดว่า เมื่อพูดถึง ธรรมในที่นี้ ก็คือธรรมที่เป็นตัวศาสนาที่สามารถปฏิบัติได้, และครบปฏิบัติแล้วก็ ดับทุกข์ได้.

ในบัดนี้ มีปัญหา คาราคาซังกันอยู่ ในที่ทั่วไป คือมีคนบางพวกกำลังเถียงกันอยู่ เกี่ยวกับคำว่า ศาสนา หรือคำว่าธรรมในที่นี้. เขาเถียงกันว่า พุทธศาสนานี้เป็นปรัชญา ไม่ใช่เป็นศาสนา อย่างนี้ก็มิ; นี่เพราะเขาไม่รู้ความหมายของคำว่าศาสนา หรือรู้เป็นอย่างอื่นไปเสีย. อาตมาเคยบอกมาหลายครั้ง หลายหนแล้วว่า ถ้าเป็นศาสนา จะต้องเป็นวิทยาศาสตร์, ถ้าเป็นพุทธศาสนาจะต้องเป็นในรูปของวิทยาศาสตร์, ไม่เป็นไปในรูปของปรัชญา ซึ่งเราจะต้องทำความเข้าใจกันให้ชัดเจนต่อไป. เคียงวันมัวแต่เถียงกันไปเถียงกันมา ว่าพุทธศาสนาเป็นปรัชญาไม่ใช่เป็นศาสนา ดังนี้บ้าง, และยังมีที่เถียงกันพูดกันว่า พุทธศาสนานี้ขัดกับวิทยาศาสตร์ ดังนี้บ้าง.

การพูดว่าขัดกับวิทยาศาสตร์นั้น สำหรับคนในสมัยปัจจุบันนี้ เขาถือว่ามันเป็นเรื่องใช้ไม่ได้, ถ้ามันขัดกับหลักวิทยาศาสตร์แล้ว มันก็ไม่ใช่ความจริง. นี้ เขาหาว่าพุทธศาสนาขัดกับหลักวิทยาศาสตร์; เราบอกว่า ไม่ใช่เป็นอย่างนั้น, พุทธศาสนานั้นแหละเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์เสียเอง. บางคน เป็นไปมากจนถึงกับว่า พุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนาไปเสียอีก อย่างนี้ก็มิ, ด้วยเขาไปหลงในปรัชญา ให้พุทธศาสนา

กลายเป็นปรัชญา, เขาจึงเรียนพุทธศาสนากันแต่ในรูปแบบของปรัชญา เลยทำให้คับทุกข์ไม่ได้. นี่ขอให้สนใจคำที่ อาตมากำลังยืนยันว่า ถ้าเรียนพุทธศาสนากันในรูปแบบของปรัชญาแล้วจะไม่คับทุกข์, มันจะไม่ใช่เป็นการคับทุกข์. เราต้องเรียนพุทธศาสนากันในรูปแบบของศาสนา ที่มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ แล้วก็ปฏิบัติลงไปได้จริงๆ จนคับทุกข์ได้.

พุทธศาสนาไม่ใช่ปรัชญา, พุทธศาสนาไม่ใช่วิชาจิตวิทยา, พุทธศาสนาไม่ใช่วิชาตรรกวิทยา, พุทธศาสนาไม่ใช่ลัทธิสำหรับเชื่ออย่างงมงาย; แต่พุทธศาสนาเป็นเรื่องจริงของธรรมชาติ อย่างที่เรียกกันว่าเป็นวิทยาศาสตร์ สำหรับปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ ตามกฎของธรรมชาติโดยตรง. ฉะนั้นเราจง มารู้จักพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นเรื่องวิทยาศาสตร์กันเสียให้ถูกต้อง, จะได้ป้องกันโรคเห่อปรัชญาที่กำลังระบาดจะคลุมโลกทั้งหมด; โรคเห่อปรัชญาที่กำลังระบาดมาก จะคลุมโลกทั้งหมดเป็นโรคอย่างนี้เสียแล้ว ก็ศึกษาพุทธศาสนาให้สำเร็จประโยชน์ไม่ได้, จึงขอโอกาสทำ **ความเข้าใจ** เรื่องนี้กันเสียสักคราวหนึ่ง ให้ถึงที่สุด. อาตมาก็รู้สึกว่าคุณคงเป็นที่เบื่อหน่ายของท่านทายกทายิกาบางคน เพราะมันเป็นเรื่องที่ฟังดูแล้วมันคล้ายกับคนละเรื่องของตน, แต่อาตมาก็ได้บอกแล้วข้างต้นว่า มัน **เป็นความจำเป็นที่จะต้องพูดเรื่องนี้** จึงขอโอกาสพูดเรื่องนี้ โดยชี้แจงให้ชัดเจนเป็นตอนๆ ไปตามลำดับ จนกว่าจะเพียงพอ.

นี่สรุปความว่า เหมือนกับขอให้ท่านบางคนทนฟังเรื่องที่ไม่ชวนฟังสำหรับท่าน, แต่อาจจะชวนฟังอย่างยิ่งสำหรับคนบางคนหรือบางท่าน, อาตมาจะทำอย่างไรก็ลองคิดดู มันต้องพูดเพื่อความจริง ให้รู้ความจริง แล้วก็พูดเพื่อให้สำเร็จประโยชน์ ในการที่จะใช้พระพุทธศาสนาให้เป็นประโยชน์, แล้วก็ป้องกันพระพุทธานุภาพ ให้พ้นจากภัยอันตรายของโรคระบาด คือการเห่อปรัชญา ให้หันมามองดูพระพุทธศาสนา ในฐานะ **เป็นเรื่องวิทยาศาสตร์**.

หลักกาลามสูตร ๑๐ ประการ.

ที่นี้เมื่อจะทำให้มองเห็นความเป็นวิทยาศาสตร์ในพระพุทธศาสนานี้ อาตมาเห็นว่า มัน ควรจะทำความเข้าใจในเรื่องหลัก ๑๐ ประการในกาลามสูตร กันเสียก่อน, กาลามสูตรเป็นสูตรที่สำคัญเหมือนกับว่าเครื่องป้องกันพระพุทธศาสนา มิให้ตกไปในฝ่ายที่เป็นโมหะหรือเป็นมิจฉาทิฏฐิ แม้จะเป็นเรื่องที่พูดกันมาบ้างแล้ว ก็ยังเป็นเรื่องที่ต้องพูดซ้ำกันต่อๆ ไปอีก. ในวันนี้ก็จะยกขึ้นมาพูดอีก หรือค้ำขึ้นมาพูดอีก ว่า **หลักในกาลามสูตร ๑๐ ข้อนั้น จะทำให้เรารู้จักวิทยาศาสตร์ในพระพุทธศาสนา** เพราะวาระธรรมะในพระพุทธศาสนา มิได้เป็นไปในอาการทั้ง ๑๐ ดังที่ได้กล่าวไว้ในกาลามสูตร, แต่ต้องเป็นไปอย่างตรงกันข้าม ดังนั้น ขอให้มาสนใจเรื่องกาลามสูตรอย่างชัดเจนกันอีกทีหนึ่ง.

ที่เรียกว่า *กาลามสูตร* ก็เพราะว่า เป็นพระพุทธานุญาตที่ตรัสแก่ชนชาวบ้าน *กาลาม*, ธรรมเทศนานี้ก็พลอยได้ชื่อว่ากาลามสูตร เป็นหัวข้อ ๑๐ ข้อ ตั้งขึ้นไว้สำหรับป้องกันความเข้าใจผิดพลาด เมื่อมีปัญหาขึ้นในข้อที่ว่า เราจะเชื่อกันอย่างไร, เราจะปฏิบัติกันอย่างไร.

ใจความสำคัญของเรื่องมันมีอยู่ว่า ชนชาวบ้านกาลามนี้เป็นคนฉลาด, ไม่เป็นคนงมงาย คือไม่เชื่ออะไรโดยง่าย, มีสติปัญญาเป็นของตัว. ที่นี้ชาวบ้านนี้ได้ยินได้ฟังมาจากพวกเจ้าลัทธิครูบาอาจารย์ต่าง ๆ ที่ผ่านมาแล้วก็สอนอย่างหนึ่ง, คณะหนึ่งผ่านมาก็สอนอย่างหนึ่ง, คณะหนึ่งผ่านมาก็สอนอีกอย่างหนึ่ง, ชาวบ้านกาลาม ผู้มีปัญญาเป็นของตัวไม่ยอมเชื่อ หรือ **ไม่รู้ว่า จะเชื่อลงไปอย่างไรดี** เขาจึงรอไว้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า เรื่องมันเป็นอย่างไร จะให้ทำอย่างไร. **พระพุทธเจ้าก็เลยตรัสหลัก ๑๐ ประการไว้**

ให้เป็นเครื่องตัดสิน, ให้เป็นหลักสำหรับปฏิบัติ เกี่ยวกับเมื่อได้ยินได้ฟังอะไรมาในฐานะเป็นสิ่งที่จะต้องศึกษาหรือปฏิบัติ.

เราอดสงสัยเข้าใจ จดจำหลัก ๑๐ ประการนี้ไว้ เพื่อประโยชน์อย่างเดียวกัน, โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็สำหรับ จะได้ใช้ชำระสะสางความเข้าใจความคิดความเห็นที่กำลังติดกันยุ่ง เพราะได้ฟังอย่างนั้น, เพราะได้ฟังอย่างนั้น, เพราะชนบทรรมนิยม ประเพณีมันก็มีอยู่อย่างนั้น, แต่ในพระบาลีมีอยู่อย่างโน้น อย่างนี้เป็นต้น.

เอาละเรามาพูดกันถึงหลัก ๑๐ ประการแห่งกาลามสูตรนั้นกันเสียที, ขอให้ท่านตั้งใจฟังให้ดี เมื่อฟังเข้าใจแล้วก็รู้ว่า ความเป็นวิทยาศาสตร์ในพระพุทธศาสนา นั้นเป็นอย่างไรกัน. กาลามสูตร ๑๐ ข้อ แบ่งออกเป็นพวกๆ ได้ ๔ พวก :

พวกที่ ๑, สามข้อ นั้นมันเกี่ยวกับการได้ยินได้ฟัง พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่าอย่ารับเอามาเชื่อด้วยเหตุที่ฟังบอกต่อ ๆ กันมา, นี้ ข้อ ๑ เรียกเป็นบาลีว่า *มา อนุสสุเวณ* อย่ารับเอามาเชื่อถือด้วยเหตุสักว่าฟังบอกฟังเล่าต่อ ๆ กันมา, มันไม่เป็นความจริงหรือไม่อาจจะใช้เป็นหลักที่จะถือเป็นความจริง, มันเป็นเพียงเรื่องบอกกล่าวต่อ ๆ กันมา ต้องรอการพิสูจน์การทำความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง, การพิสูจน์ทดลองเสียก่อน นั้นมันจึงจะเป็นวิทยาศาสตร์, ถ้าฟังทันทีแล้วก็เชื่อทันที นั้นมันไม่เป็นวิทยาศาสตร์ มันต้องเอามาดูให้เห็นแจ่มแจ้ง และมีการพิสูจน์ทดลองกันก่อน.

ข้อ ๒ ว่า *มา ปรมุปราย* อย่ารับเอามาเชื่อมาถือปฏิบัติ เพราะเหตุได้ทำสืบ ๆ กันมา คือปฏิบัติเอาอย่างกันมา. ข้อแรกเพราะได้ยินได้ฟังต่อ ๆ กันมา, ข้อ ๒ เพราะได้ทำตามสืบ ๆ กันมา.

ข้อ ๓ มา อธิกราย อ ย่ารับเอามาเชื่อมาถือปฏิบัติ เพราะว่ามันกำลัง เป็นเรื่องที่ลือกระฉ่อน, ลือกันอยู่กระฉ่อน.

นี่คนเราที่เป็นอยู่จริง แม้พวกท่านทั้งหลาย ก็ลองใคร่ครวญดู ว่าเรามากจะ เชื่อเพราะเขาบอกต่อ ๆ กันมา, เราก็พลอยเชื่อด้วย. เราจะเชื่อเพราะว่าเขาทำตาม ๆ กัน มาอย่างนี้ เขาเคยทำกันมาอย่างนี้ เราก็เชื่อ, และทำตามด้วย หรือว่ามันลือกระฉ่อนอยู่ ทั้งบ้านทั้งเมืองทั้งประเทศ, เราก็ต้องรับเอามาว่าเป็นของจริง. ไปสังเกตดูเองเถอะ ว่ามันได้เป็นมาแล้วอย่างไร, โดยเฉพาะเรื่องลือกันกระฉ่อนทั้งบ้านทั้งเมือง แล้วแตกตื่น กันไปทำตาม ๆ กันไปนั้น มันก็เคยมีอยู่บ่อย ๆ ได้มีมาแล้วแต่หนหลัง.

นี่ ๓ ข้อนี้มันเกี่ยวกับการฟัง ฟังบอกต่อ ๆ กันมา, แล้วก็เห็น ทำสืบ ๆ กันมา, แล้วก็มี โจรฉันทันอยู่ อย่างกระฉ่อน, เพียงเท่านั้นมันไม่อาจจะเป็นของจริงได้. เรากรับมาฟังได้, แต่มาใคร่ครวญดูให้มันเห็นจริง, หรือพิสูจน์ทดลองดูจนเห็นจริง จึงจะ ค่อยถือเอา.

ธรรมะของพระพุทธเจ้า ท่านไม่ต้องการให้เราเพียงสักว่าบอกต่อ ตาม ๆ กันมา หรือทำ สืบ ๆ กันมา, หรือว่า เล่าลือกัน อยู่กระฉ่อน ว่าวิเศษอย่างนั้น วิเศษอย่างนี้, นี่ท่านไม่ต้องการ. ท่านให้อาธรรมะที่มีผู้บอกผู้กล่าวนั้นนะมาใคร่ ครวญดู, มาพิจารณาดูให้เห็นด้วยความรู้สึกรู้ใจของตนเอง ว่าถ้าทำลงไปแล้วมันจะมีผลดี แล้วก็ให้พิสูจน์ให้ทดลองทำดูก่อน ว่ามันมีผลดีจริงหรือไม่? อย่างนั้นมัน เป็นลักษณะ รูปแบบของวิทยาศาสตร์.

พวกที่ ๒ นี้เกี่ยวกับตำรา มีอยู่ข้อหนึ่ง นับเป็น ข้อที่ ๔ มีพระบาลีว่า มา ปฏุกสมฺปทานเน อ ย่ารับเอามาเชื่อมายึดถือมาปฏิบัติ ด้วยการอ้างตำรา ก็ว่าฝาก

ความเชื่อไว้กับตำรา กับพระไตรปิฎก หรือตำราอะไรก็ตาม สักว่ามีอยู่ในตำราแล้วก็เชื่อ, แล้วก็ปฏิบัติทุ่มเทลงไปอย่างหมดเนื้อหมดตัว, อย่างนั้นมันไม่ถูก. ท่านสอนไม่ให้ฝากความเชื่อด้วยเหตุสักว่ามันมีในตำรา คือให้เอาตำรานั้นมาดู ว่าตำรานั้นมันว่าอย่างไร? แล้วก็มาใคร่ครวญดูเสียก่อน ว่าทำตามแล้วอะไรจะเกิดขึ้น, เมื่อมองเห็นว่า ทำตามแล้วจะเป็นผลดี คือดับทุกข์ได้ ก็ลองพิสูจน์ทดลองดู จึงจะเชื่อที่หลัง ที่เห็นผลของการพิสูจน์และทดลอง.

ถ้าสักว่าเอาตามตัวหนังสือเป็นใช้ได้ อย่างนั้นมันไม่เป็นวิทยาศาสตร์ มันเป็นความเชื่อของมกาย. นี่ยังไม่เชื่อ ต้องเอาเรื่องนั้นมาศึกษา พิสูจน์ ทดลองด้วยสติปัญญาที่เป็นอิสระ, รู้แจ้งเห็นประจักษ์ว่ามันจะให้เกิดความดับทุกข์ได้, แล้วก็ลองปฏิบัติดู แล้วก็ดับทุกข์ได้, แล้วจึงเชื่อและยึดถือเอา. อย่างนี้เรียกว่า วิธีการทางวิทยาศาสตร์. ถ้าว่าหนังสือตำราว่าอย่างไร แล้วก็เอามายึดถือปฏิบัติอย่างทุ่มเนื้อทุ่มตัวลงไปอย่างนั้นไม่เป็นวิทยาศาสตร์ มันเป็นความเชื่อของมกายชนิดหนึ่ง.

ที่นี้ พวกที่ ๓ มีอยู่ ๔ ข้อ เป็นข้อ ๕ ข้อ ๖ ข้อ ๗ ข้อ ๘ ประเภทที่ ๓ นี้ เกี่ยวกับการกำหนด คำหนึ่งคำหนดเทียบเคียงด้วยเหตุผล.

ข้อ ๕ ว่า มา ตกทุกเหตุ ย่อรับเอามาเชื่อมายึดถือ เพราะมีเหตุผลทางตรรกะ. ตรรกะ นี้เป็นการใช้เหตุผลตามธรรมดา, เป็นการใช้เหตุผลอย่างที่เขายึดกันอยู่ทั่วไป. พระพุทธเจ้าท่านไม่ประสงค์จะให้ใช้เหตุผลอย่างชนิดนั้น, แม้มันจะมีเหตุผลอย่างทางตรรกะ ก็ต้องให้รอดูก่อน, มาใคร่ครวญดูให้เห็นจริงว่า มันจะมีผลอย่างนั้นจริง มาปฏิบัติดู มาทดลองดูจึงค่อยเชื่อ.

ข้อ ๖ มีพระบาลีว่า *มา นยเหตุ* อย่าเชื่อด้วยการคาดคะเนไปตามทางปรัชญา นี่คำว่าปรัชญามาอยู่ที่ตรงนี้, *อย่ารับเอามาเชื่อมายึดถือ ด้วยเหตุคือการคาดคะเนไปตามทางหรือตามวิธีการของปรัชญา.* ตรงนั้นนะ เขามีเหตุผลตรงๆ, ปรัชญานี้เขามีเหตุผลอ้อมๆ มีลักษณะเป็นคาดคะเนเสียเป็นส่วนใหญ่.

ข้อ ๗ มีพระบาลีว่า *มา อากาปรวิวิตกเกน* อย่าเชื่อหรือเอามายึดถือด้วยการคิดเอาเองตามสามัญสำนึก, สามัญสำนึกนี้บางคนก็ยึดถือมาก คือว่าใช้ได้ ถือเป็นสิ่งที่ใช้ได้; แต่ในที่นี้ *ไม่ต้องการให้ยึดถือสามัญสำนึก* คือนึกได้โดยวิธีสามัญที่สามัญชนจะนึกได้ หรือคนทั่วไปจะนึกได้, คนทั่วไปจะนึกได้ตรงๆ กันอย่างนี้ แม้เราก็จะมีปกตินึกได้อย่างเดียวกัน. นี่เรียกว่าสามัญสำนึก คือการตรึกไปตามอาการที่มันจะลากไปจะพาไป ด้วยความรู้ ความคิด ความเห็น ความสำนึกของตน, พุทให้เป็นไทยมากๆ ก็ว่า *อย่าเชื่อเอาด้วยความคิดตามสามัญสำนึก.*

ข้อ ๘ มีพระบาลีว่า *มา ทิฏฐินิขุณฺณกฺขนฺติยา* เป็นบาลีจะจกก็ได้ไม่จกก็ได้ เป็นไทยมีใจความว่า *อย่าเชื่อหรือยึดถือเอามาเชื่อ* เพราะมันทนต่อความเห็นของตน, ทนต่อความเห็นของตน นี้มีความลำบากอยู่ที่ตรงนี้ ทุกคนมีความคิดเห็นเป็นของตนเอง, ถ้าอะไรมันเข้ากันได้กับความคิดความเห็นของตน เราก็ยินดียรับ แล้วยังใช้ความคิดความเห็นของตนพิสูจน์แยกแยะอีกทีหนึ่ง, แล้วมันทนได้ต่อการพิสูจน์ด้วยความคิดเห็นของตน เราก็เชื่อ. คนทั่วไปเขาจะเชื่อ คนธรรมดาเขาจะต้องเชื่อเป็นอันแน่, ถ้าสิ่งนี้มันทนต่อการพิสูจน์ด้วยความคิดเห็นของตน โดยที่เขาไม่เฉลียวว่า *ความคิดความเห็นของตนนั้นมันผิดได้.* ความสำคัญมันอยู่ที่ตรงนี้ *ความคิดความเห็นของตนนั้นมันผิดได้,* ที่นี้สิ่งใดที่เราเอามาพิสูจน์แยกแยะดู ด้วยความเห็นของเรา, แล้วมันทนต่อความเห็นของเราได้ เราก็เชื่อและรับเอา. แต่ในทางธรรมนี้ท่านไม่ให้รับเอาหรือเชื่อด้วย

เหตุผลเพียงเท่านั้น เพราะเหตุว่าความคิดเห็นหรือทฤษฎีของเรานั้นมันผิดได้, เป็นอันว่าไม่ต้องเอาด้วยอาการสักว่ามันทนต่อความเห็นของเรา.

นี่ทั้ง ๔ อย่างนี้ล้วนแต่เป็นการคำนวณทั้งนั้นแหละ ; คำนวณด้วยเหตุผลทางตรรก, คำนวณด้วยเหตุผลทางปรัชญา, คำนวณไปตามสามัญสำนึก, แล้วก็คำนวณโดยมันทนต่อความรู้สึกหรือความคิดเห็นของเราได้, อย่างนี้ก็ถือว่าไม่ใช่วิทยาศาสตร์ เพราะมันไม่มีการพิสูจน์และทดลองที่ว่ามันจริงอย่างนั้น. ฉะนั้นเราก็รับเอามาเพียงว่า เอามาพิจารณาดู จนมองเห็นว่าถ้าทำตามแล้วจะได้รับการผลอย่างไร, แล้วก็พิสูจน์ทดลองดูว่า มันจะได้รับผลจริงอย่างนั้นหรือไม่, ถ้าทำอย่างนี้แล้วมันก็กลายเป็นวิทยาศาสตร์ หรือเป็นหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ขึ้นมา.

นี่มาถึง พวกที่ ๔ เนื่องด้วยบุคคล เป็นข้อที่ ๙ มีบาลีว่า *มา ภพฺพรูปตาย* อย่าเชื่อเพราะเหตุว่าผู้พูดมันน่าเชื่อ ท่านว่าอย่างนี้.

และ ข้อ ๑๐ *มา สมณ โน ครุติ* อย่าเชื่อเพราะเหตุว่าสมณะผู้พูดนี้เป็นครูของเรา. นี้เกี่ยวกับบุคคล บุคคลผู้พูดผู้สอนอยู่ในฐานะที่น่าเชื่อหรือควรเชื่อ เราก็ยังไม่เชื่อ, รับฟังเอามา มาใคร่ครวญดูว่า ถ้าทำตามแล้วมันจะเกิดผลอย่างไร. ถ้าพอมองเห็นว่ามันจะดับทุกข์ได้, ก็ลองเอามาพิสูจน์ทดลองดู มันดับทุกข์ได้แล้วจึงค่อยเชื่อ.

นี่ที่ ๗ ผู้เป็นครูของเราครูบาอาจารย์ของเรา เราก็ยังไม่เชื่อไม่รับเอาทันที. จะเอามาใคร่ครวญดูว่า ปฏิบัติแล้วผลจะเป็นอย่างไร, ถ้าเห็นว่าอาจจะดับทุกข์ได้ คือมันสอดคล้องณะว่าจะดับทุกข์ได้ เราก็พิสูจน์ทดลองดู ดับทุกข์ได้แล้วจึงเชื่อ. นี่พระพุทธเจ้าท่านตรัสอย่างนี้ ท่านเปิดโอกาสให้อย่างนี้; ถ้อยคำนี้มันย่อมหาความว่า แม้แต่ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ เราก็ไม่รับเชื่อเอามาทันที, มันจะไม่ใช่วิทยาศาสตร์.

เราจะพึงดูให้ดี ว่าท่านพูดว่าอย่างไร แล้วก็ใคร่ครวญไปตามที่ท่านตรัส เห็นเหตุผลว่ามันจะดับทุกข์ได้ หรือว่ามันจะจริงตามนั้น, เราก็มาพิสูจน์ทดลองดู เท่าที่เราจะพิสูจน์ทดลองได้, เห็นผลจริงตามนั้นแล้วเราก็เชื่อ.

ยกตัวอย่าง เช่นพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า โลกะ โทสะ โมหะ นั้นมันเป็นกิเลส เป็นเครื่องเศร้าหมอง ทำให้เกิดความทุกข์, เราก็ยังไม่เชื่อด้วยเหตุที่ว่าท่านตรัส, เราก็เอามาพิสูจน์ทดลอง เมื่อมีความโลภ ความโกรธ ความหลงเกิดขึ้น แล้วมันก็มี ความทุกข์จริง ๆ เราจึงเชื่อ, หรือว่าถ้าเร็วกว่านั้น เราเคยโลภ เคยโกรธ เคยหลงมาแล้ว, เกิดโลภเกิดโกรธเกิดหลงทุกทีก็เป็นทุกข์ทุกที, พอเราได้ยินพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่าความโลภ ความโกรธ ความหลงให้เกิดทุกข์ เราก็เชื่อได้ทันที เพราะมันแจ่มแจ้งอยู่ในใจในฐานะเป็นสิ่งที่เราได้ผ่านมาแล้ว. อันนั้นแหละเป็นหัวใจของ สิ่งที่เราเรียกว่าวิทยาศาสตร์ มันแจ่มแจ้งแก่ใจจนไม่ต้องเชื่อผู้อื่น, วิทยาศาสตร์ในทางวัตถุ มันก็แจ่มแจ้งอยู่ที่วัตถุ, วิทยาศาสตร์ทางจิตใจ มันก็แจ่มแจ้งอยู่ที่ความรู้สึกในใจ, ก็ถือว่าเป็นความแจ่มแจ้งด้วยเหมือนกัน ก็ถือเป็นข้อยุติได้ เพราะมีความแจ่มแจ้งอย่างนั้น.

นี่ท่านลอง กำหนดจดจำให้ดีจะมีประโยชน์ ว่ากาลามธรรม ธรรมะที่ตรัสแก่ชาวกาลาม มีอยู่ ๑๐ ประการ อย่างนี้; ถ้าปล่อยไปอย่างที่เขาเป็น ๆ กันอยู่ คือเชื่อเพราะฟังบอกกันมา, ทำสืบ ๆ กันมา, หรือว่าลือกระฉ่อน, หรือ ผ่ากไว้กับตำรา, หรือว่ามีเหตุผลทางตรรก, มีเหตุผลทางปรัชญา, มัน เป็นความรู้สึกสามัญสำนึก, มันเข้ากันได้กับความคิดเห็นของคน, หรือว่า ผู้พูดนี้อยู่ในฐานะที่น่าเชื่อ, หรือว่า ผู้นั้นเป็นครูของเรา; ถ้าอย่างนั้นแล้วก็เรียกว่า ปฏิบัติผิดต่อหลักกาลามสูตร.

ถ้าปฏิบัติอย่างตรงกันข้าม จึงชื่อว่าปฏิบัติถูกต้องตามหลักกาลามสูตร ก็คือไม่เชื่อทันทีโดยเหตุ ๑๐ อย่างนี้, เอามาพิสูจน์ทดลองเห็นแล้วจึงเชื่อ เมื่อเห็น

แท้จริง, เป็นความเห็นแจ้งของตนเองอย่างอิสระ แล้วก็เรียกว่า **ขตาทุตสัมมปัญญา** แปลว่า **ปัญญาเห็นชอบอย่างถูกต้องตามที่เป็นอย่างจริง อันนี้เกิดขึ้นก่อนแล้วก็ปฏิบัติ พิสูจน์ทดลองดู** แล้วก็ **พิสูจน์ความจริงนั้นอีกทีหนึ่ง** ก็จะเป็น **นิยตาทุตสัมมปัญญา** ขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง คือชั้นที่จะเป็นที่ยึดได้.

เมื่อตะกั้อาตมาก็บอกท่านทั้งหลายว่า **หลักกาลามธรรม ๑๐ ข้อนั้นแหละ** ที่จะทำให้เรา**รู้จักหลักวิทยาศาสตร์ในพระพุทธศาสนา**, ท่านจะเข้าใจหรือไม่ อาตมาก็ทราบไม่ได้ แต่ขอให้พยายามที่จะทำความเข้าใจว่า เราไม่เป็นคนเขื่องมง่าย เราไม่ฝากไว้กับการคำนึงคำนวณ เรามาเอาตรงที่เห็นแจ้งโดยประจักษ์ชัดลงไปนั้นมากกว่า.

ที่นี้ก็จะต้องไปถึง **หลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์** ที่เขาใช้กันอยู่ในโลก และที่มันก็เข้ากันได้กับหลักในกาลามสูตร: อย่าลืมนะว่ากาลามธรรมทั้ง ๑๐ ข้อนั้นมัน **มีใจความสำคัญรวมอยู่ตรงที่ว่า มันรู้สึกโดยประจักษ์แก่ใจจริง, คือ มีความรู้สึกประจักษ์แก่ใจจริงมาแล้ว ก็ยังดี.** ที่นี้ถือเอาความจริง ตามที่รู้สึกโดยประจักษ์แก่ใจจริงนี้, แล้วก็มีการ **พิสูจน์ทดลองได้จริง** มันเป็น ๓ ตอนด้วยกัน ต้องฟังให้ดีๆ ว่ามันมีการเห็นหรือการรู้สึกด้วยจิตก็ตามโดยประจักษ์ แล้วเราก็ก็นำสิ่งนั้นเป็นหลักเกณฑ์ มีการบัญญัติลงไปทีสิ่งที่เห็นโดยประจักษ์, ไม่ต้องอ้างเหตุผลอะไรอื่นอีก แล้วมันพิสูจน์ทดลองได้ ไม่ว่าจะพิสูจน์ทดลองกันอย่างไร.

ภาษาที่เขาใช้เรียกกันอยู่ในอันดับแรกนี้เราจะเรียกว่า **มีความรู้สึกประจักษ์ชัดในทางจิต,** มีความรู้สึกประจักษ์ชัดในทางจิต ซึ่งเขามักจะพูดกันอย่างภาษาของชาวบ้านหรือนักศึกษาชาวบ้านนี้ เขาเรียกว่า **ความเจนจัดทางวิญญาณ** ความเจนจัดทางวิญญาณหมายความว่า ได้ผ่านสิ่งเหล่านั้นมาแล้วด้วยใจจริง, **เคยสุข เคยทุกข์ เคยมีกิเลส เคยว่างจากกิเลส เคยขมเคยหวาน, เคยเอร็ดอร่อย เคยไม่อร่อย เคยมาแล้วทุกอย่าง** ที่เป็น

ความรู้สึกทางจิต มันต้องมีสิ่งนี้จริงๆ ก่อน; ถ้าเป็นวิทยาศาสตร์ทางวัตถุ นั่นก็หมายความว่า วัตถุ^{นี้}มาตั้งอยู่ตรงหน้าเรา เราก็มองเห็นมันชัดเจนอย่างนั้น, แต่เดี๋ยวน^{ี้} เรื่องทางธรรม^{นี้} มันไม่ใช่วัตถุ มันเป็นเรื่องทางจิต มันจึงกลายเป็นว่า **ความรู้สึก** **ข้อนี้**ต้องรู้สึกประจักษ์ชัดแก่ใจของเรา อยู่ในใจของเราจริงๆ นี่เขาเรียกว่า ความรู้สึกประจักษ์ชัดในทางวิญญาณ. คำฝรั่งเขาเรียกกันว่า *spiritual experience*. *spiritual* ทางวิญญาณ, *experience* คือความรู้สึกประจักษ์ชัดแก่จิตมาแล้ว; ^{นี้}เป็นข้อแรก.

ที่^{นี้}เราจะพูด จะเชื่อ จะเขียน จะวางหลักเกณฑ์อะไร เราจะ วางหลักเกณฑ์ลงไปบนสิ่งที่ได้ประจักษ์แล้วแก่จิต ไม่ใช่เหตุผลอย่างอื่นใดหมด, ใครจะมาอ้างเหตุผลอย่างใดไม่ถือเป็นหลัก แต่จะถือเป็นหลักเอาตามความรู้สึกที่ได้รู้สึกมาจริง บางทีเขาใช้คำว่า ทักษะ ตามทักษะที่ได้ผ่านมาแล้วจริงๆ ภาษาฝรั่งเขาเรียกว่า *implicitism* การกระทำที่ถือเอาตามความรู้สึกที่ตนได้ผ่านมาแล้วจริงๆ ไม่เชื่อคนอื่น ไม่เชื่อเหตุผลอย่างอื่นใด ๆ หมด.

ที่^{นี้}เพื่อให้มันจริงถึงที่สุด ก็ทำการพิสูจน์ คือทดลอง. เป็นเรื่องทางจิต ก็พิสูจน์ทดลองได้ด้วยสิ่งที่มันเกิดขึ้นแล้วแก่จิต หรือทำให้มันเกิดขึ้นแก่จิต แล้วมันก็จะรู้ว่ามันเป็นอย่างไร. นี้คำในภาษาอังกฤษเขาเรียกว่า *experiment*.

บททวนคู่อีกทีก็ได้ว่า **มีความรู้สึกโดยประจักษ์แก่จิต** ต่อสิ่งนั้น ๆ แล้วก็วางกฎเกณฑ์ไปตามความรู้สึกนั้น ๆ ออย่าเอาเหตุผลอย่างอื่นเข้ามาประกอบ, แล้วก็มีการพิสูจน์และทดลองลงไป ตามความจริงที่เราได้มองเห็นแล้ว หรือได้ถือเป็นหลักเกณฑ์แล้วจากความรู้สึกจริง ๆ. ถ้าไม่เบื่อก็อีกข้ออีกทีหนึ่งว่า **ต้องมีความรู้สึกด้วยจิตใจแจ่มแจ้ง ชัดเจนลงไปจริง ๆ ในสิ่งนั้น,** แล้วก็ **วางเป็นกฎเกณฑ์ขึ้นมา** ตามความรู้สึกแจ่ม

แจ่งนั้น, อย่าเอาเหตุผลอย่างอื่นมาประกอบ, แล้วก็ทำการพิสูจน์ทดลอง จนทดลอง
กี่ครั้ง มันก็ยังมีผลอย่างนั้นอยู่, นี่คือรูปแบบของวิทยาศาสตร์.

การตรัสรู้, การสอน เป็นไปตามหลักวิทยาศาสตร์.

เราลองแยกแยะดูกันทีก็ได้เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า; **พระพุทธเจ้าท่านได้
ตรัสรู้ธรรม,** คำว่า **ตรัสรู้** ของท่านนั้น ก็คือจิตสัมผัสกับความจริง, จิตรู้สึกต่อสิ่งนั้น
จริง ๆ เช่นความทุกข์เป็นอย่างไร จิตก็สัมผัสกับความทุกข์จริง ๆ, เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร
จิตก็สัมผัสเหตุให้เกิดทุกข์จริง ๆ ไม่ต้องเชื่อตามผู้อื่น, เชื่อความรู้สึกรู้สึกที่มันรู้สึกขึ้นมาจากการ
สัมผัสนั้น แล้วความที่จะดับทุกข์ได้ คือดับเหตุแห่งความทุกข์นั้นเสียได้ นั้นก็มีจิตชนิด
ที่ดับเหตุให้เกิดทุกข์นั้นได้ เป็นจิตที่ไม่มีเหตุแห่งความทุกข์, ก็เป็นจิตที่ไม่มีทุกข์ ก็สัมผัส
รู้สึกต่อสิ่งที่ไม่มีทุกข์ ด้วยความรู้สึกรู้สึกของพระองค์เอง.

ทีนี้ การปฏิบัติเพื่อความเป็นอย่างนั้น มันก็เป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ได้ทรง
ปฏิบัติมาแล้ว, เรียกว่าไม่มีอะไรที่พระองค์จะไม่ได้ทรงสัมผัสด้วยพระสัมพันธูปัญญาที่เป็น
เหตุให้ตรัสรู้ จึงขอให้อธิว่าการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้น ก็คือการที่จิต หรือจิตที่ประกอบ
ไปด้วยพระญาณนั้น มันได้สัมผัสสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้นมาแล้วโดยประจักษ์ : กิเลส
เป็นอย่างไร, ไม่มีกิเลสเป็นอย่างไร, อาสวะเป็นอย่างไร, ไม่มีอาสวะเป็นอย่างไร, ความทุกข์
เป็นอย่างไร, สัมผัสมาแล้วด้วยจิตใจ, **ตรัสรู้ในส่วนที่เป็นทุกข์และเหตุให้เกิดทุกข์,**
และ **ตรัสรู้ในภาวะที่ตรงกันข้าม** คือไม่มีสิ่งที่เป็นความทุกข์ หรือเป็นเหตุแห่งความทุกข์.
ครั้นแล้วพระองค์ก็ กล่าวไปตามความรู้สึกนั้น, ไม่กล่าวโดยเหตุผลอย่างอื่น ไม่กล่าว
โดยถ้อยคำของครูบาอาจารย์อื่น, พระองค์ตรัสบอกพวกเราไปตามความรู้สึก ที่พระองค์

ได้รู้สึกว่ามันได้เห็นแจ่มแจ้งอย่างไร, แล้วท่านก็เอามานับัญญัติ จำแนก เปิดเผย สั่งสอน
อย่างนั้น, **นี่คือความเป็นวิทยาศาสตร์ ในการตรัสรู้และการสอนของพระองค์.**

ที่นี้พอมมาถึงข้อที่ว่า พิสูจน์ทดลอง ถ้าเราถือเอาตามเรื่องราวที่เราเชื่อถือกัน
อยู่ ก็ว่าพระองค์ได้ทรงพิสูจน์ทดลองนานาประการ พิสูจน์ทดลองเรื่องทฤทธิกริยาอย่างนี้
ก็ทำไปจนไม่รู้จะทำอย่างไรแล้ว, เทียบพิสูจน์ทดลองเรื่องอดอาหาร เรื่องเจ็บ เรื่องปวด
เรื่องหนาว เรื่องร้อน เรื่องอะไรต่างๆ. ขอให้ไปอ่านดูเถอะ มันมีรายละเอียดมากเหลือ
เกินที่ทรงพิสูจน์และทดลอง ในส่วนที่มันไม่ประสบความสำเร็จหรือคับทุกข์ได้ แต่ก็ช่วยให้
พบว่าอันนั้นมันคับทุกข์ไม่ได้ พบความจริงว่าอย่างนั้น แล้วจึงไปทำอย่างอื่น ก็ **พิสูจน์
ทดลองไปตามลำดับ** ทิวาความรู้สมัยนั้นมันจะมีให้พิสูจน์ทดลอง จนกระทั่งทรงค้นพบ
เรื่องความยึดมั่นถือมั่น, พอมมีความยึดมั่นถือมั่นในเบญจขันธ์เมื่อไร ก็เป็นความทุกข์เมื่อนั้น
ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด ก็ไม่มีความทุกข์เมื่อนั้น อย่างนั้นมันจะเป็นการพิสูจน์ทดลอง
ย้อนหลัง เพราะเราก็อาจจะรู้สึกได้แต่หนหลังว่า เราเคยยึดมั่นถือมั่นอะไรแล้วมันเป็น
ความทุกข์ทุกที มันมาปรากฏแจ่มแจ้งกันในตอนนี้อีก, พอยึดมั่นถือมั่นในบุตร ภรรยา
สามี เงินทอง ข้าวของ เรือกสวน ไร่นา เกียรติยศชื่อเสียงอะไร ไปยึดมั่นอะไรเข้าแล้ว
มันก็เป็นทุกข์ทุกที, มองย้อนไปทางหลัง มันก็เป็นทุกข์ทุกทีเมื่อมีความยึดมั่น. ที่นี้เอา
ถ้าว่าทำความยึดมั่นกันที่นี้อีก มันก็จะเกิดอะไรขึ้นอีก, มันก็พิสูจน์ได้อีก ว่ามันก็เกิด
ทุกข์อีก, **ใครไม่เชื่อลองไปทำ,** ลองไปทำให้รากะมันเกิดชื มันจะมีอะไรขึ้นมา, ลอง
ไปทำให้โทสะมันเกิดชืขึ้นชื มันจะเป็นอะไรขึ้นมา, หรือลองไปทำให้โมหะความโง่มันเกิด
ชืขึ้น, ไม่ระมัดระวัง ไม่สำรวม มันจะเกิดอะไรขึ้นมา ให้มันพิสูจน์ทดลองกันได้อย่างนี้.

พระพุทธองค์ทรงพิสูจน์และทดลองสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวกับการตรัสรู้ของพระองค์
มาโดยสิ้นเชิง กระทั่งทราบทุกแง่ทุกมุม ทรงทราบทุกแง่ทุกมุม ว่ามันอะไร อย่างไร เพื่อ

อะไร วิธีใด, ก็ทรงทราบชัดเจนตามรูปแบบของวิทยาศาสตร์ คือเห็นโดยประจักษ์ ไม่ต้องคำนวณด้วยเหตุผล มันไม่มีการคำนวณด้วยเหตุผล.

นี่เราจะเห็นได้ว่า พฤติกรรมหรือพฤติกรรมทั้งหลาย ที่เป็นไปในชีวิตประจำวันของพระพุทธเจ้า จนกระทั่งตรัสรู้^๕ มันเป็นไปตามรูปแบบของวิทยาศาสตร์, คือท่านมีความเจนจัดทางวิญญาณที่เรียกว่า *spiritual — experience* นี้มากมาย แล้วท่านก็วางกฎบัญญัติเรื่องทุกข์ เรื่องเหตุแห่งทุกข์ หรือความดับทุกข์ ขึ้นตามความรูสึกนั้น ๆ นี้ก็มี *Implicitism* ในการตรัสรู้และในการบัญญัติขึ้นสอนอย่างเต็มที่ แล้วก็มี *experiment* ทดลองพิสูจน์ ทดลองพิสูจน์อย่างโรมันก็ยังคงตายตัวอยู่อย่างนั้น จนถึงกับกล้าทำให้คนอื่นมาพิสูจน์. ใครมีปัญญาอะไรมาหักล้างคำสั่งสอนของพระองค์ดูที่ มันก็ไม่มีใครทำได้.

นี่ระบบการค้นคว้า การบัญญัติขึ้นสอน หรือการสอนของพระองค์ จึงเป็นไปในรูปแบบของวิทยาศาสตร์, ไม่แพ้นักวิทยาศาสตร์ใดๆ ชนิดไหนในโลกนี้. พระองค์ก็ทรงมีหลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน กับรูปแบบหรือวิธีการในทางวิทยาศาสตร์. วิทยาศาสตร์ของชาวโลกมันเป็นเรื่องวัตถุไปเสียหมด มันจึงไม่เกี่ยวกับเรื่องดับทุกข์ทางใจ, แต่วิทยาศาสตร์ของพระพุทธองค์นั้น มันเกี่ยวกับเรื่องทางจิตใจ เป็นการดับทุกข์ทางจิตใจ, มันเหมือนกันตรงที่ว่า มันมีหลักการหรือวิธีการตามรูปแบบของวิทยาศาสตร์.

ข้อนี้อยากจะให้ท่านทั้งหลายได้ทราบไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่มีหน้าที่การงานที่จะต้องไปเผชิญหน้ากับพวกนักศึกษาล่าอื่น ที่เขายึดถือรูปแบบทางปรัชญา เขาจะมาตุ้มมาพูดให้เข้าใจผิด ๆ ให้พุทธศาสนาเป็นปรัชญา, ให้พระพุทธเจ้าเป็นนักปรัชญา, อย่างนั้นมันไม่ถูกมันไม่จริง. พระพุทธเจ้าท่านเป็นนักวิทยาศาสตร์ในทางจิตใจ, คำสอน

วิธีสอน เรื่องที่สอนก็เป็นเรื่องวิทยาศาสตร์ หรืออยู่ในรูปแบบของวิทยาศาสตร์ทางจิตใจ. คนแก่ๆ เหล่านี้ อาจจะไม่มีโอกาสที่จะเผชิญกับปัญหาเหล่านี้, แต่อย่างน้อยก็มีคนหนุ่มอีกเป็นอันมาก ที่จะเผชิญกับปัญหาเหล่านี้ เขาจะได้เข้าใจ เขาจะได้ไปตอบโต้คนที่พูดไม่จริงเหล่านั้นได้. นี่อาตมาก็ ต้องพูดสำหรับเรื่องในอนาคต หรือเรื่องสำหรับทุกคน, หรือเรื่องที่มีมันจะมาเกี่ยวกับพุทธศาสนา ก็เลยต้องพูดเรื่องนี้ จึงทำความรำคาญให้แก่ผู้ที่ไม่ต้องเกี่ยวข้องก็ได้, แต่ถ้าฟังไว้และมีความเข้าใจมันก็คงจะมีประโยชน์ยิ่งขึ้นไปด้วยเหมือนกัน, ถึงจะไม่ใช้คำว่าวิทยาศาสตร์หรือคำว่าปรัชญา ก็ยังเข้าใจเนื้อหาของเรื่อง ว่า **ธรรมชาติของเรานั้นตั้งรากฐานอยู่บนความรู้สึกที่แท้จริง, ไม่ใช่อยู่กับการคาดคะเน คำนวณด้วยเหตุผล เป็นต้น, มันเป็นความจริงตามแบบของวิทยาศาสตร์, ไม่ใช่ความจริงตามแบบของปรัชญา มันมีคำว่าความจริง หรือสิ่งที่อาศัยความจริงเป็นหลักอยู่, แต่มันก็ไม่เหมือนกัน. ความจริงทางวิทยาศาสตร์ ก็เป็นอย่างที่เราว่า ความจริงทางปรัชญา มันก็จริงชั่วที่มันค้ำนึ่งคำนวณได้อย่างไร, แล้วมันยุติกันว่าอย่างนั้น, มันอาจมีคำใช้ที่ตรงกัน เช่นคำที่เขาใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้ว่า ลัทธิที่ถือความจริงเป็นหลักเรียกว่า *realism* ความจริงเป็นหลัก แต่มันไม่ใช่ความจริงอย่างเดียวกัน มันเป็น *realism* อย่างของวิทยาศาสตร์ นี่จะเป็นธรรมชาติ. แต่ถ้ามันเป็น *realism* ตามแบบของปรัชญามันก็ไม่ใช่ธรรมชาติ เพราะเรามีวิธีจริง หรือวิธีที่จะบัญญัติว่าจริงนั้นแตกต่างกันอย่างนี้. วิทยาศาสตร์จริงลงไปความรู้สึกจริง ปรัชญาก็จริงตามที่มันคำนวณด้วยเหตุผลที่เหตุผลมันบอกว่าจริง ก็เลยมีอยู่เป็นสองจริง : จริงโดยเห็นประจักษ์ก็มี, จริงด้วยการคำนวณเอาตามเหตุผลจนไม่มีวิธีจะคำนวณอะไรอีกแล้วก็ยุติเอาเป็นว่าจริง อย่างนี้ก็มี, มันไม่ใช่อย่างเดียวกัน เขาใช้วิธีการต่างกัน ผลมันก็เกิดขึ้นต่างกัน.**

ธรรมะ ๔ ความหมายนี้เป็นไปตามหลักวิทยาศาสตร์.

เอา ^๕ ที่นี้จะคุยกันต่อไป ที่จะให้เห็นความเป็นวิทยาศาสตร์ของธรรมะ จะต้องขอย้อนไปพูดถึง ธรรมะ ๔ ความหมาย อีก แม้จะพูดมาแล้วหลายครั้งหลายหน ก็ต้องพูดอีก ว่าสิ่งที่เรียกว่าธรรมหรือธรรมะก็ตามนั้น มันมีอยู่ ๔ ความหมาย : **ธรรม คือตัวธรรมชาติทั้งปวง** นี่ความหมายหนึ่ง, **ธรรมคือกฎของธรรมชาติ** นี่ก็ความหมายหนึ่ง, **ธรรมคือหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ** นี่ก็ความหมายหนึ่ง, **ธรรมคือผลที่ได้รับจากการปฏิบัติหน้าที่อย่างไร** นี่ความหมายหนึ่ง, เป็น ๔ ความหมาย.

นี่เป็นเรื่องของธรรมชาติ เป็นความจริงของธรรมชาติ, เกิดอยู่โดยธรรมชาติ เพื่อความเป็นธรรมชาติ มันออกมาจากตัวธรรมชาตินั้น ๆ, นี่เราเรียกว่ามันจริง. **ธรรม คือธรรมชาติ ที่เป็นภายในก็คือร่างกายจิตใจของเรา** คือตัวธรรมชาติ. **ธรรม คือกฎของธรรมชาติ ที่เป็นภายในก็คือกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่มันบังคับร่างกายอยู่** ให้ร่างกายเป็นอย่างไร, นี่ก็เรียกว่ากฎของธรรมชาติ. แล้ว **หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ** ก็คือร่างกายเราจะต้องทำหน้าที่อย่างไร **จิตใจของเราจะต้องทำหน้าที่อย่างไร,** ร่างกายจึงจะรอดชีวิตอยู่ได้ และจิตใจจะไม่ต้องเป็นทุกข์ด้วย นั่นคือหน้าที่, หน้าที่นี้ก็ต้องถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ. ^๕ ที่นี้เมื่อทำหน้าที่อย่างไรแล้ว ก็ **มีผลเกิดขึ้นตรงตามหน้าที่** ทำถูกต้องก็มีผลดี, ทำผิดก็มีผลร้าย, **นี่คือตัววิทยาศาสตร์ คือกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับคำว่าธรรมใน ๔ ความหมาย.** กังนั้นสิ่งที่เรียกว่าธรรม จึงเป็นวิทยาศาสตร์ในลักษณะอย่างนี้ : **ตัวธรรมชาติ, ตัวกฎของธรรมชาติ, ตัวหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ, ตัวผลออกมาตามหน้าที่ของธรรมชาติ,** นี่มันเป็นวิทยาศาสตร์ของธรรมชาติ, เป็นความจริงของธรรมชาติ, เป็นกฎบัญญัติไปตามความจริงของธรรมชาติ, นี่ธรรมะทั้ง ๔ ความหมาย มันเข้ากันได้กับหลักของธรรมชาติ.

การที่เราจะรู้ธรรมะใน ๔ ความหมายนี้ก็ต้องอาศัยหลัก ๓ ข้อเมื่อ
 ตะกัน^๕ ของเราสัมผัสมันได้ด้วยจิตใจ, แล้วเราก็ บัญญัติความจริงนั้นไปตามผลของ
 การสัมผัสด้วยจิตใจ, แล้วเราก็มีการพิสูจน์และทดลอง ว่าธรรมทั้ง ๔ ความหมาย
 นี้ มันยังคงเป็นอย่างนี้อยู่เรื่อยไป. นี่ธรรมะ ๔ ความหมาย จึงเป็นเรื่องของธรรม-
 ชาติ ไม่ขัดกับหลักของธรรมชาติ, แล้วเราก็มองเห็นได้ด้วยญาณทัสสม์ปัญญา ว่าธรรม
 ทั้ง ๔ ความหมายนี้เป็นอย่างไร, ธรรมทั้ง ๔ ความหมายนั้นเข้ากันได้กับกฎเกณฑ์ ๓ ประการ
 ซึ่งเป็นหลักการของวิทยาศาสตร์นั้นอย่างไร, แล้วเอาไปจับกันเข้ากับหลักกาลามสูตร แล้ว
 มันก็ไม่ฝืนกันเลยกับหลักของกาลามสูตร.

เอาละเป็นอันว่า ธรรมะนี้มันมีรูปแบบเป็นวิทยาศาสตร์, มีกฎเกณฑ์
 เป็นวิทยาศาสตร์, มีวิธีปฏิบัติตามแบบของวิทยาศาสตร์, จะได้มีผลดีเกิดขึ้นแก่
 มนุษย์ ก็ตามแบบของวิทยาศาสตร์, หากแต่ว่ามันเป็นเรื่องทางจิตใจ มันไม่ใช่เรื่อง
 ทางวัตถุเท่านั้นเอง.

วิทยาศาสตร์ใช้ได้ทั้งทางวัตถุและจิตใจ.

ที่^๕ จะคุยกันถึงคำว่าวิทยาศาสตร์กันบ้าง ขอให้เข้าใจเสียให้ถูกต้องว่า ธรรมคา
 เตียวนี้ในโลก คำว่าวิทยาศาสตร์นั้นเขาใช้กันเป็นเรื่องทางวัตถุ ที่พวกนักศึกษาค้นคว้า
 คือพวกฝรั่งนะ เขาค้นพบ เขาก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์กันไม่รู้จักหยุดไม่รู้จักหย่อน แต่
 มันเป็นเรื่องทางวัตถุไปเสียทั้งนั้น, เขาไปโลกพระจันทร์ก็ได้ ไปนอกโลก ไปดาวอังคาร
 ไปอะไรก็ได้, นี่ก็เป็นผลของความก้าวหน้าในทางวิทยาศาสตร์ แต่มันเป็นทางวัตถุ.

ที่^๕ มองดูว่า วิทยาศาสตร์นี้ ไม่จำเป็นจะต้องเป็นแต่เรื่องทางวัตถุ,
 วิธีการอันนี้มาใช้กันได้กับเรื่องทางจิตใจ, เราอาจจะค้นคว้าในทางจิตใจไกลออกไป ๆ ๆ

จนคับทุกข์ได้สิ้นเชิง คือการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า. พระพุทธเจ้าท่านเป็นนักวิทยาศาสตร์ในทางจิตใจอย่างสูงสุด จึงก้าวหน้าออกไปได้ไกลถึงกับที่เรียกว่านอกโลก หรือโลกุตระหรือถึงนิพพานซึ่งเป็นอมตะ นี่มันไกลสุดเหมือนกัน. ถ้าเทียบความลึกความไกลกันแล้ว พระพุทธเจ้าท่านไปได้ไกลกว่าที่พวกนักวิทยาศาสตร์สมัยนี้ออกไปนอกบรรยากาศของโลก ไปดวงจันทร์ ไปดาวพระศุกร์ ดาวพระอังคาร อะไรก็ตาม ซึ่งเขาก็จะไปกันได้เป็นว่าเล่น, แต่การที่ไปได้อย่างนั้นไม่น่าอัศจรรย์ ไม่ลึกซึ้ง, ไม่เหมือนกับการไปของพระสัมพันธุญาณของพระพุทธเจ้า ซึ่งออกไปเหนือโลกเหนือความทุกข์ เหนือปัญหาของมนุษย์.

นักวิทยาศาสตร์ทางโลกๆ ทางวัตถุมันจะไปเท่าไร ๆ มันก็ยังอยู่ในกองทุกข์ มันออกนอกกองทุกข์ไปไม่ได้, แต่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ของพระพุทธเจ้าออกไปไกลได้ ออกไปนอกกองทุกข์ได้, เหนือโลกเหนือทุกข์โดยประการทั้งปวงได้. เราเรียกว่าโลกุตระ เหนือโลก, เรียกว่า อมตะ คือไม่ตายอีกต่อไป, ความรู้ทางจิตใจออกไปสู่ความไม่ตาย ไม่รู้สึกรู้สีกว่ามีความตาย ไม่มีความทุกข์เกี่ยวกับความตาย.

คำว่า วิทยาศาสตร์เป็นเรื่องทางจิตใจก็ได้ อย่างนี้ มันเป็นเรื่องของธรรมชาติใน ๔ ความหมายอย่างที่ว่ามาแล้ว, แล้วก็ เป็นเรื่องสากล ไม่อาจจะผูกขาดจำกัดอยู่ในวงของพวกใดพวกหนึ่ง, ถ้ามันเป็นเรื่องรู้จริง รู้จริง เห็นจริง เป็นเรื่องของความจริงแล้ว มันก็เป็นของความจริงอันสากลไป ไม่มาเป็นของพวกนั้นพวกนี้ ยุคนั้นยุคนี้อะไรก็ได้ อย่างนี้จึงจะเรียกว่าเป็นวิทยาศาสตร์.

วิทยาศาสตร์ในพุทธศาสนาเห็นได้จากของจริง ไม่ต้องสมมติ.

ทีนี้ เรามาคุยอีกทีหนึ่ง ว่าวิทยาศาสตร์ในตัวละครหรือในหลักของพระพุทธศาสนานั้น มันจะมองเห็นกันได้อย่างไรต่อไปอีก. ความเป็นวิทยาศาสตร์ในพระพุทธศาสนาหรือในตัวละครนั้น มันตรงกับหลักวิทยาศาสตร์ที่ว่า มันมีของจริง, คือมีสิ่งที่เราจะดูจะเห็นจะเข้าใจนั้นจริง, ไม่ใช่สมมติเอา, ไม่เหมือนกับปรัชญา เขาไปจับเข้าที่สิ่งที่มี ได้มีอยู่จริง เขาจึงต้องสมมติสิ่งใดขึ้นมาให้เป็นตัวปัญหา เขาเรียกว่า *hypothesis* มันเป็นตัวสมมติขึ้นมา เขาเรียกว่าสมมติฐาน. ฐานสมมติขึ้นขึ้นมา สำหรับหาความจริงด้วยการค้ำค้ำจำนวนอย่างอื่น มาแฉกแล้วว่า สมมติฐานที่ขึ้นนั้นเป็นความจริง, ถ้าจริงอย่างนั้นมันเป็นจริงตามสมมติฐานที่ขึ้นเพื่อการค้ำค้ำจำนวน ไม่ใช่เป็นวิทยาศาสตร์. ส่วน พุทธศาสนา หรือธรรมะของเรา เอาตัวจริงคือความทุกข์ คือปัญหาที่เกิดจากความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายนี้, หรือเอาความเดือดร้อนอยู่เพราะอำนาจของกิเลสเผาลน นั้นมันเป็นตัวทุกข์ ร้อนอยู่เพราะความโลภ, ร้อนอยู่เพราะความโกรธ, ร้อนอยู่เพราะความหลง เอาตัวนั้นมาเป็นตัวปัญหามาวางลงตรงหน้า, แล้วก็ศึกษา แล้วก็พิสูจน์ แล้วก็ทดลอง. เมื่อมีการพิสูจน์ทดลองเห็นจริงแล้วจึงตั้งทฤษฎี, วิทยาศาสตร์นี้จะตั้งทฤษฎีหลังจากการพิสูจน์ทดลองเป็นผลแล้ว, แต่ถ้าเป็นเรื่องปรัชญา ก็ตั้งทฤษฎีก่อนการพิสูจน์ทดลอง ซึ่งเรียกว่าตั้งสมมติฐานนั่นเอง มันเดินคนละทิศคนละทาง หรือมันเดินสวนทางกันอย่างนี้.

พูดสั้น ๆ ก็ว่า วิทยาศาสตร์จะตั้งหลักหรือวางกฎเกณฑ์อะไร เขาจะตั้งต่อหลังจากการพิสูจน์ทดลอง, แต่ปรัชญาเขาจะตั้งหลักเกณฑ์หรือทฤษฎีก่อนการพิสูจน์ทดลอง แล้วหาเหตุผลมาแฉกแล้ว ให้มันกลายเป็นของจริงไป.

แนวทางวิทยาศาสตร์ ดู—เห็น—วางหลักทฤษฎี.

ถ้าพูดอีกทีหนึ่ง ก็พูดได้ย៉อย่างนี้ว่า ถ้าเป็นวิทยาศาสตร์มันต้องมีการกระทำ ชนิดที่ว่าดู ๆ ๆ ดูลงไป ดูลงไป, แล้วก็เห็น ดูเป็นแล้วก็เห็น, พอเห็นแล้วก็วางหลักทฤษฎี ไปตามทีเห็น. เราดูแล้วเห็น แล้วก็กล่าวไปตามทีเห็น, อย่างนี้จะเป็นวิทยาศาสตร์, ถ้าเป็นปรัชญา มันเป็นการคำนวณด้วยความคิดเห็น มันไม่ใช่ดู มันเป็นการคำนวณด้วยเหตุผล แล้วมันก็สรุปความไปตามความคิดเห็น มันไม่ได้เห็นจริงด้วยตา, มันเป็นการคำนวณด้วยความคิดเห็น. ดังนั้นมันจึงไม่มีการดู มีแต่การคำนวณ แล้วมันก็สรุปความไปตามผลของการคำนวณ, แล้วมันก็ฝากไว้กับเหตุผล ซึ่งมันผิดได้. ฉะนั้นเราไปดูเอาเองเถอะว่า ดูแล้วเห็นนี้ มันจริงกว่าการคาดคะเนหรือการคำนวณ แล้วเข้าใจว่าอย่างไร. พระธรรม หรือพระพุทธศาสนานี้ อยู่ในฝ่ายวิทยาศาสตร์; ฉะนั้นจึงมีหลักสำหรับดูแล้วก็เห็น พอเห็นแล้วก็เบือนหน้ากลายกำหนด แล้วก็ หลุดพ้น บรรลุ นิพพาน.

ขอให้สังเกตดูให้คำที่ว่า ญาณะ หรือ ทศณะ นี้ มันเป็นเรื่องที่ดู, ดูด้วยใจ. ถ้ามันเป็นเรื่อง วัตถุที่ดูด้วยตา แต่ถ้าเป็นเรื่องนามธรรมก็ดูด้วยใจ, หรือดูพร้อมกันไปทั้งวัตถุและทั้งจิตใจ มันก็เป็นการดู. มีคำใช้ เช่นคำว่า วิบัสสนา แปลว่าเห็นอย่างแจ่มแจ้ง วิ—แจ่มแจ้ง, บัสสนา—เห็น เห็นอย่างแจ่มแจ้ง, นี้มันเป็นผลของการดู. การดู มีคำว่า อนุปัสสี, เช่น เวทนานุปัสสี, อะไรก็ตาม, ธัมมานุปัสสี, จิตตานุปัสสี, นี้คือการ ตามดู ตามดูจิต ตามดูเวทนา ตามดู มันเป็นการดู, เสร็จแล้ว มันก็มีผล ปฏิสังเวท—รู้พร้อมเฉพาะอยู่ นี้คือเห็นด้วยใจโดยประจักษ์อยู่ ปฏิสังเวท—รู้พร้อมเฉพาะอยู่, ไม่ใช่มานั่งคำนวณด้วยเหตุผล ไม่ใช่การใช้เหตุผลคำนวณไปตามเหตุผล, มันดูลงไปจริง ๆ เมื่อเห็นจริงรู้สึกจริง ก็มีอาการที่เรียกว่า ปฏิสังเวท แปลว่า รู้พร้อมเฉพาะ.

ฉะนั้นเราจึงมีเรื่องของ การดู แล้วก็เห็น กรันเห็นแล้วก็แสดงไปตามที่เห็น นั่นมัน เป็นวิทยาศาสตร์.

ตอนสุดท้ายก็มีว่าอนิจจานุสัส ตามดูอนิจจัง ตามดูความเป็นอนิจจัง, แล้วก็เห็นความเป็นอนิจจัง, มันก็เกิดเบื่อหน่ายคล้ายกำหนด, แล้วก็ดูความ เบื่อหน่ายคล้ายกำหนดนั้นอีกทีหนึ่ง เรียกว่าวิราคานุสัส ดูมันคล้ายๆ แล้วมันก็ดับลง, แล้วก็เห็นความดับลง ก็ตามดูความที่มันดับลง จนกว่าจะเห็นความดับลง, อย่างนี้ก็เรียกว่า นิโรธานุสัส ตามดูนิโรธคือความดับ เมื่อดับแล้วก็เห็น ดูๆ ก็เห็น ต่อไปว่า โอ้เดี๋ยวนี้มันปล่อยวางหมดแล้วโว้ย, สลัดทิ้งหมดแล้วโว้ย, ก็ดูมันอยู่ ดูความที่มันปล่อยมันวาง มัน สลัดทิ้ง ก็เรียกว่าปฏินิสัสคานุสัส.

รวมความแล้วมันมีแต่ ดูแล้วก็เห็น เท่านั้นแหละ ไม่มีคำหนึ่งคำนวน กาศคะเนใช้เหตุผลตามแบบของตรรกหรือปรัชญาเลย; ฉะนั้นความรู้หรือการปฏิบัติใน ทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นรูปแบบของวิทยาศาสตร์ ไม่ฝากไว้กับการคำนวณด้วยเหตุผล แต่ถือเอาตามที่เห็นจริงโดยประจักษ์แก่จิตใจ, นีธรรมะหรือพระธรรมเป็นอย่างนี้ แล้วก็ เป็นวิทยาศาสตร์ในหลักพื้นฐานทุกๆ ไปอย่างนี้. อากมาจะแสดงโดยหลักฐานพื้นฐาน ก่อน, แล้วคราวหลังๆ ก็จะแสดงโดยรายละเอียด ให้ชัดเจนไปให้ทุกๆ เรื่อง.

ที่อยากจะให้สังเกตสำหรับชาววัดพวกชาววัด ก็ขอให้ฟังดูให้ดี ว่ามัน ต้องมี การดูแล้วการเห็น, อย่างที่เรียกว่ามีความเจตจำนงในความรู้สึก ก็ได้ในบพพระคุณของ พระธรรมว่า สันทิฏฐิโก แปลว่า อันบุคคลพึงเห็นได้ด้วยตนเอง, จะไปเอาความเห็น เอาความรู้คนอื่นมาไม่ได้ มันต้องเป็นเรื่องที่คนนั้นเห็นเอง, ถ้าเป็นเรื่อง ทางนามธรรม ก็คือรู้สึก คนนั้นรู้สึกเอง คือเห็นด้วยปัญญา, ถ้าเป็นเรื่อง ทางวัตถุก็เห็นด้วยตา ถ้าเป็นเรื่อง ทางนามธรรมก็เห็นด้วยปัญญา, คนนั้นต้องเห็นเอง ก็รู้สึกเอง รู้สึกว่า

กิเลสเป็นอย่างไร, รู้สึกว่ากิเลสให้เกิดขึ้นทุกอย่าง, ทุกข์เกิดขึ้นมาแล้วเป็นอย่างไร, คนนั้นต้องเห็นเอง.

อาตมาพยายามที่จะอธิบายเรื่องต่างๆ ให้เห็นเอง, เช่น อธิบายเรื่องความเกิด, เกิดแล้วเกิดอีก, เกิดแล้วเกิดอีกแต่ละวันๆ เพราะความเกิดแห่งอุปาทานว่าตัวกู—ของกู นี้ก็เพื่อให้เห็นเอง, แทนที่จะไปมัวจ้องดูความเกิดข้างหน้า, เกิดในอนาคตที่มันไกลนัก มันไม่เห็นเอง, คู่กันที่นี้เป็นการเห็นเอง. **ดูนรก เตรัจฉาน เปรต อสุรกาย** นี้ถ้าต่อตายแล้วยังไม่รู้วาทิไหนเมื่อไร, มันก็ไม่เห็นเอง.

แต่ถ้าเอา **นรกที่ความร้อนใจ** ที่ร้อนเหมือนกับไหม้อยู่ในใจนั้นคือนรกนี้มันเห็นเอง, คือมันรู้สึกเอง.

เตรัจฉานเมื่อมันโง่ บางทีมันโง่อยากจะทบทวนตัวเอง, นั่นแหละคือความเป็นสัตว์เตรัจฉาน ซึ่งเราเห็นได้เอง. เราเห็นวัวควายกลางทุ่งนา ก็ไม่รู้ในความโง่ของมัน, สู้มารู้ความโง่ของเราเองเมื่อเราโง่อย่างสัตว์เตรัจฉานนี้ไม่ได้.

เปรต ก็เหมือนกัน เปรตที่อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ ไม่มีทางที่จะเห็น มันคอก, แต่ถ้าเปรตคือความหิว ที่มันหิวอย่างโง่เขลาอยู่ในใจของเรา แม้แต่หิววิมาน สวรรค์ วิมานนี้ก็เรียกว่าเป็นเปรตได้, ความหิวนี้มันรู้จักประจักษ์ด้วยตนเองจึงเรียกว่าสันทิฎฐิโก.

อสุรกาย ก็คือการที่จิตใจวุ่นวาย หลาดกัลวต่างๆ.

ธรรมเป็นวิทยาศาสตร์ตรงตามคำสรรเสริญพระธรรม.

นี่เรื่องของวิทยาศาสตร์ต้องเป็นสันทิฎฐิโก, ธรรมะต้องเป็นสันทิฎฐิโก ธรรมะจึงเป็นวิทยาศาสตร์, แล้วก็ต้องเป็นอกาลิโก เหมือนกับว่าพอเราคบมีมันก็

ตั้งบัง พอมือกระทบกันเข้ามันก็ตั้งบัง, มันไม่ต้องรอเวลา หรือว่าเราจะดูที่ไหนก็ได้ เมื่อไรก็ได้ จะดูตัวกิโลสตัวความทุกซ์มันไม่ต้องรอเวลา หรือว่าเมื่อประกอบกิโลสเข้าแล้ว มันก็ไม่ต้องรอเวลา มันก็เป็นความทุกซ์.

ดูกันอย่างละเอียด ก็ต้องดูจนเห็นว่า ขณะจิต, ขณะจิตกลุ่มแรกมัน ถูกปรุงแต่ง เป็นตัณหาอุปาทาน แล้ว ขณะจิตกลุ่มถัดมาจากกลุ่มนั้น มันก็กลายเป็นภพ คือการกระทำกรรม คือความคิดที่จะทำหรือความคิดมันกำลังคิด เป็นการกระทำ ด้วยความคิด, มันก็เป็นกรรม; ขณะจิตกลุ่มที่ถัดมาอีก นะไม่ต้องรอ, กลุ่มติด ๆ กัน มันก็เป็น ผลกรรม คือเป็นวิบาก มันมีความทุกซ์อยู่อย่างนั้น มีความร้อนอยู่อย่างนั้น, อย่างนี้เรียกว่ามันติดกันยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ. ขณะจิตแรกเป็นกิโลส, ขณะจิตถัดมาก็เป็นกรรม, ขณะจิตถัดมาก็เป็นวิบาก, ไม่ต้องรอเวลาอย่างนี้; เหมือนกับวิทยาศาสตร์ นะ ถ้าเราทำลงไปอย่างนั้นมันก็เกิดผลอย่างนั้นทันที ไม่ต้องรอเวลา, แม้แต่ทางวัตถุมันก็ เรียกได้ว่าเกือบจะไม่ต้องรอเวลา, เขาธาตุอย่างนั้นผสมกับธาตุนั้น มันจะเป็นปฏิกิริยาทันที ไม่ต้องรอเวลา.

แต่ที่จะเป็นผลออกมาตามความต้องการของมนุษย์หรือไม่นั้น บางทีมันก็ต้อง รอเวลา, ที่มัน ทำปฏิกิริยาต่อกันมันก็ทำทันทีไม่ต้องรอเวลา, เสร็จแล้วมันก็มีผล ออกมาทันทีต่อท้ายกันไป นั่นมันเหมือนกันอย่างนี้. นี่ ความที่มันไม่ต้องรอเวลาที่ บัญญัติอย่างนั้นอย่างนั้นนั้น มันเป็น *อภาลิโก* เป็นวิทยาศาสตร์, ถ้าต้องรอให้บัญญัติ เวลาอย่างนั้นอย่างนี้ มันก็ไม่จริง, แล้วมันจะต้องเป็น *บัจฉิตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ* เพราะว่าข้อนี้ไม่ต้องอาศัยเหตุผลคำนวณ *ผู้ไม่รู้สักเองในทันที* เรียกว่า *บัจฉิตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ* ผู้กระทำนั้นรู้เองทันที แม้ว่าผู้รู้สึกเมื่อมีความรู้สึก มีการรู้สึก มันก็รู้สึก เองเฉพาะตัวทันที, ลักษณะอย่างนั้นไม่ต้องคำนวณ, ลักษณะอย่างนั้นเป็นวิทยาศาสตร์ ไม่เป็นปรัชญา.

ที่นี้ มันดีกว่านั้น ถ้ามันเป็นวิทยาศาสตร์ มันมีความจริงในตัวมันเอง มันกล้าท้ามาตุ มาตุ มาตุ ฉะนั้นอย่างนี้ นี่คือบอกว่า *เอทิปัสสิโก* เรียกกันให้มาตุ มันมีความจริง มีความแน่นอน กล้าท้าให้มาตุๆมาพิสูจน์, ใครมาพิสูจน์ให้เห็นว่ามันผิดคุณซิ มันไม่มีทางจะทำได้ นี่ลักษณะของเอทิปัสสิโก.

ที่นี้คนที่มาเห็นมาตุข้อเท็จจริงที่ไม่อาจจะเปลี่ยนได้ มันก็ชอบใจ มันก็อยากจะมีไว้ในตน อยากจะให้ตนเป็นผู้มีส่วนแห่งการได้รับ นี่ลักษณะของพระธรรมที่เป็น *โอบนโยโก* มีความเป็นวิทยาศาสตร์อย่างยิ่ง กล้าท้าให้มาตุ, ถ้ามาตุ แล้วจะชอบใจในความจริงข้อนี้; พระธรรมเป็นวิทยาศาสตร์ในรูปแบบอย่างนี้.

สรุปความ ทั้งหมดนี้ คือทั้ง *สันติภูริโก อกาลโก เอทิปัสสิโก โอบนโยโก* บัจฉัตตัง *เวทิตัพโพ วิญญูติ* เราเอามาสรุปเป็นคำเดียว ว่า *สุวากุขาโต* คือเป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ดีแล้ว คือได้บัญญัติไว้ดีแล้ว, บัญญัติไว้ถูกต้องแล้ว เป็นอย่างอื่นไม่ได้, ทำไม่มันจึงดี เพราะมันถูกต้องถึงที่สุด, ทำไม่มันจึงถูกต้องถึงที่สุด เพราะมันบัญญัติไปตามความจริง ที่รู้สึกจริง เห็นประจักษ์จริง, ไม่ต้องอาศัยเหตุผลอย่างอื่น, ใครมาตุก็เห็นตามนั้น ทุกคนสามารถเห็นได้ด้วยตนเองเมื่อปฏิบัติตามนั้น มันก็เป็นวิทยาศาสตร์อย่างนี้

อาตมาอยากจะพูดว่า ในบทพระธรรมคุณที่เราท่องอยู่ทุกวันนี้แหละ นับตั้งแต่ *สุวากุขาโต* ไปจนถึง *ปจฺจตฺตัง เวทิตัพโพ วิญญูติ* แต่ละบทมันแสดงความเป็นวิทยาศาสตร์ของพระธรรม, นี่คือข้อที่พระธรรมเป็นวิทยาศาสตร์สูงสุดของมนุษย์ **ไม่มีวิทยาศาสตร์ใดเหนือกว่า.** วิทยาศาสตร์มีหลายรูปแบบหลายชั้นตอน แต่ที่ประเสริฐสูงสุดจริงแท้ ก็คือวิทยาศาสตร์ของพระพุทธเจ้า ที่มีอยู่ในพระธรรม คับทุกข์ไต่ถึงที่สุด, มีผลแก่มนุษย์สูงสุด ไม่มีผลชนิดใดจะมาสูงสุดเท่าผลของพระธรรม. นี่เราจึงเรียกว่ามัน

เป็นยอดวิทยาศาสตร์อยู่ที่พระธรรม ก็เป็นยอดนักวิทยาศาสตร์อยู่ที่พระพุทธเจ้า, มันก็จะเหลืออยู่แต่ว่าลูกศิษย์โง่ๆ อยู่ที่พวกเราไม่เป็นนักวิทยาศาสตร์ตามแบบของพระพุทธเจ้าเท่านั้นเอง. ช่วยกันเข้าใจไว้อย่างนี้เถอะ แล้วก็คงจะสนใจที่จะรู้วิทยาศาสตร์ คือธรรมวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ของพระพุทธเจ้า.

เอาละสรุปความกันเสียทีก็ได้ว่า กาลามสูตร ๑๐ ประการ นั้นแหละ ไปศึกษาดูให้ที่จะพบว่าพระธรรมหรือวิธีการของพระธรรมในพุทธศาสนานี้ มีลักษณะแห่งความเป็นวิทยาศาสตร์. แล้วก็เอา ธรรมะ ๔ ความหมาย : ธรรมะคือธรรมชาติ, ธรรมะคือกฎของธรรมชาติ, ธรรมะคือหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ, ธรรมะคือผลเกิดจากหน้าที่นั้นมา จับกันดู ก็จะพบความเป็นวิทยาศาสตร์อย่างยิ่งในธรรมะ ๔ ความหมายนั้น, ไม่มีทางที่จะเป็นปรัชญา ไม่ต้องอาศัยความเชื่ออย่างหลบหลับตา, แต่อาศัยความจริงที่ประจักษ์.

คงมีพระบาลีว่า ความรู้ข้อนี้เป็นจักขุกรณี, เป็นญาณกรณี, เป็นเครื่องกระทำให้เกิดจักขุ, เป็นเครื่องกระทำให้เกิดญาณ, นั่นคือความเป็นวิทยาศาสตร์ : ไม่ต้องอาศัยความเชื่อของมกาย แต่อาศัยจักขุ, หรืออาศัยญาณที่เราได้ทำให้เกิดขึ้นแล้วโดยมัจฉิมามาปฏิบัตินั้น.

แล้วในพระบาลีนั้นยังมีคำว่า จกขุ อุกุปาติ—จักขุเกิดขึ้นแล้ว ปมฺญา อุกุปาติ—ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชฺชา อุกุปาติ—วิชาเกิดขึ้นแล้ว อาโลโก อุกุปาติ—แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว, นั่นมันในรูปแบบของวิทยาศาสตร์ทั้งนั้น, ไม่ใช่การคำนึงคำนวณแล้วเหมาเอาว่าเป็นอย่างนั้น. มันต้องเป็นจักขุ คือเห็นประจักษ์ชัด เป็นปัญญา รู้ประจักษ์ชัด เป็นวิชชา รู้แจ้งชัด, เป็นอาโลโก เป็นแสงสว่างจ้ายิ่งกว่ากลางวัน แสงอาทิตย์กลางวัน มันก็จำพอกอยู่แล้ว, แต่ว่าแสงแห่งปัญญาจกกว่านั้น เพราะมันส่องเข้า

ไปในวิชาได้ แสงอาทิตย์ส่องเข้าไปในวิชาไม่ได้, ไปนั่งกลางแดดมันก็โง่งอยู่นั่นแหละ เพราะว่าแสงแดดมันส่องเข้าไปในวิชาไม่ได้, แต่แสงของปัญญาของญาณ-จักขุนี้ มันส่องเข้าไปในวิชาได้, นี่เราอาศัยสิ่งเหล่านี้สำหรับเห็นประจักษ์ในสิ่งทั้งปวง. ดังนั้น **วิธีการอันนี้** ของพระพุทธศาสนา **จึงเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์**, ไม่ใช่วิธีการทางปรัชญา ธรรมวิทยา จิตวิทยา เป็นต้นเลย.

ขอให้พวกเรา **พุทธบริษัท** **จงรู้ความจริงข้อนี้** คือความเป็นวิทยาศาสตร์ **ของพระธรรม** คือการที่พระธรรมทนต่อการพิสูจน์ ยิ่งพิสูจน์ยิ่งเป็นสัมมัตติโก ยิ่งพิสูจน์ยิ่งเป็นสัมมัตติโก, คนก็ยิ่งพอใจในพระธรรม พอใจแล้วก็เกิดปีติ เกิดปราโมทย์ เกิดปัสสัทธิ เกิดสมาธิ เกิดอุเบกขา เกิดปัญญา ให้เกิดวิมุตติหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง. **นี่วิทยาศาสตร์มันมาจบลงที่วิมุตติ** คือความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง, ความเป็นวิทยาศาสตร์มีอยู่ในพระธรรมของพระพุทธศาสนา อย่าให้ใคร ๆ มาทำเอาพระพุทธศาสนาไปเป็นปรัชญาเสียเลย, โลกกำลังเป็นโรคระบาดเหอปรัชญา มีแต่จะมาทำเอาพระพุทธศาสนาไปเป็นปรัชญา. อตมกานหนึ่งจะไม่ยอม จึงได้มาพูดเรื่องนี้ ให้ท่านทั้งหลายเข้าใจไว้ด้วย, ท่านทั้งหลายเข้าใจไว้ด้วย จะได้เป็นพุทธบริษัทที่สงวนรักษาความดี ความจริง ความถูกต้องของพระธรรม ของพระพุทธศาสนาไว้ตลอดไป.

การบรรยายครั้ง^{๕๕}นี้สมควรแก่เวลาแล้ว เป็นการบรรยายในครั้งแรกที่สุดแห่งชุดการบรรยาย^{๕๕}นี้ เพื่อจะนำท่านทั้งหลาย ไปสู่ความเข้าใจพระธรรมในรูปแบบของวิทยาศาสตร์ ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ในการบรรยายครั้ง^{๕๕}หลัง ๆ, ครั้ง^{๕๕}นี้เป็นแต่เหมือนนกบินโบก หรือบินแนวทางอันแรก เราค่อยไปดูรายละเอียด^{๕๕}กันในการบรรยายครั้ง^{๕๕}หลัง ๆ.

เป็นอันว่าขอยุติการบรรยายในวันนี้ เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย **ได้สวดบทพระธรรมในรูปคณะสาขายาย ส่งเสริมศรัทธา วิริยะ ปัญญา ในการประพฤติปฏิบัติธรรมให้สมกับรูปแบบของวิทยาศาสตร์สืบต่อไป.**

ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์

— ๒ —

๑๔ กรกฎาคม ๒๕๒๒

ธรรมะมีความเป็นวิทยาศาสตร์ทุกรูปแบบ.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคอาสาฬหบูชา เป็นครั้งที่ ๒ ในวันนี้
อาตมาก็ยังคงกล่าวโดยหัวข้อที่ว่า **ธรรมะในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์** ต่อไปตามเดิม.
เฉพาะวันนี้ก็กล่าวโดยหัวข้อเฉพาะว่า **ธรรมะมีความเป็นวิทยาศาสตร์ทุกรูปแบบ.**

ความมุ่งหมายที่ได้บรรยายเรื่องนี้ ก็เพื่อให้เป็นที่เข้าใจกันเสียที่ว่า **ขึ้นชื่อ**
ว่าศาสนาที่แท้แล้ว ต้องไม่ขัดกับวิทยาศาสตร์ คือไม่ขัดกับหลักวิทยาศาสตร์ ไม่ว่าจะ
จะเป็นศาสนาไหน; **ถ้ายังรู้สึกว่ายึด** นั่นก็แปลว่า **ยังไม่ถึงตัวแท้ของศาสนานั้น ๆ.**
ถ้าเข้าใจกันได้ในช่วงนี้ ก็จะมีผลดี ที่ทำให้นักวิทยาศาสตร์ยอมรับเอาศาสนาได้โดยจุใจ
ไม่ต้องตะขิดตะขวงหรือลำบากยากใจ, และอีกอย่างหนึ่ง จะทำให้ศาสนาได้รับการสนับสนุน
จากวิทยาศาสตร์ การทะเลาะทู่มถียงกันอย่างโง่เขลา ก็จะได้สิ้นสุดไปเสียที.

ศาสนาที่แท้ ไม่ขัดกับวิทยาศาสตร์.

ท่านทำในใจถึงหัวข้อที่ตั้งใจจะกล่าวไว้ให้ตี คือตั้งใจจะชี้ให้เห็นว่า ศาสนาที่แท้ทุกศาสนา ต้องไม่ขัดกับหลักวิทยาศาสตร์ ในการทำหน้าที่ของตน ๆ; เคียงข้างยังมีคนพูดว่า ศาสนานั้นขัดกับหลักวิทยาศาสตร์, ศาสนานี้ไปกันได้กับหลักวิทยาศาสตร์ เป็นต้น, เพราะว่ายังไม่เข้าถึงตัวแท้ของศาสนานั้น คือตัวสิ่งที่เรียกว่าธรรมนั่นเอง, ความสำคัญของเรื่องมันอยู่ตรงที่คำว่าธรรมหรือธรรมะ ถ้าเรียกว่าธรรมะแล้ว ก็ไม่ขัดกับหลักวิทยาศาสตร์. คำพูดบางยุคบางสมัยก็เปลี่ยนไป ทำให้เกิดความเข้าใจกันลำบาก, ถ้าเป็นอย่างพุทธกาล ไม่มีคำว่าศาสนาสำหรับพุดจา แต่มีคำว่าธรรมะสำหรับพุดจา. เราสมัยนี้พุดว่าศาสนา สมัยโน้นพุดว่าธรรม, เช่นจะถามใครสักคนหนึ่งว่า ท่านถือศาสนาอะไร เขาก็จะถามว่า ท่านชอบใจธรรมะของใคร แทนที่จะถามว่าถือศาสนาอะไรของใคร, เพราะเขายึดถือเอาคำว่าธรรมเป็นหลัก นั่นเอง.

นี่คำว่า ธรรม ที่มันเกี่ยวกับมนุษย์ในฐานะที่เป็นศาสนาเช่นนั้น มัน มีความมุ่งหมายที่จะระงับดับทุกข์, และสามารถระงับดับทุกข์ได้ ตามเชิงตามชั้นตามฐานะแห่งตนด้วยกันทุกคน. ถ้าเราจะกล่าวให้เป็นคำกลางที่สุด ก็ขอให้จำไว้ว่า เราจะต้องกล่าวว่า ธรรมะคือระบบการปฏิบัติที่ถูกต้องแก่ความเป็นมนุษย์ ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา. ถ้าเราเอาคำว่าศาสนามาแทนคำว่าธรรมะ ซึ่งความจริงก็เป็นอย่างนั้น, เราก็จะต้องพุดว่า ศาสนาคือระบบการปฏิบัติที่ถูกต้องแก่ความเป็นมนุษย์ ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา ทั้งเพื่อส่วนบุคคลและเพื่อส่วนสังคม, นี่ธรรมะจะต้องเป็นอย่างนี้ คือสิ่งที่ต้องเอาไปปฏิบัติ เพื่อประโยชน์สุขแก่มนุษย์ได้ในทุกชั้นตอน ทุกชนิดแห่งความเป็นอยู่ คือทั้งส่วนตัวและส่วนบุคคล.

เหตุผลที่ธรรมะไม่ขัดกับวิทยาศาสตร์.

ที่^๕ อาตมาก็อยากจะให้เข้าใจให้กว้าง ให้ลึกลงไปโดยสิ้นเชิง ว่าสิ่งที่เรียกว่าธรรมะนั้น^๕ ทำไมจึงไม่ขัดกับหลักวิทยาศาสตร์ นี้ก็เพราะว่า สิ่งทีเรียกว่าธรรมหรือธรรมะนั้น^๕ ก็คือธรรมชาติ, ธรรมชาติใน ๔ ความหมาย หรือธรรมะใน ๔ ความหมาย.

ธรรมชาติในความหมายที่ ๑ ก็คือตัวธรรมชาติ^๕ นั้นเอง, อะไร ๆ ที่เป็นตัวธรรมชาติ ก็เรียกว่าธรรมในที่นี้, ธรรมชาติที่มีรูปร่าง ไม่มีรูปร่าง ที่เป็นวัตถุ ที่เป็นจิตใจ หรือเป็นอะไร ทุกรูปแบบของธรรมชาติ นี้เรียกว่าตัวธรรมชาติ.

แล้ว ธรรมชาติในความหมายที่ ๒ ก็คือกฎของธรรมชาติ, ในธรรมชาติเหล่านั้นมีกฎของธรรมชาติสิงอยู่ จึงบังคับหรือบันดาลให้ธรรมชาตินั้น ๆ เป็นไปตามกฎ คือเปลี่ยนไป เปลี่ยนไปโดยตัวมันเองหรือใครไปทำให้เปลี่ยน ก็ต้องเปลี่ยนไปตามกฎ, เพราะมันมีธรรมชาติที่เป็นกฎ รวมอยู่ในตัวธรรมชาตินั้น.

ที่^๕ ธรรมชาติในความหมายที่ ๓ ก็คือ ตัวธรรมะสำหรับปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎ ต้องเป็นการกระทำที่ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ ซึ่งมันจะเกิดผลขึ้นมาตรงตามกฎของธรรมชาติ ไม่มีใครบังคับมันได้ มันเป็นตัวมันเอง ในตัวมันเองที่บังคับตัวมันเอง. เราเรียกว่าการปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ หรือธรรมชาติที่มาอยู่ในรูปของการปฏิบัติ.

ที่^๕ ความหมายที่ ๔ ก็คือ ผลที่เกิดขึ้นตามกฎของธรรมชาติ มันก็ยังคงเป็นธรรมชาติอยู่ดี, เช่นจะเกิดผลเป็นความสุข เป็นความทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุขอะไรก็สุดแท้ มันก็ยังคงเป็นตัวธรรมะ แต่ในฐานะที่เป็นผล อันเกิดมาจากการปฏิบัติ ซึ่งปฏิบัติไปตามกฎของธรรมชาติ ที่มีประจำอยู่ในตัวธรรมะชาติทั่วไป.

ท่านมองคุณธรรมในฐานะที่เป็นธรรมชาติ, หรือธรรมชาติในฐานะที่เป็นตัวธรรมอย่างนี้แล้ว ก็จะทำให้เห็นว่า มันไม่มีทางที่จะขัดกันกับหลักวิทยาศาสตร์ จึงพูดได้เลยว่า คำว่า ธรรมใน ๔ ความหมายนี้ ไม่มีทางที่จะขัดกับหลักของวิทยาศาสตร์, ถ้าพูดอย่างเอาเปรียบก็พูดว่า เพราะว่ามันเป็นไปตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตา. ถ้าเป็นพุทธศาสนาแล้วท่านอย่าลืมว่า มันมีคำสำคัญอยู่คำหนึ่ง คือคำว่า อิทัปปัจจยตา เพราะสิ่งนี้มีสิ่งนี้จึงมี, เพราะสิ่งนี้ดับสิ่งนี้จึงดับ อย่างนี้เรียกว่า อิทัปปัจจยตา, ถือหลักอิทัปปัจจยตาเป็นหลัก แล้วสิ่งที่เรียกว่า ธรรมชาติทั้งหลายทั้งปวง ก็คือสิ่งที่เป็นไปตามกฎของอิทัปปัจจยตา, หรือตัวอิทัปปัจจยตาเอง มันก็เป็นธรรมชาติอันหนึ่ง ที่เป็นตัวกฎ มันก็เป็นกฎ, ที่เป็นตัวการปฏิบัติมันก็เป็นกรปฏิบัติ. เรารู้จักอิทัปปัจจยตากันอย่างลุ่มๆ แล้งๆ, ไม่รู้จักมันอย่างแท้จริง จนถึงกับปฏิบัติได้ด้วย เพราะฉะนั้นจึงขาดความรู้ในเรื่องนี้.

สุขทุกข์เป็นไปตามกฎของอิทัปปัจจยตา.

จะยกตัวอย่างให้เข้าใจง่ายๆ เช่นว่า มีคนพูดว่า สุขทุกข์ของเรามีเพราะอำนาจแห่งกรรมเก่า, พุทธบริษัทชนิดครึ่งๆ กลางๆ ก็จะยอมรับทันทีว่า ความสุขความทุกข์ของเรา เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมเก่า. ถ้าเป็น พุทธบริษัทที่เต็มตัว ก็บอกว่ามันผิด มันบ้า อย่าพูดอย่างนั้น สุขทุกข์ของเราเป็นไปตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตา, ไม่ใช่สุขทุกข์ของเราเป็นไปเพราะกรรมเก่าอย่างเดียว, เป็นเพราะกรรมใหม่ก็ได้, หรือเป็นโดยฟลุคโดยบังเอิญก็ได้ หรือบางคนก็จะพูดว่า สุขทุกข์นี้เป็นไปเพราะพระเจ้า พระเป็นเจ้า อย่างนี้ก็มี.

เขาจะพูดกันอย่างไรก็สุดแท้ แต่พุทธบริษัทจะพูดว่า สุขทุกข์เป็นไปเพราะกฎแห่งอิทัปปัจจยตา นี่มันไม่มีทางผิด; ถ้าพูดว่าเป็นเพราะกรรมเก่า มันก็เป็นกร

พูดอย่างคลุม ๆ เชื่อ ๆ กันไปตามความเชื่อ แล้วก็มองไม่เห็น, แต่ถ้าพูดว่า มันเป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตา แล้วมันมองเห็น, กฎอิทัปปัจจยตาทำให้เป็นไปตามนั้น มันจึงเกิดเป็นความทุกข์หรือความสุขขึ้นมาแล้วแต่เรื่อง.

สิ่งที่เรียกว่า ธรรมชาติ ล้วนเป็นไปตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตาทั้งนั้น ฉะนั้นธรรมชาตินั้นมันจึงมีกฎทางวิทยาศาสตร์, แม้วิทยาศาสตร์ยุคปัจจุบัน ซึ่งไม่ค้านกันได้เลย ว่า เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัยสิ่งนี้จึงเกิดขึ้น, หรือจะเอาหลายอย่างมาผสมกันเข้า มันก็เป็นเพราะปัจจัยอื่นกันแหละ แล้วมันจึงเกิดสิ่งใหม่ขึ้นมา. คำว่า กฎแห่งอิทัปปัจจยตา เป็นหัวใจของสิ่งที่เรียกว่าวิทยาศาสตร์ ทั้งทางฝ่ายวัตถุและทั้งทางฝ่ายจิตใจ; เหมือนกับในเรากันหนึ่ง ๆ นี้ มันมีทั้งเรื่องทางร่างกายคือฝ่ายวัตถุ และเรื่องฝ่ายจิตใจ. ร่างกาย ก็เจริญงอกงามขึ้นมา หรือ เปลี่ยนไปตามกฎของอิทัปปัจจยตา, จิตใจ ก็เกิดเป็นความรู้สึกนึกคิดนี่อะไรขึ้นมา หรือ เปลี่ยนไปหรือดับไป ก็เป็นไปตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตา, นี่ก็เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ.

ถ้ามีใครเขาอยากจะทำกฎของธรรมชาตินี้ว่าพระเจ้า พระเป็นเจ้าผู้สูงสุด ผู้บันดาลสิ่งทั้งปวง ก็ได้ตามใจเขา, ถ้าเขาเอาไปใช้สำเร็จประโยชน์ได้ มันก็ยังคงเป็นไปตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตานั้นเอง, จึงควรจะต้องว่า ในทุกศาสนามีการดับทุกข์ของตน ๆ ที่เป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตา จะนอกจากนั้นไปไม่ได้, ถ้าไม่เป็นไปตามกฎนี้แล้ว มันจะไม่มีผลอะไรเลย. นี่ ธรรมะ ที่เอามาใช้เรียกว่าศาสนา หรือศาสนา ที่อยู่ ในรูปของธรรมะความหมายใดความหมายหนึ่งนั้น มัน ไม่มีทางที่จะขัดกันได้กับ หลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเราไปสรุปรวมกันอยู่ที่กฎแห่งอิทัปปัจจยตา.

หลักการที่สำเร็จประโยชน์เป็นศาสนา.

เพื่อให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น เราต้องพิจารณากันถึงสิ่งที่เรียกว่าศาสนา. ศาสนามีอยู่ ๓ ประเภท คือ ประเภทปัญญาธิกะ อาศัยปัญญาเป็นเครื่องให้สำเร็จประโยชน์, ประเภทวิริยาธิกะ นี้ อาศัยการประพฤติการกระทำด้วยกำลังให้สำเร็จประโยชน์, แล้ว สัทธาธิกะ นี้ อาศัยความเชื่ออันสูงสุด คือเชื่อกันอย่างหมดจิตหมดใจ เป็นกำลังให้สำเร็จประโยชน์. อาตมาเคยอธิบายเรื่องนี้มาหลายครั้งแล้ว บางคนจะยังจำได้, แต่บางคนอาจจะยังไม่เคยฟัง, จึงขออธิบายให้เข้าใจกันเสีย ก็มันเป็นหลักใหญ่ ที่จะต้องเข้าใจไว้เป็นพื้นฐานสำหรับเข้าใจเรื่องอื่นต่อไปอีก.

ศาสนาที่อาศัยปัญญา ก็คือศาสนาพุทธเป็นต้น, หมายความว่า อาศัยความรู้ในวัตรธรรมชาติ ตามที่เป็นจริงอย่างไร, ศาสนานี้มีวิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการใช้ปัญญา ในเมื่อ ศาสนาอื่นก็มีวิธีการทางวิทยาศาสตร์เพื่อจะไขความเพียร, และ อีกศาสนาหนึ่งก็มีวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่จะใช้กำลังศรัทธา.

พุทธศาสนาเป็นประเภทที่ถือปัญญาเป็นใหญ่ จนถึงกับมี *หลักกล่าวขึ้นไว้ว่า ปณฺญา ปริสุตฺตติ - บริสุตฺถิไคด้วยปัญญา, หรือคัมภักซ์ไคด้วยปัญญา* ปัญญาในที่นี้ก็คือ รู้ตามที่เป็นจริง, รู้อะไร? ก็รัฐธรรมนูญ รัฐสิ่งที่เกี่ยวกับธรรมชาติ รู้ทุกข์ รู้เหตุให้เกิดทุกข์ รู้ความดับทุกข์ รู้ทางให้ถึงความดับทุกข์, มีปัญญาแล้วก็ใช้ปัญญานั้นเป็นเครื่องคัมภักซ์ ด้วยการที่เห็นตามที่เป็นจริง.

ยกตัวอย่าง ง่าย ๆ ว่า ความทุกข์มันเกิดมาจาก ความยึดมั่นถือมั่น สิ่งใด โดยความเป็นตัวตน ด้วยอำนาจของความโง่ ครั้นมองเห็นสิ่งนั้นตามที่เป็นจริงว่า ไม่ควรยึดถือหรือยึดถือไม่ได้ ปัญญานั้นเองมันทำลายความยึดถือ, เมื่อไม่มีความยึดถือ

มันก็ไม่เป็นทุกข์, เรียกว่า ทำลายความทุกข์เสียได้เพราะการทำลายความยึดถือ, ทำลายความยึดถือเสียได้ก็เพราะเห็นตามที่เป็นจริงว่า สิ่งเหล่านั้น ยึดถือไม่ได้, เช่น จะยึดถือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นตัวตน, ครั้นมารู้ตามเป็นจริงว่า โอ้ยมันเป็นสิ่งที่ยึดถือไม่ได้ มันก็ไม่ยึดถือ, มันก็ไม่มี ความทุกข์กันเท่านั้นเอง. นี้เรียกว่า **มีวิธีการทางวิทยาศาสตร์** ในการใช้ปัญญาให้เห็นตามที่เป็นจริง ว่าไม่ควรยึดถือ ยึดถือไม่ได้ โดยธรรมชาติ.

นี้ก็เป็นศาสนาประเภทหนึ่ง ซึ่งจะเรียกว่า มีด้วยกันอยู่หลายศาสนา ก็ได้ แต่ไม่เท่ากันเสมอไป หรือจะมีศาสนาอื่นที่พยายามจะดับทุกข์ด้วยการใช้ปัญญา ทำนองเดียวกับพุทธศาสนา ก็ยังมี, แม้วามันไม่สมบูรณ์ ไม่ถูกต้องดับทุกข์ไม่ได้ ก็ยังต้องจัด ศาสนาพวกนี้ไว้ ในฐานะที่เป็นศาสนาที่จะดับทุกข์ด้วยปัญญา หรือพยายามดับทุกข์ ด้วยปัญญา.

ทีนี้ก็มาถึงศาสนา อีกพวกหนึ่ง อาศัยการกระทำหรือความพากเพียร, อาศัยกำลังของการกระทำเป็นเครื่องดับทุกข์ จะมีวิธีการในทางวิทยาศาสตร์ที่จะใช้ ความเพียร เช่นเดียวกับพุทธศาสนา มีวิธีการที่ใช้ปัญญา และใช้ปัญญานั้นถูกต้อง ตามหลักของธรรมชาติ เรียกว่าถูกต้องตามหลักของวิทยาศาสตร์ จึงใช้ปัญญาสำเร็จ. ครั้นมาถึงพวกนี้ **ไม่มีหลักการที่จะใช้ปัญญา** แต่จะใช้ความเพียร คือบังคับเอา **ด้วยจิต**, เขาก็พยายามกระทำการฝึกฝนจิต อบรมจิต บังคับจิต ให้เป็นไปได้ตามที่เขา ต้องการ ก็มีเทคนิคเฉพาะอย่างวิทยาศาสตร์เหมือนกัน เขาจึงบังคับจิตได้. อย่าลืมนึกว่า กายก็เป็นธรรมชาติ, จิตก็เป็นธรรมชาติ จะบังคับมันก็ต้องถูกต้องตามกฎของ ธรรมชาติ, ตามหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ หรือ โดยกฎแห่งอิทัปปัจจยตา อีกนั่นเอง. คนพวกนี้เขาประสบความสำเร็จในการกระทำการบังคับจิต, **ความหลุดพ้นของพวกนี้เขา เรียกกันว่า วิโมกข์ มีอยู่ ๔ ประการ คือ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔.**

ศึกษาเรื่องรูปฌาน ๔, อรูปฌาน ๔ ดู ก็จะเข้าใจว่าเป็นวิธีการบังคับจิต ตั้งแต่ให้สงบลงในขั้นต้น ๆ มีความสุข เป็นปฐมฌาน กระทั่งเรื่อยไปจนถึงอันที่ ๘ เป็นเนวสัญญานาสัญญายตนะ บังคับจิตไม่ให้อึดอัดต่อความทุกข์, ไปรู้สึกเหมือนว่าตายแล้วก็ไม่ใช่ เป็นอยู่ก็ไม่ใช่ คือมันเงียบสงบระงับมากเกินไป, นี่เขาบังคับได้ แล้วก็สอนว่าหมดเพียงเท่านั้น. พระพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้ ก็เคยไปศึกษากับพวกนี้ แล้วจบความรู้ของพวกนี้ ก็ตรัสว่ายัง ยังไม่ถึงที่สุด จึงไปทำตามแบบของ พระองค์เอง.

ขอให้อ่าน ลัทธิที่เขาสอนการบังคับจิตด้วยอำนาจของสมาธิเป็นเครื่องดับทุกข์ นี้ก็ได้เจริญถึงที่สุดมาแล้ว, แม้ว่าการปฏิบัติ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ ติดมาอยู่ในพระพุทธศาสนา ในพระคัมภีร์ของพุทธศาสนา, และพระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องนี้ ก็ตรัสแต่ในฐานะที่เป็นเบื้องต้น เป็นบุพภาคของการที่จะใช้ปัญญาในระดับสุดท้าย, หรืออาจจะกล่าวได้ว่า พระองค์ไม่ทรงรังเกียจการปฏิบัติอย่างนี้ ถือว่าเป็นเครื่องดับทุกข์ได้ตามสมควร จึงไม่ได้ตรัสตำหนิติเตียน หรือแยกคัดออกไปในฐานะเป็นของผิด, ยังสอนให้ภิกษุบำเพ็ญรูปฌาน ๔ แล้วก็บำเพ็ญวิปัสสนาให้เกิดปัญญาในส่วนอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาคือ ก็เพราะเหตุว่า ถ้าบังคับจิตได้ถึงขนาดนี้ เหาะระบบการบังคับจิตนี้มาใช้แล้ว มันก็สะดวกที่จะทำวิปัสสนาให้เกิดปัญญา หรือทำให้เกิดปัญญาถึงที่สุด.

ฉะนั้น เราจึง ไม่ถือว่า ระบบรูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ นั้นเป็นหัวใจของพุทธศาสนา, อาจจะกล่าวได้ว่า เป็นหลักทั่วไปที่เขาใช้กันอยู่ในลัทธิอื่น ๆ แม้ก่อนพุทธกาล, แล้วเขาก็มีหลักของเขาว่า ผู้ประสบความสำเร็จในเรื่องรูปฌานอรูปฌานนี้ก็ เป็นพรหม, ตายแล้วก็ไปเกิดในพรหมโลก เป็นรูปพรหมบ้างเป็นอรูปพรหมบ้าง, เป็นระบบหนึ่งของเขาที่เกี่ยวไม่เกี่ยวกับปัญญา. ดังนั้นจึงมีฤาษีมุณีไปทำสมาธิอยู่ในป่า ประสบความสำเร็จตามแบบของตน ๆ ตายแล้วก็ไปพรหมโลก, หรืออยู่ที่นี่ก็ มีความสุข

ขนาดที่เรียกว่า จำศีลกินวาตาเป็นผาสุกทุกคืนวัน อย่างนี้ก็ยังมียู่. นี่เรียกว่า พวกที่อาศัยความเพียรเป็นเครื่องดับทุกข์ หรือบริสุทธ์ได้ด้วยความเพียร.

การปฏิบัติที่ทำให้เกิดสมาธิก็เป็นวิทยาศาสตร์.

ที่นี่ เรามาคุยว่า การปฏิบัติของเขาตั้งแต่ทำให้เกิดสมาธิขึ้นมา มันเป็นวิทยาศาสตร์ทั้งนั้น, ถ้าไม่ถูกตามกฎเกณฑ์ของวิทยาศาสตร์หรือกฎแห่งอิทัปปัจจยตาแล้วสมาธิจะเกิดขึ้นไม่ได้. นี่เขาทำสมาธิสำเร็จ ได้รับผลเต็มตามที่ต้องการ กระทั่งถึงระดับอรุณมาน ก็เพราะมันถูกต้องตามหลักการของธรรมชาติ ที่อยู่ในรูปแบบของวิทยาศาสตร์, มีเทคนิคเฉพาะของตน ๆ ว่าต้องทำอย่างนั้นจึงจะเกิดสิ่งนั้น, ต้องทำอย่างนั้นจึงจะเกิดสิ่งนั้น ซึ่งเป็นกฎแห่งอิทัปปัจจยตา, เราจึงเรียกว่า แม้ศาสนาที่อาศัยความเพียรเป็นเบื้องหน้า มันก็เป็นศาสนาที่เป็นไปตามกฎของวิทยาศาสตร์, มีความเป็นวิทยาศาสตร์, อยู่อย่างเต็มตัว.

ที่นี้ก็มาถึงศาสนาที่ ๓ ที่ว่ามีศรัทธาเป็นใหญ่ มีศรัทธาเป็นเบื้องหน้า, มีศรัทธาเป็นหัวใจสำเร็จประโยชน์ มันก็มีวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ในการที่จะใช้กำลังศรัทธา. ศรัทธาจะเกิดขึ้นมาได้อย่างเต็มที่ในบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือจะให้ถึงขั้นขมงายที่สุด มันก็ต้องเกิดมาอย่างถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ, มันมีกฎของธรรมชาติที่จะทำให้เกิดศรัทธา, แล้วให้เกิดอย่างยิ่งสุดเหวี่ยงในรูปแบบของศรัทธา. เราไปทำเป็นเรื่องของศรัทธาเสียแล้ว ก็ไม่มองในรูปของปัญญา, ดังนั้นผู้ที่มีศรัทธาเป็นเบื้องหน้าเขาก็ไม่มองในทางของปัญญา, ศรัทธานั้นเองมันบังปัญญาเสีย ทำให้ไม่มองไปในทางของปัญญา หรือไม่เห็นปัญญา, ก็เอาเรื่องของศรัทธามาเป็นเบื้องหน้า มาเป็นเครื่องให้

สำเร็จประโยชน์, และยังกล่าวว่ามันเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ จะวิพากษ์วิจารณ์ไม่ได้ จะพิสูจน์ไม่ได้. ถ้าลัทธิศาสนาไหนถือศรัทธาเป็นหลักแล้ว ก็จะมีการห้ามไว้แบบนี้; ฉะนั้น ศาสนาที่มีพระเจ้า มีสิ่งเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อ กระทั่งถึงเทวดา กระทั่งถึงผีสังนางไม้ ซึ่งอาศัยศรัทธาเป็นรากฐาน เป็นตัวการ เป็นเครื่องมือ มันก็ล้วนแต่ไม่เกี่ยวกับปัญญา.

ศรัทธาขจัดทุกข์ได้ก็ต้องเป็นไปตามหลักธรรมชาติ.

แต่มาคุยกันตรงที่ว่า ศรัทธานั้นจะช่วยขจัดความทุกข์ออกไปเสียจากจิตใจได้ มันก็ต้องเป็นไปตามหลักของธรรมชาติ ของวิทยาศาสตร์ หรือของอิทัปปัจจยตา; เช่นว่าคน ๆ นี้เขาถือศาสนาที่มีพระเจ้าอันสูงสุด พอเขาเจ็บไข้ขึ้นมาเขาก็ไม่เป็นทุกข์ เพราะเขาเชื่อพระเจ้าต้องการอย่างนั้น, เขาจะตายลงไปเขาก็ไม่เป็นทุกข์ เพราะเขาถือว่าพระเจ้าต้องการอย่างนั้น. ความเชื่อในพระเจ้านั้นเอง ทำให้เขาไม่รู้สึกรับทุกข์ หรือขจัดความรู้สึกที่เป็นทุกข์ออกไปเสีย, กลับจะจิตใจเสียอีกว่า พระเจ้าต้องการตัวเขาแล้ว เขาสมควรจะไปหรือเข้าถึงพระเจ้า เขาจึงไม่เป็นทุกข์. ศรัทธามีมาก อย่างนี้ แล้วมันก็ห้ามกันความรู้สึกที่เป็นทุกข์ได้, มันก็เป็นเรื่องที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ที่เรียกได้ว่าเป็นกฎอย่างวิทยาศาสตร์ หรือเป็นกฎอิทัปปัจจยตา เพราะกำลังของศรัทธามันมากจนสามารถระงับความรู้สึกที่เป็นทุกข์เสียได้, ดังนั้นปลูกความเชื่อให้มากจนถึงขนาดนี้ มันก็เป็นไปตามเทคนิคของธรรมชาติ. อาจมากำลังใช้คำว่า ของธรรมชาติ ช่วยฟังก์ชันให้ที่ดี ๆ ว่ามันมีความลับอยู่อันหนึ่งของธรรมชาติ ที่เขาค้นพบ เขาเอามาปลูกศรัทธาให้สำเร็จประโยชน์ถึงขนาดนี้, เขาก็ดับทุกข์ได้ด้วยอำนาจของศรัทธานี้. ศาสนาพวกหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งเขามีพระเจ้า เขาอาศัยศรัทธาเป็นตัวสำคัญ เราเรียกพวกนี้ว่าเป็นพวก สัทธาธิกะอาศัยศรัทธาเป็นหลัก.

ที่นั่น นำสังเวชสำหรับพวกพุทธบริษัท แม้จะนับถือพุทธศาสนา ที่เป็นศาสนาถือบัญญัติเป็นหลัก ก็ยังมีพุทธบริษัทจำนวนหนึ่งไม่น้อยเลย มีความเชื่อเรื่อง ผีสาง เรื่อง เทวดา เรื่อง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เรื่องพระเป็นเจ้า เอามาใช้เป็นหลักสำหรับบำบัด ความทุกข์ความร้อใจประจำวัน, ส่วนเรื่องบัญญัติในพุทธศาสนานั้นแขวนไว้บนหิ้ง. พุค ใหม่อีกทีก็ได้ว่า พุทธบริษัทส่วนมากนี้ ที่ว่าถือพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประเภท บัญญัติก็ยังคงตกลงมาอยู่ในระดับสัทธาธิกะ มีความเชื่ออย่างมมาย, มีความเชื่อที่ จะเอาเป็นเครื่องปิดบังความทุกข์ เพราะว่าความเชื่อนั้นมันก็ทำงานอย่างถูกหลักของ ธรรมชาติ ถูกหลักของวิทยาศาสตร์, ความเชื่อนั้นช่วยระงับดับทุกข์ให้เขาอยู่ เป็นที่ พอใจอยู่บ่อยๆ.

ทุกศาสนาที่ดับทุกข์ ได้มีวิถีทางเป็นวิทยาศาสตร์ทั้งนั้น
เพราะเป็นอำนาจของจิต.

ดังนั้นจึง ไม่เป็นการแปลกประหลาดอะไร ที่ผู้เป็นบัญญัติฆานถือ พุทธศาสนา แต่แล้วก็ไปถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นเป็นที่พึ่ง สนับสนุนการกระทำ พวกที่ใช้ศรัทธาเป็นเครื่องระงับทุกข์.

นี้ธรรมะในรูปของศรัทธามันเป็นอย่างนี้, แต่มัน ก็ดับทุกข์ได้โดยวิธีการ อย่างวิทยาศาสตร์เหมือนกัน คืออำนาจศรัทธามันมากแล้ว มันก็ครอบงำความรู้สึกที่เป็นทุกข์ได้ ตลอดเวลาที่ยังไม่เห็นแจ้งด้วยปัญญา ก็ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ทางปัญญา, ก็ เป็นวิทยาศาสตร์ทางกำลังจิต หรือกำลังศรัทธาท่อไปก่อน. เมื่อยังไม่เห็นแจ้ง ธรรมะ นี้ก็จะเหมือนผี, เป็นความจริงอย่างผี, เป็นความจริงอย่างปรัชญา.

ปรัชญา นั้นใคร ๆ ก็รู้ว่า ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ มันมีวิธีการของมันอย่างหนึ่งต่างหาก ใช้การคานั่งคำนวณเป็นหลัก, ไม่มีการพิสูจน์ทดลองอย่างวิทยาศาสตร์ มันจึงเป็นของลึกลับ ที่ฝากไว้กับการคานั่งคำนวณด้วยการใช้เหตุผลแวดล้อมตั้งสมมติฐานขึ้นมา, เหมือนกับสร้างผีขึ้นมา เขาใช้เหตุผลแวดล้อม แล้วก็ลงมติว่าอย่างนั้น ๆ อย่างนี้ก็ยังอยู่ในพวกศรัทธา. ฉะนั้น เรื่องของปรัชญายังเป็นเรื่องของศรัทธาที่เกิดขึ้นมา ในฐานะเป็นผลของการใช้วิธีการทางปรัชญา ที่เรียกว่าคานั่งคำนวณ, ต่อเมื่อใดเมื่อเห็นแจ้งในเรื่องนั้น ๆ แล้ว จึงจะกลายเป็นวิทยาศาสตร์ทางปัญญา.

ถ้าเราจะเห็นแจ้งลงไปให้ลึกถึงที่สุดทั้ง ๓ ประเภท ก็พบว่า มันดับทุกข์ได้โดยหลักการทางวิทยาศาสตร์ คือมันครอบงำความรู้สึกที่เป็นทุกข์เสียได้ก็แล้วกัน, เรื่องมันมีเท่านั้น, ขอให้เข้าใจว่าเรื่องมันมีเท่านั้น คือว่า ดับทุกข์ได้แล้วก็เป็นอันว่าใช้ได้, ร้อนกร้อนใจ ถ้ามีอะไรมาดับทุกข์ได้ มันก็ต้องเป็นสิ่งประเสริฐ : จะดับทุกข์ด้วยธรรมะ ด้วยปัญญา, ด้วยเสกเป่าคาถา, ด้วยน้ำมนต์ ด้วยพิธีของอะไรก็ได้, ถ้ามันดับทุกข์ได้แล้ว มันก็เรียกว่าสำเร็จประโยชน์. ฉะนั้น การดับทุกข์ด้วยปัญญา ก็ได้, ดับทุกข์ด้วยความเพียร กำลังจิตก็ได้, ดับทุกข์ด้วยความเชื่อคือศรัทธาก็ได้, ถ้ามันดับทุกข์ได้แล้วมันก็เรียกว่าสำเร็จประโยชน์, และ วิธีการที่มันจะดับทุกข์ได้มันเหมือนกัน คือมันครอบงำความรู้สึกที่เป็นทุกข์เสียได้, ถ้ามันจริงแท้ มันก็ได้ตลอดไป, ถ้าไม่จริงแท้ ก็ได้ชั่วคราว.

ดังนั้น ความดับทุกข์ ด้วยกระแสจิต หรือด้วยกำลังของศรัทธานี้ จึงมักเป็นไปอย่างชั่วคราว, ในบางกรณีเท่านั้นที่จะดับได้โดยตลอด เพราะว่าทำให้เกิดความเชื่อ มากพอที่จะระงับทุกข์ไปจนตายได้. พวกที่เขาถือพระเจ้าเป็นหลัก เขาก็ดับความทุกข์ของเขาได้ไปจนตาย, เขาไม่ยอมเป็นทุกข์ เพราะเขาเชื่อว่าพระเจ้าต้องการให้

เป็นอย่างนั้น, ในชีวิตวันหนึ่งๆ กระทั่งตายเขาก็ไม่เป็นทุกข์, ถ้าเป็นเรื่องรักษาโรคด้วยอำนาจของศรัทธาอำนาจจิต โรคนั้นมันก็บรรเทาไปได้จริงเหมือนกัน. ฉะนั้นเรื่องปาฏิหาริย์ทั้งหลาย ก็เป็นเรื่องที่ควรระมัดระวังว่า มันก็เป็นเรื่องที่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ คือเขาใช้กำลังของความเชื่อทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นการทำโรคให้หาย.

อาตมาจึงพูดอย่างไม่กลัวใครโห่ ก็จะเป็นว่า แม้ไสยศาสตร์ก็เป็นวิทยาศาสตร์, นี้ต้องการจะพูดว่า วิธีการที่ไสยศาสตร์จะระงับความทุกข์หรือรักษาโรคได้นั้น มันก็เป็นไปตามวิถีทางวิทยาศาสตร์. ต่อเมื่อเราไม่มองเห็นในขั้นนั้น เราก็จะเห็นว่า เป็นเรื่องลึกลับเข้าใจไม่ได้หรือเป็นไสยศาสตร์; แต่ถ้าเราเข้าใจได้ เราก็จะเห็นว่า มันเป็นไปตามกฎของวิทยาศาสตร์.

เราจะลองพิจารณากันดูเกี่ยวกับเรื่องนี้ : ในปัจจุบันนี้ มีวิชาการแพทย์แขนงหนึ่งสนใจพยายามพิสูจน์ทดลองและใช้สิ่งที่เรียกกันว่า ยาหลอก. ยาหลอกคือไม่ใช่ยาจริง เช่นเอาน้ำเฉยๆ มาผสมสีหลอกคนไข้ว่าเป็นยา แล้วก็ฉีดเข้าไปก็หายโรค หรือเอายาที่เป็นแป้งล้วนๆ ผสม หลอกกว่าเป็นยา กินเข้าไปก็หายโรค. นี้เราเรียกกันว่า ยาหลอก, นายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญทางวิชานี้ก็กำลังจะเกิดขึ้นทุกที่ เกิดมากขึ้น แล้วก็ใช้รุนแรงขึ้น จนจะกลายเป็นวิทยาศาสตร์ไป. คนไข้คนหนึ่งปวดหัวอย่างไม่มีใครจะปวดเท่า เพราะว่าเขากำลังมีทุกข์เรื่องเศรษฐกิจในครอบครัว, เรื่องภรรยา เรื่องอะไรต่างๆ จนเกิดอาการเปลี่ยนแปลงในภายใน กินอาหารไม่ลง, ก็ไปหาหมอประเภทนี้ ประเภทที่เก่งกาจในทางยาหลอก ก็ซักซ้อมเข้าใจกันดีแล้วว่าเป็นอย่างไร. หมอคนนี้ก็ฉลาดในทางจิตวิทยา ก็พูดจาให้คนไข่นี้สลัดความรู้สึกวิตกกังวลยึดถืออย่างแรงกล้านั้นลงไปตามส่วน, แล้วก็ให้กินยาหลอกซึ่งเป็นแป้ง. ในรายงานเขาบอกว่า หมอคนนี้เห็นว่า ถ้าจะให้กินยาแอสไพรีนสัก ๒ เม็ด ก็จะหายเป็นปกติทั้ง แต่ว่ายาแอสไพรีนจะเป็นภัยแก่กระเพาะลำไส้ของคนที่กำลังอยู่ในสภาพอย่างนี้. ดังนั้นอย่าให้กินเลย. เขาก็ให้กินยาหลอกคือแป้ง แล้วก็ให้ไปพักผ่อน,

แล้วก็ให้คิดตามคำแนะนำของเขา ว่าจะต้องคิดเสียใหม่อย่างนั้นอย่างนี้ แล้วอาการปวดศีรษะและตึงเครียดไปทั้งตัวมันก็บรรเทาลง, แล้วมันก็หายขึ้นในวันต่อ ๆ มา จนกระทั่งหายเหลือ, ยาที่ให้ไปนั้นยังเหลือ, คนมันก็หายเสียก่อน.

นี่ก็คิดดูเถอะว่า เพราะคนเจ็บนั้นมีความเชื่อในหมอ ที่เคยเป็นผู้เชี่ยวชาญรักษาโรคหาย, แล้วก็เชื่อในยาของหมอ มันก็หายไปได้ด้วยการเปลี่ยนแปลง. เขาถือกันว่า **เมื่อมีความเชื่อ** และกินยานั้นเข้าไป **เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเคมี** *chemical change* ในโลหิตในน้ำที่หล่อเลี้ยงต่อมแกรนด์ต่าง ๆ เปลี่ยนไปหมด คือเข้าไปอยู่ในรูปเคมีแทนที่จะเป็นพิษเหมือนเมื่อเขากำลังกลัตกัลุ่มอยู่ด้วยความวิตกกังวล ไม่ใช่มันเป็นเรื่องตลกๆ แล้ง ๆ, มัน **เป็นเรื่องวิทยาศาสตร์** คือทำให้เกิดเปลี่ยนแปลงทางเคมีในโลหิตในน้ำเหลือง ในน้ำต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่ในร่างกาย ซึ่งจะเรียกชื่อว่าอะไรบ้าง อาตมาก็จำกับเขาไม่ไหวดอก, แต่กล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางเคมีอย่างใหญ่หลวงได้เกิดขึ้นในร่างกายของคน ๆ นั้น มันเลยหายปวดศีรษะ หายปวดท้อง หายเป็นไข้ หายอะไรทุกอย่าง.

นี่ลองคิดดูว่าด้วยอำนาจของอะไร, ด้วยอำนาจของความเปลี่ยนแปลงทางเคมีในร่างกาย, ความเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดจากอะไร เกิดจากความเชื่อในยาและในหมอ. ฉะนั้น **ความเชื่อจึงทำหน้าที่ของมันอย่างรูปแบบของวิทยาศาสตร์** คือทำให้ร่างกายเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเคมีในภายใน แล้วก็หายโรค, ฉะนั้นเรื่องยาหลอกก็เป็นวิทยาศาสตร์, เรื่องกินยาหลอกก็เป็นวิทยาศาสตร์, เป็นไปตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ คือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเคมีได้ โดยไม่เป็นอันตราย. ถ้ากินยาแอสไพรินเข้าไป มันก็เปลี่ยนแปลงทางเคมีได้ แล้วมันก็หายได้, แต่มันมีอันตรายแก่นื้อหนังในภายใน. นี่เขาเป็นวิทยาศาสตร์กว่าเสียอีก ที่ว่ากินยาแอสไพรินหรือยาพวกนี้เข้าไปมันให้โทษ, ให้กินยาหลอกคือแบ่งกลับหายเหมือนกัน แล้วไม่ทำอันตรายแก่ร่างกายในภายใน. อย่างนี้ก็ควรจะถือว่าเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์, **มีหลักการทางวิทยาศาสตร์, แต่ถ้าไม่เข้าใจ**

ก็เห็นเป็นเรื่องไสยศาสตร์. ดังนั้นไสยศาสตร์ก็คือวิทยาศาสตร์ที่เรายังไม่เข้าใจ, พูดอย่างนี้ได้หรือไม่ได้ขอให้ลองคิดดู ว่าไสยศาสตร์นั้น คือวิทยาศาสตร์ที่เรายังไม่เข้าใจ หรือเราไม่อาจจะเข้าใจ หรือว่าเราไม่พยายามที่จะทำความเข้าใจ. นี่อาตมายกตัวอย่างด้วยเรื่องยาหลอกก่อน ว่ามันก็เป็นวิทยาศาสตร์

ที่นี้มากุเรื่องผี เรื่องต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ เรื่องจอมปลวกศักดิ์สิทธิ์, เรื่องการรตน้ำมันต์การเสกเป่า อะไร ๆ ทุกอย่างที่เขากระทำกันอยู่นี้ ซึ่งเราวมเรียกว่าไสยศาสตร์, อาตมาก็ยังจะพูดว่า ไสยศาสตร์ที่เรายังไม่เข้าใจไม่ได้, ที่แท้มันก็เป็นหลักการทางวิทยาศาสตร์ ที่ลึกกว่าที่มนุษย์จะเข้าใจได้. เรื่องการรตน้ำมันต์ เรื่องการเสกเป่า เรื่องการทำพิธีต่าง ๆ สำนักนั้นสำนักนี้เขาก็ทำกันอยู่ แล้วก็มีคนหาย, มีคนชั้นปัญญาชนซึ่งเป็นพุทธบริษัทไปสมัครเข้าเป็นสมาชิกของสำนักนี้ เพราะว่าโรคของเขาหาย, กินยาทั้งหลาย ไปรักษาเมืองนอกเมืองนาแล้วก็ไม่หาย แล้วโรคนี้มันก็มาหายด้วยการรักษาวิธีไสยศาสตร์ แบบรตน้ำมันต์และเสกเป่า.

นี้เรามาพิจารณาดูก็จะเห็นได้ไม่ยากว่า เรื่องรตน้ำมันต์หรือเสกเป่านั้น ถ้ามันถูกฝ่าถูกตัว คือมัน มีความเชื่อถึงที่สุด มันก็ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเคมีในภายใน อย่างเดียวกันกับที่กินยาหลอก, โรคนี้มันก็ค่อย ๆ หายไป. เมื่อมีความเชื่อมากขึ้น ๆ, ระวังความเจ็บปวด ระวังความกลัว ระวังความเครียด ระวังความวิตกกังวลได้ไปตามลำดับ มันก็หายได้เหมือนกัน.

เรื่องผี, เราไปเชื่อว่าผี มี มันก็หลอกจนเป็นไข้ พอระวังความเชื่อนี้เสียได้ มันก็หายเป็นไข้ เพราะรู้สึกว่ามีผีหลอก, ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ จอมปลวกศักดิ์สิทธิ์ใครเดินผ่านไปไม่ยกมือไหว้ต้องจุกในอก หรือว่าจะต้องคอบิด หรือว่าต้องถ่าอยู่จระจกตายอย่างนี้, พอเอาผู้ที่เขาเชื่อเป็นหมอเป็นอาจารย์ มาทำพิธีตามที่เขาเชื่อร้อยเปอร์เซ็นต์นั้น

อาการนั้นก็หายไป. อาการที่ว่าถูกผี ถูกเวทคา ถูกต้นไม้ ถูกจอมปลวก มันก็หายไป. เพราะอำนาจของอะไร? เพราะอำนาจของอิทัปปัจจยตา ที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของวิทยาศาสตร์.

เช่นว่าคนนี้เป็นคนที่ใจค่อนข้างอ่อนแอ เป็นคนใจอ่อน เดินมาถึงต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ต้นนี้ ซึ่งคนตั้งร้อยคน พันคน หมื่นคน แสนคน แล้วเป็นเวลา ๑๐ ปี ๑๐๐ ปี ๑,๐๐๐ ปีมาแล้ว เขาใส่อำนาจจิตของความโง่ไว้ที่ต้นไม้ต้นนี้ ว่าถ้าใครไม่ทำการเคารพต้นไม้ต้นนั้นแล้ว ก็จะมีอาการอย่างนั้นๆ. เรื่องของกระแสจิตนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องเหลวไหล หรือไม่มีตัวตน. มันมีอยู่จริง อำนาจของจิตที่คนตั้งร้อยคน พันคน หลายสิบบปี หลายร้อยปีใส่ไว้ให้เป็นผีอยู่ในต้นไม้ต้นนี้, เมื่อคนที่มีใจอ่อนผ่านมาที่ตรงนั้น ผีมันก็สิงเอาคนนั้น, มันก็เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเคมีอีกนั่นแหละ, มันเปลี่ยนแปลงไปจากความเป็นปกติ ไปอยู่ในรูปของอาการชนิดนั้น หรือโรภยชนิดนั้น ที่เคยได้ยินเขาเล่ามา ถึงกับถ่ายอุจจาระเป็นอหิวาต์ก็มี เพราะความเปลี่ยนแปลงทางเคมี เกิดมาจากอำนาจจิตหรือผีที่คนเป็นร้อยๆคน พันคน หลายสิบบปี หลายร้อยปี หลายพันปี มันใส่ไว้ที่ต้นไม้ต้นนั้น, ในสมัยที่มันยังไม่มีอะไรมาทำให้เลื่อนกลางหรือเปลี่ยนแปลง มันก็ยังศักดิ์สิทธิ์ถึงขนาดนั้น, ดังนั้น พวกที่มีอำนาจทางจิต มันจึงทำอย่างนี้ได้มาก. เรื่องของพวกยิบซีทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของทวีปเอเชียก็มีมาก, เรื่องพวกยิบซีมีเวทมนต์คาถาทำนองอย่างนี้ ใครไปถูกเข้าแล้วมันก็ชักค้นชักงออย่างนั้น, แล้วก็หายไป ด้วยการที่เขาปลดเปลื้องด้วยเวทมนต์คาถาหรือลบตัวเพียงครึ่งเดียว.

ทางบ้านเราก็มีเรื่องอย่างนี้อยู่มาก แต่มันค่อยๆ จางไป หายไป เสื่อมไป เพราะว่าการศึกษาเพิ่มเติม หรือการกระทำให้จริง ๆ ในเรื่องนี้มันลางเลือนไป. ต้นไม้เหมือนอย่างต้นไม้ผีผลตก ไม่ต้องการให้ขโมยมาลัก ก็ทำคาถาอาคมเอากะลาหุ้มผ้าเขียน

อะไรที่หน้าผ้า แล้วแขวนไว้บนต้นไม้, ไครมาขโมยมันก็จุกอกตายพลัดตกลงมา, บ้านเราเรียกกันว่าใส่โจ, พวกกรุงเทพฯ เขาจะเรียกอะไรก็ไม่รู้. นี่ในสมัยที่มันยังมีความเข้มขันในทางกระแสดิจิต มันก็มีผลได้จริงเหมือนกัน พอที่จะทำให้เด็ก ๆ ที่มีใจอ่อนหรือคนผู้ใหญ่ที่มีใจอ่อนนั้น ถูกอำนาจของวิชาอาคมนั้นเจ็บป่วยลงกะทันหัน, ด้วยอำนาจผีที่เขาใช้ คืออำนาจจิต เกิดความเปลี่ยนแปลงในภายใน เกิดอาการแห่งความเจ็บป่วยขึ้นมาในร่างกาย. พอคนที่มีความรู้เรื่องนี้พอกันสามารถแก้ไขได้ มาบัตมาเป่ามาเสกคาถา ๒-๓ ตัว, เด็กคนนั้นมันก็หาย เพราะว่าความเปลี่ยนแปลงในทางเคมีในร่างกายมันเปลี่ยนกลับ แล้วมันก็หาย. นี่ไสยศาสตร์ที่เป็นวิทยาศาสตร์ มันก็ยังคงมีอยู่, ก็เรียกได้ว่า ธรรมะแม้ในระดับไสยศาสตร์มันก็ยังเป็นวิทยาศาสตร์อยู่นั่นเอง.

เรามองกันให้ลึกถึงส่วนนี้แล้วจะพบว่า ไม่มีอะไรที่ไม่อยู่ใต้กฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา, เรื่องไสยศาสตร์ล้วน ๆ มันก็เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา ที่เรายังนับถือกันอยู่ในหมู่พุทธบริษัท; เมื่อตะกั๊กกล่าวแล้วว่า พุทธศาสนาเป็นบัญญัติกระเอาบัญญัติเอาญาณทัสสนะมาเป็นเครื่องแก้ปัญหา, แต่ถึงอย่างนั้น มันก็ยังมีบางอย่างที่นอกเรื่องของปัญหา. เช่นว่าคนไม่สบาย นิมนต์พระมาสวดไพชยนต์ให้หาย เรียนแบบมาจากข้อความในพระคัมภีร์ ซึ่งมีอยู่ว่า พระพุทธเจ้าประจวบก็ให้พระบางองค์มาสวดไพชยนต์ แล้วพระองค์ก็หาย, พระมหาเถระบางองค์เป็นไข้เจ็บไข้ ให้เพื่อนกันสวดไพชยนต์แล้วก็หาย, แล้วเราก็รับขนบธรรมเนียมประเพณีนี้มาใช้ ว่ามีการเจ็บไข้ก็นิมนต์พระมาสวดไพชยนต์ แล้วก็หาย. นี่มันก็เป็นวิทยาศาสตร์, แต่มันต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับมัน.

เช่นว่าพระพุทธองค์ประจวบ มีผู้มาสวดไพชยนต์ ก็เหมือนกับเดือนให้ระลึกหรือฟื้นความจำถึงไพชยนต์, แล้วทรงพระทัยอย่างยิ่ง มีธรรมปฏิบัติอย่างยิ่งเกิดขึ้น เพราะพระองค์ทรงทราบว่าไพชยนต์ทั้ง ๗ นั้นคืออะไร, มันก็คือยอดสุดของธรรมะ ที่จะกำจัด

กิเลส ให้บรรลุความเป็นพระอรหันต์. ความพอใจในธรรมะที่สูงสุดแรงกล้า เหลือประมาณ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเคมี เกิดขึ้นในเลือดในร่างกายในภายใน, ขจัดความเจ็บปวดอันนั้นออกไปเสียได้, ถึงจะเป็นเรื่องของพระเถระองค์อื่นมันก็เหมือนกัน.

แม้จะเป็นเรื่องของชาวบ้านในปัจจุบันสมัยนี้ ถ้าชาวบ้านคนนั้นมีความเชื่อมาก ก็อาศัยความเชื่อ ก็เปลี่ยนแปลงทางเคมีในร่างกายเมื่อได้ยินโพชฌงค์, หรือว่าคนเจ็บคนนั้นไม่ใช่คนเขื่องมง่าย เป็นคนมีปัญญา รู้เรื่องโพชฌงค์ดีจนเห็นแจ่มแจ้งประจักษ์เหลือประมาณ ว่ามันดับความทุกข์หรือดับกิเลสได้อย่างไร, พอได้ยินคำกล่าวรายละเอียดของโพชฌงค์ มันก็มีปิติปราโมทย์อย่างรุนแรง. ธรรมปิติอย่างรุนแรง มีความเปลี่ยนแปลงทางเคมีในร่างกาย ในเลือด ในน้ำเหลือง ในทุกอย่างที่มันเป็นภายใน มันก็หายโรคได้, หรือว่าถ้ามันหายไม่ได้เพราะโรคมันเกินไป มันก็ตายอย่างดี ตายอย่างดี ช่วยจำไว้ด้วย, ขอให้ทุกคนได้ตายอย่างดี มีสติสัมปชัญญะตาย. ฉะนั้น การสวดโพชฌงค์ให้คนเจ็บฟังนั้น มันเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ไม่ใช่ไสยศาสตร์งมงายอะไร, แต่ที่เป็นไปไม่ได้ ก็เพราะว่าคนสวดมันไม่จริง, คนฟังมันก็ไม่จริง, ไม่สามารถที่จะเข้าถึงธรรมะนั้นจริง ๆ มันก็ไม่สำเร็จ, แล้วมันก็ตายอย่างไม่ดี, นี้เรียกว่าทำให้มันเสียชื่อแก่พระธรรม คือโพชฌงค์นั้น.

อาตมามองเห็นว่า ธรรมะที่จะดับทุกข์ หรือ แก้ปัญหาได้แล้ว มันจะเป็นไปตามวิถีทางของอิทัปปัจจยตา, หรือที่เรียกว่ากฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ โดยธรรมชาติ โดยกฎของธรรมชาติ ตามธรรมชาติทั้งนั้นแหละ, มันไม่มีอะไรที่เป็นธรรมะที่ดับทุกข์ได้ จะไม่เป็นเรื่องที่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์, หมายความว่าเขาจะดับทุกข์โดยวิธีที่เป็น ปัญญาธิกะ ก็ตาม, จะดับทุกข์โดยวิธี วิริยาธิกะ ก็ตาม, จะดับทุกข์โดยวิธี สัทธาธิกะ ก็ตาม, ล้วนแต่เป็นไปโดยหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ของธรรม-

ชาติ, ไม่ใช่ของนักวิทยาศาสตร์ปัจจุบันนี้, มันของธรรมชาติ ของกฎของธรรมชาติ ที่เราเรียกกันว่าพระเจ้าก็ได้ แล้วมันก็หายได้ทั้งนั้น.

ที่พูดนั้นก็ไม่ใช่ว่าจะส่งเสริมไสยศาสตร์ แล้วก็กำลังบอกให้รู้ว่า ไสยศาสตร์มันก็คือวิทยาศาสตร์เท่านั้นเอง, ถ้าใช้ถูกต้องตามวิธีแล้วมันก็ดับทุกข์ได้, แม้แต่จะปวดฟัน เจ็บๆ ปวดฟัน, คนแก่ที่มีกำลังใจสูง มีคาถาอาคมกล้ำมาลูบให้ มันก็หายปวดฟันไปพักหนึ่ง, หรือมันเจ็บปวดอย่างนั้นอย่างนี้ คนอย่างนั้นมาลูบให้ มาบัต มาเอาใบมะยมบัต อะไรบัต มันก็หายไปพักหนึ่ง เพราะกำลังจิตเข้าไปทำความเปลี่ยนแปลงทางเคมี ความรู้สึกนั้นมันรู้สึกไม่ได้ มันก็ไม่รู้สึกเจ็บ. พูดยังหมอกก็ต้องพู่ว่า ความรู้สึกเจ็บไม่รู้สึกเจ็บ, รู้สึกอย่างนั้นอย่างนี้ มันก็เป็นผลของการเปลี่ยนแปลงทางเคมีในภายในทั้งนั้น, กระทั่งว่ามันจะเปลี่ยนแปลงมากถึงขนาดว่า ทำให้พิษร้ายนั้นหายไปได้.

อย่างว่าถูกต้อง ถ้าสามารถเปลี่ยนแปลงพิษของโปรตีนในพิษงูได้ มันก็หายได้เหมือนกัน, ดังนั้นการที่จะรักษาพิษด้วยวิธีทางเสกเบ้าคาถาอาคม ถ้ามันเป็นไปได้จริงอย่างสูงสุด ทั้งฝ่ายผู้รักษาและฝ่ายผู้รับการรักษาแล้ว มันก็ต้องหายได้. ดังนั้นเราจึงได้ยืนยันข้อความแม้ในพระคัมภีร์ ว่าด้วยอำนาจของการสวดพระธรรม, หรือการทำตามพิธีเกี่ยวกับศาสนา ถ้าจัดพิษงูให้หายไปได้ โดยไม่ต้องไปฉีดยา. แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ว่าวิธีการอย่างนี้เดี๋ยวนี้มันเสื่อมไป โดยเหตุหลายอย่างหลายประการ คือวิธีการนั้น ไม่ได้ถูกรักษาไว้ให้ดี แล้วคนก็รวนเรไม่ได้เชื่อจริง, ไม่ได้มีจิตใจที่จะเป็นอย่างนั้นจริง, แม้คนเจ็บมันก็กลายเป็นคนครึ่ง ๆ กลาง ๆ, เป็นนักวิทยาศาสตร์ก็ไม่ใช่ เป็นนักธรรมะก็ไม่ใช่, มันไม่มีจิตที่แน่วแน่ มันก็เลยไม่ได้รับผล ที่เกิดมาจากเรื่องทางจิตศาสตร์เช่นศรัทธาเป็นต้น.

ปัญหาที่มีอยู่อย่างน่าคิด ที่ว่าแม้ในโลกปัจจุบันนี้ทุกวันนี้ ที่เรียกกันว่ายุค อวกาศหรือยุคปรมาณูนี้ มนุษย์ส่วนมากในโลกนี้ ก็ยังมีความเชื่อมั่นในรูปแบบของ **ไสยศาสตร์** แม้ในพวกฝรั่งเอง ก็มีความเชื่อถือทางไสยศาสตร์ไม่แพ้พวกชาวเอเชีย. เมื่อไม่กี่วันมานี้หรือเมื่อ ๒-๓ วันมานี้ ก็มีผู้จัดการให้สวดมนต์ เพื่อขับสกายแลปออกไป เสียจากทิศทาง ที่จะมายังบ้านเมืองของเขา นี้ก็หมายความว่า ในยุคปรมาณูนี้ก็ยังมีคนเชื่อ **อย่างไสยศาสตร์อยู่ทั่วไป** เกือบจะทุกรูปแบบ, เขาไม่สามารถจะมีปัญญาอย่างสมบูรณ์ได้.

ดังนั้นอาตมาจึงเชื่อว่า ศาสนาทุกรูปแบบยังจำเป็นสำหรับมนุษย์ยุคนี้ ก็คือ ที่ว่า **พุทธบริษัท** เราทั้งหลาย ส่วนใหญ่ก็ยังเชื่อในรูปแบบของไสยศาสตร์, เพราะ **ไสยศาสตร์มันก็เป็นวิทยาศาสตร์** อย่างที่กล่าวแล้ว. แต่เดี๋ยวนี้มันมาทำให้รวนเรกันไปเสียเอง ถ้ายังก่อนอย่างเต็มที่เข้มแข็งเหมือนยุคโน้นแล้ว มันก็ยังผิดพลาดอยู่ส่วนหนึ่ง, แม้ว่าจะคับทุกข์ไปนิพพานไม่ได้ มันก็ยังแก้ปัญหาลำบากต่างๆได้ในโลกอย่างโลก ๆ. เช่นว่า ไม่ต้องกินยาแอสไพริน มันก็หายปวดศีรษะได้, อย่างนี้เป็นต้น. แต่เดี๋ยวนี้มันทำไม่ได้ เพราะวิชามันเสื่อม, เพราะจิตใจคนมันเสื่อม, อะไรๆมันก็เสื่อม, แต่พื้นฐานแห่งจิตใจของคนก็ยังต้องการไสยศาสตร์อยู่นั่นเอง, แม้ในหมู่พุทธบริษัท ก็ไม่อยู่ในระดับที่ว่า จะพึ่งปัญญาแห่งพระพุทธรูปศาสนา ได้ในทุกคนหรือทุกกรณี, ยังมีพุทธบริษัทตั้ง ๘๐-๙๐ เปอร์เซ็นต์ก็ยังเป็นทาสของไสยศาสตร์. ถ้าสามารถทำให้ไสยศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์จริงๆ ขึ้นมา อย่างที่กล่าวมาแล้ว มัน ก็มีประโยชน์.

ดังนั้น อาตมาจึงไม่ไปตำหนิติเตียนใคร ที่เขายังถือไสยศาสตร์ จะตำหนิติเตียนบ้าง ก็แต่เพียงว่าเขาไม่รู้ว่ไสยศาสตร์นั้นคืออะไร ทั้งที่เขานับถือไสยศาสตร์. อาตมากำลังบอกว่า **ไม่มีไสยศาสตร์ไหนที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์** ถ้ามันกำจัดทุกข์ภัยใช้เจ็บได้ มันก็เป็นวิทยาศาสตร์ คืออำนาจของความเชื่อโดยพิธีกรรมต่างๆ นั้น มันทำให้เกิดเปลี่ยนแปลงทางเคมีในระบบโลหิต ระบบประสาท ระบบต่างๆ

จนไม่รู้สึกรู้เจ็บปวด, แล้วเมื่อถึงวันนานเข้า มันก็หายได้ในโรคบางโรค อย่างน้อยมันก็ทำให้ระดับความเจ็บปวดได้ชั่วคราว ในโรคบางโรคถ้าถูกกักไว้ไม่ให้เจริญลุกลามต่อไปได้ มันก็หายได้เหมือนกัน, ฉะนั้น จึงไม่แปลกที่ว่า บัญญาชนที่นับถือพุทธศาสนาหันไปบูชาไสยศาสตร์.

ดูกันไปในที่สุดก็พบว่า วิทยาศาสตร์สูงสุด คือความรู้ในพระพุทธานุชาอันเกี่ยวกับ สุนฺณุตตา อนัตตา, ผู้ใดมีจิตใจเข้าถึงสุนฺณุตตา อนัตตา ตถาตา เป็นต้นได้ ก็มีวิทยาศาสตร์สูงสุด, และจะพูดได้เลยว่า มีไสยศาสตร์อันสูงสุด ที่จะระงับโรคภัยไข้เจ็บหรือความทุกข์ทั้งปวงได้ เพราะความรู้ความเชื่อเรื่องสุนฺณุตตา เรื่องอนัตตา เรื่อง ตถาตา ได้เหมือนกัน. ลองมีจิตใจชนิดที่ไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เป็นสุนฺณุตตาว่างจากตัวตฐะ มันจะไม่มีอาการเจ็บปวดอะไร, มันจะไม่มีอาการทุกข์อะไรทางกายก็ไม่มีเป็นทุกข์, ทางจิตก็ไม่มีเป็นทุกข์, นี้จะเรียกว่าวิทยาศาสตร์สูงสุดในธรรมะชนิดที่เราถือกันว่าเป็นพวกปรัชญาธิกะ ซึ่งได้แก่พุทธศาสนาหรือศาสนาในเครือเดียวกัน. แต่ก็ต้องขอพูดว่า ไม่มีศาสนาไหนอยู่ในระดับปรัชญาธิกะมากเท่ากับพุทธศาสนา, จะพูดมากไปพูดเรื่อยไป เขาก็จะตำเฒ่าเปล่าๆก็ไม่พูดดีกว่า, แต่ขอให้ทุกคนรู้ว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาประเภทปรัชญาธิกะ คือบำบัดทุกข์ด้วยปัญญา, เมื่อพวกอื่นเขาบำบัดทุกข์ด้วยกำลังจิต หรือกำลังศรัทธา ก็ไปตามแบบของเขา, แต่เดี๋ยวนี้ยืนยันว่าถ้ามันดับทุกข์ได้แม้ด้วยแบบนั้น ๆ มันเป็นวิทยาศาสตร์ทั้งนั้น คือมันเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ของวิทยาศาสตร์ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในภายในจิต ในภายในกายของคนเจ็บคนไข้ แล้วก็หายไปได้. ฉะนั้น เรื่องที่พระเยซูมีปาฏิหาริย์รักษาคนเจ็บอย่างไม่น่าเชื่อนั้น ก็อย่าได้ไปค้านเลย ปล่อยให้เป็นเรื่องของสัทธาธิกะหรือวิริยาธิกะ ที่มีสมรรถนะสูงสุดของวิชาแขนงนั้น ๆ ไปก็แล้วกัน.

ในหมู่คนที่มีความเชื่อเป็นเจ้าเรื่อน, มันผิดกันไกลลิบกับในหมู่คนที่มีความคิดนึกมีสติปัญญาสำหรับขัดแย้งเป็นเจ้าเรื่อน. พุทธบริษัทเป็นพวกเชื่อยาก ในเมื่อลัทธิอื่นศาสนาอื่นเขาเป็นพวกเชื่อง่าย ฉะนั้น จะให้อะไรๆ มันเหมือนกันนั้นมันเป็นไปได้, เราไม่พยายามที่จะทำให้มันเหมือนกัน แล้วจะไปทะเลาะกัน, อย่างนี้มันไม่ถูกแล้ว.

แต่ถึงอย่างไรก็ตามก็อยากจะพูดว่า ทุกศาสนานี้มันเคยมีอะไรๆ ที่สัมพันธ์กัน ในหมู่มนุษย์ที่เก่าแก่ เช่นชาวอินเดียหรือคนจีน คงจะมีความรู้ใน ๓ ประเภทนี้ทั้งนั้น คือใช้ปัญญา, ใช้กำลังจิต, และใช้ศรัทธา กันมาแล้วทั้งนั้น. อย่างในประเทศอินเดียก่อนพุทธกาล คนเขามีความรู้ความสามารถที่จะใช้กำลังปัญญาเป็นปัญญาธิกะ, ใช้กำลังความเพียรเป็นวิริยธิกะ, หรือใช้ศรัทธาเป็นสัทธาธิกะมาแล้วทั้งนั้น, แต่แล้วต่อมาก็ค่อยๆ เปลี่ยนไป คือเขายึดถือทางไหนกันมากขึ้น ทางนั้นก็คงอยู่ ส่วนที่มันขัดแย้งกันมันก็ต้องถอยไป.

อย่างในหลวงรัชกาลที่ ๖ ท่านลงความเห็นเห็นว่า พวกที่ถือพระเจ้าองค์เดียวในประเทศอินเดีย นั้นมันขัดแย้งกันกับพวกที่ถือพระเจ้าหลายองค์ในอินเดียหนักขึ้นๆ มันทนอยู่ไม่ได้มันยอมแพ้, ลัทธิที่ถือพระเจ้าองค์เดียว จึงต้องถอยไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้, ลัทธิที่ถือพระเจ้าองค์เดียว ก็ไปอยู่ในรูปของลัทธิศาสนาของพวก semetic คือพวกยิวพวกอาหรับเป็นต้น. ฉะนั้น ศาสนายิว ศาสนาคริสต์เถียน ศาสนาอิสลาม จึงอยู่ในรูปแบบที่มีพระเจ้าเพียงองค์เดียว, ไม่เหมือนกับในอินเดีย ซึ่งเขามีพระเจ้าหลายๆ องค์ พร้อมกันได้.

นี่เป็นเครื่องแสดงว่า เมื่อก่อนเคยอยู่ร่วมกัน เคยมีความคิดเห็นตรงกันอะไรๆ กัน ต่อมามันจึงค่อยๆ เกิดแตกแยกกัน, แล้วก็แบ่งแยกเป็นพวกๆ, เป็นเหตุให้เราทั้งหลายหัวใจของศาสนาแตกต่างกัน เป็นปัญญาธิกะ อย่างยิ่งอยู่ในอินเดีย

จนเกิดพระพุทธเจ้าก็มี, เป็นวิริยธัมมาคือพวกฤๅษีมี, ที่อาศัยอำนาจของสมาธิเป็นเครื่องบำบัดทุกข์ อย่างที่ติดเข้ามาในพุทธศาสนาเรียกว่า วิโมกข์ ๘ อย่างนี้ก็มี, หรือเขาจะไปเป็นศาสนาที่มีพระเจ้าอย่างศาสนาอื่น ๆ ซึ่งมีพระเจ้าองค์เดียวสูงสุดเด็ดขาด เป็นสัทธาธิกะอย่างยิ่ง อย่างนี้ก็มี.

มันเป็นเรื่องของเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งนั้น, มันเป็นเรื่องของมนุษย์ทุกคน ซึ่งเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งนั้น, แต่แล้ว โดยกฎแห่งอิทัปปัจจยตา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แยกแยกไปตามสิ่งแวดล้อม ตามความพอใจตามอะไรต่าง ๆ เราจึงมีศาสนาหลายรูปแบบ, แต่ทุกรูปแบบตกอยู่ใต้กฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา ในเมื่อมันทำหน้าที่สำเร็จประโยชน์ตามความมุ่งหมายอันนั้น ก็คือบำบัดทุกข์ได้, หรือรักษาโรคภัยไข้เจ็บได้, มันก็ต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย, เปลี่ยนแปลงทางจิตใจ เปลี่ยนแปลงทางสติปัญญา, แล้วคนเราก็ได้รับประโยชน์ เป็นความสงบสุขทางร่างกาย ทางจิตใจ หรือทางสติปัญญา ก็เรียกได้ ก็คือว่าทางสติปัญญานี้ ถ้าไม่มีความสงสัรบกวน เราก็มีความสุขในทางสติปัญญา หรือความคิดความเห็น ถ้ามีความคิดเห็นอะไรบางอย่างรบกวนทำให้สงสัรบกวน หยุดความสงสัรบกวนไม่ได้ มันก็เป็นความทุกข์ในทางสติปัญญาทางวิญญาณด้วยเหมือนกัน.

การกำจัดความทุกข์ต้องเป็นไปตามกฎธรรมชาติ.

วิธีที่จะกำจัดความทุกข์ทุกชนิดนี้ มันต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ซึ่งถ้าเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติแล้ว, เราจะเรียกว่ามันเป็นไปตามหลักการทางวิทยาศาสตร์, ไม่ใช่ทางปรัชญาเป็นต้น, แล้วเมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว มันหลีกเลี่ยงไม่พ้นจากการที่จะต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา ซึ่งเป็นหัวใจของพุทธศาสนา.

กล่าวสรุปความว่า หลักเกณฑ์เรื่องอิทัปปัจจยตานั้น มันครอบคลุมอยู่ในธรรมะทั้งปวง ในศาสนาทั้งปวง ธรรมะหรือศาสนาใด จะมีความสำเร็จในการแก้ไขความทุกข์ของประชาชนแล้ว มันต้องอาศัยกฎแห่งอิทัปปัจจยตา ที่โดยตรงหรือโดยอ้อม โดยเปิดเผยหรือโดยเร้นลับ, ถ้ามันเร้นลับเข้าใจไม่ได้ เราก็ไปเรียกเขาว่าไสยศาสตร์ แต่โดยเนื้อแท้แล้ว มันก็เป็นเรื่องที่ต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา. ดังนั้นอาตมาจึงพูดว่า แม้ไสยศาสตร์มันก็ยังเป็นวิทยาศาสตร์ด้วยเหตุนี้, คนที่เขายึดมันเขาก็ไม่เชื่อ แล้วเขาก็ทำอาตมาว่าพูดอะไรเอาเอง ก็ได้เหมือนกัน, อาตมามีความเห็นอย่างไรก็พูดไปอย่างนั้น, เคียงนี้ก็พูดไปในทางที่จะสรุปว่า ธรรมะมีความหมายเป็นวิทยาศาสตร์ทุกรูปแบบ ธรรมะก็คือศาสนา ก็คือธรรมะที่ต้องเอามาประพฤติปฏิบัติในฐานะเป็นศาสนา; เพราะฉะนั้น ศาสนาทุกศาสนา ก็มีความเป็นวิทยาศาสตร์ทุกรูปแบบ, เราก็หายเป็นคนโง่กันเสียที ทั้งโลกนี้เลิกจากความโง่กันเสียที รู้จักใช้หลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ แก้ไขปัญหาของตน ๆ ตับทุกข์ของตน ๆ ด้วยวิธีทางปัญญาธิกะก็ได้, วิริยาธิกะก็ได้, สัทธาธิกะก็ยังได้, ถ้ารู้จักใช้แล้ว ก็จะเป็นประโยชน์ทั้งนั้น.

การบรรยายนี้สมควรแก่เวลาแล้ว อาตมาขอยุติการบรรยายไว้แต่เพียงเท่านี้, ขอโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้สวดบทพระธรรมรูปคณะสาธยาย ส่งเสริมกำลังใจของผู้ปฏิบัติธรรม ในโอกาสต่อไป.

ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์

— ๓ —

๒๑ กรกฎาคม ๒๕๖๒

ธรรมะไม่มีอะไรเป็นความลึกลับ.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคอาสาฬหบูชา เป็นครั้งที่ ๓ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวโดยหัวข้อรวมว่า **ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์** ต่อไปตามเดิม แต่ในวันนี้จะตัดกล่าวโดยหัวข้อย่อยเฉพาะครั้งนี้ว่า **ธรรมะไม่มีอะไรเป็นความลึกลับ**, ถ้ายังเป็นความลึกลับ ก็จะไม่ถือว่าเป็นธรรมะหรือเป็น **หลักธรรมะในพระพุทธศาสนา** **ไม่มีความลึกลับ** แต่มีความลึซึ้ง.

ความต่างของคำ ลึกลับ กับ ลึซึ้ง.

ท่านจะต้องเข้าใจคำว่า **ลึกลับ** กับคำว่า **ลึซึ้ง** กันให้ดีๆ มันไม่ใช่คำเดียวกัน. คำว่า **ลึกลับ** นั้น **ไม่เปิดเผย** มันไม่แจ่มแจ้ง, ไม่ประกอบอยู่ด้วยเหตุผล อันเห็นได้เข้าใจได้ มันจึงลึกลับ, ส่วน **ธรรมะในพุทธศาสนานั้น** ต้องเปิดเผย ต้อง

แจ่มแจ้ง ประกอบอยู่ด้วยเหตุผล แม้จะมีความ ลึกลับเท่าไร ก็ไม่ใช่ความลึกลับ, แต่ว่าเป็นความลึกซึ้ง ถ้ายังเป็นเรื่องของความลึกลับ ก็ยังไม่ใช่หลักธรรมะในพระพุทธศาสนา.

ท่านจึงนึกถึงลักษณะแห่งคุณของพระธรรมว่า สันติภูริโก —เห็นได้ด้วยตนเอง, อกาลิโก —ไม่ประกอบด้วยเวลา, เหน็บสัสสิโก —ควรแก่การเรียกกันมาดู. ถ้ามันลึกลับแล้วจะเรียกกันมาดูได้อย่างไร ก็ไม่เห็นอะไร, มันต้องเปิดเผย แล้วก็เห็นได้ แม้ว่า มัน จะลึกซึ้งสักเพียงใด, โอปนยิโก —น้อมเข้ามาสู่ตนได้; ถ้ามัน ลึกลับ มันไม่อาจจะ น้อมเข้ามาสู่ตนได้, บัจฉิตัง เวทิตัพโพ —อันวิญญูชนจะพึงรู้ได้เฉพาะตน, รู้ได้เฉพาะตนก็ไม่ได้ลึกลับ, เมื่อมีอาการครบอย่างนี้ จึงจะกล่าวว่า ธรรมะนี้เป็น สว่างขาโต คือ เป็นธรรมะที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ดีแล้ว เปิดเผยแล้ว ชัดเจนแล้ว เรียกกันมาดูได้, อย่างนี้เป็นต้น.

พุทธบริษัทต้องเข้าใจธรรมะอย่างลึกซึ้งเปิดเผย.

ขอให้เราที่ปฏิญาณตนเป็นพุทธบริษัท จงเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ ในลักษณะอย่างนี้ เพราะว่าเราก็ เป็นพุทธบริษัทกันมาคนละหลายปี, หรือหลายสิบปีแล้วก็มี ควรจะารู้จักสิ่งที่เรียกว่าพระธรรมนั้น ให้ชัดเจนให้แจ่มแจ้ง จนไม่เป็นเรื่องลึกลับ, แม้ว่าจะเป็นเรื่องลึกซึ้งอย่างยิ่ง.

พุทธบริษัทเราก็ควรจะเป็นคนเปิดเผย ไม่ซ่อนเร้นอะไร, พุทธบริษัทที่ยังมีอะไรซ่อนเร้นนั้นไม่มีธรรมะ, อาจจะมีอคตโกงหลอกหลวง เป็นคนลึกลับเปิดเผยไม่ได้ นี่ก็เป็นข้อหนึ่งที่จะต้องสังวรไว้ในใจ ว่าพุทธบริษัทเราต้องไม่เป็นคนลึกลับ, แต่ว่าเป็นคนเปิดเผย ความเป็นพุทธบริษัทของเรา ตั้งต้นด้วยความเป็นคนเปิดเผย คือรู้

ในสิ่งที่ควรรู้อย่าง ชั้ไป, ทำให้สิ่งซึ่งลึกลับที่คนโง่เข้าใจไม่ได้มัน กลายเป็นสิ่งที่เปิดเผย และเข้าใจได้.

ท่านจะ ต้องนึกถึงข้อที่ว่า ข้อแรกของการเป็นอริยบุคคลจะต้องละ อดอะไรบ้าง ก็จะต้องละสัฏกกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และ สีลพัพัตตปรามาส สามอย่างนี้. สิ่งทีเรียกว่าสีลพัพัตตปรามาสนั้น ยังไม่ค่อยเป็นที่เข้าใจกัน อธิบายกันไปต่าง ๆ นานา ในที่นี้อาตมาจะพูดว่า ถ้ายังเป็นสีลพัพัตตปรามาส ก็คือยังเป็นสิ่งลึกลับ, ยังไม่เปิดเผย, แม้แต่เรื่องศีลและวัตรเหล่านี้ ก็ยังไม่เปิดเผยแก่บุคคลนั้น, เขายังมองศีลและ วัตรปฏิบัติต่าง ๆ ในฐานะเป็นของลึกลับ ขลัง หรือ ศักดิ์สิทธิ์ ไม่เป็นที่แจ่มแจ้ง อยู่ด้วยเหตุผล นั้นเป็นความโง่ นั้นเป็นความมมงาย; ชั้นต้นที่จะละจากความ เป็นบุถุชนไปสู่ความเป็นอริยบุคคลนั้น ต้องละความโง่ชนิดนี้ ก็คือความโง่ที่ทำให้มองเห็น เป็นสิ่งลึกลับ.

คนทั่วไปจะมีลักษณะแห่งจิตใจเป็นอยู่อย่างนี้ โดยมาก เพราะว่าเราเกิดมาใน โลกนี้ ไม่ได้รู้อะไรมาแต่ในท้อง, พอมาเห็นสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ ก็ได้รับคำอธิบายไป แต่ในทางที่เข้าใจไม่ได้ ผากไว้เป็นของลึกลับไปเสียทั้งนั้น, แม้แต่ชีวิตนี้คืออะไร เกิดมาทำไม เราก็ไม่รู้, เราก็ปล่อยให้เขาบอกเขากล่าว เข้าใจไม่ได้มันก็มีเรื่องลึกลับ มากขึ้น. เรื่องผีสาวเทวดา เรื่องโชคเรื่องลาภ เรื่องอะไรต่าง ๆ ก็มาทับถมกันมากขึ้น ก็อยู่ด้วยสิ่งลึกลับ ยิ่งวันก็ยิ่งโง่ เพราะว่าสิ่งลึกลับ เข้าใจไม่ได้ มันก็มากขึ้น, นั่นคือ ธรรมดาของบุถุชนคนทั่วไป. นี้ถ้าจะเลื่อนขึ้นไปอยู่ในระดับ เป็นสาวกของพระ- พุทธเจ้า ก็เป็นอริยบุคคล ลักษณะนี้แหละเป็นสิ่งที่ จะต้องละไป, ละไปจนหมดสิ้น ไม่มีอะไรเป็นสิ่งที่ลึกลับ ถือไว้ด้วยความมมงาย. อาตมาจึงเห็นว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ต้อง พุคกัน จึงเอามาพูดในวันนี้.

ศีลพััตตปรามาสเป็นอวิชา, โมหะ.

ถ้าวลีกลับ มันก็เป็นเรื่องอวิชา เป็นเรื่องโมหะ เป็นเรื่องความมมมาย เราก็เรียกกันว่า **ศีลพััตตปรามาส** แปลว่าการลบล้างศีลและวัตร, คำว่า **ลบล้าง** ในที่นี้ ไม่ใช่การสมทานอย่างถูกต้อง. ศีลและวัตรนั้น เป็นสิ่งที่เราจะต้องประพฤติปฏิบัติ หรือสมทานอย่างถูกต้อง, ให้ได้ผลตรงตามกฎแห่งเหตุผล. ก็ยวันเรา **ไม่รู้จัก** ศีลและวัตรนั้น, รับผิดชอบด้วยความยึดมั่นถ่อมมันด้วยความมมมาย โดยหวังว่าจะมีความศักดิ์สิทธิ์เกิดขึ้นเพราะการปฏิบัติ แล้วก็ได้รับประโยชน์อะไรตามที่ตัวต้องการ, นี้เรียกว่าการลบล้างศีลและวัตร. เหมือนกับว่าคน โง่ลบล้างอะไรบางอย่างด้วยความ **ไม่รู้จัก**, แต่ก็ลบล้างอยู่นั้นแหละ เพราะว่ายังมีความอยากได้, มีความหวังที่จะได้อะไร. เหมือนกับเราจะเอาก้อนอะไรยื่นให้ลิง หรือสัตว์อะไรก็ได้สักตัวหนึ่ง ที่มัน **ไม่รู้จัก**ว่าอะไร มันก็จะลบล้างด้วยความสงสัย, บางทีก็จะพาวังไปเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี, อย่างกับมีคำล่อว่า **ลิงได้แก้ว** ลิงได้แก้วนั้น **มันไม่รู้ว่าจะไร**, มีประโยชน์อย่างไร แต่โดยเหตุที่น่าสนใจหรือลึกลับ มันก็เลยพาแก้วไป เอาแก้วไปเก็บไปซ่อน ไปยึดถือในฐานะเป็นสิ่งสูงสุด.

ข้อปฏิบัติคือศีลและวัตรนั้น เป็นสิ่งที่จะกำจัดความชั่วกำจัดกิเลส, แล้วก็บอกสอนกันต่อๆ มา คนที่รู้จักโดยถูกต้อง ก็ประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้อง และได้รับผลโดยถูกต้อง, แต่คนไม่รู้จก็รับไว้ด้วยความมมมาย, ปฏิบัติอยู่ด้วยความมมมาย ได้รับผลที่เจออยู่ด้วยความมมมาย จึงกำจัดกิเลสหรือความชั่วไม่ได้. ขอให้ระวังให้ดีๆ ว่าเรา รักษาศีลกันอย่างไร ปฏิบัติข้อปฏิบัติต่างๆ กันในลักษณะอย่างนี้หรือเปล่า? **ถ้ายังถือไว้รับไว้ในฐานะเป็นของลึกลับ** โดยเชื่อว่ามันจะให้ประโยชน์อย่างลึกลับอย่างที่อธิบายไม่ได้, อย่างนี้แล้วละก็ **ยังเป็นศีลพััตตปรามาส** ไปทั้งนั้น. เขาจะ **ให้ทาน**

หรือ รัชชาติล หรือ เจริญสมาธิ หรือจะเจริญวิปัสสนาก็ตามใจ มันเป็นเรื่องเจือ อยู่ด้วยความมงงาย ไม่ได้รับผลตรงตามความมุ่งหมายของวัตรและข้อปฏิบัติเหล่านั้นเลย.

ต้องศึกษาให้รู้จักความลึกซึ้ง, พันความมงงาย.

เราจะต้องชำระสะสางการกระทำ เรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องสมาธิ เรื่อง ปัญญา หรือทุกเรื่อง ให้พ้นจากความเป็นของมงงาย คือ ให้พ้นจากความเป็น ของลึกลับ และมาอยู่ในความเป็นของลึกซึ้ง เพียงแต่ว่าเกินกว่าระดับที่คนธรรมดา จะรู้ได้ เข้าใจได้ หรือเห็นได้, แต่เราก็ยังเห็นได้ เข้าใจได้ ปฏิบัติได้ และได้รับผลอยู่, อย่างนั้นแหละเรียกว่า ได้กระทำต่อสิ่งที่เรียกว่าธรรมะนั้นถูกต้องแล้ว, ไม่มีความเป็นของ ลึกลับ แต่มีความเป็นของลึกซึ้ง. ถ้าลึกลับถึงมงงาย, ถ้ายังรู้สึกว่าการลึกลับไม่เข้าใจ มัน ก็บอกรู้ในตัวเองแล้วว่ามันไม่เข้าใจ, มันถึงมงงาย กลายเป็นสิ่งที่เรียกกันว่าไสยศาสตร์ ซึ่ง ไม่อธิบายน ไม่ยอมอธิบายน ไม่ยอมอภิธรรม์ คนก็ถือไว้ในลักษณะที่เป็นของลึกลับ มันมีผล แก่จิตใจไปตามแบบของควมมงงาย.

ในการบรรยายครั้งก่อน อาตมาก็ได้กล่าวอย่างละเอียดแล้ว ครบถ้วนแล้ว ว่าแม้เป็นเรื่องของ ศรัทธาอย่างมงงาย มันก็มีผลตามหลักของวิทยาศาสตร์ แต่ว่า เป็นอย่างมงงาย คือความเชื่ออย่างมงงาย ก็มีผลเกิดขึ้นแก่จิตใจ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทางจิตใจ ทำให้รู้สึกหายกลัว หายเป็นทุกข์ไปได้คราวหนึ่งไม่มากก็น้อย.

ขอให้เข้าใจคำว่า คราวหนึ่งไม่มากก็น้อย นั้นแหละให้ตีๆ, พระพุทธเจ้า ไม่ได้ตรัสว่า สิ่งเหล่านั้นมันไม่มีผลหรือปฏิกริยาอะไรเลย แต่มันไม่มีผลจริง, มัน ไม่ได้ดับทุกข์ได้จริง เท่านั้นเอง. อย่างบทสวดที่ว่า เขาถือต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ป่าไม้ศักดิ์สิทธิ์

ภูเขาคักคัสอิฐเป็นท่ง ไปตามประสาของคนที่ไม่มื้ที่พึ่งอะไรจะดีไปกว่านั้น, แล้วพระองค์ก็ตรัสว่า เนติ โข สรณิ เขมิ—นั่นไม่ใช่สรณะอันเกษม, เนติ สรณมุตฺตมิ—นั่นไม่ใช่สรณะอันสูงสุด, เนติ สรณมามมฺม สพฺพทุกฺขา ปมฺจุจติ —เขาอาศัยสรณะนั้นแล้วไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้. แต่มัน ไม่ได้หมายความว่าไม่มีผลอะไร แก่บุคคลเหล่านั้นเลย, มันก็มีผลลอกๆ หรือครึ่งๆ กลางๆ ให้สบายใจ หายกลัว อย่างน้อยก็หายกลัวไปได้พักหนึ่ง, ดังนั้นจึงมีคนถือปฏิบัติในสิ่งซึ่งมลายเหล่านั้นสืบๆ กันมา จนกระทั่งทุกวันนี้มันก็ยังมีการถือชนิกนั้ ซึ่งให้ผลเป็นเครื่องสบายใจบ้าง ระวังความกลัวได้บ้าง ดีกว่าไม่มีเสียเลย.

ความลึกซึ่งจะพบได้เมื่อเห็นแจ้ง, ปฏิบัติถูกแล้วดับทุกข์ได้.

ถ้าไม่มีความรู้สึกว่าจะอะไรเป็นที่พึ่งเสียเลย เขาก็กลัว หนอยู่ไม่ได้. ฉะนั้นถ้ามีใครเอาอะไรมา แม้แต่หลอกให้เชื่อว่าอันนี้เป็นที่พึ่งได้ เขาก็หายกลัวบ้าง, รู้สึกเป็นสุขบ้าง แม้ไม่ใช่สูงสุด, แม้ไม่ใช่ดับทุกข์สิ้นเชิง มันก็ยังมียู่อย่างนี้. ฉะนั้นเราจะต้องระวังให้ดี ว่า สิ่งลึกลับนั้น ก็ถูกนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ทำนองเดียวกับพระธรรมเหมือนกัน, แต่ถ้าจะให้มันเป็นพระธรรมแล้ว ต้องเอามาทำให้หมดความลึกลับ, ให้เห็นแจ้งด้วยตนเอง, ปฏิบัติถูกต้องแล้วก็ดับทุกข์ได้, อย่างนี้เรียกว่าความลึกซึ่ง.

ธรรมะมีตั้งแต่ระดับธรรมดาสามัญ, ระดับที่มีความลึกพอสมควร, ระดับที่มีความลึกอย่างยิ่ง ลึกสูงสุดอย่างนี้ อยู่หลายระดับด้วยเหมือนกัน, ควรจะมองเห็นธรรมะหรือธรรมชาตินั้นๆ ในลักษณะที่ถูกต้อง เป็นวิชา เป็นปัญญา ให้มีเหตุผลแล้วก็ป็นสัมมาทิฏฐิ. เรา จะละความลึกลับได้ด้วยความลึกซึ่ง, ความเชื่อสิ่งลึกลับ

จะละไปด้วยความเข้าใจถูกต้องอย่างลึกซึ้ง คือ จะทำลายสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพัตตปรามาส โดยเฉพาะได้เพราะเหตุนี้.

ผู้ที่ประสงค์จะเลื่อนชั้นแห่งชีวิตจิตใจ ของตน จะต้องเลื่อน ก้นที่ตรงนั้น, คือเลื่อนจากการถือที่ฟังในสิ่งลึกลับ มาเป็นการถือที่ฟังในสิ่งที่ลึกซึ้ง. คนเรามันสำเร็จอยู่ที่จิตใจของตนแต่ละคน ๆ มันก็เชื่อจริงถือจริงไปตามแบบของตน ๆ, ถ้ายังทำอยู่ ก็ถือไปตามแบบที่ลึกลับ, ไปตามเรื่องของความลึกลับ, แต่ถ้าสูงแล้ว สว่างแล้ว ตื่นแล้ว หายใจแล้ว มันก็ถือไปตามแบบของความลึกซึ้ง, ยิ่งเห็นยิ่งลึกซึ้ง. เราต้องการเลื่อนชั้น ต้องการก้าวหน้า, ต้องการวิวัฒนาการไปในทางสูง อาทมาก็เลยกล่าวไว้ให้เป็นแนวเสียเลยว่า จะต้องเลื่อนจากความติดอยู่ในสิ่งลึกลับ มาเป็นผู้เข้าถึงสิ่งที่ลึกซึ้ง, ละเสียจากลึกลับ มาสู่สิ่งที่ลึกซึ้งอย่างนี้.

ต้องรู้จักธรรมะ ๔ ความหมายจะศึกษาผลตามวิทยาศาสตร์.

ธรรมะคือเรื่องของธรรมชาติ พวกกันมาหลายครั้งแล้ว ว่าธรรมะคือเรื่องของธรรมชาติ โดยแบ่งออกเป็น ๔ ความหมาย : ธรรมะคือตัวธรรมชาติ ทั้งหมด หนึ่งอย่างหนึ่ง, ธรรมะคือ ตัวกฎของธรรมชาติ ที่มีอยู่ในธรรมชาติทั่วไป หนึ่งอย่างหนึ่ง, ธรรมะคือ หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ ที่สิ่งที่มีชีวิตมันจะต้องปฏิบัติ หนึ่งอย่างหนึ่ง, แล้วธรรมะคือ ผลที่ได้รับจากการปฏิบัติหน้าที่นั้นอีกอย่างหนึ่ง, เป็น ๔ ความหมาย หรือ ๔ ลักษณะด้วยกัน. ธรรมชาติทั้งนั้น ไม่มีอะไรที่จะผิดไปได้จากเรื่องของธรรมชาติ, เป็นตัวธรรมชาติ, ตัวกฎของธรรมชาติ, หน้าที่ที่ตามธรรมชาติ, ตัวผลจากหน้าที่ตามธรรมชาติ.

นี่ธรรมชาติมันก็เป็น ธรรมชาติ, ไม่มีอะไรเป็นความลึกลับในตัวมัน, มนุษย์ต่างหาก ที่ไปทำให้ธรรมชาติเกิดมีความลึกลับขึ้นมา. ธรรมชาติทั้งหลายอาจจะศึกษาได้โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เหมือนที่มนุษย์มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ศึกษาธรรมชาติในฝ่ายวัตถุอย่างแจ่มแจ้งลึกซึ้งยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนหมดความลึกลับ. ความลึกลับในธรรมชาติ มีแก่บุคคลผู้ยังไม่มีความรู้, เหมือนเมื่อเรายังเด็ก ๆ อยู่มันก็โง่ เหมือนกับคนป่าสมัหมื่น ๆ ปี แสน ๆ ปีมาแล้วเหมือนกัน. คนป่าสมัหมื่น ๆ ปี แสน ๆ ปี เขาไม่รู้เรื่องธรรมชาติ, เขาไม่เข้าใจว่า ทำไมฟ้าผ่า, ทำไมมีพายุใหญ่, ทำไมมีความวิปริตผิดแปลกในอากาศ, ทุก ๆ อย่างที่คนป่าเข้าใจไม่ได้ก็กลัว ถือไว้เป็นสิ่งที่มีความลึกลับสูงสุด, มีพิธีรีตองไหว้เคารพบูชาสิ่งเหล่านั้น จนเกิดมีความเชื่อเรื่องพระเจ้าต่าง ๆ : พระเจ้าในแดด ในลม ในฝน ในน้ำ ในต้นไม้ ในภูเขา ในอะไรก็ตามที่เขาเข้าใจไม่ได้ มันก็เป็นความลึกลับสำหรับคนป่าเหล่านั้น, เขาก็ต้องหาทางออก คือมีเครื่องปลอบใจ มีลัทธิความเชื่อ สอนกันให้ปฏิบัติเพื่อขจัดความกลัวเหล่านั้นเสีย, แล้วก็สอนสืบ ๆ กันมา จนกว่าจะเปลี่ยนเพราะมีความรู้อย่างลึกซึ้ง. อย่างเดียวกันเรามีความรู้อย่างลึกซึ้ง, เรื่องฟ้าผ่า เรื่องฟ้าร้อง เรื่องท้าวตก เรื่องลมพายุ เรื่องน้ำท่วม เรื่องโรคระบาด เรื่องอะไรต่าง ๆ ชัดเจนดี จนไม่เป็นเรื่องลึกลับอีกต่อไป, เพราะเราเข้าใจลึกซึ้งในสิ่งเหล่านั้น เราก็เปลี่ยนจากการไหว้เคารพบูชาสิ่งเหล่านั้น, เว้นไว้แต่คนที่ยังเข้าใจไม่ได้ ก็ต้องทำไปตามเดิม.

เราต้องนึกถึงเราเมื่อเป็นเด็ก ๆ อยู่มาก เข้าใจสิ่งเหล่านั้นไม่ได้ ก็หวาดเสียวสะดุ้งกลัว ทั้งนั้นแหละ, ทุกคนลองนึกถึงตนเองเมื่อยังเป็นเด็กเล็ก ๆ อยู่ ย่อมกลัวฟ้าผ่ากลัวฝน กลัวสิ่งประหลาด ๆ จากธรรมชาติอยู่ด้วยกันทั้งนั้นแหละ, เรียกได้ว่ามันยังเป็นคนป่าสมัหมื่นปีแสนปีอยู่นั่นเอง จนกว่าจะได้เล่าได้เรียนแล้วก็รู้เรื่อง แล้วก็หายกลัวไป, แต่บางชนิดมันกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ละก็ยากยิ่งคงติดกันอยู่ก็มี.

นี่มีการศึกษาทางวิทยาศาสตร์บางอย่างแล้วก็ยังไม่พอ ไม่ละความมุงมาย เหล่านั้นเสียได้, คนเรียนวิทยาศาสตร์แล้วยังเชื่อเรื่องโชคเรื่องกลางก็มี, **บางคนเชื่อแม้แต่เรื่องจิ้งจกทัก เรื่องกลางเรื่องอะไรนิด ๆ หน่อย ๆ ก็ถือเป็นเรื่องจริงเป็นจริงไปก็มี.** นี่มันช่วยไม่ได้สำหรับคนบางคน, แต่ว่าโดยส่วนใหญ่แล้ว **ควรจะละไปเสียให้หมด จากความมุงมายในสิ่งที่ลึกลับ** เพราะว่าเราเข้าใจลึกซึ่งโดยเปิดเผยแล้วในเวลาอันนี้.

คนที่ยังมุงมายถึงขนาดนั้น จะมาอยู่ในกลุ่มของพระอรียเจ้า นับตั้งแต่พระโสคาบันขึ้นไปไม่ได้, นี่พูดอย่างนี้ก็ไม่ว่าใครใคร่ไร, ใครอยากใคร่ก็ใคร่ไป. แต่บอกให้รู้ว่า **ถ้ายังมุงมายอยู่ในระดับนี้ มันก็ไม่เข้ามาอยู่ในขอบในวงหรือในกลุ่มของพระอรียเจ้าได้** เพราะยังเชื่อสิ่งลึกลับอยู่ด้วยความมุงมาย, จนกว่าเมื่อใดจะมาเห็นแจ่มแจ้ง เลิกความลึกลับมุงมายนั้นเสีย มาอยู่ในความเข้าใจอันถูกต้องอย่างลึกซึ่ง มันก็จะเห็นได้ทันทีว่า มันอยู่กันคนละชั้นแล้ว, มันอยู่กันคนละโลกแล้ว. คนมุงมายก็อยู่กับโลกอันลึกลับ, **คนไม่มุงมายก็อยู่กับโลกที่ชัดเจนแจ่มแจ้ง** แม้ว่าจะลึกซึ่งสักเพียงไร การที่มีอะไรลึกลับ จึงขึ้นอยู่กับการที่ยังไม่รู้ยังไม่เข้าใจ, ก็ลองนึกทบทวนดูว่า พอเกิดเข้าใจขึ้นมากก็หายความลึกลับ. นี่คนบ้าสมัยโน้นเขาไม่อาจเข้าใจได้ทันที กว่าวิทยาศาสตร์จะเจริญรู้เรื่องสิ่งเหล่านี้ เรื่องนอกโลก เรื่องอะไรต่างๆ เหล่านี้ กินเวลาเป็นพัน ๆ ปี, แม้เดี๋ยวนี้ก็ไม่ใช่ทั้งหมด มันยังมีเหลือไว้เข้าใจไม่ได้เป็นสิ่งที่ลึกลับ ก็ยังมีอยู่.

เข้าใจตามหลักวิทยาศาสตร์แล้วไม่มีอะไรลึกลับ.

เราสรุปความว่า **เมื่อยังไม่รู้ไม่เข้าใจมันก็ยังลึกลับ,** พอรู้พอเข้าใจมันก็หายความเป็นของลึกลับ. **เรื่องที่เป็นวิทยาศาสตร์เดี๋ยวนี้ สมัยโน้นมันเป็นเรื่องไสยศาสตร์,** เมื่อเขายังไม่รู้เรื่องนั้น เรื่องนั้นยังเป็นไสยศาสตร์คือลึกลับ พอเข้าใจก็กลายเป็น

เป็นวิทยาศาสตร์ คือเรื่องที่เปิดเผยและแจ่มแจ้ง. ที่นี้ ธรรมะในพุทธศาสนา ต้องเป็นเรื่องเปิดเผยแจ่มแจ้งอย่างวิทยาศาสตร์ จึงมิใช่ไสยศาสตร์, เพราะว่ามีหลักธรรมะที่มุ่งหมายจะดับทุกข์สิ้นเชิง ต้องการจะเป็นที่พึ่งอันเกษม ต้องการจะเป็นที่พึ่งอันสูงสุด, ดังที่พระองค์ตรัสว่า ผู้ที่เห็นทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรคตามที่เป็นอย่างนี้ เขาก็ดับทุกข์ได้ แล้ว การเห็นชนิดนั้นเป็นที่พึ่งอันเกษม, เป็นที่พึ่งอย่างสูงสุด อย่างนี้. เราควรจะเข้าใจสิ่งนี้กันให้ถี่ ๆ, มันจะมีการก้าวหน้าหรือเลื่อนชั้นได้.

อาตมาอยากจะทำว่า เรื่องลึกลับนั้น เป็นเรื่องที่เขาค้นคว้ากันอยู่ด้วยวิธีการทางปรัชญา, ถ้าค้นพบแล้วมันก็กลายเป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีวิธีการตามแบบของวิทยาศาสตร์. เรื่องปรัชญามีวิธีการไว้สำหรับจัดการกับสิ่งที่ลึกลับ ยังลึกลับ, ครั้นเปิดเผยชัดเจนแล้ว ก็เลิกความเป็นปรัชญามาเป็นวิทยาศาสตร์, เช่นเรื่องความดับทุกข์ของมนุษย์เราเนี่ย เมื่อยังค้นไม่พบ มันก็เป็นเรื่องที่สลัวเข้าใจไม่ได้, ลึกลับเข้าใจไม่ได้ คนก็ประพฤติดูเรื่องนี้โดยวิธีการทางปรัชญา คือการคิด การคำนึง การคำนวณไปตามเหตุผล, ทั้งสมมติฐานขึ้นมาว่าอย่างนั้นอย่างนี้, แล้วก็มาแวดล้อมด้วยเหตุผลต่าง ๆ นานา จนกว่าจะเป็นที่พอใจ แล้วก็ยุติลงไปว่าอย่างนั้นอย่างนี้ ตามแบบวิธีของปรัชญา ซึ่งมันไม่มีความเห็นแจ้งจนทำลายความลึกลับได้. ฉะนั้น พวกปรัชญาก็คือพวกที่ยังติดกรงขังของความลึกลับ อยู่นั่นเอง จนกว่าเมื่อใดจะมามองเห็นการดับทุกข์นี้อย่างชัดเจน, อย่างเรื่องอริยสัจจ์ทั้ง ๔ หรือเรื่อง ปฏิจจสมุปบาทก็ดี, เห็นตัวความทุกข์ ตัวเหตุให้เกิดทุกข์ ตัวความดับทุกข์ ตัวการกระทำที่ทำให้มันดับทุกข์ชัดเจนแล้ว มันก็พ้นจากความเป็นของลึกลับ มาเป็นวิทยาศาสตร์ในพระพุทธศาสนา, พุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์ก็เป็นกันที่ตรงนี้. พุทธศาสนาเป็นปรัชญานี้สำหรับคนที่ยังไม่รู้สำหรับคนที่ไม่เข้าใจ คนที่ไม่ถึงธรรมะ, เขาก็ต้องทำกันไปในรูปแบบของปรัชญา คือคำนึงคำนวณ. ฉะนั้นจึงอยากจะทำทำนองคุณหมื่นคุณกว่า ถ้ายังกระทำแก่พุทธศาสนาในฐานะที่เป็นปรัชญาแล้ว จะไม่มีประโยชน์เลย จะดับทุกข์ไม่ได้.

ต้องศึกษาพุทธศาสนาแบบวิทยาศาสตร์จึงจะดับทุกข์ได้.

แต่เดี๋ยวนี้คนส่วนมาก นักศึกษาส่วนมาก เขาชอบศึกษาพุทธศาสนาอย่าง เป็นปรัชญา แล้วก็เข้าใจว่าพุทธศาสนาเป็นปรัชญา, แล้วก็ โอ้อวดความเป็น นักศึกษา ของตน ว่าตนเป็นนักปรัชญา ศึกษาพุทธศาสนาอย่างปรัชญา. อาตมาอยากจะพูดว่า บัวยการ มัน ดับทุกข์ไม่ได้, มัน ต้องศึกษาพุทธศาสนากันอย่างวิถีสายวิทยาศาสตร์ เห็นอยู่โดยประจักษ์ว่าอะไรเป็นอย่างไร, อะไรเป็นอย่างไร, เป็นบัจจยแก้กันอย่างไร ตาม หลักของอิทัปปัจจยตา หรือ ปฏิจจสมุปบาท นั้นเอง ก็เห็นความทุกข์, เห็นเหตุ ให้เกิดทุกข์, เห็นความดับทุกข์, และ ทางแห่งความดับทุกข์ได้ โดยประจักษ์, อย่างนี้มันก็กลายเป็นวิทยาศาสตร์ไป.

ขอให้ทุกคนสนใจตั้งใจที่จะศึกษาพุทธศาสนา ตามรูปแบบที่มันเป็นวิทยาศาสตร์ จะไม่มีความลึกลับ, แต่จะมีความลึกซึ้ง และลึกซึ้งมากด้วย ลึกซึ้งอย่างยิ่งด้วย, แต่ไม่มีความลึกลับเหลืออยู่เลย, จะมีอาการเห็นได้ด้วยตนเอง, เห็นโดยทันทีทัน ควัน, เห็นขนาดถึงเรียกเพื่อนมาดูได้, เห็นถึงกับว่า น้อมเข้ามาสู่ตัวได้. นี่จึงจะ เป็นการศึกษาศาสนาอย่างถูกต้อง คือ ดับทุกข์ได้.

เรากระทำแก่สิ่งที่ลึกลับ ด้วยวิธีทางปรัชญาอย่างนี้, เรากระทำแก่สิ่งที่ลึกซึ้ง ด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์อย่างนี้; ถ้าเรากระทำกับมันตามวิธีปรัชญา มันก็มีผลออกมา เป็นปรัชญา ที่สลัวตลอดเวลา ตลอดกาล ดับทุกข์ไม่ได้, ถ้าเรากระทำกับมันด้วยวิธีทาง วิทยาศาสตร์ มันก็มีผลออกมาเป็นวิทยาศาสตร์ อยู่ในรูปแบบของวิทยาศาสตร์, แล้วก็ มีผลดับทุกข์ได้ ฉะนั้นอย่ากระทำกับพุทธศาสนาในวิธีทางปรัชญา อย่างกับว่าเป็นสิ่ง ลึกลับเลย. แต่จงกระทำต่อพุทธศาสนาโดยวิธีทางวิทยาศาสตร์, ให้มันเป็นวิทยาศาสตร์ เป็ดเผยออกมา แม้ว่าจะลึกซึ้งสักเพียงไร มันก็รู้ได้ เห็นได้ เข้าใจได้ และได้รับผลได้จริง.

ความลึกซึ้งแฝงอยู่ใต้ความลึกลับ.

ที่นี้เรามาคุยกันให้สำเร็จประโยชน์ต่อไป ว่าความลึกซึ้งนั้นมันแฝงอยู่ภายใต้ความลึกลับ เราจะคุยกันเป็นพวกๆ ตามลำดับ.

จะดูไปจากสิ่งที่เรียกว่าสังขารร่างกาย ทุกคนก็มีร่างกาย ทำไมจึงหิว ทำไมจึงกระหาย, ทำไมจึงถ่ายอุจจาระปัสสาวะ, ทำไมจึงมีเหงื่อออก, ทำไมจึงมีน้ำตาออก อะไรต่างๆ เหล่านี้ ก็ตอบไม่ได้ เลยยกให้เป็นสิ่งที่ไม่เข้าใจมันก็มีความลึกลับ. แต่สำหรับผู้ที่ได้ศึกษาทางสรีระวิทยา เป็นหมอ เป็นแพทย์มาอย่างเจนจัดแล้ว มันก็หมดความเป็นของลึกลับ, กลายเป็นของที่ละเอียดปราณีตและลึกซึ้งที่สุด. ทำไมจึงมีท่อเล็กๆ จากตาลงไปในคอ, คนโง่ๆ มากก็ไม่รู้ตัวซ้าไป ถึงรู้ว่ามิ แล้วมันก็ไม่รู้ว่าทำไมจึงต้องมี, มันมีความจำเป็นอะไร ที่หยอดยาลงที่ตาแล้วขมลงไปถึงคอ โดยมันมีท่อเล็กๆ ถึงกันอย่างนี้ มันก็เป็นความลึกลับสำหรับคนธรรมดา, แต่ไม่มีความลึกลับสำหรับคนที่ได้ศึกษามาเป็นอย่างดีแล้ว.

นี่เรื่องอย่างหนึ่งที่บรรยายเรื่องพันเรื่องในร่างกายของเรา, เรื่องเกี่ยวกับโลหิต, เรื่องเกี่ยวกับน้ำเหลือง, เรื่องเกี่ยวกับน้ำย่อยอาหาร อะไรต่างๆ สารพัดอย่าง เป็นความลึกลับสำหรับคนธรรมดา, เรียกว่าเป็นคนโง่เป็นคนงมงาย. บางทีหลงไปในการทำงานเป็นของขลังของศักดิ์สิทธิ์ ใช้คาถาอาคมจัดการกันอย่างนั้นอย่างนี้ ก็มี, มันไม่ได้ผลจริงหรือถึงที่สุด มันเพียงแต่หลอกให้สบายใจไปพักๆ หนึ่ง ก็ได้เหมือนกัน, มันยังเป็นเรื่องลึกลับอยู่นั่นเอง. ฉะนั้นเรื่องร่างกาย ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เรื่องดิน น้ำ ลม ไฟ นี้ก็ขอให้พ้นจากความเป็นของลึกลับ มาเป็นของเปิดเผย, แม้ว่าจะลึกซึ้งแก่พวกเรา ในแง่วัตถุก็เข้าใจอย่างที่หมอที่แพทย์เขาเข้าใจกัน, ในแง่ของธรรมะ ก็มองเห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ของสิ่งเหล่านี้, อย่าให้มันเป็นเรื่องลึกลับอีกต่อไป.

เรื่องของชีวิตต้องศึกษาให้รู้จัก, ไม่ลึกลับ.

ที่นี้เราก็อยากจะพูดถึงสิ่งหนึ่งซึ่งเราเรียกกันอยู่ทุกวันว่า ชีวิต ชีวิตคืออะไร ใครรู้จักบ้าง ชีวิตในแง่ของวัตถุธาตุนี้มันก็อย่างหนึ่ง, **ชีวิตในแง่ของจิตใจ มันก็อีกอย่างหนึ่ง**, ในทางวัตถุธาตุมันก็มีชีวิตอยู่ที่เซลล์แต่ละเซลล์ ที่มีชีวิตประกอบกันขึ้นเป็นเนื้อหนังร่างกาย, **นี้มันก็ชีวิตอย่างหนึ่งในทางฝ่ายร่างกาย.** ที่นี้**จิตใจที่รู้สึกนึกคิดได้** ควบคุมร่างกายอยู่ มันก็เป็นชีวิตอีกแบบหนึ่ง อีกรูปหนึ่ง มันก็มีอยู่ตามแบบอย่างนั้น, ที่นี้มัน**ยังมีชีวิตที่สูงขึ้นไปกว่านั้น** ที่เหนือกว่าธรรมชาติ ก็คือ **วิชาความรู้ที่เราฉลาดขึ้น ๆ ทุกวันทุกคืน ทุกเดือนทุกปี** จากการศึกษาเล่าเรียน ก็ได้, จากการศึกษาได้ผ่านไปในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ซึ่งมันสอนให้โดยธรรมชาติ ก็ได้, **สติปัญญาอันละเอียดสูงสุดเหล่านี้** มันก็เป็นชีวิตด้วยเหมือนกัน, เป็นชีวิตอีกแบบหนึ่ง.

ถ้าเราไม่ขึ้นมาถึงชีวิตในระดับนี้แล้ว **เราก็ไม่รู้ว่เกิดมาทำไม, เราก็ไม่รู้ว่** **อะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับชีวิตมนุษย์** อย่างนี้เป็นต้น. **สิ่งที่เรียกว่าชีวิตก็ยังเป็นของลึกลับอยู่** สำหรับบุคคลนั้น เขาไม่สามารถจะได้รับประโยชน์ถึงที่สุดจากคามมีชีวิต, แล้วเขาก็จะไปหลงบูชาชีวิตชนิดนี้เนื้อหนังร่างกาย เขาก็ตามใจกิเลส เขาก็เห็นกามารมณ์เป็นสิ่งที่สูงสุด อย่างนี้เป็นต้น, เป็นความรู้สึที่หลอกหลอนของระบบประสาทของร่างกาย ซึ่งกำลังเป็นปัญหาอย่างยิ่งในโลกปัจจุบัน. **โลกปัจจุบันนี้คนยังโง่** ถึงขนาดที่จะบูชาสอรรถาร่างกายทางระบบร่างกาย ไม่ชอบรสอรรถที่เกิดมาจากความสงบสุขทางจิตหรือทางสติปัญญา **นี่ชีวิตยังเป็นของลึกลับสำหรับคนโง่เหล่านี้** ยังไม่เป็นที่เปิดเผย. **เราถ้าจะเป็นพุทธบริษัท ควรจะเป็นผู้ที่ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ผู้ตื่นจากหลับคือกิเลส** **รู้อะไรแล้วก็ประพฤติปฏิบัติถูกต้อง** แล้วก็เบิกบานอยู่ด้วยความถูกต้องเหล่านั้น.

เห็นตถาตา—ความเป็นเช่นนั้นเอง.

ในร่างกายของเราที่ประกอบอยู่ด้วยร่างกายจิตใจนี้ มันมีอะไรซับซ้อน จนถึงกับต้องยอมให้เป็นสิ่งลึกลับ แต่ไม่ถูกไม่ควรสำหรับพุทธบริษัท, เราจะมองเห็นความจริงของมัน ในฐานะเป็นสิ่งลึกลับ ซึ่งไม่ต้องรู้ก็ไม่ว่ากัน อย่าเอามาเป็นปัญหา, อย่ารับเอามาถือเป็นของลึกลับ, แต่เรามองเห็นความลึกลับซึ่ง, เช่นความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของสิ่งนั้น ๆ หรือเห็นความเป็น ตถาตา ซึ่งแปลว่ามันเป็นอย่างนั้นเอง, มันเป็นอย่างนั้นเอง, ตามธรรมชาติของมันอย่างนั้นเอง. นี้เรียกว่าเราทำลายความลึกลับหมดสิ้น แม้เราไม่ต้องไปรู้ ไม่ต้องไปสนใจจะรู้, ความลึกลับนั้นก็ไม่มี ความหมายอะไร ไม่มีอำนาจอะไรเหนือเรา. เรามองเห็นโดยความมันเป็นเช่นนั้นเอง, มันเป็นเช่นนั้นเอง มันก็ทำอะไรให้เราที่มีความทุกข์ไม่ได้, นี้เรียกว่าเราเห็นอย่างลึกลับที่เคี้ยวรวบยอด โดยไม่ต้องไปเสียเวลาศึกษาที่ละชั้น ๆ กว่าที่จะศึกษาครบถ้วนทุก ๆ อนุ ทุก ๆ ปริมาณ เราก็ตายเสียก่อน, แต่เรารู้ความลึกลับในข้อที่ว่า สิ่งทั้งปวงมันเป็นเช่นนั้นเอง, มัน เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สุลัญญา, กระทั่ง ตถาตาในที่สุด ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา.

คำว่า ตถาตา สรุปลอกมาจากเรื่องปฏิจสุมุบาท หรือ อิทัปปัจจยตา, คือเรื่องอิตัปปัจจยตาหรือปฏิจสุมุบาทนั้น มันสรุปได้เป็นคำเดียวสั้น ๆ ว่า ตถาตา คือมันเป็นเช่นนั้นเอง, เป็นเช่นนั้นเองคือเป็นอย่างไร ก็คือเป็นอย่างไรอย่างยืดยาว เป็นรูปของปฏิจสุมุบาท, เป็นอวิชา สังขาร วิญญาณ นามรูป आयตนะ ฯลฯ แล้วแต่ มันจะมีสายยืดยาวสักเท่าไร มันเป็นอย่างนั้นเอง คือความเป็นอย่างนั้น, พอเห็นความเป็นอย่างนั้นแล้ว มันก็หมดความลึกลับ เพราะเรารู้ความจริงถึงที่สุด ที่ลึกลับที่สุด ว่ามันยืดถือไม่ได้ จะยืดถือเป็นตัวเราหรือเป็นของเราไม่ได้. นี้ความลึกลับที่เราเข้าถึง

แล้ว เราพบแล้ว เราก็รอดออกมาจากความลึกลับ, ความลึกลับทำอะไรเราไม่ได้ เราก็ไม่ต้องเป็นทุกข์ เพราะอวิชชาหรือความลึกลับนั้นอีกต่อไปอย่างนี้; ฉะนั้นเราจงสนใจหลักพระธรรมในรูปแบบ อย่างนี้ ก็รูปแบบ ที่ลึกซึ้งแต่ไม่ต้องลึกลับ.

ข้อปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา ต้องลึกซึ้งไม่ลึกลับ.

ที่นี้ก็ตามดูข้อปฏิบัติ ที่ใคร ๆ ก็รู้ว่าเราจัดไว้เป็น ๓ ชั้น คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ตามที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสสอนไว้ เราก็ปฏิบัติตามนั้น ในชั้นศีลปฏิบัติอย่างไร, ในชั้นสมาธิปฏิบัติอย่างไร, ในชั้นปัญญาปฏิบัติอย่างไร, ก็มีกล่าวไว้อย่างละเอียดพิสดาร ในตำรับตำราหนังสือหนังสือหรือคำสั่งสอน ทั้งหมดนี้ ต้องเป็นความจริงที่เปิดเผย แม้จะลึกซึ้งก็ต้องไม่ลึกลับ.

รักษาศีลต้องเข้าใจแจ่มแจ้งไม่เป็นไสยศาสตร์.

อย่างเราถือศีลนี้ ต้องถือด้วยจิตใจที่เข้าใจแจ่มแจ้ง ต่อสิ่งที่เรียกว่าศีล ไม่ใช่ให้ปิด ๆ คลุม ๆ เอาไว้ว่าเป็นสิ่งตีวิเศษ, ถือเข้าแล้วจะโชคดี หรือว่าถือแล้วก็มีปาฏิหาริย์ อย่างนี้, ถ้าอย่างนี้ก็ถือศีลเป็นไสยศาสตร์ไปหมด เป็นสัสถ์พศปรามาสไปหมด, ศีลนั้นก็เป็นอย่างลึกลับแก่บุคคลนั้น.

เดี๋ยวนี้แม้ว่าเราจะเคยทำอย่างนั้นมาก่อน แต่เราไม่หยุดอยู่แค่นั้น เรามาศึกษากันเสียใหม่ว่าศีลนี้คืออะไร คือเจตนาที่จะเว้นอะไร, ทำไม่จึงต้องเว้น ถ้าไม่เว้นมันจะเป็นอย่างไร, ในที่สุดก็จะพบว่า มันเป็นเรื่องที่มนุษย์จะต้องประพฤติกกระทำ, อย่าให้ตัวเองต้องเป็นทุกข์, อย่าให้ผู้อื่นพลอยเป็นทุกข์, ชัดอยู่อย่างนี้ ไม่ประทุษร้ายชีวิตร่างกาย

ของผู้ใด, ไม่ประทุษร้ายทรัพย์สินสมบัติของผู้ใด, ไม่ประทุษร้ายของรักของใคร่ของผู้ใด, ไม่ประทุษร้ายความเป็นธรรม ยุติธรรมของผู้ใด, และไม่ประทุษร้ายต่อสติสมปกติของตนเอง, ที่เรียกว่าศีล ๕ มีอยู่อย่างนี้ ไม่ต้องมีใครมาอธิบายเราก็เห็นได้ว่ามันต้องทำ ถ้าไม่ทำมันก็คือทำให้เราลำบากเอง ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนด้วย, เราจึงยินดีที่จะถือศีล สมาทาน-ศีล แล้วก็ถืออย่างถูกต้อง ก็อย่างน้อยก็เพื่อความสงบสุขของเราและผู้อื่น ที่อย่างมาก อย่างดีก็ว่า ถือศีลนี้เพื่อให้ความปกติทางร่างกาย ทางวาจา, แล้วก็สนับสนุน แก่ความมีสมาธิ เราต้องการให้จิตเป็นสมาธิ แล้วเราก็จะต้องปรับทางร่างกายและวาจา ให้ถูกต้องเสียก่อน เพื่อให้เป็นฐานที่ดีที่จะรองรับความเป็นสมาธิ, เพราะฉะนั้นผู้มีปัญญา จึงถือศีลเพื่อความมีสมาธิ.

ฉะนั้นศีลไม่ใช่เรื่องลึกลับ ไม่ใช่เป็นของลึกลับที่จะพูดฝาก ๆ ไว้ว่า ถือเข้าเถอะจะดี จะเจริญ จะมีโชคดี จะมีอะไรลึกลับมาช่วยเรา, ถือศีลอย่างนี้ก็เป็นไสยศาสตร์ไปหมด คือเป็นความลึกลับ. แต่ถ้ามองเห็นชัดมันมีเหตุผลอย่างไรแล้ว, ถือศีลก็มีความลึกซึ้ง แจ่มแจ้งชัดเจนในเรื่องของศีล.

การทำสมาธิไม่ใช่เพื่อปลงสังขาร แต่เพราะเข้าใจธรรมชาติทางจิต.

ที่นี้เรื่องของสมาธิ คุณก็ยังลึกลงไปกว่านั้นอีก ส่วนใหญ่ดูจะมาฝึกสมาธิกัน เพราะความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องลึกลับของสมาธิ กันทั้งนั้น, คิดว่าทำสมาธิแล้วก็จะมีความพิเศษ มีความขลัง มีความศักดิ์สิทธิ์ มีปาฏิหาริย์ มีอะไรต่าง ๆ จึงได้มาสนใจที่จะทำสมาธิ เพราะว่าเข้าใจไม่ทันนั่นเอง, ได้ยินได้ฟังมากี่ล้านแต่ว่ามันเป็นของพิเศษ มีความขลังมีความศักดิ์สิทธิ์อธิบายไม่ได้, แล้วก็มาทำสมาธิกันอย่างในฐานะเป็นวิชาลึกลับ มันก็เป็นเรื่องลึกลับไป เป็นไสยศาสตร์ไป, ยึดมั่นถือมั่นมากเข้าเท่าไร ก็เป็นสึลพัพัตต-ปราคามาสมากเข้าเท่านั้น.

ที่นี้ พุทธบริษัท เรามา ทำสมาธิ ก็เพราะเข้าใจว่าธรรมชาติมันเป็นอย่างนี้, จิตนี้ถ้าอบรมดีให้ถูกตามเรื่องของมันแล้ว มันทำอะไรได้มาก คือมันจะแก้ปัญหาได้หมด, เราจึงอบรมจิตให้เป็นสมาธิ ให้ตั้งมั่น ให้เข้มแข็ง ให้บริสุทธิ์ ให้สมควรแก่การงานทางจิต, เราจึงมีจิตที่มีสมรรถนะตามธรรมชาติ ไม่นอกหลักธรรมชาติ, ไม่นอกไปจากกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เพราะจิตมันก็เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง ก็เลยได้จิตชนิดที่อบรมดีแล้ว มีสมรรถนะถึงที่สุด ในการจะประพฤติกกระทำทางจิต.

แต่ว่ายังได้กำไรตรงที่ว่า ถ้าเราทำจิตให้มันเป็นสมาธิได้ ก็เกิดความสุขชนิดใหม่ ชนิดหนึ่งขึ้นมา ยิ่งกว่าความสุขทางโลก ๆ ทั่ว, ใครจะพอใจความสุขเกิดจากสมาธิก็ได้ ไม่เป็นเรื่องงมงาย แต่มันจะเป็นเรื่องหยุดหรือติดอยู่ที่นั่น. ฉะนั้นเราก็ไม่สนใจที่จะติดอยู่ที่นั่น จะใช้จิตที่อบรมดีแล้วทำการศึกษาค้นคว้าต่อไป จนเป็นเรื่องของปัญญา, จึงทำสมาธิเพื่อเป็นรากฐานบาทฐานของปัญญา เพราะว่าจิตที่อบรมดีแล้ว ย่อมเห็นสิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริง, คือว่าจิตที่เป็นสมาธิแล้ว จะเห็นความจริงของธรรมชาติลึกซึ้งลงไปตามที่เป็นจริง. พุคตรอง ๆ ก็ว่า จิตที่อบรมดีแล้วเป็นสมาธิแล้ว จะเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือสูญญตา หรือตถตา ของธรรมชาตินี้ ได้ง่ายกว่า ลึกกว่า เร็วกว่า ตีกว่า ตีกว่าจิตไม่เป็นสมาธิ เราจึงทำสมาธิด้วยความมุ่งหวังอย่างนี้, มันก็เลยเป็นการเข้าถึงความจริงของสมาธิ, สมาธิของผู้นั้นก็ไม่ใช่เรื่องไสยศาสตร์, ไม่ใช่เรื่องลึกลับ ไม่ใช่สัสถัพพคปรมาส, แต่มาเป็นสมาธิในพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ คือเป็นเรื่องของธรรมชาติ เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ กระทำถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ แล้วจิตก็เป็นสมาธิ.

เรื่องบัญญัติต้องเห็นตามที่เป็นจริง.

ที่นี้ก็มาถึงเรื่องที่ ๓ คือ เรื่อง บัญญัติ เห็นตามที่เป็นจริงในสิ่งทั้งปวง, ในพระบาลีมีคำประหลาดอยู่คำหนึ่งว่า เห็นโดยความเป็นอย่างอื่น, เมื่อบัญญัติเป็นไปถึงที่สุดแล้ว บุคคลนั้นจะเห็นโดยความเป็นอย่างอื่น, คล้าย ๆ กับจะเห็นว่ามันบ้าผิดผู้ผิดคนไปแล้ว มันเห็นโดยความเป็นอย่างอื่น คือเมื่อพวกอื่นเห็นว่าเที่ยง, คนนี้เห็นว่าไม่เที่ยง, เมื่อคนอื่นเขาเห็นว่า เป็นสุข คนนี้เห็นว่าไม่ เป็นสุข, เมื่อคนอื่นเห็นว่า เป็นอัตตาตัวตน, คนนี้เห็นว่าอนัตตคามิ ไซ่ตัวมิ ไซ่ตน, เมื่อคนอื่นเห็นว่าควรรียคมันถือมัน คนนี้เห็นว่าไม่ควรยิคมันถือมัน, อย่างนี้มันบ้าหรือดี มันเห็นผิดจากทุกคนที่เขาเคยเห็นกันมาแต่ก่อน. เขาเห็นว่าน่ารัก คนนี้เห็นว่าไม่น่ารัก มันตรงกันข้ามไปหมด, ท่านจึงใช้คำว่า เขาย่อมเห็นอัญญโต — โดยความเป็นประการอื่น, อันจากที่คนทั่วไปเขาเห็น. นี่บัญญัติหรือวิบัสสนาคือการเห็นตามที่เป็นจริงต่อสิ่งทั้งปวงที่เป็นธรรมชาติ.

เราก็ลองเปรียบเทียบกันดูใครมันโง่ใครมันฉลาด คนที่เห็นว่ามันน่ารัก น่าเอาน่ายิคถือ เที่ยง สุข, นี้โง่หรือมันฉลาด มันเห็นด้วยอะไร มันเห็นด้วยความโง่ ความโง่นี้เห็นได้ คือมันเห็นผิด. ถ้ามันมีความฉลาดมันก็เห็นถูก มันก็เห็นว่าไม่ได้น่ารัก ไม่ได้ไม่น่ายิคมันถือมัน ไม่ได้เที่ยง ไม่ได้สุข ไม่ได้ตัวตนอะไร นี่เกิดเห็นตามที่เป็นจริงขึ้นมา เรียกว่าเห็นชนิดลึกลับ ซึ่ง ตรงลึกลงไปถึงส่วนลึกซึ่งของความจริงของธรรมชาติ, ไม่หลงเห็นอยู่อย่างผิวเผินด้วยอำนาจของกิเลสว่าสวย ว่างาม ว่าน่ารัก น่ายินดี น่ายิคมันถือมัน ว่าเที่ยงแท้ถาวร ว่า เป็นสุข ว่า เป็นตัวตน จนเกิดตัวกู—ของกู อยู่ตลอดเวลา.

เรื่องของกิเลสมันก็เป็นเรื่องเศร้าหมอง คือไม่จริง มันปิดบังความจริง มันเห็นความจริงไม่ได้, มันก็เป็นเรื่องมืด เป็นเรื่องเศร้าหมอง เป็นเรื่องผิด, แล้วมัน

ก็เป็นเรื่องของความทุกข์ เป็นเรื่องของความทรมาน. ฉะนั้นเราเดี๋ยวนี้ทะเลาะความลึกลับไปได้ ไม่มีอะไรลึกลับสำหรับเรา ก็มีความลึกลับซึ่งเข้าถึงความลึกลับซึ่งคนธรรมดา มองไม่เห็น, เราจึงเห็นผิดจากที่คนธรรมดา มองเห็น เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สุญญตา ตถาตา เหล่านี้เป็นต้น. นี้เรียกว่าลึกลับไม่ใช่ลึกลับ, ถ้าเห็นอย่างลึกลับ มันก็จะติดอยู่ที่ตรงความลึกลับจะไม่ทะลุไปถึงความลึกลับซึ่ง.

ฉะนั้นถ้าเห็นเป็นความลึกลับแล้ว ก็เป็นอันว่ามันหลุดไปจากความลึกลับแล้ว มันไม่ติดอยู่ที่ความลึกลับนั้น, เราก็เห็นตามที่เป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ซึ่งมีคำเรียกในภาษาบาลีว่า ยถากุตสัมมัมปัญญา ยศยาวพังยาก, ยถากุตสัมมัมปัญญา—ปัญญาที่เห็นชอบตามที่จริง, ยถากุตะ แปลว่า ตามที่เป็นจริง, สัมมะ แปลว่า โดยชอบ, ปัญญา แปลว่า ปัญญา, ยถากุตสัมมัมปัญญา—ปัญญาเห็นชอบตามที่จริง, นี้เครื่องเจาะแหงความลึกลับ เป็นสิ่งที่จะเจาะแหงความลึกลับ เข้าไปถึงความลึกลับซึ่งถึงที่สุดแล้ว ก็พบความถูกต้องถึงที่สุด เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สุญญตา, กระทั่งสรุปเหลือเป็นคำเดียวว่า ตถาตา, ตถาตา เช่นนั่นเอง เช่นนั่นเอง เท่านั้นเอง อย่างนั่นเอง มันไม่มีอะไรผิดไปจากนั้น, คือเรื่องที่ว่ามันปรุงแต่งกันขึ้นมา แล้วมันก็ต้องเป็นความทุกข์, เมื่อหยุดปรุงแต่งแล้วมันก็ไม่เป็นความทุกข์, ถ้ามีการปรุงแต่งมันต้องมีอวิชชา คือความโง่, ถ้าฉลาดเสียแล้วมันไม่ปรุงแต่ง, เมื่อมันยังโง่อยู่ มันก็ยังปรุงแต่งต่อไป ตามประสาของสิ่งที่เรียกว่าอวิชชา ซึ่งปรุงแต่งให้มีเรื่องเป็นลำดับไปจนกระทั่งเกิดความทุกข์.

นี้เราจะรู้เรื่อง ศิล สมาธิ ปัญญา, รู้เรื่องทุกข์ ที่มันทรมานให้เราเป็นทุกข์อยู่นั้น มัน ไม่ใช่ผีสิงเทวดาที่ไหน. เดี่ยวนี้คนเขาไปยกให้เป็นเรื่องของผีสิงเทวดา, ไปทำพิธีต่าง ๆ นานา ให้ผีสิงเทวดาช่วย เพราะเขาถือว่าความทุกข์นี้มาจากผีสิงเทวดา. เดี่ยวเราพ้นจากความลึกลับชนิดนี้ มาสู่ความลึกลับซึ่ง คือความจริง, รู้ว่าความ

ทุกข์นี้มันเกิดมาจากกิเลส ความปรุ่งแต่งของกิเลส คือความโง่ของเราเอง, ไปยึดมันไปหมยมันอะไรเข้าแล้ว มันไม่เป็นไปตามที่ตัวหมย มันก็ต้องเป็นทุกข์, มันไม่ยอมตาย มันก็กลัวตาย พอความตายแสดงให้เห็น มันก็กลัวตาย มันก็เป็นทุกข์. นี่ทุกคนมันกลัวตาย เพราะมันไม่รู้เรื่องความตาย, ไม่รู้จักความตาย ว่าเรามันอยากอยู่, เรามันยึดถือในการอยู่ ยึดถือในตัวตนที่อยากจะอยู่ เราจึงต้องเป็นทุกข์, ไม่ใช่ผีสิงเทวดาที่โหนดมาทำให้เราเป็นทุกข์, พอเรายึดมันถือมันในความอยู่ไม่ยอมตาย เราจึงต้องเป็นทุกข์.

ฉะนั้นเราไม่ต้องยึดถือ ก็ได้ เราเฉย เราปล่อยไปตามตถาตา ว่ามันอย่างนั้นเอง แล้วก็ไม่ต้องเป็นทุกข์, ตายก็ตาย อยู่ก็อยู่ ไม่เป็นทุกข์ดีกว่า, ตายก็ตาย อยู่ก็อยู่ ไม่เป็นทุกข์ดีกว่า, ดีกว่าอยู่อย่างเป็นทุกข์. คนโง่ๆ มันก็อยู่อย่างเป็นทุกข์ ทรมาน กลัวตายอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก แล้วมันจะคืออะไร, เพราะมันอยู่อย่างเป็นทุกข์. ฉะนั้นเรามา อยู่อย่างไม่เป็นทุกข์, ถึงจะตายก็ตายอย่างไม่เป็นทุกข์, มันไปถึงกับรู้ความจริง ว่าไม่มีตัวตนที่จะอยู่หรือจะตาย, มันเป็นเช่นนั้นเองตามธรรมดาของธรรมชาติ ที่ปรุ่งแต่งไปตามแบบของธรรมชาติ ที่เราเรียกว่าสังขารการปรุ่งแต่ง. รู้เรื่องกิเลสเกิดขึ้นมาจากอวิชชาอย่างไร, แล้วมีความเคยชินสะสมไว้ในสันดานอย่างไร, คอยแต่จะออกมาข้างนอก จะไหลออกมาข้างนอกในความรู้สึที่เป็นกิเลสที่เป็นเหตุให้กลัวให้อยาก ให้หวัง ให้ต่าง ๆ นานา จนเป็นทุกข์. เรื่องนี้ละเอียดมากไว้พูดกันวันอื่น ดีกว่า มันมากเรื่องมาราวนัก, แต่ว่าเดี๋ยวนี้ขอให้รู้จักตัวกิเลส ว่ามันเป็นธรรมชาติอย่างนี้ มันไม่ได้ลึกลับอะไรนักหนา, แต่มันลึกซึ้ง มันซ่อนเร้นอยู่อย่างลึกซึ้ง, แต่เราไม่ยอมให้มันลึกลับ. ในฐานะที่เราเป็นพุทธบริษัท เราจะต้องเปิดเผยให้ได้ เราจึงศึกษาธรรมะ.

เรื่องปรโลกพึงรู้จักให้ถูกต้อง.

ทีนี้เรื่องที่เราได้ยินได้ฟังกันมากอยู่อีกพวกหนึ่ง ก็คือ เรื่องนรก เรื่องสวรรค์ เรื่องโลกอื่น, พุทธเรื่องโลกอื่นนั้นก่อนที่คำว่า ภาษาบาลีเรียกว่า ปรโลก, อธิระโลก คือโลกนี้, ปรโลกคือโลกอื่น. คำว่าโลกอื่นนั้นลึกลับมาก เราไม่รู้ว่าจะอยู่ที่ไหนอย่างไร เราก็ต้องเชื่อตามทีคนพูดที่แรกพูดว่า ตายแล้ว แล้วก็ไปเกิดในโลกอื่น เป็นโลกนรกบ้าง, เป็นโลกสวรรค์บ้าง, แล้วก็เชื่อไปตามนั้น มันก็ได้. ถ้าเชื่อไปแล้วทำความดี มันก็คงจะเป็นเครื่องรับประกันได้, คนไม่เชื่อก็ทำความชั่ว ก็ต้องได้รับผลของความชั่ว. คนไม่เชื่อไม่ทำความชั่วก็มี, เพราะเขาไม่เชื่อเรื่องลึกลับ แต่เขามาเชื่อเรื่องที่เปิดเผย เกี่ยวกับเรื่องนี้ เกี่ยวกับเรื่องทำดีทำชั่ว แล้วเขาก็ยึดถือไม่ทำชั่วทำแต่ดี อย่างนี้ก็มี.

เดี๋ยวนี้อยากจะให้รู้ว่า เรื่องโลกอื่นนั้นมันก็ไม่ลึกลับอะไร, มันเป็นเรื่องอื่น แปลกออกไปจากที่เรารู้สึกกันอยู่เป็นประจำวัน. ความรู้สึกปกติแต่ละวัน ๆ เป็นอย่างไร, เราเรียกว่าโลกนี้ ก็เป็นอย่างนี้ ก็เป็นอย่างไรโลกนี้ เป็นอย่างนี้, พอคิดออกไปจากความเป็นอย่างนั้น เขาก็จะเรียกว่าโลกอื่น. เช่นมีความผิดพลาดอะไรสักอย่างหนึ่งทำให้เราสนใจ เป็นทุกข์เหมือนกับไฟเผาอยู่ตลอดเวลา, อย่างนี้ก็เรียกว่าไปอยู่โลกอื่นแล้ว, หรือว่าเราทำความดีพอใจตัวเอง เคารพตัวเอง นับถือตัวเอง ยกมือไหว้ตัวเองได้ อย่างนี้ก็เรียกว่าเราอยู่ในโลกอื่นแล้ว, ไม่ใช่โลกตามธรรมดาที่เราเคยอยู่มาก่อน, หรือว่าเราทำสมาธิสำเร็จตามแบบหนึ่ง อยู่ในสมาธิอยู่ในฌาน ติดต่อกันไป จนกระทั่งอยู่ในสมาบัติ มีจิตใจหยุด เหมือนกับหยุดปีตกตาย อยู่ในความสงบเย็น เงียบ อย่างนี้มัน ก็เรียกว่าโลกอื่นแล้ว ก็คือความรู้สึกมันเป็นอย่างอื่น ผิดไปจากโลกธรรมดาแล้ว. เรื่องความเป็นสมาธินี้มีหลายชั้นตอน ตั้งแต่ไม่ละเอียดยประณีตนัก จนกระทั่งละเอียดยประณีตสูงสุด จนคล้ายพระนิพพานไปก็มี คือมันหยุดเหมือนกับปีตสวิตช์

อย่างนั้นแหละ, แล้วมันหยุดอยู่ในความมืดสนิท มันก็เหมือนกับโลกอื่น, ใช้คำพูดว่า จะเรียกว่าตายแล้วก็ได้ เพราะมันยังเป็นอยู่, จะเรียกว่ายังเป็นอยู่ก็ได้ เพราะมันไม่รู้สักอะไรเหมือนกับที่คนเขาเป็น ๆ กันอยู่, มันสงบเงียบละเอียดประณีตถึงอย่างนั้น อย่างนี้ก็เรียกว่าโลกอื่น. **โลกอื่นอย่างนี้เป็นสันตภิฏฐิโก เป็นปัจเจกัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูติ.** ถ้าเป็นโลกอื่นอย่างว่าตายเข้าโลงแล้วไปเกิดใหม่นั้น มันไม่เป็นสันตภิฏฐิโกได้, มันยังไม่รู้ว่าที่ไหน อย่างไร, เราก็เก็บไว้ก่อนดีกว่ายังไม่สนใจ. ถ้าสนใจโลกอื่นชนิดที่เราจะ **สันตภิฏฐิโกได้** **ปัจเจกัตตัง เวทิตัพโพ** ได้นี้กันก่อน ก็เป็นโลกอื่น ก็เรียกว่าไม่ต้อง ลีกลับ ไม่ลีกลับ, แต่เข้าถึงแล้วก็เป็นลึกลับ.

เรื่องมรรคผลนิพพาน เรื่องการสิ้นกรรม.

นี่ก็ยิ่งละเอียดประณีตไปกว่านั้น, แต่ก็ไม่ลีกลับ, พระนิพพานก็ไม่ต้อง ลีกลับแต่ว่าลึกลับ, ลึกลับที่สุดกว่าเรื่องใด. เคียงวันฝนก็บังคับให้เราต้องหยุดบรรยาย แล้ว ทิ้งที่เรื่องยังไม่จบ.

เฝ้าลองเสี่ยงดูว่า จะสรุปความว่า ความลึกลับนั้นมันเกิดขึ้น เพราะว่าเราเอง เราไม่เข้าใจคำพูดนั้น ๆ เราไม่เข้าใจเรื่องราวนั้น ๆ ตามที่เขากล่าวไว้อย่างไร มันก็เป็นเรื่อง ลีกลับ, ก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเราอยู่เป็นประจำ. **เราต้องตีความหมายของถ้อยคำ เหล่านั้นให้ถูกต้อง ตามแบบของภาษาธรรม** ในเมื่อเขากล่าวไว้อย่างภาษาคน เรา ตีความหมายให้ถูกต้องตามแบบของภาษาธรรม, นี่มีตัวอย่างมากมายซึ่งกินเวลาามากยังไม่อาจจะอธิบาย จะสรุปความว่า :—

ความลึกลับนั้น มันเกิดขึ้นเพราะเราเอง, เพราะเราไม่รู้ความหมาย ของคำพูดนั้น ๆ อย่างที่ถูกต้องตามที่จริง ในความหมายของมัน, บางเรื่องเขาพูด

ไว้ในภาษาคน เราไม่เข้าใจ เราถือเอาโดยความเป็นของลึกลับ, ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ เขาพูดไว้เป็นภาษาคน, เราตีความหมายไม่ถูกในภาษาธรรม มันก็เป็นเรื่องลึกลับสำหรับเรา. เช่นพูดว่าถ้าไปผังพัทธ ผูกพัทธสีมา พลอยไปผังพัทธกับเขาครบ ๑๐ วัต แล้ว ไม่ตกนรกรับประกันได้, นี่เราก็เห็นเป็นของขลังของศักดิ์สิทธิ์ไป, เราไม่มองว่าถ้าเราไปทำอย่างนั้นได้ถึง ๑๐ ครั้ง หมายความว่าจิตใจของเราดีมากพอแล้ว จะไม่ทำความชั่วอะไรสำหรับที่จะไปตกนรกรับได้, หรือว่าฟังเทศน์พระเวสสันดรให้ครบสัก ๑๐ ครั้ง เราก็ไปเกิดในโลกพระศรีอาริย์, นี่เราอุทิศส่าห์ฟังให้ครบ ๑๐ ครั้งเพื่อไปเกิดในโลกพระศรีอาริย์เป็นของลึกลับศักดิ์สิทธิ์ไป. แต่ถ้าเราเข้าใจว่าถ้าเราฟัง ๑๐ ครั้ง เราคงจะเข้าใจเรื่องราวของธรรมะในเวสสันดรชาดกนั้นดี จนถึงกับรักผู้อื่นเหมือนพระเวสสันดร, เมื่อทุกๆ คนรักผู้อื่นแล้วมันก็เป็นโลกพระศรีอาริย์. พวกอาขัมเขาพูดว่า เราออกชื่อพระพุทธเจ้า อมิตาภะครบ ๘๐,๐๐๐ ครั้ง แล้วเราก็ไปสูขาวดีสวรรค์, พอเราเจ็บจนจะตายก็มีรถมารออยู่บนหลังคาแล้ว ตายก็ไปสวรรค์. นี่มันเป็นความลึกลับ เป็นไสยศาสตร์ เป็นความลึกลับ, แต่ถ้าเราเข้าใจดี มันไม่ใช่ลึกลับ ออกชื่อ อมิตาภะคือเรื่องของพระนิพพานที่มีอายุไม่จำกัด มีแสงสว่างไม่จำกัด ตั้งหมื่นครั้ง มัน คงจะเข้าใจได้บ้าง มันก็ไม่ไปในทางต่ำ มันเป็นไปในทางสูง, ได้ไปอยู่กับพระพุทธเจ้าอมิตาภะ. ความหมายถึงนิพพานนี้เป็นแน่นอน อย่างนี้เป็นต้น, เรื่องลึกลับก็กลายเป็นเรื่องลึซึ่ง แล้วก็ควรจะพอใจ.

เป็นอันว่าเราต้องยุติการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้ ทั้งที่เรื่องมันยังไม่จบ. (ฝนตก)

ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์

— ๔ —

๒๘ กรกฎาคม ๒๕๒๒

โครงสร้างแห่งสิ่งที่เรียกว่าชีวิต.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคอาสัพทบูชา เป็นครั้งที่ ๔ ในวันนั้น
อาตมาก็ยังกล่าวเรื่อง ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์ ต่อไปตามเดิม, แต่ในวันนี้จะกล่าว
โดยหัวข้อย่อยเฉพาะว่า โครงสร้างแห่งสิ่งที่เรียกว่าชีวิต.

การที่ได้บรรยายธรรมะในฐานะเป็นวิทยาศาสตร์นั้น เป็นการทำให้ลักษณะ
สำคัญของพระพุทธศาสนา ปรากฏชัดเจนแจ่มแจ้งออกมา ตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์,
ไม่ใช่ไสยศาสตร์ และได้ย้ำแล้วย้ำอีกว่า ให้เห็นชัดเจนไปว่ามันเป็นสิ่งที่ลึกซึ้ง แต่ไม่ใช่
ลึกลับ. ถ้าลึกลับก็จะเป็นไสยศาสตร์, ถ้าลึกซึ้งก็เป็นวิทยาศาสตร์, ไม่มีอะไร
จะลึกลับได้สำหรับวิทยาศาสตร์ เพราะว่ามีปัญญา มีความสามารถที่จะหยิบขึ้นมาดู,
แม้จะลึกเท่าไร ก็ขุดลงไปจนถึงส่วนที่ลึกซึ้ง. เราจึงเห็นว่า โอ้! มันลึกซึ้งจริง แต่มัน

ไม่ใช่ลึกลับ, ถ้าลึกลับก็คือเรารู้มันไม่ได้ รู้จักมันไม่ได้. ดังนั้น ธรรมะในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์นั้น ต้องหมายความว่าอย่างนี้, ให้เรารู้จักธรรมะในพระพุทธศาสนาของเรา ยิ่งๆขึ้นไป ในฐานะเป็นสิ่งลึกลับ แต่ไม่ใช่ลึกลับ. *ถ้าเป็นสิ่งที่ลึกลับ ก็ไม่เป็น สันติภูมิ, ไม่เป็นส่วกาโต, ไม่เป็นบ่อจัดตั้ง เวทีทัพโ* อะไรได้, มันลึกลับ มันเห็นไม่ได้. แต่ถ้าลึกลับ มันจะลึกลับสักเท่าไรก็ยังเห็นได้ เรียกกันมาคู่ได้, ฉะนั้น จึงเป็น ลักษณะของพระธรรมในพระพุทธศาสนา จึงเปรียบกันได้กับว่าเป็นหลักการทางวิทยาศาสตร์, สามารถเข้าถึงสิ่งที่ลึกลับ จนกระทั่งความเป็นของลึกลับนั้น หายไป.

ในร่างกายนี้มีโครงสร้างระบบของชีวิต.

ในวันนี้ได้กล่าวโดยห้วนๆย่อๆว่า โครงสร้างแห่งชีวิต นี้ก็สารภาพว่าไม่รู้จะเรียกว่าอะไรดี ก็เรียกอย่างนี้ไว้ก่อน, ก็จะชี้ให้เห็นว่า ร่างกายของคนหนึ่งๆ นั้นมันมีอะไรมากมายเหลือเกิน เป็นโครงสร้างระบบทุกๆ ระบบในชีวิต จะเรียกว่าเป็นสำนักงานอันมหิพาโร ใหญ่โตยิ่งกว่าโรงงานใดๆในโลกก็ได้, เป็นสำนักงานของสิ่งที่เรียกว่าชีวิต หรืออาจจะกล่าวว่า เป็นจักรวาลแห่งชีวิตก็ได้, มันมีเรื่องมากเหลือเกิน ขนาดที่เรียกว่าเป็นจักรวาล, แล้วทำไมมาอยู่ได้ ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้ ที่ยังเป็นๆ ก็ยังมีทั้งสัญญาและใจ.

พวกเราพูดเป็นกันทุกคนว่า *กายนี้ยาววาหนาคืบ* แต่ไม่เต็มว่ากว้างศอกหนึ่งเข้าไปด้วยเท่านั้นเอง, นี่สิ่งนี้จะต้องขอให้ทำเป็นอารมณ์อยู่ในใจสำหรับในวันนี้ว่า ร่างกายนี้ยาววา หนาคืบ กว้างก็ไม่เกินศอก เนื้อที่เท่านั้นจะเป็นจักรวาลทั้งหมดได้อย่างไร, แม้จักรวาลภายนอกโลก จักรวาลของโลกๆนี้ ก็รวมอยู่ในสิ่งที่

เรียกว่าชีวิตนี้คล้ายเหมือนกัน. ชีวิตในที่นี้เรา หมายถึงการมองดูในทางนามธรรม, สิ่งที่เราเรียกว่า ชีวิต คือความเป็นไปตลอดสาย ตั้งแต่เกิดมาด้วยความทุกข์ ความสุข กระทั่งตาย หรือกระทั่งนิพพาน, ทั้งหมดนี้จะรวมเรียกง่าย ๆ ว่าชีวิต. การเกิดการเปลี่ยนแปลง มีความทุกข์ กระทั่งดับทุกข์ กระทั่งเป็นนิพพาน มันก็รวมเรียกคล้ายคำสั้น ๆ คำเดียวว่า มัน เป็นเรื่องของชีวิต, นี้เรียกว่า พุทธกันในเรื่องของนามธรรม คือทางจิตใจ. ถ้าพุทธกันในเรื่องของวัตถุนั้น มันแคบชนิดเดียว คือทางวัตถุ ทางชีววิทยา นั้น เขาถือว่า ชีวิตนี้คือความที่เซลล์หนึ่ง ๆ มันยังไม่ตาย, ยังมีความสดอยู่ในศูนย์กลางของเซลล์ ยังทำหน้าที่ของเซลล์อยู่แต่ละเซลล์ ๆ ถ้าเซลล์นี้ยังสดอยู่ เขาก็เรียกว่ามีชีวิต, นี้มันไม่มีความหมายอะไรสำหรับธรรมะ แล้วมันก็ไม่ใหญ่โตอะไร เป็นของธรรมดา. คำว่าชีวิตไม่ใช่สักว่าความสดอยู่ของเซลล์แต่ละเซลล์ในร่างกายของคน เราพูดถึงชีวิตในทางภาษาธรรม ซึ่งหมายถึงนามธรรมที่ไม่เป็นวัตถุ, ไม่เป็นเรื่องทางวัตถุ แต่เป็นเรื่องทางนามธรรม.

ในชีวิตทุกรูปแบบนี้ เราก็จะแจกไปได้ว่ามันมีอะไรบ้าง, ว่ามีความทุกข์ มีเหตุให้เกิดทุกข์ มีความดับทุกข์ และทางให้ถึงความดับทุกข์ ที่เรียกว่า อริยสัจ ๔ นี้ก็เป็นเรื่องของชีวิตในแง่หนึ่งมุมหนึ่ง ๆ ทั้งหมด. พระพุทธเจ้าท่านทรงเห็นว่า ทั้งหมดนี้มันก็เป็นธรรมดา จึงตรัสเรียกว่าโลก คล้ายกับจะตรัสบอกว่า โลกนั้น มันไม่มีอะไรมากไปกว่าเรื่องความทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ เรื่องความดับทุกข์ และทางให้ถึงความดับทุกข์.

เราฟังคำของพระองค์ก็ชักจะงง ๆ เพราะว่าเราพูดกันแต่ภาษาคน ว่าโลกทั้งโลกหรือทุก ๆ โลกนี้มันใหญ่กว้างมโหฬาร, ทำไมจะมาอยู่ในร่างกายที่ยาวเพียงวาหนึ่งหนาคืบหนึ่ง กว้างศอกหนึ่งนี้ได้. นี่ก็เรื่องที่ต้องการให้เข้าใจกันต่อไปในวันนี้ ว่าในกายที่ยาววาหนึ่งนี้ มันมีอะไรในนั้นหมด มีโลกทุกรูปแบบ; ความทุกข์ก็อยู่

ในนั้น, ความดับทุกข์ก็อยู่ในนั้น ในกายที่ยาวสักวาหนึ่งเท่านั้น, แล้วมีวิญญูสงสารก็อยู่ในนั้น, มีนิพพานก็อยู่ในนั้น โลกทั้งหมดและความดับแห่งโลกทั้งหมด ก็มีอยู่ในนั้น คือในร่างกายของเราที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้, นี้เรียกว่ามันน่าสนใจสักเพียงไร, นี้ใครเคยเห็นและเคยรู้สึก ว่าอะไร ๆ มันอยู่ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้บ้าง. ความรู้สึกของคนทั่วไป จะเห็นร่างกายเป็นเพียงร่างกายเน่าหนอน ไม่เท่าไรก็ตาย เอาไปเผา เอาไปฝัง, ทราบูไม่ว่าในร่างกายชนิดนั้นมันมีอะไรหมด มีโลกทั้งหมด มีธรรมทั้งปวง ธรรมทั้งปวงที่ว่า ตัวธรรมชาติ กัตติ ตัวกฎของธรรมชาติ กัตติ หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ กัตติ ผลเกิดจาก หน้าที่ตามธรรมชาติ กัตติ รวมอยู่ในร่างกายที่ยาวสักวาหนึ่งนี้เท่านั้น.

ขอให้ท่านทั้งหลายจงได้สนใจในสิ่งที่เรียกว่าร่างกายอันยาวสักวาหนึ่ง หนาคือหนึ่ง กว้างสักศอกหนึ่งนี้เท่านั้น ว่าในนี้มันเป็นโครงสร้างทั้งหมดของสิ่งที่เรียกว่าชีวิต ทั้งฝ่ายรูปธรรมและฝ่ายนามธรรม, จักรวาล ใช้คำนี้ดีกว่ามันกว้างขวางใหญ่โตดี ว่าจักรวาลแห่งชีวิตมันอยู่ในร่างกายที่ยาวสักวาหนึ่ง หนาสักศอกหนึ่ง กว้างสักศอกหนึ่งนี้เท่านั้น. ในร่างกายที่ยังเป็น ๆ ไม่ใช่ร่างกายตาย มีอะไรให้ศึกษามากมายเหลือประมาณ, ยิ่งกว่าโรงงานหรือโรงจักรกลอะไรใหญ่โตมโหฬารในโลกสมัยนี้ ก็ไม่น่าสนใจน่าอัศจรรย์เท่าที่ร่างกายนี้.

เราจะศึกษาทุกอย่างจากร่างกายนี้ โดยไม่ต้องไปสนใจกับเรื่องนอกไปจากร่างกายนี้ ศึกษาตั้งแต่ ก,ข, ก,กา ของพุทธศาสนา ไปจนถึงจุดสุดท้ายของพุทธศาสนา คือนิพพาน จากร่างกายนี้. ร่างกายยาววาหนึ่งนี้ ขอให้ใช้เป็นที่พักพิงที่ศึกษาตั้งแต่ต้นจนจบ เรามันคิดแต่จะอ่านหนังสือ คิดแต่จะไปถามคนนั้นถามคนนี้ เพราะคิดว่าเรื่องต่าง ๆ มันอยู่นอกร่างกายนี้, เช่นนิพพานอย่างนี้ รู้สึกว่ามันอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ มันอยู่นอโลก หรือว่ามันยังอีกนานเป็นกัปป์เป็นกัลป์กว่าจะบรรลุนิพพาน, มองไม่เห็นว่าเป็น

แม้แต่เรื่องนิพพานก็ต้องศึกษาจากร่างกายนี้, แล้วอาจจะหาพบได้ในร่างกายนี้ อย่างน้อยก็มองเห็นได้ว่า เมื่อดับทุกข์ลงไปเมื่อไร ก็เป็นนิพพานเมื่อนั้นที่นั่น, ไม่ได้ตั้งใจจะศึกษากันอย่างนี้ ทั้งนี้ เราจึงไม่รู้ธรรมะ จะบวชมากี่สิบพรรษาก็ยังไม่รู้ธรรมะ, เป็นอุบาสกอุบาสิกาจนมากี่สิบปี ก็ไม่รู้ธรรมะ เพราะเหตุว่าไม่รู้จักศึกษาลงไปในเรื่องซึ่งมันเป็นโครงสร้างทั้งหมดของธรรมะ, จะเรียกว่าเป็นจักรวาลของธรรมะก็ได้. ร่างกายนี้เป็นจักรวาลของธรรมะทั้งหมดก็ได้ ร่างกายนี้เป็นจักรวาลของชีวิตก็ได้ เพราะทุกสิ่งนี้มันมารวมอยู่ที่ร่างกายนี้.

ถ้าพูดให้ชัดกว่านี้ เขาก็จะพูดว่า มันรวมอยู่ที่ใจที่มีอยู่ในร่างกายนี้ แต่ใจมันมีตามลำพังไม่ได้ ต้องมีร่างกายด้วย, ฉะนั้น จึงต้องเอาร่างกายเข้าไปด้วย ว่าร่างกายที่ยังเป็น ยังมีจิตมีใจนี้ ขอให้ถือเอาเป็นที่สำหรับศึกษาธรรมะทั้งหมด ชีวิตทั้งหมด แล้วก็รู้ธรรมะทั้งหมด แล้วก็ดับทุกข์ได้ทั้งหมด, อย่าไปคิดถึงข้างนอก ไปคิดถึงผีสังเวทดาข้างนอกแล้วก็ยิ่งไปกันใหญ่, ถ้าอยากจะมีผีสังเวทดาบ้างก็มีอยู่ในร่างกายนี้, จะหาพบผีสังเวทดาพรหมโลกอะไรต่างๆ ทั้งหมดได้จาก ร่างกายนี้ ที่ยาวสักวาหนึ่งนี้. ฉะนั้น ขอให้คอยกำหนดกันต่อไปให้สำเร็จประโยชน์ในการที่เอาตามต้องการจะให้ท่านทั้งหลาย รู้จักตัวโครงสร้างทั้งหมดของสิ่งที่เรียกว่าธรรมะหรือชีวิต ในร่างกายนี้.

ต้องเริ่มศึกษาดังแต่ธาตุ ๖.

ในชั้นแรกนี้ จะต้องนึกถึงพระพุทธรูปที่ตรัสว่า บุรุษนี้ประกอบไปด้วยธาตุ ๖ นี้เป็นหลักอันแรกที่จะต้องกำหนดไว้ ตราไว้ก่อนเป็นข้อต้น, เข้าใจว่าทุกคนหรือหลายคนคงจะเคยได้ยินคำนั้นมาแล้ว ว่าบุรุษนี้ประกอบไปด้วยธาตุ ๖. ที่นี้ ธาตุ ๖ มีอะไรบ้าง? บางคนก็รู้อย่างหนึ่ง, บางคนก็ยังไม่รู้, ที่ยังไม่รู้ก็รู้เสีย ว่าธาตุ ๖ นั้นคือ ดิน น้ำ

ลม ไฟ แล้วยังอากาศ แล้วยังวิญญาณ, ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ นี้ก็เรียกว่าเป็นธาตุฝ่ายวัตถุ ฝ่ายรูปธาตุ. ที่นี้ วิญญาณ นั้นเป็นฝ่ายนามธรรม คือไม่ใช่รูป, ส่วน อากาศธาตุ หมายถึง ที่ว่างนี้ มันก็ไม่ควรจะเรียกว่ารูปหรือมิใช่รูป เรียกมันว่าอากาศก็แล้วกัน.

ดูให้เห็น ว่าในร่างกายยาวาหาหนึ่งนี้ มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ อยู่อย่างไร, แล้วยังธาตุอากาศอย่างไร, มีธาตุวิญญาณอย่างไร. ร่างกายของเราประกอบไปด้วยธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม นั้นมันเป็นส่วนที่เป็นเนื้อหนังร่างกาย, ที่เป็นส่วนร่างกายประกอบอยู่ด้วยร่างกาย ด้วยเนื้อด้วยเลือด. ที่นี้ วิญญาณ นั้นมันก็เป็นเรื่องของธาตุ อีกธาตุหนึ่ง คือ ธาตุที่รู้สึกอะไรได้ นี้เป็นธาตุที่ค่อนข้างจะลึกซึ้ง เกี่ยวก็ค่อนข้างๆ ทำความเข้าใจ. ธาตุอากาศ นั้นมัน เป็นที่ว่าง หมายถึงที่ว่างสำหรับสิ่งอื่นตั้งอยู่, หมายความว่าธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม มันต้องตั้งอยู่บนที่ว่างหรือในที่ว่าง, ถ้าไม่มีที่ว่างมันก็ไม่รู้จะตั้งอยู่ที่ไหน, ฉะนั้น จึงต้องมีที่ว่างให้ตั้ง มันจึงตั้งอยู่ได้. ที่นี้ เมื่อมันตั้งอยู่ได้เป็น ดิน น้ำ ลม ไฟ ที่มันประชุมกุ่มกันเข้า ทำให้เกิดสิ่งที่จะเป็นที่ตั้งที่อาศัยของวิญญาณ วิญญาณจึงทำหน้าที่ในร่างกายนได้ เราจะต้องดูกันไปตามลำดับ.

ธาตุดิน หมายถึงสิ่งที่มีคุณสมบัติกินเนื้อที่ คือมันแข็ง นี้คุณสมบัติที่มันมีการกินเนื้อที่ หรือทำให้เกิดความรู้สึกว่าแข็งเป็นก้อนขึ้นมา, นี้เรียกว่าธาตุดิน เห็นได้ง่ายที่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น นี้เป็นธาตุดิน.

ที่นี้ ธาตุน้ำ คือ คุณสมบัติที่มันเหลว ไหลได้ แต่ว่าเกาะกุ่ม คือจับกุ่มอยู่เสมอ การที่อะไรไม่กระจัดกระจายกันออกไปนี้ ก็เพราะมีธาตุๆ หนึ่งมีหน้าที่ทำการเกาะกุ่ม. น้ำนั้นมันเกาะกุ่มตัวเองกันอยู่เป็นน้ำ คุณสมบัติที่เกาะกุ่มตัวเอง

นั่นแหละเป็นความหมายของคำว่าธาตุน้ำ มันไหลได้, มันเปลี่ยนรูปได้, มันไม่ยอมสลัดจากกัน มันก็ไหลไปด้วยกัน เพราะการเกาะกุม เฟ่งคุณเฉพาะคุณสมบัติที่เป็นการเกาะกุ่มนี้เรียกว่าธาตุน้ำ ในร่างกายเราเห็นได้ทีเลือด น้ำเหลือง น้ำตา น้ำหนอง อะไรก็ตามที่มันเป็นของเหลว แต่ให้เฟ่งคุณเฉพาะที่มันมีลักษณะเกาะกุม หรือเหลว ไหลได้.

ที่นี้ธาตุลม ก็คือสิ่งที่มัน มีคุณสมบัติระเหยหรือขยายตัว คือพวกแก๊สทั้งหลาย ลมมันไม่ใช่ที่ว่าง, ลมมันเข้ามาอยู่ในที่ว่าง มีสิ่งที่เรียกว่าลมเป็นธาตุลมอยู่ มันขยายตัว มันก็เลยพัดไปได้. เตี่ยวนี่เราเรียกสัมพันธ์กันกับคำว่าอากาศ เรามักจะเรียกสิ่งนี้ว่าอากาศเสีย อย่าเอาไปปนกันให้ยุ่ง, ธาตุลมมันไม่ใช่อากาศ, ธาตุลมก็เป็นธาตุๆ หนึ่งที่มีคุณสมบัติระเหย ขยายตัว.

ที่นี้มาถึง ธาตุไฟ ก็คือ ธาตุที่มีคุณสมบัติเผาไหม้ คือมันมีอุณหภูมิ มีความร้อน, แล้วมันก็มีการเผาไหม้ สิ่งใดที่มีการเผาไหม้ ก็มีคุณสมบัติของธาตุไฟ.

ที่นี้เราก็คงคิดว่า ในร่างกายเรามันมีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมอย่างไร : เนื้อของเราสตกๆ ปากเอามาซักก้อนหนึ่ง เราก็จะพบว่า ส่วนที่มันเป็นส่วนใยแข็งนั้นมันก็เป็นธาตุดิน, ที่นี้ในก้อนนั้นมันก็มีส่วนที่เป็นน้ำ นั่นมันก็เป็นธาตุน้ำ, ในก้อนเนื้อชิ้นนี้ก็มีส่วนที่ระเหยได้ ขยายตัวได้ เป็นแก๊ส นี้คือ เป็นธาตุลม, แล้วในเนื้อที่ยังเป็นๆ อยู่มัน มีอุณหภูมิ มีความร้อน จึงเรียกว่าเป็น ธาตุไฟ.

นี้ต้องเอากันที่คุณสมบัติ, อย่าเอาง่ายๆ เพียงปรากฏการณ์หยาบๆ ว่าเนื้อแล้วก็ต้องเป็นธาตุดิน, เลือดแล้วก็ต้องเป็นธาตุน้ำ อย่างนั้นมันไม่ถูก. ถ้าจะพูดให้ถูกอย่างเป็นวิทยาศาสตร์แล้ว ก็ต้องเอาที่คุณสมบัติของมัน, คุณสมบัติแข็งกินเนื้อที่

ก็เป็นธาตุดิน, คุณสมบัติเหลว ไหลได้ เกาะตัวกันเกาะกุมกันอยู่เสมอก็เรียกว่า ธาตุน้ำ, ระเหยได้ ขยายตัวได้ก็เป็นธาตุลม, เผาไหม้ได้ก็เป็นธาตุไฟ.

แม้เราจะเอาเลือดมาสักชามหนึ่ง แล้วมาพิจารณาดูก็จะพบว่าในเลือดนั้น ก็มีธาตุดิน คือส่วนที่จะจับตัวกันแข็งเข้าเป็นของแข็ง ส่วนนั้นมันเป็นธาตุดิน, แล้วอีก ส่วนหนึ่งก็เป็นธาตุน้ำที่รองรับธาตุดินนั้นอยู่, ในเลือดมันก็มีส่วนที่เป็นน้ำใส แล้วก็มีเยื่อ เนื้อที่เป็นตัวเลือด แล้วมันก็มีการระเหย ขยายตัว ซึ่งเป็นธาตุลม, แล้วในเลือดชามนั้น มันก็มีอุณหภูมิ คือความร้อนซึ่งเป็นธาตุไฟ.

บางทีเราจะดูว่าแม้แต่กระดูกชั้นหนึ่ง, ส่วนที่เป็นน้ำมันก็มีอยู่ในกระดูกนั้น แต่มันน้อย ส่วนที่เป็นเนื้อแข็งมันมีมาก, ส่วนที่เป็นแก๊สระเหยได้ในกระดูกคือเป็นธาตุ ลมนั้นมันก็มี, แล้วกระดูกของคนเป็น ๆ มันก็มีอุณหภูมิ มันก็มีธาตุไฟอยู่ในกระดูก.

ถ้าพูดกันอย่างละเอียดแล้ว มันก็มี ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม แทรกไปอยู่ในทุก ๆ ส่วน, เราจะพูดกันง่าย ๆ อย่างภาษาง่าย ๆ ก็ขึ้นไปที่ว่า เนื้อ, กระดูกเป็นธาตุดิน, เลือด หนองเป็นธาตุน้ำ, หรือว่าลมหายใจเป็นธาตุลม, หรือว่า ความร้อน ไฟย่อยอาหารเป็นต้นนี้เป็นธาตุไฟ, น้ำมันก็ถูกเหมือนกันเมื่อพูดกันอย่าง หยาบ ๆ, แต่ถ้าพูดกันให้ละเอียดแล้วมันก็ถึงถึงคุณสมบัติ.

นี่เรารู้กันเสียที่ว่า ในกายที่ยาวสักวาหนึ่งนี้มีดิน น้ำ ลม ไฟ, ๔ ธาตุ เป็นเรื่องร่างกาย : ผสมกันในรูปนั้นเป็นเนื้อ เป็นผม, ขน, เล็บ, ฟัน, หนัง, ผสมกันในรูปนั้นเป็นเลือด เป็นน้ำมูก น้ำลาย หนอง, ผสมกันในรูปนั้นมันก็กลายเป็นอากาศ เป็นลมหายใจ, ผสมกันอย่างนั้นอย่างนั้นก็กลายเป็นธาตุไฟ ที่มีความอบอุ่นอยู่ในร่างกาย; ดิน น้ำ ลม ไฟ ผสมกันได้ทุกรูปแบบ, ไปอยู่ในรูปแบบที่ต่าง ๆ กัน. มองดูให้ดีให้

เข้าใจเรื่อง ดิน น้ำ ลม ไฟ ที่มีอยู่ในร่างกายนี้ก่อน, แล้วที่นี้ก็เลยออกไปถึง อีก ๒ ธาตุ คือ อากาศธาตุ กับ วิญญาณธาตุ.

อยากจะพูดถึง วิญญาณธาตุ ก่อน อันนี้มันแปลก มัน ตรงกันข้ามกับ รูปธาตุ มันไม่เหมือนกับ ดิน น้ำ ลม ไฟ, มันเป็นธาตุอะไรก็ยากที่จะเรียก ท่านจึงเรียกว่าวิญญาณธาตุ แปลว่าธาตุสำหรับจะรู้สึก รู้แจ้ง, วิญญาณธาตุแปลว่าธาตุสำหรับ จะทำความรู้สึก, มันจะเป็นจิตใจ. นี่มันเป็น ๕ ธาตุขึ้นมาแล้ว. ที่นี้ทั้ง ๕ ธาตุนี้ มันอาศัยอยู่ในที่ว่าง ธาตุว่างนี่คือ อากาศธาตุ.

ฉะนั้น ดูให้เห็นธาตุทั้ง ๖ ที่ประกอบกันขึ้นเป็น มนุษย์คนหนึ่ง. ถ้าดู หยาบๆ จะไม่เห็นธาตุว่าง; ดิน น้ำ ลม ไฟ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกายนี้ ให้ร่างกาย นี้เป็นที่อาศัยแห่งวิญญาณนี้ ทั้งร่างกายและวิญญาณ—วิญญาณธาตุ มันตั้งอยู่บนที่ว่าง. เรื่องที่ว่างนี้ทำให้เกิดปัญหาเดียวกันยุ่งยาก ก็ลองคิดดูว่า ถ้าเอาสิ่งที่มีอยู่นั้นออกไปเสีย มันก็เหลือที่ว่าง, เอาธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ออกไปเสีย มันจะเหลือที่ว่าง, นั้นมันเป็นธาตุอันหนึ่ง. พวกฝรั่งเขาชอบเรียกธาตุว่างนี้ว่า อีเธอร์, จะถูกหรือไม่ถูก ก็ไม่ทราบ แต่พวกฝรั่งเขาแปลกกันอย่างนั้น เขาเรียกกันอย่างนั้น. ถ้า ether เป็นตัว เป็นตนอะไรก็ไม่ใช่ธาตุว่าง, แต่เขาเล็งถึงข้อที่ว่าธาตุ ether นั้นเป็นที่รองรับสิ่ง ings ทั้งปวง. ถ้าถามว่าโลกทั้งหมดที่ตั้งอยู่บนอะไร เขาบอกว่าตั้งอยู่บน ether ถ้าถามพวกเรา ว่าโลกทั้งหมดตั้งอยู่บนอะไร? เราก็ตอบว่าตั้งอยู่บนที่ว่าง. สากลโลกทุกโลกนี้ตั้งอยู่ บนอะไร? เราตอบเขาว่าตั้งอยู่บนที่ว่างหรืออวกาศ. แต่พวกฝรั่งเขาแปลคำนี้ว่า ether เขาจึงมักจะพูดว่า โลกนี้มันตั้งอยู่บนสิ่งที่เรียกว่า ether.

เราจะไม่มาทะเลาะกันในส่วนนี้ เราจะพูดให้มันไปกันได้ว่า โลกนี้หรือว่า ธาตุทั้งหลายที่เป็นวัตถุนี้ มัน ต้องตั้งอยู่บนอะไรสักอย่างหนึ่งแหละ เราสมักับที่

จะพูดว่าตั้งอยู่บนที่ว่าง หรือบนความว่าง ทุกอย่างมันตั้งอยู่บนที่ว่าง, แม้วัตถุสิ่งของ
 ชั้นหนึ่ง ๆ นั้นมันต้องมีที่ว่างให้มันตั้ง, ถ้าไม่มีที่ว่างมันก็ตั้งไม่ได้. ที่ว่างนี้มีความ
 หมายถึงไปทางภาษาคนภาษาธรรม มีความหมายเข้าใจยาก, ค่อย ๆ ศึกษากันไป,
 เต็มวันพูดเป็นเรื่องวัตถุ เป็นเรื่องเกี่ยวกับวัตถุ มันต้องเป็นที่ว่าง มันจึงจะมีอะไรมาวาง
 ลงไปได้. ถ้ามันมีอะไรอยู่ก่อนแล้วมันก็วางลงไม่ได้ หรือว่าเราจะเข้าไปอยู่ในบ้าน
 ในเรือน ห้องนั้นมันต้องว่างเราจึงจะเข้าไปอยู่ได้, หรือจะเอาน้ำใส่ลงไป ในขวด ขวด
 นั้นมันต้องว่างน้ำมันจึงจะลงไปได้ นี่ทำไมเราจึงไม่มองว่าทุกสิ่งมันต้องตั้งอยู่บนที่ว่าง
 หรือบนความว่าง.

ในที่นี้ก็ให้มองไปในทางที่ว่า ดิน น้ำ ลม ไฟ ๔ ธาตุที่ประกอบกัน
 เป็นร่างกายเรานั้น มันต้องตั้งอยู่บนที่ว่างหรือความว่าง ที่เรียกในที่นี้ว่า อากาศ-
 ธาตุ, เมื่อมีที่ว่างให้ตั้ง ดิน น้ำ ลม ไฟ มันก็ตั้ง, เมื่อดิน น้ำ ลม ไฟ มันตั้งแล้วมันก็
 ประจุกันเข้า ประชุมกุกันเข้า ประจุกันเข้า เพื่อให้เป็นรูปร่าง เพื่อให้มันเป็นรูปร่าง,
 เมื่อมันเป็นรูปร่าง สูงขึ้นถึง เป็นระบบประสาท แล้ววิญญาณมันก็เข้ามาทำ
 หน้าที่ได้.

นี่ฟังดูให้ตีเถอะว่า ผม, ขน, เล็บ, ฟัน, หนัง, เลือด, หนอง, ลม, ไฟ อบอุ่น
 อุดหนุนอะไรก็ตาม ประชุมกุกันเข้าได้ทีแล้ว มันก็เกิดระบบประสาท ที่จะ
 มีความรู้สึกทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ คือประสาททั้ง ๖,
 แต่ไม่ใช่ตัววิญญาณ ยังไม่ใช่ตัววิญญาณ เป็นเพียงตัวประสาท ระบบประสาททั้ง ๖
 หรือเอาแต่ทั้ง ๕, เอาแต่ทั้ง ๕ ทั้ง ๖ มันจะเข้าใจยาก เอาแต่ทั้ง ๕ ว่า ประสาทตา
 ประสาทหู ประสาทจมูก ประสาทลิ้น ประสาทผิวหนัง. ระบบประสาทเกิดขึ้นแล้ว
 ก็พร้อมที่จะให้วิญญาณธาตุ เข้ามาทำหน้าที่ที่ระบบประสาทนี้ เกิดความรู้แจ้งทางตา
 ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายขึ้นมา.

สิ่งที่เรียกว่าระบบประสาทนี้ยังไม่ใช้วิญญาณธาตุ, ยังไม่ใช่จิต เขาจัดไว้เป็นรูปธาตุอันหนึ่ง ที่แฝงกันอยู่กับธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นระบบเนื้อหนังร่างกายล้วน ๆ. ที่นี้ ส่วนประสาทรนี้หมายถึงการปรุ่กันเป็นพิเศษ สำหรับจะให้วิญญาณธาตุหรือจิตนั้นทำหน้าที่ของมันได้, ฉะนั้น เราจะเรียกระบบประสาทว่า อวัยวะเพื่อวิญญาณธาตุทำหน้าที่ของมันได้ หรือว่าฐานที่ตั้งของวิญญาณตามหลักที่พูดกันอยู่ทั่วไปก็คือว่า ประสาทรนี้ยังจัดเป็นรูปธาตุ เรียกว่า อุปาทายรูป ความรู้อย่างนี้ ไม่จำเป็นที่จะต้องถือว่า เป็นของพุทธศาสนาโดยส่วนเดียว เขาอาจจะพูดอาจจะสอนกันมาก่อนแล้วก็ได้ เรื่องเพียงธาตุหรือเพียงรูปในลักษณะอย่างนี้ นี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้อย่างนี้ อย่างเดียวกันนี้ แล้วก็สอนที่ไม่ขัดขวางกัน เราจึงมีเรื่องของระบบประสาท.

ครั้นในร่างกายนี้มีระบบประสาทขึ้นมาแล้ว วิญญาณธาตุก็ทำหน้าที่ได้, ทำหน้าที่ทางระบบประสาทนั้นแหละ, ถ้าไม่มีระบบประสาทรมันทำหน้าที่ไม่ได้ ไม่มีจักขุประสาท ตาทำหน้าที่ทางจักขุวิญญาณไม่ได้, ไม่มีโสตประสาท หูก็ไม่มีทางที่จะให้เกิดโสตวิญญาณได้ ฯลฯ. เรามีระบบประสาทครบแล้ว วิญญาณธาตุก็เข้ามาทำหน้าที่โดยทางประสาทรนั้นตามโอกาส, เช่น เมื่อมีรูปมากกระทบตาส่งมีจักขุประสาทอยู่ก็เกิดจักขุวิญญาณ คือ ตาเห็นรูป, เมื่อเสียงมากกระทบหูซึ่งมีโสตประสาทอยู่ มันก็เกิดได้ยินเสียงเป็นโสตวิญญาณขึ้นมา, เมื่อ กลิ่นมากกระทบจมูกซึ่งมีฆานประสาทอยู่แล้ว มันก็รู้สึกกลิ่นเกิดเป็นฆานวิญญาณขึ้นมา, เมื่อรสมากกระทบลิ้นซึ่งมีชีวหาประสาทอยู่แล้ว มันก็เกิดความรู้สึกที่เป็นชีวหาวิญญาณขึ้นมา, เมื่อมีอะไรมากกระทบผิวหนัง ซึ่งมีกายประสาทอยู่แล้ว มันก็เกิดความรู้สึกที่เป็นกายวิญญาณขึ้นมา. ส่วนคู้หลังคือมโนกับธัมมารมณนี้ ไม่มีการกล่าวในลักษณะเช่นนี้ แต่โดยเนื้อแท้แล้วมันก็ต้องมีอะไรที่คล้ายกัน คือทำให้สามารถที่จะรับอารมณ์จากภายนอกได้.

นี่เรามีร่างกาย ดิน น้ำ ลม ไฟ แล้ว มัน ประชุมกัน เหมาะส่วนแล้ว เรา ก็มีระบบประสาท เป็นรูปที่แฝงอยู่ในร่างกายอันหยาบนั้น, เมื่อมีระบบประสาทแล้ว มันก็อาจจะเกิดวิญญาน คือวิญญานธาตุทำหน้าที่ได้ทางระบบประสาทนั้น ๆ ประสาทจะ รู้อะไรไม่ได้ ถ้าวิญญานนั้น ๆ ไม่มาทำหน้าที่ที่นั่น. ถ้าฟังระบบประสาทนี้จะถือว่ารู้อะไร ไม่ได้ รู้สึกอะไรไม่ได้, ที่มันรู้สึกได้ เพราะมันมีสิ่งที่เรียกว่าวิญญานหรือวิญญานธาตุมา ทำหน้าที่ที่ระบบประสาทนั้น. ดังนั้น ระบบประสาทจึงถือว่าเป็นรูป, แล้วมันก็มี อยู่สำหรับให้จิตหรือวิญญานทำหน้าที่ได้. นี้เราก็มีส่วนใหญ่ ๆ ที่จะต้องรู้จักกันก่อน คือร่างกาย, แล้วก็ ระบบประสาท ของร่างกาย, แล้วก็ วิญญานธาตุ ที่จะมาทำหน้าที่ ที่ระบบประสาทของร่างกาย.

วิญญานธาตุทำหน้าที่ที่ระบบประสาทของร่างกายอย่างลึกซึ้ง แต่จะ ไม่เรียกว่าลึกลับ, อย่างลึกซึ้งคือตามธรรมชาติอันลึกซึ้ง, บางทีก็เป็นไตสำนึก รู้สึกได้ สำนึกที่เราไม่ได้มีเจตนา มันรู้สึกได้โดยไม่ต้องเจตนา.

ในร่างกายของคนเรา^{นี้} มันมีส่วนที่เป็นไตสำนึกก็มี ; ที่เต็มสำนึกก็มี ; ที่ไตสำนึกคือมันรู้สึกได้เอง เช่นมันหายใจเองหรือว่ามันทำอะไรของมันได้เอง, ร่างกาย ทำอะไรแก้ไขป้องกันของมันได้เองทางอวัยวะต่าง ๆ. เรื่องนี้มีรายละเอียดมาก ไปศึกษา ดูจากเรื่องสรีรศาสตร์แล้วก็จะอัศจรรย์ จะรู้สึกอัศจรรย์, เช่นว่าผมเข้าตาน้ำตาก็ออกมาเอง โดยระบบไตสำนึก เราไม่ต้องเจตนาให้น้ำตาออกมา หรือว่ามันมีอะไรที่เป็นอันตรายเข้ามา มันก็หลีกเลี่ยงของมันเอง, เช่นว่าพอเหยียบไฟ มันก็กระโดดผลุงขึ้นมาเองโดยไม่ต้องเจตนา ^{นี้}เป็นต้น, มีมากมาย. ไปสังเกตดูว่าระบบไตสำนึก^{นี้}ก็มีอยู่, แล้วบางทีจะเป็นระบบ สำคัญที่จะให้รอดชีวิตอยู่ได้, หรือไม่ถึงกับสูญเสียชีวิตนั้น ๆ ก็ได้

ร่างกายประกอบด้วยระบบประสาทและธาตุมิใช่ตัวตน.

เป็นอันว่าเรามีร่างกาย มีระบบประสาท และมีวิญญาณธาตุอันเป็นธาตุที่ ๖ สำหรับทำหน้าที่ที่ระบบประสาท, ดังนั้นเราจึงรู้สึกต่ออารมณ์ได้, เราจึงคิดนึกได้, จึงกระทำอย่างนั้นอย่างนี้ได้ เพราะสิ่งที่เรียกว่าวิญญาณธาตุ ที่มันทำหน้าที่อยู่ที่ระบบประสาท โดยอาศัยร่างกายเป็นเครื่องรองรับ. แม้จะมีอยู่อย่างครบถ้วนทำอะไรได้มากอย่างนี้ เราก็ยังไม่เรียกว่าตัวตน, นี่มันจะประหลาดที่ตรงนี้, คือว่าพุทธศาสนาจะไม่ยอมเรียกสิ่งที่มหัศจรรย์นี้ว่าตัวตน. ร่างกายก็ไม่ใช่ตัวตน ระบบประสาทก็ไม่ใช่ตัวตน วิญญาณธาตุ ก็ไม่ใช่ตัวตน, แต่พอมันมารวมกันเข้าแล้วมันทำอะไรได้มากเหลือเกิน, กระทั่งรู้สึกคิดนึกได้ ตัดสินใจได้ ทำอะไรได้ แต่ถึงอย่างนั้นก็มิใช่ตัวตน.

รู้จักความที่มิใช่ตัวตนในขั้นนี้กันเสียที่หนึ่งก่อน ว่าอะไรมากระทบตา มีระบบประสาท เกิดการเห็นทางตา เกิดผัสสะ เกิดเวทนา เกิดความคิดนึก เกิดการกระทำได้โดยธรรมชาติ เลยไม่เรียกว่าตัวตน, พวกอื่นเขาจะเรียกว่าตัวตน แล้วก็สอนกันอยู่ก่อนพุทธกาล แพร่หลายมาก. เมื่อพระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้น ท่านปฏิเสธสิ่งที่เขาเคยถือกันว่าตัวตน นั้นแหละ ว่าไม่ใช่ตัวตน, ใครจะถือว่าตัวตนก็ถือไป. พวกพุทธนี้ไม่ถือว่ามันเป็นตัวตน แม้มันจะรู้สึกคิดนึกเป็นสุขเป็นทุกข์เป็นอะไรได้, นี้ของเรารู้สึกซึ่งถึงกับว่า มัน มิใช่ตัวตน มันเป็นอิทัปปัจจยตา เป็นธัมมนิยามตา เป็นตถาตา เช่นนั้นเอง. ถ้าไปสอนเป็นมีตัวตน มันก็หมดพุทธศาสนา เรามีธาตุอยู่ตามธรรมชาติทำหน้าที่ตามหน้าที่ แล้วก็ไม่มีตัวตน ไม่มีสัตว์บุคคล มีแต่กระแสแห่งอิทัปปัจจยตา. ที่นี้ กระแสแห่งอิทัปปัจจยตาหรือปฏิจจสมุปบาท มันไม่ได้อยู่ที่อื่น มันอยู่หรือเห็นได้ที่ร่างกาย ที่ยาวาหนาคือบกว้างสอกันเอง, เกิดทุกข์ก็ที่นั้นดับทุกข์ก็ที่นั้น เราก็จะดับกันต่อไป ซึ่งเป็นหลักสำคัญอย่างยิ่ง.

ทบทวนดูให้เห็นธรรมชาติทำงานสืบเนื่องกัน.

สิ่งคู่กัน กระทบกัน เกิดวิญญาณ ๖ คู่.

เอ้า! จะทบทวนกันอีกทีหนึ่งว่า มันมีสิ่งที่เรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ประกอบกันอยู่เป็นคน ๆ หนึ่งนี้, แล้วมันก็มีของคู่กันที่จะมากระทบ ก็คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ. อย่าฟังแต่เอาตามาพูดออกเสียง ต้องไปรู้มองเห็นตัวจริงของมัน ว่าตามีประสาท ประสาทตา แล้วก็มียูบ ครั้นมาถึงกันเข้า ก็เกิดจักขุวิญญาณ, หูมีประสาท เสียงมาถึงกันเข้า ก็เกิดโสตวิญญาณ, จมูกก็มีประสาท เมื่อ กลิ่นมาถึงกันเข้า มันก็เกิดฆานวิญญาณ, ลิ้น มันก็มีประสาท รสมาถึงกันเข้ากับลิ้น มันก็เกิดชีวหาวิญญาณ, กาย มันก็มีประสาท พอสิ่งที่มา กระทบกาย มาถึงเข้า มันก็เกิดกายวิญญาณ, มโน คือ ใจมันมีอยู่ พอความรู้สึกคือ อารมณทางใจมากระทบใจ ก็เกิดมโนวิญญาณ. ฉะนั้น เราจึงมี วิญญาณ ใน ๖ รูปแบบ คือ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ สำหรับจะเกิด ที่ระบบประสาทที่มีอยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยมีรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ จากภายนอกเข้ามากกระทบ.

การกระทบกัน ๓ อย่าง เรียกว่าวิหชาสัมผัส.

ที่นี้ เรื่องมันก็จะมีย่อไป ว่าเมื่อเกิดวิญญาณทางตาเป็นต้นแล้ว มันก็เกิดสิ่งที่เรียกว่า สัมผัส : ตา รูป แล้วก็จักขุวิญญาณ สามอย่างนี้ทำงานร่วมกัน คือถึงกันนั้นแหละเรียกว่า สัมผัส, ไม่ใช่ตากับรูปกระทบกันแล้วจะเรียกว่าสัมผัส มันเป็นไปไม่ได้ มันสัมผัสไม่ได้เพราะมันไม่มีวิญญาณ ซึ่งจะเป็นสิ่งที่สัมผัส หรือเป็นตัวการที่จะ

สัมผัส; ต้องมีตา ซึ่งมีระบบประสาทรวมอยู่ด้วย แล้วก็ต้องมีรูป ที่คู่กับตา พอถึงกัน เข้าเกิด จักษุวิญญาณ เป็นสิ่งที่ ๓ แล้วทั้ง ๓ สิ่งนั้นจึงทำหน้าที่สัมผัส, ตาสัมผัสรูป ด้วยจักษุวิญญาณ จึงเรียกว่ามีสัมผัสเกิดขึ้นตามธรรมชาติ, พอตาเห็นรูปเกิดจักษุ- วิญญาณ แล้วก็มีการสัมผัสทางตา, นี้ การสัมผัสทางตานั้นเป็นไปตามธรรมชาติ.

เมื่อเป็นไปตามธรรมชาติแท้ ๆ มันก็ไม่มีความรู้, ไม่มีการรู้ความจริงในเรื่อง นี้; คือว่าคนเราเกิดมาจากท้องแม่ ทารกนี้ไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ. นี้คำที่ พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ ก็ตรัสอย่างนี้ ทารกนี้ไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติหรือ ปัญญาวิมุตติ คือเรื่องทุกข์และเรื่องดับทุกข์นั่นเอง เขาไม่รู้. ฉะนั้น เมื่อเขาไปสัมผัส อะไรเข้าโดยไม่มีความรู้ มันก็เป็นการสัมผัสด้วยความไม่รู้, ดังนั้น ตามปกติคนทั่วไปจึง สัมผัสสิ่งทั้งหลายด้วยความไม่รู้ เพราะเราไม่รู้มาแต่ในท้อง แล้วเราก็ไม่รู้เรื่อย ๆ มา แม้จนบัดนี้ เราก็อาจจะไม่รู้ก็ได้ เรื่องเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ เพราะเรายังไม่ได้ เรียนไม่ได้ศึกษา, ตลอดเวลาเราจึงสัมผัสสิ่งทั้งปวงด้วยความไม่รู้ นี้เป็นจุดสำคัญที่สุด ว่าเราสัมผัสสิ่งทั้งปวงในโลกนี้ ด้วยความไม่รู้ตามที่เป็นจริง ว่าสิ่งนั้น ๆ คืออะไร แล้วมันก็ สัมผัสไปด้วยอำนาจของความไม่รู้ คือสัมผัสตามธรรมชาติ ก็เรียกว่าสัมผัสโง่, นี้พูดให้ พังง่าย ๆ จำง่าย ๆ ก็ว่า เราสัมผัสสิ่งต่าง ๆ ด้วยความโง่ ด้วยความไม่รู้ ด้วยอวิชชา จึงเรียกว่า อวิชชาสัมผัส. ฉะนั้น รู้วันะ ว่าเรายังไม่รู้เรื่องนี้, เราจะสัมผัสทุกสิ่ง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ก็ตาม ด้วยอวิชชาสัมผัส คือสัมผัสโง่.

อวิชชาสัมผัสทำให้เกิดเวทนาโง่.

สัมผัสโง่นั้นมันจะเกิดผลอีกอย่างหนึ่ง ผิดจากสัมผัสฉลาด ถ้าเรามีความรู้ เรื่องนี้ดี เช่นเป็นพระอรหันต์แล้ว ท่านมีความรู้สิ่งต่าง ๆ ดี, พอสัมผัสอะไรในโลกนี้ ท่าน สัมผัสด้วยวิชชา. เราสัมผัสด้วยอวิชชา, เราสัมผัสด้วยสัมผัสโง่, พระ

อรหันต์สัมพัทธ์ด้วยสัมพัทธ์ฉลาด มันก็ต้องต่างกัน การสัมพัทธ์นั้นมันก็คนละรูปแบบ. ฉะนั้นเมื่อสัมพัทธ์ให้เกิดเวทนาออกมา เวทนามันก็คนละรูปแบบ เราสัมพัทธ์สิ่งหนึ่งลงไป ด้วยอวิชชา แล้วเกิดเวทนาเข้ามาจากสัมพัทธ์โง่, มันก็เป็นเวทนาโง่ สำหรับที่จะหลอกเราต่อไป. พระอรหันต์สัมพัทธ์ทุกอย่างด้วยอวิชชา ด้วยความรู้แจ้ง ด้วยปัญญา มันก็ไม่เกิดเวทนาโง่ มันเกิดเป็นความรู้ไปเสีย ว่านั่นมันคืออะไร นี่มันเพื่ออะไร, นี่มันทำไม, จะต้องจัดการอย่างไรก็ทำไปตามที่ควรจัด, ถ้าไม่มีเรื่องจัดก็ไม่ต้องสนใจ นี่ท่านสัมพัทธ์ด้วยอวิชชาด้วยปัญญา, เรามันไม่เป็นเช่นนั้น. พอสัมพัทธ์แล้วมันก็หลงไปตามเวทนา, ถ้าเวทนานั้นน่ารักก็น่าชวนใจ มันก็รัก. ถ้าเวทนานั้นไม่น่ารักก็ไม่ชวนใจ มันก็โกรธ, หรือถ้ามันไม่แฉ่มันก็สงสัยลังเลอยู่ มันจึงผิดกัน, ว่าเราสัมพัทธ์อะไรเข้าแล้วมันก็จะให้เกิดเวทนา รักหรือโกรธหรือสงสัยลังเล.

ส่วนพระอรหันต์สัมพัทธ์สิ่งต่างๆ ด้วยอวิชชา ด้วยปัญญา ก็ไม่เกิดเวทนาชนิดนี้. คือไม่เกิดเวทนาที่ทำให้รัก หรือให้โกรธ หรือให้สงสัยลังเลอะไร. ฉะนั้นโลกนี้มันก็ต่างกัน สำหรับเรากับพระอรหันต์, โลกนี้มันมีสำหรับให้เราสัมพัทธ์ แล้วรักหรือโกรธหรือเกลียด หรือกลัว หรืออะไรไปตามภาษาโง่ ภาษาอวิชชา. แต่โลกนี้มันมีสำหรับพระอรหันต์ในทางที่ว่า มันไม่หลอกให้ท่านรักโกรธเกลียดกลัวอะไรได้ รู้ไปตามที่เป็นจริงว่ามันเป็นอะไร ก็อะไร จะต้องทำอย่างไรก็ทำไป, ไม่ต้องทำก็ไม่ต้องทำ; สำหรับคนที่ไม่รู้คือ บุद्धชน ธรรมคาสามัญทั่วไป ก็สัมพัทธ์สิ่งต่างๆ ด้วยอวิชชา แล้วก็เกิดเวทนาขึ้นมาตามอำนาจสัมพัทธ์ด้วยความโง่ จึงได้รู้สึกเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็นอนุทุกข์สุขบ้าง. ที่นั่นมันก็ทำให้รักบ้าง ให้โกรธบ้าง ให้สงสัยลังเลบ้าง.

นี่เกิดเวทนาแล้วนะ ในร่างกายที่ยาววาหนึ่ง^๕; เมื่อตะกิมิ^๕ ทา หู จมูก
 ๕ ล้น กาย สัมผัส รูป เสียง กลิ่น รส เกิดจักขุวิญญาณเป็นสัมผัสด้วยอวิชา แล้วก็เกิด
 เวทนาแล้ว ในร่างกายที่ยาววาหนึ่ง^๕.

เวทนาที่เกิดจากผัสสะโง่ต้องเกิดตัณหา.

ที่^๕ เมื่อมีเวทนา มันก็ต้องเกิดตัณหาโดยอนุรูป คือ อนุโลมกัน
 กับเวทนานั้น, ถ้าเกิดเวทนาที่ทำให้คนโง่นั้นหลงรัก มันก็เกิดตัณหาที่อยากได้
 อยากเอา อยากเป็น, ถ้ามันเกิดเวทนาที่ทำให้เกลียด มันก็เกิดตัณหาที่อยากจะทำลาย
 เสีย. ความอยากมันมีอยู่อย่างนี้ อยากได้ อยากเอาเข้ามาอย่างหนึ่ง, แล้วก็อยาก
 ทำลายเสีย อยากไม่เอาไม่เป็น นี้อีกอย่างหนึ่ง. เวทนาของบุุณชน คนธรรมดา
 คือคนโง่ จะต้องทำให้เกิดตัณหาอย่างใดอย่างหนึ่ง, และ เวทนาของพระอรหันต์
 แม้จะเกิดขึ้นมาอย่างไร จะเป็นเวทนาอย่างไรมันก็เป็นเวทนาฉลาด จึงไม่เกิดตัณหา
 แก่พระอรหันต์อีกต่อไป เพราะท่านฉลาดเต็มทีเสียแล้ว มันป้องกันความโง่มาเสียตั้งแต่
 ขณะสัมผัส ขณะเวทนา มันจึงไม่เกิดตัณหา.

ตัณหาเกิดแล้ว จะเกิดอุปาทาน.

ที่^๕ ตรงนี้จะพูดเลยไปถึงว่า เมื่อเกิดตัณหาคือความอยากในทางเอา หรือ
 ๕ อยากในทางไม่เอาก็ตามนี้ มันก็จะเกิดอุปาทาน เป็นความรู้สึกว่ามีเราผู้อยาก สังเกตดูให้
 ๕ ดีนะ ว่า ความอยากรู้สึกอยากเกิดขึ้นก่อน, แล้วจึงค่อยมีความหมายเป็นเราผู้อยาก
 ตามมา อีกทีหนึ่ง, นี่เป็นเรื่องทางนามธรรม มันเป็นอย่างนี้เอง, มันเกิดความอยากได้
 แล้วเกิดความรู้สึกเป็นผู้อยากทีหลัง. ถ้าภาษาธรรมตาภาษาชาวบ้านเขาว่า เป็นไปไม่ได้

ยังไม่มีผู้อยากแล้วใครมันจะอยากเล่า, มันต้องมีผู้อยากก่อนแหละ แล้วจึงค่อยมีความอยาก, นั่นเขาพูดภาษาชาวบ้าน ไม่ลึกซึ่งไม่จริง หรือไม่ถูกต้องกับเรื่องนี้. ที่มันลึกซึ่งและมันจริงนี้ ในจิตมันเกิดเวทนา รู้สึกถูกใจหรือไม่ถูกใจก่อน, แล้วมันจึงเกิดความรู้สึกเป็นความอยากตามเวทนา แล้วเกิดความรู้สึกเหมือนกับเราที่เป็นเจ้าของความอยาก.

จากเวทนาจะเกิดสัญญา.

ตรงนี้ก็พอจะให้ละเอียดขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง ขอ ทบทวนว่า เมื่อเกิดสัมผัสแล้วก็เกิดเวทนา : สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา, แล้วมันจะเกิดความรู้สึกอีกอันหนึ่งซึ่งอยู่ในตอนนี้. ถ้าพูดกันโดยละเอียดแล้วมันก็พูดได้ ถ้าไม่พูดละเอียดก็ข้ามไป; ก็คือหลังจากเกิดเวทนาแล้ว มันก็คือเกิดสัญญา—ความสำคัญมันหมายถึงในเวทนานั้นว่า สุขสัญญา—สัญญาว่าสุข, ทุกขสัญญา—สัญญาว่าทุกข์, หรือเวทนานี้มันเป็นไปทางเพศ มัน ก็เกิดสัญญาว่าผู้หญิงสัญญาว่าผู้ชาย, หรือถ้ามันหลงไหลในผล มันก็เกิด สัญญาว่าได้ สัญญาว่าเสีย, มันเป็นความรู้สึกที่ออกมาจากเวทนา; เช่นเรารู้สึกอร่อยอย่างนี้ มันก็ จะมีสัญญาในความอร่อยว่าเป็นของอร่อย, แล้วก็เลยไปถึงว่า มูลเหตุของความอร่อยนั้นเป็นผู้หญิงหรือเป็นผู้ชาย, มันก็จะมีสัญญาว่าผู้หญิงสัญญาว่าผู้ชาย ตลอดถึงสัญญาไปทุกๆ แ่งทุก ๆ มุม มันมีสัญญาอย่างนี้เกิดขึ้นต่อมาจากเวทนา.

จากสัญญาเกิดสัญญาเจตนา.

กรณี มีสัญญาอย่างนี้แล้ว มันก็เกิดความรู้สึกอีกอันหนึ่ง เรียกว่า สัญญาเจตนา คือเจตนาครบบริบูรณ์ที่จะทำตามนั้น, มันมีสัญญาว่าอะไร แล้วมันก็จะ

สัญญาเจตนาที่จะทำตามนั้น. สัญญาว่าหญิงสัญญาว่าชายในทางกามารมณ์นี้ มันจึงมีสัญญาเจตนาที่จะทำตามความหมายนั้น ๆ ตามความต้องการนั้น ๆ.

จากสัญญาเจตนาเกิดวิตก - วิจารณ์ = ตัณหา.

มีสัญญาเจตนาตั้งใจที่จะทำตามสัญญานั้นแล้ว มันก็มีวิตก มีวิตก คิดเจาะจงลงไปทีสิ่งนั้น คือสิ่งที่มีเจตนา. มันจะคิดลงไปทีนั้น โดยความคิดว่าเขาหรือว่าจะทำอะไรก็ตามเถอะ, แล้วแต่วิตก. เมื่อมันลงเจาะจงคิดลงไปทีสิ่งนั้นแล้ว มันก็มีการใคร่ครวญอย่างละเอียดทีสิ่งนั้น โดยรายละเอียดอีกทีหนึ่ง, นี้เรียกว่าวิจารณ์ นี้จะ ทบทวนให้ฟังว่า มีเวทนาแล้ว จะมีสัญญามันหมายในเวทนานั้น, แล้วจะมีสัญญา เจตนาที่จะทำตามสัญญานั้น ตามความสำคัญมันหมายนั้น, แล้วก็ มีความคิดคือวิตก, แล้วก็ วิจารณ์ คือการใคร่ครวญจนแจ่มแจ้งว่าจะทำกันอย่างไร.

เมื่อเกิดสัญญา สัญญานี้จะต้องรวมไว้ในเวทนา, ครั้นเกิดสัญญาเกิดวิตก วิจารณ์, นี้มารวมไว้ในคำว่า ตัณหา. ตัณหามีลักษณะแห่งสัญญาเจตนา คือเจตนาไปตามสัญญานั้น, แล้วก็วิตกไปตามนั้น, แล้วก็ วิจารณ์ไปตามนั้น, สามอาการนี้รวมอยู่ในคำว่า ตัณหา. ถ้าเราไม่อยากจะพูดโดยรายละเอียด เราพูดเพียงว่าตัณหาคำเดียวก็พอ, แต่ถ้า จะพูดให้ละเอียด เป็นธรรมะอันละเอียด เราจะพูดว่า สัญญาเจตนา แล้วก็ ตัณหา แล้วก็ วิตก แล้วก็ วิจารณ์, ถ้าพูดแยกออกไปมันก็จะ เป็นถึง ๓ หรือถึง ๔ ดึงเอาสัญญามาด้วย. แต่ที่โดยตรงมันก็มีสัญญาเจตนา มีวิตก มีวิจารณ์ นั้นแหละเป็นภริยาของตัณหา.

ค้นหาเกิดแล้วจะเกิดสังขารขั้นนี้.

พอเกิดตัณหา ก็หมายความว่ากิเลสเกิดแล้ว, สิ่งที่เราเรียกว่ากิเลสเกิดแล้ว กิเลสเกิดอย่างนั้นแล้วก็ เป็นสังขารขั้นธัมมหนึ่งแล้ว เมื่อเป็นเวทนาก็เป็นเวทนาขั้นนี้, เวทนาให้เกิดสัญญา ก็เป็นสัญญาขั้นนี้, เกิดสัญญาเจตนา วิตก วิจาร์ แล้วก็ เป็นสังขารขั้นนี้. มีตัณหาแล้วก็มีอุปาทาน เกิดความรู้สึกเป็นตัวเอง ยึดมั่นในสิ่งที่อยากนั้น ๆ.

สิ่งที่เรียกว่า ตัณหา ก็แจกออกไปตามอารมณ์ : ตัณหา ในรูป ตัณหา ในเสียง ตัณหา ในกลิ่น ตัณหา ในรส ตัณหา ในโผฏฐัพพะ ตัณหา ในธัมมารมณ์ ; เมื่อเป็น สัญญา ก็แจกไปตามอารมณ์นั้นว่า รูปสัญญา สัททสัญญา จนกระทั่งธัมมสัญญา, เมื่อมี สัญญาเจตนา วิตก วิจาร์ ก็เหมือนกัน ก็แจกไปตามอารมณ์ คือมันมี สัญญา ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์, มีวิตก ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์, มีวิจาร์ ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ ; เรียกว่า มีตัณหาแล้ว เป็นสังขารขั้นนี้แล้ว.

ค้นหาทำให้เกิดอุปาทาน.

ที่นี้ ตัณหา ก็ให้เกิดอุปาทาน ความรู้สึกเป็นตัวเองผู้อยากผู้ยึดถือ นี้จะแจกไปตามวัตถุอันเป็นที่ตั้ง หรือ กิริยาอาการอันเป็นที่ตั้ง ว่า กามอุปาทาน ทิฏฐอุปาทาน สीलัพพอุปาทาน อตตวาทุอุปาทาน, แม้ว่าจะยึดถือในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ก็ตาม มันยังยึดถือในรูปแบบของกาม, แล้วยึดถือด้วยทิฏฐิ แล้วก็ยึดถือด้วยสีลัพพะ, แล้วยึดถือด้วยวาตะว่าตน มันก็เลยมีอุปาทานหลังจากตัณหา. ตอนนั้น ความรู้สึก ว่าตัวเรา ว่าของเรา นั้น เป็นความโง่ที่สุด เกิดขึ้นอย่างเต็มที่

มีความอยาก, แล้วจะเกิดความรู้สึกว่า มีเราผู้อยาก มันก็เร็วยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ พอเกิด
ทันหากก็เกิดอุปาทาน.

จากอุปาทานจะเกิดภพ.

เมื่ออุปาทานเป็นไปถึงกับว่ามีเราผู้อยากผู้ต้องการเต็มที่แล้ว ก็เรียกว่าเกิดภพ, อุปาทานให้เกิดภพ ภพคือความมีความเป็น, ความมีความเป็นแห่งตัวเรา เป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ ตามความรู้สึกที่รู้สึกอยู่, ยึดถืออย่างมนุษย์ เป็นมนุษย์ ยึดถืออย่างเทวดาเป็นเทวดา, ยึดถืออย่างสัตว์นรกเป็นสัตว์นรก ยึดถืออย่างสัตว์เดรัจฉาน ก็เป็นสัตว์เดรัจฉาน, อุปาทานความยึดมั่นถือมั่นเป็นเหตุให้เกิดภพ ภพคือความมี ความเป็น.

เมื่ออุปาทานกระทำให้เกิดภพ ภพนั้นเป็นกัมมภพ เรียกว่ากัมมภพ ภพที่เป็นการกระทำให้เกิดภพ, พอต่อมาก็ ภพนั้นก็กลายเป็นวิบาก คือได้ เป็นภพขึ้นมาแล้ว ก็เรียกว่ามีภพ. คำว่าภพนี้มีเป็น ๒ ชั้นก็อยู่ว่า มันเป็นการกระทำ ให้เกิดภพก็มี เรียกว่ากัมมภพ, ถ้าภพนั้นมีภพสมบูรณ์แล้วก็มีต่อมา เรียกว่า วิบาก, วิบากภพ หรืออุปปัตติภพ.

ภพมีเต็มที่แล้วให้เกิดชาติ.

นี้ความรู้สึกเต็มที่แล้ว มีตัวฉันเต็มที่แล้ว ก็เรียกว่ามีชาติ, ภพให้เกิดชาติ เกิดเป็นตัวตนที่สมบูรณ์, เกิดมีความเป็นตัวเป็นตนในความหมายที่สมบูรณ์ จน เป็นชาติ อย่างนั้นชาติอย่างนั้นแล้ว, เช่นเป็นชาติมนุษย์อย่างนี้เป็นต้น ตามความรู้สึก และบัญญัติกันว่าเป็นชาติอะไร.

ทั้งนี้ ชาติ นี้ก็เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ทั้งปวง : ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความประสบของไม่รัก ความพรากจากของรัก ความไม่ได้ตามใจหวังอะไรก็ตาม, มันก็จะเป็นความทุกข์ขึ้นมา เพราะว่ามันมีชาติคือตัวตนมายืนโรงอยู่ มันก็เลยโง่. ชาติตัวตนนี้มาจากความโง่ ดังนั้นมันก็ โง่พอที่จะยึดว่าความชราของเรา ความแก่ ความตายของเรา, อะไรของเรา เราๆนี่. สิ่งเหล่านั้นซึ่งมัน เป็นธรรมชาติอยู่แท้ ๆ มันก็เกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา, เช่น ความแก่ ความเจ็บ ความตายนี้เป็นของธรรมชาติแท้ ๆ, ถ้าจิตอย่าไปเอามาเป็นความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ของเรา มันก็ไม่ต้องเป็นทุกข์. จิตนี้ต้องไป โง่เอาความแก่เจ็บตายเป็นตัวมาเป็นของฉันก่อน มันจึงจะเป็นทุกข์, นี่คือ ทุกข์จริงมันอยู่ตรงนี้, ทุกข์เพราะไปยึดถือเอาสิ่งเหล่านั้นมาเป็นของตน, ถ้าจิตไม่ยึดถือเอาความแก่ความเจ็บความตายมาเป็นของตน มันก็ไม่เป็นทุกข์ในส่วนนี้. แม้ว่ามัน จะทุกข์ ในเรื่องราวกาย เจ็บป่วยไปตามแบบของความแก่ ความเจ็บความตาย, มันก็เป็นเพียงความเจ็บปวด เป็นเพียงทุกข์เฉพาะตามธรรมดา. แต่ ถ้าไปยึดถือเอาทุกข์เฉพาะนั้นมาเป็นของเรา อีกทีหนึ่งแล้ว ความทุกข์ก็ถึงที่สุดแหละ, มันเจ็บปวดถึงที่สุด เป็นทุกข์ถึงที่สุด.

พระอรหันต์สลัดกิเลสอุปาทานได้แล้ว ร่างกาย ของท่าน จะแก่จะเจ็บ จะตาย มันก็เป็นเรื่องของธรรมชาติ, เป็นเรื่องของร่างกาย จิตใจของท่านไม่ได้หลง ไม่ได้รู้สึก ไม่ได้เป็นไปในทางที่จะรู้สึกว่าแก่เจ็บตายแก่ฉันหรือของฉัน. ดังนั้นท่านจึงไม่มีความทุกข์ในส่วนนี้ เป็นเพียงทุกข์เฉพาะที่ว่าร่างกายมันเจ็บ อย่างนี้ มันก็รู้สึกเป็นทุกข์เฉพาะที่ตรงนั้น, แต่จิตไม่มาถือเอาเป็นของฉัน ไม่เป็นนิमितแห่งความตาย ไม่น่ากลัว ไม่อะไรหมด ท่านจึงไม่เป็นที่ทุกข์ในส่วนนี้ ในส่วนที่ใหญ่ที่จริงนี้ คือ ทุกข์เพราะไปยึดเอามาเป็นของเรา, ความแก่ ความเจ็บ ความตาย มีอยู่ตามธรรมชาติ มันก็เป็นทุกข์เฉพาะที่เล่น อย่างนั้นแหละ แต่ พอจิตมันโง่ไป

เอาความ แก่ เจ็บ ตาย มาเป็นของเรา มันก็ทุกข์ถึงที่สุด เหมือนที่เราเป็นทุกข์ด้วย ความแก่ ความเจ็บ ความตาย.

ให้จำง่าย ๆ ตรงนั้นก็จำว่า *ท่านกล่าวไว้ว่า พระอรหันต์ท่านไม่ถูกลูกศรดอกที่ ๒* อุปมา^๕ทำให้จำง่าย คือเปรียบอุปมาว่า ถูกยิงด้วยลูกศรดอกเล็กๆ ก่อน เหมือนกับว่าเข็มแทงธรรมดาๆ อย่างนี้, แล้วต่อมาถูกยิงด้วยลูกศรอันใหญ่อาบยาพิษ นี่เจ็บเท่าไร กิติกุ, ยิงด้วยลูกศรธรรมดาสะอากเต็กเล่นก็เจ็บเท่านี้, แต่เดี๋ยวนี้มีลูกศรอีกอันหนึ่งใหญ่ โตและอาบยาพิษด้วย ยิ่งพรวดเข้ามาอีก มันเจ็บเท่าไร, ลูกศรดอกที่ ๒ มันให้ความเจ็บเท่าไร. นี่ พระอรหันต์ไม่ถูกลูกศรดอกที่ ๒ นี้, ถูกแต่ดอกที่ ๑ เช่นว่าความแก่เจ็บตาย เกิดขึ้น มันก็เป็นทุกข์เวทนาเหมือนกับเต็กเล่นเท่านั้น, ไม่มีติดถือเอาเป็นความแก่เจ็บตายของกูของเรา, ท่านจึงไม่ต้องทุกข์ทรมานเพราะอุปาทาน ความทุกข์เพราะอุปาทานของท่านไม่มี มีความทุกข์ตามธรรมดา, มันก็เหมือนกับถูกลูกศรเล็กๆ เต็กเล่น ไม่ถูกลูกศรดอกใหญ่ที่อาบยาพิษ.

นี่เพราะถือเอาชาติโดยความเป็นตัวตน, เพราะชาติเป็นปัจจุัย จึงมีขรามรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ ที่เป็นความทุกข์ทั้งหมด เพราะมันมีตัวตนสำหรับยึดเอาสิ่งเหล่านั้นมาเป็นของฉัน : ความแก่ของฉัน, ความเจ็บของฉัน, ความตายของฉัน, อะไร ๆ ก็ของฉัน, ทุกข์นี้ทุกข์ใหญ่ทุกข์จริง ทุกข์เหมือนกับถูกลูกศรดอกใหญ่อาบยาพิษ, ที่มันเป็นอยู่เองตามธรรมชาติ มันก็ทุกข์แก่นั่นหรือเท่านั้นแหละ บุตุชนก็ถูก, พระอรหันต์ก็ถูก เพราะเป็นพระอรหันต์แล้วก็ยังแก่เจ็บตายโดยร่างกายอยู่นั่นแหละ, แต่โดยที่จิตใจท่านไม่มียึดถือ ฉะนั้นท่านจึงไม่มีความทุกข์ที่เนื่องมาจากแก่เจ็บตายมากเหมือนเรา. เรามันมีมาก มีความทุกข์เนื่องด้วยความแก่เจ็บตายนี้มากเหลือประมาณ ซึ่งไม่มีแก่พระอรหันต์เลย. จึงว่าพระอรหันต์นี่ะ ไม่ถูกลูกศรดอกที่ ๒ ซึ่งใหญ่โตมากเจ็บปวดมาก.

นี่เรียกว่า มาถึงความทุกข์ แล้วนะ, ในร่างกายที่ยาววาหน่งนี้ หนาคืบ
มันมีความทุกข์ แล้วนะ.

ต้องดูในข้อที่ว่า ทุกอย่างเป็นไปตามธรรมชาติมิใช่ลึกลับ.

ที่นี้ที่เก่งจริงต้องการให้ดูในข้อที่ว่า ที่เป็นมาอย่างนั้นมันไม่ใช่ลึกลับ
ไม่ใช่พิเศษอะไร มันเป็นไปตามธรรมชาติ : เกิดสัมผัส แล้วเกิดเวทนา แล้ว
เกิดตัณหา แล้วเกิดอุปาทาน แล้วเกิดภพ แล้วเกิดชาติ แล้วเกิดทุกข์, นี่ไม่ใช่
ของพิเศษ หรือว่าเขาเป็นตัวตนอะไรได้, มันเป็นไปตามธรรมชาติ ทั้งหมดนี้เรียกว่า
ธัมมัญญูจิตตาเป็นไปตามธรรมชาติ, ตั้งอยู่ตามธรรมชาติ, เป็นตถาตาเป็นของตนเอง.
ถ้าเห็นความจริงข้อนี้ เห็นว่า อย่างนี้เอง, เห็นว่าเป็นไปตามธรรมชาติแล้ว มัน
ไม่เกิดความยึดถือได้, แล้วความจริงมันก็เป็นอย่างนั้น มันไม่มีตัวตนอะไรที่ไหน,
ตัวตนนั้นเป็นผลของความโง่ เกิดขึ้นมาโง่ แล้วมายึดเป็นตัวตนเป็นของตน, ไม่เห็น
เป็นของธรรมชาติธรรมดา มันก็ไต่มีความทุกข์เพราะยึดถือ. ถ้าเห็นเป็นธรรมชาติ
ธรรมดา เป็นตถาตา เป็นธัมมัญญูจิตตาแล้ว มันก็ไม่ได้ยึดถือ มันก็ไม่ได้
เป็นทุกข์.

พิจารณาคนที่เดียวตลอดสายของร่างกาย.

เอ้า, มาดูกันที่เดียวให้ตลอดอีกที่หนึ่งว่า ตั้งแต่ต้นเลยนะ : เรามีร่างกาย
ที่ประกอบด้วย ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง น้ำเลือด น้ำหนอง เป็นอะไร,
เป็นร่างกายขึ้นมาด้วยธาตุทั้ง ๔ ตั้งอยู่บนอากาศธาตุ ก็ที่ว่าง. แล้ว ธาตุทั้ง ๔
ที่เป็นร่างกายนี้ มันประชุม กุมกันเข้าให้เกิดระบบประสาทขึ้นมา, เป็นประสาท

ทางตา ประสาททางหู ประสาททางจมูก ทางลิ้น ทางกาย, ครั้นเมื่อเกิดระบบประสาทแล้ว วิญญาณธาตุ ก็มีออฟฟิศที่ทำงาน มันทำงานที่ประสาท, ก็เกิดวิญญาณได้ คือ วิญญาณธาตุทำหน้าที่ของมันได้.

ทีนี้ มันทำงานอย่างไร, มันมีระบบประสาทเป็นตา หู จมูก ลิ้น กาย แล้ว มันก็รับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ, พอมันรับเมื่อไร จักขุวิญญาณ ก็เกิด โสทวิญาณ ก็เกิด ชานวิญาณ ก็เกิด ชิวหาวิญาณ ก็เกิด กายวิญาณก็เกิด, แล้วก็เกิดมโนวิญญาณตามแบบของมโนอีกส่วนหนึ่งด้วย. นี่เราจึงมีเรื่องอายตนะภายใน อายตนะภายนอก, แล้วก็วิญญาณ, สามอย่างนี้ทำให้เกิดสัมผัส คนธรรมดาสามัญทั่วไปทุกคนจะสัมผัสด้วยความโง่ เพราะไม่รู้เรื่องวิมุติ, สัมผัสด้วยความโง่ ก็เกิดเวทนา สำหรับให้เป็นที่เกิดแห่งตัณหา, เวทนาจึงให้เกิดตัณหา โดยผ่านทาง สัญญาสัญญาเจตนา วิตก วิจาร, ตัณหาให้เกิดอุปาทาน, อุปาทานให้เกิดภพ, ภพให้เกิดชาติ, ชาติให้เกิดทุกข์ทั้งปวง.

นี่อย่าไปคุยที่อื่น ให้คุยที่ร่างกาย ให้คุยเข้าไปข้างในร่างกายที่ยาววาหนึ่ง หนา คืบหนึ่ง กว้างศอกหนึ่ง คุยให้เห็นว่ามันเกิดขึ้นอย่างนี้ก็ยิ่งดี, ถ้าเก่งกว่านั้นก็ จะดูให้เห็นว่า โอ๊ย! นี่คือธรรมชาติ ตามธรรมชาติ, ไม่มีส่วนแห่งตัวตน, นี่ที่ว่าจะให้คุย จักรวาลแห่งธรรมะ จักรวาลแห่งชีวิต ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้ ก็คือคุยอย่างนี้.

การปฏิบัติธรรมที่จะดับทุกข์ได้.

เอ้า, ทีนี้ก็จะคุยต่อไปถึงเรื่องสำหรับการปฏิบัติเกี่ยวกับพระธรรมที่จะดับทุกข์ได้ ก็ต้องย้อนไปพูดถึงว่า เมื่อมีสัมผัสแล้วก็มีเวทนา, ครั้นมีเวทนาแล้วก็มีตัณหา, นี่ตรงนี้จะ เป็นจุดที่จะต้องสนใจ เพราะว่าตัณหา อุปาทาน ตัณหาให้เกิดอุปาทาน

สองอันนั้นมันเป็นกิเลส. ตัณหาอุปาทานเกิดขึ้นแล้วเป็นสังขารขันธ์เป็นกิเลส, ตัณหาก็คือกิเลสชนิดหนึ่ง อุปาทานก็คือกิเลสชนิดหนึ่ง. ตัณหาเป็นสิ่งที่แยกออกเป็น ตัณหาจะได้จะเอาจะเป็น ตัณหาจะไม่เอาไม่เป็น เป็นความโลภ เป็นความโกรธ เป็นความหลง แยกตัวออกมาได้, นี้ก็เรียกว่ามีกิเลส เกิดทุกที่ที่เกิดตัณหา. ทุกคนต้องไปสังเกตดูให้รู้ให้ชัดเสียก่อนว่าเมื่อไรเกิดตัณหาจากเวทนา, พอรู้สึกว่ามีตัณหาเกิดแล้ว ให้อุให้ตัวมันเป็นกิเลสอย่างไร, ตัณหาเกิดที่ไรก็เป็นกิเลสที่นั่น.

ความรู้จักปัจจัยของการเกิดกิเลส.

ทีนี้ เรื่องมันก็ไปต่อไปว่า กิเลสมันเกิดขึ้นที่หนึ่ง แล้วมันก็จะเป็นนิสสัยปัจจัยสำหรับการเกิดอีกที่หนึ่งเหมือนกัน, จะเรียกเป็นภาษาธรรมศาสตร์ว่า ความเคยชินที่จะเกิดอีก, กิเลสเกิดแล้วมันจะสร้างความเคยชินที่จะเกิดอีก. กิเลสเกิดมาทีหนึ่ง มันก็จะสร้างความเคยชินที่จะเกิดอีก ให้เกิดขึ้นหน่วยหนึ่ง, ความเคยชินหน่วยหนึ่งจะเกิดขึ้น แล้วกิเลสมันเกิดอีก, มันก็เพิ่มความเคยชินที่จะเกิดกิเลสขึ้นขึ้นอีกหน่วยหนึ่ง อีกหน่วยหนึ่ง อีกหน่วยหนึ่ง มันก็มาก ๆ หน่วย มีความเคยชินที่จะเกิดกิเลสอย่างนั้นอีกมาก ๆ หน่วย คือ กิเลสจะเกิดง่ายขึ้นเพราะความเคยชินนั้น, ความเคยชินที่จะเกิดกิเลสที่เราจะ เรียกว่าอนุสัย ที่เขาพูดกันว่าอนนังอยู่ในสันดาน. อนุสัยตามอน นอนนังอยู่ในสันดาน ที่พูดอย่างนั้นมันกระตือรือร้น เป็นสัตสสติฎฐิ พูดไม่ได้, พูดได้แต่ว่ามันจะเกิดความเคยชินแห่งการเกิดกิเลสขึ้นมาทุกที ๆ, แม้ตัวอนุสัยเองมันก็เกิดดับ-เกิดดับ, พอได้เหยื่อสำหรับกิเลสจะเกิด มันก็มีอนุสัยนี้เป็นทุนสำหรับจะเกิดกิเลส เรียกว่ามีความเคยชินที่จะเกิดกิเลส เป็นต้นทุนให้เกิดกิเลส, เรียกว่าความเคยชินที่จะเกิดกิเลสมันก็พอกพูนมากขึ้น ๆ ตามการเกิดของกิเลสที่มันบ่อย

ครึ่งหนึ่ง บ่อยครั้งหนึ่ง. ฉะนั้น เรามีกิเลสที่ครึ่งหนึ่ง มันก็เพิ่มอนุสัยเท่านั้นครึ่งหนึ่ง, ที่อนุสัยมากขึ้น ๆ ความเคยชินที่จะเกิดกิเลสมากขึ้น มันก็ง่ายยิ่งขึ้นที่จะเกิดกิเลส. ดังนั้น เราจึงเกิดกิเลสได้ง่าย ง่ายจนป้องกันไม่ใคร่ไหว, ป้องกันไม่ค่อยทัน. ถ้าถามว่า ทำไมเราจึงเกิดกิเลส รักเร็ว โกรธเร็ว กลัวเร็ว อย่างนี้? เพราะว่ามันมีอนุสัยนี้มาก และเร็ว มันสะสมไว้มาก.

ที่อนุสัยนี้มันเป็นการ สะสมความเคยชิน, ถ้าสะสมไว้มากมันก็แรงมาก, กิริยาที่กิเลสจะออก จะเกิดกิเลสออกมาอีกใหม่นี้ มันก็ง่ายและเร็ว.

ที่ กิริยาที่เรียกอนุสัยจะให้เกิดกิเลสไหลออกมาข้างนอกนี้เราเรียกว่า อาสวะ, *อาสวะ* นี้ธรรมตา ก็แปลว่าไหล สิ่งไหล. เมื่ออนุสัยในสันดานมากเข้า ๆ ความกดดันที่จะไหลออกมาข้างนอกมันก็มีมากเข้า, ฉะนั้นอาสวะคือการไหลออกแห่งกิเลสมันก็มีได้ง่ายเข้า. ดังนั้น เราจึงเกิดกิเลสได้ง่าย ความโลภง่าย ความโกรธง่าย ความหลงง่าย เพราะมีอนุสัยอัดไว้มาก ดันอยู่ข้างในมาก เพราะเราสร้างความเคยชินไว้มาก เหมือนกับว่าตุ่มมีรูไหลออก ถ้าเรามีน้ำในตุ่มแต่น้อย ๆ การไหลออกนั้นมันก็ไหลออกไม่แรง ถ้าเราใส่น้ำให้เต็มตุ่ม การไหลออกทางรูนั้นมันก็จะแรงไหลแรงหรือเร็ว. ในสันดานนี้ก็เหมือนกัน ถ้ามันมีอนุสัยอัดไว้มาก อาสวะคือการไหลออกมันก็ง่ายและเร็วและมาก, ฉะนั้นเราจึงมีการเกิดกิเลสใหม่ครั้งหลัง ๆ ง่ายและเร็วและมากเพราะมีอนุสัยดันอยู่ให้ไหลออกมาเป็นอาสวะ.

อาสวะ คำนี้บางทีก็แปลว่า *การหมักคอง*, การหมักคองนี้หมายถึงการหมักให้เกิดการบูดเปรี้ยว คือกิเลสขึ้นมาก, พอเกิดแก๊สขึ้นมากก็มีความคันมาก เหมือนเราเอาอะไรมาหมักในไหให้มันบูด ความบูดมันก็เกิดการขยายตัวเป็นแก๊สมาก. ฉะนั้นจึง

มีการดันออกมาก เพราะความหมักหรือบูดเน่านั่นเอง, ฉะนั้น อาสวะนี่เป็นการไหลออกของสิ่งที่หมักไว้อย่างบูดเน่า นี่ก็เป็นอาสวะ.

กิเลสคือตัณหาเกิดเพราะเราโง่ในเวทนา เรา โง่ในสัมผัส เรา โง่ในเรื่อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และ รัชมารมณฺ์. เราโง่มาแต่โน้น มันก็เกิดกิเลส, พอเกิดกิเลสทุกทีก็เพิ่มอนุสัยทุกที, อนุสัยมากขึ้นอาสวะก็มากขึ้น. ฉะนั้นก็จึงเกิดกิเลสง่ายขึ้น มากขึ้น เร็วขึ้น, นี่คือปัญหาของพวกเรา ที่มีอยู่ในร่างกายอันยาวประมาณวาหนึ่งนี่. ใครไม่เป็นอย่างนี้บ้าง? ฉะนั้น อย่าตีแต่พุงเทศน์ อย่าตีแต่อ่านหนังสือ จงอ่านร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง นี้ ที่ยังเป็น ๆ นี้ อ่านเข้าไปข้างใน, อ่านเข้าไปข้างใน, ไปนั่งในที่เงียบสงบ ทำสมาธิ จิตเป็นสมาธิแล้ว ก็มองดูเข้าไปข้างใน, จะเห็นอย่างที่ว่านี้อย่างชัดเจน. ถ้าจิตไม่เป็นสมาธิ มันเห็นยาก, ฉะนั้น ให้จิตเป็นสมาธิก็จะเห็นง่าย และเห็นสิ่งทั้งปวงถูกต้องตามที่เป็นจริง, ไม่มีโอกาสมาที่ปากก็อยู่ที่บ้านนั่นแหละ หาโอกาสสงบสงัดเวลาไหนก็ได้ ทำจิตเป็นสมาธิแล้ว ก็มองเข้าไปข้างใน ในร่างกายของตน ให้เห็นความจริงข้อนี้, นี่ก็คือตัวเรื่องที่จะสำเร็จประโยชน์.

ต้องหยุดการเกิดแห่งกิเลสเสีย โดยมีสติสัมปชัญญะลดอนุสัยอาสวะ

เอาที่นี้เรามีความทุกข์เพราะเกิดกิเลสอยู่เสมอ ๆ เราต้องการดับทุกข์โดยหยุดกิเลสเสีย, นี่ก็มาถึงตอนที่จะต้องประเด็นขึ้นมาว่า เรามีความทุกข์เพราะกิเลสเกิด เราจะต้องหยุดการเกิดแห่งกิเลสเสีย เราจะทำอย่างไร.

เรารู้ว่ากิเลสเกิดไหลออกมาเป็นอาสวะ เพราะมีอนุสัยอยู่ข้างใน, ฉะนั้น เราจะต้องมีหลักการที่จะไม่เพิ่มอนุสัย และจะบรรเทาอาสวะ คือ ระวังไม่ให้เกิดกิเลส, มีสติสัมปชัญญะพอไม่ให้เกิดกิเลส, เมื่อไม่เกิดกิเลสก็ไม่เพิ่มอนุสัย, เมื่ออนุสัยลดลง อาสวะมันก็น้อยลง ลดลง ก็ไหลออกมาน้อย.

ที่นี้เราไม่เพิ่มกิเลส ไม่เกิดกิเลส ไม่เพิ่มอนุสัย อนุสัยก็ลดลง นี่มันมีข้อที่จะต้องสังเกตให้เห็นว่า การที่ไม่เกิดกิเลสครั้งหนึ่ง มันลดอนุสัยลงหน่วยหนึ่ง ก็มันทำลบให้เกิดแก่อนุสัย, พอเกิดกิเลสทีหนึ่ง มันก็ทำบวกให้อนุสัย คือ อนุสัยมันจะเกิดขึ้นหน่วยหนึ่ง มันทำบวกขึ้นมาอย่างนี้, พอเราไม่ให้เกิดกิเลส มีสติสัมปชัญญะบังคับได้ในรายนี้ ไม่ให้เกิดกิเลส นี่มันจะไปลบอนุสัยออกเสียหน่วยหนึ่ง อนุสัยจะลดลงหน่วยหนึ่ง อนุสัยจะลดลงหน่วยหนึ่ง มันทำลบให้แก่อนุสัย, อนุสัยมันก็ลดลง ลงจนไม่มีอนุสัยเหลือแล้ว, ไม่มีอาสวะจะเหลือ จะไม่มีอาสวะออกมา.

ฉะนั้น การที่จะอยู่ในลักษณะที่ไม่ให้เกิดกิเลสได้นั้นแหละ จะทำให้หมดกิเลส คือมันไม่เพิ่มอนุสัย ไม่เพิ่มความเคยชินแห่งกิเลส มันไม่มีอาสวะออกมา. ฉะนั้น เรามีสติอย่าให้เกิดตัณหาได้. มีสติตอนไหน? ตอนที่สัมผัสนะ, ตอนที่สัมผัสอายตนะภายในภายนอกกับวิญญาณสัมผัส ตอนที่สัมผัสนั้นให้มีสติ อย่าให้เกิดเวทนาไว้ อย่าให้เกิดตัณหาหรือกิเลสขึ้นมา, นี้เรียกว่าไม่ให้ตัณหาเกิด หรือจะเรียกว่าตัณหาคับก็ไต่เหมือนกัน, คือ มีสติเมื่อตัณหา เกิดแล้วคับ แต่ที่มันเข้าไป มันไม่ก่อยันทัน มันไปเพิ่มอนุสัยเสียแล้ว. ฉะนั้น อย่าให้ตัณหาเกิด มันก็ไม่เพิ่มอนุสัย, ฉะนั้น การมีสติสำคัญมาก ในพระพุทธศาสนาจึงเน้นอย่างยิ่งว่า สตินี้จำเป็นปรารถนาในทุกกรณี, จะกันกระแสแห่งตัณหาได้ก็ด้วยสติ. สติปฐมฐาน ๔ ที่เราไต่กินได้ฟังก์กันอยู่เสมออันนั้นแหละ มันจะกันกระแสแห่งกิเลส หรือทำลายการเกิดแห่งกิเลส, เมื่อมีสติแล้วกิเลสก็ไม่เกิด อนุสัยก็ไม่ก่อ, อาสวะก็บรรเทา. ^๕ เรา อยู่โดยโพธิปักขิยธรรมทั้ง ๓๗ ก็ยิ่งดี :

สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมมีงค์ ๘ อยู่ด้วยอาการที่เรียกว่า มีโพธิปักขิยธรรม ๓๗ นี้ ก็เลสไม่มีทางจะเกิด.

แต่มันมีข้อเท็จจริงอยู่อย่างหนึ่งว่า อยู่ด้วยสติปัฏฐานทั้ง ๔ เกอะ อยู่ด้วย สติปัฏฐานทั้ง ๔ แล้วจะมีโพธิปักขิยธรรมครบทั้ง ๓๗; เพราะเมื่อปฏิบัติสติ-ปัฏฐาน ๔ อยู่ นั่น มันมีความเพียรครบ, มีอธิบาทครบ, มีอินทรีย์ครบ, มี พละครบ, มีโพชฌงค์ครบ, มีมรรคมมีงค์ ๘ ครบ อยู่ในการปฏิบัติสติปัฏฐาน ทั้ง ๔, และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสติปัฏฐาน ๔ ตามแบบอานาปานสติ, ขอยืนยันว่าต้อง เป็นสติปัฏฐาน ๔ ตามแบบอานาปานสติ อย่างที่เราสวดๆกันอยู่.

สติปัฏฐาน ๔ ตามแบบมหาสติปัฏฐานสูตรนั้น มันไปได้ครั้งเดียว, มันหยุด หรือมันพร่าจนไม่รู้ว่าจะไปทางไหน มันมากหมวดมากหมู่ ไม่รู้ว่ามันเกิดขึ้นได้อย่างไร สูตรสูตรนี้. พุทไปเที่ยวเขาก็หาว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิอีก คือไม่เชื่อว่าสูตรนี้มันจะใช้ประโยชน์ ได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งที่เขาสรรเสริญกันนัก, แต่ถ้า สติปัฏฐาน ๔ ตามแบบอานาปาน- สติสูตรแล้วก็ สมบูรณ์แน่นอน, ปฏิบัติให้ครบถ้วนตามนั้นแหละ โพธิปักขิย- ธรรมทั้ง ๓๗ จะสมบูรณ์ แล้วมันก็จะเป็นการไม่เกิดกิเลส ไม่เพิ่มอนุสัย และบรรเทา อาสวะอยู่ตลอดเวลา, เรียกว่ามีชีวิตเป็นอยู่ชอบ คือทำให้ร่างกายที่ยาวาหนึ่งนั้นมันเป็น อยู่อย่างถูกต้อง ไม่เกิดกิเลส ไม่เพิ่มอนุสัย มันก็เป็นการปิดกั้นอาสวะอยู่ในตัว เรียกว่า เป็นอยู่โดยชอบ. พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในตอนท้ายแห่งพระชนมชีพว่า ถ้าภิกษุเหล่านี้จะ เป็นอยู่โดยชอบไซ้ โลกนี้ก็จะไม่ว่างจากพระอรหันต์, ให้เป็นอยู่โดยชอบ โลกไม่ว่างจาก พระอรหันต์.

เป็นอยู่โดยชอบคือเป็นอยู่อย่างไร? ก็เป็นอยู่ด้วยสติ โดยเฉพาะ สติปัฏฐาน กิเลสเกิดไม่ได้ ไม่ก่ออนุสัย, แล้วก็บรรเทาอาสวะอยู่ในตัว เมื่อ

เป็นอย่างนี้เรื่อย ๆ ไป จิตที่มันเคยโง่เคยเป็นกิเลส ประกอบอยู่ด้วยกิเลส มันก็เปลี่ยนสภาพเป็นถูกต้องสว่างไสว แจ่มแจ้ง, ลุถึงวิสังขาร คือธรรมะที่ไม่มีการปรุงแต่ง, มีสติไม่เกิดการปรุงแต่ง ตามนัยแห่งปฏิจจนุสุมุบาทนนั้น, มันก็เป็นวิสังขาร, มีความเป็นพระอรหันต์เกิดขึ้น มีการบรรลुพระนิพพานปรากฏ.

นี่เรียกว่าเรามีสติเป็นอยู่ชอบตามลำดับ อนุสัยลดลง อาสวะสิ้นไป นี้เรียกว่าเป็นไปตามลำดับ เป็นแบบการหมดกิเลสดับทุกข์ที่เป็นไปตามลำดับ ตามลำดับ ตามลำดับ, โดยทั่วไปมีหลักอย่างนี้ คือให้เป็นไปตามลำดับ, เป็นอยู่โดยชอบ เป็นวันเป็นเดือนเป็นปี อนุสัยลด อาสวะสิ้น.

ที่นี้มันมีอีกแบบหนึ่ง เขาเรียกว่าแบบฉับพลัน แบบสายฟ้าแลบ แบบนี้พวกเซ็นเซาคูอยู่ เขาใช้แบบสายฟ้าแลบแบบฉับพลัน ก็คือ คนที่มีอะไรพร้อมบริบูรณ์อยู่มากแล้ว, แล้วไปฟังพระพุทธเจ้าตรัสคำเดียวเป็นพระอรหันต์ที่ตรงนั้นเลย นั่นมันแบบพิเศษ ไม่ได้เอามาเป็นมาตรฐาน. อย่างที่กล่าวกันว่านี้ คนนั้นเขามีอะไร มีความถูกต้อง มีความสนใจ ต้องการปรารถนามาตามลำดับ แก่รอบแล้ว เขาไปสนทนากับพระพุทธเจ้า ๒-๓ คำ บรรลुพระอรหันต์ตรงหน้าพระพุทธเจ้านั้นเลย, อย่างนี้เรียกว่าแบบฉับพลัน คือการบรรลุธรรมของเขานั้นมันเป็นฉับพลัน, ส่วนทั่วไปที่ร้องบอกให้ฟังนั้นเป็นไปตามลำดับ เรียกว่าแบบเป็นไปตามลำดับ ไม่ใช่ฉับพลัน. มันจึงมีอยู่ ๒ แบบ คือไปตามลำดับที่แน่นอน, หรือมิฉะนั้นถ้ามันเป็นเหตุบังเอิญอย่างอื่น มันก็บรรลุฉับพลัน. แบบฉับพลันนั้นขึ้นอยู่กับครูบาอาจารย์ หรืออะไรอีกหลาย ๆ อย่าง ซึ่งจะไม่ต้องพูดก็ได้, แต่ว่าแบบที่แน่นอนก็อย่างที่พูดมาแล้ว ที่เราจะทำได้ด้วยตัวเราเอง.

เอาละเป็นอันว่า ในร่างกายที่ยาวเพียงวาเดียว หนาเกือบเดียว กว้างศอกเดียวมันมีอะไรเยอะเยอะอย่างนี้ มหาศาล เป็นจักรวาลแห่งธรรมะอยู่ในร่างกายนี้.

เอาสรุปความกันเสียที่ว่า ผู้ประสงค์ประโยชน์อันนี้ ก็มีหลักปฏิบัติที่จะสรุปได้ว่า ให้มีความเป็นอยู่อย่างที่จะไม่เปลืองสติ, เป็นอยู่อย่างไรเปลืองสติ อย่าเป็นอยู่อย่างนั้น, จัดเสียใหม่ ปรับปรุงเสียใหม่ ให้เราเป็นอยู่อย่างไม่เปลืองสติ. เมื่อตาเห็นรูป, เมื่อหูฟังเสียงเป็นต้น จะไม่เปลืองสติ แล้วก็ไม่มีการเปลืองสติทุกคราวที่อารมณ์มากกระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่เปลืองสติ ก็ไม่เป็นอวิชชาสัมผัสแต่เป็นวิชาสัมผัสอยู่เรื่อยไป, จะเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในสิ่งที่มาสัมผัส แล้วก็ไม่หลงรัก ไม่หลงเกิดเวทนา ตัดหา ในสิ่งที่มาสัมผัส, อย่างนี้เรียกว่า ไม่เปลืองสติทุกคราวที่สัมผัสอารมณ์. ที่นี้ก็ฝึกฝนความมีสติทำนองนี้ ให้มันแก่กล้าให้มันแก่กล้าอบรมการปฏิบัติให้มันแก่กล้า กระทั่งเห็นตามที่เป็นจริง ว่ามันเป็นอยู่อย่างไร, นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในทุกสิ่งเป็นอย่างไร เห็นชัดเจน ไม่มีอะไรเป็นความลึกลับสำหรับเรา, เห็นความจริงตามที่เป็นจริง แม้จะลึกซึ้งอย่างไรก็เห็นตามที่เป็นจริง ไม่เป็นของลึกลับอีกต่อไปสำหรับเรา.

ที่นี้อย่าลืมว่าทุกอย่างมันรวมอยู่ที่ร่างกายนี้ ที่ยาวาวหนึ่งนี้ หนาคืบหนึ่งนี้ กว้างสักคอกหนึ่งนี้ วัฏฏะสงสารอันยาวนานก็อยู่ในร่างกายนี้ พระนิพพานก็อยู่ในร่างกายนี้. เรื่อง โลก เรื่อง เกิดโลก เรื่อง ดับโลก เรื่อง ทางให้ดับโลก ก็อยู่ในร่างกายนี้. พระพุทธศาสนาทั้งหมดก็อยู่ในร่างกายนี้ แต่คนที่ฟังไม่เข้าใจ เขาก็ค่าเอาอีก, พระพุทธศาสนาทั้งหมดก็อยู่ในร่างกายนี้.

เอาละเป็นอันว่า เอาตามที่ได้พูดถึงเรื่องชีวิตของคนเรา เป็นอยู่กับร่างกายที่ยาวสักวาหนึ่งนี้ หนาคืบหนึ่งนี้ กว้างคอกหนึ่งนี้ ทั้งหมดทั้งสิ้น ในทางที่จะเกิด ในทางที่จะดับ มันมี ๒ ทางเท่านั้น, ถ้าเกิดก็เกิดทุกข์, ถ้าดับก็ดับทุกข์. นี้คนให้พบว่ามันจะดับได้อย่างไร? มีสติ มีจิตประกอบอยู่ด้วยสติ ที่ฝึกไว้อย่างคล่องแคล่ว, มีสติเมื่อสัมผัสโลก ไม่เียง สัมผัสโลกให้ผิดๆ ฉลาดสัมผัสโลกอย่างถูกต้องอยู่ตลอดเวลา

กิเลสไม่เกิด ปัญหามันก็หมดเท่านั้น เรื่องมันจบ. ความไม่มีแห่งกิเลสนั้นมัน
เป็นนิพพาน, เราไม่มีกิเลสชั่วคราว ก็เป็นนิพพานชั่วคราว, เราไม่มีกิเลสโดยสมบูรณ์
มันก็มีนิพพานโดยสมบูรณ์. ฉะนั้นขอให้มันแต่อย่างชั่วคราวกันบ้างก็ยังดี. ควบคุม
อย่าให้กิเลสเกิดได้เท่าไร. เราก็อยู่กับนิพพานได้เท่านั้น. ถ้าอยู่กับตัวกู—ของกู. เต็มไปด้วย
กิเลสแล้ว. ก็ไม่มีทางสัมผัสพระนิพพาน. อย่าให้จิตเกิดตัวกู, มันก็ว่างจากกิเลส. มันก็
ได้ชิมพระนิพพานน้อยๆ. อยู่ทุกวันๆ ก็จะมีศรัทธามากขึ้นในพระนิพพาน. จิตจะนุ่มไป
ในพระนิพพานโดยง่าย. แล้วก็ถึงที่สุดได้สักวันหนึ่ง.

นี่เรื่องมันก็มีอย่างนี้. สำหรับที่ว่าจะให้รูปร่างกาย. รูปร่างที่เขาน่าเหนื่อย
ไม่มีประโยชน์อะไร. นั้นมันหลับตาพูด. เขาว่านามรูปไม่มีประโยชน์อะไร. มีแต่จะตายเนา
ตายนอน. เป็นรังแห่งความทุกข์. นั่นว่าเอาเอง. พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ตรัสอย่างนั้น.
ท่านตรัสว่าทุกอย่างมันอยู่ในร่างกายนี้. ความทุกข์ก็อยู่ในร่างกายนี้. เหตุให้เกิดทุกข์ ก็อยู่
ในร่างกายนี้. นิโรธหรือนิพพาน ก็อยู่ในร่างกายนี้. ทางไปถึงนิพพานหรือนิโรธ. มันก็อยู่ใน
ร่างกายนี้. ฉะนั้น อย่าไปประมาณว่าร่างกายนี้เป็นเนาเป็นนอน. ไม่มีประโยชน์
อะไร.

ที่อื่นพวกหนึ่งเขาเอาร่างกายนี้สำหรับสร้างกิเลส. เรื่องกามารมณ์. เรื่อง
อะไรต่างๆ. นั้นมันก็เข้าไปอีกพวกหนึ่ง. ก็ใช้ร่างกายนี้ผิด. ถ้าเราใช้ร่างกายนี้ถูกเราก็ใช้
เพื่อรู้แจ้งธรรมะทั้งปวง, แล้วก็ดับทุกข์ได้เพราะรู้แจ้งธรรมะทั้งปวง. ที่จะเห็นได้
จากร่างกายนี้. จึงหวังว่าท่านทั้งหลายทุกคน. ต่อไปก็คงจะรู้จักใช้ร่างกายนี้ให้เป็นประโยชน์
ในการศึกษาธรรมะให้ยิ่งๆ ขึ้นไป.

การบรรยายนี้สมควรแก่เวลาแล้ว. อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้แต่เพียง
เท่านี้. เป็นโอกาสแก่พระคุณเจ้าทั้งหลาย. ท่านจะได้สวดบทพระธรรมคณาสาธยาย. ส่งเสริม
กำลังจิตกำลังปัญญาให้มากในการปฏิบัติธรรมะ. ตามลักษณะที่กล่าวแล้ววันนี้สับต่อไป.

ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์

— ๕ —

๔ สิงหาคม ๒๕๒๒

สิ่งลึกลับต้องทำให้กลายเป็นเพียงสิ่งลึกลับ.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาคอาสาฬหบูชา เป็นครั้งที่ ๕ ในวันนั้นนั้น
อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์ ต่อไปตามเดิม, แต่ในครั้งนั้นจะให้
หัวข้อโดยเฉพาะว่า สิ่งลึกลับที่ต้องทำให้กลายเป็นเพียงสิ่งลึกลับ.

ท่านทั้งหลายต้องทบทวนข้อความของการบรรยายในครั้งที่แล้วมา ให้เป็นที่
เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งอยู่ด้วย จึงจะเข้าใจได้ต่อไปในครั้งนี้ โดยชัดเจน. ที่ว่าธรรมะใน
ฐานะวิทยาศาสตร์นั้น หมายความว่าธรรมะต้องเป็นเรื่องที่มีหลักการอย่างเดียวกับ
วิทยาศาสตร์, มีการศึกษาและการปฏิบัติเป็นไปตามทางของวิทยาศาสตร์, ไม่ใช่
เป็นไปตามทางแห่งปรัชญา เป็นต้น. ข้อแตกต่างอันนี้จะต้องทำความเข้าใจไว้ให้ชัด
เจนว่า เรื่องปรัชญานั้นเป็นเรื่องค้ำนึ่งค้ำนวนด้วยเหตุผล ตั้งสมมติฐานขึ้นมา แล้ว
ก็หาเหตุผลมาแวดล้อมประกอบ, แต่ถ้าเป็นเรื่อง ทางวิทยาศาสตร์ ไม่ต้องตั้งสมมติฐาน

แต่มีของจริงมาเป็นตัววัตถุสำหรับศึกษาและปฏิบัติ. ธรรมะในพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์, แต่ว่าถ้าใครต้องการจะเอาไปทำให้เป็นปรัชญาหรือศึกษากันในรูปแบบของปรัชญาก็ได้เหมือนกัน. ดังนั้นเราจึงเห็นว่าหนังสือหลายเล่มมีชื่อว่า ปรัชญาของพุทธศาสนาหรือพุทธะปรัชญาเป็นต้น, นั่นเขาเอาไปทำให้เป็นเรื่องของปรัชญา.

เราจะมีพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนา คือมีรูปแบบเป็นวิทยาศาสตร์ จะเป็นเรื่องศีลธรรม, จะเป็นเรื่องปรมาตมธรรมก็ตาม ต้องเป็นไปในลักษณะของวิทยาศาสตร์, ก็ ต้องมีการปฏิบัติลงไปจริง ๆ ปรัชญาจะเป็นเพียงเครื่องช่วยให้เหตุผลว่า ทำไมจึงต้องปฏิบัติ, กระทั่งว่าทำไมจึงต้องปฏิบัติอย่างนั้น. เคียงนี้เราไม่ต้องการเหตุผล ชนิดนั้น เพราะเราเห็นแล้วว่าความทุกข์เป็นอย่างไร, เกิดขึ้นมาอย่างไร, จะต้องจัดการลงไปตรงไหน, ไม่ต้องคำนวณด้วยปรัชญา ว่าทำไมจึงต้องทำอย่างนั้น แต่ถ้ารู้ก็จะมีประโยชน์บ้างเหมือนกัน, แต่ถ้ามันมากเกินไปมันไม่คุ้มกับเวลา ก็ไม่ต้องรู้ก็ได้. มารู้อันนั้นมื่ออย่างไร, คืออะไร, มีเหตุผลอยู่อย่างไรจึงเกิดขึ้น, แล้วก็ทำลายต้นเหตุมันเสีย, เพียงเท่านั้นก็พอแล้ว.

ขอให้เรามาดูหน้าตาการศึกษาและปฏิบัติธรรมะในพระพุทธศาสนา ในฐานะเป็นเรื่องทางวิทยาศาสตร์ กันต่อไป, การที่ทำเช่นนั้น ก็คือการทำให้พ้นจากความเป็นของลึกลับ มากลายเป็นสิ่งที่เพียงแต่ลึกลับซึ้ง และก็เห็นได้ชัด. สิ่งลึกลับเราเห็นไม่ได้ชัด หรือยังเข้าใจไม่ได้ในส่วนลึก มันก็กลายเป็นสิ่งลึกลับหรือเรื่องลึกลับ, แต่ถ้าเราเอามาทำให้เข้าใจเห็นได้ชัด แม้จะลึกลับซึ้งเพียงไรก็เห็นได้ชัด, อย่างนี้เรียกว่าสิ่งลึกลับซึ้ง. นี้แหละมีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ แต่ถ้ายังลึกลับอยู่ ก็ยังเป็นรูปแบบของปรัชญาอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เสมอ ยังไม่สำเร็จประโยชน์เลย, เอามาทำให้เป็นสิ่งลึกลับซึ้งแต่เห็นได้ชัด ตามรูปแบบของวิทยาศาสตร์ จึงจะสำเร็จประโยชน์.

มนุษย์เราในโลกนี้กำลังมีปัญหาอย่างไร ท่านทั้งหลายก็พอจะเห็นเองได้ ว่าในโลกนี้มีความทุกข์อย่างไร, มีความชั่ว มีอันตราย มีความยุ่งยากลำบากทั้งส่วนตัวและส่วนสังคมอย่างไร. ข้อนี้ก็เป็นที่เพราะว่าเขาไม่รู้จักสิ่งที่ลึกลับ สิ่งที่ทำให้เขาตกเป็นทาสของกิเลสก็คืออะไร, สิ่งที่ทำให้เขาตกเป็นทาสของกิเลส ยังคงเป็นสิ่งลึกลับสำหรับเขาต่อไป ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด, โลกจึงตกเป็นทาสของกิเลส, ตกเป็นทาสของความชั่ว, ตกเป็นทาสของความทุกข์ เพราะไม่เข้าใจในสิ่งที่ลึกลับ แล้วก็ไปหลงต่อสิ่งที่ลึกลับ. ถ้าเมื่อใดมาทำให้เป็นสิ่งที่เห็นได้ชัด หมดความลึกลับ, แต่มาเป็นที่ลึกลับซึ่งที่เห็นได้ชัด, เมื่อนั้นโลกของเรานี้ก็จะไม่ตกเป็นทาสของกิเลส, เมื่อเป็นดังนี้ อุบัติะอันชั่วร้ายทั้งหลายก็ไม่ครอบงำมนุษย์ ให้ตกเป็นทาสของความทุกข์ได้อีกต่อไป.

เรื่องของชีวิตเป็นสิ่งลึกลับที่ทำให้มนุษย์อยู่เป็นทาสกิเลส.

ทีนี้เราก็คงคิดว่า อะไรเป็นสิ่งลึกลับสำหรับมนุษย์ ที่ทำให้มนุษย์ต้องตกเป็นทาสของกิเลส? ข้อนี้ต้องทบทวนหัวข้อการบรรยายครั้งที่แล้วมาอีกทีหนึ่ง ว่าสิ่งที่ประกอบกันขึ้นเป็นชีวิต เป็นจักรวาลแห่งชีวิตในคนหนึ่ง ๆ นั้น มันมีอะไรที่ลึกลับจนเข้าใจไม่ได้ แล้วกลายเป็นสิ่งที่ลึกลับ. ทำไมอาตมาจึงกล่าวว่า จักรวาลแห่งชีวิต ชีวิตนั้นมันกว้างขวางถึงกับเป็นจักรวาล, นี่ถ้ามองไม่เป็นก็ไม่เห็น เพราะว่าอะไร ๆ ทั้งหมดมันรวมอยู่ในสิ่งที่เรียกว่าชีวิต ในชีวิตมีสิ่งสำหรับรู้สึกสิ่งทั้งปวง และในตัวชีวิตเองก็มีส่วนประกอบที่มีความลึกลับซึ่ง, ความที่มันลึกลับนั้นแหละมันเป็นเหมือนกับจักรวาล หมายความว่ามันกว้าง, มันไกลอะไรเกินไปกว่าที่เราจะรู้จักมันได้ง่าย ๆ ได้ ฉะนั้นคงจะน่าแปลกที่จะพูดว่า ในร่างกายที่ยาวสักวาหนึ่ง หนาเกือบหนึ่ง กว้าง

สักคอกหนึ่งนี้ มันกลายเป็นจักรวาลไปได้, มีอะไรกว้างขวางและลึกซึ้ง นี่จะเป็นตัวสิ่งลึกลับ ที่เราจะต้องทำให้กลายเป็นสิ่งที่หมดความลึกลับ.

สิ่งลึกซึ้งที่บรรยายแล้วได้แก่ธาตุ ๖ กระทั่งมีทุกข์.

ตามหัวข้อที่กล่าวมาแล้วในการบรรยายครั้งก่อน ก็ว่าร่างกายคนนั้นประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖ อย่าง คือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม อากาศธาตุ และวิญญาณธาตุ. สี่ธาตุข้างต้นคือ ดิน น้ำ ไฟ ลม นั้นมันเป็นรูปธรรม เรียกว่ารูปธาตุ, ส่วนวิญญาณธาตุนั้นมันเป็นนามธรรม เป็นเรื่องจิตใจ, ส่วนอากาศธาตุนั้นเป็นที่ว่าง สำหรับให้ธาตุอื่นๆ ทั้งอาศัยอยู่ได้, ดิน น้ำ ลม ไฟ ทั้งอาศัยอยู่บนอากาศธาตุ แล้วก็สามารถจะปรุ่กันเข้า ให้เป็นร่างกายที่พอให้เป็นทีอาศัยของวิญญาณธาตุคือจิตใจทำหน้าที่ของมันต่อไป ขอให้มองเห็นให้ชัดแจ้ง โดยไม่ต้องเป็นของลึกลับ.

สรุปสั้นๆ ว่า ดิน น้ำ ลม ไฟ ๔ ธาตุนั้นตั้งอยู่บนอากาศธาตุ, เมื่อมันตั้งอยู่ได้ มันปรุ่กันเป็นเหมือนกับว่าสำนัก office สำหรับทำงานของวิญญาณธาตุคือจิตใจ. ธาตุทั้ง ๕ นั้นปรุ่กันเป็นระบบประสาท เพื่อจะรู้สึกทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีความเหมาะสมที่จะให้วิญญาณธาตุทำงานหรือทำหน้าที่ของมัน, ถ้ายังเป็นธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ แยกกันอยู่แต่ละธาตุๆ มันก็ไม่อาจจะเป็นที่ทำงานของวิญญาณธาตุ จึงประชุมกันเข้าปรุ่กันขึ้น เป็นระบบประสาทสำหรับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยเฉพาะ สำหรับสัมผัสภายนอก เป็นใจสำหรับสัมผัสในภายใน มีระบบประสาทอย่างนี้แล้ว วิญญาณธาตุก็ทำหน้าที่ได้ มันจึงมีโอกาสให้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สัมผัสกันกับ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ.

คนที่ไม่เข้าใจถ้อยคำเหล่านี้ก็ยากที่จะเข้าใจ จะต้องชวนขยายศึกษาเอาเองให้รู้ และมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำอย่างนั้น เพราะว่ามันเป็นเบื้องต้น เป็นจุดตั้งต้น เป็น ก. ข, ก. กา ของการที่จะศึกษาพระพุทธศาสนา ก็เราจะต้องรู้เรื่อง ทา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๖ อย่างนี้ ซึ่งเป็นคู่กันกับ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์, รูปคู่กับตา เสียงคู่กับหู กลิ่นคู่กับจมูก รสคู่กับลิ้น โผฏฐัพพะคู่กับผิวกาย ธรรมารมณ์คู่กับใจ เป็น ๖ คู่ ก็เรียกว่า อายตนะ.

ต้องมีธาตุคิน น้ำ ลม ไฟ ประกอบกันเข้าเป็นระบบประสาท ให้เป็นที่ทำงานของวิญญาณธาตุ แล้วก็ทำครบทั้ง ๖ ทาง คือทั้งทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จึงเรียกว่านามรูป ให้เกิดอายตนะ, วิญญาณธาตุคือ นาม ธาตุ ๔ ที่ปรุ่กันเป็น ระบบประสาท นั้นคือ รูป/, นามและรูปนี้ เป็นปัจจัยให้เกิดการกระทำทางอายตนะ คือให้ทัวอายตนะทำหน้าที่ของมันได้, นี้เรียกว่านามรูปให้เกิดอายตนะ คือให้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำหน้าที่ในการสัมผัสอารมณ์ข้างนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์.

เพราะมีอายตนะ อย่างนี้ ก็มีการสัมผัสเป็นคู่ๆ; สัมผัสแล้วก็มีเวทนา คือผลของการสัมผัส เป็นที่พอใจบ้าง ไม่เป็นที่พอใจบ้าง แล้วแต่ว่าสัมผัสนั้นมันเป็นอย่างไร.

ครั้นเกิดเวทนาแล้ว ก็เกิดตัณหา คือความอยากอย่างใดอย่างหนึ่งไป ตามคุณค่าของเวทนา ตามความหมายของเวทนา, ถ้าเวทนาเป็นสุขมันก็อยากได้, ถ้าเวทนาเป็นทุกข์มันก็อยากทำลาย ถ้าเวทนายังไม่แน่ว่าสุขหรือทุกข์ มันก็ยังเป็นที่ตั้งแห่งความอาลัยอาวรณ์ สงสัยเป็นห่วงกังวลต่อไป เรียกว่าตัณหา.

มีตัณหาแล้วก็มียุบาทาน คือความยึดมั่นในสิ่งที่มันอยาก ตัณหาคือความอยาก ความอยากเกิดแล้ว ก็ให้เกิดความรู้สึกยึดมั่นในสิ่งที่ตัวยอยาก สิ่งที่ตัวยอยากเรียกว่า ยุบาทาน.

มียุบาทาน อย่างนี้แล้ว มันก็ ก่อให้เป็นภพ คือมีความรู้สึกที่จะเป็นตัวเป็นตนขึ้นมา, นี้เรียกว่าเป็นภพ คือความมีอยู่แห่งความมีหรือความเป็น.

มีภพ อย่างนี้แล้ว ก็เป็นปัจจัยให้มีสิ่งที่เรียกกันว่าชาติ คือความเกิด เช่นความเกิดเป็นมนุษย์ อย่างนี้เป็นต้น.

เมื่อมีความเกิดแล้วก็ต้องมีปัญหาเกี่ยวกับความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความทุกข์อย่างอื่น ๆ ทุกอย่างทั้งสิ้น มันก็มารวมอยู่ที่คำว่าชาติ.

ทั้งหมดคนมันยังเป็นสิ่งที่ลึกลับสำหรับคนทั่วไป, กนธรรมศาสตร์ที่ ไม่ได้ รับการศึกษา ไม่ได้ยินไม่ได้ฟังคำของพระอรหันต์ ไม่เข้าใจสิ่งเหล่านี้ สิ่งเหล่านี้ก็เป็นสิ่งที่ลึกลับสำหรับคนทั่วไป, แต่ถ้าได้ศึกษา ฝึกฝนปฏิบัติจนรู้จักสิ่งเหล่านี้ มันก็ไม่ลึกลับ ดังนั้นมันจึงลึกลับเฉพาะคนทั่วไปที่ไม่ได้ศึกษา แต่มันไม่เป็นสิ่งที่ลึกลับ มันเป็นเรื่องที่เปิดเผยแล้วหากแต่ว่าลึกลับซึ่งเท่านั้นเอง, มันเป็นเรื่องที่เปิดเผยแล้วสำหรับผู้รู้ มันก็หมดความลึกลับ, ฉะนั้นเราจำเป็นที่จะต้องพยายามทำให้รู้ ก็จะไม่ถูกหลอกโดยสิ่งที่ลึกลับนั้นอีกต่อไป.

สรุปความว่า ชีวิตมันประกอบกันขึ้นอย่างนี้ มีความลึกลับ, เมื่อคนนั้นมันไม่รู้เรื่องนี้ มันก็ถูกหลอกโดยสิ่งที่ลึกลับเหล่านั้น ให้เป็นไปตามวิถีทางของกิเลส แล้วก็ ได้มีความทุกข์, นี้เรียกว่า ความทุกข์มันเกิดขึ้นเพราะถูกหลอกด้วยความลึกลับของชีวิต, หรือในตัวเองที่เรียกว่าชีวิตนั่นเอง. คุณแล้วมันก็เป็นเรื่องประหลาดอยู่

เพราะว่าชีวิตนี้เมื่อมันยังลึกลับอยู่ มันก็ทำให้คนเป็นทุกข์, แต่ถ้ามันเปิดเผยแล้ว รู้ ประจักษ์ความจริงแล้ว ก็ไม่ต้องเป็นทุกข์ หรือจะพูดกลับกันเสียก็ว่า เราจะปรับปรุง ให้ชีวิตนี้เป็นสุขไม่ได้ ถ้าเรายังไม่รู้จักมัน, มันยังลึกลับสำหรับเราอยู่, แต่เราอาจจะทำให้หมดความลึกลับ ให้รู้แจ้ง แล้วก็ปรับปรุงมันได้ให้มีความสุข หรือที่จะเรียกกันว่า ความสุขตามที่เราต้องการ.

โดยที่แท้นั้นควรจะมุ่งหมายเพียงความดับทุกข์ หรือไม่ทุกข์ก็พอ แล้ว อย่าไปเอาถึงความสุขเลย เพราะว่ามันจะกลับไปเป็นของลึกลับหรือถูกหลอกอีกที หนึ่ง. ทำไมพูดอย่างนี้ ที่พูดอย่างนี้ก็เพราะว่า สิ่งที่เราเรียกว่าความสุขนั้นไม่ใช่ความจริง, มันเป็นความลึกลับ เป็นความหลอกลวงอะไรอย่างหนึ่ง เรียกกันว่าความสุขๆ, ถ้าเห็น ตามที่เป็นจริงเมื่อไร ก็ให้เห็นชัดเจนไปแต่เพียงว่ามันไม่มีความทุกข์เท่านั้นแหละ, อย่าให้ มันมากถึงกับว่าเป็นความสุขเลย. เราจะรู้ความลึกลับของสิ่งที่เรียกว่าชีวิต เพื่อไม่ให้ เป็นความลึกลับ ไม่ให้หลอกได้อีกต่อไป, ต้องการจะไม่ให้เป็นทุกข์ก็ทำได้ เพราะความรู้ อันถูกต้องนั้น.

ขอให้สรุปความไว้ที่หนึ่งก่อนว่า ชีวิตนี้มันเป็นสิ่งลึกลับสำหรับคนไม่รู้ แต่ ไม่ลึกลับสำหรับคนรู้ เราจึงต้องพยายามให้รู้ เพื่อจะควบคุมมันให้ได้ ก็ไม่ต้อง เป็นทุกข์อีกต่อไป.

พื้นฐานที่ต้องศึกษา คืออายตนะ ๖.

ที่นั่นก็จะมาคู่กันถึงพื้นฐานของสิ่งที่ต้องศึกษา สิ่งที่ต้องศึกษาเพื่อให้หมด ความลึกลับ มันมีพื้นฐานของมันอย่างไร? นั่นก็คือ อายตนะทั้ง ๖ อีกนั่นเอง. พื้น ฐานของปัญหาของเรื่องยุ่งยากต่างๆ นานา มันอยู่ที่อายตนะทั้ง ๖ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย

ใจ อย่างที่ได้กล่าวมาแล้วเมื่อตะกัน. ^๕อายตนะทั้ง ๖ นั้นมันเป็น ๖ คู่ มันต้องเป็นคู่ เพราะถ้าไม่เป็นคู่มันทำหน้าที่ไม่ได้, เช่นมีตา ถ้าไม่มีรูปมากระทบตาก็เท่ากับไม่มีตา, มีหูแต่ไม่มีเสียงมากระทบหู ก็เท่ากับไม่มีเสียงหรือไม่มีหู, ไม่มีกลิ่นมากระทบจมูก ก็เหมือนกับไม่มีจมูก. เพราะฉะนั้นมันจึงต้องเป็นคู่ ว่า ตาคู่กับรูป, หูคู่กับเสียง, จมูกคู่กับกลิ่น, ลิ้นคู่กับรส, กายคู่กับสัมผัสทางผิวหนัง, ใจคู่กับความคิดนึกที่จะเกิดขึ้นในใจ, เรียกว่าอายตนะทั้ง ๖ คือ ๖ คู่ ให้ท่านสนใจ ว่านี่เป็นจุดตั้งต้น เป็นพื้นฐานของการศึกษา คือ การศึกษาธรรมะต้องตั้งต้นที่ตรงนี้, จงพยายามรู้จักตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้ถึงที่สุด อย่าให้เป็นของลึกลับอยู่อีกเลย.

คนไม่รู้เรื่อง ไม่รู้เรื่องนี้ก็จะหัวเราะว่าเป็นของน่าขัน ทำไมมาสำคัญอยู่ที่เรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, นี่จะต้องพูดกันต่อไปตามลำดับ, แต่ถ้าท่านเคยคิดอย่างนั้นแล้วก็เลิกคิดเสียเถอะ ว่าเรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นไม่ใช่เรื่องสั้น ๆ ง่าย ๆ เล็ก ๆ น้อย ๆ เหมือนกับที่ท่านรู้สึก, มันมีอะไรอีกมาก และให้ถือเอาว่าเป็นเรื่องภายใน. ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นมันอยู่ในเนื้อในตัวของเรา เราจึงรู้สึกมันดี รู้จักมันดี. อย่าไปเอาตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของผู้อื่นของคนอื่นมาเป็นเรื่องศึกษาเลย ไม่มีประโยชน์ ทำไม่ได้, ต้องเอาตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของตน ที่มันทำหน้าที่อยู่ รู้สึกอยู่อย่างไร ๆ ชับซ้อนกันอยู่หลายชั้นนั้นแหละมาศึกษาให้เข้าใจ จนไม่มีอะไรลึกลับซับซ้อน, ไม่ใช่ที่เราจะรู้สึก หรือรู้จัก หรือรู้แจ้งต่อตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้โดยง่าย อย่างน้อยก็จะชี้ให้เห็นว่า เราเอาตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เรียกว่าอายตนะ ๖ นี้ เป็นหลักเป็นจุดตั้งต้นสำหรับศึกษา.

เบื้องล่างของอายตนะมีธาตุ ๖ ระบบประสาทเป็นที่ทำงานของวิญญาณ.

ที่นี้ก็จะศึกษาให้เห็นว่า ข้างล่างลงไปจากนั้นมันมีอะไร, หรือข้างบนขึ้นไปจากนั้นมันมีอะไร, ข้างล่างลงไป จาก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้น มันก็มีธาตุทั้ง ๖ มีระบบประสาทอย่างทีกล่าไปแล้ว ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ทำหน้าที่ของมันได้นั้น ได้นั้นลงไปต้องมีระบบประสาท, ใต้ระบบประสาทลงไปต้องมีรูปธาตุ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นเนื้อเป็นหนังเป็นร่างกาย เป็นที่ตั้งแห่งระบบประสาท, ระบบประสาทก็เป็นที่ทำงานของวิญญาณ เมื่อวิญญาณทำงานได้ มันก็ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ดังกล่าไปแล้ว. ที่นี้ ไปดูข้างบนขึ้นไป ว่า อายตนะ ๖ มีอยู่อย่างนี้, แล้วข้างบนขึ้นไปนั้น มีอะไร ก็คือ มีผัสสะ มีเวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ และความทุกข์ทั้งปวง. มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เรียกว่าอายตนะ มันทำหน้าที่ได้เพราะวิญญาณทำหน้าที่ที่ระบบประสาท, ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สัมผัสกับ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณฺ์ ตามคู่ของมัน ก็เรียกว่าผัสสะ, ต่อนั้นก็เกิดเวทนา เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน เกิดภพ เกิดชาติ เกิดความทุกข์ ดังทีกล่าแล้ว; ทั้งหมดนี้อยู่ในร่างกายที่ยาวสักวาหนึ่งเท่านั้น ซึ่งชาวบ้านเรียกว่ายาววาหนาคือกว้างศอก มันมีเรื่องลึกลับซับซ้อนอยู่ในนี้. เราต้องดูให้เห็นว่าตัวพื้นฐานหรือ ตัวการที่จะต้องศึกษาและควบคุมนั้นมันก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ที่นี้ปัญหาอันแล้วร้ายนั้นมันจะตั้งต้นขึ้นมาได้อย่างไร, ปัญหามันตั้งต้นขึ้นมาว่าคนธรรมดาสามัญไม่มีความรู้ ไม่มีความรู้เรื่องทุกข์เรื่องดับทุกข์ ซึ่งพระพุทธเจ้าท่านตรัสเรียกว่า เขาไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติเลย, หมายความว่าเขาไม่รู้เรื่องทุกข์

และกับทุกข์เลย. พอมีการกระทบ ทางอายตนะ เขาก็มีผัสสะ ก็เกิดเวทนาจากผัสสะ, แล้วก็หลงไหลในเวทนานั้น. เพราะว่าเขาไม่มีวิชาไม่มีความรู้ เมื่อมีผัสสะทางอายตนะเกิดเวทนาเป็นสุข เช่นอร่อย สนุก หอมหวานใจอะไรขึ้นมา, เขาก็หลงในเวทนานั้น เพราะว่าเขาไม่มีความรู้ ไม่มีความรู้ว่ามันเป็นของธรรมดาไม่ควรจะหลง, เขาก็หลงรักในสุขเวทนา หรือสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา. ที่อื่นอีกทางหนึ่ง ถ้ามันเกิดทุกข์เวทนา เขาก็หลงอีกเหมือนกัน, แต่หลงไปในทางโกรธ หลงไปในทางเคียดแค้นอึดอัดขัดใจ นี่ก็เพราะเขาโง่ เพราะเขาขาดวิชา เขาขาดความรู้ เขาจึงไปหลงในทุกขเวทนา เอามาเป็นความทุกข์อีกแบบหนึ่ง. ถ้าว่าเกิดอทุกขมสุขเวทนา คือไม่เรียกว่าเป็นทุกข์หรือเป็นสุข ก็ยังหลงอยู่นั้นแหละ, มันหลงว่าจะต้องมีอะไรที่จะเปลี่ยนแปลงดีขึ้นไป.

ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่นว่าถ้าเรากินข้าวอร่อย เราก็ หลงในความอร่อย ที่กำลังได้รับอยู่, ถ้าเรากินข้าวไม่อร่อย เราก็ โกรธแค้นในความไม่อร่อย, ที่นั่นถ้ามันเฉย ๆ มันก็ยังหวังอยู่ว่าจะต้องกินให้อร่อยข้างหน้า, ไม่ได้มีความคิดไปในการทำที่ว่าจะหยุดกิน, แต่มีความคิดไปว่าจะหากินให้มันอร่อยต่อไปข้างหน้า, หรือว่ากินค้ำไม่อร่อย กินคำต่อไปก็คงจะอร่อย; นี้เรียกว่าเวทนาที่ไม่สุขไม่ทุกข์นั้น มันไม่ได้หยุดอยู่เพียงเท่านั้น มันทำให้เกิดต้นเหตุตามแบบของมันได้เหมือนกัน. ฉะนั้น ชี้ขึ้นชื่อว่าเวทนาแล้วจะเป็นสุขก็ดี เป็นทุกข์ก็ดี เป็นอทุกขมสุขก็ดี ย่อมให้เกิดต้นเหตุด้วยกันทั้งนั้น เพราะว่าคนนั้นขาดความรู้ขาดวิชา, ไม่รู้ว่ามันเป็นอย่างไรจะไปหลงรักหรือหลงโกรธ หรือหลงพะวงสงสัยอาลัยอาวรณ์กับมันเลย.

ถ้ามีวิชา มีความรู้ ได้ยินได้ฟังคำสอนของพระอรียเจ้าเป็นต้น เขาก็ไม่หลงรักในสุขเวทนา, ไม่หลงโกรธในทุกขเวทนา, ไม่หลงอาลัยอาวรณ์ในอทุกขมสุขเวทนา, แปลว่าไม่หลงในเวทนาทั้ง ๓. นี้เราจะต้องทำให้มีวิชาเข้ามาเกี่ยวข้องกับ

ทุกครั้งทุกครั้งที่เราอายตนะทำให้เกิดเวทนา; คือเมื่อ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเราอย่างใดอย่างหนึ่งแต่ละอย่างๆทำให้เกิดเวทนานั้น, มันต้องการวิชา คือความรู้ว่าไม่ใช่สิ่งที่จะต้องไปหลงรัก, หลงโกรธ หรือว่าหลงพะวงสงสัยอยู่. วิชาอย่างนั้นมันต้องศึกษา ต้องอบรม ต้องเล่าเรียน, แล้วมันต้องมีพาหนะสำหรับพาวิชชานี้ มาให้ทันทั่วทั้ง ที่ นั่นก็คือสติ, มีสติบั้ง มีสติระลึกได้ ถึงความรู้, แล้วก็ให้ความรู้ขึ้นมาปรากฏด้วยอำนาจความระลึกของสติ ครอบงำคล้ายๆกับว่า สติเป็นพาหนะพาวิชาความรู้มา ให้ทันทั่วทั้งที่กับเหตุการณ์ ที่มันเกิดขึ้น คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างใดอย่างหนึ่งได้สัมผัสอารมณ์เกิดเวทนาขึ้นแล้ว. สติต้องพาวิชชามาให้ทันทั่วทั้งที่, เพื่อให้จิตใจจัดการกับเวทนานั้นในทางที่ถูกต้อง ก็ไม่ต้องเป็นทุกข์.

นี่ ปัญหาตั้งต้นตรงที่เกิดเวทนา แล้วเราขาดความรู้ขาดสติ, ปัญหาที่ตั้งต้นเป็นความโง่ เป็นความหลง เป็นกิเลส แล้วก็ทำไปตามอำนาจของกิเลส, แล้วก็เกิดความทุกข์ยุ่งยากลำบากทั้งส่วนตนและส่วนสังคม, ทำให้โลกทั้งโลกเป็นโลกที่เลวร้าย เต็มไปด้วยปัญหา เต็มไปด้วยความทุกข์ ก็เพราะคนในโลกไม่รู้จัก ไม่รู้เท่า ไม่รู้ทันเวทนา ตกเป็นทาสของเวทนา, แล้วตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา มันก็ทำไปตามกิเลสตัณหา อย่างที่เบียดเบียนกันอยู่ทั้งโลกในเวลานี้ ก็มีมูลเหตุมาจากอันนี้.

ต้องควบคุมอายตนะทั้ง ๖ ให้อยู่ในความถูกต้อง.

เอา ที่นี้เราจับเงื่อนไขมาตามลำดับว่า อายตนะทั้ง ๖ ต้องได้รับการดูแลควบคุมให้ดี ให้อยู่แต่ในความถูกต้องด้วยวิชา. อายตนะทั้ง ๖ ในฐานะเป็นสิ่งที่สังกัถ์ มันสังกัถ์แก้ท่านทั้งหลายหรือไม่ ทำไมท่านจึงบังคับกับความอ้อยอิ่งไม่ได้, ควบคุมความอ้อยอิ่งไม่ได้, หรือควบคุมความไม่อ้อยอิ่งไม่ได้ อะไรมาให้รักก็ต้องรัก อะไรมาให้

โกรธก็ต้องโกรธ, อะไรมาให้ โง่ก็ต้องโง่, อะไรมาให้หลงก็ต้องหลง, แล้วก็ทำอัน-
 ตรายตัวเองทรมาณตัวเอง ให้เป็นทุกข์ให้ลำบาก, นี่เราควบคุมมันไม่ได้ นี่แหละ
 คือตัวตันทา มันมีอะไรมาทำให้รักแม่ในสิ่งที่ไม่ควรจะรัก บางทีก็รู้ว่ามันเลวทรามมัน
 ให้โทษแต่ก็ไปรักไปคบกับมันจนได้, บังคับตัวให้อยู่ในทางของความถูกต้องไม่ได้ ซึ่ง
 เราเห็นคนทำผิดในเรื่องนี้ ต้องนั่งน้ำตาเซ็ดหัวเขาอยู่บ่อย ๆ, หรือว่าถึงกับต้องฆ่าตัวเอง
 ทำลายตัวเองทั้งที่เป็นที่รักอย่างยิ่ง.

เขารักชีวิตแต่แล้วเขาก็ ทำลายชีวิต เพราะการที่ไม่รู้เท่าทัน ตา หู
 จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ทำให้เกิดเวทนา. น้อยๆ เมาเอาว่าเป็นเรื่องสั้น ๆ ง่าย ๆ. จงดู
 ตรงที่ว่า เรามันบังคับมันไม่ได้ บังคับอย่าให้มันไปรัก ไปโกรธ ไปเกลียด ไปกลัว นี่ก็
 ทำไม่ได้, บังคับอย่าให้ความเอร็ดอร่อยมันมาเป็นนาย บังคับอย่าให้ไปเป็นทาสของความ
 เอร็ดอร่อย อย่างนั้นมันก็ทำไม่ได้, มันมีความลึกลับอะไรมากมายอยู่ที่ตรงไหน จะต้อง
 ศึกษาในส่วนนี้.

อายตนะทั้ง ๖ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อุดส่าห์จำไว้ให้คล้องปาก ทุก ๆ
 คน, โดยเฉพาะคนที่แรกเข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนา จงจำคำว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
 นี้ไว้ให้แม่นยำให้เคลว่ล่อง ก่อนสิ่งอื่นทั้งหมดเลย, เพราะว่า เรื่องต่างๆ ก็จะได้
 ออกไปจากเรื่อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทั้งนั้น, ท่านจะค่อยๆ เข้าใจ ค่อยๆ มอง
 เห็น, ค่อยๆ ไข่ออกไปได้ตามลำดับ ให้จับจุดที่ตรงนี้ ให้บันทึกตั้งต้นการศึกษาที่ตรงนี้.

พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า อายตนะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้แหละคือโลก,
 พังศุชิ เราได้ยินคำว่าโลก เราก็หมายถึงโลกอันกว้างขวาง โลกอันมากมายที่เราไม่เคยไป
 นั้นเรียกว่าโลก นั้นมันอีกแบบหนึ่ง, มันแบบของคนชนิดนั้น มองเห็นนั่นเป็นโลก
 แต่ในภาษาของพระอรหันต์ที่ พระพุทธองค์ท่านนำมาตรัสนี้ ท่านว่าโลกนี่คือ ตา

หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันเลยหายไปอยู่ข้างใน ไปอยู่ข้างในร่างที่ยาวา หนาเกือบ กว้างศอก ในนั้นมีโลก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นโลก, ไต่กล่าวข้างต้นแล้วว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นมันอยู่ตามลำพังไม่ได้, มันต้องมีรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ เข้ามาด้วย มันก็เลยทำหน้าที่ได้ มันก็กลายเป็นอายตนะที่มีความหมาย คือทำหน้าที่ได้, แล้วมันอยู่ข้างใน. เมื่อมีอายตนะนี้ อย่างนี้แล้ว มันหมายความว่า มันมีวิญญาณอยู่ ด้วย, อายตนะจึงจะทำหน้าที่ได้, แล้วมันก็ต้องมีผัสสะ อยู่ด้วย, ต้องมีเวทนาอยู่ ด้วย, ฉะนั้น ทุกอย่างทั้งหมดนี้รวมกันเรียกว่าโลก แล้วก็อยู่ข้างใน.

บททวน อีกที : ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, นี่หมวดหนึ่ง, รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปพะ ธรรมารมณ์ นี่หมวดหนึ่ง, แล้วก็ วิญญาณ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี่หมวดหนึ่ง, แล้วก็ ผัสสะ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี่ก็หมวดหนึ่ง, แล้วก็ เวทนาที่เกิดมาจากผัสสะ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, นี่ก็อีกหมวดหนึ่ง; รวมเป็น ๕ หมวดๆ ละ ๖ อย่าง อยู่ในรูปของชื่อหมวดว่า หมวดอายตนะภายใน ๖ หมวดอายตนะ ภายนอก ๖ หมวดวิญญาณ ๖ หมวดผัสสะ ๖ หมวดเวทนา ๖, ถ้าแยกเรียงอย่างก็เป็น ๓๐ อย่าง, เรียกว่า *อายตนิกรรรม ๓๐ ประการ*, ถ้าเอาแต่หัวข้อหัวหมวดของมันก็มีเพียง ๕ อย่าง : นี่ท่านเรียกว่าโลก โลกอยู่ข้างใน ปัญหามันอยู่ในโลก นั้นแหละ. ฉะนั้น ดูโลกให้ดี แก้ปัญหานั้นให้ได้ ก็เรียกว่าเป็นผู้ที่ควบคุมโลกได้ ชนะโลกได้, โลกนี้ก็จะไม่เป็นปัญหาหรือทำความทุกข์ให้แก่เรา.

ปัญหาในโลกเขาก็คุมกันข้างนอก เรื่องเศรษฐกิจ เรื่องการเมือง เรื่อง การทหาร อะไรต่างๆ, ทำไปไม่เห็นความสำเร็จเลย เพราะ ต้นเหตุมันอยู่ที่กิเลสของ มนุษย์, กิเลสของมนุษย์นั้นมันอยู่ในโลกภายใน หรืออยู่ในตัวคนหนึ่งๆ. ฉะนั้น มาจัดการกับโลกที่แท้จริงที่ถูกต้องในภายในให้เสร็จให้สำเร็จ แล้วปัญหามันก็จะหมด, ไม่มีอะไรออกไปถึงโลกข้างนอกที่กว้างขวาง ที่ทำความยุ่งยากลำบากที่สุด. ท่านลองใคร่

ควรดูว่าโลกนี้มันกว้างเท่าไร มันมีอยู่ที่ประเทศ, มันบราฆ่าพันกันอย่างไร, มันต้องวิ่งไปวิ่งมากน้อยอย่างไร, มีเรือบินสักกี่ร้อยก็พันลำก็ไม่พอใช้ ที่คนมันจะวิ่งไปวิ่งมาสำหรับแก้ปัญหากันในโลก, แล้วก็ไม่เห็นว่าจะแก้ได้ ยิ่งแก้ก็ยิ่งยุ่ง. นี่เพราะว่าไม่รู้จักโลก ไม่สามารถที่จะควบคุมโลกได้เพราะเหตุนี้, นี่อายตนะ ๖ มันร้ายกาจถึงอย่างนี้ โลกมันมาอยู่ที่อายตนะ ๖, แล้วเป็นต้นตอ เป็นจุดตั้งต้นแห่งปัญหาของโลกทั้งปวง.

อายตนะทั้ง ๖ เป็นมหาสมุทร.

ที่นี้ ในพระบาลีแห่งอื่นพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า อายตนะทั้ง ๖ นี้ เป็นสมุทร เป็นมหาสมุทร. ฟังดูแล้วตึก ๆ มันไม่เชื่อ ว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของคนเรานี้เป็นมหาสมุทร, มหาสมุทรหมายถึงทะเลใหญ่หลวงทะเลอันลึกซึ่ง พอพลัดตกลงไปแล้ว มันก็จับยึดเอาผู้ที่ตกลงไปนั้นให้ตายอยู่ในมหาสมุทรนั่นเอง, ตกลงไปในทะเล ทะเลมันก็จับยึดไว้ให้ตายอยู่ในทะเล. ที่นี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ เป็นทะเลหรือเป็นสมุทร, สัตว์ทั้งหลายตกอยู่ในทะเล คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วก็ เป็นเหมือนอย่างที่ว่าตกทะเล คือตายอยู่ในทะเล.

นี่ก็ต้องสังเกตดูให้ดี ให้เข้าใจจนได้ ว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในร่างกาย ที่ยาวสักวาหนาคืบนั้นมันเป็นมหาสมุทรได้อย่างไร, สัตว์ตกลงไป ตกลงไป ตกลงไป ก็ไม่รู้จักเต็มสักที. เมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง ฯลฯ จับคู่กันแล้วอย่างนี้ มันก็เกิดผัสสะ เวทนา, แล้วจิตก็ตกจมลงไปในเวทนา, ไปหลงรัก หลงโกรธ หลงเกลียด หลงกลัวอะไรในเวทนา, นี้เรียกว่ามันจมลงไปมหาสมุทร. ถ้าเรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับเพศตรงกันข้าม ระหว่างเพศหญิงเพศชาย

ที่เรียกกันว่ากามารมณ์อย่างนี้ด้วยแล้ว ยิ่งตลกอีกกว่าธรรมดา, มันมีอะไรเป็นความลับอยู่ในเวลานั้น เหมือนกับที่กล่าวข้างต้นว่า มันสามารถหลอกคนให้หลงอย่างถอนตัวไม่ขึ้น.

ต้องศึกษาให้รู้จักความลับของเวทนาซึ่งตรงกับวิทยาศาสตร์.

เราจะต้องศึกษาให้รู้จักความลับอันนี้ของเวทนา ทำไมมันจึงเกิดความสุขงามทางตาขึ้นมา, ทำไมมันจึงเกิดความสุขงามทางหูขึ้นมา, ทำไมเกิดความสุขงามทางจมูกขึ้นมา, ทำไมมันเกิดความสุขงามทางลิ้นขึ้นมา, กระทั่งว่าเกิดความสุขงาม สัมผัส นิ่มนวลที่ผิวหนังขึ้นมา, แล้วทำไมเกิดความสุขงามใจในอารมณ์ที่คิดนึกอย่างยิ่งขึ้นมา, นี้ก็เพราะว่ามันมีอะไรเป็นความลับ.

ตอนในพุทธศาสนาอธิบายได้อย่างเดียวกันกับวิทยาศาสตร์ คือว่า มันมีความลับอยู่ที่ถ้าอารมณ์นั้น ๆ มันมีความเหมาะสมให้เกิดความรู้สึก แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้ว, มันก็เป็นฝ่ายที่อร่อย สุขงาม ไพเราะ เป็นที่ตั้งแห่งความรักขึ้นมา. ถ้ามันไม่มีความเหมาะสมแก่ระบบประสาทที่รู้สึกแล้ว มันก็เกิดเป็นฝ่ายที่ไม่อร่อย, เป็นฝ่ายที่เป็นทุกข์ขึ้นมา. มันละเอียดลงไปถึงกับว่า มันอาศัยสิ่งที่เรียกว่าเวลา และเนื้อที่, เวลาและเนื้อที่ เวลาเรียกว่า กาละ, เนื้อที่เรียกว่า อวกาศ หรือที่เรียกกันเป็นภาษาต่างประเทศว่า *time* กับ *space*, เวลาและเนื้อที่หรือกาละและอวกาศ. เวลา คือ เวลาจำกัดพอดีจึงจะมีรสชาติ อย่างนั้น, อวกาศคือเนื้อที่ ต้องมีเนื้อที่พอดีจึงจะมีความรู้สึกอย่างนั้น, เช่นรูปที่จะมาสวยที่ตา มันก็ต้องในเวลาที่ดีหรือในการกินเนื้อที่ คือมิติที่พอดี มันจึงจะรู้สึกสวยที่ตา, ถ้าเวลามันผิดไป คือมันมากไปมันน้อยไป มันไม่สัมพันธ์กันกับเนื้อที่ มันก็ไม่มีทางที่จะรู้สึกสวย, จนเป็นที่ตั้งแห่งความหลงใหลได้,

เพราะว่าประสาทตามันก็มีอยู่ สำหรับรับสิ่งที่เรียกว่าคลื่นของสี ในภาษาบาลีเขาเรียกว่า *วณฺณนิภา* สำหรับมากระทบตา แล้วก็เกิดสีต่างๆ ขึ้นมาตามขนาดของวณฺณนิภา.

นี่ขอให้รู้ไว้เถิดว่า แม้ใน ครองพุทธกาลเขาก็รู้เรื่องคลื่นแสง คลื่นของแสงที่ต่าง ๆ กันแล้วเหมือนกัน, เขาจึงบัญญัติ อย่างนี้สอนอย่างนี้ ว่าวณฺณนิภากระทบตา แล้วตาก็รู้สึกไปตามขนาดของวณฺณนิภา, เป็นสีสรรรต่าง ๆ กัน ตั้งแต่สีต่ำที่สุดถึงสีสูงที่สุด, อย่างวิทยาศาสตร์รู้เต็ยรู้ว่าสีต่ำกว่าแดง สีแดง สีเหลือง เรื่อยขึ้นไป จนถึงกับสีสูงสุดที่คลื่นสั้นที่สุด คือสีม่วงอย่างนี้เป็นต้น.

นี่ เมื่อตาได้รับวณฺณนิภาคือคลื่นของสีในมิติที่ถูกต้อง, ในเวลาที่เหมาะสม สำหรับจะให้ระบบประสาทรู้สึกว่าย. ที่ว่ายนั้นคือ มันเข้ากันได้กับตามันไม่เบียดเบียนตามันสนับสนุนให้ตาเกิดความรู้สึกสบาย อย่างนี้เป็นต้น, ไม่มีใครทำ, ไม่มีพระเจ้าที่ไหนมาสร้าง เว้นไว้แต่กฎของธรรมชาติ. ถ้าเราเอากฎของธรรมชาติเป็นพระเจ้าก็ได้ ท่านวางกฎอย่างนี้ แล้วมันก็เป็นไปตามกฎนี้, ให้ตารู้สึกว่ายว่าไม่สวยามตามธรรมชาติ อย่างนี้ก็มีส่วนหนึ่ง. แต่ถ้าวารูปรันมันไปเกี่ยวกับเรื่องทางเพศของผู้หญิงผู้ชาย ในฐานะที่เป็นเพศตรงกันข้ามแล้ว มันยังมีอำนาจลึกลับ กว่านั้นมาก คือมันจะครอบงำจิตใจของผู้ที่เป็นเจ้าของตาที่รับภาพนั้นอย่างรุนแรง, จนถึงกับโง่จนถึงกับหลงใหลไปที่เดียว.

เรื่องหูก็เหมือนกัน, ประสาทหูต้องรับเสียงรับคลื่นเสียงในระดับที่พอดี มิติที่พอดี ในระยะเวลาที่พอดี มันจึงจะรู้สึกไพเราะ เป็นเสียงที่ไพเราะ, ถ้ามากไปน้อยไปมันก็ไม่ไพเราะ. ฉะนั้น เราไปหลงไปโง่เมื่อมันมีมา ในลักษณะที่พอดีแล้วก็ไพเราะ ยิ่งเสียงนั้นเป็นเสียงของเพศตรงกันข้ามด้วยแล้ว ก็ยิ่งมีอำนาจใหญ่หลวงมากยิ่งขึ้นไปอีก.

กลิ่น ก็เหมือนกัน กลิ่นเป็นแก๊สที่ระเหยมาในอากาศ มีปริมาตรพอดีมา ในเวลาที่พอดี สำหรับปริมาตรของแก๊สเท่านั้นจะทำหน้าที่ของมัน แล้วมันก็หอม, ถ้า มันมากกว่านั้นมันเข้มข้นกว่านั้นมันก็เหม็น. ฉะนั้น ของเหม็นเอามาทำให้จางจนกลายเป็น ของหอมก็ได้, มีคนพูดเราไม่เคยเชื่อ แต่ตอนหลังก็ยอมเชื่อว่ามันเป็นของสิ่งเดียวกัน อย่างของเหม็นมันจางออกจนกลายเป็นกลิ่นที่หอม, เช่นว่ากะปิในครัวอย่างนี้ ถ้ามัน เข้มข้นมันก็เหม็น แต่ถ้ากลิ่นนั้นมันจางออกไปมันก็หอม. บางคนถึงกับพูดว่ากลิ่นศพที่ เหม็นถึงกับฉุนนั้น ถ้าทำให้จางออกไปก็กลายเป็นกลิ่นหอม, นี้ก็เข้าใจในหลักที่ว่า แก๊สที่ เข้ามากระทบระบบประสาทที่จมูกนั้น ในปริมาตรที่พอดี ในระยะเวลาที่พอดี มัน ก็หอม, มากน้อยไปกว่านั้นมันก็ฉุนหรือเหม็นหรืออะไรแล้วแต่เรื่อง. นี้เราหลงในข้อที่ มันหอม ถ้ากลิ่นนั้นมันเป็นกลิ่นที่เนื่องกับเพศตรงกันข้ามด้วยแล้ว ปัญหาที่ยิ่งมากกว่า ธรรมดา.

รสชาตินั้น ก็เหมือนกันอีก ที่ลิ้นมีระบบประสาทสำหรับรับสิ่งที่จะไป กระทบลิ้น ในปริมาตรเท่านั้นในเวลาเท่านั้น แล้วก็เรียกว่าอร่อย, ถ้าผิดปริมาตร และผิดเวลามันก็ไม่อร่อย และยังถ้าเป็นรสที่มาจากเพศตรงกันข้ามแล้ว ยิ่งมีความหมาย มากกว่านั้น. พระพุทธเจ้าท่านย้ำข้อนี้อยู่เสมอว่า ถ้าเป็นเรื่องของเพศตรงกันข้ามแล้ว มันก็จับใจของเพศฝ่ายตรงกันข้ามยิ่งกว่ารูปเสียงกลิ่นรสตามธรรมดา.

ที่นี้ก็มาถึง สัมผัสผิวหนัง ผิวกายมีระบบประสาทสำหรับรับสัมผัส ถ้าอะไร มันมีปริมาตรมีเวลาพอดี มันก็นิ่มนวล, ถ้ามันมากไปน้อยไปมันก็เป็นไปในทางที่ ไม่นิ่มนวลหรือแข็งหรือกระต้าง, มันไม่สามารถจะทำให้ระบบประสาทรับในลักษณะที่ เหมาะสมหรือพอดี สำหรับจะรู้สึกนิ่มนวลชวนเพลิดเพลิน, ระบบนี้ถ้าว่าเกี่ยวกับเพศ ตรงกันข้ามแล้วยังมีความหมายมาก ยิ่งทำให้เป็นที่ตั้งแห่งความโง่ความหลงมาก. ดังนั้น เราจึงไม่ควบคุมมันได้ เราจึงพ่ายแพ้.

ส่วนเรื่อง ทางใจัมมารมณฺ์ ความคิดนึกอะไรที่เกิเกิดขึ้นกับใจนั้นก็เหมือนกัน มันมี เรื่องพอดีกันกับความโง่ความหลงอะไรต่างๆ มันก็ทำให้หลงได้มาก, ยินดียินร้ายได้มาก. แต่ถ้ามันเปลี่ยนน้ำหนัก เปลี่ยนความหมาย เปลี่ยนอะไรเสียแล้ว มันก็เปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไป.

รวมความว่าถ้าคุณ ในรูปแบบของวิทยาศาสตร์แล้ว สิ่งที่เราเรียกว่าเวลากับเนื้อที่เป็นเรื่องสำคัญที่สุด เป็นที่ตั้งแห่งความหลอกลวงมากที่สุด, ถ้ามีเรื่องของเวลาและเนื้อที่ถูกต้องแล้ว มันก็จะรู้สึกสวยงาม เอรีคอ่อยหอมหวล นิ่มนวลพอใจเหลือที่จะประมาณได้.

รู้จักคำว่าเวลาให้ถูกต้อง.

นี่อยากจะพูดเรื่องเวลาอีกสักหน่อยหนึ่ง สิ่งที่เราเรียกว่าเวลาๆ นี้ มันเป็นที่รู้จักยาก, รู้จักได้ยาก เพราะว่าเรารู้จักกันแต่นาฬิกา ที่ชื่อมาเขวนไว้ข้างฝาแล้วก็คอยตีบอกเวลา, เราก็รู้จักเวลากันเพียงเท่านั้น. โดยที่จริงเวลาไม่ใช่ นาฬิกา เวลาไม่ใช่ควบคุมโดยนาฬิกา, เวลา^{นี้}แบ่งได้เป็น ๒ ฝ่าย คือฝ่ายรูปธรรม และฝ่ายนามธรรม.

ถ้ารูปธรรมเป็นภาษาคน ก็หมายถึง ระยะเวลาที่มีอยู่ระหว่างการเคลื่อนไหวไหวของสิ่งที่เคลื่อนไหวได้, เมื่อสิ่งที่เคลื่อนไหวได้ สิ่งหนึ่งมันเคลื่อนไหว มันก็เกิดมีระยะแห่งการเคลื่อนไหว, ระยะนั้นก็คือเวลา, เหมือนกับว่าเรื่องข้างนอก โลกหมุนไปรอบตัวรอบหนึ่ง^{นี้}ก็เรียกว่าวันหนึ่งคืนหนึ่ง อย่างนี้ โลกมันเคลื่อนไหว ระยะการเคลื่อนไหวของโลกเราเรียกว่าเวลา, กระทั่งเล็กลงมา กระทั่งเป็นนาที่เป็นวินาที

แล้วแต่จะแบ่งกันอย่างไร, หรือว่าหัวใจของเราสูบฉีดครั้งหนึ่ง มันก็มีระยะแห่งการสูบฉีด ก็ทำให้เกิดระยะที่เรียกว่าเวลา เราหายใจครั้งหนึ่งมันก็มีการเคลื่อนไหวของลมหายใจมีระยะ เป็นระยะ, ระยะแห่งการเคลื่อนไหวนั้นเรียกว่าเวลา. นี่แล้วแต่ว่ามนุษย์เราจะไปเอา ระยะการเคลื่อนไหวของอะไรมาเป็นเครื่องกำหนดเวลา.

ท่าน จงดูให้ดี ว่าการเคลื่อนไหวเป็นสิ่งที่ควบคุมเวลา, หรือว่าเวลา เป็นเครื่องควบคุมการเคลื่อนไหว, ถ้าเข้าใจจะมองเห็นว่า การเคลื่อนไหวต่างหาก เป็นเครื่องควบคุมเวลา, เวลานั้นกำหนดเอาจากการเคลื่อนไหว จากระยะของการ เคลื่อนไหว, การเคลื่อนไหวมันควบคุมเวลา หรือทำให้เกิดความหมายของเวลา หรือ บัญญัติสมมติเป็นเวลา, ไม่ใช่ว่าเวลาจะมาควบคุมการเคลื่อนไหว, ไม่ใช่ว่าเวลา ๒๔ ชั่วโมง มันมาควบคุมโลกให้โลกหมุนรอบหนึ่ง. ที่จริงโลกหมุนรอบหนึ่งเป็นการเคลื่อนไหว ที่ ทำให้เกิดความหมายของคำว่า ๒๔ ชั่วโมง, นี่ การเคลื่อนไหวมันควบคุมเวลา.

ที่นี้ การเคลื่อนไหวข้างนอกไม่สำคัญ การเคลื่อนไหวข้างใน ดิน น้ำ ลม ไฟ ข้างในนี้มันก็เคลื่อนไหว ด้วยการประชุมปรุงแต่ง อย่างนั้นอย่างนี้, ประชุมให้เป็นผม ขน เล็บ ฟัน หนัง อย่างนั้นอย่างนี้, แล้วมันก็เปลี่ยนไปตามอนิจจัง, การ เปลี่ยนนั้นแหละคือการเคลื่อนไหว. ทั้งนั้นมัน จึงมีการเคลื่อนไหวไปตามเวลา, หรือว่า การเคลื่อนไหวทำให้เกิดเวลา และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง หรือเป็นการ เปลี่ยนแปลงอยู่แล้ว. นี่เรียกว่านำไปสู่ความชรา คือมัน ผิดจากเดิมออกไปเท่าไร มัน ก็เป็นชราเท่านั้น, แล้วถึงที่สุดก็คือการแตกดับ. ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าเวลานี้ มันควบคุม ดิน น้ำ ลม ไฟ อยู่ หรือว่าการเปลี่ยนแปลงของ ดิน น้ำ ลม ไฟ ควบคุมเวลาอยู่ ก็รู้ให้ดีก็แล้วกัน ว่าอายุนั้นมันควบคุมร่างกาย หรือว่าความเปลี่ยนแปลงของร่างกายมันควบคุมอายุ. พูดยังไรถูกต้องก็ไปศึกษา ว่าความเปลี่ยนแปลง ของร่างกาย เปลี่ยนแปลงไปๆ นั้นมันควบคุมอายุ หรือว่าอายุเท่านั้นเท่านั้นมันจะมาควบคุม

คุมร่างกายได้, มันเป็นไปไม่ได้ คือความเปลี่ยนแปลงของร่างกายมันเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ที่เรียกว่าอนิจจัง, แล้วเราก็เอามาคุมมาจับเวลา สมมติว่าเท่านั้นปี ๆ แล้วก็ตาย.

ความเปลี่ยนแปลงของสังขารนั้นแหละ ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าเวลาทางรูปธรรม, ระยะของการเปลี่ยนแปลงเท่าไร เราสมมติเรียกว่าเวลาเท่านั้นเท่านั้น, แล้วก็มาบัญญัติขึ้นตามความต้องการของมนุษย์ เป็นวินาที เป็นนาที เป็นวัน เป็นเดือน เป็นสัปดาห์ เป็นปี ก็แล้วแต่จะเรียก. แต่จะต้องรู้ข้อที่ว่า เวลานั้นเข้ามาเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ทำให้เรารู้สึกว่าสวย ว่าไพเราะ ว่าหอม ว่าอร่อย ว่านุ่มนวล, ว่าอะไรอย่างอื่น ถ้าเราเ็งกว่าเวลา มันก็หลอกให้เราหลงไหลต่อไป.

ที่นี้ยังมี เวลา อีกความหมายหนึ่ง คือเอาตามทางนามธรรม ที่ว่าไปเมื่อนั้นเป็นเวลาทางรูปธรรม. ที่นี้ เวลาตามความหมายทางนามธรรม หรือ ภาษาธรรม นั้น มันคือระยะของความอยาก จนกระทั่งถึงความได้ตามที่มันอยาก, กิเลสตัณหา มันอยาก นี่ เป็นจุดตั้งต้นที่มันอยาก แล้วก็ถึงเวลาที่มันได้, มันก็หยุดอยาก, ฉะนั้นเรียกว่าความเคลื่อนไหวของความอยากซึ่งเป็นนามธรรม มันก็ก่อให้เกิดเวลาที่รุนแรงกว่ารูปธรรม คือความทันรนของความอยากจนกว่าจะสุดลงเพราะได้สมอยาก นี่ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวทางนามธรรมทางกิเลส แล้วก็เป็นเวลาตามแบบนามธรรม, เวลาชนิดนี้เผาผลาญจิตใจมนุษย์ยิ่งกว่าเวลาทางรูปธรรม.

เราเดือดร้อนเป็นทุกข์อยู่ ก็เพราะเวลาทางนามธรรมหรือทางจิตนี้แหละมันบีบคั้น, อย่างคนรักนั่งคอยอยู่ที่นั่นคอบอย่างนี้ เป็นเวลาที่บีบคั้นที่สุด, และเป็นเวลาที่รุนแรงที่สุดในทางนามธรรม ก็ระยะ ระหว่างความอยากกับความที่มันจะได้ตามความอยาก นี่ก็กำหนดเป็นเวลาหนึ่ง ๆ, แต่เราจะเอามาวัดเป็นนาที วินาที ชั่วโมง ตามแบบรูปธรรมก็ได้, แต่มันเป็นเรื่องหลอกทั้งนั้น. ความจริงมันมากกว่านั้น

มาก มันเป็นเวลาที่เราเร่งรวดเร็ว จนต้องบัญญัติกันอย่างอื่นมากกว่า แล้วเวลาชนิดนี้แหละเผาผลาญสัตว์ ทำอันตรายสัตว์ กัดกินสัตว์ ให้เป็นทุกข์ทรมาน คนละแบบกับเวลาทางรูปธรรม.

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าใครฆ่าตัณหาได้ คนนั้นกินเวลา, ถ้าเรตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา เวลานั้นกินเรา, เวลานั้นกัดกินเราเมื่อเราเผลอไปเป็นทาสของกิเลสตัณหา, ให้ตัณหามันอยาก แล้วมันคอยจนกว่าจะสมอยาก เวลานั้นมันก็กัดกินเรา. นี้ถ้าใครฆ่าตัณหาทำลายตัณหาได้ กลายเป็นคนนั้นกินเวลา, นี้เรียกว่าชนะแก่เวลา. คนไหนมันพ่ายแพ้แก่เวลา, คนนั้นมันชนะแก่เวลา, คนที่ชนะแก่เวลาจะอยู่เป็นสุขเยือกเย็นเป็นพระนิพพาน, คนที่พ่ายแพ้แก่เวลามันก็เป็นทุกข์เหมือนกับตกนรกเป็นสัตว์นรก, นี้เรียกว่า เวลานั้นเกี่ยวกับความรู้สึกของมนุษย์ จะให้เป็นทุกข์อย่างไรก็ได้.

ถ้าเราชนะเวลาได้ ทำให้เวลาหมดความหมาย มันก็เป็นสุข เวลานั้นหยุดเมื่อถึงนิพพาน, เมื่อจิตใจบรรลุถึงวิสังขารหรือนิพพาน เวลาหมดความหมาย, เวลาหยุดหมด เพราะไม่มีกิเลสตัณหาสำหรับที่จะเป็นเวลาที่ทรมานคน, และแม้ว่าร่างกายจะเปลี่ยนแปลงไปตามเวลาในส่วนรูปธรรม ก็ไม่มีความหมายแก่จิตใจที่ถึงนิพพานแล้ว เพราะ นิพพานเป็นที่จบสิ้นของเวลา ทั้งฝ่ายรูปธรรมและฝ่ายนามธรรม. ฉะนั้นนิพพานจึงเป็นของประหลาดสูงสุด คือว่าหยุดเสียซึ่งความหมายแห่งเวลา. ผู้ใดถึงพระนิพพาน ก็หมดความหมายของเวลา, กลายเป็นนิรันดร. นิรันดรนี้ไม่ใช่ว่าเป็นไปตามเวลา, นิรันดรนี้หมายความว่าอยู่นิ่งในเวลา, เนื้อความหมายของเวลา, เวลาไปจบลงที่นิรันดร คือนิพพาน นิพพานเป็นนิรันดรอย่างนี้.

ถ้าเรายังเป็นทาสของเวลาอยู่, แล้วก็เป็็นทาสของอวกาศ คือปริมาตรหรือมิติด้วยแล้ว เราก็ยังจะถูกหลอกหลวงทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ อยู่ต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด, เราก็จะมีความทุกข์ชนิดที่ไม่มีที่สิ้นสุด นั่นคือคนธรรมดา, ปุถุชนคนธรรมดา จะต้องเป็นอย่างนี้ เพราะเขาไม่รู้เรื่องนี้ เพราะเขาไม่ได้ยินได้ฟังธรรมะของพระอรหันต์, เขาจึงจมอยู่ในโลก เขาจึงจมอยู่ในสมุทรา มหาสมุทร คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ทั้งนี้เขาก็ต้องตายแล้วตายอีก, ตายแล้วตายอีกอยู่ในสมุทรา. ถ้าเรารู้จักสิ่งเหล่านี้ คือรู้จักเรื่องเวลา เรื่องอวกาศ เรื่องการกินเนื้อที่ ที่เกี่ยวข้องกับมันอยู่กับธาตุทั้ง ๔ ระบบประสาท วิญญาณ ผัสสะ เวทนาแล้ว ก็เรียกว่าเราหลุดพ้น รอดพ้นจากการบีบคั้นของกิเลสหรือของพญามาร, พญามารไม่สามารถจะทำให้คนชนิดนี้เป็นทุกข์ได้.

ขอให้ย้อนระลึกไปอีกสักชนิดหนึ่งว่า เรามีธาตุ ๖ คือดิน น้ำ ลม ไฟ แล้วก็อากาศธาตุคือความว่าง แล้วก็วิญญาณธาตุ มันมีอากาศธาตุนั้นแหละเป็นธาตุที่รองรับดิน น้ำ ลม ไฟ อยู่แล้ว. ดิน น้ำ ลม ไฟ นี้เป็นเนื้อหนังร่างกาย เป็นระบบประสาท มันก็มีอากาศธาตุซึ่งเป็นที่ว่าง เป็นกฎของการกินเนื้อที่หรือไม่กินเนื้อที่อยู่แล้ว. ทั้งนี้เรื่องอวกาศมันจึงมีอยู่แล้วในร่างกายของเรา. ที่นี้ส่วนต่างๆ ที่เป็นดิน น้ำ ลม ไฟ นี้มันก็เปลี่ยนแปลงคือเคลื่อนไหว มันก็มีระยะแห่งความเคลื่อนไหวนั้นเป็นเวลา หรือเป็นกาลอยู่แล้ว. เรื่องกาละ และเรื่อง อวกาศ นั้นมันมีอยู่แล้วในธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ และธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณนั่นเอง คนเราจึงหลีกเลี่ยงการปรุงแต่งเหล่านี้ไม่ได้, สิ่งที่เราเรียกว่าเวลาและอวกาศมันเกี่ยวข้องกับเราอยู่เสมอ ถ้าเราหลงเราก็ต้องหลง คือหลงรัก หลงโกรธ หลงเกลียด หลงอะไรไปตามอารมณ์ ที่ปรุงแต่งขึ้นมาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ถ้าเรารู้เรื่องเวลาและอวกาศดี สิ่งเหล่านี้จะหลอกเราได้ยาก, ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เราจะไม่หลงอยู่ในอารมณ์ คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์.

ขอให้กำหนด ให้รู้จักค่าหรือคุณค่าของเวทนา ว่ามันมีความหลือกวางของเวลาและอวกาศ คือกาละและอวกาศที่คอยหลือกวางอยู่เสมอ.

จะสรุปความสั้น ๆ ก็ได้ว่า เราจะรู้สึกอรร้อยเมื่อมีความเหมาะสมทางกาละและอวกาศ ในอารมณ์ที่เข้ามาสัมผัสกับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, นี้เรารู้สึกอรร้อย, เราจะรู้สึกไม่อรร้อย ก็เมื่อมันไม่มีความเหมาะสมในทางกาละและอวกาศ ที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ที่เข้ามารกระทบทั้ง ๖ ทั้งรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ รั้มมารมณ, ที่เรา จะรู้สึกเป็นกลาง ๆ ระหว่างอรร้อยกับระหว่างไม่อรร้อย ที่ท่านเรียกทุกขมสุขนี้ ก็เพราะว่ามันไม่อยู่ในสภาพที่เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม ก็มันจะเหมาะสมก็ไม่ใช่ ไม่เหมาะสมก็ไม่ใช่. ฉะนั้นมันจึงอยู่ในลักษณะที่เป็นกลาง ๆ จะว่าอรร้อยก็ไม่ใช่ ไม่อรร้อยก็ไม่ใช่ แต่มันก็ยังมผลอยู่คือ มันยังให้ออยากต่อไปอีก, มันไม่หยุดความอยากได้, เช่นเดียวกับว่ากินข้าวกำนั้นไม่อรร้อย มันก็ยังทำให้เกิดความหวังที่จะกินคำต่อไปให้อรร้อย.

ดังนั้น สุขเวทนามีปัญหาก็มี, ทุกขเวทนามีปัญหาก็มี, อทุกขมสุขเวทนามีปัญหาก็มี, เพราะมันมีอำนาจบีบคั้นใจคน ตามกฎเกณฑ์ของกาละและอวกาศ ที่เป็นที่ตั้งแห่งความอรร้อยหรือความไม่อรร้อย. นี้คือ วิทยาศาสตร์อย่างยิ่ง ที่มีอยู่ที่เวทนาที่ตั้งอาศัยอยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ รั้มมารมณ มันเป็นความลึกลับ, เราไม่รู้ความลึกลับ เราก็เป็นทาสของมัน เทียบวันเราจะทำให้มันหมดความลึกลับ เห็นชัดเจน, แม้ว่าจะลึกลับก็ไม่ลึกลับ เราก็เอาชนะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้. มันหมดความลึกลับ เมื่อเห็นชัดเจนลึกลับในส่วนที่มันซ่อนเร้น ก็มันตกอยู่ภายใต้ความหลือกวางของกาละและอวกาศในธาตุทั้ง ๖ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณ นั่นเอง.

ที่นี้เราก็จะเห็นได้ทันทีว่า อ้าว, มันก็เท่านั้นเอง มันเป็นธรรมชาติ
 เท่านั้นเอง เวทนาทาง ๓ มันก็เป็นสักว่าความรู้สึกตามธรรมชาติ : อร่อยก็รู้สึก
 ตามธรรมชาติ, ไม่อร่อยก็รู้สึกตามธรรมชาติ, ระหว่างไม่อร่อยกับอร่อยคือกลาง ๆ ก็เป็น
 ความรู้สึกตามธรรมชาติ, มันอร่อยหรือไม่อร่อยมันก็มีเรื่องกาละและอวกาศในส่วนที่เป็น
 ธาตุนั้นมาทำให้เกิดแตกแยกกันเป็นว่า อร่อยหรือไม่อร่อยหรือกลาง ๆ ระหว่าง ๒ อย่างนั้น.
 ดังนั้นจึงเห็นว่าเวทนานั้นมันเป็นสักว่าความรู้สึก ที่จะรู้สึกขึ้นได้ในใจตามธรรมชาติ
 ตามธรรมดา ตามกฎของธรรมชาติเท่านั้น, จึงไม่หลงไหลในเวทนา, ไม่หลงรักในสุข-
 เวทนา, ไม่หลงโกรธในทุกข์เวทนา, ไม่หลงพะวงสงสัยในอทุกขมสุขเวทนา, เพราะมัน
 หมกความลึกลับแล้ว มันมาเป็นการแจ่มแจ้งแก่เราแล้ว แม้ว่ามันจะลึกลับซึ่ง.

เมื่อเห็นเวทนาเป็นความรู้สึกเท่านั้น มันก็เกิดค้นหาไม่ได้, มัน
 ไม่ให้เกิดค้นหาแต่อย่างใดได้. นี่ท่านจึงกล่าวลักษณะตอนนั้นไว้ว่า เห็นรูปก็สักว่าดู,
 เมื่อตาเห็นรูปก็ให้เป็นสักว่าดู ก็มันเป็นคลื่นแสงมากระทบตาเท่านั้นแหละ เมื่อเห็น
 รูปรู้สึกอย่างนั้น. นี่มันเป็นวิทยาศาสตร์เกินไป ไม่ให้หลงไปว่า รูปสวยรูปไม่
 สวย, เมื่อเห็นรูปก็รู้สึกว่าคุณเห็นรูปที่สวยงามหรือไม่สวย, รู้สึกแต่เพียงว่าคลื่นแสงขนาด
 ต่าง ๆ มากระทบตา. เมื่อได้ยินเสียง ได้ฟังเสียง ก็สักว่าได้ยิน, ก็มันมีเสียงมา
 กระทบหูเท่านั้น. เมื่อได้กลิ่นก็รู้สึกว่ามันได้ดมเท่านั้น, มันมีอะไรมากระทบจมูก
 มันรู้สึกทางจมูก. ได้ลิ้มรสมันก็รู้สึกว่าได้ชิม เพราะลิ้นมันทำงาน. ได้สัมผัส
 ผิวหนังก็รู้สึกว่ามันมีอะไรมากระทบผิวหนัง, แม้ว่าจะเป็นการกระทบทางเพศตรงกัน
 ข้าม มันก็ไม่หลงความหมายของเพศ ซึ่งมีอำนาจบีบคั้นทางกาละและอวกาศอย่างยิ่ง,
 ก็เลยไม่หลงไหลแม้ในการกระทบทางผิวหนังระหว่างเพศ.

เมื่อจิตคิดนึกอารมณ์อะไรขึ้นมา ก็ว่ามันเป็นความคิดนึกที่เกิดขึ้น
 ตามกฎของธรรมดา ก็ไม่ไปบัญญัติเอาความคิดนั้นเป็นตัวตน หรือ เป็นของตน ด้วย

อำนาจวิชา มันไม่มีวิชา, นี้เรียกว่า หมดความลึกลับแล้วว้ย, มันมองเห็นสิ่งนั้นตามที่เป็นจริง แม้ว่าสิ่งลึกลับอย่างไรก็ไม่ลึกลับอีกต่อไป, นี้เรียกว่าทำสิ่งลึกลับให้หมดความเป็นสิ่งลึกลับ, กลายมาเป็นเพียงสิ่งที่ลึกลับแต่เปิดเผยเห็นชัดแจ้ง.

หลักปฏิบัติเออาษณะกาละและอวกาศ.

อ้าว ที่นี้เวลาที่เหลืออีกนิดหน่อยก็จะพูดถึงว่า เราจะปฏิบัติกันอย่างไร จึงจะเออาษณะความลึกลับของกาละและอวกาศ ที่เป็นสิ่งหลอกลวงที่สุดทางเวทนาได้, นี้ก็จะพูดได้แต่โดยหลักทั่วไป ก็คือเราจะ **มีชีวิตอยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ** เพื่อควบคุมกระแสของการปรุงแต่ง มันจะเกิดมีการปรุงแต่งที่ตา ที่หู ที่จมูก ที่ลิ้น ที่กาย ที่ใจ, เราจะ **มีชีวิตอยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ** รู้เท่าทันการปรุงแต่งเหล่านี้ ควบคุมไว้ให้มันเป็นอย่างนี้ อย่าเป็นอย่างนั้น คือควบคุมไว้ไม่ให้หลงนั่นเอง, ไม่ให้ไหลไปหลงในส่วนที่มันยั่วให้หลง, ให้มันยังคงอยู่ในส่วนที่ไม่หลง ก็เป็นปกติอยู่ได้ อย่างนี้เรียกว่า **สติสัมปชัญญะ** สูงสุด เป็นสติสัมปชัญญะที่ควบคุมกระแสแห่งการปรุงแต่งในภายใน, นี้มีสติสัมปชัญญะอย่างนี้.

แล้วก็ **มีวิชา** คือความรู้ที่ถูกต้อง สำหรับจะตัดสินใจในการกระทำว่าจะกระทำอะไรลงไปอย่างไรดี; เมื่อตาเห็นรูป, หูฟังเสียง, จมูกได้กลิ่น, ลิ้นได้รส, กายได้สัมผัสผิวหนัง, จิตได้ความคิดนึกแล้วนี้, มันมีวิชาความรู้ที่ตัดสินใจไปว่า จะต้องทำอย่างไรดี. เมื่อสติสัมปชัญญะมันช่วยหยุดการกระทำอย่างผลุนผลันไว้ได้แล้ว ก็เป็นโอกาสที่วิชาหรือปัญญาจะตัดสินใจ อีกที่หนึ่งว่า นี้เราทำอย่างไรดี กับรูปที่เห็น กับเสียงที่ได้ยิน หรือกลิ่นที่ได้ดมนี้ ทุกอย่างแหละว่าจะทำอย่างไรดี.

นี้ต้องมีวิชาพอ ที่จะรู้ว่าจะต้องทำกับเรื่องนี้อย่างไรดี, ไม่ใช่ว่าเกิดอะไรขึ้นมา แล้วก็ปล่อยมันไปตามเรื่อง อย่างนั้นมันก็จะวินาศไปอีกทางหนึ่ง.

เราควบคุมจิตไม่ให้ยินดียินร้ายในเรื่องนั้นได้ก็จริง แต่ยังคงต้องมีปัญหาว่า จะต้องจัดการกับเรื่องนี้อย่างไรดี ก็จัดการต่อไป, หรือถ้าไม่ต้องจัดการอะไรเลย ก็ไม่จัดการอะไรเลย แต่ถ้าต้องจัดการต้องทำอย่างไรอย่างหนึ่งก็ทำไป นี้เรียกว่า วิชาตัดสินใจ การกระทำลงไปว่าจะทำอย่างไร โดยสมควรแก่เรื่องนั้น ๆ หรือสิ่งนั้น ๆ ที่เกิดขึ้นทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, นี้คือวิชา.

ที่นี้ต้อง มีทมะและขันตี หรือ ธรรมะอื่น ๆ ที่เป็นเครื่องเดียวกัน คือบังคับจิตหรือว่าอดทน ทำให้มันสำเร็จตามที่วิชาไม่ตัดสินใจลงไป แล้วว่าจะต้องทำอย่างไร แล้วก็ไม่มีความทุกข์.

ที่นี้ ขั้นสุดท้ายหลังจากการทำ ยังจะต้องมีวิชาอีกแบบหนึ่ง ซึ่งจะเรียกว่า อโมหะ, อโมหะ แปลว่า ไม่หลง, จะต้องมื่อโมหะไม่หลงในผลใดๆ ที่เกิดขึ้น, แม้ว่าผลนั้นได้เกิดขึ้นอย่างถูกต้อง ผลนั้นได้เกิดขึ้นเป็นที่พอใจ ได้ผลดี ได้ร่ำ ได้รวย ได้เป็นสุขสบาย, แม้จะเกิดผลขึ้นอย่างนี้ ก็ยังมีอโมหะ ไม่หลงในผลใดๆ ที่เกิดขึ้น.

นี่หลักของการปฏิบัติโดยย่อที่สุด เห็นว่าควรจะมีอย่างนี้.

ทบทวน อีกที่ว่า เราอยู่ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่มันกระทบ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ อยู่เสมอ ให้เกิดผัสสะเวทนาทณหาอยู่เสมอ, เราจะต้อง

มีหลักปฏิบัติ คือมีสติสัมปชัญญะ ควบคุมกระแสแห่งการปรุงแต่ง เหล่านั้น, แล้วมีวิชา ตักสินการกระทำตามสมควรแก่เรื่องนั้น ๆ ที่เราควบคุมได้, แล้วก็ **มีทมะ** **ขันติ** บังคับจิตออกนอกทนทำไป ๆ ให้สำเร็จตามที่ควรจะทำ โดยไม่ต้องเป็นทุกข์เลย, แล้วก็ **มีโอโมหะ** ครั้งสุดท้าย ไม่หลงในผลใด ๆ ที่เกิดขึ้น จะเป็นผลดีก็ตามผลร้ายก็ตาม. แต่ถ้าวทำมาอย่างถูกต้องอย่างนี้แล้ว ไม่มีผลร้าย มันมีแต่ผลดี, ที่นี้ผลดีนี้แหละมันทำให้หลงใต้ง่ายที่สุด เป็นความสุข เป็นความรวย เป็นความอะไรต่าง ๆ มันยั่วให้หลงใต้ง่าย เป็นโลกธรรมฝ่ายอิฏฐารมณ์ เราก็อไม่หลง, นี่คือการปฏิบัติ.

สรุปความว่า **ต่อไปนี้ไม่มีอะไรลึกลับแล้ว ไม่มีอะไรลึกลับแล้ว** เป็นความเปิดเผยหมดแม้จะลึกลับ, ลึกลับกลายเป็นลึกลับแต่มองเห็นได้. **เดี๋ยวนี้ไม่มีอะไรลึกลับ** ที่เราจะรู้จักมันไม่ได้มันไม่มี, ฉันทรู้จักแกหมดแล้ว แม้จะอยู่ในลักษณะที่ละเอียด เป็นเรื่องของธาตุทั้ง ๖ เป็นเรื่องของกาละ อวกาศ ที่ควบคุมกันอยู่กับธาตุทั้ง ๖ เราก็รู้จักหมด, ไม่มีอะไรลึกลับจนรู้จักไม่ได้ ไม่มีอะไรลึกลับจนควบคุมไม่ได้ ไม่มีอะไรลึกลับจนแก้ปัญหไม่ได้, ไม่มีอะไรลึกลับจนไม่มีอะไรมาทำให้เราเป็นทุกข์ได้ นี่แหละคือการเห็นแจ้งสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง ทั้งในแง่ของการศึกษาเพื่อการศึกษา ทั้งในแง่ของการปฏิบัติเพื่อการปฏิบัติ และทั้งในแง่ของการเสวยผลแห่งการปฏิบัติ, ไม่มีอะไรลึกลับสำหรับจะให้หลงอีกต่อไป.

นี่คือการทำสิ่งที่ลึกลับให้หมดความลึกลับ กลายเป็นสิ่งที่เปิดเผย แม้ว่าจะลึกลับ, ทั้งกันกันที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เป็นมหาสมุทรอันลึก ซึ่งเราเข้าใจไม่ได้แล้วก็หลง ให้มันเป็นที่เปิดเผยเข้าใจได้แล้วก็ไม่หลง, เรียกง่าย ๆ ว่า **อย่ามีอะไรผิดพลาด** โง่หลงในเรื่องของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ต่อไปนี้เลย มันก็จะถึงที่สุดแห่งความ

ทุกข์, จะจบพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา ทั้งในแง่ของการศึกษาและการปฏิบัติ หรือได้รับผลของการปฏิบัติ, เรื่องมันจบเท่านี้ เพราะว่ามันดับทุกข์ได้, สิ้นทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง. หวังว่าท่านทั้งหลายคงจะสนใจ เรื่องทำให้สิ่งที่ลึกลับให้หมดความลึกลับ, ให้เราเห็นแจ้งตามที่เป็นอย่างจริงของสิ่งทั้งปวง.

การบรรยายนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้ เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้สวดบทพระธรรมคณสาขายให้เกิดกำลังใจ ในการศึกษาและปฏิบัติธรรมะในพระพุทธศาสนาสืบต่อไป.

ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์

— ๖ —

๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๒

ความลับของอายตนะเป็นสิ่งที่จะต้องเปิดเผย.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคอาสัพพชยา เป็นครั้งที่ ๖ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง ธรรมะในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์ ต่อไปตามเดิม, แต่หัวข้อเฉพาะในครั้งนี้มีว่า ความลับของอายตนะเป็นสิ่งที่จะต้องเปิดเผย.

การบรรยายในครั้งที่แล้วมา ได้พูดถึงเรื่องของอายตนะมาบ้างแล้ว ในวันนี้ อยากจะกล่าวให้ละเอียดลออหรือชัดเจนยิ่งขึ้น ในฐานะที่จะได้รับประโยชน์ในการที่เรามี อายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, กล่าวได้ว่า ในบัดนี้สิ่งที่เรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ยังเป็นสิ่งที่ลึกลับต่อเรา, ยังทำให้เราเป็นคนโง่ต่อสิ่งเหล่านั้นอยู่บ่อยๆ, ปัญหาย่อมจะเกิดขึ้น เมื่อเราทำผิดต่อสิ่งเหล่านั้นคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ทั้งนี้สิ่งที่เรียกว่าอายตนะทั้งหลายนี้ ต้องไม่เป็นที่ลึกลับแก่เรา, ต้องไม่มีความลึกลับที่เรารู้ใจไม่ได้, ต้องเป็นสิ่งที่เปิดเผยแก่เรา, เราสามารถจะควบคุมได้ และจัดการให้เป็นประโยชน์ได้ถึงที่สุดที่ควรจะมี.

ขอให้ถือว่า สิ่งที่เรียกว่า อายตนะทั้งหกนี้ เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องศึกษากันอย่างพิถีพิถันทีเดียว, บางคนอาจจะเห็นว่าเป็นเรื่องบ้านนอกก็ได้ ที่เราจะมาศึกษาเรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เรามีอยู่และใช้มันอยู่ทุกวัน, และเขาเข้าใจว่า เป็นสิ่งที่เรารู้จักมันดีแล้ว. ถ้าใครเข้าใจเช่นนั้นขอให้เข้าใจเสียใหม่ว่า เรายังรู้จักสิ่งนี้น้อยเกินไป จึงขอร้องให้มาศึกษากันเสียใหม่อย่างพิถีพิถัน คือศึกษาเรื่องอายตนะหก ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ความหมายของอายตนะ.

คำว่า อายตนะ โดยพยัญชนะก็แปลว่า **สิ่งที่ต้องติดต่อกันอย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้** และเป็นสิ่งที่อาจจะติดต่อกันได้ หรือเป็นเครื่องติดต่อกันที่มีประจำอยู่ในร่างกายกลุ่มนี้ของคนทุกคน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีไว้สำหรับติดต่อกับสิ่งภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสผิวหนังและอารมณ์ที่รู้สึกด้วยใจ, อายตนะคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นสิ่งที่มันต้องติดต่อกับสิ่งภายนอกเหล่านั้น อย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้, และเป็นสิ่งที่อาจจะติดต่อกันได้ โดยไม่มีข้อติดขัดแต่ประการใดเลย, นี้เราเรียกว่าอายตนะ. ขอให้จำชื่อนี้ไว้ให้แม่นยำ เป็นสิ่งสำหรับติดต่อกันระหว่างภายในกับภายนอก; ตา สำหรับติดต่อกับรูป, หู สำหรับติดต่อกับเสียง, จมูก สำหรับติดต่อกับกลิ่น, ลิ้น สำหรับติดต่อกับรส, กาย สำหรับติดต่อกับสิ่งที่จะมาสัมผัสที่ผิวหนัง, ใจ สำหรับจะติดต่อกับความรู้สึกรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจ.

คำว่า อายตนะ เป็นคำที่ประหลาดอยู่หน่อยหนึ่ง ที่มันหมายความได้ทั้งสองอย่าง คือเป็นสังขตะก็ได้, เป็นอสังขตะก็ได้. ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เหล่านี้เป็นสังขตะ คือเป็นสังขารที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง, รูป เสียง กลิ่น รส โสณัฐัพพะ รั-

มารมณฺ์ นี้ก็เป็นสังขตะ คือเป็นสังขารที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง; แม้ที่สุดแต่อายตนะเหล่านี้ที่ พระองค์ตรัสเรียกในฐานะที่เป็นโลก ก็มี, เรียกว่า เป็นสมุทรมหาสมุทร ก็มี, เรียกว่า นรกก็มี, เรียกว่า สวรรค์ ก็มี, แม้จะถือเอาความหมายอย่างนี้ สิ่งที่เราเรียกว่าอายตนะนี้ก็เป็นสังขตะ คือเป็นสังขารที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง, เป็นอันว่าทั้งหมดนี้หรือทั้งโลก ยกเว้นพระนิพพาน สิ่งเดียว ก็เรียกว่าเป็นอายตนะที่เป็นสังขตะ. ส่วน อายตนะที่เป็นอสังขตะนั้นได้แก่พระนิพพาน ทั้งพระบาลีที่ตรัสว่า อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตฺนํ เป็นอาทิ ซึ่งมีใจความว่า อายตนะนั้นมีอยู่ ซึ่งมีใช้ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นต้น.

เราสอนเราพูดเราเรียนกันอยู่แต่อายตนะที่เป็นสังขตะ คืออายตนะหกและอารมณ์ของมัน, ส่วนอายตนะที่เป็นอสังขตะคือพระนิพพานนั้น ยังเก็บไว้ในบาลี, นาน ๆ จะเอามาพูดกันสักทีหนึ่ง. ในที่นี้ก็ถือโอกาสเอามาพูดกันเสียเลย, ให้รู้ไว้ว่ามันก็มีอยู่เป็นคู่กันได้ อายตนะที่เป็นสังขตะก็ระบุไปที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, แล้วก็ทุกสิ่งทุกอย่างทุกประการที่มันเนื่องกันอยู่กับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เรียกว่าอายตนะที่เป็นสังขตะ คือ เป็นสังขารปรุงแต่งเกิดดับได้, ส่วน พระนิพพานเป็นอายตนะชนิดอสังขตะ คือ เป็นวิสังขารไม่มีเหตุปัจจัย ปรุงแต่งได้, แล้วทำไมจึงเรียกว่าอายตนะเล่า ก็เพราะว่าเป็นสิ่งที่ต้องติดต่อกัน อาจะติดต่อกัน, หรือ ติดต่อกันได้ รู้สึกได้นั่นเอง. พระนิพพานเป็นสิ่งที่เราอาจจะติดต่อกันได้ ลูถึงได้ บรรลุได้, และควรติดต่อกันหรือพยายามที่จะบรรลุ พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย อายตนะนั้นมีอยู่; แล้วก็ทรงบรรยายลักษณะแห่งพระนิพพาน; เป็นอันว่าเรามีอายตนะทั้งที่เป็นสังขตะ อสังขตะ คือทั้งที่เป็นสังขาร และเป็นวิสังขาร อย่างนี้.

ชื่อและลักษณะของอายตนะ.

ที่นี้ก็จะดูกันถึงลักษณะของอายตนะต่อไป; อายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้แหละควร จะเรียกว่าอายตนะแท้, และยังมีชื่อ เรียกที่นำกลั้วอีก ชื่อหนึ่งว่า อินทรีย์, อิน-ทะ-รี-ยะ หรืออินทรีย์ แปลว่าสิ่งที่ใหญ่โตสูงสุดสำคัญที่สุด, นี่คืออายตนะภายใน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ที่นี้ อายตนะภายนอก ก็ของที่อยู่กับภายใน ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ อันนี้ น่าจะเรียกว่าอารมณ์ หกดีกว่าที่จะเรียกว่าอายตนะ, คำว่าอายตนะควรจะสงวนไว้ใช้สำหรับอายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ดีกว่า, อายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ นี้ควรจะเรียกว่าอารมณ์จะดีกว่า. คำว่า *อารมณ์* แปลว่าสิ่งที่เป็นที่เกาะเกี่ยวของจิต, รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ เป็นสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการท่วงเอา หรือ เกาะเกี่ยวของจิต. อายตนะภายนอก เรามาเรียกกันเสียว่าอารมณ์ ฟังง่ายกว่า, อายตนะภายในนั้น เรียกว่าอายตนะ หรือ บางทีก็เรียกว่าอินทรีย์ อายตนะภายนอก นี้เรียกว่าอารมณ์ดีกว่า.

ความหมายที่เรียกว่าอินทรี.

ที่นี้อยากจะอธิบายเสียเลยว่า อายตนะภายในที่เรียกว่าอินทรีนั้นคือสิ่งสำคัญที่สุด, สิ่งที่มีความหมายว่ามันอยู่เหนือมีความสำคัญเหนือสิ่งใด ๆ และเป็นใหญ่เป็นประธานเป็นที่รวบยอด, ข้อนี้หมายความว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะเป็นที่ตั้งแห่งปัญหาทุกสิ่งทุกอย่าง. ถ้าเราควบคุมอายตนะภายในนี้ไม่ได้ ก็จะต้องพ่ายแพ้และเป็นทุกข์กันถึงที่สุด, ถ้าเราควบคุมได้ก็จะหมดปัญหา หรือว่าจะพูดอย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส ท่านก็ตรัสว่า โลกนี้มันก็คือ อายตนะทั้ง ๖.

ท่านทั้งหลายจะต้องเข้าใจและมองเห็นชัดที่เรียกว่า โลกทั้งหมดมันรวมอยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ถ้าเราไม่มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สิ่งทั้งหลายในโลกหรือที่เรียกรวมกันว่าโลกนั้นมันก็ไม่มี. นี่อย่าเพิ่งแต่พึ่งอาตมาพูด ต้องเข้าใจด้วยตนเอง ว่าถ้าเราไม่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ไม่อาจจะรู้สึกต่อสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในโลกได้, สิ่งทั้งปวงปรากฏแก่เรามีความหมายแก่เรา ก็เพราะว่าเรามี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ดังนั้นสิ่งทั้งปวงหรือโลกทั้งปวง นั้นมันจึงมารวมอยู่ตรง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่ามันเป็นโลก, โลกอยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, คนก็จะคิดว่ามันนึกเดียวกับที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, แล้ว โลกหมดทุกโลก ทั้งสากลจักรวาลก็เหมือนโลกก็ตามใจมัน มารวมอยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. นี่ถ้ายังไม่เข้าใจเดี๋ยวนี้ ก็ขอให้เอาไปคิดต่อภายหลังเพื่อให้เข้าใจ.

อายตนะเป็นมหาสมุทร.

ที่นี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้เป็นมหาสมุทร, เป็นสมุทร คือน้ำที่กว้างและลึกซึ่งตกลงไปแล้วก็ตาย, หรือว่ามีอันตราย ที่จะคอยจับยึดคนที่ตกลงไป. นี่ถ้าเราจะอธิบายคำว่าสมุทรในฐานะที่เป็นทะเลอันใหญ่หลวง ที่ตกลงไปแล้วตาย, ก็ขอให้เข้าใจเถอะว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งคู่กันกับ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณรูปพะ ธรรมารมณ์ นั้นแหละเป็นสมุทร เป็นทะเลหลวงที่ตกลงไปแล้วตาย, หมายความว่าเราทำผิดกับเรื่องนี้ มันจึงพลัดตกลงไป แล้วก็ทนทุกข์. มหาสมุทรอย่างที่เรารู้จักกันในแผนที่โลกนั้น มันเป็นเรื่องทางวัตถุ พูดอย่างภาษาคน, ถ้าพูดอย่างภาษาธรรมเป็นนามธรรม คือ เรื่องจิตใจแล้ว มหาสมุทรมันมาอยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วมันก็กว้างใหญ่ ตกกันลงไปไม่รู้จักเต็ม. นี่รู้จักอายตนะทั้งหลายว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสเรียกว่าสมุทรอย่างนี้ก็มี.

มหาสมุทรมีความหมายอีกมาก.

หรือถ้าจะถือเอา ความหมายของคำว่าสมุทรโดยประการอื่น ก็ยังมีอยู่
มาก, เช่นว่า มันมีสัตว์ร้าย ๓๓ หู จมูก ล้น ๓๓ กาย ใจ จะกลายเป็นสัตว์ร้ายยิ่งกว่าสัตว์
ร้ายใดๆ ขึ้นมาทันทีเมื่อเราทำผิด, หรือว่า ในมหาสมุทร มีรัตนแก้วอันมีค่า เพชร
พลอยอันมีค่า, ใน ๓๓ หู จมูก ล้น ๓๓ กาย ใจนี้ ถ้ารู้จักจุกจุกทำ ก็จะได้พบสิ่งที่มีค่า
เหมือนกับเพชรพลอยนั้นเหมือนกัน อย่างนี้เป็นต้น. ไม่ว่าจะมองดูสิ่งที่เรียกว่ามหาสมุทร
กันในแง่ไหนในอุปมาไหน ก็อาจจะหาพบสิ่งนั้นในอุปมานั้นที่ ๓๓ หู จมูก ล้น ๓๓ กาย ใจ ได้.

๘๘ ๘๘ นรกสวรรค์กถุทายณะ.

ที่นี้ที่ยังน่าสนใจต่อไปอีก ก็คือข้อที่ พระองค์ตรัสว่า นรก หรือ นิริยะ ซึ่งแปล
ว่า นรก ที่ ๓๓ หู จมูก ล้น ๓๓ กาย ใจ นั้นฉันเห็นแล้ว, นี้พระพุทธเจ้าท่านตรัสอย่างนี้ แล้วก็
นำมาสอนให้ทุกคนพยายามถอนตนออกไปเสีย, แล้ว สวรรค์ที่ ๓๓ หู จมูก ล้น ๓๓ กาย ใจ
ก็เห็นแล้ว, แล้วก็ทรงสั่งสอนให้คนจัดการกับมันให้ถูกต้อง. ถ้าสวรรค์เป็นสิ่งที่ต้องการ
สำหรับคนบางพวก ก็จัดที่ ๓๓ หู จมูก ล้น ๓๓ กาย ใจ; ถ้าสวรรค์เป็นเครื่องผูกพันคน
ให้หลงใหลก็จัดการเสียที่ ๓๓ หู จมูก ล้น ๓๓ กาย ใจ, อย่าให้เป็นเครื่องผูกพันได้.

นี่เรื่อง ๓๓ หู จมูก ล้น ๓๓ กาย ใจ มันเป็นเรื่องลึกซึ้งกว้างขวางอย่างนี้, ขอให้
สังเกตดู เรียกว่าดู ไม่ต้องคิดไม่ต้องคำนวณอะไร อีกแล้ว. ขอให้ดูลงไปด้วย
ปัญญาจนมองเห็นว่า โลกทั้งหมดก็รวมอยู่ที่ ๓๓ หู จมูก ล้น ๓๓ กาย ใจ, ที่ ๓๓ หู จมูก
ล้น ๓๓ กาย ใจ นี้มันมีสภาพเป็นสมุทรสำหรับตกกาย ก็ได้, เป็นนรก ที่เขารนให้ร้อน

ที่สุดก็ได้, เป็นสวรรค์ที่จะให้ความพอใจสบายใจก็ได้. บู่ ย่า ตา ยาย ของเราที่
ฉลาดเขาก็รู้เรื่องน้เหมือนกับที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส คือพูดว่า สวรรค์อยู่ในอกนรกอยู่
ในใจ, อย่างฉลาดที่สุด ตรงกับที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส. ถ้าพูดว่านรกอยู่ใต้ดิน
ตายแล้วก็จะไต่ไปถึงสำหรับคนทำชั่ว, สวรรค์อยู่ข้างบน สูงสุดโน้น ตายแล้วก็จะไต่
ไปถึงสำหรับคนที่ทำดี, อย่างนี้เป็นเรื่องสำหรับเด็กๆมากกว่า, ไม่ลึกซึ้งสำหรับที่
พระพุทธเจ้าท่านจะตรัส, และก็มีคนกล่าวอย่างนั้นอยู่แล้วก่อนพระพุทธเจ้า.

ขอให้เข้าใจว่า เรื่อง นรก เรื่อง สวรรค์อย่างที่พูดๆกันอยู่แต่ก่อน ตาย
แล้วไปถึง มีรายละเอียดอย่างที่เขียนไว้ตามผนังโบสถ์นั้น เขาพูดกันอยู่ก่อนแล้วก่อน
พระพุทธเจ้า. และเป็นที่เชื่อถือนับถือกันอยู่แล้วในลัทธิอื่น ซึ่งนอกออกไปจาก
พุทธศาสนา. เทียบพระพุทธรูปเจ้าท่านมาครั้นนรกที่ ตา หู จมูก ล้น กาย ใจ, สวรรค์ที่
ตา หู จมูก ล้น กาย ใจ, นั้นมันจริงกว่าชัดกว่า ไม่ต้องรอดต่อตายแล้ว. ใครอยาก
ตกนรกเทียบก็ตกได้ทันที คือทำให้มันผิดเกี่ยวแก่ตา หู จมูก ล้น กาย ใจ มันก็ไต่ตกนรก
ที่นี้และทันที, ถ้าใครอยากจะเข้าถึงสวรรค์ ก็ทำให้ถูกต้องเกี่ยวกับ ตา หู จมูก ล้น กาย ใจ
ก็จะเข้าถึงสวรรค์ที่นี้และทันที, ไม่ต้องรอดต่อตายแล้ว, อย่างนี้เป็นสันตปิฎก เป็น
คุณบทของพระธรรมว่าเขารู้สึกได้ด้วยตนเอง, อย่างนี้เป็นอกาลิโก คือไม่ต้องรอดอัน
ก่อน ขอให้ทำเถิดมันก็ได้ทันที : เอานรกกันที่นี้เดี๋ยวนี้ก็ได้ทันที, เอาสวรรค์
กันที่นี้เดี๋ยวนี้ก็ได้ทันที, อย่างนี้เป็นอกาลิโก, หรือว่า บังจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ
—ที่ผู้บัญญัติจะมองเห็นได้เฉพาะตน. นักพูดเฉพาะ ผู้มีปัญญาจึงจะมองเห็นอย่างนี้ได้
คนโง่ต้องคัดออกไป เพราะว่าเขาไม่อาจจะมองเห็นได้, เราจึงควรจะเข้าใจเรื่องของตา หู
จมูก ล้น กาย ใจ ที่จะมีพระธรรมให้เรารู้เราเห็น เราเข้าใจ เรารู้สึก เราสวຍ
ในลักษณะที่เป็นสันตปิฎก อกาลิโก บังจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ กันในลักษณะอย่างนี้.

อายตนะเกี่ยวเนื่องมาตั้งแต่เรื่องธาตุ.

ที่นี้จะพูดถึง เรื่องราวอันเกี่ยวกับอายตนะ ต่อไปอีก เพื่อจะเข้าใจเรื่องอายตนะนั้นให้เพียงพอ. ในการบรรยายครั้งก่อนก็ได้พูดถึงจักรวาลแห่งจิต ว่ามันได้ก่อรูปขึ้นมาอย่างไร จึงมาเป็นเรื่องจิตโดยสมบูรณ์. ในวันนี้จะต้องขอยกเอาแฉะนั้นมาพูดกันอีก เรื่องนี้จะติดต่อกันและเข้าใจได้กว้างออกไปตามลำดับ, ก็เราจะมาตั้งต้นดูกันที่สิ่งแรกที่สุดที่มันประกอบกันขึ้นเป็นร่างกายของคน ๆ หนึ่ง อย่างที่ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ฉ ธาตุโร อัย ปุริโส — บุรุษนี้ประกอบขึ้นด้วยธาตุหก. คำว่าบุรุษนี้ก็หมายความว่าคน นี้แหละ เป็นหญิงก็ได้ชายก็ได้ ก็คนเรานี้ประกอบขึ้นด้วยธาตุหก.

ธาตุหกคือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม นี่เป็นส่วน รูปธาตุมีอยู่ ๔ อย่าง, แล้วก็มี อากาศธาตุ ก็ธาตุว่างหรือที่ว่างสำหรับให้ดิน น้ำ ลม ไฟ นั้นจะมัน ได้ตั้งอาศัยอยู่, ถ้าไม่มีที่ว่างมันก็ไม่รู้ว่าจะตั้งลงบนอะไรได้. ขอให้มองดูให้เห็นด้วยว่า ทุกอย่างมันต้องตั้งอยู่บนที่ว่าง แม้โลกนี้มันก็ต้องอยู่บนที่ว่าง. แล้วในโลกนี้ก็มีที่ว่างที่ให้สัตว์คนตั้งอยู่ แม้เราคนหนึ่งนั่งอยู่นี้ ก็นั่งอยู่บนที่ว่าง ถ้าไม่มีที่ว่าง มันก็ไม่อาจจะนั่งอยู่ได้ มันมีอะไรเบียดให้ตกไป มันต้องมีที่ว่างหรือธาตุว่างนี้เป็นเครื่องรองรับสิ่งทั้งปวงจึงจัดไว้เป็นอีกธาตุหนึ่ง เรียกว่าอากาศธาตุ คือธาตุว่าง เป็นที่รองรับดิน น้ำ ลม ไฟ, นี้ธาตุสุดท้ายคือ ธาตุที่หก นั้นเรียกว่าวิญญานธาตุ. ธาตุนี้พิเศษผิดแปลกไปจากธาตุทั้งห้าดังที่กล่าวแล้ว ก็เป็นธาตุประหลาดมหัศจรรย์หรือว่าตามเรื่องของมันแหละ ก็เป็นธาตุสำหรับรู้สึกได้.

ศึกษาเรื่องวิญญาณาตฺตาให้เข้าใจ.

ลำพัง ดิน น้ำ ลม ไฟ นั้นมันไม่มีทางที่จะรู้สึกอะไรได้ มันเป็นแต่รูปที่จะเกาะกุมกันเข้าเป็นรูป, แล้วให้เกิดระบบประสาท สำหรับให้วิญญาณาตฺตาทำหน้าที่รู้สึกสิ่งต่างๆ ได้โดยระบบประสาท, เจาะจงลงอีกทีว่า มีดิน น้ำ ลม ไฟ ตั้งอยู่บนธาตุว่าง, แล้วได้เหตุปัจจัยที่เหมาะสม ได้การปรุงแต่งที่เหมาะสม ดิน น้ำ ลม ไฟ ก็ประกอบกันเข้าเป็นระบบประสาท, ระบบประสาท นี้ยังไม่ใช้จิต ยังมีลักษณะเป็นฝ่ายกายหรือฝ่ายรูป, แต่ว่า มีคุณสมบัติพร้อมที่จะให้เป็นที่ทำงาน หรือ ทำหน้าที่ได้โดยจิต. นี่เราจึงมีระบบประสาท ที่ตาที่ประสาทตา ที่หูที่ประสาทหู จมูกที่ประสาทจมูก ลิ้นที่ประสาทลิ้น ผิวนั่งที่ประสาทผิวนั่ง, เป็นระบบประสาทในทางฝ่ายรูปทุกอย่าง สำหรับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย, ส่วนระบบประสาทสำหรับใจสำหรับมโนนั้น ผิดแปลกออกไปไม่รวมอยู่ในกลุ่มนี้, แต่ก็มีหน้าที่เหมือนกับระบบประสาททางรูปเหมือนกัน ก็จะช่วยให้มโนหรือใจนั้นทำหน้าที่ของมันได้ แต่ที่จะเห็นชัดง่ายๆ ก็คือระบบประสาททั้งห้าที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ประกอบขึ้นมาจาก ดิน น้ำ ลม ไฟ; รู้จัก ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศธาตุ เป็นเรื่องแรก มันปรุงแต่งกันขึ้นเป็นระบบประสาท ประสาทสำหรับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ทีนี้เมื่อมีที่ที่จะให้มันแสดงตัวออกมา หรือให้ทำงานได้อย่างนี้แล้ว วิญญาณาตฺตาก็ทำงานของมันได้ คือจะทำงานทางระบบประสาทนั่นเอง, ดังนั้นประสาทของคนเราจึงรู้แจ้งอารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และอีกส่วนหนึ่งซึ่งพิเศษก็คือทางจิต. เมื่อมีอายตนะภายนอกมากระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ระบบประสาทนั้นก็เป็นที่ตั้งของจิตหรือของวิญญาณาตฺตาที่จะทำงาน, ดังนั้นเราจึงมีวิญญาณาตฺตาเกิดขึ้น ก็มีจิตเกิดขึ้น ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย, อย่างนี้เรียกว่าวิญญาณ. วิญญาณจะเกิดขึ้นเมื่อมีอารมณ์มากระทบอายตนะ.

ขอให้มองเห็นอย่างแม่นยำ, อาตมาไม่ใช่คำว่าให้จำไว้หรือจำไว้อย่างแม่นยำ, ขอให้มองเห็นอย่างแม่นยำว่า เรามีประสาทตา หู จมูก ลิ้น กาย ทัฬหี เมื่อมีอารมณ์มากกระทบก็เกิดวิญญาณขึ้นมา ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ที่เป็นส่วนรูปธรรมนั้นส่วนหนึ่ง, อีกคู่หนึ่งเป็นฝ่ายนามธรรม ก็มีระบบประสาทมีมโนสำหรับที่จะรับอารมณ์ คือความคิด แล้วก็เกิดมโนวิญญาณ ก็เรียกว่าวิญญาณเหมือนกัน, และมีหลักเดียวกันว่า มีระบบประสาททั้งหกระบบ. เมื่อ อารมณ์มากกระทบทั้งหกระบบ ประสาทนั้นแล้วก็เกิดวิญญาณทั้งหกขึ้นมา เรียกว่า วิญญาณทางตา วิญญาณทางหู วิญญาณทางจมูก วิญญาณทางลิ้น วิญญาณทางกาย วิญญาณทางใจ, จะเรียกเป็นบาลีก็ได้ เรียกว่า จักขุวิญญาณ โสทวิญญาณ มานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ ก็ได้. แต่อย่าให้เป็นเรื่องที่เก็บไว้ในพระคัมภีร์ ขอให้มาอยู่ที่เนื้อที่ตัวเรา, ที่เรามองเห็น อยู่ว่ามันคืออะไร.

เมื่อไรมีจักขุวิญญาณ? ก็ตอบได้ทันทีว่า เมื่อตามันได้อารมณ์ คือ รูปมากระทบตา ก็เกิดจักขุวิญญาณ, เมื่อหูมันได้อารมณ์ คือ เสียงมากกระทบหูมันก็เกิด โสทวิญญาณ, เมื่อจมูกได้กลิ่นเป็นอารมณ์ มากกระทบจมูก มันก็เกิดมานวิญญาณ, ทางลิ้น ก็เหมือนกัน ทางกายก็เหมือนกัน ทางจิตก็เหมือนกัน. อย่างนี้อาตมาหมายความว่าอย่าเก็บไว้ในพระบาลี ในพระคัมภีร์ ในพระไตรปิฎกเลย ให้มันมาอยู่ที่เนื้อที่ตัวของเรา. ให้เรารู้จักธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ ที่เนื้อที่ตัวของเรา ธาตุอากาศธาตุวิญญาณในกลุ่มแห่งสังขารร่างกายนี้, และ ให้รู้จักระบบประสาทให้อยู่ในกลุ่มสังขารร่างกายนี้, ให้รู้จักวิญญาณ ที่จะเกิดขึ้นทุกที่ที่อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งมากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างใดอย่างหนึ่ง. อย่าเอาไปไว้ในหนังสือ ในคัมภีร์, ให้เห็นอยู่ที่เนื้อที่ตัว อย่างนี้. แล้วก็พูดต่อไปว่า :-

ธรรมเนียมทำงานร่วมกันสามอย่าง เรียกผัสสะ.

เมื่อมันมี อายตนะภายใน แล้ว อารมณ์ มา กระทบกัน เข้า เกิดวิญญาณ แล้ว สามอย่างนั้นทำงานร่วมกัน ตอนนี้จะเรียกว่าผัสสะ : คือมีตา กับรูป/ อาศัยกันเกิด วิญญาณทางตา, แล้ววิญญาณทางตา กับตา กับรูป สามอย่างนั้นทำงานร่วมกันอย่างนี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสเรียกว่า ผัสสะทางตา หรือ จักขุสัมผัส.

เมื่อ หู กับ เสียง เนืองกันเข้าเกิด วิญญาณทางหู, แล้ววิญญาณทางหูทำงานร่วมกันกับหูและเสียง ก็เรียกว่า สัมผัสทางหู คือ โสตสัมผัส.

เมื่อ จมูก เนืองกันกับ กลิ่น ก็เกิด วิญญาณทางจมูก เรียกว่า มานวิญญาณ ทำงานร่วมกันกับจมูกและกลิ่น ก็เลยเรียกว่า สัมผัสทางจมูก คือ มานสัมผัส.

เอว้ากันไปให้มันจบเพื่อสืมยากว่า เมื่อ สิ้น ได้รับ รส มันก็เกิดความรู้สึกลิ้น เรียกว่า ชิวหาวิญญาณ ชิวหาวิญญาณทำงานร่วมกันกับลิ้นและรสก็เรียกว่า สัมผัสทางลิ้น เรียกว่า ชิวหาสัมผัส.

ทีนี้เมื่อ ร่างกาย กระทบกับ สิ่งที่มากระทบผิวหนังทางกาย ก็เกิดความรู้สึกลำบากเรียกว่า กายวิญญาณ, กายวิญญาณทำงานร่วมกันกับกายและสิ่งที่มากระทบกาย ก็เรียกว่า สัมผัสทางกาย หรือ กายสัมผัส.

เมื่อจิตเกิดความคิดนึกขึ้นมาจากตัวเองก็ได้ หรือได้ให้ตบ้งจ้ยภายนอกเกิดความคิดนึกอะไรขึ้นมาก็ได้, จิตก็สัมผัสความรู้สึกคิดนึก อั้นนั้น ก็เกิดมโนวิญญาณ จะใช้คำว่า มโนหรือคำว่าจิตก็ได้ในกรณีอย่างนั้นมันแทนกันได้ มโนวิญญาณทำงานร่วมกันกับมโนและอารมณ์ที่มากระทบมโน ก็เลยเป็น มโนสัมผัส คือ สัมผัสทางมโน.

นี่ขอร้องอีกว่า ให้มันอยู่ที่เนื้อที่ตัวของเราที่เรามองเห็นอยู่ อย่าให้ไปอยู่ในพระกัมภีร์ ในกระดาษในสมุด, จงรู้จักสัมผัส อย่างเต็มที่ ว่าสัมผัสแต่ละอย่างๆ นั้น คือการทำงานอย่าง ๓ เส้นของอายตนะ นั่นเอง : อายตนะภายใน กับ อายตนะภายนอก กับ วิญญาณที่เนื่องด้วยอายตนะนั้น, นี้เรียกว่าสามเส้าอย่างนี้ ทำงานร่วมกันก็เรียกว่าผัสสะ.

จากผัสสะจะเกิดเวทนาต่างๆ.

เอาที่นี้เมื่อมีผัสสะแล้วจะมีอะไรต่อไปอีก ก็จะมีสิ่งที่เรียกว่าเวทนา, *เวทนา* แปลว่า *ความรู้สึกหรือความเสวยรสของการสัมผัส* ก็เรียกว่าเวทนา จะเป็นเรื่องทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เกิดเป็นสัมผัสแล้วก็มีเวทนาได้ทั้งนั้น. ที่นี้ เวทนานี้ แบ่งเป็น ๓ ประเภท; คือเวทนาที่ถูกต้องก็เรียกว่า สุขเวทนา, เวทนาที่ไม่ถูกต้อง ชักใจโกรธแค้นอยู่ก็เรียกว่า ทุกขเวทนา, ที่นี้เวทนาที่ไม่ให้เกิดสุขเกิดทุกข์อย่างนั้น ยังเฉยๆ อยู่ ก็เรียกว่า อทุกขมสุขเวทนา, เวทนามีอยู่ ๓ อย่าง พุทเป็นภาษาธรรมดาๆ ก็คือ ที่ให้ความอร่อย แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ก็อย่างหนึ่ง, ที่ให้ความไม่อร่อย ให้ความรำคาญเป็นทุกข์ แก่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ก็อย่างหนึ่ง, และที่ให้ความรู้สึกเฉยๆ ไม่สุขไม่ทุกข์ นี้ก็อีกอย่างหนึ่ง, นี้เรียกว่าเวทนาด้วยกันทั้งนั้น.

ที่นี้พอเราได้เวทนาที่อร่อย ก็เป็นทาสของเวทนานั้นแล้ว ก็รักและยินดี, เมื่อได้เวทนาที่ไม่อร่อย ก็เป็นทาสของเวทนานั้น อีกแบบหนึ่ง, ก็ต้องไปโกรธไปแค้นไปเกลียดไปชดชชใจหงุดหงิดรำคาญหวาดเสียวย่างนี้ มันก็เป็นทาสของเวทนาที่ไม่อร่อย, ถ้าเวทนานั้นอยู่กลางๆ ไม่สุขไม่ทุกข์ เราก็ยังเป็นทาสของเวทนานั้น คือยังมีความหวังว่าจะต้องได้เวทนาที่อร่อย เราไม่หยุดความหวังในเวทนา

ยังมีความหมายมั่นในเวทนา แม้ว่าที่ไม่สุขไม่ทุกข์ โดยหวังว่าจะต้องมีที่เป็นสุขออกมา, อย่างว่ากินข้าวค้ำ^๕ไม่อร่อย ก็ยังเป็นเหตุบังจัญที่จะให้หวังว่าจะกินคำถัดไปให้อร่อย. ฉะนั้น ชิน^๕ชื่อว่าเวทนาแล้วก็เป็นที่ตั้งแห่งตัณหาหรือความอยากทั้งนั้น; สุขเวณาก็อยากได้ออยากเอา, ทุกขเวณาก็อยากผลก็อยากทำลายอยากจะให้มันพ้น ๆ ไปเสีย, ถ้าเวทนามกลาง ๆ ก็ยังอยากที่ว่าจะลงต่อไป จนกว่าจะได้สิ่งที่ตัวต้องการ, เวทนาจึงเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่นได้ทั้ง ๓ อย่าง อย่างนี้.

นี่เราเป็นทาสของเวทนา เรารู้สึกตัวหรือเปล่า ว่าการที่เป็นทาสของเวทนานั้นเป็นความสุขหรือความทุกข์ ขอให้รู้สึกได้ด้วยตนเอง, ไม่ต้องเชื่อตามผู้อื่น เพราะว่าเมื่อเราได้รับสุขเวทนาเราก็ตกเป็นทาสของความสุข เรามีตัณหาอยากได้ออยากเอา นั่นแหละมันเป็นสุขหรือเป็นทุกข์, มันเป็นอิสระหรือว่ามันเป็นทาส. ถ้าเราดกอยู่ภายใต้คฤณคำอำนาจความหมายของเวทนาแล้ว มันก็คือการทนทรมาน, แต่เราไม่มองกันในงานนี้.

ถ้าได้เวทนาอร่อยเราก็ยินดี ก็เลยถือเป็นสวรรค์ไป, เขาก็ได้เหมือนกัน จะถือเป็นสวรรค์ แต่ดูให้ดีว่า สวรรค์นั้นมันทรมานหรือว่าให้ความสงบ ให้ความหยุดความเย็น. ทีนี้ถ้าเวทนานั้นเป็นทุกข์ เราก็ต้องเป็นทุกข์, เราทนอยู่ไม่ได้ที่จะไม่เป็นทาสของความรู้สึกที่เป็นทุกข์ เราก็ได้ตกรอก, ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จะเป็นนรกหรือจะเป็นสวรรค์อย่างที่พระพุทธเจ้าคริสต์ มันก็อยู่ที่ตรงนี้, แต่ถ้าเราพอใจว่าเป็นสวรรค์ เราก็ขงโง่ไปอีกหน่อย ก็เราจะขงโง่ให้มันออกไปอีกสักหน่อย, ว่ามันเป็นสวรรค์ เราก็จะเป็นทาสของมัน จะมีความอร่อยที่จิตใจของเราให้มันออกไป, แต่แล้วมันก็เป็นการทรมาน, ขอให้มองอย่างนี้ คือไม่เป็นอิสระไม่หลุดพ้นไปจากความยึดมั่นถือมั่น. คือมันก็มีตัณหาในความอร่อย แล้วก็มีอุปาทานยึดมั่นในความอร่อย.

บุญนัสมักรเป็นทาสของอายตนะ.

ตรงนั้นแหละที่มันจะแยกทางกันเดิน ระหว่างบุญนากับพระอริยเจ้า, บุญนั เขาเห็นว่าเป็นความอร่อยเป็นความสุข เพราะฉะนั้นฉันต้องเอา, ส่วนพระอริยเจ้า ท่านจะมองเห็นว่า แม้มันเป็นความอร่อยมันก็ทำความเป็นทาสให้แก่เรา มันทรมาณเรา ฉะนั้นเราไม่เอา. นี่พระอริยเจ้ากับบุญนาก็แยกทางกันเดินที่ตรงนี้ บุญนัสมักรจะเป็น ทาสของความอร่อย, พระอริยเจ้าสมักรจะพ้นออกไปเสียจากอำนาจของความอร่อย, ก็ แปลว่าเราเป็นทาสของ อายตนะ, ถ้าเราจะพูดให้ลึกเข้าไปอีกเราจะพูดว่า เราเป็นทาส ของอายตนะ คือเราทุกคนกำลังเป็นทาสของ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจของเราเอง. ถ้าเข้าใจ คำนี้จะเข้าใจธรรมะได้ง่าย, ถ้าไม่เข้าใจคำนี้ อาตมาก็ไม่รู้จะพูดอย่างไร.

ถ้าใครเกิดเข้าใจว่าเรามันเป็นทาส ของ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรา เองอยู่ตลอดเวลาแล้วก็ คนนี้ มีหวังที่จะหลุดออกมา หรือจะบรรลุนิพพาน, แต่คน ของตา หู จมูก ส่วนมากเขาสมักรเป็นทาส ของ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, แสวงหาที่ อร่อย ๆ เอามาทำให้ตัวเองพอใจหลงใหลยึดแน่นอยู่ในความอร่อย, และจัดความอร่อยนี้ ว่าเป็นสวรรค์ ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับเพศตรงกันข้ามแล้ว ก็ยังเป็นสวรรค์มากยิ่งขึ้นไปอีก มันก็ออกมาไม่ได้, ก็จมอยู่ในสุขเวทนา ในรูปแบบที่เรียกว่าสวรรค์. ดังนั้นเราจะเอา นรกหรือจะเอาสวรรค์ก็จัดเอาได้ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

เมื่อมองเห็นตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า นรกก็ไม่ไหวสวรรค์ก็ไม่ไหว ต้อง การนิพพาน, นิพพานคือไม่มีอะไรมาแตะต้องใจ ที่เป็นของสุขของอร่อยก็ไม่มาแตะ ต้องใจ, ที่เป็นของทุกข์ไม่อร่อยก็ไม่มาแตะต้องใจ, อะไร ๆ ก็ไม่มาแตะต้องใจ, ให้ใจว่าง เป็นอิสระสงบเย็น, อย่างนี้ก็เป็นนิพพาน, อย่างนี้เราก็ยังจัดเอาได้ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ศึกษา ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจให้ดี, จัดกระทำไปในทางที่ไม่มีอะไรมาแตะต้อง

จิตใจได้, ไม่มีอารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อะไรมากระทำให้จิตใจมันหวั่นไหวยึดมั่นติดมันทะเยอทะยานอยากได้ นี่ก็เป็นความหมายของคำว่านิพพาน, คือหยุดหรือเย็นหรือดับหรือว่าง ไม่มีอะไรบงกชจิตใจ นี่เป็นนิพพาน.

จิตใจไปหลงความสุข ความอร่อย ก็เป็นสวรรค์ เป็นความหมายของสวรรค์, จิตใจทนทานด้วยความทุกข์ยากลำบาก ก็เป็นความหมายของนรก, แต่จิตใจที่ว่างเป็นอิสระจากการครอบงำของสิ่งทั้งปวง อย่างนี้ก็เป็นิพพาน. ขอให้มองเห็นว่า นรก หรือ สวรรค์ หรือ นิพพาน มันขึ้นอยู่กับการที่เราดำรงค์ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจไว้อย่างถูกต้องหรือไม่, เราจัดเราทำเรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจของเราอย่างถูกต้องหรือไม่นั่นเอง.

พิจารณาให้เห็นความจริงของเวทนา.

ที่นี้จะพูดให้มันชัดเจนไปถึงเรื่องที่ว่า ความหลงว่า อร่อยแล้วก็พอใจ ความหลงว่า ไม่อร่อยแล้วก็ขัดเคือง นี่มัน มีความจริงสักเท่าไร, คือว่าสิ่งที่มาทำให้รู้สึกอร่อยนั้น มันควรจะพอใจยึดถือหรือไม่ นี่เป็นเรื่องสำคัญ. พระพุทธศาสนามุ่งหมายจะให้เห็นว่า เวทนานั้นเป็นมายาทงนั้น, ไม่ว่าสุขเวทนาหรือทุกขเวทนาหรือทุกขมสุขเวทнал้วนแต่เป็นมายาทงนั้น. แต่เราหลงใหลบูชาสุขเวทนา, โดยเฉพาะสุขเวทนาเกี่ยวกับทางเพศ ระหว่างเพศหญิงเพศชาย เราไม่ยอมเห็นว่าเป็นมายา เราจะไม่รู้สึกรว่าเป็นมายา เราจะรู้สึกว่าเป็นของจริง เป็นโชคที่ที่ได้รับสุขเวทนาทางเพศเกี่ยวกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, เป็นความเอร็ดอร่อยทางอายตนะ แล้วก็เห็นเป็นโชคดี. ถ้าอย่างนั้นก็คงจะพูดกันไม่รู้เรื่อง เพราะว่าธรรมชาติต้องการจะแสดงให้เห็นว่า เวทนาทุกชนิดนี้เป็นของหลอกลวง

อาตมาก็ได้กล่าวโดยหัวข้อใหญ่แล้วว่า เราจะพูดถึง ธรรมะในฐานะเป็น วิทยาศาสตร์ ก็ต้องอาศัยคำอธิบายที่เป็นไปตามทางของวิทยาศาสตร์, ไม่อาศัย ครอบงำ ไม่อาศัยปรัชญาหรืออะไรทำนองนั้นเลย อาศัยวิถีทางของวิทยาศาสตร์ คือว่า ต้องเอาสิ่งนั้นที่เป็นตัวจริงของจริงนั้น มาดูกันให้เห็นจริง แล้วก็เข้าใจสิ่งนั้นตามที่เป็นจริง, อย่างที่ฟังใครพูด แล้วก็เอาไปคำนึงคำนวณว่าจริงหรือเชื่อไปตามนั้น อย่างนี้ไม่เป็น วิทยาศาสตร์ อย่างนี้ไม่ใช่ธรรมะที่จะเป็นที่ฟังได้. มันต้องเป็นธรรมะที่เป็นสันติภูมิโก อย่างที่ว่ามาแล้ว ว่ามองเห็นประจักษ์ได้ด้วยตนเอง, ฉะนั้นเราจึง ต้องศึกษาสิ่งที่เรียกว่า เวทนานั้นโดยวิธีนี้ เพื่อให้เห็นว่ามันเป็นสันติภูมิโกอย่างไร.

ถ้าต้องการจะรู้อันนี้ ก็ศึกษาเวทนาที่เกิดมาจากอายตนะทั้งหกไปตาม ลำดับ :-

ดูเวทนาทางตา.

สิ่งแรกก็คือเรื่อง ตากับรูป, ข้อแรก ตากับรูปถึงกันเข้าเกิดจักขุวิญญาณ สามอย่างนี้ทำงานร่วมกันเรียกว่าผัสสะ แล้วก็เกิดเวทนา เรียกว่าเป็นสุขเวทนาบ้าง เป็น ทุกขเวทนาบ้าง เป็นอทุกขมสุขเวทนาบ้าง. ทำไมจึงเกิดความรู้สึกเป็นสุข ก็เพราะว่า ธรรมชาติมันเป็นอย่างนั้นเอง, สิ่งที่มากระทบตาเราเรียกว่ารูป นั้นมัน เป็นแสง ที่มีคลื่นขนาดต่างๆ กัน, ในภาษาบาลีท่านเรียกว่า วรรณนิภา แปลว่า กระแสแห่งสี ก็คือคลื่นแสงที่เราเรียกกันในภาษาวิทยาศาสตร์เดี๋ยวนี้. นี่แสดงว่า ครั้งพุทธกาลเขารู้ เรื่องนี้ ว่ามีคลื่นของแสงในขนาดต่างๆ กัน แล้วมากระทบตา เรียกชื่อสิ่งนั้นว่า วรรณนิภา. ถ้าคลื่นขนาดนี้ออกมาปรากฏแก่ตารูสึกเป็นสีแดง, ถ้าคลื่นขนาดนี้ เป็นสีส้ม, ขนาดนี้ เป็นสีเหลือง, ขนาดนี้ เป็นสีเขียว, ขนาดนี้ เป็นสีคราม, ขนาดนี้ เป็นสีม่วง, ตามกฎของแสงที่ประกอบอยู่ด้วยคลื่นแสงต่างๆ กัน เป็นขนาดของสีต่างๆ

ดังนั้นเราจึงได้รับคลื่นแสงที่ตาจึงเห็นเป็นสีต่างๆ ถ้าสีใดสบายแก่ตา เราก็ถือว่าเป็นสุขเวทนา, ถ้าสีใดไม่สบายแก่ตา ก็เรียกว่า เป็นทุกข์เวทนา.

คลื่นแสงมีที่มาคือดวงอาทิตย์ แล้วก็มากระทบกับวัตถุต่างๆในโลก วัตถุต่างๆในโลกสะท้อนแสงดวงอาทิตย์ที่ตาของคนไม่เหมือนกัน, วัตถุบางอย่างสะท้อนแต่คลื่นแสงขนาดนั้น มันจึงสะท้อนมาแต่สีนั้น; เช่นว่าที่ใบไม้มันมีวัตถุสะท้อนแสงเฉพาะคลื่นแสงของสีเขียว เราจึงเห็นใบไม้เป็นสีเขียว, วัตถุอื่นสะท้อนแสงสีเหลือง, เป็นดอกไม้สะท้อนสีเหลืองหรือสีแดง, หรือสีอะไรก็ได้แล้วแต่ว่าวัตถุนั้นมันสะท้อนได้แต่คลื่นแสงขนาดไหนจะมาเป็นสีอะไร, แต่แล้วมันก็มีวัตถุต่างๆในโลกนี้ ที่จะสะท้อนแสงให้เป็นสีต่างๆ ได้ทุกสี.

สีไหนสบายแก่ตา คือพอดี แล้วเราก็รู้สึกสบายตา, สีนั้น ๆ มันต้องมีขนาดที่พอดี คือไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป, แล้วก็ควบคุมอยู่ด้วยเวลา คือเวลาชั่วที่เหลือบเห็น. ถ้ามันมากกว่านั้นมันก็เปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ถ้ามันน้อยกว่านั้นมันก็เปลี่ยนเป็นอย่างอื่น จึงต้องมีเวลาที่พอดีสำหรับจะดูแสงนั้น มีความหมายเป็นสีนั้น, ก็เลยได้เห็นสีที่สบายแก่ตา, แล้วเราก็ชอบสีที่มันสบายแก่ตา เราจึงไปหลงใหลว่าสีนี้หรือภาพที่สวยงาม เป็นสุขแก่เรา, อันอื่นไม่ถูกใจเรา ไม่สวยงาม ไม่เป็นสุขแก่เรา, นี่เป็นตามธรรมชาติล้วน ๆ.

ทีนี้ถ้าหากว่า ภาพนั้นแสงนั้นสีนั้นซึ่งเป็นภาพนั้น มันเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายอย่างอื่น มันก็มีความหมายมากไปอีก, มีความหมายที่เป็นสัญลักษณ์ของหญิงของชาย ของคนรักของศัตรู ของอะไรต่างๆมันเป็นความหมายอีกชั้นหนึ่ง, ถ้าเป็นอย่างนั้นแล้ว. สิ่งที่เราเห็นด้วยตามันก็เปลี่ยนไปเป็นมีน้ำหนักรวมมีความหมายมากสำหรับจะเป็นสุขแก่ตา, จะรักจะพอใจจะยึดถือหรือจะโกรธเคือง. ฉะนั้น ขอให้ดูให้ดีๆ

ความรู้สึกทางตา^{นี้} มันก็เป็นสักว่าผลของการที่ตาได้รับคลื่นแสงมาเป็นสีแล้วก็ภาพ^{นี้}ในตอนหนึ่ง จะทำให้หลงรักหลงเกลียดก็ได้ ที่นี้ถ้าว่าสีหรือภาพนั้นเป็นสัญลักษณ์ความหมายอย่างอื่นอีก เป็นความหมายของคนที่รักกันคนที่เกลียดกันต่าง ๆ กันออกไป ภาพนั้น ๆ ที่เห็นมันก็ให้เกิดความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ที่ยิ่งขึ้นไปอีก คือรุนแรงยิ่งขึ้นไปอีก, รูปที่เราเห็นจึงจับใจเรามากกว่ายิ่งขึ้นไปอีก เพราะมันมีสัญลักษณ์หรือความหมายอย่างหนึ่งเข้ามาพ่วงอยู่ด้วย, ถ้ามันเป็นเพียงแสงสีหรือภาพตามธรรมชาติแล้ว มันก็ไม่มากถึงอย่างนั้น.

เราคงดูไปยังสิ่งที่มีภาพมีสีของสิ่งตามธรรมชาติ ไม่มีความหมายเป็นสัตว์เป็นคน เป็นหญิงเป็นชาย เราก็ไม่รู้สึกอะไรมาก, เช่น เรามองวัตถุต่างๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ก็ไม่รู้สึกอะไรมาก, แต่ถ้าเรามองไปที่คนที่เป็นที่ตั้งของความหมาย เป็นหญิงเป็นชาย, เป็นคนรักเป็นคนเกลียด เป็นคนอะไรต่างๆ เหล่านี้แล้ว, ความหมายมันก็มากจนถึงจับเอาจิตใจของบุคคลนั้นไว้ได้, หลงใหลจนตาย มีความยึดมั่นถือมั่นถึงขนาดที่ว่า จะเสียสละชีวิตเพื่อสิ่งนี้ได้, คนจึงฆ่าตัวตายเพื่อของที่ตนรัก หรือว่าพยายามจะฆ่าผู้อื่นเพราะว่าเราเกลียด อย่างนี้เป็นต้น เพราะมันไปหลงในความหมายของภาพที่ตนได้รับ.

นี้ขอให้มองให้เห็นว่า ภาพที่นารักหรือไม่นารักนั้น มันเต็มไปด้วยมายา, คือไม่มีความจริงอะไรนอกจากความรู้สึกที่จะเกิดขึ้นตามธรรมชาติเท่านั้นเอง, คำอธิบายย่อๆ มีอย่างนี้ ก็ไปศึกษาให้เห็นชัดต่อไปยิ่งๆ ขึ้นไป เพราะจะต้องเอาเวลาพูดให้จบ จึงจะขอพูดเรื่องเสียง.

ควาหนาทางห.

เสียงมากระทบหู นี้ก็เป็นเพียงคลื่นของเสียงที่เป็นขนาดต่างๆ กัน, รูปที่เห็นทางตาเป็นคลื่นของแสง, เสียงที่ได้ยินทางหูเป็นคลื่นของเสียง. เราได้ยินเสียงก็เพราะว่ามีคลื่นของเสียงมากระทบหู มาจากกำเนิดที่ต่าง ๆ กัน จึงมีขนาดต่างกัน, เสียงที่แหลมก็มาจากคลื่นเสียงที่มันสั้น คือมันถี่มาก, เสียงที่ทุ้มที่อืดอาก มันก็มาจากคลื่นเสียงที่มันยาวหรือมันช้า. แต่ที่แท้มันก็มีอาการอย่างเดียวกัน มาหลอกให้เราฟังเป็นเสียงแหลมหรือเป็นเสียงทุ้มได้, ผู้ที่เป็นนักดนตรีย่อมจะเข้าใจได้ง่าย, อย่างเสียงของสายพิณ สายซอเสียงทุ้มเสียงแหลมมันสั้นต่างกัน เพราะว่ามันสั้นหรือยาวกว่ากัน มันถี่หรือหย่อนกว่ากัน สองอย่างเท่านั้น. ถ้ามันสั้นกว่ากัน มันก็กระดิกหรือสั่นได้มากได้ไว, มันก็เป็นเสียงแหลม, หรือว่ากวัดให้มันตึงเข้า มันก็สั่นได้มากสั่นได้ไว มันก็เป็นเสียงแหลม. แต่ถ้าทำให้ยาวออกไป หรืออย่าไปทำให้มันตึง มันก็ออกมาเป็นเสียงทุ้ม ก็คือสายเชือกสายเอ็น สายลวดอะไรก็อันนั้นแหละ, มันให้เสียงต่างกันมากจนเป็นเสียงสูงสุดกับเสียงต่ำสุด เพราะมันทำคลื่นเสียงออกมาต่างกัน.

ถ้ามันสั้นหรือมันตึง มันให้ ความถี่มากก็เป็นเสียงแหลม, ถ้ามัน ยาว หรือมัน หย่อน ก็ตาม ก็ให้เสียงทุ้ม, เราก็เลยหลงเสียงทุ้ม เสียงแหลม และเสียงกลางๆ ซึ่งจะแบ่งเป็นระยะๆ ได้ตั้งหลายเสียงหรือหลายสิบเสียง, จากเสียงสูงสุดถึงเสียงต่ำสุด, แล้วเราก็เิ่งที่ไปหลงเอาสักตอนหนึ่งระยะหนึ่ง ว่ามันสบายแก่หูของเรา ว่าเป็นเสียงอันไพเราะ. เสียงไพเราะ ก็เพราะว่าคลื่นของเสียงนั้นมันพอดีกับหูของเรา, คือประสาทหูของเราจับได้อย่างพอดีกับที่มันจะรู้สึกว่าคุณกระตุ้นพอดี. เสียง นี้มัน มากระตุ้นประสาทหู กระตุ้น ในลักษณะที่พอดี โดยน้ำหนัก และ โดยเวลาที่พอดี มันก็รู้สึกว่าเป็นไพเราะ, ที่ว่าไพเราะนั้นแหละ ถ้ามาขยายออกโดยเวลา มันก็กลายเป็นเสียงอันและมันไม่ไพเราะ.

ถ้าประตูบ้านของใครเปิดแล้วมันดังอ้อคแอ๊ด ก็จะมีเสียงดังๆ มันจะดังอีกเสียงหนึ่ง, ถ้าผลึกไปเร็วๆ มันจะดังอีกเสียงหนึ่ง ก็เป็นเสียงแหลม เพราะมันไหวเร็วมากสั้นเร็วมาก, นี่คือมันกินเวลาต่างกัน. ถ้าเป็นเสียงแหลมมันกินเวลาสั้น, ถ้าเป็นเสียงยาวมันก็กินเวลานาน, ดังนั้นเสียงที่ไพเราะเมื่อกินเวลาเท่านี้ แต่เราไปยืดเวลาให้มันมากเข้า มันก็กลายเป็นเสียงอื่นที่มันไม่ไพเราะเลย. คนที่ฉลาดในทางดนตรีจะเข้าใจข้อความนี้ได้ง่าย เพราะมัน เป็นเพียงคลื่นเสียงที่ต่าง ๆ กันมากระทบหู, อันไหนที่พอดีสบายแก่ประสาทหูก็เป็นเสียงที่ไพเราะ เราจึงพอใจที่ได้ยินเสียงนั้นที่มันไพเราะ. แม้ที่สุดแต่จะเป็นเสียงตามธรรมชาติ ถ้ามันแรงมากหรือมันเร็วมากกระยะสั้นมาก มันก็มีเสียงไปอีกอย่างหนึ่ง, เช่นเสียงฟ้าผ่าอย่างนี้ มันก็ไม่น่าฟังอะไร, มันเกินกว่าที่จะสบายแก่หูของเรา ถ้าเป็นเสียงอย่างอื่น แม้ที่สุดแต่เสียงลำไม้ไผ่สีกัน ถ้าพอดีกับหูของเรา เราก็ฟังไพเราะได้.

นี่เสียง ดนตรีที่มีมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นมีเสียงต่าง ๆ กันได้, มีเสียงให้ไพเราะได้ โดยปรับปรุงได้, โดยเปลี่ยนแปลงได้, โดยผสมผสานกันได้, มันก็ยิ่งเหมาะแก่หู มันจึงกระตุ้นความรู้สึกที่รู้สึกเป็นสุขหรือพอใจ. นี่เราจึงหลงใหลในเสียง ที่มีคลื่นเสียงเหมาะแก่หูของเราว่าเป็นเสียงไพเราะ ผิดไปจากนั้นมันก็ไม่ค่อยจะไพเราะ, กระทั่งไม่ไพเราะเลย, กระทั่งไม่อยากฟัง. นี่เราก็เป็นทาสของเสียงที่มีคลื่นเสียงพอเหมาะแก่หูของเรา, เราเป็นคนโง่หรือเราเป็นคนฉลาด ก็คิดดูเอง.

เอาที่เสียงอย่างนั้นมันก็มีไพเราะไม่ไพเราะแล้ว, ถ้าเสียงนั้นเกิดมีสัญลักษณ์หรือความหมายอย่างอื่นเข้าพ่วง เข้ามาอีกแรงหนึ่ง เช่นเป็นเสียงของหญิงหรือของชาย ที่ต่างเพศที่เราพอใจ, มันก็ยิ่งมีความหมายแห่งความไพเราะจับใจยิ่งขึ้นไปกว่านั้น ก็เลยยากที่จะวางเฉยหรือที่จะเฉยได้ต่อเสียงชนิดนั้น เรามีปัญหาเกี่ยวกับเสียง. เพียงได้ยินเสียงที่ไพเราะ, และเป็นเสียงต่างเพศที่มีความหมายมาก ก็ว่าเป็นทาสของ

ความไพเราะแห่งเสียงนั้น อย่างที่ถอนตัวไม่ขึ้น. ธรรมชาติต้องการจะให้เรา รู้ว่า เสียง เป็นเพียงคลื่นเสียงที่พอเหมาะกับหู แล้วเราก็ไพเราะ, ถ้าไม่พอเหมาะกับหู คือ มากไปน้อยไปสั้นไปยาวไป มันก็ไม่เหมาะสมแก่หู เราก็ไม่ไพเราะ.

ภูเวทนาทางจมูก.

ทีนี้ก็จะไป ดูถึงกลิ่น จมูกได้กลิ่นแล้วก็รู้สึกพอใจ, กลิ่นก็คือแก๊สที่มี ลักษณะพอเหมาะแก่ระบบประสาทที่จมูก, แก๊สที่ลอยมานั้น มีลักษณะมีปริมาณที่พอ เหมาะแก่จมูก แล้วก็ในเวลาที่ถูกต้อง สำหรับที่มันจะรู้สึกอย่างนั้น. กลิ่นที่ลอยมา กระทบจมูกนั้นมันเป็นแก๊สชนิดหนึ่ง, โดยมากก็เป็นน้ำมันที่เขาเรียกกันว่า *volatile* ที่มันระเหยออกมาจากดอกไม้ มันเป็น *volatile* ที่ระเหยออกมาจากดอกไม้มันก็เป็นแก๊ส ชนิดหนึ่ง, แล้ว ปริมาณ ของมัน พอเหมาะแก่ระบบประสาททางจมูก แล้ว ในเวลา อันถูกต้อง มัน ก็รู้สึกหอม, ถ้ามันมากคือ ช้นมาก มันก็จะไม่หอม จะรู้สึกเป็นเหม็น, หรือว่าถ้ามันมาในการใช้เวลาที่น้อยลงหรือเวลามากขึ้นไป มันก็เปลี่ยนเป็นกลิ่นอย่างอื่น คือมันจางไปหรือมันเข้มไปก็แล้วแต่. มันต้องมาใน ขนาดที่พอดี ในระยะเวลาที่พอดี จึงจะรู้สึกว่าหอม, ของบางอย่างเอามาดมจะฉุนจนรู้สึกว่าเป็นเหม็น แต่ถ้าเอาไปวางไว้ให้ไกล มันกลายเป็นกลิ่นที่คมได้และรู้สึกว่าเป็นหอม เพราะว่าเมื่อเอาไปวางไว้ให้ไกลนั้น มันมาแต่ น้อยมันมาแต่พอดีในระยะเวลาที่พอดี ก็รู้สึกต่างออกไปจากที่ว่าเอามาดมถึงจมูก มันเข้ม ช้นมากในระยะเวลาอันสั้น.

ฉะนั้น กลิ่นเหม็นกับกลิ่นหอมจะเป็นสิ่งเดียวกันก็ได้ โดยขยาย ปริมาณมาน้อยกว่ากัน เข้มหรือจางกว่ากัน ในระยะเวลาอันสั้นหรือยาวกว่ากัน, มีผู้ กล่าวไว้ว่า กลิ่นน้ำเหลืองศพเมื่อเอาไปทำโดยวิธีหนึ่งหรือให้ห่างออกไปให้จางออกไป มันก็

กลายเป็นกลิ่นหอม, แต่ถ้าเอามาทาเข้าที่จมูกตรงๆ มันก็เหม็นเหลือที่จะทนได้อย่างนี้เป็นต้น. ^๕ความหลอกลวงของความเข้มหรือจางของแก๊ส คือน้ำมันที่ระเหยได้ ภาชนะที่ จมูกของเราในลักษณะที่เข้มหรือจางเพียงไร, ในระยะเวลาอันสั้นหรือยาวเพียงไร, เราก็ ไปหลงในส่วนที่มันพอดีกับจมูกของเรา แล้วรู้สึกว่ามีหอมๆ. เอาที่นี้ก็อย่างเดียวกั นอีก ถ้าหากว่ามันมีสัญลักษณ์หรือความหมายอย่างอื่นเข้ามาปน ก็อีกเรื่องหนึ่ง, เช่นเป็นกลิ่นของผู้หญิงหรือผู้ชายต่างเพศ ที่มีความหมายมากเป็นพิเศษ, อย่างกลิ่นนั้น ^๕ก็มีความหมายเปลี่ยนไปอีก ที่จะจับใจของคนทีรู้สึกนั้นมากหรือน้อยยิ่งขึ้นไปอีก.

นี่เรารู้จักให้ชัดลงไปว่า เรื่องกลิ่นนั้นก็เป็นเพียงปริมาณของแก๊ส ที่มา กระทบระบบประสาทที่จมูกในเวลาอันถูกต้องอย่างหนึ่งๆ. มันจึงเป็นกลิ่นชนิด หนึ่งๆ. ที่แท้มันก็จะเป็นอย่างเดียวกัน. ที่จมูกมีระบบประสาทอยู่มาก กลิ่นบาง ชนิดถ้ามันแรงมันก็ทำให้ประสาทนั้นรับที่เดียวหมดมันก็จุน, ถ้ามันมาจางรับไม่หมดรับแต่ น้อยๆ มันก็ไม่จุน ลดลงมาเป็นหอม. ถ้าจางลงไปอีก มันก็จะกลายเป็นว่า ไม่หอม และไม่รู้สึกรึอะไรเลย, เราไม่ควรจะให้สิ่งที่เรียกว่ากลิ่นมันหลอกลวงเรามากถึงขนาดนั้น.

๘.๘ ดูเวหนาทกลน.

ที่นี้ก็ตามดูที่ดิน ซึ่งคู่กับรส, ^๕ที่พื้นของดินมีระบบประสาทสำหรับจะรับรู้รส. ถ้าสิ่งที่มาแตะดินนั้น ทำให้ระบบประสาทเพียงจำนวนเท่านั้น ในระยะเวลาเพียงเท่านั้น ได้รับรู้แล้ว รสนั้นก็จาง. แต่ถ้ามันมากกว่านั้น ช้าหรือเร็วกว่านั้น มันก็ไม่จาง, น้ำมันหลอกลวงหรือมันจริง ก็อยู่ที่ตรงนี้. ที่มันจะรู้สึกจางก็เพราะเหตุที่ว่ามันมี ^๕สิ่งที่มา กระทบดิน ซึ่งเต็มไปด้วยปลายประสาทที่คอยรับรสนั้นพอเหมาะทั้งขนาด และทั้ง เวลา, ขนาดก็ต้องพอเหมาะ, เวลาก็ต้องพอเหมาะ มันจึงจะปรากฏเป็นความจาง.

ถ้าทำให้มันจางลงไป เช่นเอาน้ำเติมลงไปมันก็ไม่อร่อย, หรือใช้เวลามากไปหรือสั้นไป มันก็ไม่อร่อย มันต้องเวลาเท่านั้นและขนาดเท่านั้นมันจึงจะอร่อย, ที่ไม่อร่อยก็คือตรงกันข้าม, แล้วเราก็ชอบใจหลงไหลในส่วนที่พอเหมาะ เกิดรู้สึกอร่อย, แล้วก็ชัดเจนในส่วนที่ไม่รู้สึกอร่อย อาจจะค่าแม่ครัวก็ได้ เมื่อไม่รู้สึกอร่อยขึ้นมา เพราะว่าเรามันโยงเกี่ยวกับความอร่อยหรือความไม่อร่อยนั้นมากเกินไป ไม่รู้สึกว่ามันเป็นเพียงความรู้สึกที่ลึ้นที่จะเป็นไปตามอำนาจของสิ่งที่มากระทบโดยขนาดและเวลาที่พอเหมาะหรือไม่เท่านั้นเอง.

ดูเวทนาที่ร่างกาย.

ทันทีที่มา ดูที่ผิวหนัง หรือ ร่างกาย เมื่อมีอะไรมากระทบผิวหนัง รู้สึกเป็นสุข ก็เพราะว่าสิ่งที่มากระทบ นั้นมัน ทำให้ระบบประสาทที่ผิวหนังได้รับรสมากที่สุดที่, ระบบประสาทได้รับมาก ถูกกระตุ้นมาก ก็รู้สึกสบายหรืออร่อย. ของที่นี้มีมวล มากระทบผิวหนัง เพราะความที่มันอ่อนและนิ่มนวล มันทำให้ระบบประสาทรับได้มาก, ถ้ามันแข็งกระด้างหรือมันขรุขระ มันก็รับน้อยหรือรับห่างไป มันก็ไม่รู้สึกสบาย. ฉะนั้น ยิ่งละเอียดอ่อนและยิ่งนิ่มนวล ทำให้ระบบประสาทรับคราวเดียวมาก ๆ ก็รู้สึกสบายและพอใจและอร่อยทางผิวหนัง, มันเป็นการกระทบ ประสาทผิวหนัง ที่มีขนาดพอเหมาะและมีเวลาพอเหมาะ, เราไม่ได้ศึกษาเรื่องนี้.

เราเอาแต่ว่า มันสบายแก่ผิวหนังหรือไม่สบายแก่ผิวหนัง, เราก็ชอบสัมผัสที่สบายแก่ผิวหนัง ก็มีความนิ่มนวลอย่างยิ่ง, ของขรุขระมากกระทบมันก็รู้สึกน้อย ถ้าของละเอียดมากกระทบมันก็ยังรู้สึกมาก, ถ้าช่วยทำให้มันเปียกให้มันอ่อนนุ่มมาก มันก็ยังรู้สึกรับรสมาก มันก็ยังได้รับความรู้สึกนั้นมาก นี่เป็นความหลอกลวงของขนาดและเวลา ที่มาเกี่ยวข้องกับระบบประสาทที่ผิวหนังเท่านั้นเอง, ระบบผิวหนังนี้ก็เหมือนกันอีก

ถ้ามีความหมายที่สองเข้ามาประกอบด้วย คือสัญลักษณ์หรือความหมายของเพศหญิง เพศชาย เข้ามาประกอบอีกส่วนหนึ่ง, มันก็ยิ่งมีความหมายมากขึ้นไป, เช่นเดียวกับ รูป เสียง กลิ่นและรส. ฉะนั้น เราจึงหลงใหลการสัมผัสทางผิวหนัง ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความรู้สึกทางเพศ ยิ่งไปกว่าทางตา ทางหู ทางจมูก และทางลิ้น, จึงมีปัญหามากในการกระทบทางผิวหนัง, จะต้องศึกษาเข้าใจให้ถี่.

กุเวหนาทใจ.

คู่สุดท้ายใจกับธัมมารมณ, จิตใจ ของคนธรรมดา ประกอบอยู่ด้วยความรู้สึกสำคัญ คือเป็นตัวตน, เป็นตัวกู—ของกู. ถ้าเรื่องที่เข้ามากระทบใจ มันสนับสนุน หรือขัดก่อกม ความรู้สึกแห่งตัวกู—ของกู มันก็รู้สึกสบายแก้ไข, เช่นว่า ไครมาสรรเสริญเยินยอ มันก็สนับสนุนความรู้สึกแห่งตัวกู ก็สบาย, ถ้าไครมาขัดคอไครมาตำเราก็อไม่ชอบ เพราะมันไม่มาสนับสนุนความรู้สึกแห่งตัวกู—ของกู ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญ ของจิตใจตามธรรมดา. ฉะนั้น ธัมมารมณที่มากกระทบใจนั้น มันก็มีความหมายต่างกันว่ามันมา สนับสนุนความรู้สึกสัญชาตญาณแห่งตัวกู ประเล้าประโลมความรู้สึกอันนี้, หรือว่า มันมา เป็นอุปสรรคขัดขวางทำลาย. นี้เราจึงยินดีในร้ายตามแต่อารมณ์ที่เรา ได้รับ แม้ที่สุดแต่เราคิดนึกเอาเอง ไปในทางให้เกิดความหวาดกลัว กลัวตายขึ้นมา มันก็ ไม่สนับสนุนความเป็นอยู่แห่งตัวกู มันก็ไม่สบาย, ถ้าเผชิญเราคิดนึกไปในทางผันหวาน อะไร ๆ ก็ดีไปหมด มันก็รู้สึกสบาย อย่างนี้เป็นต้น. นี้มนอกกับธัมมารมณ มันก็ให้ เกิดความรู้สึกที่เป็นสุขหรือเป็นทุกข์, เป็นเวหนาทที่เป็นสุขหรือเป็นทุกข์.

อายตนะทั้ง ๖ ให้เกิดสุข — ทุกข์ได้ตามธรรมชาติ.

ฉะนั้น ขอให้ศึกษาให้ดี ว่าอายตนะทั้งหก นั้นมันมีหลักเกณฑ์โดยธรรมชาติของมันอย่างนี้ ก็มัน จะให้ความรู้สึกที่เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ได้ตามธรรมชาติ นั้นก็ส่วนหนึ่ง ซึ่งมีความหมายในชั้นแรก, ที่นั่นถ้ามันมีความหมายชั้นหลังแทรกเข้ามา เป็นความหมายที่เกี่ยวกับสัตว์บุคคลที่รักที่พอใจของเพศตรงกันข้าม บุคคลที่รักที่ไม่รักอะไรอย่างนี้ มันก็มีความรู้สึกรุนแรงยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม. จะสรุปความสักที่หนึ่งก็ว่า ตา จะรู้สึกสบายอรร้อยแก่ตา เมื่อมีกลิ่นแสงที่พอเหมาะมากกระทบตา และมีความหมายตรงกับที่เขาคต้องการ เสียง จะไพเราะเมื่อคลื่นเสียงนั้นมันพอเหมาะมากกระทบประสาทหู พอเหมาะแก่ประสาทหูทั้งโดยขนาดและโดยเวลา มันก็เป็นเสียงที่ไพเราะ, กลิ่น ที่หอมมากกระทบจมูกก็เพราะว่าเกิดที่มันลอยมากกระทบระบบประสาทจมูกนั้น มันพอเหมาะทั้งโดยขนาดและทั้งโดยเวลา, ลิ้น ที่มันรู้สึกอร่อยที่ลิ้น ก็เพราะว่ามีอะไรมากกระทบระบบประสาทของลิ้นที่พอเหมาะ ทั้งโดยขนาดและโดยเวลาที่ทำให้รู้สึกอร่อย, ผิวหนัง รู้สึกนุ่มนวลสบายก็เพราะว่าสิ่งที่มากระทบนั้น มันพอเหมาะกับระบบประสาทที่ผิวหนังนั้น ทั้งโดยขนาดและทั้งโดยเวลา, ใจ รู้สึกเป็นสุข ก็ต่อเมื่ออารมณ์ที่มากระทบนั้น มันสนับสนุนแก่ระบบสัญชาตญาณแห่งตัวกู — ของกู มันก็รู้สึกสบายและเป็นสุข ถ้ามันมาขัดข้องขัดขวาง มันก็ไม่รู้สึกสบายและเป็นสุข.

เวทนาเป็นเพียงความรู้สึกเท่านั้น, เป็นมายา.

ฉะนั้น ขอสรุปความว่า สิ่งที่เรียกว่าเวทนานั้น มัน เป็นเพียงความรู้สึกเท่านั้น, อย่าให้ความหมายอะไรแก่มันเลย, อย่าให้ความหมายแก่มันมากไปกว่านั้นเลย, มันเป็นเพียงความรู้สึก ที่เป็นความรู้สึกไปตามธรรมชาติทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น

วิฤตการณ์ทั้งหลายในโลกนี้มันมาจากเวทนา คือความรู้สึกรักและโกรธ ในปัจจุบันนี้ในโลกนี้ มีปัญหา มีวิฤตการณ์ มีอาชญากรรมทางเพศ อย่างน่าอับอายใจ, แม้ในที่ทุกหนทุกแห่งทั่วไปทั้งโลกนี้ ต้นเหตุของมันมาจากความหลงในเวทนาทั้งนั้น เคียงมันก็มีมากขึ้น ปรากฏว่าคนไม่มีศีลธรรมมากขึ้น, การฆ่าพ่อฆ่าแม่ก็มากขึ้น, การข่มขืนลูกสาวของตนเองก็มีมากขึ้นในหน้าหนังสือพิมพ์ เพราะว่าไปสนใจแต่เรื่องของเวทนา, ไม่มาสนใจเรื่องธรรมะเรื่องความจริงเรื่องศีลธรรม, ไปสนใจแต่เรื่องเหยื่อของกิเลส ที่เขาปรับปรุงให้มันก้าวหน้ายิ่งขึ้นในโลกนี้ มันจึงมีอาชญากรรมมากขึ้น.

ฉะนั้น เราควรจะศึกษาให้เข้าใจ อย่าให้มันหลอกเราได้, ขอให้เราศึกษาอายตนะทั้งหก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้ดี จนกระทั่งว่าเราเป็นนายของมัน, อย่าให้มันเป็นนายเหนือเรา เราอย่าไปเป็นทาสของอายตนะเลย, เราเป็นนายของอายตนะดีกว่า. นี่เรื่องอายตนะเป็นอย่างไร, มีเรื่องจะพูดอีกมาก กลัวว่าเวลาจะไม่พอ แต่ก็พูดตามที่จะพูดได้.

ควบคุมอายตนะให้ถูกต้อง จักพ้นกรรมเก่า.

เอาที่หนักมาตั้งปัญหาอย่างอื่นอีก แต่ก็ยังคงเกี่ยวกับอายตนะอยู่นั่นเอง, ถ้าใครกลัวผลกรรมเก่าจะมาถึง ก็จงควบคุมอายตนะให้ถูกต้อง, นี่ฟังดู ถ้าใครกลัวว่าผลกรรมเก่าจะมาถึง จะต้องทนทรมานเป็นทุกข์ แล้วก็จงควบคุมอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ ไว้ให้ถูกต้อง, แล้วมันก็ป้องกันได้ไม่ให้ผลกรรมเก่ามาถึง.

พวกอื่นพวกลัทธิอื่น เขาสอนว่า สุขเวทนาทุกขเวทนามันเป็นผลของกรรมเก่า, เก่าก่อนแต่ชาติก่อนโน้น ฉะนั้นเราจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้, แล้ว บางพวกสอนว่า สุขเวทนาทุกขเวทนา

มันเป็นเพราะพระเป็นเจ้าของเจ้าเขากำหนดไว้ บังคับให้ หรือว่าส่งลงมาโดยพระเป็นเจ้าของบ้านศาลให้. ที่นี้ อีกพวกหนึ่งก็ว่า สุขเวทนาทุกขเวทนามันไม่มีเหตุมีปัจจัยอะไร มันเกิดเองดับเอง ลอย ๆ อย่างนั้น, เรา ก็ บังคับมันไม่ได้.

พระพุทธเจ้าท่านว่าไม่ใช่อย่างนั้นไว้อย่างไร, เราจะต้องควบคุมได้ เพราะว่าสุขเวทนาทุกขเวทนามันเป็นเรื่องของปัจจัยสมุปบาท, ถ้าเราทำผิดไม่มีสติ สัมปชัญญะควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็จะเกิดกระแสแห่งปัจจัยสมุปบาทตามลำดับ ๆ จนเกิดเป็นทุกข์ได้. ถ้าเรามีความรู้พอสติสัมปชัญญะพอ แต่ละวัน ๆ ควบคุมการปรุงแต่งที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างถูกต้อง มันก็ไม่เกิดปัจจัยสมุปบาทที่จะมีความทุกข์ขึ้นมาได้.

นี่เรามีสติสัมปชัญญะปฏิบัติถูกต้องในเรื่องของปัจจัยสมุปบาท ไม่ให้เกิดผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ที่มันหลอกเราได้อย่างที่ว่ามาแล้ว, เราก็ไม่เป็นทุกข์. นี่เรียกว่าเราอยู่อย่างถูกต้อง ก็ไม่มีความทุกข์, เราอยู่อย่างถูกต้อง ก็ไม่สร้างอนุสัยที่จะให้เกิดกิเลสและความทุกข์, อนุสัยที่มีอยู่ก่อนมันก็ไม่ได้อัจฉริยะ มันก็ร้อยหรือไปร้อยหรือไป คือเราไม่เกิดกิเลส มันก็ไม่เพิ่มอนุสัยของกิเลส, แต่มันลดอนุสัยของกิเลสอยู่โดยไม่เป็นทุกข์โดยถูกต้อง, ไม่เพิ่มอนุสัยของกิเลส อนุสัยของกิเลสมันก็จะหมดไปจนกระทั่งบรรลธรรมสูงสุด คือทำลายความรู้สึกว่าตัวตนเสียได้ ไม่มียึดมั่นว่าตัวตนอีกต่อไป ก็ไม่มีอะไรที่จะเป็นที่ตั้งของความทุกข์และความสุข, มันก็พ้นสมัยที่กรรมจะมาทำอะไรให้เป็นทุกข์หรือเป็นสุขได้ เพราะว่าเราควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไว้อย่างถูกต้อง, ไม่ให้โอกาสแก่ความทุกข์ที่จะเกิดขึ้น ข้อนี้ก็อยากจะทำให้จำไว้ด้วยว่า พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ตรัสว่า ความสุขหรือความทุกข์นี้เป็นผลของกรรมเก่า, ท่านว่ามันเป็นผลของปัจจัยสมุปบาท ที่เราควบคุมได้หรือไม่ควบคุมได้ ที่นี้เอง. ถ้าเราควบคุมกระแสปัจจัยสมุปบาทที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้แล้ว มันก็ควบคุมความทุกข์ได้ มันไม่เกิดขึ้น จนไม่อาจจะเกิดขึ้นในที่สุดถึงที่สุด.

ถ้าผู้ใดกลัวผลกรรมเก่าจะมาถึง ก็จงควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้ดีที่สุด ให้ถูกต้องที่สุด ตามกฎของปฏิจสุมุปาบท ซึ่งเป็นคำสอนที่สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา จนถึงกับ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ผู้ใดเห็นปฏิจสุมุปาบทผู้นั้นเห็นธรรม, ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นตถาคต, ขนาดที่ว่าเห็นพระพุทธเจ้ามีพระพุทธเจ้าอยู่กับเรา ความทุกข์ก็เกิดขึ้นไม่ได้, เมื่อเกิดขึ้นไม่ได้ตลอดไป มันก็มีความเจริญก้าวหน้าไปตามทางธรรมะ จนหมดอหังการมมังการมานานุสัย —อนุสัยแห่งความสำคัญมั่นหมายว่าตัวกูว่ของกู นั้นมันหมดไป, แล้วมันก็เลิกกัน กรรมใหม่ก็ไม่ทำ กรรมเก่าก็หมดไป มันก็เลิกกัน อย่างนี้, เพราะว่าเราสามารถควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไว้อย่างถูกต้อง. นี้มีอีกหลายประเด็นที่จะต้องพูดเกี่ยวกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แต่เวลามันก็มากไปแล้วจนหมดแล้ว อาตมาก็หมดแล้วคือเหนื่อยแล้ว, ดังนั้นจึงต้องขอยุติไว้ ที่เหลืออีกเยอะแยะนี้ เอาไว้พูดกันคราวอื่น.

ในที่สุดนั้นก็ขอยุติการบรรยายนี้ด้วยการชักเตือนท่านทั้งหลายว่า ธรรมะในฐานะเป็นวิทยาศาสตร์นี้ ท่านจงมองดูมันในฐานะเป็นวิทยาศาสตร์อย่างทีกล่ามาแล้ว อย่าให้มันเป็นเรื่องลึกลับ, แล้วไปเชื่อกันอย่างมงงาย, ให้หมดความเป็นเรื่องลึกลับ ให้กลายเป็นเพียงเรื่องลึกลับ แม้จะลึกลับอย่างไรก็ไม่ลึกลับแก่เราอีกต่อไป, เพราะเราเข้าใจเรื่องอายตนะทั้งหก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างที่ว่ามาแล้ว มีการควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้ถูกต้อง ตามรูปแบบที่เรียกว่าวิทยาศาสตร์, แต่ว่าเป็นวิทยาศาสตร์ในทางจิตใจ ไม่ต้องมงงาย, ไม่ต้องอาศัยภาคคะเนอย่างปรัชญา หรืออย่างตรรกวิทยา. ขอให้เอาไปใช้ให้เป็นประโยชน์, ไม่เสียทีที่เป็นพุทธบริษัท หรือว่าเกิดมาเป็นมนุษย์ และได้พบพระพุทธศาสนา.

อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้ ให้โอกาสพระคุณเจ้าได้สวดบทพระธรรม เพื่อส่งเสริมกำลังใจในการประพฤติปฏิบัติ ตามพระพุทธโอวาทต่อไป.

ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์

— ๗ —

๑๘ สิงหาคม ๒๕๒๒

ความลับของอายตนะเป็นสิ่งที่ต้องเปิดเผย (ต่อ).

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ เป็นครั้งที่ ๗ แห่งภาคอาสัพพัญญาในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์ ต่อไปตามเดิม แต่โดยเฉพาะในวันนี้จะได้กล่าวโดยหวัช้อย่อยว่า ความลับของอายตนะเป็นสิ่งที่ต้องเปิดเผย อีกครั้งหนึ่ง เพราะการบรรยายโดยหวัชอันในครั้งที่แล้วมา ยังไม่จบ, จึงเป็นการบรรยายต่อในวันนี้. แต่เนื่องด้วยเหตุที่ท่านทั้งหลาย เป็นผู้มาใหม่ในวันนี้ ไม่เคยฟังมาแต่ต้น และที่เป็นนักเรียนก็มี จึงขอทบทวนข้อความที่กล่าวมาแล้วบ้าง ตามสมควรเท่าที่จำเป็น ก็เพื่อให้ฟังถูกนั่นเอง.

[บททวน.]

การบรรยายชุดนี้ มุ่งหมายจะให้พ้นจาก ความที่เราตกเป็นทาสของความ ลึกลับ เราเป็นทาสของความลึกลับ เราไม่อาจจะเป็นนายของความลึกลับ ฉะนั้น เรา จึงแก้ปัญหาต่าง ๆ ไม่ได้ เพราะมันลึกลับ, เราต้องทำลายให้หมดความลึกลับ แม้ ว่ามันจะลึกซึ้งสักเท่าไร ต้องไม่มีอะไรลึกลับสำหรับมนุษย์เรา จึงจะเป็นการสมควร.

สิ่งที่เราไม่รู้มันก็ยังลึกลับ พอเรารู้มันก็ไม่ลึกลับอะไร, บางอย่างมัน ที่ลึกลับ เพราะว่าเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับโดยไม่ถูกต้อง ทั้งที่ว่าสิ่งนั้น ๆ มันก็คือตัว เราหรืออยู่ที่ตัวเรา หรือ ชีวิตอย่างที่เราเรียกกันเอง. ถ้าชีวิตยังเป็นสิ่งที่ลึกลับ เราก็คำ รังชีวิตนั้นให้เป็นปกติสุขไม่ได้ มันยังมีปัญหา. ฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่า ชีวิตต้องไม่ เป็นสิ่งที่ลึกลับแก่เรา. ฉะนั้น ขอให้ทุกคนสนใจให้ดี ๆ โดยเฉพาะนักเรียนทั้งหลาย ซึ่งเรียกว่ายังอยู่ในวัยเรียน เป็นผู้ที่ตั้งต้นชีวิตด้วยการเรียน, เราจะเรียนเพื่อให้ชีวิตนี้ ไม่เป็นความลึกลับแก่เรา.

เมื่อกล่าว โดยทางของพระพุทธศาสนา สิ่งทีลึกลับในชีวิตนี้ ระบุมา ยังสิ่งที่เรียกว่าอายตนะ นั้นเอง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หกอย่างนี้ ซึ่งเป็น ภายใน, ขอให้ทุกคนรู้สึกโดยประจักษ์ ต่อสิ่งที่เรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของ ตน ๆ, แล้วก็ให้รู้ต่อไปว่า นี่แหละเป็นจุดตั้งต้น ที่ทำให้เกิดสิ่งลึกลับ หรือมันเป็นความ ลึกลับอยู่ในตัวมันเอง, ซึ่งเราจะต้องทำให้กลายเป็นสิ่งที่เปิดเผย แม้ว่าเรื่องนั้น จะละเอียดลึกซึ้งเพียงไร ก็ไม่ให้เป็นความลึกลับอีกต่อไป, แต่ให้เป็นสิ่งที่เปิดเผย.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสเรียก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ว่าโลก ก็มี และเป็นที ติ่งของ นรก ก็มี เป็นทีติ่งของ สวรรค์ ก็มี คืออะไร ๆ มันสำเร็จอยู่ที่สิ่งที่เรียกว่า ตา หู จมูก

ล้น ภาย ใจ, มันจะเป็นอะไรก็ได้ แล้วแต่เหตุปัจจัย, ถ้าเรารู้เท่าทัน ก็จะสามารถควบคุมให้เป็นไปตามที่ควรจะปรารถนา. เมื่อตะก็เรียกว่าอายตนะ เราจะพูดกันถึงความลับของอายตนะ, ขอให้ทุกคนโดยเฉพาะนักเรียนนี้ รู้จักสิ่งที่เรียกว่าอายตนะให้ดีเป็นพิเศษ.

ควรรู้จักความหมายของอายตนะ.

ที่เรียกว่าอายตนะ มีใจความว่า เป็นเครื่องติดต่อก็ได้ หรือเป็นสิ่งที่อาจจะติดต่อ ก็ได้ และเป็นสิ่งที่ควรใช้ในการติดต่อ, ในระดับสุดท้ายสูงสุดก็คือเป็นสิ่งที่เราจะต้องถึงให้ได้เป็นพิเศษ ซึ่งได้แก่พระนิพพาน. พระนิพพาน จะคืออะไร เมื่อยังไม่เข้าใจก็ขอให้ถือเอาใจความแต่เพียงว่า สิ่งสูงสุดที่มนุษย์จะถึงให้ได้ไม่มีอะไรสูงสุดไปกว่านั้น นั่นก็ยัง อยู่ในวิสัยที่เป็นอายตนะ ก็จะต้องถึงให้ได้ ติดต่อกันให้ได้, และการติดต่อนั้น ก็ไม่พ้นไปจากการที่จะต้องอาศัย ตา หู จมูก ล้น ภาย ใจ ซึ่งเป็นอายตนะตามธรรมดาๆ นี้เอง.

สรุปความว่า ให้ทุกคนรู้ให้ชัดลงไปว่า ทุกสิ่งทุกอย่าง, ทุกสิ่งทุกอย่างจริงๆ ไม่ยกเว้นอะไร มีปัญหาเนื่องกันอยู่กับสิ่งที่เรียกว่า ตา หู จมูก ล้น ภาย ใจ, เราจะเป็นสุขก็ดี เป็นทุกข์ก็ดี หรือจะขึ้นไปอยู่เหนือความสุขทุกข์โดยประการทั้งปวงก็ดี เป็นปัญหาที่เนื่องกันอยู่กับสิ่งที่เรียกว่าอายตนะ คือ ตา หู จมูก ล้น ภาย ใจของเรา, ถ้าเราทำถูกต้องต่อสิ่งเหล่านี้ ก็คืออายตนะเหล่านี้แล้ว มันก็จะหมดปัญหา.

ดับทุกข์สิ้นเชิงอยู่ที่ทำถูกต้องกับอายตนะ.

สิ่งสูงสุดที่เรามุ่งหมาย ก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าความดับทุกข์สิ้นเชิง จะดับทุกข์สิ้นเชิงก็ต้องอยู่ที่การกระทำที่ถูกต้อง เกี่ยวกับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, หรือว่าเรา仍将อยู่ในโลกนี้ยังไม่ไปนิพพาน เราก็ต้องกระทำให้มันมีความถูกต้องที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ถ้าเราทำผิด ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็สร้างนรกขึ้นมา, แล้วก็เป็นที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นเอง. ถ้าเราทำถูกต้อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็จะสร้างสวรรค์ขึ้นมา, แล้วก็เป็นที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นเอง, ทำผิดหรือทำถูกอย่างไรนั้นต้องคอยพูดกันต่อไป. เคียงนี้ ขอให้ทุกคน มีความเข้าใจ มองเห็นความสำคัญอย่างยิ่ง ของสิ่งที่เรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ปัญหาทุกอย่างมันเกิดขึ้นแก่มนุษย์เรา ไม่ว่าปัญหาอะไรหมด ก็มาจากการที่เราทำผิด ทำให้ถูกต้องเกี่ยวกับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเราเอง, และปัญหาเหล่านั้นจะหมดไป ก็ต่อเมื่อเราทำถูกต้องกับสิ่งที่เรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, มันเป็นอย่างนี้; ฉะนั้น จึงชักชวนอย่างยิ่งหรืออย่างมาก ให้มาสนใจกับสิ่งที่เรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

เด็ก ๆ จะเป็นเด็กดีเด็กเลว มันก็อยู่ที่เขาทำผิดหรือทำถูกเกี่ยวกับเรื่องทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, จะเป็นเด็กดีเด็กเลว หรือจะเป็นเด็กดีเด็กฉลาด เด็กอ่อนน้อม มันก็อยู่ที่เขากระทำถูกหรือกระทำผิด ต่อสิ่งที่เรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ฉะนั้น ขอชักชวนให้เด็กให้ตกลงไปถึงความจริงที่ว่า เมื่อเรากลอดออกมาจากท้องแม่ใหม่ๆ นั้น มันยังไม่มีอะไร เหมือนกับว่ายังไม่มีโลกนี้ก็ได้ เพราะว่า ตา หู

จุมุก ล้น กาย ใจ ยังไม่ทำงาน, ต่อมาไม่กี่ชั่วโมงหรือไม่กี่วัน ตา หู จุมุก ล้น กาย ใจ มันทำงานตามหน้าที่ของมัน มันก็รู้สึกต่อสิ่งต่างๆ ทั้งหกทางนั้น, โลกทั้งปวงจึงปรากฏแก่เรา คือแก่เด็กคนนั้น.

เมื่อ ตา หู จุมุก ล้น กาย ใจ ยังไม่ทำงาน หรือยังไม่อาจจะทำได้ ด้วยเหตุใดก็ตาม โลกนี้ก็มีได้มี, คือเท่ากับไม่มีหรือเหมือนกับไม่มี. แต่พอ ตา หู จุมุก ล้น กาย ใจ ทำหน้าที่ได้ มันก็รู้สึกได้ทาง ตา หู จุมุก ล้น กาย ใจ, มันก็มีอะไรเข้ามาๆ ครอบ. นี่แหละคือสิ่งที่เรียกว่า “โลก” สมกับที่ **พระพุทธเจ้าตรัสว่า** **สิ่งที่เรียกว่าโลกๆ นั้นคือ ตา หู จุมุก ล้น กาย ใจ** **คู่กับอารมณ์ของมัน คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์.** เมื่อรู้จักตา หู จุมุก ล้น กาย ใจแล้ว ก็ขอให้รู้จัก รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์, ไม่ยากที่จะเข้าใจเพราะใครๆ ก็รู้ว่า เรามีตาแล้วเราก็เห็นรูป เพราะฉะนั้นรูปก็คู่กับตา, เรามีหูก็ได้ยินเสียง เสียงก็คู่กับหู, เรามีจุมุกก็ไต่กลิ่น กลิ่นก็คู่กับจุมุก, เรามีลิ้นสำหรับสัมผัสรส รสที่จะรู้ได้ด้วยลิ้นก็คู่กับลิ้น, เรามีผิวหนัง มีกายที่มีสัมผัสความรู้สึก ก็รู้สึกต่อสิ่งที่เข้ามากระทบกาย, นั่นเขาเรียกว่าโผฏฐัพพะ, อยากรจะเรียกตามพระบาลีว่าโผฏฐัพพะ ชาวบ้านทั่วๆ ไปมักจะเรียกว่าสัมผัส อย่างนั้นมันกำกวม มันไปกินความถึงอันอื่นก็ได้. ขอให้ช่วยจำไว้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่มากระทบที่ผิวหนัง จะต้องเรียกมันว่าโผฏฐัพพะ.

ศึกษาให้รู้จักคำว่าธรรมารมณ์.

ทั้งเรามีใจรู้สึกได้ รู้สึกต่อความคิดนึก หรือความรู้สึกความจำหรืออะไรก็ได้ ก็เรียกว่า ธรรมารมณ์, สิ่งเหล่านั้นเรียกว่า ธรรมารมณ์สำหรับมารู้สึกแก่ใจ มาเป็นอารมณ์สำหรับจิตใจจะรู้สึก. แม้จะฟังยากลำบากเป็นภาษาบาลีสำหรับนักเรียน ฟัง

ยากก็ขอให้ท่านฟังและจำไว้, โดยเฉพาะคำว่า โสภณรัฐัพพะ กับ ธัมมมารมณฺ์ เพราะไม่ค่อยจะคุ้นหู, อุตสาห์จำไว้เสียสักหน่อยก็จะหมดปัญหา ว่าในโลกนี้ทั้งหมด ทุกโลกก็โลกก็จักรวาลก็ตามใจ มนุษย์เรารู้สึกมันได้แต่เพียง ๖ ทาง คือทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ถ้ามันจะมีอะไรอีกเราก็รู้ไม่ได้ เพราะเราไม่มีอายตนะสำหรับไปรู้มัน ฉะนั้นเราจึงรู้จักกันแต่เพียงหกอย่าง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เท่าที่เรามี, ในโลกนี้มันจะมีอะไรบ้าง ก็ไม่มีอะไรนอกไปกว่าสิ่งที่เราจะรู้ได้ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

เป็นอันว่าโลกทั้งหมดอันใหญ่โตมหาศาลยิ่งกว่าที่จะคำนวณได้มันก็มีมารวมไต่อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, เมื่อ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำงานหรือทำหน้าที่โลกนี้ก็ปรากฏแก่เรา, ฉะนั้น อารมณฺ์ทั้งหลายที่มากกระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นแหละคือโลก, นี้รู้จักโลกกันอย่างนี้ เรียกว่ารู้จักโลกในภาษาธรรมะ เป็นธรรมาธิษฐาน. ที่เรียนในโรงเรียนนี้ รู้จักกันแต่โลกแผ่นดิน, แล้วก็มีอะไรต่างๆ อยู่ในโลกแผ่นดิน รวมทั้งคนด้วย นั่นมันเป็นโลกอย่างวัตถุ, โลกในภาษาคน ไม่ลึกซึ้งอะไร ส่วนโลกในภาษาธรรมภาษาจิตใจนี่มันลึกซึ้ง มันกลายเป็นเรื่องความหมายไปหมด, เป็นนามธรรมไปหมด.

ภาษาธรรมเราไม่ถือว่า วัตถุเหล่านั้นมันจะเป็นโลก, แต่เราถือเอาความรู้สึกที่เกิดจากสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นโลก, ถ้ามันไม่มารู้สึกแก่ใจโดยผ่านทางตา หู จมูก ลิ้น กาย มันก็ไม่มี. สิ่งที่มารู้สึกได้นี้ มันเป็น ความหมายเป็นคุณค่า ในทางความหมาย เช่น รูปอย่างนี้ มันมีคุณค่าให้เกิดขึ้นทางตา คือความรู้สึกสบายตาหรือไม่สบายตา, ไม่ใช่หมายถึงตัวรูปภาพล้วนๆ มันหมายถึง คุณค่าของภาพนั้นๆ ที่มาทำให้ตัวรู้สึกสบายตาหรือไม่สบายตา, เสียงก็เหมือนกัน คุณค่าที่ทำให้รู้สึกสบายหูหรือไม่สบายหู นี้คุณค่าของเสียง, กลิ่นก็ทำให้รู้สึกสบายจมูกหรือไม่สบายจมูก, รสก็ทำให้สบายลิ้นหรือไม่สบายลิ้น, โสภณรัฐัพพะก็ทำให้สบายผิวหนังหรือไม่สบายผิว

หนัง, ธัมมารมณก็ทำให้สบายใจหรือไม่สบายใจ. นี่มันเป็นภาษาธรรมและมุ่งหมายเป็นทางนามธรรมมากกว่าที่จะเล็งถึงวัตถุ. เรา รู้จัก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้ลึกกลงไปถึงข้อที่ว่า มันสามารถรู้คุณค่าหรือความหมายของสิ่งที่มากระทบมัน. เป็นอันว่าเรา รู้จัก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรา และรู้จักสิ่งที่มากระทบมัน คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ.

หลักเกณฑ์ในการรู้จักคุณค่าของอายตนะ. อายตนะที่เป็นคู่ปรองให้เกิดวิญญาณ.

การที่จะรู้จักมัน ก็มีหลักเกณฑ์หรือหลักการอย่างที่ *พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้* :
คู่แรก คือ ตา เมื่อได้กระทบกันเข้ากับรูป อย่างที่เดี๋ยวนี้เราก็ลืมตาอยู่ แล้วก็มีภาพที่มากระทบตา ตากระทบกับภาพหรือรูปนั้นแล้ว ก็เกิดการเห็นทางตา นี้เรียกว่าจักขุ-วิญญาณ เป็นวิญญาณที่ ๑, ถ้าเสียงกระทบหูก็เกิดโสตวิญญาณ เป็นวิญญาณที่ ๒, ที่ ๓ กลิ่นกระทบจมูกก็เกิดฆานะวิญญาณ วิญญาณทางจมูก, ที่ ๔ รสกระทบลิ้นก็เกิดชีวหาวิญญาณ คือวิญญาณทางลิ้น, ที่ ๕ โผฏฐัพพะมากระทบผิวหนังก็เกิดกายวิญญาณ เป็น วิญญาณทางกาย ทางผิวหนัง, ที่ ๖ ธัมมารมณรู้สึกลึคนึกเกิดขึ้นในใจก็กระทบใจ ก็เรียกว่า มโนวิญญาณ คือวิญญาณทางใจ มีอันดับตั้งแต่หนึ่งถึงหกมันเป็นทมาตั้งแต่แรก แล้วมันก็เป็นทกระเรื่อยๆ ไปตามลำดับ.

ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า สิ่งเหล่านี้ไม่ได้เป็นของที่เที่ยงแท้แน่นอน ตายตัว, มันเกิดขึ้น ปรุ้งแตงกัน, ทำหน้าที่ของมัน จึงจะเรียกว่ามันมีอยู่, เช่นตาถ้าไม่ได้เห็นรูป ก็มีค่าเท่ากับไม่มีตา, นี่แปลกหน่อย เต็ก ๆ ช่วยจำไว้ด้วยว่า ในทางพุทธศาสนานั้นเรามีคำพูดที่แปลกออกไปจากที่เราใช้กันอยู่, อย่างเรารู้สึกว่าเรามีตาอยู่

ตลอดเวลาจนกว่าจะตาย. แต่ทางธรรมะทางพุทธศาสนานั้นจะถือว่า เรามีตาต่อเมื่อตาทำหน้าที่ของมัน คือเห็นรูป พอมีสิ่งมากระทบตา ตาเห็นรูป นี้จึงจะเรียกว่าตามีหรือตาเกิดขึ้นมา พอเรื่องเห็นรูปเสร็จแล้วเลิกไปแล้ว ก็เรียกว่าตาคับลงไป คล้าย ๆ กับพูดว่าตาเกิดขึ้นมาเมื่อเห็นรูป พอเห็นเสร็จแล้วตาก็ตายไป จนกว่าจะมีการเห็นรูปใหม่ ตาก็เกิดขึ้นมาอีก เสร็จแล้วตาก็ตายไป. หูก็เหมือนกัน เมื่อได้ฟังเสียงทำหน้าที่ฟังเสียง ก็เรียกว่าหูเกิดขึ้น ฟังเกิดขึ้นเมื่อมีการทำหน้าที่ฟังเสียง จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เหมือนกัน, ถือหลักที่ว่า มันเกิดขึ้นหรือมีอยู่ชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น ในขณะที่มันทำหน้าที่ของมัน หลังจากนั้น เรียกว่ามันดับหรือมันไม่มี.

นี่ภาษามันแปลกกันอยู่อย่างนี้ แล้วก็เทียบตัวเองเถอะว่าอันไหนมันลึกกว่า, อันไหนมันลึกซึ้งกว่า ที่จะพูดว่าตามีอยู่ตลอดเวลา เราจะพูดว่าตาเกิดขึ้นเมื่อมีการเห็นรูปแล้วตาก็ดับไป. นี่เขา ต้องการจะให้เรามองเห็นว่า มันไม่เที่ยงมันเปลี่ยนแปลง มันปรุ่ดต่าง กันอย่างนี้, มันจึงมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย. ฉะนั้น เรารู้ไว้ทั้งสองอย่างแหละ ทั้งภาษาธรรมดาเรามีตาตลอดเวลา, และภาษาธรรมะอันสูง เรามีตาเฉพาะเวลาที่ตาทำหน้าที่ของตา คือเห็น รูป, ถ้าเห็นว่ามันลึกซึ้งหรือว่ามันยุ่งยากนัก ก็จำไว้ก่อนก็แล้วกัน.

เวทนาปรากฏเมื่ออายตนะทำหน้าที่.

ที่นี้เมื่อตาเห็นรูปก็เกิดวิญญาณทางตา เรียกว่าจักขุวิญญาณ, แล้วสามอย่างนี้ คือ ตาด้วย รูปด้วย จักขุวิญญาณ ด้วย ถึงกันทำหน้าที่ร่วมกันนี้ก็เรียกว่า สัมผัส คือการกระทบกันระหว่างตากับรูปและจักขุวิญญาณ นี้เรียกว่าสัมผัส. เมื่อตาก็เกิดวิญญาณ แล้วต่อมาก็เกิดสัมผัส ทางตา. ที่นี้พอสัมผัสทางตาก็จะเกิดความรู้สึก ผลของการสัมผัส นี้เรียกว่าเวทนา, คือเกิดจักขุสัมผัสสชาเวทนา — เวทนาที่เกิด

มาจากจักขุสัมผัส, เช่นเราสบายแก่ตาเพราะภาพมันสวย ก็เรียกว่า สุขเวทนา ทางตา. ถ้าภาพนั้นไม่สบายแก่ตา เราก็เรียกว่า ทุกขเวทนา ทางตา, ถ้ามันไม่รู้สึกรับเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ได้ เราก็เรียกมันอีกอย่างหนึ่งว่า อทุกขมสุขเวทนา คือเวทนาที่เป็นสุข หรือเวทนาที่เป็นทุกข์ หรือเวทนาที่ยังมิใช่สุขมิใช่ทุกข์.

เวทนาเป็นจุดสำคัญที่ทำให้เกิดกิเลสต่าง ๆ.

นี่มันเรื่องของเราแท้ ๆ ไม่ใช่เรื่องในหนังสือในตำราในพระคัมภีร์ ในพระไตรปิฎก, ถ้ามันยังอยู่ในพระไตรปิฎก จะไม่มีประโยชน์อะไรแก่เราเลยนะ. มันต้องมาอยู่ที่เรานี้ ที่รู้จักขึ้นมาตามลำดับ, รู้จักเวทนาที่เกิดขึ้นตลอดเวลา เกี่ยวกับทางตา เกี่ยวกับทางหู เกี่ยวกับทางจมูก เกี่ยวกับทางลิ้น เกี่ยวกับทางผิวหนัง เกี่ยวกับทางใจเอง บางทีก็เป็นสุข บางทีก็เป็นทุกข์, บางทีก็ยังไม่เรียกว่าสุขหรือทุกข์, ให้เข้าใจเรื่องอย่างนี้เป็นลำดับ จะเข้าใจพุทธศาสนาทั้งหมดอย่างลึกซึ้ง เพราะว่า สิ่งที่เราเรียกว่าเวทนานี้จะเป็นจุดสำคัญที่จะทำให้เกิดกิเลส, ถ้าไม่มีเรื่องของเวทนา กิเลสก็ไม่อาจจะมี.

กิเลสคือ โลภะ โทสะ โมหะ ที่เป็นสิ่งที่ร้ายกาจกันนั้นแหละ มันอาศัยเวทนามันจึงจะเกิด, ต้องมีเวทนาที่เป็นสุข ก็ทำให้เกิดกิเลสประเภทอยากเอาอยากได้ อยากมีอยากยึดครอง, นี้เรียกว่าความโลภ. ถ้ามีทุกขเวทนา ก็เกิดกิเลส ประเภทที่ไม่ชอบ ประเภทที่ไม่ยึดครอง, ประเภทที่อยากจะทำลายเสีย ก็คือโทสะ, ถ้าเวทนาไม่แน่ว่าทุกข์หรือสุข ก็เกิดโมหะในข้อที่ยังงมงาย ยังสงสัย ยังสนใจ ยังอาลัย ยังผูกพันอยู่ ว่ามันจะต้องมีอะไรเกิดขึ้นมา ไม่ใช่ไม่มีเรื่องเสียทีเดียว. ฉะนั้นเรา รู้จักเวทนาของเรา ที่เกิดขึ้นแก่เราแต่ละวัน ๆ; เมื่อถูกใจเราก็คืออย่างไร,

เมื่อไม่ถูกใจเราคิดอย่างไร, เมื่อยังเป็นกลาง ๆ เราคิดอย่างไร, เรียนธรรมะต้องเรียนกันจริง ๆ อย่างนี้.

นี้เรารู้ว่ากิเลสนี้มันเกิดจากเวทนา, ถ้าเราควบคุมเวทนา ด้วยสติปัญญาด้วยความรู้ของเรา อย่าให้กิเลสเกิดได้ นั่นแหละดี จะได้รับประโยชน์จากธรรมะ จากความเป็นมนุษย์ของเราถึงที่สุด.

ค้นหาเกิด เมื่อมีเวทนา.

ถ้ากล่าวตามหลักท่านเรียกว่า มีเวทนาแล้วก็เกิดตัณหา, สุขเวทนาจึงให้เกิดตัณหาที่จะเอา, ทุกขเวทนาจึงให้เกิดตัณหาที่จะไม่เอา ที่จะทำลายเสีย. สุขเวทนา จะให้เกิด ตัณหาที่อยากจะได้อยากจะทำ หรือ อยากจะเป็น เป็นนั่นเป็นนี่ ตามที่เราชอบ, ถ้า ทุกขเวทนาจึงให้เกิดตัณหาที่ไม่อยากเอา อยากทำลายเสีย, ถ้าไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ ก็เกิดตัณหาที่ไม่แน่นอนอะไรก็ได้ มันยังสงสัยอยู่ว่าจะนำเอานำรักก็ได้ มันให้เกิดตัณหาได้เหมือนกัน และหลายอย่างด้วย.

เราต้องรู้จักตัณหาของเรา ที่เกิดอยู่ทุกวัน ไม่ว่าใครเด็กผู้ใหญ่ คือเราต้องมีความอยากอย่างใดอย่างหนึ่งไม่มากก็น้อย อยู่ทุกคนและทุกวัน, เราไปศึกษาให้รู้ว่าเรากำลังอยากอะไร, มันมาจากอะไร, นี่จะทำให้รู้จักว่าอายตนะนี้มันทำให้เกิดอะไรขึ้น, ถ้าปล่อยไปตามเรื่องอย่างนี้ ควบคุมไม่ได้ไม่คิดแล้ว มันก็เกิดกิเลส รวมเรียกว่าตัณหา, เป็นความรู้สึกอยากหรือต้องการ, ต้องการได้ก็มี ต้องการไม่ให้ได้ก็มี, ต้องการให้อยู่ด้วยก็มี, ต้องการให้ตายไปเสียก็มี, มันเป็นความอยาก คือความอยากที่เรากำลังอยาก ๆ กันอยู่หลาย ๆ รูปแบบอย่างนี้.

ขอให้ทุกคนรู้จักสิ่งที่เรียกว่า ตัณหาเกิดมาจากเวทนา, เวทนาเกิดมาจากผัสสะ, ผัสสะเกิดมาจากการประชุมกันแห่งอายตนะภายใน อายตนะภายนอก และวิญญาณ. ถ้าเรารู้เรื่องอายตนะทั้งหมดนี้ เราจะควบคุมกระแสที่มันจะเกิดขึ้นให้ถูกต้อง, จะไม่ให้มันเกิด. เราต้องมีปัญญาเกิดขึ้นในขณะที่มีสัมผัส, รู้เท่าทันว่าสัมผัสนั้นมันเป็นเพียงการกระทบกัน ของสิ่งเหล่านี้ แล้วเกิดเวทนา, เป็นความรู้สึกตามธรรมชาติ. ฉะนั้นเราอย่าไปให้คุณค่ามันมากจนถึงกับไปหลงรัก หรือไปหลงเกลียดมันหรือพะวงสงสัยห่วงใยกับมัน, ถ้ารู้จักควบคุม อย่างนี้แล้ว มัน ก็ไม่ต้องเกิดกิเลส.

กิเลสมิได้เกิดคิดค้นเรามา, เกิดจากอายตนะทำงาน.

ขอให้รู้อย่างที่กล่าวมาเมื่อตะกี้นี้ว่า กิเลสไม่ได้เกิดติดมากับเรา แต่ในท้องแม่ เต็มกลดออกมามีจิตใจยังเกลี้ยงยังไม่รู้อะไร ยังไม่มีโลกด้วยซ้ำไป เพราะตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของมันไม่ทำงาน, ที่นี้ต่อมาไม่ช้านัก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของมันก็ทำงาน โลกก็มีแก่มัน, ปรากฏแก่มัน, คือสิ่งที่เข้ามาทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นเอง. แล้วเด็ก ๆ นี้ก็มีผัสสะ มีเวทนา มีตัณหา อย่างที่กล่าวแล้ว, ฉะนั้น เด็ก ๆ ก็เริ่มมีกิเลสขึ้นตามลำดับ คือมีต้นเหตุต้องการอย่างนั้นต้องการอย่างนั้นขึ้นมาตามลำดับ, แล้วเขาก็จะต้องการสิ่งที่อ้อยแก่อายตนะนั่นเอง.

นับตั้งแต่ว่า พอเกิดมาได้กินนมแม่รู้สึกในความอรร้อย ก็ยึดถือในความอรร้อย, หรือว่าไต่เห็นสวย ๆ ทางตา เขาเออะไรมาแขวนให้ดู มันก็ยึดถือความสบายทางตา, หรือว่ามีกลิ่นกล่อมให้นอน ไต่ยินเสียงที่สบายแก่หู มันก็ยึดถือเสียงที่สบายแก่หู, แล้วถ้าเขามีกลิ่นหอมมาลูบทาสบายแก่จมูก มันก็รู้จักยึดถือกลิ่นหอม, เขามากกมากอกให้ นิ่มนวลสบาย มันสบายแก่ผิวกาย มันก็ยึดถือความอรร้อยทางผิวหนัง, กระทั่งได้รับการ

เอาอกเอาใจอย่างนั้นอย่างนี้ มันก็รู้สึกอรรอยทางจิตใจ มีความยึดถือเกี่ยวกับอารมณ์ทางใจ คือธัมมารมณ. นี่เด็ก ๆ ไม่เท่าไรพอโตขึ้นมาไม่เท่าไร ก็รู้เรื่อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, มีความรู้สึกทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จนกระทั่งเกิดกิเลสตัณหา.

ที่นั่น ก็ทำตามกิเลสตัณหา เพราะเขาเรียนรู้แต่เรื่องอรรอย ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จนเกิดกิเลส แล้วก็ทำไปตามกิเลส, ถ้าปล่อยไปตามนั้นแล้ว เขาก็จะทำตามอำนาจของกิเลส จนกระทั่งโตก็เป็นอันธพาล ทำอะไรเอาแต่ใจตัว, เอาแต่ที่จะได้อรรอยทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของตัว. นี้เรียกว่ามัน เป็นเด็กที่โศคร้าย เกิดมาในวงศ์ตระกูลในครอบครัวที่พ่อแม่ไม่มีความรู้ทางธรรม, ไม่รู้จะอบรมเวดล้อมลูกเด็ก ๆ ให้รู้จักควบคุมกิเลสตัณหา หรือควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ถ้าเกิดในวงศ์ตระกูลที่ดี พ่อแม่เขามีธรรมะเป็นสัทบุรุษเป็นสัมมาทิฎฐิ เขาก็คอยบอกคอยกล่าว คอยอบรมคอยตักเตือน ให้เด็ก ๆ นี้รู้จักจกเว้นการกระทำอย่างนั้นการกระทำอย่างนี้ หรือสอนไม่ให้หลงไหลในความอรรอยทางตา ทางหู ทางจมูก เป็นต้น, นี้เรียกว่าเด็กเขามีความรู้ตามที่พ่อแม่สอนหรืออบรม ที่จะไม่สร้างกิเลสให้เกิดขึ้นโดยทางอายตนะเหล่านั้น. ก็เรียกว่าเป็นเด็กที่โศครี ที่โตเกิดขึ้นมาในตระกูลที่พ่อแม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุติ ปัญญา วิมุติ คือหักห้ามป้องกันกิเลสเสียด้วยกำลังจิตหรือด้วยกำลังปัญญา เป็นอุปนิสัยบัจจัย แก่เด็กเล็ก ๆ ในวงศ์ตระกูลนั้น.

ฉะนั้น การที่ได้เกิดมาในตระกูลที่เป็นมิจฉาทิฎฐิ และในตระกูลที่เป็นสัมมาทิฎฐิ นั้นมันต่างกันมาก, ถ้าได้เกิดในตระกูลที่เป็นสัมมาทิฎฐิ ก็มีบุญ จะได้รับการสั่งสอนอบรมเวดล้อมมา ให้รู้จักควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มาตั้งแต่ก่อนแต่อก โตขึ้นก็ไม่เป็นอันธพาล ก็จะเป็นเด็กที่มีลักษณะเป็นสัทบุรุษ, ถ้าโศคร้าย เกิดมาในตระกูลมิจฉาทิฎฐิ ก็ไม่ได้รับการสั่งสอนในเรื่องนี้ เขาก็เป็นทาสของตา หู

จุมุก ล้น ภาย ใจ, เป็นทาสของอารมณ์, เป็นทาสของเวทนา ส่งเสริมกิเลส, มีกิเลสแรงกล้า เขาก็ทำอะไรตามกิเลส ก็เป็นอันพาลหาความสุขความเจริญไม่ได้.

ต้องศึกษา, ควบคุมตนเองมิให้เป็นทาสของกิเลส.

ที่นี้มาดูเราทุกคนนักเรียนทั้งหลายนี้ ลองสังเกตดูตัวเองทุกคน ว่าเกิดมาในรูปแบบไหน, ในรูปแบบที่รู้จักควบคุมตา หู จุมุก ล้น ภาย ใจ มาแต่ต้น, หรือว่าไม่รู้เพิ่งจะมาเรียนมารู้กันทีหลัง, หรือบางคนก็ยังไม่เคยเรียนเคยรู้เรื่องนี้. เทียบวันก็คือโอกาสพูดเรื่องนี้ จะนั้นขอให้สนใจฟัง ในฐานะเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด คือเรื่องที่จะรอดไปได้ หรือเป็นเรื่องที่จะล้มละลายวินาศหมด มันก็อยู่ที่ตรงนี้. ถ้าเราสามารถควบคุมกิเลส เราก็รอดตัวไปได้, ถ้าเราตกเป็นทาสของกิเลสไม่สามารถควบคุมมันเราก็วินาศ, ฉะนั้นเราจึงบอกกันเรื่องให้รู้จักควบคุมกิเลส โดยควบคุมตา หู จุมุก ล้น ภาย ใจ.

เมื่อตาเห็นรูป เมื่อหูฟังเสียง ฯลฯ ทั้งหกอย่างนี้ ให้มีสติ-ความระลึกได้ถึงความถูกต้องถึงพระธรรม ว่าสอนไว้อย่างไร, ก็ควบคุมให้เป็นไปในทางที่จะไม่เกิดกิเลสก็คือ อย่าให้ ตา หู จุมุก ล้น ภาย ใจ สร้างนรกขึ้นมาให้เรา, อย่าให้ตา หู จุมุก ล้น ภาย ใจ เป็นนรกให้แก่เรา. แต่เรา ควบคุมกันให้อยู่ในความถูกต้องไม่เกิดกิเลสแล้วก็ทำอะไรไปตามที่ควรจะทำ ไม่ต้องเป็นทุกข์, เราก็ได้ผลดีตามที่ควรจะได้. นี้คือเราควบคุมให้ ตา หู จุมุก ล้น ภาย ใจ เป็นสวรรค์แก่เรา, หรือสร้างสวรรค์ให้แก่เรา.

นี่คือความลับของสิ่งที่เรียกว่าอายตนะ คือ ตา หู จุมุก ล้น ภาย ใจ นั้นเอง ไม่ใช่ว่าจะต้องมีอะไรพิเศษลึกลับซ่อนเร้นอยู่ที่ไหน, มันมารวมอยู่ที่ตา หู จุมุก ล้น ภาย ใจ ที่เรามีอยู่ใช้อยู่ทุก ๆ วันนั่นเอง. นี้เรื่องของ ตา หู จุมุก ล้น ภาย ใจ ที่

เป็นความรู้ขั้นต้นที่สุด ขั้นพื้นฐานที่สุด ที่ทุกคนจะต้องรู้, ที่พ่อแม่จะต้องรู้ สำหรับช่วยเหลือให้ลูกเด็ก ๆ เขาเดินถูกทาง, หรือว่าเด็กที่โตขึ้นมาถึงขนาดนั้นแล้วจะต้องรู้, ถ้าไม่รู้ก็จะไปผิดทาง แล้วก็วิบัติ เพราะว่าไม่สามารถดำรงจิตไว้ให้ถูกต้องได้นั่นเอง.

ต้องตั้งจิตไว้ให้ถูก.

ข้อที่ท่าน มีหลักตายตัวอยู่เสมอ ๆ ว่า จิตที่ตั้งไว้ผิด มันก็จะมีผลเป็นทุกข์เดือดร้อน ยิ่งกว่าพวกศัตรูทั้งหมดรวมกันทำให้แก่เราเสียอีก, ถ้าจิตของเราตั้งไว้ถูก เราก็จะมีความสุข ยิ่งกว่ามิตรสหายคนรักคนใคร่ทั้งหมดรวมกันกระทำทำให้แก่เราเสียอีก.

ฟังคุณน้ากล้วยหอม, จิต นิคเดียวตัวเดียวเท่านั้น ถ้าตั้งไว้ถูก จะมีความสุขความเจริญ ที่ควรปรารถนามากมายเหลือเกิน, แม้ว่าคนที่รักเรา บิดามารดา พี่บ้าน้ำ อาญาทิทั้งหลาย มิตรสหายทั้งหลายจะมารวมกันทำให้เกิดความดีความเจริญ ก็ยังไม่เท่ากันกับที่จิตที่เราตั้งไว้ถูกมันจะทำให้แก่เรา, ในทางฝ่ายชั่วก็เหมือนกัน ถ้าเราตั้งจิตไว้ผิด เป็นมิจฉาทิฐิวะไรเกิดขึ้นก็เกิดขึ้นสำหรับมีกิเลสทั้งนั้น ทั้งตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วเป็นการ ตั้งจิตไว้ผิด เราก็จะได้รับทุกข์รับโทษ จะเดือดร้อนมากมาย ยิ่งกว่าศัตรูทั้งหมดของเราจะมารวมกัน ทำให้เราเดือดร้อน ก็ยังไม่เท่าความเดือดร้อนที่เกิดมาจากจิตที่ตั้งไว้ผิด.

การตั้งจิตไว้ถูก, ต้องมีสติคอยควบคุมอายตนะ.

ท่าน จิตที่ตั้งไว้ผิดหรือตั้งไว้ถูกนี้ มันขึ้นอยู่กับความรู้เรื่องอายตนะของเราเอง เราารู้เรื่อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรา ว่ามันมีธรรมชาติที่จะปรุงแต่งกันตามลำดับอย่างที่ว่ามาแล้ว จนกระทั่งเกิดกิเลส, หรือว่าเราสามารถควบคุมได้ มันก็ไม่เกิด

กิเลส, ให้รู้เรื่องของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในลักษณะที่ว่าจะไม่เกิดกิเลส เพราะมีความรู้, มีสติพอที่จะใช้ความรู้ ในเมื่อมีอะไรมากระทบทางอายตนะ. ฉะนั้นเราจงรักษาคุ้มครองป้องกัน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไว้ โดยมีสตินำเอาความรู้มาใช้ทันที่อยู่ที่มันมีการกระทบทางอายตนะ.

อย่าไปสนใจเรื่องอื่นเลย มันไม่ช่วยให้เราเอาชนะความทุกข์ได้ก็เท่ากับเรื่องนี้, เรื่องที่สามารถควบคุมอายตนะ, เราก็จะมีความสุข, ไม่ใช่เราจะมีเงินใช้มาก แ่่งตัวสวย ร่ำรวย เล่นหัว แล้วก็มีความสุข; นั่นมันจะเป็นนรก มานั่งนำตาเซ็ดหัวเข้าอยู่ไม่ทันรู้. เราารู้จักควบคุมสิ่งที่มากระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจกันดีกว่า, นี้ขอให้สนใจอย่างนี้. นี้เราเรียกว่าความลับ เรื่องหนึ่งทีเดียวเกี่ยวกับอายตนะของเรา.

เรามีความรู้เรื่องนี้แล้ว เราจะไม่หลงเรื่องความสวยงามเอรีตอรร้อย คือไม่หลงรักจนเกิดกิเลสเพราะความสวยงามเอรีตอรร้อย, แล้วเราก็ไม่ต้องโกรธชดใจ ในเมื่อมันไม่สวยไม่งามไม่เอรีตอรร้อย, เราปกติอยู่ได้ เป็นคนปกติอยู่ได้ ไม่ขึ้นๆ ลงๆ ยินดี ยินร้ายจนเป็นโรคประสาท เหมือนที่เป็นกันโดยมาก, กระทั่งเป็นโรคจิตแล้วบ้างเลย เพราะว่าเราไม่รู้เท่าทันอายตนะ.

เดี๋ยวนี้บูชาความสวยความงาม กระทั่งบูชากามารมณ์, ระลึกรู้ถึงทุกลมหายใจเข้าออกแต่เรื่องกามารมณ์. คนหนุ่มคนสาวสมัยนี้ก็ถึงทุกลมหายใจเข้าออกแต่เรื่องกามารมณ์, แล้วผลมันจะเกิดขึ้นอย่างไรก็ลองกิดดู เพราะไม่รู้เรื่องของกามารมณ์ว่าเป็นของหลอกลวง เป็นของเป็นมายา เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส แล้วก็ทำลายหมดสิ้น ไม่มีอะไรเหลือ เพราะมันเป็นเรื่องพ่ายแพ้แก่อายตนะ, เป็นทาสของอายตนะไม่เป็นนายเหนืออายตนะนั่นเอง. นี้หลักพื้นฐานโดยทั่วไปเกี่ยวกับอายตนะ มีอยู่อย่างนี้.

ควบคุมอายตนะไว้ได้จะไม่ต้องรับผลของกรรมเก่า.

ที่นี้เราจะมองกันไปในแง่อื่น ขอพูดซ้ำอีกทีหนึ่งในแง่ที่ว่า การควบคุมอายตนะไว้ให้ได้ นี้ มันจะป้องกันได้หมดทุกอย่าง แม้แต่ผลแห่งกรรมเก่า, ถ้าเราได้ทำบาปกรรมอะไรไว้ สมมติว่าได้ทำบาปกรรมอะไรไว้แต่ชาติก่อน คือเรียกว่ากรรมเก่า, เราป้องกันได้ ไม่ให้มันทำอะไรเราได้ โดยที่เราประพฤติให้ถูกต้องทางอายตนะ, มีการควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้ถูกต้องอยู่ที่นี้และเที่ยวนั้นตลอดไป, ไม่ให้เกิดกระแสแห่งปฏิจาสมุปบาท ที่เป็นความทุกข์ได้, มันก็เกิดความทุกข์ไม่ได้. ฉะนั้นกรรมเก่าก็ไม่มีโอกาสให้ผล แล้วมันก็เป็นอย่างนี้เรื่อยไป ๆ มีความประพฤติถูกต้องทางอายตนะ ไม่เกิดปฏิจาสมุปบาทฝ่ายทุกข์ต่อไปเรื่อยไป ๆ, มันก็สิ้นกิเลสสิ้นอนุสัย เป็นพระอรหันต์เข้านิพพานไปเสียเลย. กรรมเก่านั้นมันก็เก้อไป ไม่ทำอะไรเราได้, เพราะว่าเราสามารถควบคุมอายตนะให้ถูกต้องอยู่เสมอ.

สมมติว่ากรรมเก่าจะทำให้เราต้องถูกรถยนต์ชนตาย อย่างนี้; ถ้าเราประพฤติให้ถูกต้องทางอายตนะอยู่เสมอ มีสติสัมปชัญญะอยู่เสมอ ก็ไม่ต้องถูกรถยนต์ชน, หรือว่าถ้าถูกรถยนต์ชน เป็นการกระทบทางกาย ทางโณภูรูปพะทางกาย เราก็ควบคุมความรู้สึกทางอายตนะ ไม่ให้เกิดเวทนาโง่เขลาจนเกิดค้นหาเกิดอุปาทานในการถูกชนนั้น, จิตก็ปกติเหมือนกับว่าไม่ถูกรถชน. ความเจ็บนั้นไม่มีความหมายอะไร, เป็นเรื่องธรรมดาสามัญ อย่างนี้ก็เรียกว่าป้องกันผลของกรรมเก่าได้. ถ้าสมมติว่าจะตายลงเพราะถูกรถชน มันก็ตายอย่างมีสติ ไม่เป็นทุกข์เลย, ผลกรรมเก่าก็ทำอะไรเราไม่ได้.

นี่เราจะถือได้เป็นหลัก อย่างหนึ่งว่า การประพฤติถูกต้องทางอายตนะสามารถป้องกันได้แม้อำนาจของกรรมเก่า, บาปกรรมเก่า ๆ ที่เคยทำไว้แต่กาลก่อน.

ถ้าจะพูดให้สั้นให้แคบเข้ามา ว่าเราทำผิดจะต้องติดคุกติดตะราง, ทำผิดไปแล้ว และกำลังจะเดินเข้าคุกเข้าตะรางอยู่ ก็จึงทำความถูกต้องในทางอายตนะ คือทางความรู้สึกนึกคิด อย่าให้มันเป็นความทุกข์ขึ้นมา แม้ไปอยู่ในคุกในตะรางแล้ว ก็ยังควบคุมใจให้ถูกต้องไม่ให้เกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา โดยการควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นเอง, มันก็เหมือนกับว่าไม่ได้ติดคุกติดตะรางอะไร อย่างนี้.

นี่คือการที่ว่าประพจน์ให้ถูกต้องทางอายตนะ หรือว่า ควบคุมอายตนะให้อยู่แต่ในหนทางของธรรมะ มันก็ไม่มีความทุกข์. ปฏิบัติสมุปปาตที่ให้เกิดทุกข์ที่เป็นสายของความทุกข์นั้นนะ มันไม่อาจจะเกิดขึ้นในใจ คนเราก็ไม่เป็นทุกข์เพราะเราควบคุมอายตนะได้.

นี่ถ้าใครกลัวกรรมเก่า ว่ากรรมเก่าจะมาถึง แล้วจึงป้องกันมันไว้ ด้วยการควบคุมอายตนะให้ถูกต้อง, อย่าให้เกิดเป็นต้นเหตุอุปาทานขึ้นมา เพราะเหตุใดเหตุหนึ่ง แล้วผลของกรรมเก่าก็จะไม่ถูกต้องบุคคลนั้นได้, อย่างนี้ เป็นความรู้ของพระพุทธเจ้า ซึ่งในลัทธิอื่นในศาสนาอื่นในพวกอื่นเขาไม่มี, เขามีกันแต่ว่าจะต้องเป็นไปตามกรรม, แต่เรามีมากกว่านั้น คือว่าเราจะอยู่เหนือกรรม, เราจะเอาชนะกรรม.

เรื่องกรรมที่ว่าทำดี ดี, ทำชั่ว ชั่ว, แล้วเป็นไปตามผลกรรมนั้น ศาสนาอื่นก็มีสอน, ไม่ใช่ของพุทธศาสนาอย่างเดียว. แต่ข้อที่ว่าเรา จะอยู่เหนือกรรม ให้ผลกรรมทำอะไรเราไม่ได้นี้ มีสอนแต่ในพระพุทธศาสนาคือวิชาที่จะควบคุมอายตนะ ไม่ให้เกิดกระแสแห่งปฏิจสมุปปาต, ไม่ให้เกิดต้นเหตุอุปาทาน เป็นตัวเป็นตน เป็นภพเป็นชาติขึ้นมาในความรู้สึก, ก็เลยอยู่เหนือกรรม ขจัดผลของกรรมออกไปได้โดยสิ้นเชิง.

และก็ไม่ใช่ว่าเฉพาะฝ่ายกรรมชั่วเท่านั้น แม้ฝ่ายกรรมดีก็ไม่มาทำให้เราหลงใหลได้; เรื่องมีความสุขแบบสวรรค์แบบอะไรทำนองนั้น มันก็เป็นเรื่องมายา, เป็นเรื่องทำให้เห็นดเห็นน้อย, ไม่มีการพักผ่อนคล้ายเหมือนกัน. ฉะนั้น แม้กรรมดีก็ไม่มาครอบงำเรา เช่นเดียวกับผลกรรมชั่วก็ไม่มาครอบงำเรา, ผลกรรมดีก็ไม่มาครอบงำเรา, เราก็อยู่เหนือกรรมโดยประการทั้งปวง, ก็เรียกว่าสิ้นกรรม, ฉะนั้นเราจะต้องควบคุมอายตนะให้ถูกต้อง อยู่อย่างนี้ จะไม่เกิดความทุกข์ขึ้นมา, กรรมไหนก็ไม่มาให้ผลแก่เราได้. นี้เรียกว่าเรารู้จักสร้างพระนิพพาน หรืออายตนะคือพระนิพพาน โดยการปฏิบัติอย่างถูกต้องต่ออายตนะทั้งหก เราก็สามารถจะมีอายตนะคือนิพพานได้.

ศึกษาเบญจขันธ์ให้รู้ว่าเป็นความลับของอายตนะ.

ที่นี้ก็จะอธิบายส่วนที่เป็นขั้นตอนอยู่บางอย่าง ก็จะบอกให้รู้ว่า เบญจขันธ์นั้นมันเกิดจากอายตนะ, เบญจขันธ์คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนี้เป็นของหนัก เพราะคนยึดถือโดยความเป็นตัวตน แล้วก็ทุกข์. ที่นี้เราจะทำให้มันไม่เกิดเป็นของหนัก เราก็ควบคุมอายตนะ อย่างมากที่สุดก็ให้มันเกิดเป็นเพียงเป็นเบญจขันธ์, อย่าให้เป็นเบญจอุปาทานขันธ์, ถ้ามันเป็นอุปาทานขันธ์หมายความว่ายึดถือแล้ว หนักแล้ว เป็นทุกข์เสียแล้ว.

ถ้าเป็นขันธ์เฉยๆ อย่าไปยึด อย่าไปแบก, อย่าไปยึดมันถือมัน มันก็ยังไม่เป็นทุกข์. ขันธ์เป็นทุกข์เพราะไปหลงยึดถือว่าเป็นตัวตนของเรา, ถ้าอย่างนี้เขาเรียกว่าอุปาทานขันธ์ แล้วก็ทุกข์, อย่าง พระบาลีที่ว่า *โดยสรุปแล้วอุปาทานขันธ์ทั้งห้าเป็นตัวทุกข์*, นี่มันขันธ์ห้าที่ยึดถือ. อย่าให้ยึดถือ, มันก็ไม่ต้องเป็นทุกข์.

อายตนะให้เกิดเบญจขันธ์ นี่เป็นเรื่องที่ละเอียดลึกซึ้งหน่อย เด็กนักเรียนคงจะลำบากบ้างในการที่จะเข้าใจ, แต่ถ้าพยายามฟังก็คงจะเข้าใจได้, ก็ต้องทบทวนไปใหม่ ว่า; ตาเห็น รูป ก็เกิด วิญญาณทางตา, สามอย่างนี้ทำงานร่วมกันเรียกว่าผัสสะ, มีผัสสะแล้วก็เกิดเวทนา, เกิดเวทนาแล้วก็เกิดตัณหา อุปาทาน, แล้วก็ เกิดภพ เกิดชาติ และเป็นทุกข์.

การเกิดขึ้นของเบญจขันธ์.

พอตากระทบรูปเกิดจักขุวิญญาณ นี้เรียกว่า รูปขันธ์เกิด ก็คือตาที่เห็นรูปใต้นั้นแหละมันเกิด รูปขันธ์มันเกิด, รูปขันธ์ข้างในคือตา, รูปขันธ์ข้างนอกก็คือรูป ที่มากระทบตาเกิดทำหน้าที่ขึ้นมาเรียกว่ารูปขันธ์เกิด, เกิดวิญญาณ เกิดผัสสะ เกิดเวทนาขึ้นมา นี้เรียกว่า เวทนาเกิด. ที่นี้เกิดความรู้สึกจากรูป จำอะไรได้, กระทบรู้สึกต่อเวทนา สำคัญว่า เวทนานี้เป็นสุข, สำคัญว่า เวทนานี้เป็นทุกข์ก็ดี, นี้เรียกว่า สัญญาขันธ์เกิด. เมื่อเวทนาที่เป็นสุขทำให้เกิดความคิดนึก ทำก็ทำชั่วอะไรอย่างนี้ขึ้นมา ก็เรียกว่าสังขารขันธ์เกิด คือความคิดเนื่องด้วยเวทนานั้นมันเกิด. ส่วนวิญญาณขันธ์นั้นมันเกิดแล้วตั้งแต่ เมื่อตาเห็นรูป, นี้วิญญาณขันธ์เอามาไว้ข้างหลังก็แปลคดีเหมือนกัน, แต่วิญญาณขันธ์เกิดทำหน้าที่แล้วเมื่อตาเห็นรูป.

ถ้าพูดตามลำดับ เรื่องก็ว่า เมื่อตากับรูปทำหน้าที่ ก็เรียกว่า รูปขันธ์เกิด, เมื่อเกิดวิญญาณก็คือวิญญาณขันธ์เกิด, เกิดผัสสะ เกิดเวทนา ก็เวทนาขันธ์เกิด, ความสำคัญมันหมายถึงในเวทนานั้นก็เรียกว่าสัญญาขันธ์เกิด, ต่อจากนั้นก็เกิดความคิดจะทำอย่างนั้นจะทำอย่างนี้ ก็เรียกว่า สังขารขันธ์เกิด. เราเห็นได้ชัดทีเดียวว่า ขันธ์ห้า นั้นมันเกิดจากอายตนะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ที่นี้ ถ้าเราไม่มีสติไม่มีปัญญา มีแต่อวิชชา มันก็ยึดถือขั้นทั้งห้าโดยความเป็นตัวตน มันก็เป็นของหนักและเป็นทุกข์ขึ้นมา, ถ้าเราทำถูก เราควบคุมตั้งแต่ตาเห็นรูปเป็นต้น, ให้มีสติตลอดเวลา ไม่ปล่อยให้เกิดความยึดถือขั้นแต่ละขั้นนั้นว่าเป็นตัวตนของเรา, ขั้นนั้นก็ยังคงเป็นขั้นเฉยๆ, ไม่เป็นขั้นที่ถูกยึดถือ หรือที่เรียกว่าอุปาทานขั้น มัน ก็ไม่เป็นทุกข์. นี่คือความลับของสิ่งที่เรียกว่าอายตนะ ในการที่มันเกิดขั้นและเกิดทุกข์.

ผู้ขาดปัญญาอาจยึดถือขั้นใดขั้นหนึ่งเป็นตัวตน.

รูปอาจถูกยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตนก็ได้, ^{นี้}สำหรับคนมีปัญญาน้อย มันก็ยึดถือว่าร่างกายเป็นตัวเป็นตน, หรือเด็ก ๆ โดยมากก็จะยึดถือเอารูปเป็นตัวเป็นตน เช่นเขาอาจจะโกรธสิ่งที่ไม่มีชีวิตอะไร ไปชกไปต่อยเสาค่อยตันไม้อะไรก็ได้, ว่าเป็นศัตรูของเขา อย่างนี้ยึดถือรูปแท้ ๆ ว่าเป็นตัวตน คนโต ๆ แล้ว ^{นี้} อาจจะยึดถือร่างกายว่าเป็นตัวตน ยึดถือรูปว่าเป็นตัวตน ก็ยังมี.

ที่นี้ บางคนไม่ยึดถือรูปก็ได้ แต่ไปยึดถือเวทนา ความสุขหรือความทุกข์นั้นว่าเป็นตัวตน หรืออย่างน้อยก็เป็นของตน. พอเวทนานั้นถูกยึดถือ ก็เป็นของหนักขึ้นมา.

ที่นี้ สัญญาความสำคัญมันหมายจําแนกจําได้ ก็เป็นของแปลกอยู่ ทำไมมันจึงจําได้, ทำไมมันจึงรู้สึกว่าเป็นสุข ^{นี้} เป็นทุกข์ เป็นสุขสัญญาทุกข์สัญญาขึ้นมา, ฉะนั้นคนมีความคิดบางคนก็ไปยึดถือเอาสัญญาว่าเป็นตัวตน เพราะมันรู้สึกสำคัญมันหมายอะไรได้.

ที่นี้ บางคนไม่เอา, ไปคิดว่า สังขาร คือความคิดอย่างนั้น ก็อย่างนั้น
ก็คิดก็คิดชั่ว ก็จะทำกรรม กายกรรม วจีกรรม ความคิดนั้นแหละ เป็นตัวตน, นี่เขา
ยึดถือสังขารเป็นตัวตน.

ที่นี้ บางคนไปยึดวิญญาณว่าเป็นตัวตน เพราะวิญญาณนี้มันจึงรู้สึกทาง
ตา จึงรู้สึกทางหู รู้สึกทางจมูก เป็นต้น, ฉะนั้น พวกนี้ก็ยึดถือวิญญาณว่าเป็นตัวตน.

ขั้นทั้งห้า^๕ อาจจะถูกยึดถือว่าเป็นตัวตนได้ทั้งนั้นแต่ละขั้น^๕ ๆ หรือ บางคน
อาจจะเก่งหรือมากไปกว่านั้น ยึดเอาทั้งห้าขั้น^๕ เลยรวมกันเข้า แล้วว่าเป็นตัวตน
อย่าง^๕ก็มี, แต่มัน ผิดทั้งนั้น แต่ละขั้น^๕ ๆ ก็ไม่ควรยึดถือว่าเป็นตัวตนหรือเป็น
ของตน, รวมกันทั้งห้าขั้น^๕ ก็ไม่ควรยึดถือว่าเป็นตัวตนหรือเป็นของตน.

ถ้าเรารู้ว่า ขั้น^๕นี้เป็นธรรมชาติแท้ๆ เกิดมาจากการปรุงแต่งทาง
อายตนะ โดยนัยดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น : ตากับรูปอาศัยกันเกิดจักขุวิญญาณ สามประ-
การถึงกันเรียกว่าผัสสะ, ผัสสะให้เกิดเวทนา, เวทนาให้เกิดคิดหา เกิดอุปาทาน เกิดภพ,
ทุกอันมันเป็นธรรมชาติ ปรุงแต่งอย่างธรรมชาติโดยวิธีธรรมชาติ เกิดขึ้นอย่างนี้ แล้วจะ
ไปยึดว่าตัวตนได้อย่างไรกัน, มันควรจะเห็นว่าเป็นเพียงธรรมชาติ, ปรุงแต่งกันตาม
ธรรมชาติ, เกิดใหม่ขึ้นมาตามอำนาจของธรรมชาติ ไม่ยึดถือว่าตัวตน. นี่เพราะ
ความรู้เรื่องอายตนะถูกต้อง จึงมองเห็นว่า ขั้น^๕ทั้งหลายเป็นเพียงสิ่งปรุงแต่งขึ้น
ตามธรรมชาติ, เราไม่ไปยึดถือมันว่าตัวตน มันก็ไม่เกิดอุปาทานขั้น^๕ มันก็ไม่เป็น
ทุกข์.

เรามีความรู้เรื่อง^๕นี้ แล้วก็มี สติพอที่จะเอาความรู้เรื่อง^๕นี้ไปควบคุมเมื่อ
ตาเห็นรูป, เมื่อ หู ได้ยินเสียง เมื่อ จมูก ได้กลิ่น, หมายความว่า เมื่ออายตนะ^๕ทุก

อย่างใดอย่างหนึ่งมันจะทำหน้าที่ของมัน, เราต้องมีสติเอาความรู้เรื่องที่ว่า มันเป็นเพียงธรรมชาตินี้ไปควบคุมไว้, อย่าให้เกิดความเข้าใจผิด ว่านี่เป็นตัวเป็นตน. มีการควบคุมไม่ให้เกิดตัวตนนี้ก็คือการควบคุมอายตนะ ตั้งแต่เริ่มสัมผัส ซึ่งกันและกัน อายตนะภายใน อายตนะภายนอก เกิดวิญญาณ เกิดผัสสะ เกิดเวทนา, มันมาแต่อายตนะทั้งหกนั่นแหละ. ฉะนั้น เราจะกำจัดความทุกข์คือ อุปาทานขั้นนี้ได้ ก็เพราะว่าเรารู้แจ่มแจ้งในเรื่องของอายตนะ, อายตนะไม่เป็นความลับแก่เราอีกต่อไป.

จะรู้จักโลกได้ดีเพราะรู้จักอายตนะ.

เอาที่นี้ก็จะย้ายอีกที่หนึ่งว่า เรารู้จักโลกดี เพราะรู้จักอายตนะ, พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า โลกก็ดี เหตุให้เกิดโลกก็ดี ความดับแห่งโลกก็ดี ทางให้ถึงความดับแห่งโลกก็ดี ตถาคตบัญญัติไว้ในกายที่ยาวาหนหนึ่ง ที่มีสัญญาและใจ, คือร่างกายที่เป็นๆ ยังมีสัญญามีใจ ในนั้นมีโลก มีเหตุให้เกิดโลก มีความดับโลก มีทางให้ถึงความดับโลก นั้นแหละคือมัน อยู่ที่อายตนะ, ในกายที่เป็นๆ ของคน เป็นๆ มีอายตนะคือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่สามารถทำหน้าที่ของมัน. อายตนะทั้งหกรู้สึกต่อโลก โลกจึงมีเพราะอายตนะทั้งหกมันรู้สึก, นี้เรียกว่าโลกมันอยู่ในอายตนะนั้น. ที่นี้ เหตุให้เกิดโลกคือเกิดทุกข์ก็เพราะอายตนะ นั้นแหละ มันทำการปรุงแต่ง ให้เกิดโลก หรือเกิดกิเลส และเกิดทุกข์.

ที่นี้ การดับโลกก็เพราะควบคุมอายตนะได้, ไม่ทำให้เกิดกระแสแห่งปฏิบัติสมุปบาทที่เป็นทุกข์ ก็เรียกว่าความดับแห่งทุกข์ ก็เพราะว่าควบคุมอายตนะได้. ที่นี้ ทางให้ถึงความดับแห่งโลกหรือทุกข์ ก็เพราะปฏิบัติถูกในทางอายตนะ, ระบบ

การปฏิบัติที่ถูกต้องในเรื่องของอายตนะนั้นแหละ คือหนทางให้ถึงความคับแห่งโลกหรือความคับแห่งทุกข์, โลกจะไม่เกิดเป็นความหมาย เป็นอันตราย เป็นที่ยึดถือจนเกิดความทุกข์. ฉะนั้น เรา ปฏิบัติให้ถูกต้อง มันก็จะดับโลกได้, ปฏิบัติต่ออายตนะ ทางอายตนะให้ถูกมันก็จะดับโลกได้ คือดับทุกข์ทั้งปวงได้; แม้ข้อนี้ก็ต้องถือว่า เป็นความลับของอายตนะที่เราจะต้องเปิดเผย ก็เราจะต้องเห็นอย่างแจ่มแจ้ง ไม่ให้มันหลอกเราได้.

รู้จักบิรุษุ สัตรูปของอายตนะจะควบคุมอายตนะได้ง่ายขึ้น.

ที่ในเรื่องอายตนะนี้ ท่านขยายความให้มันกว้าง, ให้มันควบคุมได้ง่ายขึ้น คือให้เรา รู้จักมันทุกแง่ทุกมุม ท่านเรียกว่า บิรุษุ สัตรูป, ขยายออกไปจากอายตนะทั้งหก : อายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้มีหก; อารมณ์ภายนอกหรือ อายตนะภายนอกคือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ นี้ก็มีหก; สองอย่างนี้ ทำให้เกิดวิญญาณ, วิญญาณมันก็หกอีก วิญญาณทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ให้เกิดผัสสะมันก็ ผัสสะหกอีก ผัสสะทางหู หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ที่นี้เกิดเวทนา เวทนามันก็หกอีก : คือเวทนามาจากผัสสะทั้งหก; พอเวทนาแล้วมันเกิดสำคัญมันหมายในเวทนาโดยอาศัยรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ สัญญามันก็มีหกอีก : สัญญา ในรูปสัญญาในเสียง สัญญาในกลิ่น สัญญาในรส ในโผฏฐัพพะ ในธรรมารมณ์; พอเกิดสำคัญมันหมายแล้ว มันก็เกิดเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น ตามความหมายของสัญญานี้ นี้เรียกว่าสัญเจตนา มันก็มีหกอีก, สัญเจตนาเกิดมาทางรูป ทางเสียง ทางกลิ่น ทางรส ทางโผฏฐัพพะ ทางธรรมารมณ์; เมื่อมีเจตนาแล้วมันก็อยาก มีตัณหา ตัณหามันก็หกอีก : ตัณหาในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ ในธรรมารมณ์; มันเกิดตัณหา อยากแล้วมันก็ตริกริวกไป มันก็ตริกริวกในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ใน

โณภูรุัพพะในธัมมารมณฺ์ มีอีกหก; มัณฺตรทริกแล้ว มัณฺกัฏฐทริกโดยละเอียต เรียกว่า วิจาร วิจารณามัน ก็มีหกอีก, คือวิจารในรูป วิจารในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูรุัพพะ ในธัมมารมณฺ์; ก็เลยเป็นสิบเรื่อง เรื่องละหก มันเลยเป็นหกสิบ.

ที่พระพุทธรเจ้าตรัสอย่างนี้ ก็เพื่อให้มันแผ่กระจายออกไปให้เห็นง่ายขึ้นว่า มันมีตั้งหกสิบจุด ที่มันจะทำให้เราทำผิด สำคัญผิด เข้าใจผิด ไปเกิดมีตัวมีตนเข้าที่ส่วนใด ส่วนหนึ่ง. ฉะนั้น ช่วยจำกันไว้ให้แม่น ๆ ว่า หกนี้มันขยายตัวออกไปได้ถึงสิบอันดับ : อยาตนะภายในหก อยาตนะภายนอกหก วิญญาณหก ผัสสะหก เวทนาหก สัญญาหก สัจเจตนาหก ตัณหาหก วิทกหก วิจารหก; สิบหมวด ๆ ละ ๖ เลยเป็น ๖๐ อย่าง. นี่เป็นเรื่องของ อยาตนะ ที่ขยายตัวออกไป ให้ได้ถึงหกสิบอย่าง, ฉะนั้น มันจึงเป็นการง่ายที่จะเกิดกิเลส คือไม่อย่างนั้น ก็อย่างโน้น ไม่อย่างโน้นก็อย่างนี้ เพราะมันมีให้มาก มีที่ให้เกิดมาก หรือมีที่ให้หลงใหลให้ยึดถือมันมาก.

เราเข้าใจไว้ให้ถี่ ๆ ว่าสิ่งที่เรียกว่าจิตคำเดียวนี้ มันขยายตัวออกไปได้ถึงอย่างนี้, เราจะตั้งจิตไว้ให้ถูก ก็ต้องรู้เรื่องนี้, ถ้าเราไม่รู้เรื่องนี้ เราก็จะตั้งจิตไว้ผิด แล้วมันก็จะต้องเป็นทุกข์. เราแจกออกไปละเอียดยกก็เพื่อให้มันถี่ถ้วน ให้มันถี่ยิบ ให้มันรอบคอบ, ไม่ให้มันมีโอกาสเกิดขึ้นมาได้, เราก็ป้องกันได้โดยไม่ยาก. นี่ความลึกซึ้งก็จะหมดไป ความเปิดเผยก็จะเกิดขึ้น แม้จะลึกซึ้งอย่างไร ก็จะต้องถือว่า เป็นเรื่องที่เปิดเผย.

เดี๋ยวนี้เราไม่สนใจ จะไปโทษใคร เรามันไม่สนใจที่จะรู้ ไม่สนใจที่จะศึกษา, แล้วจะโง่มาก ๆ ก็ตรงที่ว่า ทั้งหมดนี้มันเรื่องของตัวเราเอง. เรื่องทั้งหมดนี้ที่พูดมานี้ มัน เรื่องที่ตัวเอง อยู่ที่ตัวเอง ที่ตัวเองเรียกว่าตัวเอง คือเรื่องทั้งหมดนี้ แล้วยังไม่รู้เสียอีก ก็เรียกว่าไม่รู้จักตัวเอง, ไม่รู้จักตัวเองนี้มันจะว่าอย่างไรก็ลองไปคิดดู, ตัว

เองแท้ๆ มันยังไม่รู้จัก แล้วมันจะไปรู้จักอะไร, ฉะนั้นเราจะต้องรู้จักเรื่องของอายตนะทั้งหมด อย่างที่ว่ามาแล้ว ก็เป็นการรู้จักตัวเอง.

การรู้จักหรือ ศึกษาให้รู้จักอย่างนี้ เราเรียกว่าเป็นรูปแบบของวิทยาศาสตร์ คือเรื่องจริง เรื่องเปิดเผย เรื่องรู้ได้โดยประจักษ์, ไม่ต้องคำนึงคำนวณ เคาหรือคาดคะเนด้วยเหตุผล. ถ้ายังกังคาถาคะเนด้วยเหตุผล ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ มันเป็นเรื่องปรัชญา, มันเป็นเรื่องอะไรก็ไม่รู้ ไม่คุ้มค่าเวลา. ถ้าเป็นวิทยาศาสตร์ต้องเป็นเรื่องที่จริง ที่มีอยู่จริง เห็นอยู่จริง, เหามาจัดการได้จริง เช่นเดียวกับเราจะจัดการกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้ได้จริงๆ อย่างนี้, ก็เป็นเรื่องวิทยาศาสตร์ ธรรมชาติในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์.

ทุกเรื่องมีแต่อายตนะและการปรุงแต่งทางอายตนะ มีสิ่งที่เรียกว่าอายตนะหก, แล้วก็มีการปรุงแต่ง ทางอายตนะทั้งหกนั้นอีกมากมาย, แต่ว่าในรูปแบบที่เห็นได้ชัดเจน เหมือนกับเรื่องวิทยาศาสตร์ ให้เราเห็นว่าความสุขความทุกข์ที่มันเกิด อยู่แก่เราเนี่ย มันเป็นเรื่องเห็นได้ชัดเจนอย่างกะวิทยาศาสตร์, ถ้าหากว่าเราเข้าใจเรื่องอายตนะทั้งหก.

ถ้าเราไม่เข้าใจธรรมชาติอย่างนี้แล้ว ก็คือไม่เข้าใจธรรมชาติ, เราไม่มีธรรมชาติ เราไม่รู้ธรรมชาติ ไม่ควรจะเรียกตัวเองว่าพุทธบริษัท, มันเป็นพุทธบริษัทแต่ปาก ไม่เห็นธรรมชาติโดยประจักษ์, ไม่เห็นธรรมชาติโดยสันติปฏิญญา ก็เห็นเองโดยประจักษ์, ไม่เป็นบัญญัติ เวทิตัพโพ คือไม่รู้โดยประจักษ์แก่ตน ในตน.

ฉะนั้น ขอให้ทุกคนสนใจ เรื่องที่จะรู้ธรรมชาติโดยประจักษ์ และโดยตน, โดยตั้งต้นที่เรื่องเดียวเท่านั้นคือเรื่องอายตนะ. แม้ในบางคราวจะมีหลักคำสอนกล่าวว่า ทุกเรื่องมันไปรวมอยู่ที่เวทนา, สำคัญอยู่ที่เวทนา ก็อย่าได้เข้าใจว่ามันเป็นเรื่องอื่น, เรื่องเวทนานั้นแหละคือเรื่องอายตนะ เพราะมันไปจากอายตนะ, แต่บางที่ท่านข้าม

ไปพุดถึงเวทนา เพราะมันเข้าใจได้ง่าย. เห็นได้ง่าย ทันแก่เวลา เพราะคนรู้จักเวทนา คืมากกว่าที่จะมารู้จักอายตนะ ซึ่งมันละเอียดหรือลึกซึ้งลงไปอีก. ถ้าว่า ปัญหาต่างๆ เกิดจากเวทนาจึงขอให้รู้เถอะว่า มันเกิดมาจากอายตนะ, เพราะว่าเวทนามันเกิดมาจากอายตนะ. ฉะนั้น ถ้าเราเป็นผู้แตกฉานในเรื่องของอายตนะ, เราก็จะแตกฉานในเรื่องความทุกข์และความดับทุกข์, หรือจะพูดอีกทีก็ว่า ถ้าแตกฉานในเรื่องของอายตนะ ก็จะได้แตกฉานในเรื่องของปฏิจจนสมุปปาต เพราะว่าปฏิจจนสมุปปาตนั้นเป็นเรื่องกระแสแห่งการปรุงแต่งโดยทางอายตนะ, อาตมาจึงมาชักชวนท่านทั้งหลายให้ยอมทนลำบาก เหน็ดเหนื่อยศึกษาเรื่องอายตนะให้แจ่มแจ้ง จนเรื่องอายตนะไม่เป็นความลึกลับแก่เราอีกต่อไป.

เดี๋ยวมันยังลึกลับแก่เรา เราจึงควบคุมความรู้สึกไม่ได้ เราเอาชนะความทุกข์ไม่ได้ เราไม่รู้จักแม้แต่ความสุขความทุกข์, เราเอาไปสับสนปนเอาทุกข์เป็นสุข เอาสุขเป็นทุกข์ ด้วยความโง่เขลาในเรื่องของอายตนะ, ถ้ามีความเข้าใจถูกต้องในเรื่องอายตนะ ก็จะได้เอาชนะความทุกข์ได้. ฉะนั้น ขอให้จำเรื่องอายตนะไว้เป็นเรื่องหลักมูลฐาน ชั้นต้น สำหรับจะรู้เรื่องทุกอย่างต่อไปข้างหน้า. ให้ศึกษาเรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไว้เป็นหลักมูลฐานชั้นต้นของทุกๆ เรื่องอย่างนี้ แล้วก็ไม่มีอะไรเหลืออยู่เป็นความลึกลับลึกลับแก่เรา, เราก็จะเป็นผู้ตื่น เป็นผู้รู้ ผู้เบิกบานตามพระพุทธเจ้าได้. เราจะตื่นจากความโง่ เราจะรู้ทุกสิ่งที่ควรจะรู้ แล้วเราก็จะเบิกบานก็ไม่ใช่เป็นทุกข์, จะได้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน, ไม่มีอะไรเป็นความลึกลับหรือลึกลับที่เราทำไม่ถูก เป็นคนโง่แล้วได้จมอยู่ในกองทุกข์.

การบรรยายในวันนี้ เรื่องอายตนะมีความลึกลับที่เราจะต้องเปิดเผยให้ได้ ก็พอสมควรแก่เวลาแล้ว.

อาตมาขออุทิศการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้ ให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้สวดบทพระธรรมคณสาธยาย ให้เกิดกำลังใจในการปฏิบัติธรรมะแก่ท่านทั้งหลายสืบไป.

ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์

— ๘ —

๒๕ สิงหาคม ๒๕๒๒

เบญจขันธ์ เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องรู้จัก.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคอาสาฬหบูชา เป็นครั้งที่ ๘ ในวันนี้ อาตมาก็จะยังคงกล่าวเรื่อง ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์ ต่อไปตามเดิม, แต่หัวข้อ เฉพาะในวันนี้จะกล่าวโดยหัวข้อว่า เบญจขันธ์คือสิ่งที่จำเป็นต้องรู้จัก.

เบญจขันธ์เป็นเรื่องตัวตนชั้นเล็ก.

เบญจขันธ์เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องรู้จัก คงจะฟังแปลกหู สำหรับผู้ไม่รู้จักระบุว่า เบญจขันธ์, แม้จะเคยได้ยินได้ฟังมาบ่อยๆ ก็ไม่สนใจที่จะรู้ว่า เบญจขันธ์นั้นคืออะไร, คิดไปเสียว่า เป็นเรื่องของชาววัดโดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวกับเรา, นี้ทำให้ไม่สนใจในเรื่องของเบญจขันธ์. ทั้งที่เบญจขันธ์นั้นเป็นเรื่องตัวตน เป็นเรื่องสิ่งที่คน

เข้าใจว่าเป็นตัวตน, เป็นสิ่งที่ตนยึดถืออยู่ กำลังยึดถืออยู่ว่าเป็นตัวตน. เพราะเหตุ
ฉะนั้น การรู้เรื่องเบญจขันธ์ ก็คือรู้เรื่องของตัวเองหรือตนเองนั่นเอง, แต่เป็น
ความรู้อย่างถูกต้องในภาษาธรรม.

ถ้าเมื่อกล่าวโดยภาษาคน ใครๆ ก็กล่าวว่า เขารู้จักตนเองอยู่ด้วยกันทั้งนั้น
ตามที่เขาจะนึกคิดเอาอย่างไร, แม้ที่สุดแต่ การรู้จักตัวเองที่เรียกว่าอัตตัญญู ในสัพปุริสธรรม
นั้น ก็ยังไม่ใช้รู้จักตัวตนอย่างแท้จริง ถึงขนาดที่รู้จักเบญจขันธ์ คนจึงรู้จักตัวตนตาม
ความรู้สึกรู้ใจของตน, หรือตามที่ไต่เล้าเรียนมา ว่าตัวตนนั้นจะต้องรู้จัก ว่ามีฐานะอย่างไร
มีความเป็นไปอย่างไร, ทำให้มันสมกับตัวตน, มันเป็นเรื่องศีลธรรมในขั้นต้น. การรู้
จักเบญจขันธ์ที่เราเคยหลงอยู่ว่าเป็นตัวตนนี้ มันไปไกลกว่านั้น มันลึกไปกว่านั้น, เรื่อง
เบญจขันธ์เป็นเรื่องตัวตนในชั้นลึก และต้องกล่าวกัน โดยภาษาธรรม.

ทำไมจึงว่าเรื่องเบญจขันธ์เป็นเรื่องวิทยาศาสตร์, ก็เพราะต้องการจะให้ทุก
คน สนใจรู้จัก สิ่งที่เรียกว่าเบญจขันธ์ ตามหลักของวิทยาศาสตร์, ไม่ใช่เป็นเรื่องจำไว้
อย่างลมๆ แล้งๆ, หรือเป็นเรื่องท่องบ่น หรือเป็นเรื่องพูดเรื่องสอนกันไปตามประเพณี
โดยที่ไม่รู้ว่ามันเป็นอย่างไร.

อาตมายืนยันว่า ถ้าเรารู้จักสิ่งที่เรียกว่าเบญจขันธ์โดยแท้จริง มันจะกลายเป็น
เรื่องวิทยาศาสตร์ขึ้นมา คือเรื่องของสิ่งที่มีอยู่จริง ๆ, เราอาจจะรู้สึกรู้จักหรือสัมผัสได้ด้วยจิต
ใจ และสามารถจะควบคุมให้เป็นไปตามที่มันเป็นทุกขันธ์, ใช้ประโยชน์ได้เหมือน
กับวิทยาศาสตร์ทั้งหลาย. หรือถ้ากล่าวอีกอย่างหนึ่งก็กล่าวได้ว่า เบญจขันธ์ คือขันธ์
ทั้งห้านี้ มันก็เป็นธาตุที่เป็นไปตามธรรมชาติ, เป็นธาตุที่มีอยู่ตามธรรมชาติ, เป็น
ไปตามธรรมชาติ เพราะมัน ประกอบขึ้นด้วยธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม
ธาตุอากาศ และธาตุวิญญาณ.

ท่านทั้งหลายคงจะเข้าใจ เรื่องธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม ธาตุอากาศ, แต่ยังไม่ค่อยเข้าใจเรื่องธาตุวิญญาณหรือ วิญญาณธาตุ เพราะมันแปลกออกไป มันเป็นธาตุฝ่ายนามธรรม หรือฝ่ายจิตใจ. ขอให้ค่อยๆ สังเกตศึกษาไป ก็จะรู้ว่ามันก็เป็นเพียงสักว่าธาตุตามธรรมชาติ, อาจจะเป็นธาตุฝ่ายจิต มันจะมาเหมือนกับธาตุฝ่ายวัตถุไม่ได้ แต่มันก็ยังคงเป็นธาตุตรงที่ว่า เป็นสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติ. มีส่วนที่จะประกอบเข้ากับธาตุอื่น ๆ แล้วเกิดสิ่งใหม่ๆ ขึ้นมา. ธาตุฝ่ายจิต ก็มีกฎเกณฑ์ไปตามทางของธาตุฝ่ายจิต เช่นเดียวกับธาตุฝ่ายวัตถุ ก็มีกฎเกณฑ์ไปตามทางของธาตุฝ่ายวัตถุ, มันเป็นธาตุตามธรรมชาติ ขอให้จำคำนี้ไว้.

วิทยาศาสตร์ ศึกษาสิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ, ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ไม่ลึกลับอะไร, ถ้าลึกลับมันก็เป็นเรื่องอื่น ซึ่งไม่ใช่วิทยาศาสตร์, เทียนนี้เป็นเรื่องที่เข้าใจได้ ระบุได้ สัมผัสได้ แต่ต้องเป็นเรื่องทางจิต สัมผัสได้ด้วยจิต โดยวิธีการอย่างวิทยาศาสตร์ ซึ่งจะควบคุมได้ในที่สุด, ควบคุมได้ในที่นี้ หมายความว่า ไม่ให้มันเกิดเป็นทุกข์ขึ้นมา, หรือเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์เต็มที่ที่เราจะใช้ได้.

ขอให้พยายามทำความเข้าใจในข้อที่ว่า ธรรมะโดยเฉพาะเรื่องเบญจขันธ์ ในที่นี้มันเป็นวิทยาศาสตร์, เป็นเรื่องทางวิทยาศาสตร์, ขอให้สนใจศึกษากันตามวิถีทางของวิทยาศาสตร์, อย่าไปสนใจหรือตั้งใจจะศึกษาเป็นเรื่องปรัชญา หรือเป็นเรื่องอื่น ๆ, ซึ่งมีใช้วิทยาศาสตร์เลย มันจะไม่สำเร็จประโยชน์. เรื่องของ พระพุทธศาสนา แม้จะเรียกว่าศาสนา แต่ก็ เป็นศาสนาที่เป็นไปตามหลักของวิทยาศาสตร์, ทุกอย่างจะต้องเป็นสันตภิฎฐิโก ก็มองเห็นได้ชัดด้วยตนเอง รู้สึกได้ชัดด้วยตนเอง บุคคลผู้มีปัญญา มีความรู้จะระบุประจักษ์ได้ด้วยตนเอง, ไม่ต้องฝากไว้กับความเชื่อผู้อื่น เชื่อคำรา หรือเชื่ออะไรก็ตาม, ไม่เป็นของพิเศษศักดิ์สิทธิ์จนต้องฝากไว้กับความเชื่อ. พุทธศาสนาของพระพุทธองค์ มีหลักการวิธีการตามแบบของวิทยาศาสตร์ จึงขอรับรองให้ท่านทั้งหลายศึกษา

ธรรมะ ในฐานะเป็นวิทยาศาสตร์, ฟังก์ชันก็จะแปลกๆไปบ้าง บางคนจะไม่ยอมเชื่อ แล้วก็จะหาว่าตัวเองตามชอบใจ. เคียงวนเอาตามพยายามที่จะยืนยันแก่ท่านทั้งหลายว่า ขอให้ศึกษาธรรมะในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์ อย่าให้เป็นเรื่องที่ต้องฝากไว้กับความเชื่อลึ้นๆ, การคาดคะเนการคำนึงคำนวณอย่างพวกปรัชญาเป็นต้นเลย.

เบญจขันธ์เมื่อประกอบด้วยอุปาทานจึงเป็นทุกข์.

เมื่อพูดถึงเบญจขันธ์ ท่านทั้งหลายก็พอจะทราบกันมาบ้างแล้ว เพราะได้ยินได้ฟังคำนี้กันมาบ้างแล้วเป็นอย่างดี ว่าเบญจขันธ์คือขันธ์ห้า, เรียกเป็นบาลีก็ว่า *ปัญจขันธ์* ก็คือขันธ์ห้า, ภาษาไทยเรามาเรียกตามรูปภาษาไทย ซึ่งถอดรูปออกมาจากภาษาสันสกฤต จึงเรียกเป็น เบญจขันธ์.

ขันธ์ทั้งห้า นี้ ตามตัวหนังสือก็แปลว่า ส่วนห้าส่วน : เป็นส่วนรูปหรือส่วนร่างกายเสียหนึ่งส่วน, เป็นส่วนที่เป็นจิตใจ หรือนามธรรม เสียสี่ส่วน. ส่วนที่เป็นกายเรียกว่ารูป, ส่วนที่เป็นจิตใจเรียกว่านาม, เราเรียกว่านามรูป. นามหมายถึงจิตใจ เรื่องประเภทจิตใจสี่ส่วน, รูปหมายถึง เรื่องทางฝ่ายกาย หรือวัตถุหนึ่งส่วน รวมกันเป็นห้าส่วน เรียกว่าเบญจขันธ์ คือขันธ์ห้า, ถ้า ธรรมะ แล้วก็เหลือเพียงสอง คือเหลือเพียง นาม กับ รูป.

แต่มีข้อที่ควรสังเกตอยู่อย่างหนึ่งว่า นามคือเรื่องจิตใจกับรูป คือเรื่องทางร่างกายนี้ ต้องผสมเข้าเป็นเรื่องเดียวกัน ใช้คำว่านามรูป ติดกันไป มีลักษณะ เป็นหนึ่งเดียวโดยพฤตินัย, หมายความว่าโดยตัวหนังสือหรือโดยนิตินัย อาจจะแยกเป็นสองอย่างคือนามและรูป, แต่ถ้าโดยพฤตินัย ที่มันเป็นไปอยู่ตามธรรมชาตินั้น ต้องเป็นหนึ่งเดียว

แยกจากกันไม่ได้. ถ้าเกิดแยกมันก็จะสูญหายไปหมดทั้งสองอย่าง, เช่นว่าถ้าไม่มีร่างกาย ไม่มีส่วนที่เป็นร่างกาย ส่วนที่เป็นจิตใจก็ทำอะไรไม่ได้ ก็เท่ากับไม่มี, หรือว่าถ้าไม่มีส่วนที่เป็นจิตใจ มีแต่ส่วนที่เป็นร่างกาย มันก็ทำอะไรไม่ได้เหมือนกัน คือมีค่าเท่ากับไม่มี. ดังนั้น *โดยภาษาบาลี* ท่านจึงรวมเข้าเป็นสิ่งเดียวกันเรียกว่านามรูป รูปศัพท์นี้เป็นรูปศัพท์ เอกวณะ คือนับเป็นหนึ่งเดียว เรียกว่านามรูป, แต่ต้องเข้าใจว่า ถ้าแยกกันก็พลอยหายกันไปทั้งสองอย่าง. เดียวนี้ มันทำงานร่วมกัน มันจึงมีอยู่ได้ทั้งสองอย่าง คือทั้งกายและทั้งใจมีอยู่ได้ เพราะกำลังทำงานร่วมกัน, ถ้าเกิดไม่ทำงานร่วมกัน มันก็เป็นไปไม่ได้ อย่างที่กล่าวแล้ว คือกายก็จะไม่มีความหมายแห่งกาย คือไม่มีภาวะที่จะเป็นที่ตั้งของความรู้สึกของจิตใจ, มีแต่จิตมันก็ไม่สามารถจะทำอะไรได้ เพราะมันต้องอาศัยกระทำทางกาย คือระบบประสาท แล้วก็นิ่งไปถึงตัวร่างกายล้วน ๆ, กายกับจิต หรือนามกับรูป ที่ทำหน้าที่ร่วมกัน อยู่ทุก ๆ วันนี้ เราจะเรียกว่าเบญจขันธ์.

ท่านทั้งหลายทุกคน มีสิ่งที่เรียกว่า กายกับใจ สองอย่างนั้น ทำงานร่วมกัน อยู่จึงประกอบขึ้นเป็นชีวิต, อย่างที่มานั่งมีชีวิตกันอยู่ที่นี้ ได้ ที่ทำงานร่วมกันอยู่ดังนั้น เรียกว่าเบญจขันธ์ในที่นี้.

เราจะต้องรู้จักเบญจขันธ์นี้อย่างถูกต้อง แล้วก็ครบถ้วนบริบูรณ์, คือรู้จักสิ่งที่เรียกว่าตนเอง อย่างถูกต้องครบถ้วนและบริบูรณ์. คิดดูเถอะว่าถ้าเราไม่รู้จักตนเอง มันจะเป็นอย่างไร, เราอาจจะหลงไปว่า เรารู้จักตนเอง, แต่มันเป็นความรู้อย่างอื่น ไม่ใช่ความรู้อย่างที่กำลังจะพูด รู้จักตนเองอย่างที่กำลังพูดนี้ เป็นการรู้จักเบญจขันธ์, เราจะรู้จักส่วนทั้งห้าส่วนนี้ ให้ถูกต้องตามที่เป็นจริง แล้วก็ให้ครบถ้วนบริบูรณ์ ด้วยเราจึงจะสามารถใช้เป็นประโยชน์ได้ คือสามารถจะควบคุมไว้ได้ โดยไม่ให้อันนี้เป็นทุกข์; ถ้าเราควบคุมไม่ได้เราจะต้องเป็นทุกข์. เดียวนี้เราก็กำลังเป็นทุกข์ ทุกอย่างทุกประการก็เนื่องมาจากการที่เราบังคับหรือควบคุมสิ่งที่เรียกว่าเบญจขันธ์นั้นไม่ได้.

เรื่องนี้มันค่อนข้างละเอียดหรือลึกซึ้งอยู่ แต่ก็ไม่ได้ลึกกลับเกินไปจนถึงกับรู้ไม่ได้, เราารู้ได้โดยอาศัย พระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า **เมื่อกล่าวโดยย่อหรือโดยสรุปแล้ว เบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานนั้นแหละเป็นตัวทุกข์.** ฟังดูให้ดีๆ เบญจขันธ์แล้วก็ ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน ก็คือยึดถือว่าเป็นตัวตน นั้นแหละ **เป็นตัวทุกข์,** ความทุกข์ทุกเรื่องมารวมอยู่ที่นี้, เป็นทุกข์เพราะกิเลส โลภะ โทสะ โมหะ, มันก็คือการยึดถือเบญจขันธ์โดยความเป็นตัวตน ด้วยอำนาจของอวิชชา มันก็มีความทุกข์ด้วยความหมายมันว่าเป็นตัวตนของตน, มีภาระหนักตรงที่มันไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ. มันเข้ามาในรูปที่เราควบคุมมันไม่ได้ ก็มัน จะเป็นของไม่เที่ยงเปลี่ยนแปลงไป และให้ความทุกข์แก่คนที่เข้าไปยึดถือเอาของตน. **นี่ความทุกข์ทั้งหมด ที่เกิดมาจากอวิชชาหรือกิเลสนี้ มันมารวมอยู่ที่การยึดถือเบญจขันธ์นี้ว่าเป็นตนหรือเป็นของตน.**

ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์เพราะยึดเบญจขันธ์เป็นตัวตน.

ที่นี้ความทุกข์ตามธรรมดาอีกอย่างหนึ่ง คือ **ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย** นี่จะเป็นทุกข์ขึ้นมา ก็เพราะยึดถือเบญจขันธ์นี้ว่าเป็นตัวตน อีกเหมือนกัน, ถ้าไม่ยึดถือเบญจขันธ์ว่าเป็นตัวตนหรือของตนแล้ว ความเกิดก็ไม่เป็นทุกข์ เพราะมันไม่เป็นของตน, ความแก่ก็ไม่เป็นทุกข์ เพราะมันไม่เป็นของตน, ความตายก็ไม่เป็นทุกข์ ความเจ็บไข้ก็ไม่เป็นทุกข์ เพราะมันไม่เป็นของตน. **เดี๋ยวนี้เรายึดถือว่าเป็นของตนอยู่ตลอดเวลา,** ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายเป็นของเรา โดยความรู้สึกรู้สึกไม่ต้องเจตนา จึงมีปัญหาเกี่ยวกับความเกิดแก่เจ็บตายนั้น และเป็นความทุกข์ขึ้นมา. **นี่เพราะยึดถือเบญจขันธ์ว่าเป็นตัวตน ไม่ปล่อยให้ความเกิด แก่ เจ็บ ตายเป็นของเบญจขันธ์ล้วน ๆ ออกไป, อย่าเอามาเป็นตนของตน.**

เราจะต้องรู้เรื่องของเบญจขันธ์โดยละเอียด ควบคุมไว้ได้ไม่เกิดกิเลส
ขึ้นมาสำหรับจะยึดถืออะไรว่าเป็นตัวตนหรือเป็นของตน, มันมีประโยชน์อยู่อย่างนี้. การ
ที่ทุกคน จะมีความทุกข์ได้ ก็มีทางเดียวเท่านั้น คือการยึดถือเบญจขันธ์ขันธ์ใดขันธ์
หนึ่ง, หรือว่าทั้งห้าขันธ์ก็ตาม โดยความเป็นตัวตนของตน. การที่อาตมาเอาเรื่องนั้นมาพูด
มาอธิบาย ก็เพื่อจะให้เข้าใจเรื่องสำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา คือการยึดถือหรือไม่ยึดถือ
ซึ่งเบญจขันธ์ โดยความเป็นตัวตนของตน. คนที่ไม่เคยศึกษามาก่อนก็จะฟังไม่ออกใน
ตอนต้น ว่ายึดถือแล้วเป็นทุกข์อย่างไร, ไม่ยึดถือแล้วไม่เป็นทุกข์อย่างไร, แต่ถ้าอุทิศส่ำ
ฟังไปๆ, สังเกตไปศึกษาไป, ไม่เท่าไรก็จะเข้าใจได้ ว่าความยึดถืออันนั้นคืออะไร, แล้วก็เกิด
เป็นทุกข์ขึ้นมาอย่างไร. อาตมาจะได้พูดถึงเรื่องของเบญจขันธ์ให้ละเอียดลงไป ว่ามันมี
อยู่อย่างไร, แล้วก็ยึดถือกันอย่างไร.

จะรู้จักเบญจขันธ์ต้องศึกษาไปตั้งแต่ธาตุ.

การที่จะรู้จักเบญจขันธ์ ต้องตั้งต้นศึกษามาตั้งแต่เรื่องของธาตุทั้งหก
ก็เคยอธิบายมาแล้ว, แต่บางคนยังไม่เคยฟัง หรือแม้เคยฟังเรื่องธาตุหกมาแล้ว, ครั้นจะ
พูดถึงเรื่องเบญจขันธ์ ก็ต้องย้อนไปตั้งต้นมาตั้งแต่เรื่องของธาตุหก อีกครั้งหนึ่ง.

ธาตุหกคือ ธาตุน้ำ ธาตุดิน ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศคือที่ว่าง
และธาตุวิญญานคือธาตุจิตใจ. ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟนี้เกือบจะไม่ต้องอธิบาย
เพราะพอจะเข้าใจได้ง่าย หรือได้ยินได้ฟังได้ศึกษามากบ้างแล้ว, แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังมีส่วนวัน
พิเศษอยู่อย่างหนึ่งว่า คำกล่าวในพระพุทธศาสนาเมื่อกล่าวถึง ธาตุดิน ท่านไม่ได้หมายถึง
ตัวดิน แต่หมายถึงคุณสมบัติแห่งธาตุดิน, เมื่อกล่าวถึง ธาตุน้ำ ก็ไม่ได้ถึงถึงตัวน้ำ
แต่ถึงถึง คุณสมบัติของความเปียกชื้น, เมื่อกล่าวถึง ธาตุไฟ ก็ถึงถึง คุณสมบัติของ

ธาตุไฟ, ธาตุลม ก็เหมือนกันอีก ไม่ได้ระบุงยังตัวลมแต่เสด็จถึง คุณสมบัติของลม เพราะว่าโดยคุณสมบัติ^๕ แยกออกจากกันได้, แต่ถ้าโดยตัวของมันแล้วมันไม่อาจจะแยกจากกันได้.

เช่นว่าในดินมันก็มีน้ำ, มันมีธาตุน้ำรวมอยู่ด้วย, ในดินก็มีอุณหภูมิคือความร้อนระดับใดระดับหนึ่งรวมอยู่ด้วย ดินก็มีธาตุลม คืออากาศที่ระเหยเคลื่อนไหวเป็นแก๊สลอยไป อย่างนี้ก็ได้. ฉะนั้น เราจึงไม่อาจจะระบุไปยังตัววัตถุ ว่าเป็นธาตุนั้น ๆ แต่เราระบุไปยังตัวคุณสมบัติของมัน. คุณสมบัติของธาตุดิน ก็คือความเป็นของแข็ง ความเป็นของแข็ง ก็หมายความว่า มันต้องการเนื้อที่ มันกินเนื้อที่, ฉะนั้น ธาตุดิน ก็คือ ธาตุที่มันกินเนื้อที่. เราแยกเอาส่วนที่มันกินเนื้อที่ออกมาเป็นธาตุดิน.

ส่วน ธาตุน้ำ นั้น หมายถึงคุณสมบัติเหลว เกาะกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน, ตามธรรมชาติ มันจะเกาะกัน, น้ำมันจะเกาะกันไม่ยอมแยก. ถ้าปล่อยไปตามธรรมชาติ, เราอาจจะแยกน้ำได้ แต่ถ้าปล่อยไปตามธรรมชาติของน้ำมันจะเกาะกัน, ฉะนั้น เราจึงเอาคุณสมบัติของการที่มันเกาะกันนี้ เรียกว่าเป็นคุณสมบัติของธาตุน้ำ และเรียกว่าธาตุน้ำ, ไม่มุ่งหมายเอาเฉพาะตัวน้ำ, เพราะว่าตัวน้ำนั้น มันมี ธาตุไฟรวมอยู่ด้วยก็ได้ คือมันมีอุณหภูมิอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ในน้ำ มีความเป็นธาตุลมคือระเหยตัวเองอยู่ได้ อยู่ในธาตุน้ำ, ให้แยกเอาแต่ส่วนที่มันมีคุณสมบัติเกาะกัน ว่าเป็นธาตุน้ำ. เหมือนกับฝุ่นมันไม่เกาะกัน แต่ถ้าเราเอาน้ำมาเคล้าฝุ่น ฝุ่นก็อาจเกาะกันด้วยคุณสมบัติของธาตุน้ำ คือทำให้เกาะกัน, ฉะนั้น ธาตุน้ำก็คือคุณสมบัติของการที่เกาะกัน.

ทั้ง ธาตุไฟ ก็คือธาตุที่มีคุณสมบัติร้อน, เมื่อร้อนมันก็ต้องเผาไหม้ อากาศเผาไหม้เป็นอันเดียวกับความร้อน, ความร้อนมีหน้าที่เผาไหม้ คุณสมบัติที่ร้อนหรือเผาไหม้^๕นี้เรียกว่าธาตุไฟ. เราเรียกกันง่าย ๆ ทีเดียวว่า อุณหภูมิ ตามระดับมากหรือน้อย,

ไฟที่มีอุณหภูมิมากก็เผาไหม้แรง, ไฟที่มีอุณหภูมिन้อยก็เผาไหม้น้อย, อุณหภูมิที่เผาร่างกายให้ชราก็มีคุณสมบัติของธาตุไฟอยู่ส่วนหนึ่ง นี้เรียกว่าธาตุไฟ คือคุณสมบัติที่ร้อนหรือเผาไหม้.

ธาตุลมคือคุณสมบัติที่ระเหย คือลอยได้ เรายุ่จกัลมกันอยู่ทุกคน, เพราะส่วนที่มันลอยได้ คือมันเป็นแก๊สที่ขยายตัวออกมากจนลอยได้ นี้เป็นธาตุลม, อาศัยอุณหภูมิผลักดัน ลมก็เคลื่อนได้ และเคลื่อนเร็วจนเป็นพายุ อย่างนี้เป็นต้น, คุณสมบัติที่ขยายตัวเรื่อยจนลอยได้นี้ เรียกว่าธาตุลม.

คุณสมบัติทั้งสี่อย่างนี้ ก็คือธาตุทั้งสี่ที่เรียกว่า ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม เป็นธาตุตามธรรมชาติ เป็นอยู่ตามธรรมชาติ, แล้วมาประกอบปรุ่กันเข้าเป็นนั่นเป็นนี่ คือสิ่งต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นโดยธาตุทั้งสี่.

ทีนี้ก็มาถึงธาตุที่ห้าคือ ธาตุอากาศ นี้หมายถึง ธาตุแห่งความว่าง มันต้องมีที่ว่างสิ่งต่าง ๆ จึงจะตั้งอยู่ได้, ถ้ามันไม่มีที่ว่าง เช่นมันเต็มไปด้วยธาตุดินทั้งหมด มันก็ไม่มีอะไรที่จะตั้งอยู่ได้, แม้แต่ธาตุดินเองถ้าไม่มีที่ว่างให้ตั้ง. เราจึงดูให้เห็นธรรมชาติข้อนี้ว่า มันต้องมีที่ว่างสำหรับให้ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม หรืออะไรก็ตามตั้งอยู่ในลักษณะที่อยู่หนึ่งหรือลอยไปลอยมา. ที่ว่างหรือความว่างคุณสมบัติแห่งความว่าง นั้นเรียกว่า อากาศธาตุ, จะเทียบกันง่าย ๆ ว่าเพราะมีที่ว่างท่านทั้งหลายคนหนึ่ง ๆ จึงมานั่งอยู่ที่ตรงนั้นที่นั่งได้ ถ้าที่มันไม่ว่างแล้วท่านจะมานั่งอยู่ได้อย่างไร.

ที่ว่าง ความว่างนี้มีประโยชน์ อย่างตลกขบขัน เพราะว่ามันว่างมันจึงกลายเป็นของมีประโยชน์, มันตลกขบขัน เช่นถั่วขาม ในถั่วนั้นมัน มีที่ว่าง เราจึงใส่ข้าวใส่แกงลงไปในถั่วในขามนั้นได้, ถ้าในถั่วในขามไม่มีที่ว่าง เราก็ใส่ข้าวใส่แกงลงไปไม่ได้ มันก็ไม่มีประโยชน์อะไรต้องขวางทั้ง. เหมือนกับว่าเราจะใส่น้ำ ในขวดนั้นต้อง

ว่างจึงจะใส่น้ำลงไปได้, ถ้ามันไม่ว่างก็ใส่อะไรไม่ได้ ก็ต้องขว้างทิ้ง. หรือบ้านเรือนของเราเป็นห้องเป็นทับ มันก็ต้องว่าง เราจึงจะเข้าไปในห้องแล้วอยู่อาศัยได้, ถ้าห้องนั้นมันไม่ว่างมันไม่ยอมให้มีที่ว่าง เราก็ไม่อาศัยห้องทับบ้านเรือนอะไรได้.

นี่จึงมามองให้เห็นว่า ความว่าง ที่ว่าง คุณสมบัติว่างนี้ก็จำเป็นที่ต้องมีสำหรับให้สิ่งทั้งหลายเข้าไปอาศัยอยู่ได้ ก็เป็นการให้เนื้อที่ที่สิ่งที่มีความเป็นขั้นเป็นกอนั้นมันจะเข้าไปอาศัยอยู่ได้, นี่ก็จัดเป็นธาตุธาตุหนึ่งด้วยเหมือนกัน เรียกว่าอากาศธาตุ คือธาตุแห่งความว่างหรือที่ว่าง.

ทีนี้ก็มาถึงธาตุที่หก เรียกว่าวิญญานธาตุ วิญญานแปลว่ารู้สึกหรือรู้แจ้ง, ธาตุนี้แปลกกว่าเพื่อน ไม่เหมือนกับทั้งห้าธาตุที่แล้วมา ห้าธาตุที่แล้วมาไม่เกี่ยวกับความรู้สึก, ไม่มีหน้าที่จะรู้สึกอะไร. ส่วนวิญญานธาตุนี้เป็นของพิเศษแปลกออกไป และแปลกอย่างยิ่งจนต้องจัดเป็นอีกฝ่ายหนึ่ง คือฝ่ายจิตใจ เป็นธาตุที่รู้แจ้งได้ สิ่งที่เราเรียกว่าจิตประกอบขึ้นด้วยวิญญานธาตุ จิตจึงรู้แจ้งอะไรได้. พุทฺธทั้งหลายก็ว่า จิตของเราทุกคนมันรู้สึกอะไรได้ รู้จักอะไรได้ ก็เพราะว่ามันมีวิญญานธาตุ ประกอบ อยู่ด้วยวิญญานธาตุ, แม้มันจะพิเศษอย่างนี้ ท่านก็จัดว่าเป็นธาตุอยู่นั่นเอง จะมีเกียรติเป็นอะไรมากไปกว่านั้นไม่ได้ ยังคงเป็นเหมือนกับธาตุตามธรรมชาติอีกธาตุหนึ่ง เป็นธาตุที่หก คือธาตุแห่งวิญญาน.

จิตธาตุทำหน้าที่ได้ โดยระบบประสาท.

ธาตุแห่งจิตที่จะรู้สึกอะไรได้ ไม่มีตัวตน อย่างธาตุวัตถุ คือดิน น้ำ ลม ไฟ หรือที่ว่าง, มันมีตัวตนของมันอีกแบบหนึ่ง ซึ่งสามารถจะรู้สึกอะไรได้ ก็แล้วกัน, แต่ว่าต้องให้สิ่งซึ่งเป็นอุปกรณ์ หรือช่วยเหลือมัน จิตหรือธาตุจิตหรือวิญญานธาตุนั้นจึงจะทำหน้าที่ของมันได้.

อย่างเดียวกันเราก็เรียกว่าระบบประสาท ระบบที่เกี่ยวกับสมอง เป็นธาตุว่างกายเป็นธาตุเนื้อหนังเลือดประกอบกันอยู่, แต่ทำหน้าที่สำหรับจะให้จิตรู้สึกได้โดยสมอง และเชื่อมโยงไปได้ถึงร่างกายส่วนอื่นๆ ก็คือระบบประสาท. ระบบประสาทนี้ยังเป็นเรื่องของร่างกาย คือร่างกายที่ปรุงแต่งกันอย่างถูกต้องที่สุด เหมาะสมที่สุด พร้อมเพรียงที่สุด, ที่จะเป็นอุปกรณ์ให้จิตรู้สึกอะไรได้; จิตก็อาศัยระบบประสาทนั่นเองทำหน้าที่ของมันได้ แล้วเท่านั้นจะเป็นประสาทส่วนไหน มีหน้าที่จะเกี่ยวข้อง กับของที่จะมากระทบประเภทไหน.

เช่น ประสาทตาสำหรับที่จะให้จิตรู้สึกอารมณ์ทางตา, ประสาทหูก็สำหรับ จะให้รู้สึกต่ออารมณ์ทางหู, ประสาทจมูกก็รู้สึกทางจมูก, ประสาทที่ลิ้นก็ให้รู้สึก ได้ที่ลิ้น, ประสาทที่ผิวหนังทั่วไปก็ให้รู้สึกที่ผิวหนัง, ให้อย่างนี้เนื่องกับกาย. ยังมี ประสาทสำหรับจิตใจโดยเฉพาะ สำหรับสิ่งที่เรียกว่ามโน นี้ก็ต้องมีอยู่ สำหรับให้จิตทำ หน้าที่รับอารมณ์ได้, แต่มันผิดกันอย่างมากระหว่างตา หู จมูก ลิ้น กายซึ่งเป็น ฝ่ายวัตถุ, โดยเหตุที่เป็นเรื่องฝ่ายจิต ระบบประสาทฝ่ายจิตมันจึงแปลกจากระบบประสาท ทางฝ่ายร่างกาย, เขาเห็นว่า มันมีระบบประสาทตามแบบของเรื่องทางจิตสำหรับ มโนจะสัมผัสสิ่งที่เข้ามากกระทบหรือเกี่ยวข้อง.

ถือเสียว่ามี ระบบประสาทครบทั้งหก สำหรับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ คือมี สิ่งซึ่งพร้อมอยู่เสมอที่จะให้วิญญาณธาตุมาทำหน้าที่ ของมัน ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. เมื่อมีอะไรมากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งเต็มอยู่ด้วยประสาทแล้ว ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นก็จะเปลี่ยนชื่อไปเรียกว่าอายตนะ, เราจึงมีอายตนะหก ที่เป็นภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. เดียวนี้เราเรียกว่าอายตนะ คือมีระบบ ประสาทพร้อมที่จะให้วิญญาณธาตุมาทำหน้าที่ ของมันที่ตรงนั้น.

เราจะถือว่าอายตนะนั้นมี ก็ต่อเมื่อมันทำหน้าที่, ถ้ายังไม่มีอะไรมากระทบให้ทำหน้าที่ มันก็ยังคงเป็นเพียงระบบประสาท. ครั้นมีอะไรมากระทบมัน ทำหน้าที่ ก็กลายเป็นสิ่งที่เรียกว่าอายตนะขึ้นมา : อายตนะทางตาสำหรับรู้สึกต่อรูป, อายตนะทางหูสำหรับรู้สึกต่อเสียง, อายตนะทางจมูกสำหรับรู้สึกทางกลิ่น, อายตนะทางลิ้นสำหรับจะรู้สึกรส, อายตนะทางผิวหนังสำหรับจะรู้สึกต่อสิ่งที่มาสัมผัสทางผิวหนัง, อายตนะทางใจก็สำหรับรู้สึกต่อสิ่งที่มากระทบใจ, จึงเกิดมีอายตนะทั้งหกขึ้นมา.

ท่านต้องทบทวนความจำให้ดีๆ ว่าเพราะเรามีธาตุหก ธาตุอยู่ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศนี้ ประชุมแต่งกันตามธรรมชาติ อย่างเหมาะสม จนเกิดเป็นระบบประสาทขึ้นมา, ให้พร้อมสำหรับจะเกิดความรู้สึกทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เรามีประสาท. ครั้น มีประสาทแล้วมีอะไรมากระทบ มันก็กลายเป็นอายตนะ ทำหน้าที่เป็นอายตนะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยสมบูรณ์ ก็มีของมากระทบจากข้างนอกคือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ เป็นคู่ๆ กัน หกคู่ : ตาคู่กับรูป, หูคู่กับเสียง, จมูกคู่กับกลิ่น, ลิ้นคู่กับรส, ผิวกายคู่กับสิ่งที่มากระทบผิวกาย, ความรู้สึกทางใจเป็นคู่สำหรับจะมากระทบใจให้มีความรู้สึกขึ้นมาอีกชั้นหนึ่ง นี่เป็นหกคู่.

อายตนะจับคู่กันเมื่อไรก็จะเกิดสิ่งที่เรียกว่าวิญญาณ; พอ ตาคับรูป มาเกี่ยวข้องกันเข้า มาถึงกันเข้า ก็เกิดจักขุวิญญาณ คือการรู้แจ้งทางตา เพิ่งเกิดเดี๋ยวนี้ เพิ่งเกิดเมื่อตาเนื่องกันเข้ากับรูป ก็เกิดจักขุวิญญาณที่จะทำหน้าที่รู้แจ้งทางตา, เมื่อหูกระทบกับเสียงเนื่องกับเสียง ก็เกิดการรู้สึกทางหูที่เรียกว่า โสตวิญาณ การรู้แจ้งทางหู, ทางจมูกก็อย่างเดียวกัน, ทางลิ้นก็อย่างเดียวกัน, ทางผิวหนังก็อย่างเดียวกัน, ทางมโนจิตใจก็อย่างเดียวกัน. ต้องมีคู่กระทบกันแล้วจึงจะเกิดวิญญาณ สิ่งที่เรียกว่า วิญญาณขึ้นมา, นี่คือวิญญาณในพระพุทธศาสนา.

แม้ว่าคำว่า วิญญาณในปฏิจสุมุขปาท ท่านกับบัญญัติอาการไว้อย่างนี้ ว่า ความรู้แจ้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ไม่ใช่สิ่งลึกลับกายสิทธิ์ และเป็นตัวอะไรก็ไม่รู้. ที่เรียกกันว่า วิญญาณ นั้นไม่ใช่เป็นของลึกลับ จนรู้ไม่ได้ ต้องรู้จักมันได้ ว่ามันอาศัยการที่รูปกระทบตา เนื่องจากตาจึงเกิดจักขุวิญญาณ วิญญาณทางตา, ให้มองมันในลักษณะที่เป็นวิทยาศาสตร์อย่างนี้, อย่ามองไปในลักษณะที่เป็นเรื่องของผีของนางของวิญญาณที่เป็นผี เป็นอะไรก็ไม่รู้อย่างนั้นเลย, ให้มองเป็นของธรรมดาสามัญ ว่าตาเนื่องกันกับรูปเกี่ยวข้องกับรูป ก็ต้องเกิดจักขุวิญญาณ, เป็นวิญญาณชนิดหนึ่งทางตา, ทางหูก็เป็นอย่างนั้น. ฉะนั้น วิญญาณจึงเป็นสิ่งธรรมดาสามัญที่จะแสดงตัวออกมาโดยวิญญาณธาตุ. เมื่อได้ที่ทำงานคือระบบประสาท มันก็ทำงานเกิดเป็นวิญญาณแสดงออกมา.

อย่าลืมว่า วิญญาณธาตุเดิม ๆ นั้น มันก็เป็นธาตุตามธรรมชาติ, มันได้อาศัยความเหมาะสมทางอายตนะแสดงตัวออกมา เป็นจักขุวิญญาณ โสทวิญญาณเป็นต้น ก็ดี, มันก็ยังคงเป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ ไม่ใช่ผีไม่ใช่นาง ไม่ใช่อะไร, นี่คือหลักของพระพุทธศาสนา ที่แสดงให้เห็นว่าวิญญาณเป็นธาตุธรรมชาติ, ไม่ใช่เป็นตัวเป็นตน เหมือนกับที่กล่าวไว้ในลัทธิอื่น. ในประเทศอินเดียยุคพุทธกาลหรือก่อนพุทธกาล เขามีวิญญาณที่เป็นตัวเป็นตนเข้า ๆ ออก ๆ ต่อร่างกายนี้ เข้ามาเป็นผู้ทำหน้าที่การเห็นทางตา การฟังทางหูเป็นต้น, ถ้าอย่างนั้น เป็นเรื่องของอีกพวกหนึ่ง ที่เรียกกันว่าพวกอุปนิษัท ในประเทศอินเดีย, ถ้าวิญญาณเป็นตัวตนเข้าออกต่อร่างกาย มาทำหน้าที่อย่างนั้น, ส่วนพุทธศาสนาไม่กล่าวอย่างนั้น.

พุทธศาสนาว่า วิญญาณทาง ตาทาทางหูนี้มัน จะปรุงตัวของมันขึ้นมาได้เอง เมื่ออายตนะข้างใน ก็อคา กับอายตนะข้างนอก ก็อรุปร มาถึงกันเข้าแล้ว วิญญาณธาตุก็จะแสดงตัวออกมาเป็นวิญญาณทางตา, วิญญาณธาตุ ที่มีอยู่ตลอดเวลา นั้น ก็เป็น

สักแต่ว่าธาตุตามธรรมชาติ, แล้ววิญญานทางทาทที่ปรุงขึ้นมา^๕ ก็เป็นสักแต่ว่าธาตุตามธรรมชาติอยู่นั่นเอง ไม่มีโอกาสที่จะเป็นตัวเป็นตนอย่างมันคงถาวร เหมือนที่กล่าวไว้ในลัทธิอื่นหรือในศาสนาอื่น.

ชาวพุทธพลอยถือลัทธิวิญญานเจตภูต.

ตรง^๕น้อยอยากจะขอโอกาสพูดแทรกเสียเลยว่าทำไมคนไทยทุกคนก็ว่าได้ ถือลัทธิว่าวิญญานเจตภูตที่เป็นตัวตนเข้าอกร่างกาย ตามแบบของอุปนิษั^๕ซึ่งมิใช่พุทธศาสนาแล้ว, ทั้งนี้ก็เพราะว่า ประเทศไทยเราก่อนพุทธศาสนาเข้ามา ก็มีพวกฮินดูคือพวกพราหมณ์ที่มีคัมภีร์อุปนิษั^๕ เชื่อวิญญานที่เป็นตัวตนอย่างนั้น ตามแบบของเขา มาเป็นครูบาอาจารย์สอนคนทุกคนในประเทศไทย ให้มีความรู้อย่างนั้น, ให้มีความเชื่ออย่างนั้น, เพราะฉะนั้น คนไทยเราทุกคน จึงมีความรู้หรือความเชื่อต่อวิญญานชนิดที่เป็นตัวเป็นตนตามแบบของอุปนิษั^๕ เป็นต้นทุนอยู่ในจิตใจของคนทุกคน, จึงได้ยึดถือเอาวิญญานเป็นตัวตนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์กายสิทธิ์, เป็นตัวตนที่ไม่รู้จักตาย ที่เรียกว่า *อาตมัน*.

ครั้นพุทธศาสนาเข้ามาถึงประเทศไทยในตอนหลัง มันก็ยากลำบากที่จะไปเลิกล้างลัทธิอย่างนั้น, ฉะนั้น ประชาชนจึงถือลัทธิมีตัวตน, เจตภูตวิญญานอยู่ แล้วก็มารับฟังคำสอนใหม่ที่ว่า วิญญานไม่ใช่ตัวตน เป็นเพียงสิ่งที่เกิดขึ้นโดยการปรุงแต่งตามธรรมชาติจากธาตุทั้งปวง อย่างนี้. บางคนก็เข้าใจและเปลี่ยนความเชื่อได้, แต่คนส่วนมากไม่เข้าใจ *เปลี่ยนความเชื่อไม่ได้* จึงต้องถือว่า มีวิญญานชนิดตัวตน อันเป็นของศักดิ์สิทธิ์เป็นกายสิทธิ์ไม่รู้จักแตกไม่รู้จักดับ, เวียนว่ายตายเกิดได้ ไม่รู้จักแตกไม่รู้จักดับ ซึ่งเป็นสัสสตทิฏฐินอกไปจากพุทธศาสนา.

เป็นอันว่า พวกนั้นไม่มีทางที่จะถอนความรู้สึกว่าตัวตน ก็ต้องยึดถือความรู้สึกว่าเป็นตัวตนอยู่ตลอดไป, เพราะฉะนั้น เขาจะต้องได้รับผลที่เกิดมาจากการยึดถือมั่นว่ามีตัวตน, ส่วนพุทธศาสนาต้องการจะไม่ให้เข้าใจ รู้สึกหรือยึดถือไปว่ามีตัวตน ให้เห็นเป็นเพียงธรรมชาติที่ปรุงแต่งกัน, เช่นเกิดวิญญาณ ก็เพราะว่าอายตนะสองฝ่ายมันเนื่องกันเข้า ก็เกิดวิญญาณตามธรรมชาติ, ไม่ควรถือเอาส่วนใดว่าเป็นตัวตน. อายตนะที่ทำให้เกิดวิญญาณ ก็มีใช้ตัวตน, วิญญาณ ที่เป็นผลเกิดมาจากอายตนะเนื่องกัน ก็มีใช้ตัวตน. นี้จุดตั้งต้นของความรู้เรื่องมิใช่ตัวมิใช่ตนมันอยู่ที่ตรงนี้ จำเป็นจะต้องขอร้องท่านทั้งหลายให้ตั้งข้อสังเกตไว้ให้ถี่ ๆ.

อายตนะทำให้เกิดวิญญาณ, แล้วสืบเนื่องเกิดอย่างอื่นต่อไป.

เมื่ออายตนะเนื่องกันแล้ว ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าวิญญาณขึ้นมา มันจะปรุงแต่งกันอย่างไรต่อไปอีก; ก็คือ :—

ธรรมชาติ ๓ อย่างร่วมกันให้เกิดผัสสะ.

เมื่อเกิดวิญญาณขึ้นมา โดยการเนื่องกันของอายตนะทั้งสอง คืออายตนะภายนอกกับอายตนะภายในแล้ว สามอย่างนี้ทำงานร่วมกัน คืออายตนะภายในอายตนะภายนอกและวิญญาณ รวมกันทำงานทำหน้าที่ของมัน อาการอันนั้น เรียกว่าผัสสะ; ถ้าทำเนืองค้ำยตากก็เรียกว่าผัสสะทางตา, ถ้าทำทางหูก็เรียกว่าผัสสะเนืองด้วยหู, จึงมีผัสสะเนือง ค้ำยตา ค้ำยหู ค้ำยจมูก ค้ำยลิ้น ค้ำยผิวหนัง ค้ำยใจ ก็เกิดเป็นสัมผัสหรือผัสสะขึ้นมา แปลว่าการกระทบ เป็นการกระทบของสิ่งทั้งสาม; สามนี้จำไว้

ให้ตีๆว่า อายตนะภายในหนึ่ง อายตนะภายนอกหนึ่ง แล้ววิญญานที่เกิดขึ้นเนื่องจากอายตนะทั้งสองนอกหนึ่งรวมเป็นสาม, สามนี้ทำหน้าที่ร่วมกันด้วยกันแล้วก็เรียกว่าผัสสะ มีครบทั้งหกอายตนะ.

ผัสสะแล้วจะมีเวทนา.

เมื่อมีผัสสะแล้วก็มีเวทนา คือถ้าเป็นเรื่องทางตา ก็สบายแก่ตาหรือไม่สบายแก่ตา. เวทนานี้เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นเองเนื่องจากผัสสะ คือการกระทบระหว่างสิ่งทั้งสามนั้น. ให้มองเห็นว่ามันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือตามกฎของธรรมชาติอีกเหมือนกัน, เวทนานั้นจึงมิใช่ตัวตน หรือของตน หรือของใคร, เวทนานั้นปรุงขึ้นมาตามวิถีทางของธรรมชาติ เพราะมีผัสสะแล้วต้องมีปฏิกิริยาเป็นผลออกมาเป็นเวทนาเสมอ. ฉะนั้น จึงให้รู้จักเวทนาไว้ ว่ามันเป็นเพียงผลตามธรรมชาติ ที่เกิดออกมาจากผัสสะ อย่าได้ไปบูชาเวทนานั้น ว่าเป็นของประเสริฐ เช่นว่าเป็นสุขเวทนาขึ้นมาแล้ว โดยเฉพาะทางเพศด้วยแล้ว ก็เห็นเป็นของประเสริฐสูงสุด มีค่าสูงสุดของมนุษย์ จึงได้หลงใหลในเวทนานั้น, เมื่อมันเป็นเวทนาที่ให้เกิดความรู้สึกอันเอร็ดอร่อย.

ครั้นมันให้เกิดเวทนาฝ่ายตรงข้าม คือเวทนาฝ่ายเจ็บปวด ก็ไปหลงโกรธหลงแค้นเกลียดชังอย่างมากมาย จนถึงกับว่าเป็นโซคร้ายเป็นอะไรเอาที่เดียว, ไม่มองเห็นว่ามันเป็นเรื่องของธรรมชาติ ที่จะต้องเกิดทุกขเวทนา เช่นเดียวกับที่มันให้เกิดสุขเวทนา มันเป็นความรู้สึกที่ออกมาจากผัสสะตามธรรมชาติ.

รู้ไว้เสียเลยว่า เวทนานั้นมิใช่ตัวตนของมันเอง และมิใช่จะเป็นของใครคือของมนุษย์หรือของคนอื่นได้, เวทนานั้นเป็นเพียงผลที่เกิดมาจากผัสสะ มันไม่มีตัวตนของมันเอง คือมันเกิดเองไม่ได้, มันตั้งอยู่เองไม่ได้ มันเกิดมาจากผัสสะ, แล้วมัน

ก็ต้องเปลี่ยนไปตามเหตุตามปัจจัย มันจึงไม่มีตัวตนของมันเอง. อย่างนี้เราเรียกว่า เวทนา มิใช่ตน, ก็เป็นสักว่าเวทนา คือความรู้สึก, และเวทนานี้ มิใช่ของตน คือมิใช่ของบุคคลที่สมมติ กันว่าเป็นเจ้าของเวทนา, มันเป็นเรื่องที่ป่องขึ้นมาตามหลักการของธรรมชาติ ตามวิธีการของธรรมชาติ มันจึงเป็นของใครไม่ได้, จึงให้รู้ว่าเวทนานี้ มิใช่ของตน คือมิใช่ของเรา, มันจะเป็นตนของเวทนาเองก็ไม่ได้ จะมาเป็นของของตนของมนุษย์คนใดคนหนึ่งก็ไม่ได้ นี่เวทนามันเป็นอย่างนี้.

เวทนาทำให้เกิดสัญญา.

ที่นี้ก็ต้องไปว่า เมื่อเกิดความรู้สึกประเภทเวทนาขึ้นมาแล้ว มันก็จะเกิดความรู้สึก สืบต่อไป คือสิ่งที่เรียกว่าสัญญา ความสำคัญมันหมาย, เช่นเกิดสุข-เวทนาขึ้นมา ก็จะเกิดสุขสัญญา สัญญาว่าเป็นความสุข, เกิดทุกข์เวทนาขึ้นมา ก็จะเกิดสัญญาว่าความทุกข์คือทุกข์สัญญา, ที่นี้ถ้ามัน มีวิชา มากไปกว่านั้นอีก มันก็จะเกิดสัญญาว่าของตน ของเราขึ้นมา ว่าเวทนานั้นเป็นของเราขึ้นมา, เป็นอดีตสัญญาว่าตัวตน หรือ อดีตนัยสัญญาสัญญาว่าของตน หรือเนื่องด้วยตนขึ้นมา. นี้เรียกว่าสำคัญมันหมายให้เป็นตัวตน ให้เป็นของตนก็ได้, ให้สำคัญมันหมายว่าน่ารักก็ได้น่าชังก็ได้, มันก็เกิดความรู้สึกประเภทมันหมายขึ้นมา. นี้เรียกว่า สัญญามันก็มีมิใช่ตัวตนอะไรโดยแท้จริง, มันเป็นเพียงปฏิภพที่ออกมาจากเวทนาเท่านั้นเอง, เช่นว่าพอเราเจ็บ เราก็มีความสำคัญมันหมายว่า เราเจ็บ กูเจ็บ ความเจ็บของกู, อย่างนี้มันเรียกว่าสัญญา หรือถ้าเราสบายก็เรียกว่าความสบาย ความสบายของกู กูมีความสบายสำคัญมันหมายอย่างนี้ นี้เรียกว่าสัญญาทางนั้น.

สัญญา^๕ก็มีใช้ตัวตนของสัญญาเอง, สัญญาเป็นเพียงผลที่เกิดมาจากเวทนา, ไม่เป็นเป็นตัวตนแม้ของมันเอง คือ^๕นี้เรียกว่าสัญญาไม่ใช่ตัวตน. ถ้าสัญญาเป็นตัวตน สัญญา^๕ก็ต้องเกิดได้เอง, สัญญา^๕ก็ต้องเป็นไปตามอำนาจของสัญญา ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัย, เพราะสัญญามันเป็นตัวมันเองไม่ได้ คงที่ไม่ได้ เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย จึงเรียกว่าสัญญา^๕นี้มีใช้ตน. และสัญญา^๕ก็เช่นเดียวกับเวทนา จะไปเป็นของใครโดยเด็ดขาดก็ไม่ได้, มันคงเป็นสัญญาตามธรรมชาติเกิดขึ้นตามธรรมชาติ. แต่มนุษย์คนที่มีความวิเศษ ก็หลงยึดถือเอาสัญญาว่าเป็นตัวตนของสัญญา, แล้วสัญญานั้นจึงมาเป็นสัญญาของเรา เรามีสัญญา เราเป็นสัญญา สัญญาเป็นเรา จึงเอาสัญญานี้ว่าเป็นตัวตน, ไม่รู้ว่าสัญญา^๕นี้มีใช้ตน จึงมีความสำคัญผิด ว่าสัญญาเป็นตัวตน สัญญาเป็นของตนขึ้นมา, ^๕นี้เรียกว่าสัญญาหรือสัญญาพันธ์.

สัญญาทำให้เกิดสังขารพันธ์.

ครั้งมีสัญญาอย่างใดอย่างหนึ่งลงไปแล้ว เป็นรากฐานแล้ว ความคิดเนื่องด้วยสัญญานี้ก็เกิดขึ้น คือสังขารหรือสังขารพันธ์, เมื่อสำคัญว่าความสุขของเรา ความคิดก็เกิดขึ้นในการที่จะบริโภค จะแสวงหา จะก้มครอง จะสงวนไว้ จะหึงจะหวง, จะอารักขาอะไรก็ตามใจ เป็นความคิดเกิดออกมาในอันดับถัดไป. อย่างนี้เรียกว่าสังขารคือความคิด หรือสังขารพันธ์, ความคิดนี้เป็นผล หรือเป็นปฏิกริยามาจากสัญญา, ดังนั้นสังขารหรือสังขารพันธ์นี้ จึงมีใช้ตัวตน คือมันเป็นสังขารที่เป็นตัวตนของมันเองไม่ได้, มันขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัย ไม่อิสระแก่ตน. ดังนั้นสังขารหรือความคิดที่คิดว่าจะรักก็ตามใจนั้น มันมีใช้ตัวตน แล้วมันก็มีใช้ของตน คือมีใช้ของบุคคลผู้มีความคิดนี้, เพราะมันเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของสังขารของธรรมชาติ, สังขารจึงมีใช้ตนและมีใช้ของตน. แต่เมื่อ *บุุข*ไม่รู้เรื่องนี้ ก็เอาตามความรู้สึกของตน ก็จะมีใช้ว่า

ความคิดนั้นเป็นตัวตน, ถ้าไม่เป็นตัวตน ทำไมมันจึงคิดได้. นี่ปรัชญาของพวกตะวันตก เมื่อสองสามร้อยปีมานี้ก็มีหลักอย่างนี้ คือมีหลักว่าฉันคิดได้ ดังนั้นฉันจึงเป็นฉัน คือเป็นตัวตน.

ในพุทธศาสนาถือว่ามันจะคิดได้ตามธรรมชาติ, เพราะว่ามันมีเวทนาแล้วก็มีสัญญา แล้วก็ปรุงออกมาเป็นความคิด ก็อย่างนั้นก็อย่างนี้ และรู้สีกว่ามีฉันเป็นตัวผู้คิด, โดยเนื้อแท้แล้ว สังขารนั้นก็มีใช้ตัวตน และไม่อาจจะเป็นของตนให้แก่ใคร.

นี่แหละลองทบทวนดูให้ดี ว่าขันธ์ทั้งห้านี้เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่มีส่วนที่จะเป็นตัวตน. ทบทวนแต่ต้นอีกครั้งหนึ่ง ก็ว่า รูปขันธ์ที่ออกมาจากธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ นั้นมันเป็นที่สักว่ารูป เมื่อใดมันทำหน้าที่ของมัน ก็เรียกว่ารูปขันธ์ ดังนั้นรูปขันธ์จึงมิใช่ตัวตน.

แต่รูปขันธ์ช่วยปรุงเป็นประสาทเป็นอายตนะให้เกิดวิญญาณ, วิญญาณขันธ์ก็เกิดขึ้นโดยไม่ต้องเป็นตัวตน ไม่มีความเป็น ตัวตน เป็นเพียงปฏิภิกิริยาที่ออกมาจากการเนื่องกันของอายตนะ เช่นเดียวกับที่เราเอาหินกับเหล็กมาฟาดกันเข้า ก็มีประกายไฟออกมา, นี่มันมิใช่ตัวตนอย่างนี้ มันเป็นเพียงผลของการฟาดกันเข้าระหว่างหินกับเหล็ก. ข้อนั้นฉันใดเรื่องของอายตนะภายในคือตาเป็นต้นกับอายตนะภายนอกคือรูปเป็นต้น มันเนื่องกันเข้าแล้ว ก็เกิดสิ่งที่เรียกว่าวิญญาณทางตาขึ้นมา, เหมือนกับประกายไฟ มันจึงมิใช่ตัวตน มันเป็นเพียงผลหรือปฏิภิกิริยาของสิ่งอื่น. ดังนั้น วิญญาณหรือวิญญาณขันธ์ ที่เกิดจากอายตนะนั้นจึงมิใช่ตน, แต่วิญญาณขันธ์นี้เขาเอาลำดับไปไว้สุดท้ายเป็นที่ห้า เตียวฉันเอามาให้ดูตามลักษณะอาการที่มันจะเกิดขึ้น ในครั้งแรกนี้เกี่ยวกับอายตนะเป็นเบื้องต้นก่อน, ให้รู้ว่าวิญญาณนั้นมิใช่ตัวตนอย่างนี้.

ที่อายตนะกับวิญญาณทำงานร่วมกันเป็นผัสสะ ผัสสะนั้นก็มิใช่ตัวตน เป็นเพียงการพบกันกระทำงานร่วมกันระหว่างสิ่งทั้งสาม เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่จะให้เกิดเวทนา. ทั้ก็เกิดเวทนาขึ้นมาจากผัสสะ, ผัสสะให้เกิดเวทนา เวทนานี้เรียกว่าเวทนาขันธ์, เวทนาขันธ์ก็มีใช้ตนหรือของตน, เวทนาให้เกิดสัญญาเป็นสัญญาขันธ์, สัญญาขันธ์นั้นก็มิใช่ตนหรือของตน, สัญญานั้นให้เกิดสังขารคือสังขารขันธ์ มันก็มีใช้ตนมิใช่ของตน, เป็นอันว่ารูป กัตติ เวทนา กัตติ สัญญา กัตติ สังขาร กัตติ วิญญาณ กัตติ มิใช่ตนและมิใช่ของตน.

วิญญาณนี้อาจจะเกิดได้หลายหน เช่นว่าภายนอกหรือครั้งแรกเมื่อตากระทบรูปเป็นต้น, มันก็เกิดวิญญาณทางตา, เป็นผัสสะเป็นเวทนา, ครั้นเกิดเป็นเวทนาขึ้นมาแล้ว ก็เป็นโอกาสให้มันสัมผัสผัสสะเวทนานั้น เป็นมโนวิญญาณอีกตอนหนึ่งก็ได้, เรียกว่าวิญญาณเกิดขึ้นได้หลายตอน จะเป็นเรื่องทางรูปทางวัตถุก็ได้, เป็นเรื่องทางจิตใจล้วน ๆ ก็ได้, แต่ขอให้รู้ว่าวิญญาณไหนก็ตาม มิใช่ตนมิใช่ของตน, เป็นอันว่าขันธ์ทั้งห้ามิใช่ตนมิใช่ของตน.

เรามาคูจำนวนห้าอันใหม่ ท่านมักจะพูดว่า กายกับใจแบ่งออกเป็นห้ากอง คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ, ฟังดูแล้วถ้าไม่รู้จริงมันก็เข้าใจผิดได้ ว่ามนุษย์คนหนึ่งปัจจุบันนี้แบ่งออกเป็นห้าส่วนพร้อม ๆ กันได้. ความจริงมันไม่อาจจะอยู่พร้อม ๆ กันได้; รูปเกิดทำหน้าที่ของรูปเสร็จแล้ว ก็ให้เกิดเวทนา, ทำหน้าที่ของเวทนาเสร็จแล้วดับไปแล้ว ก็เกิดสัญญา, สัญญาทำหน้าที่ของสัญญาเสร็จแล้วดับไปแล้ว จึงเกิดสังขาร, สังขารทำหน้าที่เสร็จแล้ว มันก็เหลืออยู่สำหรับที่จะไปทำเรื่องอื่น ๆ ต่อไป ในวิธีการอย่างเดียวกัน ให้เกิดมีการกระทบทางอายตนะอย่างอื่นต่อไปอีก ตามความต้องการของความคิดนึกซึ่งเป็นสังขาร. เรารู้จักแยกว่ามันอยู่เป็นห้าส่วนได้ แต่มันจะมีพร้อมกันทั้งห้าส่วนนั้นไม่ได้.

ยิ่งภาษาธรรมชาติอันละเอียดแล้วเขาถือว่า มันมีอยู่เฉพาะเมื่อมันทำหน้าที่เท่านั้น, เช่นรูปร่างกายนี้ ภาษาเราธรรมชาติพูดว่าเรามีร่างกายอยู่ตลอดเวลา, แต่ภาษาธรรมอันลึกซึ้งนั้นจะไม่พูดอย่างนั้น จะพูดว่า เรามีรูปมีร่างกายเฉพาะต่อเมื่อร่างกายทำหน้าที่ของร่างกาย, ครั้นทำหน้าที่ ของร่างกายเสร็จแล้ว เราถือว่าร่างกายดับ, แต่มิใช่ดับอย่างตาย รูปเกิดรูปดับนี้มีใช้ดับอย่างตาย, รูปเกิดเมื่อทำหน้าที่ของรูป ครั้นหยุดทำหน้าที่ก็เรียกว่าดับ, แม้ที่สุดแต่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ก็เหมือนกัน ภาษาธรรมถือว่ามันเกิดดับ, ตาเกิดขึ้นเมื่อตาทำหน้าที่เห็นรูป, ครั้นเสร็จหน้าที่เห็นรูปแล้วมันก็ดับไป โดยที่ตาไม่ต้องบอด, ตายังคงมีอยู่เหมือนที่เรามีอยู่อย่างนั้น, นั่นเป็นการเกิดทางฝ่ายร่างกายฝ่ายเนื้อหนัง. เกิดมาจากท้องแม่แล้วมันก็มีตามาแล้ว, แต่เราถือว่ามันอยู่ตลอดเวลา จนกว่าเราจะตายไป นี้พูดกันอย่างภาษาคนก็พูดอย่างนี้.

แต่ถ้าพูดอย่างภาษาธรรม คือภาษาที่ละเอียดลึกซึ้งของผู้ธรรม กลายเป็นพูดว่าเรามีตาต่อเมื่อตาเกิด, ตาเกิดก็เมื่อตาทำหน้าที่ของตา, ครั้นตาทำหน้าที่ของตาเสร็จแล้วมันก็ดับไป หรือเพื่อจะเกิดใหม่ทำหน้าที่เป็นตาครั้งที่สอง, ก็เรียกว่ามันดับไป ครึ่งหนึ่งแล้ว ฉะนั้นตาจึงเกิด ๆ ดับ ๆ. หูก็เหมือนกันเกิด ๆ ดับ ๆ, จมูกก็เกิด ๆ ดับ ๆ, ลิ้นก็เกิด ๆ ดับ ๆ, กายก็เกิด ๆ ดับ ๆ, ใจก็เกิด ๆ ดับ ๆ; เรามีสิ่งเหล่านี้ต่อเมื่อสิ่งเหล่านี้ทำหน้าที่.

คำว่าเราในที่นี้เป็นการพูดอย่างสมมติ, สมมติว่ามีเรา ว่าเรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ที่จริงมันเป็นเรื่องของธรรมชาติ ไม่มีเรา, แต่โดยเหตุที่เรารู้สึกคิดนึกได้ เราสมมติว่ามีเรา เรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลง มิใช่ตัวตน อยู่เสมอ.

บางคนเข้าใจเอาเอง ว่าเรามีขันธ์ทั้งห้าอยู่พร้อมกันทั้งห้าในเวลาเดียวกัน, ถ้าท่านเข้าใจเรื่องนี้อาตมาอธิบายแล้ว ก็จะมองเห็นว่าเป็นไปไม่ได้. รูปมันทำหน้าที่หนึ่ง เวณามันทำหน้าที่ตอนหนึ่ง, สัญญามันทำหน้าที่ตอนหนึ่ง, สังขารก็ตอนหนึ่ง, วิญญาณก็ตอนหนึ่ง, มันมีพร้อมกันไม่ได้.

ทีนี้ บางคนเข้าใจผิดมากไปกว่านั้น จนถึงกับว่าแม้เวลาเรานอนหลับเราก็มีขันธ์ทั้งห้า, นี่ลองคิดดูที่ว่ามันจะเป็นไปได้อย่างไร, เวลาเรานอนหลับ รูปว่างกายก็ไม่ทำหน้าที่อย่างรูป, เวณาก็ไม่ทำหน้าที่อย่างเวณา, สัญญาก็ไม่ทำ, เราจะมีขันธ์ทั้งห้าอย่างไรได้. เราควรจะพูดให้ตรงให้ถูกว่า เรา กำลังไม่มีขันธ์ทั้งห้า, อย่างดีก็มีซาก ซากหนึ่ง นอนอยู่ ก็ร่างกายซึ่งเป็นเหมือนกับซากศพก็ว่าได้ มันนอนอยู่เป็นที่ประชุมแห่งธาตุ คือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ. แต่เมื่อไม่ทำหน้าที่ได้ นอนหลับอยู่ก็เหมือนกับไม้ที่นอน, จนกว่ามันจะตื่นออกมา มันจึงจะทำหน้าที่ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันจึงจะเกิดรูป เวณา สัญญา สังขาร วิญญาณได้, เรื่องมันมีอยู่อย่างนี้.

ฉะนั้น ขอให้เข้าใจว่า ขันธ์มีอยู่ห้า ประกอบกันขึ้นเป็นคน คนหนึ่ง, แต่ว่าทั้งห้าส่วนนั้นมิได้ทำหน้าที่พร้อมกัน ได้ ทำหน้าที่เนื่องทะยอยกันไปได้ครบทั้งห้า, ถ้าไม่ทำหน้าที่ได้ครบทั้งห้า ก็ไม่ถือว่ามีคนคนหนึ่งโดยสมบูรณ์. แต่ขอให้มองดูในข้อที่ว่า จะมีพร้อมกันทั้งห้าไม่ได้, และเวลาหลับจะมีไม่ได้ทั้งห้า, อย่างดีก็จะเหลืออยู่แต่รูปขันธ์ซึ่งทำหน้าที่อะไรเล็ก ๆ น้อย ๆ เพียงไม่ตาย, เรียกว่ารูปขันธ์ยังอยู่ อาจจะถูกใจได้ว่า เวลานี้เรามีเพียงขันธ์เดียวก็ได้ คือรูปขันธ์ที่ไม่สมบูรณ์.

ข้อนี้ขอจะพูดถึงคำพูดที่พูดกันอยู่โดยมาก ใครจะเป็นคนแรกพูดก็ไม่ทราบ แต่ไม่เคยพบพระบาลีพุทธภาษิตเกี่ยวกับเรื่องที่ว่า ขันธ์ห้า ขันธ์สี่ ขันธ์หนึ่ง. อาตมายัง

ไม่เคยพบพระพุทธรูปภาสิต อาจะยังหลงหลงตากก็ได้, แต่เดี๋ยวนี้เชื่อว่าไม่มีในพุทธรูปภาสิต เป็นคำพูดที่หลัง พูดว่าสัตว์มีขันธ์ห้า สัตว์มีขันธ์สี่ สัตว์มีขันธ์หนึ่ง, เขาก็พูดไว้เลยว่า สัตว์มีขันธ์ห้า นี้อิสสัตว์ธรรมดาสามัญ อย่างมนุษย์มีขันธ์ห้า, สัตว์มีขันธ์สี่ก็คือรูป-พรหม, พรหมที่ไม่มีรูปร่างมีแต่จิตมีวิญญาณ ก็เลยมีเพียงขันธ์สี่ แล้ว สัตว์มีขันธ์หนึ่ง ก็คือรูปพรหมที่เป็นอสัญญมีแต่ร่างกาย, ไม่มีจิตใจ มีแต่รูปขันธ์. เขาอธิบายกันอย่างนี้ ก็ตามใจ, เราก็ไม่คัดค้านอะไร, เพราะว่าเป็นเรื่องบัญญัติ.

แต่อาตมาอยากจะพูดว่า เรื่องนี้เราอธิบายอย่างนี้ก็ได้ว่า เมื่อใดเราสนใจ แต่เรื่องรูปขันธ์, เราก็มีขันธ์ขันธ์เดียว, เพราะเราลืมไอ้สี่ขันธ์ที่เป็นฝ่ายจิตใจเสีย, เมื่อใดเราสนใจแต่เรื่องนาม ก็เรื่องขันธ์ทั้งสี่ ไม่สนใจเรื่องรูป เมื่อนั้นเราก็ มีสี่ขันธ์. เวลาที่เราลืมส่วนที่เป็นร่างกายสนใจแต่เรื่องเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี้เราก็มีสี่ขันธ์, และตามปกติธรรมดาเราก็มีครบห้าขันธ์ อย่างนี้ก็ได้อ. อาตมาคิดว่า มันมองเห็นได้ง่ายซัดกว่า จะเป็นสันติภูมิโลกกว่า ที่จะพูดเรื่องสัตว์ห้าขันธ์ สี่ขันธ์ หนึ่ง ขันธ์, เห็นได้ง่ายกว่าที่จะเอาไปไว้ที่พรหมโลก เป็นสัญญาสัตว์อัญญาสัตว์ แล้ว ก็เป็นสัตว์ธรรมดาสามัญอย่างนี้, มันก็รู้จักได้แต่สัตว์ธรรมดาสามัญที่มีห้าขันธ์, ส่วน สัตว์ที่มีสี่ขันธ์ มีหนึ่งขันธ์ยังเข้าใจไม่ได้ ต้องคาดคะเนต้องเชื่อตามผู้อื่น.

เดี๋ยวนี้ ไม่อยากเชื่อตามผู้อื่น จะเอาตามความเห็นแจ้งของตน ว่า บางคราวเราสนใจแต่เรื่องรูป หรือว่าเมื่อเวลาอนหลับ จิตใจหยุดไปหมดเหลือแต่ขันธ์ ที่ปรุกันอยู่ เพียงไม่ให้มันตายไปเสีย, อย่างนี้ก็เรียกว่ามีหนึ่งขันธ์ก็ได้, แล้วบาง เวลาไม่ให้คุณค่าแก่รูปขันธ์เลย ไปยึดถือแต่ขันธ์ทั้งสี่ ที่เป็นเรื่องของนามหรือของ จิต เวลานี้เราก็มีเพียงสี่ขันธ์ อย่างนี้ก็ได้อ. ใครจะชอบอย่างไรก็ไปคิดเอง มัน มีอิสระมีเสรีภาพที่จะคิดนึกได้ตามความเข้าใจของตน.

ที่^๕กล่าวว่า ^๕ขันธ^๕นั้นจะต้องรู้^๕ว่า ในตัวเรา ภายในตัวเรามัน^๕เป็นไปอย่างไร, มันมีอยู่อย่างไร, แล้วที่มัน^๕เป็นแก่^๕ผู้อื่น แก่เพื่อนของเรา แก่ลูกเล็ก ๆ ของเรา มันก็เป็นอย่าง^๕นั้นเหมือนกัน. ฉะนั้นเราจะ^๕ได้^๕คิดเสียให้ถูกต้อง อย่าไปคิดอย่างผิด ๆ จะเอาอย่างหนึ่งแก่คนหนึ่ง, จะเอาอย่างอื่นแก่คนอื่น, อย่าง^๕นั้นมันก็จะเกิดเป็นปัญหาขึ้นมา.

ถ้าเรา มองเห็นความไม่มีตัวตนแก่^๕ขันธ^๕ของเราอย่างไร. เราก็ควรจะเห็นความไม่มีตัวตนแก่^๕ขันธ^๕ทั้งหลาย ของลูกของหลาน ของผ้าของเมีย ของอะไรทุกคนไปเหมือนอย่าง^๕นั้น. แล้วจะได้^๕ไม่เกิดปัญหายุ่งยากลำบากที่ว่า อยากจะให้เป็นอย่าง^๕นี้, อยากจะไม่ให้เป็นอย่าง^๕นั้น แก่คนนั้นแก่คน^๕นี้ ซึ่งมันเป็นไปไม่ได้.

ฉะนั้น ขอให้^๕รู้เสียว่าขันธ^๕ภายในคือ^๕เรา^๕มันเป็นอย่าง^๕ไร, ขันธ^๕ของคนอื่น ที่เรียกว่าเป็นขันธ^๕ภายนอกมัน ก็ต้องเป็นอย่าง^๕นั้น. ฉะนั้น เมื่อเราจะต้องตาย ต้องเปลี่ยนแปลง ต้องทำลาย, คนอื่นก็ต้องเป็นอย่าง^๕นั้น, อย่าไปเสียอกเสียใจ เมื่อขันธ^๕ไหนกลุ่มไหนของใครมันจะต้องเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย มันก็ต้องเป็นอย่าง^๕นั้น. ^๕นี้เรียกว่าเรารู้จักขันธ^๕ ทั้งที่เป็นภายในคือของเราเอง และขันธ^๕ที่เป็นภายนอกคือของผู้อื่น.

ศึกษาคำว่าอุปาทานขันธ.

เอา^๕ที่^๕เมื่อ^๕รู้จัก^๕ขันธ^๕เบญจขันธ^๕แล้ว ก็^๕อสมมติ^๕ว่าท่านทั้งหลาย^๕รู้^๕แล้วเข้าใจ^๕แล้ว โดยละเอียดครบถ้วนอย่าง^๕ที่อาตมาอธิบายมา^๕แล้ว, ก็^๕รู้จัก^๕เบญจขันธ^๕หรือขันธ^๕เฉย ๆ กันแล้ว ที่^๕นี้^๕ก็มา^๕รู้จัก^๕ยิ่งขึ้นไปถึง^๕สิ่งที่เรียกว่าอุปาทานขันธ^๕. คำหนึ่งมันมี^๕คำว่า ขันธ^๕, ที่^๕นี้^๕ต่อไปมันจะมี^๕คำว่า อุปาทานขันธ^๕. ขันธ^๕เฉย ๆ ตามธรรมชาติล้วน ๆ จิตของ

บุคคลนั้น ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวตนหรือของตน นั้นเป็นขันธ์ตามธรรมชาติ ขันธ์เฉยๆ ยังไม่ถูกยึดมั่น.

ที่ขันธ์นั้นถูกยึดถือว่าเป็นเราว่าของเรา อย่างนี้ กลายรูปเป็นอุปาทานขันธ์ ก็มีท่าเหมือนกัน, ขึ้นชื่อว่าขันธ์ก็มีห้าคือเบญจขันธ์ ขันธ์ห้า แต่ถ้าขันธ์นั้นถูกยึดถือเป็นตัวตนของตนด้วยความเียงของคนนั้นแล้ว ขันธ์นั้นก็เปลี่ยนชื่อเป็นอุปาทานขันธ์หรือเบญจอุปาทานขันธ์ อุปาทานขันธ์ทั้งห้า. ขันธ์ธรรมชาติไม่เป็นทุกข์ ทรมานใคร, เบญจอุปาทานขันธ์จะทำความทุกข์ทรมานให้แก่คนผู้เข้าไปยึดถือว่าเป็นของตน

ขันธ์ที่ไม่ถูกยึดถือ ถ้าจะเรียกว่ามันเป็นทุกข์ ก็คือ มีลักษณะเป็นทุกข์ เพราะไม่เที่ยงเท่านั้น ไม่ทรมานใคร, มีความทุกข์ในสามัญลักษณ์เป็นทุกขลักษณะ ว่ามีลักษณะแห่งทุกข์ มันก็ทุกข์ที่ขันธ์นี้. แต่ว่าถ้าว่าขันธ์นั้นมี ใครไปยึดถือเราว่าของเราเข้าแล้ว มันจะมีความทุกข์แก่จิตใจของบุคคลผู้เข้าไปยึดถือ. นี้ขันธ์นั้นถูกยึดถือแล้ว เรียกว่าอุปาทานขันธ์ แล้วก็ทำความทุกข์ทรมานให้แก่ผู้ที่เข้าไปยึดถืออันนี้เอง, ขันธ์ขันธ์หนึ่งหรือขันธ์ทั้งห้าขันธ์ ก็มีทางที่จะให้ถูกยึดถือเป็น อุปาทานขันธ์ทั้งนั้น.

ท่านมีร่างกายเฉยๆ อย่างนี้เราไม่ได้นึกถึงเรื่องร่างกายอะไร, เราก็มีร่างกายเฉยๆ ทำหน้าที่ร่างกายตามธรรมชาติ, ไม่ยึดถือว่าร่างกายของเรา มันก็ยังไม่มียุทธา; ครั้นเรามีความยึดถือว่าร่างกายของเรา, เมื่อร่างกายของเรามันเจ็บปวดขึ้นมา มีโรคภัยไข้เจ็บขึ้นมา, เราก็เป็นทุกข์ เพราะเราสงวนไว้ซึ่งร่างกายของเรา จะไม่ให้มันเจ็บไข้หรือเป็นทุกข์. หรือเมื่อร่างกายของเราเป็นที่ตั้งแห่งความสุข สนุกสนาน เอรีตอร้อยทาง กามารมณ์เป็นต้น เรายึดถือว่าเป็นร่างกายของเรา เราก็ห่วงก็แค้นก็เป็นห่วง ว่าร่างกายนั้นมันจะเปลี่ยนไป มันจะแตกดับ, ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความรูสึกอันเอรีตอร้อย เป็นต้น มันก็

เป็นทุกข์ขึ้นมา, เรียกว่ารูปขันธ์ เมื่อปล่อยไปตามธรรมชาติ มันก็เป็นไปตามธรรมชาติ ยังไม่เป็นทุกข์แก่ใคร. ครั้นผู้ใดไปยึดถือเอา ว่าเป็นรูปขันธ์ของเราต้องเป็น อย่างนี้, อย่างนั้นอย่างนั้น มันก็เป็นความทุกข์แก่บุคคลนั้น. นี้รูปขันธ์ที่ถูกยึดถือ กับรูปขันธ์ที่ไม่ถูกยึดถือ มันต่างกันมาก ถึงอย่างนี้, ถ้าไม่ยึดถือก็ไม่เป็นทุกข์ ถ้ายึดถือก็ต้องเป็นทุกข์.

เวทนาขันธ์ ก็เหมือนกันอีก สุขเวทนาทุกขเวทนาที่ไม่ถูกยึดถือ มันก็เป็นเรื่องของธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมชาติ, แต่พอยึดถือว่าเวทนาของเรา มันก็มาทุกข์หนักอยู่บนหัวใจของเรา, สุขเวทนาของเรา เราก็ยึดถืออยากให้อยู่กับเรา ตลอดเวลา ไม่อยากให้สูญหายไปเสีย. นี้ขอให้นักถึงข้อเท็จจริง เราชอบอะไร เรารักอะไร ซึ่งเป็นสุขเวทนา เราก็จึดถือ แล้วก็มาหนักอยู่บนจิตใจของเรา. อย่างน้อยก็กลัวว่ามันจะสูญหายไป มันจะเปลี่ยนไปอย่างนี้ ไปยึดเวทนาใดที่มันเป็นสุข ก็หนักอย่างนี้.

ทั้งเวทนาที่เป็นทุกข์ ถ้าไปยึดถือเอามาเป็นเวทนาของเรา มันก็ทุกข์หนักขึ้น, ถ้าไม่ยึดถือมันก็ไม่อบจะไม่เป็นทุกข์เลย. เราเจ็บปวดเพราะอะไรก็ตาม ถ้าเป็นเรื่องของความเจ็บปวดตามธรรมชาติ อย่าหลงเข้าใจว่าเจ็บปวดแก่เรา มันก็เป็นทุกข์น้อย, พอเรารู้สึกว่าเจ็บปวดแก่เรา เราจะต้องตายเพราะทุกขเวทนานี้ ทุกขเวทนานี้ เป็นสัญลักษณ์แห่งความตาย อย่างนี้เราก็เป็นทุกข์มาก, ข้อนี้เห็นได้ที่เด็ก ๆ เด็ก ๆ เขาเจ็บป่วยเป็นแผลอะไรเล็ก ๆ น้อย ๆ, บางคนยึดถือมากก็ถึงกับหน้าซีดเป็นลมเลย แต่พอบอกให้รู้ว่ามันไม่มีอะไรนัก เขาก็รู้สึกทุกข์แต่น้อย ทุกขเวทนาจะเป็นทุกข์มาก เหลือประมาณที่เดียว, ถ้าไปยึดถือว่าทุกขเวทนานั้นของเรา.

พระพุทธเจ้าท่านเปรียบเทียบน้ำหนักของเวทนาที่ถูกยึดถือกับเวทนาที่ไม่ถูกยึดถือ ว่า ดังนี้ คือว่าถ้าทุกขเวทนาเกิดขึ้น แล้วก็มองเห็นเป็นของธรรมดา ก็เป็นเรื่องของธรรมดา

แต่ถ้ายึดถือเป็นเวทนาของเรา เป็นสัญลักษณ์แห่งความตาย ก็มีความทุกข์มาก, เปรียบเหมือนกับว่าบุรุษคนหนึ่ง เขาถูกยิงด้วยลูกศรเล็กๆ ไม่มียาพิษอาบ มันก็เจ็บปวดเล็กๆ น้อยๆ เท่านั้นเอง. ที่นี้ต่อมาประเดี๋ยวก็มี ลูกศรดอกใหญ่คมกล้าอาบไปด้วยยาพิษอันร้ายแรง มาเสียบเข้าไปอีกดอกหนึ่ง มันก็เจ็บมากเหลือประมาณจนตายหรือเจียนตาย, นี่มันต่างกันอย่างนี้.

ฉะนั้นเราจึงรับเอาทุกขเวทนา ว่าเป็นของสัปดาห์ว่าเวทนาของธรรมชาติ ตามธรรมชาติ ก็เจ็บน้อยหรือไม่รู้สึเจ็บอะไรนัก, แต่พอไปหลงผิดยึดถือว่าเวทนาของเรา เราจะต้องตาย มีความกลัวอะไรขึ้นมา มันก็เจ็บมาก, เป็นผลของความยึดถือว่าเวทนาของเรา นี่เป็นเรื่องทางจิตใจ, ถ้าใครมาทำให้เขาสลัดความยึดถือว่าเวทนาของเราออกไปได้ เขาก็จะเจ็บน้อยลงทันที. นี่เป็นเรื่องของธรรมะเกี่ยวกับความปล่อยวาง, ถ้าไม่รู้จักปล่อยวาง มันก็จะกลายเป็นลูกศรดอกใหญ่ที่อาบยาพิษ, แต่ถ้ารู้จักปล่อยวาง ไม่เอาเวทนามาเป็นของเรา มันก็เป็นเหมือนกับลูกศรเล็กๆ ที่ไม่อาบยาพิษ มันต่างกันมากถึงอย่างนี้.

นี่จึงดูความที่ขันธ์ถูกยึดถือกับที่ไม่ถูกยึดถือ มันต่างกันอย่างนี้. ขันธ์ ตามธรรมชาติเกิดขึ้นตามกรรมวิธีของธรรมชาติ, อย่างที่กล่าวมาแล้ว เป็นเบญจขันธ์ ล้วนๆ ไม่หนักเพราะว่าไม่ถูกยึดถือเพราะไม่มีใครยึดถือ, แต่ ถ้าเกิดมีจิตใจไหนยึดถือ มันก็หนักและทุกข์แก่จิตใจนั้น. ที่เป็นสุขเวทณาก็กลายเป็นทุกข์เพราะถูกยึดถือ, เราชอบสุขเวทณากันนัก แล้วก็ยึดถือรักใคร่หวงแหน ไม่รู้ว่าเป็นทุกข์, ทุกขเวทณานั้น เป็นทุกข์โดยประจักษ์อยู่แล้วเรียกว่าเป็นทุกข์. แต่ในสุขเวทนาที่ชอบกันนักนั้นแหละ แล้ว ก็ยึดถือจนถึงกับรักใคร่หวงแหน มันก็เป็นทุกข์เพราะยึดถือ เหมือนกับเอาของหนักๆ มา สุมไว้บนศีรษะนี้. แม้ของนั้นจะรักมารักอย่างจะขาดใจ แต่ถ้าเอามาสุมไว้บนศีรษะ มา ทูมไว้บนศีรษะ มันเป็นอย่างนี้ มันก็หนัก มันก็ทุกข์, แม้ว่าจะเป็นก้อนทองคำเป็นก้อน

เพชรพลอย ลองเอามาสูมไต้หวันสิวะมันจะเป็นอย่างไร, มันก็ต่างกันกับที่ว่าเราไม่ยกมาไต้หวัน เราปล่อยให้ตามธรรมชาติ มันก็ไม่ใช่ทุกข์แก่เรา, เคียวนี้เรารักมัน เรายึดถือมัน เราเอาของที่รักนั้นมาสูมไต้หวัน. ฉะนั้นขอให้ทุกคนสนใจว่าสุข-เวทนาที่เกิดขึ้น เราจะต้องระวังให้ดี, อย่าไปยึดถือ มันจะมาหนักอยู่บนศีรษะของเรา เพราะเรายึดถือ.

นี่พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว เบญจขันธ์ที่ยึดมั่นด้วยอุปาทานเป็นตัวทุกข์ หมายความว่า ถ้าไม่ยึดมั่นไว้ด้วยอุปาทาน ไม่มีทุกข์, ไม่มี ขันธ์ไหนที่จะเป็นทุกข์. ที่นี้ขันธ์ไหนก็ตามทั้งห้าขันธ์ก็ตาม ถ้ายึดมั่นไว้ด้วยอุปาทานแล้วมันกลายเป็นทุกข์, ที่มีปัญหามาก็คือสุขเวทนาและทุกขเวทนา ยึดถือว่าเป็นของเราแล้วมันจะเป็นทุกข์. สัญญา สังขาร ก็เหมือนกัน ถ้ายึดถือว่าเป็นของเราแล้ว มันจะเกิดเป็นปัญหา, จะเกิดเป็นความหนักอกหนักใจ เป็นความรู้สึกของเรา เป็นความคิดของเรา เป็นความหวังของเรา, ล้วนแต่เป็นทุกข์ทั้งนั้น.

ขอให้จับใจความสำคัญให้ได้ว่า ถ้ามีความยึดถือแล้วก็จะมีความทุกข์, เมื่อไม่มีความยึดถือ เหมือนกับเอาวางไว้ตามพื้นดิน ไม่เอามาใส่ไต้หวันสิวะ ก็ไม่มี ความทุกข์. ฉะนั้นจงปล่อยให้ขันธ์ทั้งห้านี้เป็นไปตามธรรมชาติของมัน, เหมือนกับว่าทิ้งไว้ตามกลางดิน, อย่าเอามาแบกมาหามมาทุบมาอะไรไว้ มันก็ไม่ใช่ทุกข์. ความทุกข์ทั้งหลายมาจากความยึดมั่นถือมั่นทั้งนั้น, เรามีทรัพย์สมบัติ เงินทอง แก้วแหวน บุตรภรรยาสามี เป็นที่รักเป็นที่พอใจ ไปยึดถือว่าเป็นของเราเข้าเมื่อไร มันก็เป็นทุกข์ เมื่อนั้น, ถ้าลืมเสียเมื่อไร ก็เป็นทุกข์เสียเมื่อนั้นพอกลับยึดถือขึ้นมาอีก มันก็เป็นทุกข์อีก. ฉะนั้น ความทุกข์มันจึงมีที่ความยึดถือ, ถ้าเรามีไว้โดยไม่ต้องยึดถือ มันก็ไม่ต้องเป็นทุกข์. ฉะนั้นท่านจึงสอนให้รู้จักมี โดยไม่ต้องยึดถือว่ามี หรือเราจะใช้ จะกิน จะบริโภคจะอะไร ก็ใช้กินบริโภคโดยไม่ต้องยึดถือว่ามีของมัน ก็ใช้กินบริโภคโดยไม่ต้องยึดถือว่ามีของมัน ก็ใช้กินบริโภคโดยไม่ต้องยึดถือว่ามีของมัน มันก็ไม่มีทุกข์เลย.

เป็นอันว่า เราจะต้องรู้จักความต่างกันอย่างตรงกันข้าม ของเบญจขันธ์เฉยๆ เบญจขันธ์ตามปกติ กับเบญจขันธ์ที่ยึดมั่นถือมั่นว่าของเรา, รูปขันธ์อยู่ตามปกติก็ไม่มีความหนักแก่เจ้าของ, พอไปยึดถือว่ารูปขันธ์ของเรา มันก็หนักแก่เจ้าของ คือหนักแก่จิตใจของเจ้าของ ด้วยความหวนวิตกยึดถือนั่นเองว่าร่างกายนี้จะตาย ร่างกายนี้จะเป็นอย่างอื่น.

นี่เราทำให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่าความยึดถือ, ความยึดถือ เรียกว่าอุปาทาน แปลว่าความเข้าไปยึดถือ เข้าไปถือเอา. ถ้าเป็นเรื่องของวัตถุ เราก็ยึดถือด้วยมือ จับด้วยมือหรือเครื่องจับ, แต่ถ้าเป็นเรื่องจิตใจ ก็ยึดถือด้วยความคิดนึกที่เรียกว่าอุปาทาน คือไปคิดนึกหมายมั่นว่าเป็นเรา หรือเป็นของเรา.

ยึดมั่นในเวทนา สัญญา สังขาร แล้วเป็นทุกข์อย่างยิ่ง.

ดูซ้ำกันอีกทีว่า เวทนา สัญญา สังขาร นี้แหละมันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถืออย่างยิ่ง เวทนา มีรสเป็นสุขเป็นทุกข์จับใจ ยึดถือแล้วก็เป็นทุกข์ แม้ในทุกขเวทนา และแม้ใน สุขเวทนา เหมือนกับเป็นบ้าไปพักหนึ่ง เมื่อหลงไหลพอใจในสุขเวทนามันไม่ปกติ อะไร ๆ มันมารวมอยู่ที่จิตใจของบุคคลนั้น เขาก็ยึดถือเวทนาโดยความเป็นตัวตนของเวทนา หรือว่าเวทนาจะมาเป็นเวทนาของเรา ก็เป็นของตน.

สัญญาความหมายมั่น อย่างใดอย่างหนึ่ง มันก็หมายมั่นไปเ็นทางเป็นตัวตนเป็นของตน, สัญญาว่าเป็นมนุษย์เป็นคน มันก็มีปัญหาเกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับคน, สัญญาว่าหญิงสัญญาว่าชาย มันก็มีปัญหาเกิดขึ้นตามสมควรแก่ความสัญญาว่าหญิงหรือว่าชาย สัญญาว่าสุขสัญญาว่าทุกข์ ก็เป็นปัญหาตามแบบนั้น, สัญญาว่าได้สัญญาว่าเสีย มันก็มี

ความวุ่นวายไปตามแบบของการไต่การเสีย ได้กำไรหรือว่าขาดทุน, สัญญาว่าแพ้สัญญาว่าชนะ มันก็มีความวุ่นวายไปตามแบบของการแพ้การชนะ, อย่าเอาสัญญานั้นเข้ามาเป็นตัวเรา จิตก็จะไม่มีความทุกข์เพราะสัญญานั้น ๆ.

จะห้ามคนไม่ให้มีสัญญาที่ยาก เพราะยังมีกิเลสอยู่ เมื่อมีเวทนาแล้วก็ต้องมีสัญญา สำคัญมันหมายอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ, ฉะนั้นระวังให้ดีๆ ว่ามีสัญญาว่าอะไร นั้นแหละคือความโง่ ความหลง ความเขลา ความเข้าใจผิดแล้ว ที่ไปมีสัญญาเข้าว่า มันเป็นอย่างไร. ส่วนใหญ่ที่สำคัญที่สุดที่ร้ายแรงที่สุด ก็คือ สัญญาว่าตัวตน สัญญาว่าของตน, *อัตตสัญญา—สัญญาว่าตัวตน* คือตัวกู, *มนสัญญาหรืออัตตนิยสัญญา —สัญญาว่าของตน*, นี่มันก็มีความหนักขึ้นมา ในฐานะที่เป็นของตน,

ฉะนั้น ระวังอัตตสัญญา—สัญญาว่าตัวตนของตนนี้ให้มาก ความทุกข์เกิดขึ้นเพราะสัญญา นี้ สัญญาว่าตัวตน สำคัญว่าตัวตน หมายมั่นว่าตัวตน ยึดถือเหนียวแน่นว่าตัวตน จนเกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง อย่างใดอย่างหนึ่ง มันก็เป็นความทุกข์ไปตามแบบนั้น, หรือสัญญาว่าได้ว่าดีว่าเลิศอย่างนี้ มันก็มีความทุกข์ไปตามแบบของสัญญาว่าดีว่าเลิศ ว่าเป็นผู้ชนะ ว่าเป็นเทวดา, แล้วแต่จะสัญญาว่าอย่างไรในทางที่ตัวเองใจ ก็ต้องได้มีปัญหาไปตามแบบนั้น ๆ นี้เรียกว่ามีอุปาทาน ยึดมั่นในสิ่งที่สัญญาได้เกิดขึ้น ได้ทำความมั่นหมาย.

เดี๋ยวนี้เราเห็นว่า มีอาชญากรรมเป็นอันมากขึ้นในโลก ก็เพราะมีอัตตสัญญา สัญญาว่าตัวตน สัญญาว่าตนจะต้องได้อย่างนั้น ตนจะต้องได้อย่างนี้, *เมื่อไม่ได้โดยวิธีที่ถูกต้อง ก็ต้องเอาโดยวิธีที่ไม่ถูกต้อง*. นี่มันจึงเกิดอาชญากรรมขึ้นมากมายในโลกนี้ เพราะยึดถือตัวตน โดยไม่มีหลักเกณฑ์ ไม่มีเหตุผลที่ถูกต้องที่ควร มันเป็นเรื่องของอวิชา ความโง่ความหลงไปเสียหมด.

ความยึดมั่นถือมั่นนี้เราเรียกว่าอุปาทาน ตั้งต้นที่เวทนา, เพราะเวทนา
 นั้นมันครอบงำจิตใจยิ่งกว่าสิ่งใด, สุขเวทนาครอบงำจิตใจไปทางหนึ่ง, ทุกขเวทณาก็ครอบงำ
 จิตใจไปทางหนึ่ง, แม้ที่ยังไม่สุขหรือไม่ทุกข์ชัดเจน มันก็ยังชวนให้สงสัยให้กังวลอยู่นั้น
 แหะละ ว่ามันจะต้องเป็นอะไรไปอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งมีประโยชน์แก่เรา. ฉะนั้นเวทนา
 จึงเป็นปัญหาแรก ปัญหาใหญ่ของมนุษย์ในโลก, ถ้าหลุดจากนั้นมันก็มาถึง สัญญา สำคัญ
 มันหมายความว่าอะไร ก็ยึดถือสำคัญมันหมาย จนมีปัญหาคือเป็นความทุกข์ แก่ตนเองบ้าง
 แก่ผู้อื่นบ้าง, หลุดจากนั้นมากก็ถึงสังขาร ความคิดอย่างนั้น ความคิดอย่างนี้ ทั้ง
 แก่เริ่มคิดแล้วมันก็เป็นความหนักใจทั้งนั้น มันมีตัวมันที่ต้องการ แล้วมันก็คิดไปตามที่
 ต้องการ.

ยังไม่ทันจะได้ ยังไม่ทันจะเสีย มัน ก็มีความทุกข์หนักเร่าร้อนกระวน
 กระวาย อยู่ในจิตใจของผู้ที่มีความคิดอย่างมีตัวตน คือมีตัวกูของกูอย่างรุนแรงรู้สึก
 อยู่ แล้วก็คิด, พอคิดก็ต้องเป็นทุกข์ไปตามเรื่องของความคิด, แล้วก็ต่อออกไป
 เป็นการกระทำ มันก็มีผลของการกระทำ, เป็นความทุกข์ขึ้นตรง ๆ ก็มี, เป็นความทุกข์
 อย่างอ้อม ๆ ก็มี มันจะมีอย่างไรขึ้นมา มันเป็นความทุกข์แก่ผู้ยึดถือทั้งนั้น, เพราะว่ามัน
 เป็นของหนัก. ขอให้เข้าใจความหมายของคำว่ายึดถือ ของดีก็หนัก, ของชั่วก็หนัก,
 ลองเอามาแบกไว้ถือไว้เถอะ, เอาก้อนหินขึ้นมาทูนไว้มันก็หนัก, เอาก้อนทองคำเพชร
 พลอยขึ้นมาทูนไว้มันก็หนักเหมือนกัน, ฉะนั้นถ้าไม่ยึดถือ คือไม่เอามาทูนไว้มันก็ไม่หนัก,
 แล้วก็เอาไปใช้ให้เป็นประโยชน์ โดยที่ไม่ต้องหนักไม่ต้องเป็นทุกข์.

นี่เราทุกคนมีขันธ์ เบญจขันธ์ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
 มีรายละเอียดอย่างไร เกิดขึ้นอย่างไร เป็นไปอย่างไร อย่างที่อาตมาอธิบายมาแล้ว และว่า
 นั้นแหละคือสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ ยึดถือเมื่อไรเป็นทุกข์เมื่อนั้น. เบญจขันธ์
 ที่ไม่ถูกยึดถือ คือไม่รู้สึกและไม่ยึดถือ มันก็ไม่มีความทุกข์อะไร, มันก็เป็นอยู่ตามธรรม-

ชาติ, พอยึดถือขั้นนี้ไต่ก็ตาม ว่ารูปของเรา เวทนาของเรา สัญญาของเรา สังขารของเรา วิญญาณของเรา มันก็เป็นทุกข์ขึ้นมาทันที.

ที่นี้ ตัวเรา ตัวตนตามภาษาคนที่พูดกันอยู่นี้ ก็คือขั้นนี้ทั้งหาตนเอง, ฉะนั้นเราก็มียึดถือตน แยกตน มันก็หนักเพราะคนที่ยึดถือไว้. ฉะนั้น เราจึงรู้จักมีตน ชนิดที่ไม่ต้องยึดถือกันเสียดีกว่า จะไม่เป็นทุกข์ แต่ที่มันเป็นแต่เพียงเรื่องพูด ความจริงนั้นมันมีว่า ถ้าไม่ยึดถือมันไม่มีตัวตนดอก, ถ้าไม่ยึดถืออะไรโดยความเป็นตัวตน มันก็ไม่มีตัวตน. เราจะมีตัวตนโดยที่ไม่ต้องยึดถืออื่นนั้นไม่ได้, ฉะนั้น เรามีตัวตนที่ยึดถือไปก่อน ตลอดเวลาที่เรายังมีวิชา มีโมหะ มีความงมงาย มีความหลง ไม่รู้ความจริงของพระธรรม, เราจึงมีความยึดถือเอามาเป็นตัวตนสำหรับจะไต่หนักแก้จิตใจ. มันมีแต่จิตใจ พอยึดว่าจิตใจเป็นของตนเป็นตัวตน มันก็หนักแก้จิตใจ, ถ้าจิตใจไม่ยึดถือโดยความเป็นตัวตนเป็นของตน ก็ไม่มีอะไรมาหนักแก้จิตใจ.

นี่เป็นสิ่งที่เห็นธรรมตาเห็นได้ง่ายๆ อย่างนี้ อาตมาจึงถือว่า มันเป็นเรื่องทางวิทยาศาสตร์, มันไม่ลึกลับ แม้ว่าลึกลับซึ่ง. ท่านจงช่วยทำสิ่งที่ลึกลับนั้น อย่าให้เป็นของลึกลับเลย แม้จะออกมาเป็นของลึกลับก็ไม่ใช่ไร เราจึงมองเห็นได้, แต่ถ้าลึกลับแล้วเรามองเห็นไม่ได้ เราก็ต้องโง่ แล้วเราก็ต้องทำผิด คือยึดถือ แล้วมันก็เป็นทุกข์.

อุปาทานคืออย่างนี้ สิ่งที่เราเรียกว่าอุปาทานคืออย่างนี้ ยึดถือโดยความเป็นตัวตนของตนแล้วก็ทุกข์, อะไรยึดถือ? จิตที่ไม่ประกอบด้วยวิชา ไม่ประกอบด้วยแสงสว่างของพระธรรม จิตนั้นแหละยึดถือ, ยึดถือเบญจขันธ์ทั้งห้าเป็นตัวตน มันก็เป็นทุกข์แก้จิต. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนี้ก็เรียกรวม

อยู่เป็น เบญจขันธ์, แม้ทรัพย์สมบัติแก้วแหวนเงินทอง บุตรภรรยาสามี มันก็เป็น เบญจขันธ์ภายนอก เอาเข้ามายึดถือด้วย มันก็มีความทุกข์เท่ากัน.

เราจะมีจิตที่ฉลาด มีจิตที่มีแสงสว่าง อย่าให้เกิดเป็นความยึดถืออะไรว่าเป็น ตัวตนขึ้นมา ก็จะไม่ต้องเป็นทุกข์, นี้เรียกว่าจิตนั่นเอง รู้จักตัวมันเองอย่างถูกต้อง. จิต รู้จักตัวเอง ว่ามีแต่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ตามธรรมชาติแล้วก็ไม่ยึดถือ มันก็ไม่เป็นทุกข์.

อาตมาพยายามเอาเรื่องเบญจขันธ์มาอธิบายในวันนี้ ก็เพื่อให้รู้ว่า มันมีธรรมชาติเป็นอยู่เป็นไปของมันอย่างนี้ตามธรรมชาติ, อย่าได้เข้าใจผิดจนจิตไปยึดถือเอาโดยเป็น ทนของท่านเลย.

เรื่องของเบญจขันธ์ในวันนี้ยังไม่จบ แต่ว่าจะต้องยุติการบรรยายไว้ เพราะ ความสมควรแก่เวลา แล้วฝนก็ตั้งเค้าขึ้นมา อาตมาก็ต้องขอยุติการบรรยายในวันนี้ ไว้แต่ เพียงเท่านั้นก่อน.

ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์

— ๙ —

๑ กันยายน ๒๕๒๒

เบญจขันธ์เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องรู้จัก. (ต่อ)

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคอาสาฬหบูชา นี้ เป็นอันว่าได้กล่าวถึงหัวข้อใหญ่ คือ ธรรมะในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์ ทุกครั้งไป มีหัวข้อย่อยๆ เฉพาะครั้ง. สำหรับในวันนี้จะบรรยายโดยหัวข้อของครั้งที่แล้วมา เพราะครั้งที่แล้วมาบรรยายไม่จบฝนตกเสียก่อน, ดังนั้น ในวันนี้จึงบรรยายโดยหัวข้อว่า เบญจขันธ์คือสิ่งที่จำเป็นต้องรู้จัก (ต่อ).

ศึกษาเบญจขันธ์ไม่ถูก, ทำให้ไม่อาจรู้จักว่าเป็นวิทยาศาสตร์.

เนื่องจากมีผู้ฟังจำนวนมากไม่ได้เคยฟังครั้งที่แล้วมา จึงสมควรที่จะพูดถึงสิ่งที่เรียกว่าเบญจขันธ์โดยตรง กันอีกครั้งหนึ่ง. ท่านทั้งหลายได้ยินคำว่าเบญจขันธ์แล้วก็ไม่รู้ว่าอะไร เพราะจำได้แต่ว่าขันธ์ทั้งห้า คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

จึงยังไม่รู้ว่าอะไร, บางทีก็อาจจะรู้ผิด อย่างที่ได้ยินพูดกันอยู่ ว่าเรามีร่างกายซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๕ ส่วน คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ, แล้วก็เข้าใจว่า เรามีเบญจขันธ์ทั้งห้านี้ตลอดเวลา หรือพร้อมกันทั้งห้า นี่เป็นการเข้าใจผิด, ไม่สามารถที่จะรู้จักสิ่งที่เรียกว่าเบญจขันธ์นั้น ในฐานะที่เป็นเรื่องอย่างวิทยาศาสตร์ได้.

ขอให้สนใจคำว่า ในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์ คือเป็นเรื่องธรรมดาสามัญที่สุดของธรรมชาติ แล้วก็เป็นที่ไปตามกฎของธรรมชาติอย่างเฉียบขาด ไม่เปลี่ยนแปลง. สิ่งที่เรียกว่า วิทยาศาสตร์นั้น ได้แก่สิ่งที่เราสามารถสัมผัสได้ เราจัดการกับสิ่งนั้นๆ ได้ตามที่เราปรารถนา ถ้าเป็นเรื่องปรัชญาเป็นแต่เรื่องรู้เรื่องคำนวณ ไม่เอาสิ่งนั้นๆ มาสำหรับสัมผัสลงไปโดยตรง.

พุทธศาสนาไม่ใช่เรื่องทางปรัชญา.

พุทธศาสนาเป็นเรื่องอย่างวิทยาศาสตร์ ไม่ใช่เป็นเรื่องอย่างปรัชญา, แต่จะเอาไปอธิบายอย่างปรัชญาได้เหมือนกัน, แต่เมื่อมันผิดลักษณะของมันแล้ว ก็จะไม่ได้รับประโยชน์จากพุทธศาสนา, ซึ่งจะได้รับประโยชน์ก็ต่อเมื่อกระทำแก่ธรรมะ นั้นอย่างกะว่า เป็นเรื่องทางวิทยาศาสตร์. ความรู้สึกในจิตใจ, บางคนจะเข้าใจไปว่าจะสัมผัสมันได้อย่างไร, มันไม่ใช่เรื่องที่จะสัมผัสได้ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น หรือกาย. เรื่องทางจิตใจนั้นก็สัมผัสได้ด้วยใจคือรู้สึกได้ด้วยใจ; ใจมันรู้สึกได้ก็แล้วกัน เช่นความสบายใจ ใจก็รู้สึกได้ว่าเป็นอย่างไร, ความไม่สบายใจ ใจมันก็สัมผัสลงไปได้ว่ามันเป็นอย่างไร. แม้สัมผัสด้วยใจ อย่างนี้ ก็เรียกว่าสัมผัสได้ตามวิถีทางวิทยาศาสตร์, เราจะได้รู้จัก แล้วเราก็จะได้ควบคุมหรือว่าแก้ไข ให้มันเป็นที่มันควรจะเป็น คือไม่ต้องเป็นทุกข์. ขอให้แยกเรื่องทางวิทยาศาสตร์ กับเรื่องทางปรัชญาออกไปเสียจากกัน.

คนสมัยนี้เขานิยามปรัชญาถึงกับว่ามีนเมา ดังนั้นคนสมัยนี้จึงมีแต่ความรู้ โดยการคำนึงคำนวณและพูดได้ แล้วก็ไม่มีการปฏิบัติ จึงไม่มีธรรมะ จึงไม่มีศีลธรรม แม้จะรู้ปรัชญาเรื่องศีลธรรม มันก็ยังไม่เป็นการปฏิบัติ ถ้าฟังแต่รู้ยังไม่ได้ปฏิบัติก็ไม่ใช่ เป็นเรื่องจริง และรู้แล้วไม่ปฏิบัติก็ได้. เคียวนี้ทุกคนรู้อย่างกว่ารู้ เช่นรู้ว่านี่เป็นความชั่ว รู้ยู่แท้ๆ ไม่ควรจะทำ แต่ก็ยังทำความชั่ว ฉะนั้นคนเราไม่ทำความชั่ว ก็เพราะมีศีลธรรม คือมีการปฏิบัติธรรมนั่นเอง ถ้าฟังความรู้แม้จะเป็นเรื่องสูงถึงปรัชญามันก็ช่วยอะไรไม่ได้ ฉะนั้นขอให้สนใจเรื่องที่จะต้องปฏิบัติลงไปตรงๆ ตามวิถีทางวิทยาศาสตร์.

เรื่องความทุกข์, ส่วนใหญ่คือเรื่องจิตใจ.

เคียวนี้เรากำลังพูดถึงเรื่องความทุกข์ ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องจิตใจ, ถ้าจะพูดกันในฐานะ เป็นเรื่องทางวิทยาศาสตร์ และเรื่อง สำคัญที่สุดของธรรมะ ก็คือ เรื่องเบญจขันธ์ หรือขันธ์ทั้งห้า. ท่านทั้งหลายยังไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่าขันธ์ห้า โดยเฉพาะเจาะจงก็ได้, ก็คงรู้แต่ว่ามันมีกล่าวอย่างนั้นๆ, แม้จะเป็นเรื่องยืดยาว มัน ก็เป็นเรื่อง สำคัญเอาตามที่ได้ยินได้ฟังมา แล้วคำนวณเอาว่าจะต้องเป็นอย่างนั้นๆ, ก็เป็นอันว่า รู้เรื่องเบญจขันธ์ในรูปแบบของปรัชญา, ไม่ได้รู้ในรูปแบบของ วิทยาศาสตร์, มันเลยเป็นเรื่องที่น่าขบขันอย่างยิ่ง ที่เรารู้จักเรื่องตัวเราเอง ราวกับ ว่ามันมิได้อยู่ที่นี้, ราวกับว่ามันอยู่ที่อื่น ซึ่งต้องใช้การคำนึงคำนวณ หรือเป็นเรื่องใน ความจำ; นำหัวหรือไม่นำหัวก็ลองคิดว่า เรื่องเนื้อตัวของเราแท้ๆ เรายังศึกษา มัน และรู้จักมันอย่างเรื่องที่ต้องคำนึงคำนวณ เหมือนกับว่ามันเป็นเรื่องที่อยู่ไกล.

เรื่องที่เราลุ่มคล้ำอยู่ วัสดุอยู่ สัมผัสอยู่ เรายังไม่รู้จักมันลงไปตรงๆ, กลายเป็นเรื่องรู้อย่างละเมอๆ ว่ารูปเป็นอย่างไร, เวทนาเป็นอย่างไร, สัญญาเป็นอย่างไร, สังขารเป็นอย่างไร, วิญญาณเป็นอย่างไร; นี่มันน่าหัว และจะเลยไปถึง น่าสงสาร ที่เราไม่รู้จักตนเอง ไม่รู้จักตัวเราเอง.

สำหรับ คำว่ารู้จักตัวเองนี้ มันสองความหมายอยู่; ขอแทรกกล่าวตรงนี้สักหน่อยว่า การรู้จักตัวเองตนเองนี้ มันเป็นสองความหมายอยู่ คือ ความหมายทางศีลธรรมนั้น หมายถึงรู้จักตัว ว่ามีฐานะอย่างไร สูงต่ำอย่างไร, ควรทำตัวอย่างไร ให้เหมาะสม อย่างที่เราเรียกว่าดูหัวแม่เท้าตัวเอง. นี้รู้จักตัวเองในอย่างศีลธรรมสำหรับประพฤติก่อสังคม. ส่วน รู้จักตัวเองในที่นี้ไม่ใช่อย่างนั้น, รู้จักตัวเองคือเบญจขันธ์ เป็นปรมาัตถธรรม ที่รู้แล้วเพื่อจะควบคุมไม่ให้เกิดความทุกข์ขึ้นที่เบญจขันธ์, ก็เรียกว่ารู้จักตัวเองเหมือนกัน, รู้จักเบญจขันธ์โดยตรงนี้ ก็เรียกว่ารู้จักตัวเองเหมือนกัน.

เบญจขันธ์คือสิ่งเป็นที่เกิด-ดับแห่งทุกข์.

อาตมากำลังจะกล่าวถึงเรื่องนี้ ว่าเบญจขันธ์คือสิ่งที่จำเป็นต้องรู้จัก, อยากจะยืนยันว่า ถ้าผู้ใดประสงค์จะรู้เรื่องพระพุทธศาสนาแล้ว ก็จงรู้จักเรื่องของเบญจขันธ์ นี้ไว้เป็นเรื่องหลักมูลฐานทีเดียว. เป็นเรื่องพื้นฐานที่จะต้องรู้ เพราะว่าความทุกข์จะเกิด มันก็เกิดที่นี้ คือที่เบญจขันธ์นี้, จะไม่เกิดก็ไม่เกิดที่เบญจขันธ์นี้. แล้วความรู้ทั้งหมดสำคัญอยู่ที่เรื่องความทุกข์ และความดับทุกข์. ท่านทั้งหลาย มาศึกษาพระพุทธศาสนา ก็เพื่อว่าจะดับทุกข์นั่นเอง จึงควรจะศึกษาตัวสิ่งที่มีมันเป็นที่ตั้งที่เกิดแห่งความทุกข์ และไม่เกิดแห่งความทุกข์ คือเบญจขันธ์. ฉะนั้นขอรับรองว่า ถ้าไม่ชอบก็ช่วยทนเอาหน่อย ทนศึกษาเรื่องเบญจขันธ์ที่น่ารำคาญนี้เอาหน่อย, อาตมาคาด

คะเนเอาเองว่า หลายคนคงจะรำคาญ ไม่ค่อยจะชอบศึกษาเรื่องเบญจฉันทน์นัก เพราะเป็นเรื่องที่ไต่ยินซ้ำๆ ซากๆ. จนไม่รู้ว่าจะอะไร จนฝากไว้ให้เป็นเรื่องของคนแก่ตามวัด ไม่ใช่เรื่องของเราและทุกคน. เตียวนั้นก็ ระบายชุดลงไปแล้ว ว่าจะศึกษารรณะในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์, แล้วก็เอาเรื่องเบญจฉันทน์นี้แหละเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์ของพุทธบริษัทสำหรับศึกษา.

ศึกษาให้รู้เรื่องฉันทน์ห้าที่เป็นฉันทน์ล้วน ๆ.

เบญจฉันทน์ แปลว่า ฉันทน์ห้า ฉันทน์ทั้งห้า. คำว่า ฉันทน์ นั้น แปลว่าส่วนหรือตัน ลำ หรือกอง คือว่าเป็นหน่วยหนึ่ง ๆ ซึ่งแยกออกมาได้นั่นเอง. เบญจฉันทน์ นิยมแปลกันว่า ฉันทน์ห้า. ไม่ค่อยแปลคำว่า ฉันทน์, แต่คำว่า ฉันทน์ นั้น แปลว่าส่วนดีกว่า เบญจฉันทน์ก็คือส่วนทั้งห้า ที่ประกอบกันขึ้นเป็นคนคนหนึ่ง, ที่นี้ขอให้ท่านศึกษาให้รู้ว่ามีประกอบกันอยู่อย่างไร.

ฉันทน์ที่หนึ่ง เรียกว่า รูปฉันทน์ - ฉันทน์คือรูปกาย หมายถึงร่างกาย.

ฉันทน์ที่สอง คือ เวทนาฉันทน์, ความรู้สึกที่รู้สึกในฐานะเป็นเวทนา ความรู้สึกมันมีหลายความหมาย, รู้สึกในที่นี้รู้สึกเป็นเวทนา, เช่น รู้สึกสบายใจ รู้สึกไม่สบายใจ รู้สึกเป็นสุข รู้สึกเป็นทุกข์, เรียกว่าสุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง, บางทีก็รู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ก็มี เรียกว่า อทุกขมสุขเวทนา, บางเวลาเรารู้สึกไม่สบายใจ อยู่ทั้งหลาย ๆ นาทีหรือหลาย ๆ ชั่วโมง นี้เราอยู่ด้วยทุกขเวทนา, บางเวลาเรารู้สึกพอใจ สบายใจ ถูกใจอยู่เป็นหลาย ๆ ชั่วโมง นี้มันก็รู้สึกอยู่ด้วยเวทนา. ส่วนนี้เรียกว่า เวทนาฉันทน์.

ฉันทน์ที่สาม คือสัญญา จะเรียกว่า ความรู้สึก ก็ได้เหมือนกัน คือความรู้สึกที่จำได้หรือสำคัญมั่นหมาย อย่างหนึ่งอย่างใดได้, เช่นว่าเห็นคนเดินมา ก็จำได้ว่านี่

เป็นผู้หญิงหรือเป็นผู้ชาย. นี่เป็นความจำได้ ความรู้สึกที่ทำให้จำได้, แล้วเป็นความสำคัญ
มันหมายความว่าเป็นผู้หญิงหรือเป็นผู้ชาย. ฉะนั้น ความจำได้ก็คือ ความสำคัญมันหมาย
ก็คือ เรียกว่าสัญญา, บางทีเห็นรูปหุ่นคนที่เหมือนมาก จนสำคัญว่าคนไม่รู้ว่ารูปหุ่น,
แล้วรูปหุ่นนั้นมันก็เป็นผู้หญิง ก็สำคัญว่าเป็นผู้หญิง ไม่ได้สำคัญว่าเป็นรูปหุ่นของผู้หญิง,
อย่างนั้นก็เรียกว่าสัญญา แม้ว่ามันผิดไป ก็คือความสำคัญมันหมาย.

ความรู้สึกสำคัญมันหมายนี้แหละ มีความสำคัญในการที่จะรู้สึก ต่อไป
หรือเกี่ยวเนื่องกันกับเวทนา. ความสำคัญว่าเป็นผู้หญิง, ความสำคัญว่าเป็นผู้ชาย, นั้นแหละ
เป็นทวิปัญหาหรือเป็นทวิการทางเรื่องของเพศ. ถ้าความสำคัญมันหมายว่าเป็นหญิง
หรือเป็นชาย มิได้เกิดขึ้นในความรู้สึกแล้ว เรื่องทางเพศก็ไม่อาจจะเกิดขึ้นได้.
ถ้าฟังเนื้อตัวถ้าไม่มีความสำคัญมันหมายว่าเป็นหญิงเป็นชาย ก็ไม่มีความหมายอะไร, ไม่อาจ
จะเกิดเรื่องทางเพศขึ้นได้. ความสำคัญมันหมายจึงเป็นสิ่งที่เกิดเร็ว และอัตโนมัติ
มาก, อย่างนี้เราเรียกว่าสัญญาทั้งนั้น : จำรูป จำเสียง จำกลิ่น จำรส จำสัมผัส จำอะไรก็
ตาม, แล้วก็สำคัญลงไปว่าอะไรได้ สำคัญผิดก็ได้ สำคัญถูกก็ได้ เรียกว่าสัญญา
ทั้งนั้น, เห็นเชือกเป็นงู หรือเห็นงูเป็นเชือก เหล่านี้ก็เรียกว่าสัญญาทั้งนั้น. เราสำคัญ
มันหมายในบางสิ่งบางอย่างที่เราหวังหรือเราต้องการอยู่เป็นเวลานาน ๆ ก็ยังมี, สำคัญว่าตัว
ตน สำคัญว่าของตน สำคัญว่าบุตรภรรยา สามี ของตน, นี้ก็ยังเป็นสัญญา ที่บางครั้งก็เกิด
อยู่อย่างแรงกล้า, สัญญาที่เรียกว่าสัญญาขันธ์ เป็นขันธ์ที่สาม.

ที่นี้มาถึงขันธ์ที่สี่ คือสังขารขันธ์ นี้หมายถึง ความคิด; สองอย่างข้าง
ต้นนั้นอยู่ในลักษณะของความรู้สึก, เวทนาจึงรู้สึก สัญญาจึงรู้สึก. ส่วนสังขารนี้เป็น
เรื่องความคิด : กิจที่จะทำ, กิจที่จะเอา, กิจที่จะได้, กิจที่จะมี, กิจที่จะเป็น, กิจที่
จะยึดครอง, เป็นความคิดที่ดีก็มี, เป็นความคิดที่ชั่วก็มี, นี้เป็น ตัวความคิดที่เกิด

ขันธ์แปดเรื่องแปดราว นี้เรียกว่าสังขารขันธ์, บางคราวเราครุ่นอยู่ด้วยความคิด, จะเอาอย่างนั้นจะเอาอย่างนี้, จะทำอย่างนั้นจะทำอย่างนี้ อยู่เป็นชั่วโมง ๆ ก็มี, นี้เป็นเรื่องของสังขารหรือสังขารขันธ์.

ที่นี้ก็มาถึง ขันธ์ที่ห้า คือ วิญญาณ, นี้หมายถึงความรู้แจ้ง. ไม่ใช่ความคิด, ไม่ใช่ความรู้สึก, แต่เป็นความรู้แจ้ง คือ รู้จัก ที่จะรู้แจ้ง รู้จักทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย กระทั่งทางจิตใจเอง. ตามีประสาทสำหรับเห็น มีของมากกระทบตาก็รู้แจ้งทางตา, นี้เรียกว่าเกิดจักขุวิญญาณ; หูก็มีประสาทหู เมื่อมีอะไรมากระทบหูก็เกิดการรู้แจ้งทางหู คือได้ยินเสียงนั้นแหละ เรียกว่าโสตวิญญาณ—วิญญาณทางหู; จมูกก็มีประสาทสำหรับรับกลิ่น มีอะไรมากระทบประสาทที่จมูกก็ได้กลิ่น คือ รู้จักกลิ่น รู้แจ้งกลิ่น, นี้ก็เรียกว่า ชานวิญญาณ—วิญญาณทางจมูก; ทางลิ้นก็มีประสาท อะไรมาถูกลิ้น ก็รู้แจ้งรู้จักกลิ่นว่าเป็นรสอย่างไร, นี้ก็เรียกว่า รূโปจฺจํ ทางลิ้นหรือชีวหาวิญญาณ; ที่ผิวหนังทั่วไปก็มีประสาท อะไรมากระทบผิวหนังก็รู้แจ้งหรือรู้จักว่าอะไร ของแข็งหรือของนิ่มนวลหรือของเหลวของอะไร ก็รู้ได้ด้วยประสาทที่ผิวหนัง, ที่รู้แจ้งหรือรู้จักที่ผิวหนังอย่างนี้ เรียกว่า กายวิญญาณ—วิญญาณทางผิวหนัง; ใจก็มีระบบทำนองเดียวกับประสาท ที่จะรับความคิดนึก รู้จักรู้สึกรู้แจ้งต่อความคิดนึกนั้น ก็เรียกว่า มโนวิญญาณ, คำว่า วิญญาณ แปลว่า ความรู้แจ้ง, วิแปลว่า แจ้ง ญาณ แปลว่า รู้.

ก็ลองทบทวน กันดูว่า รูปขันธ์ คือ ร่างกาย ส่วนที่เป็นร่างกาย. เวทนาขันธ์จะเป็นความรู้สึกสบายหรือไม่สบาย. สัญญาขันธ์คือความจำได้ หรือสำคัญมั่นหมายตามที่จำได้. สังขารขันธ์คือความคิด เป็นรูปเป็นร่างของความคิด ว่า จะทำอะไรเป็นต้น. วิญญาณขันธ์คือความรู้แจ้งทางอายตนะทั้งหก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. มันเป็นเรื่องด้วยกัน. นี้เรียกว่าขันธ์ทั้งห้า.

ขั้นห้าเกิดขึ้นไม่พร้อมกัน.

ที่^๕การที่จะถามว่า ขั้นห้าทั้งห้ามันมีอยู่พร้อมกันทั้งห้าในคราวเดียวกันหรือไม่? ท่านก็ลองคิดดูเอง จะเข้าใจได้ดีกว่า. ร่างกายหรือรูปขั้นห้า ตามภาษาธรรมคาพูดอย่างคนธรรมคาภาษาธรรมคา เราถือกันว่าเรามีตลอดเวลา, เรามีร่างกายหรือรูปกาย^๕ตลอดเวลา, พูดอย่างเดียวกันก็พูดว่า มีรูปขั้นห้าตลอดเวลา ทั้งแต่เกิดมาจากท้องแม่เรามีอยู่ตลอดเวลา. แต่ถ้าภาษาธรรมะเขาไม่พูดอย่างนั้น ภาษาธรรมะจะพูดว่า รูปขั้นห้า หรือร่างกาย^๕ เกิดต่อเมื่อมันทำหน้าที่ของร่างกาย, มันทำหน้าที่ของกายเสร็จแล้วมันก็ดับไป.

เช่น ร่างกายที่เป็นตา เกิดขึ้นมาเป็นตา ทำหน้าที่เห็นรูปเป็นวิญญาณเสร็จแล้วมันก็ดับไป.

หูก็เหมือนกัน ร่างกายส่วนที่เป็นหูได้ยินเสียง ทำหน้าที่ได้ยินเสียงแล้วก็หยุดทำหน้าที่ เพราะมีเรื่องอื่นเข้ามาสืบท่อ, ^๕เรียกว่าเรามีหูช่วงเวลา^๕ที่หูทำหน้าที่.

เรามีจมูกช่วงเวลา^๕ที่จมูกทำหน้าที่, มีลิ้นช่วงเวลา^๕ที่ลิ้นทำหน้าที่, มีผิวหนังเมื่อมันทำหน้าที่, มีมโนคือใจก็ต่อเมื่อมันทำหน้าที่ ฉะนั้นจะเป็นการแปลกสำหรับท่านทั้งหลายที่ไม่เคยได้ยินได้ฟัง.

เพราะใน ทางธรรมะนี้จะพูดว่า รูปเกิดรูปดับ, คือรูปขั้นห้าเกิดรูปขั้นห้าดับ, แล้วเวทนาขั้นห้าเกิดเวทนาขั้นห้าดับ, สัญญาขั้นห้าเกิดสัญญาขั้นห้าดับ. หรือว่าที่เกี่ยวข้องทุกอย่าง^๕ก็ว่า ตาเกิดแล้วตาดับไป, ตีนหูเกิดแล้วหูดับไป, จมูกเกิดแล้วจมูกดับไป. ลิ้นเกิดแล้วลิ้นดับไป, กายเกิดแล้วกายดับไป, ใจเกิดแล้วใจดับไป; ทั้งที่ว่ามันยังอยู่ตลอด

เวลา ตา หู จมูก ล้น ภาย ใจ นี้มีอยู่ตลอดเวลา, แต่ภาษาธรรมะนั้นเขามีบัญญัติละเอียดลงไปว่าเมื่อมันทำหน้าที่เรียกว่ามันเกิดขึ้นมา พอทำหน้าที่เสร็จแล้วมันก็ดับไป.

ฉะนั้น คนเรา^{นี้}ก็เกิดตายเกิดตายดับ, ตายเกิดตายเกิดดับ, ตายเกิดตายเกิดดับ, ตายเกิดตายเกิดดับ, ตายเกิดตายเกิดดับ, ใจเกิดใจดับ. วันหนึ่งมากมายนับไม่ถ้วน, เพราะคำว่าเกิดดับมันหมายความกันอย่าง^{นี้} ไม่ได้หมายถึงว่าเกิดมาจากท้องแม่ แล้วก็ดับเข้าไป, นั่นพูดอย่างภาษารวมก็คือภาษาคน. ถ้าพูดอย่างภาษาพระธรรมแล้วจะจำได้ง่าย ๆ ว่า เมื่อมันทำหน้าที่จึงจะเรียกว่ามันเกิด, ถ้ามันไม่ได้ทำหน้าที่ก็เรียกว่ามันดับ. นี่เราจึงมีการเกิดและการดับของ ตา หู จมูก ล้น ภาย ใจ อยู่ตลอดเวลา. จำไว้เป็น บทนิยามสั้น ๆ ว่า เมื่อมันทำหน้าที่จึงจะเรียกว่ามันเกิดขึ้นมา, พอมันเสร็จหน้าที่เงยไปก็เรียกว่ามันดับไป.

^{นี้}เพื่อให้รู้ว่า เรามี การเกิดการดับตามวิธีของธรรมะ ตามภาษาของธรรมะ เบญจขันธ์จึงเกิดพร้อมกันไม่ได้; พอรูปขันธ์เกิด เช่น ตาทำหน้าที่ตาเห็นรูปแล้ว เสร็จแล้วตาก็ดับไป.

เป็นผัสสะเสร็จแล้วก็เกิดเวทนาขันธ์, รูปสวยชอบใจสบายใจ รูปไม่สวยไม่ชอบใจ ไม่สบายใจ ^{นี้}เวทนาขันธ์เกิดอยู่ เมื่อเรารู้สึกชอบใจหรือไม่ชอบใจอยู่ด้วยสิ่งที่เห็นทางตาเป็นต้น. ^{นี้}ก็เรียกว่าเวทนาขันธ์เกิดอยู่, จะเกิดระยะสั้น ๆ หรือจะเกิดระยะยาว ๆ มันก็ได้ทั้งนั้นแล้วแต่กรณี. ถ้าความรู้สึกในใจเกิดรู้สึกชอบใจหรือไม่ชอบใจ ก็เป็นสุขหรือเป็นทุกข์อย่าง^{นี้}อยู่แล้ว ก็เรียกว่าเวทนาขันธ์.

ที่^{นี้}เมื่อมีเวทนาเช่นเวทนาอร่อยถูกใจ ก็เกิดสัญญา จำได้ว่า^{นี้}อร่อยแล้วก็สำคัญมันหมายความว่า^{นี้}อร่อย สำคัญว่าอร่อยเรียกว่ามีสัญญาว่าอร่อย เป็นสัญญาขันธ์ เพื่อจะให้เกิดความอยากเป็นต้น ต่อไป.

เห็นรูปสวยรู้สึกสบายตา ก็สำคัญในความสวย สำคัญว่าสวย เพราะมันสบายตา ไฟเพราะก็สำคัญว่าไฟเพราะเพราะมันสบายหู หรือมันหอมก็สำคัญว่ามันหอม; ความสำคัญนี้คือความมันหมายลงไปในค่าหรือความหมายของสิ่งนั้น ๆ เป็นสิ่งที่มีความกำลังมาก.

ความสำคัญมันหมายความว่าอะไรนี้, เช่น สำคัญมันหมายเป็นตัวตนเป็นของตนขึ้นมา อย่างนี้แล้วก็มี ความหมายถึงที่สุดในเรื่องของสัญญาหรือสัญญาขั้นนี้, มันต่างจากเวทนาอย่างไร ก็ใคร่ครวญดูเอาเอง มันจะเกิดพร้อมกันไม่ได้, หรือมันจะผลัดกันเกิดได้ แต่มันจะเกิดพร้อมกันเป็นเรื่องเดียวกันไม่ได้.

เมื่อมีสัญญา สำคัญมันหมายว่าเป็นตัวเป็นตนเป็นของ ๆ ตน มันก็อยากยึดครอง ก็อยากได้ ก็มีความคิด คือสังขารขั้นนี้ ก็จะมาให้ได้โดยวิธีนั้น, ก็จะมาให้ได้โดยวิธีนี้, ไม่ได้โดยสุจริตก็จะเอาโดยทุจริต, ฉะนั้นก็เกิดเป็นสังขารขั้นนี้ที่ติบ้างที่ชั่วบ้าง. นี่ตอนนี้เป็น ความคิดที่จะกระทำ การกระทำหรือกระทำการพูด ๆ หรือกระทำการคิดต่อไป เช่นอาฆาตมาดร้าย พยาบาท หรือว่าจะคิดอย่างใดอย่างหนึ่งให้มันถึงที่สุด ก็เรียกว่าสังขารขั้นนี้.

ส่วน วิญญาณขั้นนี้มันมีแล้วตั้งแต่ตอนต้น, เมื่อตาเห็นรูปก็เกิดวิญญาณทางตา. ที่นี้ ยังมีวิญญาณที่อาจจะเกิดแทรกแซงได้เป็นตอน ๆ, เช่นว่า สุขเวทนามากระทบใจในเรื่องเดียวกันนี้, ความสบายทางตาเกิดสุขเวทนามากระทบใจมโนก็มี ความรู้สึกต่อเวทนา เป็นมโนวิญญาณซ้อนลงไปอีก, มันเป็นเรื่องหนึ่งต่างหาก.

การที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ทำอย่างแรก พบกับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะนี้เป็นเรื่องทางรูปธรรมคือ ทางฝ่ายวัตถุ ยังเนื่องกับรูปขั้นนี้อยู่มาก, แต่ถ้าใจหรือมโนสัมผัสในเวทนา นี้ก็กลายเป็นเรื่องที่ลึกลงไป, เป็นสัมผัสทางจิตใจที่ลึกลงไป ท่านแยกไว้เป็นอีกประเภทหนึ่ง.

สัมผัสหยาบ ๆ ก็คือ สัมผัสด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย, ถ้าสัมผัสละเอียด ก็สัมผัสด้วยมโนด้วยใจ, เพราะฉะนั้น ผลของการสัมผัสทางกายหยาบ ๆ นี้ เอาไปให้ใจ สัมผัสโดยละเอียดอีกทีหนึ่งได้. ดังนั้น วิญญาณจึงมีหลายชนิดหลายรูปแบบ หลายขั้นตอน, แล้วแต่ว่ามโนนั้นจะไปสัมผัสเข้ากับอะไร.

นี่ขอให้ท่านเข้าใจ สิ่งทั้งห้านี้ โดยระลึกรู้ถึงที่มัน เคยเกิดขึ้นแล้วกับจิตใจของเรา ไม่ใช่เรื่องจำ, ไม่ใช่เรื่องคำนวณตามความจำ ถ้าอย่างนั้นไม่เป็นวิทยาศาสตร์, มันเป็นปรัชญา คำนวณไปตามความจำ ตามความได้ยินได้ฟังหรืออะไร มันไม่เป็นวิทยาศาสตร์. เราต้องเอา เมื่อมันเกิดขึ้นแล้วรู้สึกอยู่จริง ๆ จึงจะเป็นวิทยาศาสตร์.

ขอร้องให้ศึกษารรณะอย่างวิธีทางวิทยาศาสตร์, ฉะนั้น ขอให้ทุกๆ คน ไปทำความเข้าใจกับรูปขันธ์ คือร่างกายนี้เมื่อมันทำหน้าที่ของกาย เช่นตาทำหน้าที่ของตา หูทำหน้าที่ของหู จมูกทำหน้าที่ของจมูก ลิ้นทำหน้าที่ของลิ้น ผิวนั่งทำหน้าที่ทางผิวนั่ง, รู้จักสิ่งเหล่านี้ให้ชัด เมื่อโรมันมี คือมันเกิดขึ้น รู้จักให้ชัด ก็เรียกได้ว่า รู้จักรูปขันธ์อย่างถูกต้อง, ไม่ใช่ที่เรามีร่างกายอยู่ตลอดเวลา เรามีรูปขันธ์อยู่ตลอดเวลา นั้นเป็นภาษาคนธรรมดาพูด ไม่ใช่ภาษารรณ.

เมื่อใดรูปกายทำหน้าที่ ของรูปกาย ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวนั่ง, เมื่อนั้นสิ่งเหล่านั้นมันเป็นรูปขันธ์, และมันได้เกิดขึ้นแล้วทำหน้าที่อยู่ จนกว่ามันจะสิ้นสุด ก็เรียกว่ามันหยุดทำหน้าที่.

ทั้ง สิ่งใหม่ก็เกิดขึ้นมาแทนคือเวทนา คือรู้สึกถูกใจหรือไม่ถูกใจ เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ เนื่องจากการเห็นรูปก็ตี ฟังเสียงก็ตี ตมกลิ่นก็ตี ลิ้มรสก็ตี สัมผัส

ทางผิวหนังก็ดี, ถ้ามันมาเป็นความรู้สึกสบายใจหรือไม่สบายใจ เป็นสุขหรือเป็นทุกข์แล้ว
 เคี้ยวมันเรียกว่าเวทนาขันธ์เกิด, แต่ตามธรรมชาติมันเร็วมาก เช่นเห็นรูปสวยก็สบาย
 ใจตาถูกใจเป็นสุขเสียแล้ว มันไวมาก. แต่ถึงจะไวเท่าไร จะเร็วเท่าไร เราก็คพอจะแยก
 กันออกได้ว่า ส่วนนี้เป็นเวทนาขันธ์ ก็คือความรู้สึกสุขหรือทุกข์ เนื่องด้วยการกระทบ
 นั้น ๆ.

ที่นี้ เราสำคัญมันหมายของสวายนั้น ว่าของเรา ว่าเราจะต้องเอาให้ได้
 หรือว่าเป็นของประเสริฐ เป็นของมีเกียรติ เป็นของมีความหมายมีค่าอะไรก็ตาม, ถ้ามัน
 เลื่อนมาถึงความรู้สึกอย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่าสัญญาขันธ์ ในระดับสูงสุดได้เกิดขึ้นแล้ว,
 จำได้และมันหมาย ศึกษาจากที่เราเคยจำได้และมันหมายจริงๆ, อาตมาพูดสำหรับให้ท่าน
 ทั้งหลายเอาไปใช้สำหรับศึกษาให้รู้จักมันจริงๆ.

ที่นี้ ความสำคัญมันหมายโดยประการใดแล้ว มันก็จะต้องคิด จะเกิด
 ความคิดขึ้นมาว่า เราจะทำกับมันอย่างไร จะเอามันมาให้ได้อย่างไร จะไปขโมยมา จะไป
 ขอมมา หรือจะไปซื้อมา เป็นเรื่องเป็นราวไปเลย, ความคิดนี้เรียกว่าสังขารขันธ์.

นี่เห็นได้ว่ามันเกิดพร้อมกันไม่ได้ เพราะมันเป็นเหตุปัจจัยของมันอยู่ใน
 ทั่ว, แล้วมันเป็นลำดับๆ ของความรู้สึกและความคิดนึก, ถ้าไม่เข้าใจ ก็ขอร้องให้ช่วย
 ไปทบทวนให้เข้าใจ, และทบทวนจากความรู้สึกสัมผัสจริงๆ ไม่ใช่เรื่องจำ ไม่ใช่เรื่อง
 กำหนด. อาตมารับรองว่า ขอให้รู้เรื่องขันธ์ห้าเถอะ แล้วจะรู้เรื่องพุทธศาสนา
 อย่างยิ่ง ทั้งหมดที่เดียว.

ศึกษาให้รู้เรื่องขันธ์ห้าที่เป็นอุปาทานขันธ์.

สมมติว่า ท่านทั้งหลายรู้จักรูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์แล้วนะ, ที่นี้ก็ให้รู้ต่อไปว่า ถ้ารูปขันธ์มีความรู้สึกที่เป็นกิลเลสประเภทหนึ่ง เขาเรียกว่า อุปาทาน เข้ามายึดถือเอารูปขันธ์ นั้นว่าเราแล้วก็ รูปขันธ์นั้นมันก็เป็นรูปขันธ์ที่ถูกยึดถือด้วยอุปาทาน มันได้ชื่อใหม่ว่ารูปอุปาทานขันธ์. รูปขันธ์คือรูปขันธ์ล้วน ๆ ไม่มีอะไรเข้าไปยึดถือ.

ที่ รูปขันธ์ที่มอุปาทานเข้าไปยึดถือ ว่ารูปขันธ์นี้เป็นตัวเรา หรือว่ารูปขันธ์นี้เป็นของเราก็กตาม, รูปขันธ์นั้นเปลี่ยนชื่อใหม่แล้ว เรียกว่ารูปอุปาทานขันธ์ แปลว่า รูปขันธ์ที่อุปาทานเข้าไปยึดครองเอาแล้ว, ยึดครองนั้นก็คือ สำคัญมันหมายความว่ารูปนี้เป็นเราก็กมี, รูปนี้เป็นของเราก็กมี.

ถ้ายังมีสติปัญญาอ่อนเหมือนกับเด็ก ๆ จะเอารูปขันธ์รูปกายนี้ว่าเป็นตัวฉัน ว่าเป็นตัวเรา, แต่ในบางกรณีเขาก็พอจะเอาเป็นของเรา ว่าเรามีอยู่ที่อื่นที่จิตที่ใจ, แล้วรูปขันธ์ของเรา ร่างกายของเรา เพราะมันเป็นความหลงกลวง, เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นไปได้ทั้งในทำนองว่ามันเป็นเราหรือว่ามันเป็นของเรา, แมื่คนโต ๆ นี้แหละ บางทีจะเอาร่างกายต้นนี้เป็นตัวฉันขึ้นมา. บางทีฉลาดกว่านั้นเอาเป็นร่างกายของฉัน, เช่นว่ามีอะไรมากระทบร่างกาย มันโง่ไปก็พูดว่ามันมากระทบฉัน. ไม่ได้รู้สึกว่ามีอะไรมากระทบร่างกายของฉัน.

นี่ความรู้สึกว่าฉันหรือของฉัน ว่าเราหรือของเรา ว่ากูหรือของกู มันเล่นตลกกันได้, แล้วแต่เขาจะมีวิชาหรือความหลงมากหรือน้อยหรือในรูปไหน. ฉะนั้นขอให้ถือเสียว่า รูปขันธ์นี้ถ้าเกิดความรู้สึกเป็นตัวเรา มันก็ยึดถือโดยความเป็นตัวเรา ถ้ารู้สึกว่ารูปขันธ์นี้เป็นของเรา มีตัวเราอยู่ที่อื่น คือไปอยู่ที่จิตใจที่มโน มันก็เป็นของเรา,

เรามีความยึดถือรูปขันธ์ว่าเราบ้าง, ว่าของเราบ้าง เป็นธรรมดา เป็นประจำวันสำหรับบุุคคลชนทั่วไป. ถ้าเป็นเรื่องของเด็ก ๆ เขาก็จะเอารูปวัตถุนั้นเป็นตัวเป็นตัวนั้น, เช่นเขาเอาหัวไปโดนแก้อ^๕ เขาโกรธ แม่หรือพี่เลี้ยงต้องไปตีแก้อ^๕ให้, ไปตีแก้อ^๕ให้ว่ามันมาทำให้เด็กเล็ก ๆ น้เจ็บ, เด็กเล็ก ๆ มันก็หายร้อง ตีใจว่าแก้อ^๕นั้นถูกลงโทษแล้ว. น้คือวิชามันยังมากเกินไป, มันถึงกับเอารูปธรรมหรือวัตถุล้วน ๆ เป็นตัวตนไป, แต่ถ้ามันฉลาดขึ้นมาน้อย มันก็จะรู้สึกว่าเป็นของตน. เรามีชีวิตจิตใจอยู่^{๕๖}ที่อื่น ร่างกายนี้^{๕๗}เป็นของเรา อย่าง^{๕๘}นี้ก็มิ.

อย่าไปเอาที่คนอื่นเป็นเกณฑ์, เอาที่เราทุกคน ทุกคนเคยผ่านมาแล้วอย่างไร, รู้สึกอยู่แล้วอย่างไรเป็นเกณฑ์. บางเวลาเราเิ่งเอารูปขันธ์เป็นตัวตนก็เลยเป็นรูปูปาทานขันธ์ขึ้นมา, หรือแม้ว่าเอาเป็นของตน มันก็ยังเป็นรูปูปาทานขันธ์เหมือนกัน คือมันถูกยึดถือว่าเป็นของตน; จะยึดถือว่าตนก็ดี, ยึดถือว่าของตนก็ดี, ล้วนแต่เป็นรูปขันธ์ที่ถูกยึดถือ^{๕๙}ทงน.

ที่^{๕๖}ท่านก็รู้สึกได้กระมัง พอจะเปรียบเทียบได้กระมัง ว่ารูปขันธ์ที่ถูกยึดถือว่าตัวตน กับที่ไม่ถูกยึดถือว่าเป็นตัวว่าเป็นตนนี้ มันต่างกันอย่างไร. เรามีรูปขันธ์เมื่อร่างกายทำหน้าที่ มันยังเป็นกลาง ๆ อยู่ มันยังไม่มีความสุข ยังไม่เป็นสุขไม่เป็นทุกข์ทางความยึดถือ, แต่พอเรายึดถือว่ารูปขันธ์^{๕๗}ของเรา น้มันก็จะเกิดที่เรียกว่าภาระหนักหรือของหนัก, เหมือนกับเราแบก ถือ หุ่น หาบอะไรไว้. เที่ยวน้เรากำลัง ถือเอารูปขันธ์ว่าเป็นของเรา น้มันก็เกิดความหนักขึ้นมา, ความหนักน้คือความทุกข์.

รูปขันธ์ที่ไม่ถูกยึดถือ ก็เป็นรูปขันธ์ล้วน ๆ ไม่เป็นทุกข์อย่างที่^{๕๘}เป็นของหนัก, จะเรียกว่าเป็นทุกข์ ก็เป็นทุกข์ในสามัญลักษณ์ะ คือมันมีลักษณะแห่งการที่จะเป็นทุกข์ได้, แต่ยังไม่เป็นทุกข์แก่จิตใจของใคร. เมื่อจิตใจของใครไปยึดถือเอา

เป็นรูปขันธ์ของเขาเข้า เขาก็มีของหนัก แล้วเขาก็เป็นทุกข์, เช่นเรายึดถือว่าร่างกาย^๕นี้เป็นของเรา เราก็เป็นห่วง, เราก็ต้องบริหารร่างกาย เราก็ต้องกินยา, หรือมีภาระหนัก^๕ไปตามเรื่อง. นี้รูปขันธ์ภายในคือตัวเราของเรา.

ที่^๕นี้เป็นรูปขันธ์ภายนอก ของลูก ลูกเล็กๆที่เรารักมาก, เมื่อลูกไม่สบายอย่าง^๕นี้ ร่างกายของลูกไม่สบาย ความหนัก^๕มาอยู่บนหัวใจของแม่หรือของพ่อ. นี้คือรูปขันธ์ที่^๕มันถูกยึดถือว่าเป็นของเรา ไม่ว่าจะรูปขันธ์ภายในคือของผู้^๕นั้นเองก็ดี หรือรูปขันธ์ภายนอกคือของผู้^๕อื่น แต่มันเนื่องกับเรา, เช่นลูกของเรา บุตรภรรยาสามีของเรา, เมื่อร่างกายของเขาเป็นอะไรไป ความหนัก^๕นั้นก็มาอยู่บนหัวใจของเรา.

นี่เรียกว่าขันธ์ที่ไม่ถูกยึดถือยังไม่เป็นของหนัก ยังไม่เป็นทุกข์ทรมานใคร, พอถูกยึดถือโดยบุคคลใดหรือโดยจิตใจอันไหนดวงไหน มันก็เป็นของหนักแก่จิตใจดวงนั้น^๕. ฉะนั้นเราเคยมีความทุกข์หนักเพราะร่างกายของเรา, หรือร่างกายของบุตรภรรยาสามีของเราอย่างไร, ก็ไปดูให้เห็นชัดว่า นั่นแหละคือ รูปขันธ์ที่ถูกยึดถือ. เราจะมีเรื่องยุ่งยากเกี่ยวกับความยึดถือข้อแรก^๕นี้ คือยึดถือรูปขันธ์^๕นั้นอยู่เป็นประจำ, ^๕นี้เพียงตัวอย่าง แล้วมันมีรายละเอียดอีกมากมาย ก็ไปสังเกตดูเอาเอง.

สิ่งที่^๕เป็นวัตถุ เป็นรูป เป็นรูปธรรม ที่เกี่ยวกับคนที่มีชีวิตรู้สึกคิดนึกได้^๕นี้, พอทำหน้าที่ของรูปก็เรียกว่ามีรูปขันธ์, พอจิตมันไปโง่เอาเป็นรูปขันธ์ของฉันทหรือของเราเข้า มันก็กลายเป็นรูปูปาทานขันธ์. ถ้าเคยสวดมนต์เป็น ก็จะมีว่า รูปูปาทานักขันธ เวทูปาทานักขันธ สัญญูปาทานักขันธ สังขารูปาทานักขันธ วิญญาณูปาทานักขันธ, ^๕นี้หมายความว่าเบญจขันธ์เหล่านี้ถูกยึดถือโดยจิตที่โง่จิตใดจิตหนึ่งเข้าแล้ว มันก็เป็นทุกข์แก่จิตนั้น.

ธรรมดาเรียกว่า รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์, สั้น ๆ ลุ่น ๆ, แต่พอจิตเข้าไปยึดถือแล้วมันเปลี่ยนชื่อเป็น รูปูปาทานขันธ์ เวทูปาทานขันธ์ ฯลฯ มันยาวออกไป คือมันเติมคำว่า อุปาทานะเข้าไปด้วย.

ขันธ์ที่หนึ่ง นี้เราก็อจะสังเกตเห็นแล้วว่า รูปร่างเมื่อทำหน้าที่ของ กายก็เรียกว่ารูปขันธ์, แล้วจิตโง่ดวงหนึ่งมัน เข้าไปยึดถือเอาว่าของฉัน หรือเป็น ตัวฉัน ก็แล้วแต่ ก็กลายรูปเป็น รูปูปาทานขันธ์, เป็นของหนักบึบคันจิตใจดวงนั้น เป็นทุกข์, นี้รูปขันธ์กับรูปูปาทานขันธ์ ต่างกันอย่างนี้.

ที่นี้ก็มาถึง ขันธ์ที่สองคือเวทนา ความรู้สึกยินดียินร้าย เป็นสุขเป็น ทุกข์ พอใจไม่พอใจนี้ คงรู้จักกันอยู่แล้วทุกคนแหละ, อย่าให้ต้องอธิบายในส่วนนี้เลย พอมันเกิดขึ้นอย่างนั้นมันก็เป็นเวทนาขันธ์. ที่นี้ จิตโง่ ๆ มันเข้ามายึดถือเอาเวทนา ที่รู้สึกนี้ ว่าเป็นตัวฉันขึ้นมาอีก หรือเป็นของฉันก็ได้, เช่นว่า ฉันอร่อย อย่างนี้ มันเอาเวทนาเป็นตัวตนแล้ว, ถ้าอร่อยแก่ฉันหรือของฉันอร่อย อย่างนี้ก็ยึดเวทนาเป็นของ ตน. บางทีมันโง่มาก เอาความรู้สึกนั้นแหละเป็นตัวตนเสียเลย, บางทีเอาความรู้สึกนั้น เป็นของจิตใจอีกทีหนึ่ง รู้สึกว่าตนกับรู้สึกว่าเป็นของ ตน มันต่างกันเท่านี้. ถ้าว่าฉันอร่อย ถือความอร่อยเป็นตัวตน มันก็ยึดถืออย่างเป็นตัวตน, ถ้าของฉันอร่อย ความอร่อยของฉัน เวทนานั้นก็เป็นของตน.

คนเรามีปัญหาทั้งโลกเรื่องเวทนาทั้งนั้น เพราะทุกคนต้องการ ความเอร็ดอร่อย ความเป็นสุข ที่รู้สึกเอร็ดอร่อย ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ด้วยกันทั้งนั้น; เมื่อยังโง่อยู่ยังมีวิชา ยังเป็นปุถุชนอยู่ มันก็ ต้องยึดถือแหละ, มีแต่พระอรหันต์เท่านั้นที่ทำงานจะไม่ยึดถือ เมื่ออร่อยก็รู้สึกว่ามัน

อรร้อย มันเป็นความอรร้อย เป็นความรู้สึกอรร้อยเท่านั้น ไม่เลยไปถึงว่าฉันอรร้อยหรือของ
ฉันอรร้อย.

แต่ถ้าเราเป็นปุถุชน อย่างนี้ พออรร้อย ชนมา มันเลยไปถึงฉันอรร้อย
หรือของฉันอรร้อย แล้ว, ไม่ทิ้งระยะให้สำหรับจะรู้สึกคิดนึกอะไรกันนัก, พออรร้อยก็
ชอบใจเสียแล้วหลงไหลเสียแล้ว เต็มปรีด้วยความยึดถือเสียแล้ว, เราจึงหลงไหลในความ
อรร้อย จนเงินเดือนไม่พอใช้. มันมีความสำคัญก็มากน้อยก็ลงไปคิดดูเถอะ ว่าเพราะ
มีความยึดถือยึดมั่นในเวทนา, จึงบังคับกิเลสตัณหาไม่ได้ ทำให้เงินเดือนไม่พอใช้.

ที่นี้ถัดไปถึง สัญญาขันธ์ สำคัญมันหมายความว่าอย่างนี้, สำคัญมันหมาย
ว่าอย่างนี้ บางทีก็เอาสัญญาความสำคัญนั้นเป็นตัวฉันไปเสียเลย หรือเอาเป็นของฉันก็ได้
เหมือนกัน, เพราะมัน ล้วนแต่เป็นเรื่องไม่จริงเป็นเรื่องหลอกลวงด้วยกันทั้งนั้น,
ตัวจริงมันเป็นของใครไม่ได้, มันจะเป็นตัวตนของตนของใครไม่ได้, แต่จิตมันคิดได้;
ฉะนั้นถ้ามันโง่ไปทางนี้ มันก็โง่ไปในทางว่าเป็นตัวฉัน, ถ้าโง่ไปอีกทางหนึ่งมันก็โง่ไป
ในทางว่าเป็นของฉัน. ฉะนั้นจิตใจที่มันมีความสำคัญมันหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง มันถือ
เอาความสำคัญมันหมายนั้นว่าเป็นตัวตน เป็นผู้สำคัญมันหมายไปเสียก็มี, เอาตัวตนที่
สัญญาก็มี, หรือเอาเป็นสัญญาของตน เป็นความสำคัญมันหมายของตน อย่างนี้ก็.

นี่เป็นเหตุให้เรายอมไม่คอยได้, ได้ชักปากกัน ได้आฆาตมาร้ายของเว
กัน ก็เพราะความสำคัญมันหมาย ด้วยสัญญา, รู้จักมันให้ดี ว่าความสำคัญมันหมาย
เป็นผลของความโง่ความหลง. ฉะนั้นจะไม่สำคัญมันหมายถึงขนาดให้เป็นความโง่ความ
หลง, ให้เป็นทุกข์เป็นของหนักขึ้นมา, เช่นเดียวกับรูปขันธ์ พอถือว่าของตนมันก็
หนัก.

เวทนาขั้นที่พอถือว่าเวทนาของเรามันก็หนัก ก็มันเป็นปัญหาแก่เรา. สัญญาขั้นก็เหมือนกันพอยึดถือว่าตัวตน ว่าของตนมันก็หนัก เพราะ มันเป็น ปัญหาแก่เรา, เช่นเราหลงใหลในเกียรติในเกียรติยศ ในความเป็นอย่างนั้นใน ความเป็นอย่างนั้นมันเป็นผลของสัญญาขั้น ความสำคัญมันหมายถึงนั้น, ถ้าไม่มีมันก็สบาย คือไม่เป็นทุกข์.

เข้าไปถึง สังขารขั้นความคิด คิดอย่างนั้นคิดอย่างนี้, จิตที่มันคิดได้ ตัวความคิดนั้นเป็นสังขารขั้น, จิตที่รู้สึกหรือถือเอาความคิดนั้นเป็นตัวตนก็ได้ เป็นของ ของตนก็ได้, ในบางกรณีมันไม่คำนึงถึงจิตถึงอะไรที่ไหน มันเอาตัวความคิดนั้นแหละ เป็นตัวตน.

อย่าง บางพวกถือว่า เพราะมันคิดได้มันจึงมีอยู่, *ปรัชญาสาขาหนึ่งของ พวกฝรั่ง* ที่มีชื่อเสียงสองสามร้อยปีมานี้ เขาเรียก *ปรัชญาของเดสคาร์ต* เขาว่าเพราะมันคิด ได้ดังนั้นมันจึงมีอยู่, *เอาความคิดนั้นแหละเป็นตัวมัน*, แทนที่จะเห็นว่าเป็นความคิดของจิต มันก็ไม่เห็น, มันก็เป็นความคิดไปสายหนึ่งสาขาหนึ่งเป็นลัทธิหนึ่ง.

เราก็เหมือนกันแหละ ถ้าเราเอาความคิดเป็นตัวมัน มันก็อยู่ในพวกนั้น, เอาความคิดเป็นความคิดของฉัน มันก็ยังเป็นความยึดถืออยู่นั่นเอง เป็นสังขาร ฐาปานขั้นอยู่นั่นเอง, ก็มีความทุกข์ เพราะมีผู้คิด มีผู้ที่จะต้องทำตามที่คิด, มีหน้าที่ ภาระทนอยู่ไม่ได้ต้องกระทำ ต้องต่อสู้ ต้องดิ้นรน ต้องอะไรไปตามเรื่อง เขาเรียกว่า เป็นของหนัก คือความทุกข์.

ส่วนสุดท้ายคือ วิญญาณ มารู้อัจฉังทางตา มารู้อัจฉังทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ นี้, ลัทธิก่อนพุทธกาลเขาสอนกันไว้เสร็จแล้ว ว่านั่นนะ คือตัวตน ตัวตนที่วิ่งมารู้อัจฉังทางตา, ตัวตนที่วิ่งมารู้อัจฉังทางหู, ตัวตนที่วิ่งมารู้อัจฉังทางจมูก,

ทางอื่น ก็ตาม. นี่เขาสอนกันอยู่แล้วก่อนพุทธกาล ให้วิญญาณเป็นตัวตน; ในพุทธศาสนาต้องการสอนให้รู้ว่า วิญญาณก็สักว่าวิญญาณ ตามธรรมชาติ, มีธาตุรู้ธาตุวิญญาณนี้ทำหน้าที่รู้แจ้งอย่างนี้ได้ อย่าได้ถือเป็นตัวตนเลย, เรียกว่าเป็นวิญญาณขันธ์, อย่าได้เอาวิญญาณขันธ์นั้นว่าเป็นตัวตนหรือว่าของตน.

อันนี้ มีทางที่จะยึดถือว่าเป็นตัวตนได้มาก หรือได้หนัก แล้วก็เป็นอย่างนี้มาก, บางลัทธิก็สอนว่าวิญญาณนี้มันทำหน้าที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จนกว่ามันจะเข้าโลง, กายเข้าโลง วิญญาณนี้ก็ลอยไปเกิดชาติใหม่, ชาติอื่นที่อื่นอีก ไม่รู้จักสิ้นสุด, อย่างนี้เขาสอนกันอยู่ก่อนพระพุทธเจ้า หรือสอนกันอยู่พ้องสมัยกันกับพระพุทธเจ้า แต่ไม่ใช่พระพุทธศาสนา.

พุทธศาสนาให้ถือว่ามันเป็นกระแสตามธรรมชาติ, เช่นว่า ดากระทบเข้ากับรูปก็ย่อมเกิดจักขุวิญญาณเท่านั้น, ถ้าตาไม่กระทบรูปก็ไม่เกิดจักขุวิญญาณ, หูไม่กระทบเสียงก็ไม่เกิดโสตวิญญาณ เป็นต้น, ฉะนั้นวิญญาณเป็นเพียงผลิตผลของการกระทบระหว่างอายตนะเป็นคู่ๆ คือตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส ผิวหนังกับสิ่งที่มากระทบผิวหนัง.

เรามักจะถือเอาวิญญาณนี้เป็นตัวตน แล้ววิญญาณนี้จะไม่ตายไปกับร่างกายแล้วจะไปเกิดใหม่, เพราะเหตุอะไร? เพราะเหตุว่าก่อนพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทยหรือดินแดนส่วนนี้ พวกฝ่ายพราหมณ์เขามาสอนไว้เสร็จแล้ว, ประเทศอินเดียติดต่อกับแผ่นดินสุวรรณภูมิตั้งแต่ก่อนพุทธกาล แล้วก็พวกพราหมณ์พวกชาวอินเดียนั้นเข้ามาสอนลัทธิอย่างนี้ไว้ให้แก่ประชาชนเต็มที่แล้ว, วัฒนธรรมก็กันไปแล้ว, เป็นเรื่องมีตัวตนที่จิตที่วิญญาณอย่างที่เราก็พูดเป็นกันทุกคน.

ต่อมา พุทธศาสนาเกิดขึ้นไม่ยอมรับความเป็นตัวตนของวิญญาณนี้ จึงได้สอนใหม่ เป็นเรื่องเพียงธรรมชาติธรรมดา, สิ่งที่ปรุงแต่งตามธรรมดา เป็นร่างกาย เป็นความรู้สึกนึกคิด ไม่ให้มีอะไรเป็นตัวตนหรือเป็นของตน เพื่อว่าจิตใจจะไม่นักจะไม่ถูกกระทำให้หนัก, ไม่แบกอะไรไว้ ไม่ถืออะไรไว้ จะได้ไม่เป็นทุกข์ มันก็สอนยากมันก็จะยาก.

แล้วถ้าศึกษา ดูตามประวัติศาสตร์แล้วก็จะพบว่า ผู้มีอำนาจคือพระเจ้าแผ่นดิน พระราชาอะไรก็ตาม ยินยอมให้ประชาชนถือศาสนาสองศาสนาพร้อมกัน คือถือศาสนาพราหมณ์ด้วยถือศาสนาพุทธด้วยก็ได้.

ที่พระเจดีย์วัดแก้วทรงนี้ พระเจดีย์เก่าแก่สมัยศรีวิชัยพันกว่าปีมานี้ พบพระพุทธรูป แล้วยังแถมพบศิวิลิ่งกับพินเนศ อยู่ในขุมที่บูชาของพระเจดีย์องค์เดียวกัน, เขาเพิ่งขุดพบเพราะว่ามันจมอยู่ลึกมากอยู่ที่ช่องคูหา. นี่เราก็เคยเชื่อโดยหลักฐานอย่างอื่นว่า พระราชาอนุญาตให้ประชาชนถือศาสนาพร้อมกันสองศาสนาได้, แล้วก็มาพบวัตถุโบราณยืนยันความจริงข้อนี้เข้าอีก. และ วัดบางวัดมีทั้งโบสถ์พุทธและโบสถ์พราหมณ์อยู่ทั้งสองวัด ตะวันออกของวัดนั้นจะมี โบสถ์พราหมณ์. ถ้าเป็นวัดเก่า ๆ จะมีอย่างนี้. นี่แสดงว่าให้ถือศาสนาสองศาสนาพร้อมกัน, ฉะนั้น เราก็รับถือลัทธิวิญญาณเป็นตัวตนมาแล้วแต่ศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีโอกาสมาสอนก่อน ก็มีควมลำบากบ้างที่จะละความยึดถือว่าตัวตน.

เอาละ เป็นอันว่า วิญญาณชั้นนี้เป็นสิ่งที่ง่ายมากที่จะถูกยึดถือว่าเป็นตัวตน, ในบาลีในพระไตรปิฎกก็กล่าวถึงบุคคลยืนยันว่า สิ่งที่มีมันทำให้เห็นได้ ไต่ยินได้ ไต่กลิ่นได้ ไต่รสได้, นี่คือตัวตน ก็คือสิ่งที่เรียกว่าวิญญาณหรือจิตนั่นเองเป็นตัวตน ก็มีสิ่งนั้นเป็นตัวตน, มันก็มีภาระหนักเกี่ยวกับสิ่งนั้น และก็เป็นที่ทุกข์.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า *สังขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทฺกฺขา* — ถ้ากล่าวให้สรุปให้สั้นที่สุดแล้ว *เบญจอุปาทานขันธ์* คือขันธ์ทั้งห้าที่ถูกยึดถือว่าตัวตนหรือของตคนนั้นแหละเป็นตัวทุกข์, ไม่มีอื่นเลย ไปสังเกตดู, ไปศึกษาดู มีแต่ขันธ์ทั้งห้าแต่ละอย่าง หรือพร้อมกันทั้งห้าอย่างถูกยึดถือ ว่าเป็นตัวตนแล้ว ก็ต้องมีความทุกข์.

มันละเอียดมาก จึงต้องขอให้สนใจเป็นพิเศษเรื่อยๆ ไป ต่อไปข้างหน้าก็วันก็เดือนก็ปีก็ตาม จนกว่าจะรู้ประจักษ์ในขั้นนี้ ว่าเรามีความทุกข์ เพราะเราไปยึดเอาขันธ์ทั้งห้า ขันธ์ใดขันธ์หนึ่งว่า เป็นตัวตน หรือยึดทั้งห้าขันธ์ว่าเป็นตัวตน, ถ้าไม่มีการยึดถือก็ไม่มีทุกข์. ฉะนั้น หลักสำคัญในพระพุทธศาสนา ก็มีแต่เรื่องสอนให้สามารถที่จะไม่ยึดถือ.

ธรรมดาเราพ่ายแพ้แก่ความยึดถือ เราจะยึดถือโดยอัตโนมัติไปเลย โดยไม่รู้สึกรู้สั, แล้วก็เป็นอย่างทุกข์โดยอัตโนมัติ, หลักธรรมะจะมาสอนให้มีสติให้มีปัญญา รู้จักป้องกันไม่ให้ยึดถือ, ไม่ให้เกิดความยึดถือ และก็ไม่มียึดถือ แล้วก็ไม่เป็นทุกข์, หรือถ้าว่ามันเกิดยึดถือผลออกไปบ้าง ก็รีบระลึกได้, แล้วก็สลัดความยึดถือไปทันที ก็เพื่อจะไม่เป็นทุกข์.

ฉะนั้นเราต้องรู้ว่า ตัวความทุกข์มันอยู่ที่ตรงไหน? มันเกิดขึ้นเพราะเหตุอะไร? มันอยู่ตรงที่เบญจขันธ์นั้นแหละ, และเพราะเหตุว่าไปยึดถือเอาเบญจขันธ์ว่าเป็นตัวตนหรือเป็นของตคน โดยความรู้สึกที่เคยชินเร็วยิ่งกว่าสายฟ้าแลบและเป็นอัตโนมัติ เพราะมันสะสมมาแต่ความรู้สึกอย่างนั้น. พอหลุดมาจากท้องแม่, พอพูดเป็นพอฟังเป็นก็จะถูกสอนให้ยึดถือโดยความเป็นตัวตนมาเลย ตั้งแต่เด็กยังเป็นทารกแบบเบา, รู้สึกได้โดยสัญชาตญาณว่าเป็นตัวตน. พอความรู้สึกอร่อยเกิดขึ้น ก็จะเกิดความ

รู้สึกอยากไปตามความอร่อย แล้วก็รู้สึกว่าจะฉันเป็นผู้อยาก, เช่นว่าเด็กทารกคุณนมแม่แล้วรู้สึกอร่อย ก็เป็นเวทนา แล้วก็เกิดความอยากความพอใจในความอร่อย นี่มันเป็นตัวค้นหา แล้วก็มีความรู้สึกว่าจะฉันอร่อย นี่ก็เป็นอุปาทานคือความยึดถือ, แปลว่าเรายึดถือกันเป็นมาตั้งแต่ก่อนแต่ก่อน, ตั้งแต่เริ่มรู้จักคุณนม หรือว่าสัมผัสของแม่ที่กกกอกคให้อบอุ่น รู้สึกสบาย ก็มีฉันสบายก็มีตัวฉันสำหรับจะยึดถือ.

นี่เอาเป็นว่าเอาตมา พุดเพียงเพื่อให้รู้จักขั้นห้าก็พอ.

ธรรมชาติบังคับให้เราต้องหยุดพูดเหมือนคราวก่อนอีกเหมือนกัน พูดไม่ทันจบ, วันนั้นก็พูดไม่ทันจบอีก ขอยุติการบรรยายเพราะฝนบังคับไว้เพียงเท่านั้น.

ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์

— ๑๐ —

๘ กันยายน ๒๕๒๒

เบญจขันธ์เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องรู้จัก. (ต่อ)

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาคอาสาพหุชา เป็นครั้งที่ ๑๐ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง ธรรมะในฐานะเป็นวิทยาศาสตร์ ต่อไปตามเดิม, และในครั้งนี้ก็ยังคงกล่าวโดยหัวข้อว่า เบญจขันธ์เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องรู้จัก เพราะว่ายังไม่จบ แม้จะได้กล่าวมาถึงสองครั้งแล้ว เพราะมีฝนตกชุกคอเสียทุกที เรื่องจึงยังไม่จบ จึงต้องนำมาพูดกันในวันนี้อีก โดยหัวข้อซ้ำกันว่า เบญจขันธ์เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องรู้จัก เป็นการกล่าวต่อจากครั้งที่ ๘.

แต่เนื่องจากในวันนี้มีท่านผู้มาใหม่ และนักเรียนเป็นอันมากมาสมทบด้วย จำเป็นที่จะต้องกล่าวทบทวนในสิ่งที่ต้องทบทวนบ้างเป็นธรรมดา มิฉะนั้นก็จะฟังไม่ถูกต้องสำหรับนักเรียนทั้งหลาย, อยากจะบอกให้ทราบว่า เรื่องเบญจขันธ์เป็นเรื่องพื้นฐานที่สุด, ถ้าเราไม่รู้เรื่องเบญจขันธ์ ก็เป็นอันว่าไม่รู้พระพุทธศาสนา. พระพุทธศาสนาสอนเรื่อง

ความทุกข์และความดับทุกข์, ความทุกข์ที่เกิดขึ้นที่เบญจขันธ์ และดับก็ดับที่เบญจขันธ์, เราจึงต้องรู้จักสิ่งที่เรียกว่าเบญจขันธ์ คือขันธ์ทั้งห้า.

ยิ่งไปกว่านั้นอีก ก็คือว่า สิ่งที่เราเรียกว่าเบญจขันธ์นั้นมันก็คือสิ่งที่เรากำลังเรียกว่าตัวเรา, ถ้าเราไม่รู้จักตัวเรา ก็คงจะเป็นเรื่อง น่าสังเวชก็น่าสังเวช น่าขบขันก็น่าขบขัน คือเราไม่รู้จักตัวเอง. คำว่ารู้จักตัวเองในที่นี้ หมายถึงรู้จักในฐานะธรรมะอันลึกซึ้ง.

การรู้จักตัวเองถูกต้อง, ต้องรู้ทั้ง ๒ ความหมาย.

ถ้ากล่าวอย่างศีลธรรมทั่วไป การรู้จักตัวเอง ก็คือรู้จักฐานะของตัวเอง, อย่าทำอะไรให้มันเกินฐานะของตัวเอง, อย่างนั้นก็เรียกว่ารู้จักตัวเองในฐานะศีลธรรม. แต่ในฐานะที่เป็นปรมาัตถธรรม การรู้จักตัวเอง จะต้องหมายถึงขันธ์ทั้งห้า ที่ประกอบกันขึ้นเป็นสิ่งที่เราเรียกกันว่าสัตว์บุคคล. เพราะเราไม่รู้จักว่าขันธ์ ๕ เป็นอย่างไร เราก็ถือเอาตามความรู้สึกที่ไม่มีสติปัญญา ว่านี่แหละคือตัวเรา คือสิ่งที่เรียกโดยธรรมะว่าขันธ์ทั้ง ๕ ว่านี่แหละคือตัวเรา.

ขันธ์ทั้ง ๕ คือส่วนที่ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกายนี้ ตามขณะตามภพที่มันจะเกิดขึ้น เราต้องดูให้เห็นว่า ทำอย่างไร, มาอย่างไร, ไปอย่างไร, ให้ถูกต้องตามความเป็นจริงของธรรมชาติ. ให้ถูกต้องตามความเป็นจริงของธรรมชาตินั่นแหละ เราเรียกว่าเรื่องของวิทยาศาสตร์ หรือเป็นไปตามวิถีทางวิทยาศาสตร์.

เดี๋ยวนี้กำลังขอร้องให้ท่านทั้งหลาย ศึกษาเรื่องขันธ์ ๕ ตามวิถีทางของวิทยาศาสตร์ หรือตามวิธีของพุทธศาสนา, อย่าได้ศึกษาเรื่องขันธ์ ๕ ในฐานะเป็น

เรื่องปรัชญา หรือเรื่องอะไรทำนองนั้น. เราจะศึกษาเรื่องนี้อย่างที่เป็นปรัชญาก็ได้เหมือนกัน แต่ไม่มีประโยชน์ในการดับทุกข์ มันจะมีเพียงว่ารู้แล้วก็พูดได้, แล้วก็คำนวณได้ ไม่อาจจะจัดการลงไปที่ตัวกิเลสตัณหาอันจะเกิดขึ้นโดยอาศัยขันธ์ทั้ง ๕ นี้. นี่ก็ขอให้นักเรียนทั้งหลายจงจำไว้เป็นหลักเกณฑ์ ว่า ถ้าจะศึกษาพุทธศาสนา ขอให้ศึกษาตามวิถีทางวิทยาศาสตร์, อย่าศึกษาโดยวิถีทางที่เรียกว่าปรัชญาเลย.

ศึกษาอย่างวิทยาศาสตร์ต้องมีตัววัตถุจริงให้ศึกษา.

ของทั้งสองนี้ต่างกันมาก ถ้าศึกษาอย่าง วิทยาศาสตร์ ก็หมายความว่า ต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งประจักษ์อยู่ ในฐานะเป็นวัตถุสำหรับการศึกษา, อย่างที่เขาศึกษาหรือค้นคว้าวิทยาศาสตร์ฝ่ายวัตถุ ก็ต้องมีตัววัตถุจริง ๆ สำหรับเป็นวัตถุแห่งการศึกษาค้นคว้า, ถ้าเป็นเรื่องทางปรัชญา มันไม่มีตัววัตถุสำหรับมาตั้งเป็นวัตถุจริง ๆ มันมีสมมติฐานอันคำนวณขึ้นมา, อันตั้งขึ้นมาด้วยการคำนวณ แล้วก็หาเหตุผลมาแวดล้อมเพื่อจะหามติสุดท้ายเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไร, มันเลยเป็นการคำนวณไปแต่ต้นจนปลายจนตลอดสาย อย่างนี้เรียกว่า วิถีทางปรัชญา จะเอามาใช้กับพุทธศาสนาไม่ได้.

แต่ก็มีได้หมายความว่า พุทธศาสนานี้จะเอาไปพูดกันอย่างปรัชญาไม่ได้, จะเอาไปพูดกันตามวิถีทางปรัชญาก็ได้เหมือนกัน, แต่แล้วไม่ดับทุกข์ได้. ศาสนาไหนก็เหมือนกัน จะเอาไปพูดอย่างปรัชญามันก็ได้เหมือนกัน แต่ไม่มีประโยชน์ที่จะดับทุกข์ได้.

เราต้องพูดกันอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เป็นวิถีทางวิทยาศาสตร์, แล้วก็ต้องมีตัววัตถุจริง ๆ มาวางลงไปสำหรับจัดการ, จะเป็นเรื่องศึกษาค้นคว้าทดลอง

พิสูจน์อะไรก็ได้ แล้วก็มีผลออกมาจากการกระทำนั้น ๆ เป็นมติสุดท้าย โดยประจักษ์. แต่ต้องเป็นไปในลักษณะที่ปฏิบัติได้, แล้วปฏิบัติลงไปตรงๆ ขจัดลักษณะหรือสถานะที่ไม่พึงปรารถนาให้ออกไป, เหลืออยู่แต่ที่พึงปรารถนา คือความดับแห่งทุกข์นั่นเอง.

สำหรับนักเรียนทั้งหลาย คงจะเคยได้ยินมาแล้วว่า ชั้นที่ ๕ ในบทสวดมนต์ประจำวัน ก็มี แต่ว่า อาจจะมีแต่ชื่อ : ชั้นที่ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ, แต่ละอย่างเป็นชั้น เรียกว่า ชั้นทั้งนั้น.

คำว่า ชั้นที่ ๕ แปลว่า กองหรือส่วน, ส่วนที่ ๕ นี้คืออะไรบ้าง? คือรูป หมายถึงส่วนที่เป็นร่างกาย เรียกว่า รูปชั้นที่ ๕.

ความรู้สึกที่เกิดขึ้นเป็นความรู้สึกพอใจไม่พอใจ ยินดีไม่ยินดี สุขหรือทุกข์ ความรู้สึกนี้ เรียกว่า เวทนาหรือเวทนาชั้นที่ ๕. ความสำคัญมันหมายถึงหรือความจำได้หมายรู้, แล้วก็สำคัญมันหมายถึงเอาตามความหมายรู้ว่า เป็นอะไร เช่น ความสำคัญว่าสวยไม่สวย ว่าหญิงว่าชาย, กระทั่งสำคัญว่าตัวตนว่าของตน ว่าสัตว์ว่าบุคคล, อย่างนี้เรียกว่า สัญญา หรือสัญญาชั้นที่ ๕.

ที่นี้ก็มาถึง ความรู้สึกคิดนึก คิดไปตามอำนาจของความรู้สึกอะไรมาปรุงแต่ง มันก็คิดไป, คิดก็คิดชั่ว คิดเป็นบาปคิดเป็นบุญ, คิดเป็นกุศลเป็นอกุศลอะไรก็ตาม ก็เรียกว่า สังขาร หรือสังขารชั้นที่ ๕, นี้เป็นความคิด. สังขารคำนี้มุ่งหมายเอาเฉพาะตัวความคิด. สังขารคำเดียวกันนี้ ในที่อื่นหมายถึงสิ่งทั่วไปทุกสิ่งไม่ยกเว้นอะไร ในฐานะที่เป็นสิ่งปรุงแต่งแล้วก็เรียกว่าสังขารทั้งนั้น, แต่ถ้าสังขารในเบญจขันธ์นี้หมายถึงถึงความคิด.

ที่นี้ก็มาถึง วิญญาณ คือความรู้แจ้งต่ออารมณ์ ที่มากระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจเอง, ความรู้แจ้งทางอายตนะเหล่านี้ เรียกว่าวิญญาณ หรือวิญญาณขันธ์.

การจะศึกษาอย่างวิทยาศาสตร์ต้องรู้จักขันธ์ ๕ ให้ถูกต้อง.

ที่ว่าจะศึกษากันอย่างวิทยาศาสตร์นั้น ก็ให้รู้จักสิ่งเหล่านี้จริงๆ, เมื่อไรอะไรเกิดขึ้น. ที่นี้เราก็ไม่ได้สนใจที่จะรู้จักสิ่งเหล่านี้จริงๆ, ไต่ยินแต่คนเขาบอกหรืออ่านจากหนังสือ ว่ามีขันธ์ ๕ คือรูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ก็จำไว้ในลักษณะที่เป็นความจำ หรือคล้ายกับความฝันเสียมากกว่า, แล้วก็คิดเอาหรือเข้าใจเรื่องนั้นต่อไป ตามที่ว่าจะอยากจะคิดอย่างไร. อย่างนี้มันเลื่อนเป็นเรื่องแบบปรัชญา เป็นเรื่องคาดคะเน อย่างนี้ใช้ไม่ได้, จะต้องมารู้จักสิ่งที่เรียกว่า ขันธ์ทั้ง ๕ แต่ละขันธ์กันนี้ให้จริงๆ.

ขอให้ตั้งใจฟังให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่าขันธ์ ๕ แต่ละขันธ์นี้ให้จนได้ เราจะต้องถอยหลังลงไปถึงสิ่งที่เรียกว่าธาตุทั้ง ๖ : ในคนคนหนึ่งประกอบอยู่ด้วยธาตุทั้ง ๖ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุที่ว่างหรืออากาศธาตุ แล้วก็ ธาตุวิญญาณ คือธาตุจิตใจ. ต้องจำ ๖ คำนี้ไว้ให้ดีก่อน ว่า ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณ ๖ อย่าง.

ตัวอย่างแรก นั้นมันเป็น รูปธาตุ คือธาตุที่มีรูป สัมผัสได้ง่าย :— ธาตุดิน คุณสมบัติของความแข็งกินเนื้อที่ เราเรียกว่าธาตุดิน.

ธาตุน้ำ คือคุณสมบัติที่เกาะกุมกัน เปลี่ยนรูปร่างได้ไหลได้ เพราะมันเกาะกันตึงกันไปมันจึงไหลได้, คุณสมบัติแห่งการเกาะกุมนั้นเรียกว่าธาตุน้ำ.

ธาตุไฟคืออุณหภูมิจะดับใดระดับหนึ่ง ตั้งแต่ศูนย์หรือต่ำกว่าศูนย์องศาขึ้นไปจนถึงพันหมื่นแสนองศาที่สูงสุดแท้ ก็เรียกว่าธาตุไฟ มีลักษณะเป็นอนุภูมิภาค มีทำการเผาไหม้ได้.

ธาตุลมคือส่วนที่เป็นการขยายตัวเรื่อยไป จนระเหยได้ ลอยได้ เคลื่อนที่ได้ ซึ่งเรามักจะเรียกกันว่าเป็นแก๊ส, ๔ อย่างนี้คือดิน น้ำ ลม ไฟ ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกาย.

เนื้อหนังเราทั้งหมดทั้งตัวนี้เป็น *ธาตุดิน* คือคุณสมบัติที่มันแข็งกินเนื้อที่เห็นได้ง่ายๆ เช่นเซลล์ที่เป็นเนื้อหนัง, *ธาตุน้ำ* ก็คือของเหลวที่มีอยู่ในร่างกาย, *ธาตุไฟ* ก็คืออุณหภูมิที่มีอยู่ในร่างกาย *ธาตุลม* ก็คือแก๊สที่เคลื่อนที่ไปมา แม้เป็นส่วนน้อยที่สุดที่เกิดอยู่ตามธรรมชาติ จึงมีร่างกายหรือมีสิ่งๆ ที่เรียกว่าร่างกายขึ้นมาได้.

แล้วก็มองให้เห็นว่า ดิน น้ำ ลม ไฟ นั้นมันต้องตั้งอยู่ในที่ว่าง, ถ้าไม่มีที่ว่างก็ไม่มีอะไรตั้งอยู่ได้. นี่ขอให้สนใจเป็นพิเศษด้วย, ที่ว่างสำหรับให้อะไรมันเข้ามาตั้งอาศัยอยู่ได้มันท่านก็จัดเป็นธาตุธาตุหนึ่งด้วยเหมือนกัน, เรียกว่า ธาตุที่ว่างหรืออากาศธาตุ.

นี่ต้องดูให้ดีๆ เราทุกคนหรือว่าสิ่งทั้งหมดหรือว่า โลกทั้งโลกนี้ มัน ตั้งอยู่บนธาตุว่าง ถ้าไม่มีที่ว่างมันจะตั้งอยู่ได้อย่างไร. ส่วนประกอบของร่างกายทุกส่วนมันเกาะกุมกันเข้าเป็นร่างกายคนคนหนึ่ง แต่ละส่วนแต่ละอณูมันก็ต้องอยู่บนที่ว่าง, มันมีที่

ว่างเป็นพื้นฐาน. ฝรั่งเศสมักจะแปลธาตุอากาศหรือที่ว่างนี้ว่าอีเธอร์ จะถูกหรือไม่ถูกก็ค่อยดูกันต่อไป ก็ว่าเป็นที่ว่างสำหรับสิ่งทงปวงตงอยู่.

ดิน น้ำ ลม ไฟ ทั้ง ๔ ธาตุนี้ตั้งอยู่บนธาตุแห่งที่ว่าง. ที่นี้ก็มีอีกธาตุหนึ่งคือธาตุจิตใจหรือวิญญาณธาตุ นี้แปลกกว่าเขาหมด ไม่ได้เป็นวัตถุไม่ได้เป็นรูปธรรม, เป็นนามธรรมซึ่งจับคลำไม่ได้ เพราะว่ามันเป็นธาตุนามธรรม แล้วมันก็มีอยู่ เป็นธาตุสำหรับทำหน้าที่รู้สึก.

ตัววิญญาณธาตุนี้เองมันจะทำหน้าที่รู้สึกคิดนึกทุกอย่างทุกประการที่เกี่ยวกับความรู้สึก แต่มันรู้สึกหรือทำหน้าที่รู้สึกตามลำพังมันไม่ได้, มันต้องอาศัยพวกธาตุเป็นเหมือนกับว่าสำนักงานให้มันทำงาน. กังนั้น วิญญาณธาตุหรือธาตุจิตใจ มันจึงต้องมาตั้งอาศัยอยู่กับร่างกาย ซึ่งเป็นเหมือนสำนักงาน, นี้เราจึงมีธาตุจิตใจหรือธาตุวิญญาณนี้ ประจําอยู่กับร่างกาย ที่ประกอบขึ้นด้วยธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ และธาตุว่าง.

นี่ดูโครงสร้างอันนี้ให้เห็นชัด ราวกับว่ามันเป็นวัตถุสำหรับศึกษาค้นคว้าทดลอง ตามวิถีทางวิทยาศาสตร์, ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ๔ ธาตุนี้ตั้งอาศัยบนธาตุอากาศ คือความว่าง, แล้วก็ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกาย ซึ่งมีระบบสำคัญที่สุดอยู่ ๖ ระบบ, ที่เราเรียกกันว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ร่างกายที่เป็นวัตถุนี้ ประกอบกันขึ้นเป็นระบบประสาท สำหรับจะเป็นที่รู้สึกทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ, ก็ว่าเป็นจักขุประสาท โสตประสาท ฆานประสาท ชิวหาประสาท กายประสาท มโนประสาท, แต่มโนประสาทนี้ไม่มีตัวตนชัดเจนเหมือนประสาททั้ง ๕. ในบางคำภีร์ในบางตำราไม่เรียกว่าประสาท แต่เราถือเอาโดยหลักที่ว่ามันต้องมีที่ตั้ง มีที่ทำงาน ในลักษณะที่เป็นประสาท จิตใจ

มันจึงจะรู้สึกได้. เราจึงถือว่ามีประสาทประเภทที่เป็นนามธาตุ นามธรรมด้วย. นี้เรามีประสาทสำหรับให้วิญญาณธาตุทำงานทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ.

ขอให้นักเรียนทุกคนจงรู้ไว้ว่า เรื่อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นเรื่องสำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับเรื่องขันธ ๕ ด้วยเหมือนกัน, เพราะว่าถ้าไม่มีเรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วเรื่องขันธ ๕ ก็ไม่มี, มีไม่ได้. ขอให้กำหนดให้ดีๆ ว่าร่างกายคนเราโดยเฉพาะ มีส่วนที่จะทำความรู้สึกอยู่ ๖ ส่วน คือ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ.

ขอหยุคแทรกอธิบายตรงนี้สักหน่อยหนึ่งว่า สิ่งที่เราเรียกว่าโลกๆนั้น มันมีเท่าที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรารู้สึกได้เท่านั้น; พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่าโลกๆ นั้นมันคือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่มีอารมณ์กระทบ, สิ่งมากระทบตาก็คือรูป, สิ่งมากระทบหูก็คือเสียง, สิ่งมากระทบจมูกก็คือกลิ่น, สิ่งมากระทบลิ้นก็คือรส, สิ่งมากระทบผิวหนังก็คือสัมผัสทางผิวหนัง, สิ่งที่มากระทบใจก็คือธรรมารมณ์ที่เกิดขึ้นกระทบใจ; ทั้งหมดนี้เรียกว่าโลก.

กล่าวให้นักเรียนทั้งหลาย จะถือเอาคำว่าโลก ตามที่เรียนมา ในหนังสือภูมิศาสตร์หรืออะไรทำนองนั้น นั้นมันเป็นโลกอย่างแบบเรียนของนักเรียนในโรงเรียน, โลกแบ่งเป็นทวีป เป็นน้ำก็ส่วน เป็นบกก็ส่วน มีบรรยากาศหนาเท่าไรอะไร ก็เป็นเรื่องโลกทางวัตถุ. โลกอย่างนั้นเก็บไว้ก่อน เป็นโลกทางฝ่ายวัตถุ เป็นวิทยาศาสตร์เหมือนกัน; แต่เรามีโลกอย่างนี้ ที่เป็นวิทยาศาสตร์อันละเอียดกว่า, โลกคือสิ่งที่เราสามารถได้รู้สึกได้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

เดี๋ยวนี้เรามีสิ่งที่สัมผัสเพียง ๖ อย่าง เราจึงรู้จักโลกเพียงเท่านั้น, ถ้าเรามีน้อยกว่า ๖ อย่าง เราก็จะรู้จักโลกน้อยลงไปกว่านี้. ถ้าเรามีเครื่องสัมผัสโลกมากกว่า

๖ อย่างที่เรามี เราก็ต้องรู้จักโลกมากไปกว่านั้น. หรือว่าเครื่องสัมผัสโลกอย่างหนึ่ง ๆ ของเรา ยังมีสมรรถภาพมากหรือน้อย, เช่น หูของเราได้ยินเสียงอยู่ในวงจำกัด คือเสียงขนาดนั้นถึงขนาดนั้นเท่านั้นคือ frequency เพียงขนาดระหว่างนั้นก็บระหว่างนั้นเท่านั้น, ถ้าไกลไปกว่านั้นเราไม่ได้ยิน ทั้งที่สัตว์บางชนิดมันได้ยิน, ตาของเราก็เหมือนกัน เรามีสมรรถภาพเพียงเท่านั้น เราเห็นได้เพียงเท่านั้น ในระยะเพียงเท่านั้น เราไม่เห็นมากกว่านั้น หรือไม่เห็นสั้นกว่านั้น.

แปลว่า เรามีเครื่องมือสัมผัสโลกเพียง ๖ อย่าง แล้วแต่ละอย่าง ๆ เราก็อยู่ในขอบเขตที่จำกัดเพียงเท่านั้น. ดังนั้นเราจึงรู้จักโลกเพียงเท่านั้น ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, แล้วก็เพียงเท่านั้น ตามที่มันเป็นมนุษย์อยู่ได้, แต่ว่าเพียงเท่านั้นมันก็พอแล้วที่จะมีเรื่องราว.

นี่กำหนดไว้ให้ดีกว่า เรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่มีเป็นระบบประสาท สำหรับให้วิญญาณธาตุมาทำหน้าที่ดู หรือฟัง หรือดม หรือลิ้ม หรือสัมผัสทางผิว และรู้สึกในภายในทางจิตใจ. นี่เรามีอยู่พร้อมอย่างนี้, ต้องมองให้เห็นว่ามันเป็นสิ่งที่มียู่จริงตามธรรมชาติ, ไม่ใช่เป็นเรื่องมายาหรือเป็นผู้สร้างเทวดาธรรม ๆ แล้ง ๆ อะไรที่ไหน. ต้องรู้จักตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จริง ๆ, ต้องรู้จักสิ่งที่มากระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จริง ๆ.

ศึกษาให้รู้จักทวาร ๖ เกิด – ดับตามวิถีทางวิทยาศาสตร์.

เอาที่นั่นก็จะพูดต่อไปได้ว่า เรามี ตา หู จมูก ลิ้น กาย, แล้วก็จะมีสิ่งที่มากระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย. ยกตัวอย่างในเรื่องของตาก่อน : เมื่อมีอะไรมากระทบตา ส่วนที่ประกอบกันขึ้นเป็นตา, เช่นจักษุประสาท กระทั่งก้อนเนื้อตา, กล้าม

เมื่อตา มันก็ทำงาน ก็แปลว่ามันลุกขึ้นทำงานต่อเมื่อมีอะไรมากระทบตา อย่างนี้ภาษาธรรมเขาก็เรียกว่า ตามันเกิด. ทั้งที่เรามีสตาอยู่นี้ภาษาธรรมเขาไม่เรียกว่าตามีอยู่หรือตาเกิด, ตาเกิดต่อเมื่อตาทำหน้าที่เห็นรูปหรือกระทบรูป. ตานี้มันเป็นวัตถุเป็นร่างกายจึงเรียกว่ารูปขันธ์.

ตรงนี้ก็ต้องจำไว้ให้เป็นหลักที่แน่นอนว่า ภาษาธรรมในทางศาสนานี้ เขาจะเรียกว่ามีอะไร หรืออะไรเกิดขึ้นมา ต่อเมื่อมันทำหน้าที่, อย่างภาษาชาวบ้านก็พูดว่าเรามีสตาอยู่ตลอดเวลา นักเรียนทั้งหลายก็ถือว่าเรามีสตาอยู่ตลอดเวลา, แต่ภาษาธรรมเขาไม่ถืออย่างนั้น เขาถือว่าเรามีสตาเฉพาะต่อเมื่อตามันทำหน้าที่ของตา, แล้วก็ยังเรียกแปลกออกไปว่าตาเกิด ตาเกิดขึ้นมา. ที่นี้ตาทำหน้าที่ของตาเสร็จแล้ว หยุดทำหน้าที่ แล้วก็เรียกว่าตาดับ.

เมื่อหูได้ยินอะไร ก็เรียกว่าหูเกิด, ทำหน้าที่เสร็จแล้วก็หูดับ. จมูกได้กลิ่น อะไรก็เรียกว่า จมูกเกิด, ทำหน้าที่เสร็จแล้วก็จมูกดับ. ลิ้น ก็เหมือนกันเมื่อเกิดสัมผัสกับรสเขาก็ เรียกว่าลิ้นเกิด จนเสร็จก็เรียกว่าลิ้นดับ. ภาษาคือผิวหนังทั่วทั้งกายนี้ มีอะไรมากระทบเขาก็เรียกว่า กายเกิด, เสร็จแล้วก็เรียกว่า กายดับ. จิตนี้มีอารมณ์มากระทบเขาก็เรียกว่า มโนเกิด, เสร็จแล้วก็มโนดับ.

ถ้าเข้าใจเรื่องนี้ จะเข้าใจได้ทันทีว่า เรามี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เกิด ๆ ดับ ๆ, เกิด ๆ ดับ ๆ อยู่ตลอดเวลา, เมื่อมันทำหน้าที่เรียกว่ามันเกิด พอเสร็จหน้าที่เรียกว่ามันดับ. ถ้าไม่เข้าใจข้อนี้ จะฟังคำพูดในทางศาสนาไม่ถูก, ฟังไม่ถูกแน่, เพราะเธอถือว่าเธอมีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อยู่ตลอดเวลา. ที่นี้ภาษาพระพุทธเจ้านั้นท่านว่าเรามีสตาเฉพาะเวลาที่ตามันทำหน้าที่ของตา, เรามีหูเฉพาะเวลาที่หูมันทำหน้าที่

ของหู, มีจุมุกก็เมื่อจุมุกทำหน้าที่ของจุมุก, ล้น ภาย ใจ ก็เหมือนกัน; ฉะนั้นเรามีคำว่า เกิดหรือดับนี้ไม่เหมือนกัน.

ทางศาสนามีคำพูดที่มีความหมายไปในทางนามธรรมมากกว่า, ภาษาชาวบ้าน ตามความรู้สึกของชาวบ้าน ก็เป็นภาษาคนหรือภาษาวัตถุ, เช่นถือว่าพอเราเกิดจากท้องแม่ เราก็มีตา หู จุมุก ล้น ภาย ใจ ตลอดเวลา. นี่เพราะเอาวัตถุเป็นหลัก คือวัตถุที่เป็นเนื้อหนังที่เป็นร่างกายที่เป็นตัวตา ตัวหู จุมุก ล้น ภาย ใจ เป็นหลัก, เขาจึงถือว่ามันมีอยู่ตลอดเวลา.

ส่วนภาษาธรรมะเอานามธรรมเป็นหลัก ต่อเมื่อมันทำหน้าที่จึงจะเรียกว่ามันมี มีตา หู จุมุก ล้น ภาย ใจ เมื่อมันทำหน้าที่ พอมันดับไปเป็นระยะก็เรียกว่ามันดับ จนกว่ามันจะมีเรื่องให้เกิดอีก มันจึงมีเกิด ๆ ดับ ๆ ครบทั้งตา หู จุมุก ล้น ภาย ใจ.

ที่มันยังมีที่แปลกไปยิ่งกว่านั้น ก็คือว่า ความรู้สึกว่าตัวเรานั้นมีเป็นคราว ๆ, ฉะนั้นทางธรรมะถือว่า ตัวเรานั้นมีเป็นคราว ๆ. แต่ถ้าพูดภาษาชาวบ้าน ก็พูดว่า ตั้งแต่เราคลอดออกมาจากท้องแม่แล้ว เราก็มีตัวเราอยู่ติดต่อกันตลอดเวลา จนกว่าจะเข้าโลง. นี่เพราะเอาร่างกายเป็นหลัก จึงมีตัวเราอยู่ตลอดเวลา. ส่วนทางธรรมะ นั้นถือว่า มีตัวเรา เฉพาะเมื่อเราคิดว่ามีตัวเรา, เฉพาะเมื่อเราก่อความรู้สึกนึกว่าเป็นตัวเราเป็นตัวกู, ถ้ารุนแรงก็เป็นตัวกู, ไม่รุนแรงก็เป็นตัวเราตัวฉัน.

เมื่อใดเกิดความรู้สึกมันหมายเป็นตัวฉัน เมื่อมันเรียกว่ามีตัวเรา พอหมดความรู้สึกอันนี้ตัวเราก็ดับ มันก็ว่างจากตัวเรา, อย่างนี้เป็นภาษาธรรมะ เป็นภาษานามธรรมทางฝ่ายธรรมะ, มันต่างกันอย่างไรก็ไปแยกแยะดูให้ดี. เมื่อเอาวัตถุเป็นหลัก ร่างกายก็มีตลอดเวลา, เมื่อเอานามธรรมเอาหน้าที่เป็นหลัก มันก็มีเฉพาะเมื่อมันทำหน้าที่.

ศึกษาให้รู้จักขั้นที่ ๕ เกิด — ตามวิธีทางวิทยาศาสตร์.

เมื่อเข้าใจตอนนั้นแล้วก็ดูเรื่องขั้นที่ ๕ ต่อไป. ยกตัวอย่างในกรณีของตา, พอตาทะทบรูป ตาที่เป็นรูปเป็นรูปขั้นเป็นเนื้อหนังร่างกาย มันก็ทำหน้าที่ คือ ประสาทตาทำหน้าที่ ก็เรียกว่ารูปขั้นเกิด, เราได้ขั้นหนึ่งแล้ว รูปขั้นเกิด.

ที่นี้พอรู้แจ้ง : พอตาทะทบรูป เกิดความรู้แจ้งทางตา ว่าอะไรเป็นอะไรอย่างนี้ เรียกว่าวิญญาณ วิญญาณขั้นเกิด ได้สองขั้นแล้ว.

ที่นี้ตากับรูปกับวิญญาณมันทำงานร่วมกันทั้ง ๓ อย่างนี้ ก็เรียกว่าผัสสะ ก็การ กระทบกันเต็มที่, แล้วผลของผัสสะ ก็คือความรู้สึกที่เกิดขึ้นว่า สบายไม่สบาย สบายแก่ตาหรือไม่สบายแก่ตา น่ารักน่าพอใจ, มีความรู้สึกยินดีหรือไม่ยินดีต่อรูปที่มากกระทบนั้น, อย่างนี้เรียกว่า เวทนา ความรู้สึก เรียกว่าเวทนาขั้น, ได้มาอีกขั้นหนึ่งแล้วเป็น ๓ ขั้น : เราได้รูปขั้นมาแล้ว, ได้ วิญญาณขั้นมาแล้ว, ได้เวทนาขั้นมาแล้ว.

ที่นี้เวทนาความรู้สึกสบายตาไม่สบายตา เป็นสุขเป็นทุกข์ทางตาแล้ว มันก็เกิด ความสำคัญมันหมายหลายอย่างหลายประการ ความสำคัญนี้เขาเรียกกันว่า รูปนั้น รูปนี้ รูปดอกไม้ รูปคน รูปสัตว์ รูปหญิง รูปชาย น่ารักน่าพอใจ, นี้ก็เรียกว่าความสำคัญลงไปตามความจำได้มันหมายนั้นว่าเป็นอะไร, ความจำได้สำคัญมันหมายนี้เรียกว่า สัญญา, เป็นสัญญาขั้น ได้มาอีกขั้นหนึ่ง. เรื่อง สัญญาขั้นนี้ ระวังให้ดี ถ้าไม่มี สัญญาขั้น ก็คือตายแล้ว หรือว่าสลบไม่รู้สักอะไร, เรายังมีทางเกิดสัญญาขั้นจำได้หมายรู้ รู้สึกเป็นสมปฤติอย่างนั้นอย่างนี้ เรียกว่าสัญญาขั้น. ไปทำความเข้าใจมันหมาย

เข้าที่สิ่งใด ก็เรียกว่ามีสัญญาในสิ่งนั้น, สำคัญว่าหญิงก็เป็นอิทธิสัญญา, สำคัญว่าชาย ก็เป็นปुरुสสัญญา, สำคัญว่าสวย เป็นสุภสัญญา, สำคัญว่าไม่สวย เป็นอสุภสัญญา.

สัญญานี้เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือมาก ที่เกี่ยว เช่นผู้หญิงหรือผู้ชาย ถ้ามันไม่มีสัญญาเกิดขึ้นว่าผู้หญิงหรือผู้ชาย มันก็ไม่มี ความหมายอะไร มันก็เหมือนกับหุ่น หรือตุ๊กตา, ต่อเมื่อมันมีความสำคัญเป็นคนแล้ว สำคัญว่าหญิง และ สำคัญว่าชาย มัน จึงจะมีเรื่องราวอันร้ายกาจได้. ฉะนั้นจงรู้จักสิ่งที่เรียกว่าสัญญาไว้ให้ดี ว่าหลังจาก เกิดเวทนาแล้ว มันก็จะเกิดสัญญา, สัญญาลงไปบนเวทนานั้นก็ได้ เช่นเวทนาเป็น สุข ก็เกิดสุขสัญญา, เวทนาเป็นทุกข์ก็เกิดทุกข์สัญญา.

เมื่อมีสัญญาว่า สุขว่าทุกข์ แล้วมันก็ยัง จะเกิดความรู้สึกต่อไป เรียกว่า สังขารขันธ์ คือความคิดนึก : เมื่อมีสัญญาว่าสวย ความคิดส่วนสังขารขันธ์ อีก ขันธ์หนึ่ง มันก็เกิดขึ้นว่าจะเอา จะได้ จะทำอย่างไร จะได้อย่างไร, จะบริโภคสวย อย่างไร มีความพยายามอย่างไร ก็คิดนึกต่อไป. ส่วนนี้เรียกว่าสังขารขันธ์.

ถ้านักเรียนเข้าใจ ก็จะพบว่าฝ่ายรูปกายหรือฝ่ายวัตถุนั้นมีขันธ์เกี่ยวคือรูปขันธ์ ฝ่ายนามธรรมหรือฝ่ายจิตนั้นมีถึง ๔ ขันธ์ คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ. ในวันหนึ่งๆ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเราทำหน้าที่ก็ครั้ง ก็เรียกว่ารูปขันธ์ ที่ เป็นตัวประสาทอวัยวะ นั้นๆ มันก็เกิดขึ้นเท่านั้นครั้ง แล้วก็ต้องดับไปเท่านั้นครั้ง.

เรา มีความรู้สึกประเภทเวทนา รู้สึกสบายไม่สบาย ชอบใจไม่ชอบใจ, นี่ วันหนึ่งก็ครั้งด้วยเรื่องอะไรบ้าง.

แล้วรู้สึกสัญญา—สำคัญมันหมาย สำคัญนั้นเป็นนั้น สำคัญนี่เป็นนี่ สำคัญ
ผิดกับสำคัญถูกก็มี, เรียกว่าสัญญาทั้งนั้น, รู้สึกว่าได้รู้สึกว่ายารู้ว่าแพ้รู้ว่าชนะ อย่างนี้
ก็เป็นสัญญาทั้งนั้น, นี้เรียกว่า สัญญาขั้นที่ ๕, วันหนึ่งมันเกิดก็จริง.

แล้วก็สังขาร—ความคิดนึก เราคิดนึกก็เรื่องก็อย่างในวันหนึ่ง ก็มีสังขาร-
ขั้นที่ ๕ เกิดขึ้นเท่านั้นจริง.

ส่วน วิญญาณขั้นที่ ๕ นั้นจะรู้แจ้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย อยู่เป็นประจำ แล้ว
จะรู้แจ้งทางภายใน ได้ เช่นว่าเกิดความสุข ขึ้นมาก็สัมผัสความสุขนั้น เป็นมโนวิญ-
ญาณ, รู้แจ้งความสุขนั้น ที่เป็นภายในไม่เกี่ยวกับภายนอก อย่างนี้ก็มาก. หมายความว่า
มันมีความรู้สึกประเภทเวทนาขึ้นมาในใจเมื่อไรแล้ว, มโนวิญญาณก็ยังจะสัมผัสเวทนา
นั้นทุกเรื่อง ทุกรายไป, เช่นว่าเรานึกขึ้นมา แล้วเราก็นึกคิดร้าย เสียอกเสียใจ.

เรื่องความหลงเสร็จไปตั้งหลายปีแล้ว เอามานึกเดี๋ยวนี้ มันก็เป็นเรื่อง
สำหรับ ให้มโนเข้าไปสัมผัสเป็นวิญญาณลงไป บนเรื่องนั้น ๆ. นี้ก็ อาศัยสัญญา
ความจำหมาย ไปตั้งเอาเรื่องเก่าเก่ามา ให้มโนหรือจิตใจสัมผัสลงไปเป็นมโนวิญญาณ
ที่นี้และเดี๋ยวนี้ก็ยังได้. เพราะฉะนั้น เราจึงมีเรื่องมากมายไม่มีสิ้นสุด, คือว่าแม้
ไม่มีเรื่องใหม่เข้ามากระทบ มันก็ยังเอาเรื่องเก่าที่จำได้ที่ยังระลึกได้, ระลึกเอามาให้จิตใจมัน
สัมผัสหรือกระทบ. นี้เรื่องของมโนวิญญาณนี้จึงลึกซึ้งกว้างขวาง มีปัญหามาก,
มีความยากลำบากในการที่จะควบคุม เพราะมันคอยแต่จะนึกเอาเรื่องเก่ามาเป็นอารมณ์
สำหรับมโน สัมผัส.

ตอนนี้ก็ขอร้องให้นักเรียนทุกคน ไปจับตัวมันให้ได้ ให้รู้จักตัวรูปขั้นที่
คือร่างกาย เมื่อมันทำหน้าที่, รู้จักวิญญาณขั้นที่ ๕ เมื่อจิตมันทำหน้าที่ ที่ตา หู จมูก

ล้น ภายใจ รู้สึกว่ามันเป็นอะไร นั่นก็เป็นวิญญาณขันธ์. ครั้นสัมผัสกันแล้ว ก็เกิดเวทนา ที่ทำให้พอใจหรือไม่พอใจ ความพอใจ หรือความไม่พอใจนั้นเรียกว่า เวทนา, มันเกิดวันละกี่ครั้ง ก็ลองไปคิดดู.

แล้วสัญญา. จำได้หมายมั่น ในอะไร ว่าอย่างไร ในอะไรว่าอย่างไร, ก็ลองคิดดู, เราสำคัญว่าคนนี้เป็นศัตรู, คนนี้เป็นแฟน คนนี้เป็นอะไร, ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องของสัญญาทั้งนั้น, มันมีสัญญาวันละกี่ครั้ง.

แล้วสังขารก็คิดนึกไปตามอำนาจของสัญญา ตามควรแก่สัญญา มีสัญญามากสัญญาแรงก็คิดมากคิดแรง, นี้เรียกว่าสังขารขันธ์.

พระพุทธเจ้าท่านทรงสอนเรื่องนี้ เรื่องขันธ์ ๕ ไม่ได้สอนเรื่องอื่น, เพราะว่าความทุกข์นั้นมันจะเกิดขึ้นที่ขันธ์ ๕. เมื่อยึดถือเอาขันธ์ ๕ ขันธ์ใดขันธ์หนึ่ง หรือทั้ง ๕ ว่าเป็นตัวเราหรือเป็นของเรา ก็เกิดความทุกข์, เมื่อไม่ยึดถือเอาขันธ์ ๕ ว่าเป็นตัวเราหรือเป็นของเรา ก็ไม่เกิดความทุกข์ เรื่องมันมีเท่านั้นเอง.

คำสอนเรื่องขันธ์ ๕ เป็นหลักสำคัญในพระพุทธศาสนา. (พหุลาอนุสาสนี)

คำสอนเรื่องขันธ์ ๕ ถือเป็นเรื่องหลักเรื่องประธาน ในพระพุทธศาสนา จะพบในพระบาลีทั่วไป, เกี่ยวกับ รุปังอนิจจัง เวทนาอนิจจา สัญญาอนิจจา สังขารอนิจจา วิญญาณังอนิจจัง, ว่ารูปไม่เที่ยง ว่าเวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง; รุปังอนัตตา—รูปไม่ใช่ตัวตน เวทนาอนัตตา—เวทนาไม่ใช่ตัวตน, สัญญาอนัตตา—สัญญาไม่ใช่ตัวตน, สังขารอนัตตา—สังขารไม่ใช่ตัวตน วิญญาณัง

อนัตตา—วิญญาณไม่ใช่ตัวตน. ประโยคอย่างนี้จะหายไปในพระไตรปิฎก, แปลว่าเป็นเรื่องที่ท่านสอนมากกว่าเรื่องอื่น.

พระพุทธเจ้าท่านก็ประกาศเรื่องนี้แหละ ในฐานะเป็นพระพุทธศาสนา คือเรื่องอนัตตา. ในศาสนาอื่นเขาไม่สอนเรื่องอนัตตา เขากลับสอนตรงกันข้าม, สอนให้เป็นอัตตา, ฉะนั้นจึงมีพวกที่สอนว่า รูปเป็นอัตตา เวทนาเป็นอัตตา สัญญาเป็นอัตตา สังขารเป็นอัตตา วิญญาณเป็นอัตตา มันก็มีอยู่พวกหนึ่งหรือหลายพวก ก็ว่านอกจากพุทธศาสนาก็แล้วกัน. พระพุทธเจ้าหรือ พระพุทธศาสนา สอนแปลกกว่าใคร หมดยุคศาสนาเลย, ตรงที่สอนว่ามันเป็นอนัตตา.

เรื่องขั้น ๕ นี้เขารู้กันอยู่แล้ว เป็นที่เชื่อถือได้ว่า เรื่องขั้น ๕ นี้เขารู้ และเขามีพุกกันอยู่แล้ว ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด, ชาวบ้านกัณฑ์หรือนักศึกษาทั่วไปสมัยนั้นก็รู้ว่าขั้น ๕ ก็คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ. แต่เขาไปสอนหรือว่าแนะนำให้ดูไปในทางที่ว่ามันเป็น อัตตา เป็นตัวเรา ตามความรู้สึกที่สัตว์มันจะรู้สึกได้เอง, เต็กๆเกิดมาจากท้องแม่ไม่ทันได้รับความรู้อะไร ก็มีความรู้สึกเป็นตัวกูได้ที่ร่างกายนี้. หรือเต็กๆเกิดความรู้สึกว่า ฉันคิดได้นี้ ตัวฉันที่คิดได้นี้เป็นตัวตน หรือฉันที่รู้สึกได้นั้นแหละเป็นตัวตน, ฉันทที่สำคัญมันหมายความว่าได้นั้นแหละมันเป็นตัวตน.

นี่ก็ ถือกันตามความรู้สึกแบบสัญชาตญาณ มันก็เป็นตัวตนและมีตัวตน, แล้วก็สอนกันว่าจะทำอะไรเกี่ยวกับตัวตน ก็สอนกันไป ให้ตัวตนดีขึ้น ให้ตัวตนไปอยู่อย่างถาวร เป็นนิรันดร เขาสอนไปทางหนึ่ง.

ส่วนพระพุทธเจ้า ท่านสอนให้เห็นว่า มันเป็นเพียงขั้น ๕ ตามธรรมชาติ ไม่ใช่ตัวตน, ไม่ควรจะถือว่าเป็นตัวตน, พอไปถือว่าเป็นตัวตนเท่านั้น

แหละ มันจะเป็นทุกข์ทันที จึงมีคำตรัสที่สรุปไว้สั้น ๆ เป็นคำกลอน ว่า *ภราทเว
ปญฺจขุณฺธา* — ขันธ์ทั้ง ๕ เป็นของหนักเว้ย, *ภราทโร จ ปุคฺคโล* — บุคคลนั้นแหละแบก
ของหนักไป, *ภราทานํ ทฺขุํ โลก* — การแบกของหนักเป็นความทุกข์, *ภารนิกฺเขปนํ สุขํ*
— สลัดของหนักทั้งเสียก็เป็นความสุข.

นี่ก็แปลว่า ขันธ์ทั้ง ๕ อย่างที่ออกชื่อมาแล้วนี่ เป็นของหนัก เมื่อจิตมัน
ไปรู้สึกว่าเป็นตัวตนหรือเป็นของตน ว่ารูปเป็นตนก็ได้ รูปเป็นของตนก็ได้ รูปมันก็
มาหนักบนจิต นี่เรียกว่าจิตแบกของหนัก. หรือเมื่อยึดเอาเวทนา สุขเวทนาทุกข-
เวทนา ว่าเป็นตัวตน จิตก็เป็นของหนัก เพราะมันแบกเอาเวทนา, มันก็มีโอกาส
ที่จะแบกเอาสัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นตัวตนได้เท่ากัน หรือด้วยกัน.

จะนั่น ขันธ์ก็เป็นของหนักเมื่อแบก, เมื่อจิตแบก, จิตไหนแบก? ก็จิต
โง่. จิตไหนโง่? ก็คือจิตที่คิดว่ากูเป็นกู, ฉะนั้นท่านจึงตรัสว่า *ภราทโร จ ปุคฺคโล*
— บุคคลนั้นแหละแบกของหนักพาไป. จิตไหนมีความสำคัญตัวเองว่าเป็นบุคคลเป็น
ตัวเป็นตน, จิตนั้นแหละเป็นผู้แบกของหนัก คือแบกตน แบกตัวตน มันจึงเป็นผู้
แบกของหนัก เพราะว่าเขาเอาขันธ์ ๕ เป็นตัวตน, นั่นเขาแบกขันธ์ ๕ ว่าเป็นตัวตน
ยึดถือว่าเป็นตัวตน เรียกว่า อุปาทาน แปลว่ายึดถือ หมายถึง กอดรัด, เรียกว่า
ยึดถือในภาษาธรรมดานี้ เอามาถือเข้าไว้มันก็หนัก ไม่ถือมันก็ไม่หนัก เหมือนกับเรา
ถืออะไรมันก็หนักมือ, ไม่ถืออะไร มันก็ไม่หนักมือ.

เมื่อจิต^{นี้}ไปถืออะไรเข้าไว้ ว่าเป็นตัวตน จิต^{นี้}ก็ทนแบกภาระหนัก; ถ้า
จิต^{นี้}ไม่ถือว่าจะไรเป็นตัวตน มันก็ไม่แบกภาระหนัก มันก็ไม่หนัก, ท่านจึงตรัส
ว่า *ภราทานํ ทฺขุํ โลก* — การแบกของหนักในโลก ๆ เป็นทุกข์, โลกคือตา หู จมูก
ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ ธรรมารมณ์ นี่คือโลก, แบกถือของหนัก

ในโลกมันก็เป็นทุกข์, *ภรรนิกุเขปนํ สุขํ* — สลัดของหนักออกไปเสียก็เป็นสุข คือไม่แบกก็เบาสบาย.

นี่เป็นเรื่องจิต จิตแบกหรือไม่แบก ก็คือจิตยึดถือหรือไม่ยึดถือ, ถ้ายึดถือ ยึดถืออะไร? ก็คือยึดถือขั้นทั้ง ๕ ขั้น ไต่ขั้นหนึ่งก็ได้, หรือยึดถือทั้ง ๕ ขั้นก็ได้. ยึดถืออย่างไร? ยึดถือว่าเป็นตัวตนก็ได้, ยึดถือว่าเป็นของ ของตนก็ได้. ยึดถือร่างกายนี้ว่ามันเป็นตัวตนก็ได้ ในบางที่มันไปทางนั้น, บางที่ก็ยึดถือว่าเป็นแต่เพียงของตนหรือของกู.

ยึดถือเวทนาเป็นตัวตน ความสุขความทุกข์ยึดถือเป็นตัวตน หรือยึดถือเป็นของตน. ที่ว่ายึดถือเป็นตัวตนนั้นเป็นของมันเองก็ได้, เช่นเวทนาเป็นตัวตนก็เวทนาเป็นตัวตนของเวทนา ที่ถาวรมั่นคง, อย่างนี้ก็ไม่ถูก. เวทนาจะเป็นตัวตนของเวทนาเองก็ไม่ได้, จะมาเป็นตัวตนของสัตว์บุคคลนี้ไม่ได้, ฉะนั้น จึงเรียกว่า มันเป็นเวทนา, สักว่าเป็นเวทนา, เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นตามธรรมดาตามกฎของธรรมชาติ คือถ้ามีสัมผัสทางอายตนะแล้ว มันก็ต้องมีเวทนาคือความรู้สึก เป็นธรรมชาติ เป็นตามธรรมชาติ.

ฉะนั้น เราารู้เรื่อง ทา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่มันจะสัมผัสกับ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ แล้วมันก็จะเกิดเวทนา, ที่นี้ไปหมายมันในเวทนามันก็ต้องเป็นทุกข์แล้ว ไม่ต้องรอ พอไปหมายมันเมื่อไรเป็นทุกข์เมื่อนั้น.

แต่แล้วมันยังมีเรื่องออกเงยออกไปอีก พอยึดมันแล้วมันก็อยากได้, แล้วมันก็พยายาม จะเอา ไม่ได้อย่างสุจริตก็เอาโดยทุจริต, ฉะนั้นจึงเกิดการกระทำชั่วนานาแบบในโลกนี้ ก็เพราะยึดถือในเวทนา หลังไหลในเวทนา. คนเขาอยากมีเงินมาก

อยากมีอำนาจวาสนามาก, อยากเป็นเจ้าโลก, อยากเป็นผู้ครองโลก ก็เพราะว่า เขาต้องการจะเอาทั้งหมดในโลกมาเป็นเครื่องบำรุงบำเรอสุขเวทนาของเขา. นี่ความยึดถือในเวทนา มันเกิดผลงอกงามกว้างขวางออกไป, ถึงกับว่าจะครองโลก จะเอาโลกทั้งหมดมาเป็นปัจจัยแห่งสุขเวทนาของเขา.

ฉะนั้น พระพุทธเจ้าท่านสอนมากทีเดียว สอนให้มองเห็นความสำคัญของสิ่งที่เรียกว่าเวทนา, เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงเป็นทาสของเวทนา, เป็นบ่าวเป็นข้า คือเป็นทาสของเวทนา. ถ้าเรายังเป็นปุถุชนอยู่เพียงไร, เราก็ยังเป็นทาสของเวทนา, มากหรือน้อย ตามแต่ที่ว่าเราเป็นปุถุชนมากน้อย คือเราโง่มากหรือโง่น้อย ถ้าเราโง่มาก เราก็เป็นทาสของเวทนา. จะเอาให้สวยให้งาม, จะเอาให้ร่อย, จะเอาให้หอมหวล, จะเอาให้ร่อยล้น จะเอาให้มันนวล, จะเอาอย่างที่เราเรียกว่าสุขเวทนา, เราก็เป็นทาสของเวทนา. มากเกินกว่าที่จำเป็น. หรือจะพูดว่า เพราะต้องการมากเกินไปที่จำเป็นจึงเป็นทาสของเวทนา, ฉะนั้น เราอย่าเอาให้เกิน กว่าจำเป็น ก็จะได้เป็นทาสน้อยหน่อย แล้วก็อย่าเป็นทาสมันนั้นแหละดี.

ถ้าอ้อย ก็รู้สึกว่ายอัยมันสักว่าความรู้สึกเท่านั้นเว้ย, ความอ้อยทางตา ความอ้อยทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนัง ทางอะไรก็ตาม, ว่าความอ้อยนั้นมันเป็นสักแต่ว่าความรู้สึกตามธรรมชาติเท่านั้น. นี้อย่างนี้เรียกว่าเรารู้จักขันธ์คือเวทนา หรือเวทนาขันธ์เป็นอย่างดี ไม่ตกเป็นทาสของเวทนา, เราก็ไม่เป็นทุกข์เหมือนนักกับคนโดยมาก ที่เขาเป็นทาสของเวทนา.

เด็ก ๆ จะเข้าใจได้ดี ว่าเราเป็นทาสของความอ้อย, เราขโมยเงินของพ่อแม่ไปซื้อหาความอ้อยที่ไม่ควรจะมี, นี่เพราะว่าเราตกเป็นทาสของเวทนา. เวทนาบางอย่างเป็นสิ่งเสพติด แล้วก็เลยเป็นทาสกันมากขึ้นไปอีก, ฉะนั้น ถ้าเวทนาเกิดขึ้น

อรรอยยั่ววนที่สุด ก็ให้มีสติระลึกได้ว่า มันสักว่าความรู้สึก, สักว่าความรู้สึก, ไม่ใช่ความอรรอยเป็นตัวเป็นตนยิ่งใหญ่ประเสริฐวิเศษอะไร, ไม่ใช่, มันเป็นสักว่าความรู้สึกตามธรรมชาติเท่านั้น.

ที่นี้ ถ้าเวทนามันตรงกันข้าม คือเป็นทุกขเวทนา ก็อย่ามานั่งร้องไห้ให้ป่วยการ ให้มองเห็นว่า ทุกขเวทนา นี้ก็เป็นสักว่าความรู้สึกตามธรรมชาติเท่านั้น, แล้วก็ไม่ต้องมาเป็นทุกข์กับมัน. ที่มัน เป็นสุขเวทนามากก็เห็นเป็นความรู้สึกตามธรรมชาติ แล้วก็ไม่ใช่ไปหลงไหลกับมัน, นี่ก็ความเป็นอิสระ ไม่หลงไหลในสุขเวทนาและในทุกขเวทนา ก็เป็นอิสระ.

ที่นี้จิตใจของคนเรามันเป็นอิสระอยู่ไม่ได้ มันไปเป็นทาสของสุขเวทนา มอภายถวายชีวิตเลย เพื่อจะเอาสุขเวทนานั้น, แล้วก็ไปเป็นทาสของทุกขเวทนา, ต้องโกรธ ต้องแค้น ต้องเกลียด ต้องกลัว, ต้องอาฆาต ต้องพยาบาท ต้องอิจฉาริษยา, นี่มันเป็นทาสของทุกขเวทนา; ผิดทั้งนั้น; ฉะนั้น อย่าให้เวทนานี้มาเป็นนายบังคับเรา หรือใส่คอเรา ไปนั่งร้องไห้อยู่ก็ดี ไปหลงไหลหัวเราะเร่าเริงอยู่ก็ดี.

ในโลกนี้มีอะไรเป็นอันมาก ที่กำลังทำลายโลก เพราะว่าเป็นทาสของเวทนา, พุดแล้วก็หาคนเชื่อยาก, ว่าสงครามในโลก, มหาสงครามในโลก เมื่อไรก็ตามเถอะ มันเกิดขึ้น เพราะว่าคนใดคนหนึ่งมันเป็นทาสของเวทนา, หรือว่าทั้งหมดทุกคนมันเป็นทาสของเวทนา, มันจึงเกิดสงคราม หรือทำสงครามกันได้ เพื่อยื้อแย่งเวทนา. เขาอาจจะพูดว่านี่เขาทำเพื่อให้โลกมีสันติภาพ, แต่ที่จริงเขาต้องการจะรวบรวมปัจจัยแห่งสุขเวทนา เพื่อเขาเพื่อพวกเขาหรือฝ่ายของเขา.

ฉะนั้น เราเห็นได้ว่า เวทนานเป็นเรื่องใหญ่ที่สุดของมนุษย์ทุกคน และแม่แต่ของสัตว์เดรัจฉานด้วย, สัตว์เดรัจฉานก็เป็นทาสของเวทนา แต่มันน้อยมาก. ฉะนั้น สัตว์เดรัจฉานจึงเป็นทุกข์เพราะเวทนาน้อยมาก.

มนุษย์นี้ส่งเสริม จะเอาให้สวยอย่างนั้นอย่างนี้, คุกกี้เสียผ้า แต่งเนื้อแต่งตัว ประดับประดาประคบประหงมร่างกาย, น้ำมันเป็นทาสของเวทนา ซึ่งสัตว์เดรัจฉานมันทำไม่เป็น; ฉะนั้นสัตว์เดรัจฉานไม่ต้องเป็นทุกข์ ลำบากเพราะเรื่องสวยงามอย่างนั้น.

ทางหูกก็เหมือนกัน สัตว์เดรัจฉานไม่ต้องมีทีวี ไม่ต้องมีสเตอริโออะไร, มันก็ไม่ต้องเป็นทุกข์มากเหมือนคน. ทางกลิ่น มันก็เกือบจะไม่ต้องการอะไร. เราต้องการหอมอย่างนั้นอย่างนี้ น้ำหอมบางขวดแพงอย่างไม่น่าเชื่อก็มีคนซื้อ เพราะมันเป็นทาสของเวทนา. ของอร่อยทางลิ้น เคี้ยวฟันแล้วก็น่าตกใจ ที่เป็นทาสทางลิ้น เขาว่าอาหารบางชนิดค่าหนึ่งถึง ๒๐๐ บาทก็มี, อาตมาว่ากูไม่เชื่อ ทำไมมันจะต้องแพงถึงอย่างนั้น, แต่เขาว่ามันมีอาหารที่ค่าหนึ่งถึง ๒๐๐ บาท, เพราะมันเป็นทาสของเวทนา.

ส่วนเวทนาทางสัมผัสผิวหนังเดี๋ยวนี้ยิ่งร้ายใหญ่ คือเป็นเรื่องกามารมณ์ทางเพศ กำลังซื้อหากันอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แล้วก็เป็นที่เหตุของอาชญากรรมทั้งหลาย. เมื่อคนที่เขาไม่มีปัจจัยที่จะซื้อสุขเวทนาทางเพศ เขาก็ประพฤติอาชญากรรมเป็นอันธพาล เป็นอาชญากรรมทางเพศ. นี้ก็เพราะว่ามันเป็นทาสของเวทนา คือเวทนาชั้นนั้นแหละ, ไม่มองเห็นว่า เวทนานี้สักว่าความรู้สึกที่เกิดขึ้นแก่ระบบประสาทตามธรรมชาติ ตามกฎของธรรมชาติ, ไม่วิเศษประเสริฐที่ไหน, มันเป็นความรู้สึกตามกฎของธรรมชาติ. ฉะนั้นถ้าคนหนุ่มคนสาวคนใดเขา รู้จักเวทนาในลักษณะอย่างนี้ ก็เรียกว่าได้รับประโยชน์จากพระพุทธศาสนามากที่สุดทีเดียว, คือเขาจะไม่เป็นทาสของเวทนา แล้วก็ไม่มีทุกข์, ไม่ต้องหมดเปลือง.

เที่ยวนี้กลับไปส่งเสริมมันเสียอีก ให้มันเกิน แล้วให้มันมากให้มันไม่มีหยุด มีหย่อน, ทั้งโลกกำลังเป็นอย่างนี้. เราเรียกว่า วัตถุนิยมกำลังครองโลกดึงโลกให้ไป เป็นทาสของเวทนา, หันหลังกับธรรมะในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง.

ธรรมะของทุกศาสนาแหละ ต้องการจะดึงคนออกมาเสียจากความ เป็นทาสของเวทนา, ฉะนั้น เขาจึงทำนิติเทียนในเรื่องกิเลส เรื่องเหยื่อของกิเลส เรื่องความลุ่มหลงในกิเลสด้วยกันทุกศาสนา, แต่ว่าเที่ยวนี้โลกมันกำลังพ่ายแพ้แก่ความรู้สึก ของมนุษย์ที่ลุ่มหลง เขาจึงชวนกันประคิษฐ์ของประหลาดวิเศษ ที่จะส่งเสริมเวทนา มาก ยิ่งขึ้นกว่าสมัยโบราณมากนัก.

คนสมัยโบราณไม่ค่อยเป็นทาสของเวทนา, เพราะมันไม่มีสิ่งยั่ววน มากเหมือนสมัยนี้, ซึ่งมีแต่จะประคิษฐ์ประคอยสิ่งที่จะส่งเสริมเวทนา ให้เป็นที่น่าลุ่มหลง นั้นมันมากเกินไป ทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ. ก็ดูเถาะเรื่อง ทุกเรื่องที่กำลังเป็นอยู่ในโลกนี้ ซึ่งคนแต่ก่อนเขาไม่เอา ของกิน ของดื่มอย่างคน เติยวน, คนแต่ก่อนเขาก็ไม่เอา.

เรื่องเล่นเรื่องหัวเรื่องกระโตกโลตเต้นระบาราเพื่อน เหมือนกับผีบ้าลิงบ้า อย่างที่มีอยู่ในโลกเวลานี้, คนโบราณเขาไม่เอา ระบาราเพื่อนอะไรที่เหมือนกับอาการของ คนบ้าในโลกเวลานี้คนโบราณเขาไม่เอา, แล้วเขาเกลียดเขาสาปแช่ง, เต็นรำบางชนิดซึ่งไม่ เคยมีในสมัยปู่ ย่า ตายาย เห็นเข้าแล้วก็สาปแช่ง, นี่เพราะว่าคนสมัยนี้เป็นทาสของ เวทนาไม่รู้จักเวทนาขั้นนี้.

ทีนี้ก็มีถึง เรื่องสัญญา เขาหลอกตัวเองให้มีสัญญาสำคัญมั่นหมาย อย่างนั้นอย่างนี้ ของบ้า ๆ บอ ๆ ก็เอามาหลอกให้ว่าดีว่าแพง, โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เรียกกัน

ว่าศิลปะนั้น ศิลปสมัยใหม่ที่กำลังเจริญในโลกนี้ เกิดมาจากสัญญาวิปลาส, ตกเป็นทาสของสัญญา, ก็ไปดูเอาเองเถอะ ศิลปของโลกสมัยปัจจุบันนี้ ทำไมจึงกลายเป็นของแพง, ของไม่มีค่ากลายเป็นของแพง เพราะเขาว่าทำยาก เป็นศิลปะสูง ต้องโง่ให้พอ กันจึงจะมองเห็นว่าเป็นศิลปะสูง.

ที่เมืองฝรั่งก็มีมาก แล้วก็มาถึงเมืองเรา แล้วเราก็มืดหลง แล้วก็เปลี่ยนเรื่อยไป เพราะมันไม่ใช่ของจริง, มันเป็นเรื่องที่อยู่ใต้เพียงชั่วคราวมันมี คือสัญญาวิปลาสมันมี ก็ว่านั่นสวย นี่ยสวยๆ ทำไมแบบเสื้อแฟชั่นมันเปลี่ยนเรื่อย เพราะสัญญามันเปลี่ยนเรื่อย เพราะสัญญามันวิปลาส. ศิลปทางภาพ ทางปฏิมากรรม ทางอะไรก็เหมือนกัน เปลี่ยนเรื่อย แล้วก็แพง แพงมาก แล้วก็ใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้.

นี่เพราะสัญญาวิปลาสตกเป็นทาสของสัญญา ไม่เห็นว่าสัญญานี้เป็นเพียงความสำคัญมันหมายเกิดขึ้นตามธรรมชาติ คนก็ไปเป็นทาสของสัญญา คือความนิยม, อะไรที่นิยม นิยมตามสัญญาวิปลาส ไม่เอาเท่าที่เป็นจริง เท่าที่ธรรมชาติต้องการ ซึ่งมันน้อยและไม่ยุ่งเหยิง ไม่ยุ่งยากลำบาก.

ฉะนั้น เด็กๆ ควรจะรู้จักสัญญาวิปลาส คือไปหลงสำคัญมันหมายให้คุณให้ค่าแก่สิ่งที่ไม่ให้คุณค่า, แล้วยังให้ความทุกข์ด้วย. เราไปหลงกับมัน ถึงกับมานั่งร้องไห้อยู่ เพราะไม่ได้สิ่งที่เราสำคัญมันหมายว่าน่ารักน่าพอใจ. เรื่องโชคเรื่องกลาง เรื่องอะไรต่างๆ ก็เหมือนกัน เป็นเรื่องของสัญญาวิปลาส เป็นทาสของสัญญา มีปัญหาในโลก.

ที่นี้สังขาร—ความคิด สังขารขันธ์คือความคิด สิ่งที่เราเรียกว่าความคิดนี้ใครๆ ก็ยอมรับว่า มันเป็นอินไทย, อินไทยวัตถุมีอยู่หลายอย่าง, อย่างหนึ่งเรียกว่า โลกจินตา โลกจินตา คือความคิดของสัตว์โลก ความคิดของสัตว์โลกจะเป็นอินไทย ก็คือคิดได้ไม่มีที่สิ้นสุด. อย่างที่เราจะเห็นว่า มันมีอะไรมากขึ้นๆ ในโลกอย่างไม่น่าเชื่อ.

อย่างเดียวกันเขาก็ไปโลกพระจันทร์ได้ เขาคิดว่าเขาจะใช้พลังงานปรมาณู ถ้าน้ำมันมันหมด, ถ้าพลังปรมาณูมันหมด ก็คิดล่วงหน้าไว้ว่า จะใช้พลังเลเซอร์ฟิวชั่น ก็พลังที่เกิดจากแสงเลเซอร์ ยังจะดีกว่าพลังปรมาณูอีก. นี่คิดเผื่อไว้ก่อนแล้ว และยังคิดเผื่อไว้อีกมาก. ความคิดเป็นอจินไตยอย่างนี้ นี่เราก็มักคิด ลุ่มหลงในการคิด, บუชาในความคิด หากความสงบสุขไม่ได้ เพราะว่าความคิดนั้นมันคิดไปตามอำนาจของกิเลสทั้งนั้น, แล้วก็เลยไม่มีที่สิ้นสุดด้วยอำนาจของกิเลส ก็เป็นทุกข์ได้โดยไม่มีที่สิ้นสุด. เป็นอันว่าเป็นทาสของสัญญาวิปลาส.

แล้วก็เป็นที่ทาสของวิญญาน, นี้ไม่สู้เท่าไร เพราะว่าวิญญานนั้นมันเป็นเพียงสำหรับจะรู้สึกว่าจะอะไรเป็นอะไรทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายนี้. แต่ถ้าไปมันหมายมากนั้ มันก็เป็นทาสได้ คือลุ่มหลงได้, บุชาความรู้สึกที่ตา หู จมูก ลิ้น กายนี้มากเกินไป แล้วก็เอาเป็นตัวเป็นตนยิ่งขึ้นไปอีก ก็เป็นเรื่องยุ่งยากและลำบาก.

จะนั้น สู้ไม่มีอะไรที่หมายมั่นว่าเป็นตัวเป็นตนไม่ได้, ปล่อยให้มันเป็นไปตามธรรมชาติ ตามกฎของธรรมชาติ และสักว่าเป็นธรรมชาติ ที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ. รูปขันธ์ก็ไปตามกฎของธรรมชาติ, เวทนาขันธ์ก็ไปตามกฎของธรรมชาติ, สัญญาขันธ์ก็ไปตามกฎของธรรมชาติ, สังขารขันธ์ก็ไปตามกฎของธรรมชาติ, วิญญานขันธ์ก็ไปตามกฎของธรรมชาติ; ไม่เอามายกย่องถือว่าวิเศษวิโสประเสริฐนำ อัจฉริยะอะไร. นี้เรียกว่า จิตใจมันจะเป็นอิสระ. เป็นอิสระก็ไม่ต้องทนทุกข์ ไม่ต้องทนทุกข์ ไม่ต้องเดือดร้อนกระวนกระวายอะไร.

ขอให้รู้จักว่าจิตใจเป็นทุกข์ เพราะมันไปยึดมั่นอะไรเข้า, ยึดมั่นอะไร? ก็ยึดมั่นขันธ์ ๕ ขันธ์ใดขันธ์หนึ่งหรือทั้ง ๕ ขันธ์ เรารู้จักทั้ง ๕ ขันธ์แล้ว

เรียกว่ารู้จักสิ่งที่ไม่ควรจะมีแล้วก็ไม่ยึด. เคี้ยวทั้งโลกรวมกันยึด, บัญหามันก็มาก
เต็มไปทั้งโลก. อย่ายึดถือโดยความเป็นตนหรือเป็นของตน ให้เห็นว่ามันเป็น
ไปตาม ธรรมชาติ.

ศึกษาให้เห็นขันธ์ห้า ว่าเป็นอิทัปปัจจยตา ฯลฯ.

สรุปในคำสำคัญที่สุดคำหนึ่งคือคำว่า มันเป็นอย่างนั้นเอง. ฟังดูแล้ว
ไม่น่าจะรับฟัง แต่ว่าเป็น คำของพระพุทธเจ้า ว่าทุกสิ่งเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย
คือเช่นนั้นเอง, ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณ ทั้ง ๖ ธาตุเป็นไปตามปัจจัยของมัน
เช่นนั้นเอง, อย่าเอาอะไรมาเป็นวิเศษประเสริฐสำหรับจะยึดถือ.

พระพุทธภาษิตเอ่ยถึงสิ่งทั้งปวง ว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง ตามปัจจัย
ของมันเอง เรียกว่า อิทัปปัจจยตา ไปตามเหตุปัจจัยของมันเอง อย่าเห็นเป็นของ
แปลกของประเสริฐวิเศษพิเศษอะไรที่ไหน, มันเป็นธัมม นิยามตา มัน เป็นไปตาม
กฎของธรรมชาติ, มัน เป็นธัมม ภูฏิตตา มันตั้งอยู่ตามลักษณะของธรรมชาติ,
แล้วมัน เป็นตถตา คือมันเป็นเช่นนั้น.

ตถตา หรือ ตถาตา มันมีความเป็นอย่างนี้ ตามกฎของธรรมชาติ อย่า
ไปหลงว่าวิเศษประเสริฐโชคดีสำหรับเราแล้ว ที่เราได้เอรีตอรร้อย, ให้เห็นว่านั่นมันเป็น
อย่างนั้นเอง ตามกฎของธรรมชาติ, เราไม่ได้ โชคดีอะไรที่ไหน. แต่เราไปนึกว่าเรา
โชคดีแล้ว เพราะเราได้สนุกสนานเอรีตอรร้อย, แล้วก็กำลังเป็นทาสของความสนุกสนาน
เอรีตอรร้อยมากขึ้น ๆ ในโลกนี้, เพราะไม่รู้สิ่งเหล่านี้ตามที่แท้จริง, เพราะไม่รู้ขันธ์ทั้ง ๕
ตามที่แท้จริง.

จะเห็นว่าอะไรเกิดขึ้น เป็นขั้นไหนก็ตาม มันอย่างนั้นเอง, มันอย่างนั้นเอง หยุคมันเสียด้วยความจริงอันสูงสุด ว่ามันอย่างนั้นเอง, ความรู้ที่สูงที่สุดในพระพุทธศาสนาคือรู้ว่าสิ่งทั้งปวงมันเป็นอย่างนั้นเอง, เป็นอิทัปปัจจยตา, เป็นไปตามปัจจัยของมันอย่างนั้นเอง, เป็นอย่างนั้นเอง เรียกว่า ตถตา, แล้วไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น เรียกว่า อวิตถตา, และไม่เป็นอย่างอื่นได้ เรียกว่า อนัญญตถตา, จะมีคำที่คำล้นแต่เป็นภาษาบาลีฟังยาก จำยาก มาสรุปเป็นภาษาไทยสั้น ๆ ว่า **อย่างนั้นเอง**.

จะนั่นรับเอาคำว่า อย่างนั้นเอง จากพระพุทธเจ้าไปถือไว้เป็นอาวุธคู่มือ, สำหรับจะฟาดฟันสิ่งต่าง ๆ ที่จะเข้ามาให้เราหลงรักหรือหลงเกลียด. ต่อไปจากนี้เราก็จะไม่หลงรักหลงเกลียดอะไร, เราจะไม่ทำให้กรรมใหม่เกิดขึ้น, แล้วจะหยุดเสียซึ่งกรรมเก่า.

ถ้าว่ามีผลแห่งกรรมเก่าชาติก่อนมาถึง มันก็อย่างนั้นเอง มันเท่านั้นเอง ไม่ยึดถือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นตัวตน หรือประเสริฐพิเศษอะไร. กรรมเก่าถ้าตามเข้ามา มันก็มาให้ผลเป็นเวทนา ทุกขเวทนา สมมติว่าอย่างนี้ มันก็แต่กันเอง, ถ้ากรรมเก่าให้ผลไปในทางดีเป็นสุขเวทนา ก็อย่างนั้นเอง, กรรมเก่าก็เลิก หายหน้าไปหมด เพราะเราไม่รับเอา.

นี่ความที่ไม่ยึดถือเอาเป็นเบญจขันธ์ ว่าเป็นตัวตนนี้ จะขจัดเสียซึ่งผลแห่งกรรมเก่า ไม่ให้มารบกวนได้, แล้วก็ไม่ต้องสร้างกรรมใหม่อะไรขึ้นมาอีก เพราะไม่มีตัวตนที่หลงใหลที่ยึดถือ. เมื่อสิ้นทั้งกรรมเก่าและไม่มีทั้งกรรมใหม่ มันก็เป็นวิมุติ หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง, หยุดเย็นเป็นนิพพาน.

นี่แหละ ขันธ์ ๕ เป็นสิ่งที่เราต้องรู้จัก, รู้จักว่ามันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ, พอยึดถือแล้วก็หนัก เป็นทุกข์ ทั้งที่เราเรียกกันว่าสุขหรือทุกข์, ยึดถือความสุขก็หนักอย่างยึดถือความสุข ยึดถือความทุกข์ก็หนักอย่างยึดถือความทุกข์, ขึ้นชื่อว่ายึดถือแล้วก็หนักทั้งนั้น. ที่เห็นง่ายๆ ว่าเราจะแบกก้อนเพชรพลอย ทองคำเพชรพลอย เอามาแบกมันก็หนักทั้งนั้น, จะแบกก้อนหินมันก็หนักเหมือนกัน ฉะนั้น ไม่ยึดถือมันนั่นแหละไม่หนัก.

ฉะนั้น หาโดยไม่ต้องยึดถือ, ได้มา โดยไม่ต้องยึดถือ, มีไว้ โดยไม่ต้องยึดถือ, บริโภคมันโดยไม่ต้องยึดถือ ก็เลยสบาย. เอาคำว่ายึดถือออกไปเสียให้ได้, ที่จะเอายึดถือออกไปเสียให้ได้ ก็เพราะรู้จักขันธ์ทั้ง ๕ ตามที่เป็นจริง ว่ามันเป็นสิ่งที่ไม่ควรยึดถือ, ก็ไม่มีอะไรเหลืออยู่สำหรับจะให้ยึดถือ.

ฉะนั้น ขันธ์ ๕ เป็นสิ่งที่เราจะต้องรู้จัก และรู้จักใน ลักษณะที่เป็นวิทยาศาสตร์ อย่างที่ว่ามัน ก็ไม่ต้องคำนึงคำนวณ. ถ้ามันยังอยู่ในรูปแบบของการคำนึงคำนวณ ก็เป็นปรัชญาไม่เป็นวิทยาศาสตร์. เดียวนี้โลกกำลังเมาปรัชญา ชอบวิชาปรัชญา ทิศเฮโรอินปรัชญาทั้งโลก โลกก็ไม่พบสันติภาพ, เพราะมันศึกษาโลกในรูปแบบของปรัชญา, ไม่ศึกษาโลกในรูปแบบของพุทธศาสนาที่เป็นวิทยาศาสตร์ทางจิตใจ. เอาเรื่องทางจิตใจมาเป็นวิทยาศาสตร์ แก้ไขให้ได้ ควบคุมให้ได้ ความรู้สึกที่เป็นทุกข์ก็เกิดขึ้นมาไม่ได้, แล้วคนเราก็ไม่ไปหลงในอะไร.

เราต้องเอาสิ่งทั้ง ๕ มาเป็นวัตถุสำหรับศึกษาค้นคว้าทดลอง คือ ขันธ์ทั้ง ๕, รับรู้ขันธ์ทั้ง ๕ ที่มันเกิดอยู่ดับอยู่ เกิดอยู่ดับอยู่ แต่ละวัน ๆ.

ขันธ์ทั้ง ๕ นี้มีพร้อมกันไม่ได้ เมื่อกำลังมีเวทนามัน ก็ยังไม่มี สัญญา พอเวทนาเปลี่ยนเป็นสัญญา เวทนาจับไป ก็มีสัญญา, สัญญาเดือดไปพักหนึ่งก็เกิด

สังขาร. เกิดสังขารแล้วสัญญาที่ดับไป ก็มีสังขาร. หมายความว่าด้วยรูปร่างนี้ทำหน้าที่ เดียวเวทนาทำหน้าที่ เดียวสัญญาทำหน้าที่ เดียวสังขารทำหน้าที่ เดียววิญญาณทำหน้าที่, ทอยยกัน, เราไม่อาจจะมึคราวเดียวพร้อมกันทั้ง ๕; แต่ว่าเราจะมีครบทั้ง ๕ ทอยยกันไป.

เวลาหลับไม่ต้องมีขันธ์ ๕ เพราะว่าอายตนะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ไม่ได้ทำงาน เวลาตื่น ๆ อยู่นี้แหละตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำงานอยู่นี้แหละ มันจะเกิดขันธ์ ๕ ไปตามลำดับ แต่ละขันธ์ ๆ ยึดถือแล้วเป็นของหนักและเป็นทุกข์. เราศึกษาวิปัสสนากันก็เพื่่อมองให้เห็น ว่าสิ่งเหล่านี้มันเป็นไปตามธรรมชาติ ไปยึดถือเข้าก็คือโง่ เพราะว่าจะจะเป็นทุกข์.

นี่เป็นอันว่า ธรรมะในฐานะเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์ที่สุด ก็คือเรื่องขันธ์ทั้ง ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา, ศึกษาให้เห็นชัด จนไม่ยึดเอาเป็นตัวตนหรือเป็นของคน เราก็อยู่อย่างหลุดพ้น เป็นอิสระ มีจิตใจที่เกลี้ยงเกลาสงบเย็น.

คำว่า หยุค คำว่า เย็น คำว่า ปล่อย คำว่า วาง คำว่า เกลี้ยง คำว่า ว่าง นี้ มีความหมายเหมือน ๆ กันหมด คือไม่ได้ยึดถืออะไรเอาไว้. ถ้ายึดถืออะไรเอาไว้ เพราะความไม่รู้แล้ว มันไม่หยุค มันไม่เย็น, มันไม่เกลี้ยง มันไม่ว่าง มันไม่รอด มันไม่อิสระ. ฉะนั้น ความหลุดพ้นก็อยู่ที่ตรงไม่ไปหลงยึดถือ อะไรเอาไว้ หรือไม่มีอะไรมาผูกพันเราไว้เพราะความโง่ของเราเอง.

ฉะนั้น ขอให้ท่านทั้งหลายที่เป็นพุทธบริษัท จงได้เข้าใจเรื่องสำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา คือเรื่องเบญจขันธ์, ให้เป็นเบญจขันธ์เฉย ๆ อย่าไปยึดเอามาเป็นอุปาทานขันธ์ คืออุปาทานขันธ์ ที่ถูกยึดเอาว่าเป็นตัวเราของเรา. ถ้ามันเป็นขันธ์เฉย ๆ เป็นไปตามธรรมดาไม่เป็นทุกข์, แม้จะมีลักษณะแห่งความทุกข์ว่าน่า

เกลียด ว่าหลอกลวง ว่าไม่เที่ยง ว่าเป็นมายา นั้นมันก็ยังไม่ว่าทุกข์ทรมานอะไร; พอไปยึดเอาคำว่าของเราเท่านั้นแหละ จิตจะเป็นทุกข์ เพราะมันจะไม่เป็นไปตามความต้องการของเรา, ฉะนั้น ขอให้เป็นผู้ที่สมชื่อ ว่าเป็นบริษัทของพระพุทธเจ้า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน.

ขอให้ ท่านทั้งหลายทุกคน เป็นผู้รู้ เป็นผู้ตื่น เป็นผู้เบิกบาน เหมือนพระพุทธเจ้า ซึ่งเรายอมรับนับถือ มอบตัวเป็นบริษัทของพระองค์ เรียกว่าเป็นพุทธบริษัท. เราต้องรู้ว่าอะไรเป็นอย่างไร เราต้องตื่น คือตื่นจากหลับด้วยกิเลส, ตื่นเหมือนตื่นนอน ตื่นจากความหลับของกิเลส, กิเลสก็หลอกลวงเราไม่ได้ เพราะเรารู้และตื่น. หลังจากนั้นก็เป็นผู้เบิกบานอยู่ด้วยความไม่มีทุกข์รบกวน, ไม่มี ความทุกข์รบกวน นี้เรียกว่าเป็นพุทธบริษัท ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เหมือนกับพระพุทธเจ้า, เรื่องมันก็จบแหละ มันก็ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น.

เพราะฉะนั้นขอให้ท่านทั้งหลาย ยึดถือเอาเรื่องขันธ์ ๕ เป็นจุดตั้งต้นศึกษาให้เพียงพอ, จนไม่หลงยึดถือเอาขันธ์ใดขันธ์หนึ่งเป็นตัวตน, มันก็หลุดพ้นจากความยึดถือ. หลุดพ้นเพราะไม่ยึดถือ เรื่องมันก็จบ, มันจบที่นิพพาน คือหลุดพ้นจากกิเลส ตัณหา อุปาทาน โดยประการทั้งปวง, เรื่องเบญจขันธ์เป็นสิ่งที่จะต้องรู้จัก หรือควรรู้จัก ก็มีอย่างนี้.

การบรรยายนี้ก็พอสมควรแก่เวลาแล้ว, ขอท่านทั้งหลายกำหนดใจความสำคัญไปใช้ให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุด.

อาตมาขออุทิศการบรรยายในวันนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้, เพื่อเป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าท่านจะได้สวดบทพระธรรม ในรูปแบบคณะสาธยาย เพื่อให้เกิดกำลังใจ ในการปฏิบัติธรรมะ ๆ นั้นต่อไป ขอให้ตั้งใจฟังอีกสักกระยะหนึ่ง.

ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์

— ๑๑ —

๑๔ กันยายน ๒๕๒๒

หลักที่เป็นกฎของธรรมชาติ เกี่ยวกับขั้นที่ ๕.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคอาสาฬหบูชา เป็นครั้งที่ ๑๑ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงบรรยายเรื่อง ธรรมะในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์ ต่อไปตามเดิม. และมีหัวข้อย่อยเฉพาะในครั้งนี้ว่า หลักที่เป็นกฎของธรรมชาติเกี่ยวกับขั้นที่ ๕, มันก็คือเรื่องขั้นที่ ๕ อีกนั่นเอง.

บางคนคงจะเอือมระอาเต็มที่แล้ว ว่าทำไมจะมัวพูดกันแต่เรื่องขั้นที่ ๕. ถ้าเป็นการพูดให้ถูกใจผู้ฟัง คงจะล้มละลายแล้ว เพราะว่าพูดกันมากมายนานเกินไปเกี่ยวกับขั้นที่ ๕, ทำไมจึงไม่รู้จักจบจักสิ้นเสียที นี่มันอาจจะเป็นเพราะว่า เรื่องมันมากจริงๆก็ได้, หรือว่าผู้พูดพูดไม่เป็น พูดซ้ำซากวนไปมาอยู่นั่นเอง.

ทำไมมันจึงพูดไม่ได้ดี, ก็เพราะว่าเรื่องมันมาก เรื่องมันยุ่งยาก หรือมันลึกซึ้งซับซ้อน อาตมาก็จนปัญญา ที่ว่าจะพูดให้เสร็จได้ในเร็วๆ เพียงไม่กี่ครั้ง, และยัง

ปรากฏว่า ผู้ฟังจำนวนใหม่เพิ่มเข้ามา ไม่เคยฟังคำบรรยายตอนก่อน ๆ แล้วจะฟังคำบรรยายตอนต่อไปได้อย่างไร นี่ก็เป็นที่ข้องใจหรือหนักใจอยู่ด้วยเหมือนกัน, ถ้าจะเปลี่ยนพูดเป็นเรื่องอื่นตั้งต้นกันใหม่, ตัวเองก็ยังนึกว่า เรื่องนั้นมันยังไม่ชัดเจน, ยังไม่เพียงพอ, ยังไม่สิ้นกระแสความ. ขอให้ท่านทั้งหลายลองสังเกตดูด้วยตนเองเถอะ ว่า มันยังไม่สิ้นกระแสความ จริงหรือไม่.

หลักเกณฑ์ของธรรมชาติเรื่องขั้นที่ ๕ ที่เป็นรูปวิทยาศาสตร์.

ในวันนี้ก็จะพูดถึง หลักที่เป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เกี่ยวกับขั้นที่ ๕ มันก็เป็นไป ในรูปแบบของวิทยาศาสตร์, ก็เป็นเรื่องของธรรมชาติ ที่เราเรียกว่าขั้นที่ ๕ ตามที่มันเป็นของมันอยู่เอง, เราไปจัดไปทำอะไรให้มันไม่ได้ มันเป็นความจริงของธรรมชาติ มันเป็นปัญหาของการที่มันต้องเป็นไปตามธรรมชาติ เราจะไม่รู้ไม่ชี้ก็ไม่ได้ เพราะว่ามันเกี่ยวข้องกับความสุขของเรา เราต้องจัดหาภาวะที่เหมาะสมที่จะเข้าใจปัญหานี้, แล้วปฏิบัติให้ถูกต้อง; มันได้แต่เพียงเท่านั้น มันต้องทำอย่างนั้น, ก็จะไม่รู้ไม่ชี้ต่อสิ่งเหล่านั้นไม่ได้. ก็ได้ ถ้าใครอยากจะไม่รู้ไม่ชี้, แล้วเขาก็ไม่รู้อะไรเกี่ยวกับเรื่องนี้ แล้วก็ไม่สามารถจะกำจัดความทุกข์ที่มันเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ แล้วเรื่องนี้มันก็เป็นเรื่องของความทุกข์ที่เกิดอยู่เป็นประจำ ประจำวัน ประจำบุคคล บรรดามีอยู่ในโลกนี้. อาตมาจึงเห็นว่าจะต้องพูดต่อไป ทั้งที่เขาเอือมระอากันเต็มที่แล้ว.

วันนี้จะพูดถึงเรื่องกฎของธรรมชาติเกี่ยวกับขั้นห้า, มันเป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องรวบยอดของทุกเรื่อง เป็นเรื่องที่สำคัญกับการที่เราลงทุนศึกษา เป็นเรื่องที่ใช้ปฏิบัติได้.

ที่ว่ามัน เป็นเรื่องสำคัญ ก็อย่างที่ว่ามันมาแล้วว่า มันเป็นเรื่องเกี่ยวกับความทุกข์ ที่เรากำลังทุกข์กันอยู่โดยตรง. ขั้นที่ ๕ นั้นมันคือส่วนที่ประกอบกันขึ้น เป็นสิ่งที่เราเรียกว่าตัวเรา เรื่องตัวเราไม่สำคัญแล้ว เรื่องอะไรมันจะสำคัญ, ฉะนั้นจึงถือว่าเรื่องขั้นที่ ๕ นี้เป็นเรื่องสำคัญ นักเรียนทั้งหลาย จำคำนี้ไว้ด้วยว่าเรื่องขั้นที่ ๕ เป็นเรื่องสำคัญในพระพุทธศาสนา สำคัญสำหรับตัวเราที่มีความทุกข์.

ที่ว่ามัน เป็นเรื่องรวบยอด ก็หมายความว่าทุกเรื่องนั้นมันมารวมอยู่ที่ขั้นที่ ๕ อย่างนี้ก็ได้, หรือว่าทุกเรื่องมันออกไปจากสิ่งที่เรียกว่าขั้นที่ ๕ มันมีขั้นที่ ๕ นี้ อยู่ มันจึงมีเรื่องทุกอย่าง. นี้เรียกว่าเรื่องขั้นที่ ๕ นี้ มันเป็นเรื่องรวบยอดของทุกๆ เรื่อง. ขอให้ศึกษาต่อไปเถอะ ศึกษาไปจนตลอดชีวิต, แล้วก็จะพบว่า ไม่มีเรื่องอะไรที่นอกออกไปจากเรื่องของขั้นที่ ๕.

ที่ว่ามัน คุ่มค่าการลงทุนมาสนใจ เพราะว่ามัน ไม่มีทางอื่นที่จะดับทุกข์ได้ มันมีแต่รู้เรื่องขั้นที่ ๕, แล้วปฏิบัติให้มันถูกต้องกับเรื่องของขั้นที่ ๕ ให้มันถูกต้องต่อขั้นที่ ๕ มันจึงจะดับทุกข์ได้. นี้ก็เหมือนกันขอให้สนใจต่อไป จนมองเห็นชัดเจนว่ามันเป็นอย่างนี้.

ที่นี้ก็อธิบายให้ละเอียดยิ่งขึ้นๆ จนถึงกับใช้ปฏิบัติได้ อาตมาก็อยากจะสารภาพว่า ที่แล้วๆ มาได้พูดเพื่อเจอบ้างก็จะมี, ก็ไม่เกี่ยวกับการปฏิบัติ หรือปฏิบัติไม่ได้ ก็ว่าตามๆ กันไป บอกให้ท่องๆ จำๆ กันไว้ มันยังใช้ปฏิบัติไม่ได้ ความทุกข์ก็ยังไม่ดับ ทุกคนก็ยังมัวปัญหาเหลืออยู่, จึงมามีความตั้งใจใหม่ว่า จะต้องพูดหรือบรรยายในลักษณะที่เอาไปใช้ปฏิบัติได้. นี้เป็นความตั้งใจจริงๆ แต่แล้วการบรรยายมันจะสำเร็จประโยชน์ตามนั้นหรือไม่นี้ ก็ยังไม่กล้ารับรอง, รับรองแต่เพียงว่า จะพยายามอธิบายให้ดีที่สุด ที่เอาไปปฏิบัติได้.

ที่ว่ากฎของธรรมชาติเกี่ยวกับขั้นที่ ๕ ผู้มาใหม่ยังงงต่อคำว่าขั้นที่ ๕ ก็จำเป็นอยู่เองที่จะต้องพุดซ้ำเรื่องขั้นที่ ๕, เพราะคนเราที่มันเป็นอยู่หรือเป็นไปแต่ละวัน ๆ นี้ มันมีส่วนสำคัญในคนนั้น ๆ. แยกเป็น ๕ ส่วนเรียกว่าขั้นที่ ๕ มันคือกลุ่มแห่งส่วน ๕ ส่วน รวมกันอยู่ ทำอะไรกันอยู่, เราพุดโดยสมมุติก็ว่าคน ว่าเป็นบุคคล, เป็นหญิงเป็นชาย ซ่อนายนั่นนายนี้ เรียกว่าเป็นคน นี้ก็เป็นเรื่องสมมุติแล้ว, เป็นเรื่องพุดอย่างมีบุคคลแล้ว ว่าเรามีขั้นที่ ๕ อย่างนี้ เป็นคำพุดที่ผิดที่สุด แต่มันก็ยังต้องพุดอย่างนั้นเพราะมันไม่รู้จะพุดอย่างไร.

นี่ขอให้เข้าใจไว้ด้วย เรายังจำเป็นที่ต้องพุดว่า เราคนหนึ่ง ๆ มีส่วนประกอบ ๕ ส่วน เรียกว่าขั้นที่ ๕, แต่แล้วธรรมะหรือพระพุทธศาสนาต้องการจะบอกว่ามันไม่มีคน มันไม่มีคน มันมีแต่ส่วน ๕ ส่วนนี้, มันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยตามเรื่องตามราวของมัน. ไต่แก่มันเป็นอยู่ในคน ๆ หนึ่ง อย่างที่เราเห็นนี้แหละ นี่เรียนเรื่องขั้นที่ ๕ เพื่อให้รู้ว่าขั้นที่ ๕ มิใช่คน, อีกทางหนึ่งก็ต้องพุดว่าเป็นส่วนประกอบ ๕ ส่วนของคน ๆ หนึ่ง มันเล่นตลก. ถ้าพุดจริงก็ต้องพุดว่า มันมีแต่ขั้นที่ ๕ มันเกี่ยวข้องกันในขั้นที่ ๕ นี้ แล้วมันก็ทำอะไรได้ไปตามแบบของธรรมชาติ เป็นตัวธรรมชาติ เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ไม่มีคนเลย. แต่เรามันรู้สึกว่ามีคน, ฉะนั้นเราจึงต้องพุดไปอย่างมีคน.

ความจริงคนที่แรกที่เดิยวมันก็^๕ไม่รู้เรื่องขั้นที่ ๕, แต่มันมีความรู้สึกว่ามีตัวมันซึ่งเป็นคน, ฉะนั้นความรู้สึกว่าคนว่าฉัน ว่าเราว่าใครนี้ มันมีก่อนแล้ว ตามความรู้สึกของสัตว์หรือของคนที่ยังไม่รู้ความจริง. ต่อมากคน นั้นแหละมัน รู้ความจริงเรื่องขั้นที่ ๕ ว่าคน ๆ หนึ่งนั้นมันประกอบอยู่ด้วยส่วน ๕ ส่วน เรียกว่าขั้นที่ ๕.

ความรู้เรื่องขันธ ๕ นี้เข้าใจว่า เขารู้กันอยู่แล้วก่อนพระพุทธเจ้าจะเกิดขึ้น เป็นความรู้ของมนุษย์ในประเทศอินเดียตั้งแต่สมัยก่อนพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น, เขาพูดกันอยู่แล้ว ว่ามันมีขันธ ๕ มีส่วน ๕, แต่เขายังรู้ผิดในส่วนที่ว่ามันเป็นตัวเป็นตน. บางคนก็เอารูปขันธ เป็นตัวตน, บางคนก็เอาเวทนาขันธ เป็นตัวตน, บางคนก็เอาสัญญาขันธ เป็นตัวตน, บางคนก็เอาสังขารขันธ หรือ วิญญาณขันธ เป็นตัวตน, บางเวลาเอาสิ่งนั้นเป็นตัวตน, บางเวลาเอาสิ่งนี้เป็นตัวตน, บางเวลาเอาทั้งหมดว่าเป็นตัวตน.

พระพุทธเจ้าตรัสสอนโดยตรงว่ามีใช้ตัวตน.

พระพุทธเจ้าตรัสรู้ขึ้นมาในโลก ท่านรู้แปลกออกไปในข้อที่ว่า ขันธ ๕ นั้นแต่ละส่วนๆ ไม่มีส่วนไหนที่จะเป็นตัวตน, ฉะนั้น เรื่องแรกที่ท่านสอนให้บุคคลบรรลุความเป็นพระอรหันต์ได้ ก็คือเรื่องขันธ ๕ มิใช่ตนเอง. แปลว่าท่านได้สอนเรื่องจริง ของท่าน ว่าขันธ ๕ มิใช่ตัวตน, มันมีสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติ แต่ไม่ใช่ตัวตน. ในเมื่อคนก่อนโน้น เขาถือว่ามีตัวตน.

นี่เป็นข้อสำคัญอย่างหนึ่งที่จะต้องจดจำเอาไว้ว่า พุทธศาสนาสอนเรื่องไม่ใช่ตัวตน คือ ไม่มีสิ่งที่เป็นตัวตน, โดยแท้จริงเป็นอย่างนั้น. ที่นี้บัญญัติกันก็เกิดขึ้นที่ว่าทุกคนเขามีตัวตน, เขายังมีตัวตน ยังมีความรู้สึกว่ามีตัวตน ละความรู้สึกอันนี้ไม่ได้ พระพุทธเจ้าจะมาสอนเรื่องไม่มีตัวตนนี้ คนส่วนใหญ่คนส่วนมากฟังไม่ถูก, แล้วก็ไม่มีประโยชน์แก่คนส่วนใหญ่หรือทั้ง ๙๐% นั้นเลย.

เรื่องไม่มีตัวตนเป็นเรื่องลึกละเอียด เข้าใจไม่ได้สำหรับคนบางคน; จนถึงกับว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้ขึ้นมาใหม่ ๆ แล้ว ตั้งพระทัยว่าจะไม่สอนแล้ว, สอน

ไปก็เหนื่อยเปล่าไม่มีใครเข้าใจ. แต่แล้วท่านก็มาคิดสงสารคนบางคน ที่ยังจะพอเข้าใจได้ ถ้าไม่สอนเสียเลย คนเหล่านี้ก็ไม่ได้รับความรู้อันนี้, ไม่มีใครได้รับประโยชน์เลย, ฉะนั้นสอนก็ยิ่งดีกว่า ที่ว่าคนไม่ก็คนนั้นมันจะได้รับ. สมมุติว่า ๑๐% มันได้รับ อีก ๙๐% ไม่อาจจะได้รับ จะทำอย่างไร.

บางกรณีศรีสอนอย่างมีตัวตน.

ท่านก็สอนไปอีกแบบหนึ่ง สอนอย่างมีตัวตน, ใครถือว่ามีตัวตนยังไม่ยอมละ เอ้า ก็เราจะบอกว่า ถ้ารู้สึกหรือยึดถือว่ามีตัวตน ก็มีวิธีทำให้ตัวตนนั้นแหละมันดีที่สุด, ให้มันได้รับผลดีที่สุด. ดังนั้น ท่านจึงสอนหมวดธรรมะทั้งหลายอีกพวกหนึ่ง สำหรับผู้ที่มีตัวตน, ในพระไตรปิฎกของเราจึงมีคำสอน อยู่ครบทั้งสองชนิด; คือสอนบุคคลที่ยังมีตัวตน ให้เขาทำความดีนั้นแหละ ละความชั่วเสียแล้วก็ทำความดี, แล้วก็อยู่ด้วยความดี เป็นตัวตนที่ดี เพราะว่าเขาทำอะไรมากกว่านี้ไม่ได้. ที่นี้ถ้าใครสามารถที่จะไปไกลกว่านั้น จะละตัวตนเสียได้ ท่านก็สอนถึงกับให้ละความคิดว่าตัวตนเสียได้ ก็เป็นพระอรหันต์ไป แม้ว่าจะมีจำนวนน้อย.

ฉะนั้นท่านทั้งหลายอย่าประหลาดใจที่ว่า ทำไมพระคัมภีร์จึงมีสอน เดียวว่ามีตัวตน เดียวว่าไม่มีตัวตน, ทำไมเคลบเคลงอย่างนี้ มันไม่ได้เคลบเคลง มันเป็นเรื่องที่จำเป็นจะต้องทำอย่างนั้น; คนทั่วไปเขามีความรู้สึกว่ามีตัวตน ยังแก้ไขไม่ได้ก็ต้องสอนอย่างมีตัวตน, เช่น สอนว่า ตนเป็นที่พึ่งของตน, มีตัวตนทั้งชั้นทั้งล่อง ความรักอะไรยิ่งไปกว่าตนไม่มี มันก็มีตัวตน มีข้อความที่เกี่ยวเนื่องกับการทำที่พึ่ง ให้แก่ตนด้วยตนนั้นมากเหมือนกัน.

ที่นี้อีกฝ่ายหนึ่งก็สอนว่า อตุตา หิ อตุตโน นตุถิ, กุโต ปตุตา กุโต ธนํ ว่าเมื่อตัวตนของตนก็ไม่มีเสียแล้ว บุตรของตนจะมีมาแต่ไหน, ทรัพย์สมบัติของตนจะมีมาแต่ไหน, นี่ก็เรื่องไม่มีตัวตน. ในพระคัมภีร์เล่มเดียวกันแหละ ประโยคหนึ่งว่า ตนเป็นที่พึ่งของตน, อีกประโยคหนึ่งว่า ตนของตนก็ไม่มีเสียแล้ว บุตรของตนทรัพย์ของตนจะมีมาแต่ไหน. นี่ย่าหาว่าพุทธศาสนาสอนอะไรก็ไม่รู้ ชักกันเอง พักกันไปพักกันมา หรือว่าเอาอย่างไรรันแน่.

ถ้าจะถามว่า พุทธศาสนาโดยแท้จริงสอนอย่างไร มีตัวตนหรือไม่มีตัวตน? ก็ต้องตอบว่า พุทธศาสนาโดยแท้จริงนั้นสอนเรื่องไม่มีตัวตน, แต่สำหรับคนที่ยึดถือตัวตนมาแต่เดิมแต่ก่อนพระพุทเจ้าเกิด, สอนกันอย่างแน่นแฟ้นหนักแน่นลงไปโน้นสัจจิตใจของคนจำนวนมากเหล่านั้น. พอพระพุทเจ้าเกิดขึ้น ไม่อาจจะสอนคนธรรมดาสามัญที่ต้องเรียกว่าคนโง่เขลาคนปดุงคนเหล่านั้น ให้รู้เรื่องไม่มีตัวตนได้, ท่านก็ต้องผสมโรงสอนเรื่องมีตัวตน ว่าจงทำอย่างนี้ จงทำอย่างนี้, จงทำอย่างนี้, สำหรับจะมีตัวตนที่ดี จะไม่ไปสู่นรกและจะไปสวรรค์, หรือว่าจะเดินต่อไปยัง ๆ ขึ้นไป จนถึงกับว่าหลุดพ้น จนหลุดพ้น จนตัวตนจะหลุดพ้น ออกไปหาที่สุดที่มันต้องการ.

คำว่า หลุดพ้นนั้นเขาก็มีพูดแล้ว มีสอนอยู่แล้วก่อนพระพุทเจ้าเกิด, เขามีตัวตนสำหรับจะหลุดพ้น ออกไปจากความทุกข์ทั้งปวง, จากความเวียนว้าย.

พระพุทเจ้าท่านก็สอน เรื่องที่ให้หลุดพ้นออกจากความเวียนว้าย เท่าที่เขาจะทำได้, มันก็ทำได้แต่เพียงว่าทำดีที่สุด, ที่จะให้หลุดพ้นว่าไม่มีตัวตน ไม่มีตัวตนสำหรับจะเวียนว้ายนี้ ก็สอนได้แล้วก็รับไปได้ แต่บางคน บางคนก็ไม่รับ รับไม่ได้ เพราะว่า การที่จะหลุดพ้นออกจากความเวียนว้ายนั้น ก็คือหยุดมีตัวตนเสีย, ก็ยอมรับว่า ที่เวียนว้ายนั้นคือตัวตน ถ้าจะหยุดเวียนว้ายก็ไม่ต้องมีตัวตน, มันก็คือเห็น

ว่าสิ่งที่ยึดถืออยู่ว่าเป็นตัวคนนั้นแหละ ไม่ใช่ตัวตน, เป็นเพียงขันธ์ ๕, เป็นเพียงขันธ์ ๕
ทั้ง ๕.

เรื่องขันธ์ทั้ง ๕ ก็มีใจความอย่างนี้ มีความซับซ้อนอยู่อย่างนี้, คนทั่วไป
เขาถือเอาขันธ์ ๕ ที่มีอยู่ตามธรรมชาตินี้ว่าเป็นตัวตน, ประพฤติปฏิบัติเพื่อให้ตัวตน
หลุดพ้น. ที่นี้ พระพุทธเจ้าท่านมาสอน ว่าขันธ์ ๕ นี้ไม่ใช่ตัวตน พอเห็นว่าขันธ์
๕ มิใช่ตัวตน มันก็ไม่มีตัวตนสำหรับจะเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสาร, นั่นแหละคือความ
หลุดพ้น หลุดพ้นจากความยึดถือว่ามีตัวตน. เรื่องขันธ์ ๕ จึงเป็นเรื่องกลาง
ตั้งอยู่เป็นพื้นฐานสำหรับพวกหนึ่งจะยึดถือเอาเป็นตัวตน, แล้วก็ทำให้มันดี.

สำหรับอีกพวกหนึ่งจะมองให้เห็นว่า มันไม่ใช่ตัวตน หยุดความคิดเห็นว่า
เป็นตัวตนเสีย แล้วมันก็หยุดหมด, คือหลุดพ้นหมดจากการเวียนว่าย ไม่มีอะไรสำหรับจะ
เวียนว่าย แล้วมันจะเวียนว่ายได้อย่างไร. นี้ก็คับหมด คับสนิทแห่งตัวตน มันก็เลยเป็น
นิพพาน คือคับสนิท, ไม่มีกิเลส มันก็ไม่ร้อน. ถ้ามีตัวตน มันก็มีกิเลส, แล้ว
มันก็ร้อน มันก็ไม่คับ. ฉะนั้นดับตัวตนเสีย มันก็ดับกิเลส มันก็ดับทุกข์, คับ
เพลิงกิเลสแล้วก็ดับเพลิงทุกข์ มันก็เย็นเป็นนิพพาน.

พึงพิจารณาให้ดีว่าจะยึดตัวตนหรือไม่มีตัวตน.

เดี๋ยวนี้เราทุกคนก็มีขันธ์ ๕ เราจะศึกษาอย่างไร; เขาละ ชอบใจ
อย่างไรก็เอาอย่างนั้น, เราทุกคนมีขันธ์ ๕ ถ้าอยากจะมีตัวตน ก็เอาขันธ์ ๕ เป็นตัวตน
ต่อไปตามเดิม, แล้วก็ทำให้ดี, ให้เป็นขันธ์ ๕ ที่ดี จะได้อยู่ดี ตายดี เกิดใหม่ที่เรื่อยไป,
สำหรับที่จะเวียนว่าย ถ้าอยากจะให้สิ้นสุด ก็ถือตามหลักพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ

ว่าขั้น ๕ ไม่ใช่ตัวตน เป็นเพียงธรรมชาติ เป็นเพียงกระแสการปรุงแต่งของธรรมชาติ, เป็นไปในลักษณะ ๕ อย่างนี้.

นี่เรามาพูดถึงถึงเรื่องขั้น ๕ ก็คือพูดถึงเรื่องที่เราเรียกกันว่าตัวเรานั้นแหละ หรือพูดถึงเรื่องสิ่งที่เรามันหลงไปว่าตัวเรา หรือ พูดถึงเรื่องสิ่งที่เราไม่ควรจะหลงว่าเป็นตัวเรา รู้จักขั้น ๕ ให้ดี, ให้ขั้น ๕ เป็นสักแต่ว่าขั้น ๕. คำนี้เข้าใจให้ดี จำไว้ให้แม่นว่า ให้ขั้น ๕ เป็นสักแต่ว่าขั้น ๕, เป็นกระแสการปรุงแต่งของธรรมชาติตามธรรมชาติ โดยธรรมชาติ เพื่อธรรมชาติอะไรก็ตาม ว่ามันเป็นเพียงธรรมชาติ. พูดนี้มันพูดได้ แต่ว่าทำให้รู้สึกเห็นแจ้งอย่างนั้นมันทำยากอยู่ ต้องสนใจเป็นพิเศษ.

ศึกษาเรื่องขั้น ๕ ให้เข้าใจชัด.

ทีนี้สำหรับผู้ที่เพิ่งฟังครั้งแรก? ก็รู้เรื่องขั้น ๕ คือรูปขั้น เวทนาขั้น สัญญาขั้น สังขารขั้น วิญญาณขั้น. รูปขั้น แปลว่าส่วนที่เป็นรูป, เวทนาขั้น – ส่วนที่เป็นเวทนา, สัญญาขั้น – ส่วนที่เป็นสัญญา, สังขารขั้น – ส่วนที่เป็นสังขาร, วิญญาณขั้น – ส่วนที่เป็นวิญญาณ.

ทีนี้เป็นรูปขั้นหรือรูปนั้นคืออะไร? ก็คือส่วนที่เป็นร่างกายนี้ เนื้อหนังร่างกายทั้งหมดนี้ ก็เรียกว่ารูปขั้น ประกอบขึ้นมาด้วยธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ มาเป็นรูปร่างกาย ประกอบอยู่ด้วยส่วนสำคัญ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่จะเป็นตัวเรื่อง, ส่วนนี้เรียกว่ารูปขั้น.

ทีนี้มันมีส่วนที่มิใช่รูป เขาเรียกว่านาม หรือเรียกอีกทีว่าใจ ส่วนที่เป็นนามนี้แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน คือ เวทนาขั้น สัญญาขั้น สังขารขั้น วิญญาณขั้น.

ส่วนที่เป็นเวทนา^๕ ก็คือความรู้สึก, ความรู้สึกที่เรา^๖รู้สึกในการเสวยรสเสวยอาหารมณ^๗ สบายหรือไม่สบาย สุขหรือทุกข์ อร่อยหรือไม่อร่อย^๘ ความรู้สึกที่เป็นการเสวยรส^๙ นั้นคือความหมายของคำว่าเวทนา.

ที่^{๑๐}ส่วนถัดไปก็เรียกว่าสัญญา^{๑๑} นี้เป็น ความรู้สึกสำคัญ^{๑๒}มันหมายถึง ความรู้^{๑๓}ที่ทำให้เราสำคัญ^{๑๔}มันหมายถึงอะไรว่าเป็นอะไร, หรือเราจำอะไรได้^{๑๕}ว่าอะไรเป็นอะไร ก็คือเราสำคัญ^{๑๖}มันหมายถึงว่านั่นเป็นอะไร, สำคัญ^{๑๗}มันหมายถึงตามที่เราเคยจำได้ว่าสิ่งนี้เรียกว่าอะไร, ต้นไม้ ก้อนหินภูเขา หรือว่าผู้ชายคน^{๑๘}นี้ชื่ออะไร, ผู้หญิงคน^{๑๙}นี้ชื่ออะไร แล้วยังสำคัญ^{๒๐}มันหมายถึงในลักษณะ ว่าลักษณะ^{๒๑}นี้เขาเรียกว่าสวย, ลักษณะ^{๒๒}นี้เรียกว่าไม่สวย. ที่เป็น ความรู้สึก^{๒๓}ว่าลักษณะ^{๒๔}นี้เขาเรียกว่าเป็นสุข, ลักษณะ^{๒๕}นี้เขาเรียกว่าเป็นทุกข์ อย่างที่เสวยโดยเวทนานั้นแหละ จนกระทั่งว่าสำคัญ^{๒๖}ว่าเป็นตัวตน สำคัญ^{๒๗}ตน^{๒๘}นี้ ก็คือตัวกู^{๒๙} คนอื่นคือตัวสุ, สำคัญ^{๓๐}เป็นเขาเป็นเรา เป็นคู่ปรบ^{๓๑}บ^{๓๒}ก^{๓๓}ษ์ หรือว่าเป็นมิตรสหายอะไร^{๓๔}ขึ้นมาทันที.

ความสำคัญ^{๓๕}มันหมายถึงอย่าง^{๓๖}นี้ เขาเรียกว่าสัญญา^{๓๗} ก็นึกถึงเวลาที่เราสำคัญ^{๓๘}มันหมายถึงอะไรว่าเป็นอะไร สำคัญ^{๓๙}ว่าตัวกู^{๔๐}เป็นตัวกู, สำคัญ^{๔๑}ว่าอะไรเป็นของกู, สำคัญ^{๔๒}ว่าบ้านเรือนของกูเงินทองของกู กระทั่งว่ามันเป็นข้าศึกของกู^{๔๓}นี้ นั่นแหละที่จะได้รบราฆ่าฟันกัน. ความรู้สึกสำคัญ^{๔๔}มันหมายถึงเรียกว่าสัญญา^{๔๕}, เมื่อไรเกิดให้รู้สึกให้รู้จัก.

ขั้นถัดไป ก็เรียกว่าสังขาร แปลว่าความคิดปรุง^{๔๖}, หรือความคิดปรุงแต่ง^{๔๗} ความคิดที่มันปรุง^{๔๘}ขึ้นเป็นเรื่อง ๆ ของความคิดนั้นแหละ ความคิดนั้นมันถูกปรุง^{๔๙}, มันเกิดโดยการปรุงหรือความคิดปรุง^{๕๐} นั้นเรียกว่าสังขาร. คำ^{๕๑}นี้ หมายถึงจิตใจอย่าเอาไปปนกับคำว่าสังขารคำอื่น ซึ่งหมายถึงทุกสิ่งไม่ยกเว้นอะไร. สังขารขั้น^{๕๒}นี้ที่มีคำว่าขั้น^{๕๓}อยู่ข้างท้าย^{๕๔}นี้ ก็หมายถึงความคิดที่เป็นเรื่องเป็นราว ที่มันปรุง^{๕๕}ขึ้นมาในจิต.

เอาที่นี้ ส่วน ถัดไป ก็เรียกว่า วิญญาณขั้นที่ ๖ ที่รู้แจ้งได้ทางตา รู้แจ้งว่ารูป
อะไร, รู้แจ้งทางหูว่าเสียงอะไร, รู้แจ้งทางจมูกว่ากลิ่นอะไร, รู้แจ้งทางลิ้นว่ารสอะไร,
รู้แจ้งทางสัมผัสผิวหนังว่ามันสัมผัสของอะไร, แล้วก็รู้แจ้งทางใจเอง ว่าเป็นความรู้รู้สึก
นึกของอะไร; รู้แจ้งทางอายตนะทั้ง ๖ นี้ เรียกว่า วิญญาณ หรือ วิญญาณขั้นที่ ๖.

ที่ถูกต้องนั้นควรจะเรียกว่า รูปขั้นที่ ๖ สัจขั้นที่ ๖ สังขารขั้นที่ ๖ วิญญาณขั้นที่ ๖,
แต่คนเรานั้นขี้เกียจ เมื่อไม่ต้องเรียกให้ยาว มันก็เรียกสั้น ๆ จึงเรียกสั้น ๆ ว่า รูป เวทนา
สัจ สังขาร วิญญาณ. แต่ถ้าในพระคัมภีร์ในพระบาลีแล้ว ท่านจะเรียกเต็มเสมอ ไม่
เรียกอย่างขี้เกียจเหมือนพวกเรา ท่านจะเรียกว่า รูปขั้นที่ ๖ เวทนาขั้นที่ ๖ สัจขั้นที่ ๖ สังขาร-
ขั้นที่ ๖ วิญญาณขั้นที่ ๖ เรียกไว้เต็มอย่างนี้.

ถ้าสนใจทางภาษา ก็มีคำอธิบายทางภาษาอยู่ในพระคัมภีร์นั้น ๆ คือคำบัญญัติ
จำกัดความเฉพาะของขั้นแต่ละขั้น. สำหรับ รูปขั้นที่ ๖ ท่านมีบทบัญญัตินิยามว่า รูปปติ
รูป — มันแตกสลาย เพราะฉะนั้นมันจึงชื่อว่ารูป. รูปปติ รูป — เพราะมัน รูปปติ ดังนั้น
มันจึงชื่อว่ารูป, เพราะมัน รูปปติ ดังนั้นมันจึงชื่อว่ารูป. รูปปตินั้นแปลว่าแตกสลาย.
พูดเป็นไทย ๆ ก็ว่า เพราะมันแตกสลายมันจึงได้ชื่อว่ารูป, รูปคือสิ่งแตกสลาย. ถ้าพูดเป็น
บาลีก็ว่า เพราะมันรูปปติ ดังนั้นมันจึงชื่อว่ารูป. คำว่า รูปปติ กับ รูป มันคำเดียว
กัน. รูปปติ แปลว่า แตกสลาย.

สำหรับ เวทนาขั้นที่ ๖ ว่า เวทยตติ เวทนา, เวทยตติ — มันเป็นสิ่งที่รู้สึกได้
มันเป็นสิ่งที่บุคคลรู้สึกได้ หรือบุคคลยอมรู้สึกได้ เพราะฉะนั้นมันจึงชื่อว่าเวทนา, เวทยตติ
— อันบุคคลยอมรู้สึกได้ ดังนั้นมันจึงชื่อว่าเวทนา เพราะว่ามันเวทยตติ. นี่ถ้าบาลีต่อบาลี มัน
ก็เห็นรูปชัดแหละว่า เพราะมันเวทยตติ มันจึงชื่อว่าเวทนา. ที่นี้เราแปลเป็นไทยว่า เพราะ
บุคคลรู้สึกได้ มันเป็นสิ่งที่บุคคลรู้สึกได้ เพราะฉะนั้นมันจึงชื่อว่าเวทนา.

สำหรับ สัจญาณันท์ มันมีบทนิยามว่า สัจขานาตีติ สัจญา — บุคคลย่อมรู้สึกรู้จักทั่ว ย่อมรู้จัก; สัจขานะนี รู้จักทั่วถึง ดังนั้นจึงชื่อว่า สัจญา. เพราะมัน สัจขานาติ มันจึงได้ชื่อว่า สัจญา, ถ้ามันทำหน้าที่รู้ รู้ทั่ว รู้พร้อม ก็คือรู้ทั่วถึงรู้หมด ที่เรียกกันว่า สัจญา.

ทีนี้สำหรับถัดไปก็คือสังขารขันธันนั้นมันมีบทนิยามว่า สงฺขตํ อภิสงฺขโรนฺตฺติติ สงฺขารา, สงฺขตัง อภิสงฺขโรนฺตฺติ, แล้วก็สังขารา — มันย่อมกระทำพร้อมเฉพาะซึ่งสังขตะ มันจึงชื่อว่าสังขาร. อภิสงฺขโรติ แปลว่าทำพร้อมเฉพาะ นั่นแหละคือสิ่งที่เราเรียกในภาษาไทยสั้น ๆ ว่าปรุงร่ง คำว่าปรุงร่งๆ ในภาษาไทยที่เป็นภาษาธรรมะนั้น มันมาจากคำว่า อภิสงฺขโรติ ซึ่งแปลว่ากระทำพร้อมเฉพาะ คือทำถูกต้องแล้วก็ครบถ้วน ก็เรียกว่าปรุงร่ง. ปรุงร่งอะไร? ปรุงร่งสิ่งที่ปรุงร่งได้หรือถูกปรุงร่ง นี้เรียกว่าสังขตะ. มันปรุงร่งสังขตะ ก็คือความคิด นั่นแหละเป็นสังขตะ เพราะมันเป็นของถูกปรุงร่งหรือปรุงร่งได้ มันปรุงร่งความคิดขึ้นมา ดังนั้นมันชื่อว่าสังขาร. เพราะมันอภิสงฺขโรติซึ่งสังขตะ มันจึงชื่อว่าสังขาร ก็แปลว่าสิ่งนั้นปรุงร่งสิ่งที่ปรุงร่งได้ขึ้นมา สิ่งนั้นเรียกว่าสังขาร, ในที่นี้ได้แก่ความคิดที่มันปรุงร่งขึ้นมาได้.

อันสุดท้าย วิญญาณัน นั้นมีบทนิยามว่า วิชานาตีติ วิญญาณํ — มันย่อมรู้แจ้งรู้ชัด ดังนั้นมันจึงชื่อว่าวิญญาณ. เพราะมันวิชานาติ มันจึงชื่อว่าวิญญาณ แต่เป็นเรื่องรู้แจ้งได้ทั้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

เอาแต่ใจความ รูปขันธก็คือสิ่งที่แตกได้ หรือมีการแตกเป็นธรรมคา, เวทนา นั่นคือ สิ่งที่รู้สึก เสวยรสหรืออารมณ์ได้, สัจญา นั่นคือ ความรู้สึกสำคัญมัน หมายถึงไปอย่างใดอย่างหนึ่ง, สังขาร นั่นคือ การปรุงร่งแต่งเป็นความคิดขึ้นมา เรื่องใดเรื่องหนึ่ง, วิญญาณัน นั่นคือ ความรู้แจ้งทางอายตนะทั้ง ๖.

อย่าถือว่าเป็นเรื่องที่น่ารำคาญ หรือไม่เกี่ยวกับเรา, มันเกี่ยวกับเราอยู่ทุก ชั่วโมงทุกนาทีที่ก้าวได้. คนๆ หนึ่งมันต้องมีการกระทำ ที่แยกเป็นขั้นที่ ๕ แต่ละ อย่างๆ น้อยๆ ตลอดเวลา, อย่างเดียวกันมันนั่งอยู่ตรงนี้ ทุกคนที่มีร่างกายทำหน้าที่นั่งเพื่อ จะฟัง นั่งอยู่ตรงนี้ รูปขั้นที่ ๕ มัน มา นั่งอยู่ตรงนี้ มันก็มีรูปขั้นที่ ๕, แล้วก็ มีหู ซึ่ง เป็นรูปขั้นที่ ๕ เหมือนกันแหละ, แล้วก็ มีประสาทหู ซึ่งเป็นรูปขั้นที่ ๕ เหมือนกัน มันก็คอย ฟัง, ก็เรียกว่าเรามีรูปขั้นที่ ๕ ส่วนที่พร้อมที่จะฟัง. ที่นั่งฟัง.

ถ้าชอบใจที่เทศน์ ที่พูดนี้ ก็เป็นเวทนาเป็นสุข, ถ้าไม่ชอบใจ รำคาญ อึดอัดอยู่ มัน ก็เป็นเวทนาที่เป็นทุกข์, หรือไม่อยากจะฟังอยากจะลุกขึ้นไปเสีย แต่ก็ เกรงใจไม่กล้าลุก ทนนั่งฟัง อึดอัดอยู่ มันก็เป็นเวทนา คือมันเป็นทุกข์เวทนา. ถ้าใครชอบใจพอใจฟัง มันก็เป็นสุขเวทนา, นี่เดียวกัน ใครมีเวทนาชนิดไหนก็ลองสำรวจตัว เองดูก็แล้วกัน.

ที่นี้ พอมาถึงสัญญา มีเรื่องมาก แหละ, เช่นนี้ก็ขึ้นมาได้ว่า เอ้า เรื่องนี้ วันก่อนเทศน์ที่หนึ่งแล้ว, นี่ก็สัญญา มันจำได้สำคัญได้ว่าเรื่องนี้เคยเทศน์ที่หนึ่งแล้ว หรือ ว่าเรื่องนี้เราอ่านในหนังสือที่โรงเรียนแล้ว, แล้วมันยังจะมีสำคัญสัญญาในตัวบุคคลผู้เทศน์ ในเสียงที่เทศน์ เทศน์ดีเทศน์ไม่ดี เทศน์เพราะเทศน์ไม่เพราะ อีกหลายๆ สิบอย่าง ที่ เกี่ยวกับสัญญา.

เดี๋ยวนี้ ใครกำลังมีสัญญาอย่างไร; แม้แต่สัญญาว่านี่สวนโมกข์นะ, นี่ เป็นแผ่นดินนะ เรานั่งอยู่บนแผ่นดินนะ, เรานั่งอยู่ในที่ๆ พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ นิพพานนะ แผ่นดินนะ นี่สัญญาแผ่นดินว่าแผ่นดิน หรือเรามีความสัญญาสำคัญว่านี่ กลางวันนะ นี่บ่ายสองโมงแล้วนะ, นี่ก็เป็นสัญญาเหมือนกัน, ฉะนั้นก็มีมากมาย เราก็ มีสัญญาอยู่ไม่อย่างไรก็อย่างหนึ่ง ตลอดเวลา.

ที่นี้ก็มาถึง สังขาร ความคิดปรุงแต่ง ใครกำลังคิดอะไร, เพราะได้ฟังนั้นก็ตาม มีความคิดอะไรใหม่ออกไป นั้นเป็นสังขาร, หรือว่าไม่อยากจะฟังอยากจะลุกไปเสีย นี้ก็เป็นสังขารเหมือนกัน. ความคิดที่อยากจะลุกไปเสีย แล้วความคิดว่าลุกไปมันเสีย มารยาท ไม่ลุกยอมทนอีกคือค้อยู่ ยอมทนดีกว่าเว้ย, นี้ก็สังขาร, ฉะนั้นความคิดทุกอย่างที่มันจะเกิดขึ้นมาจากเหตุปัจจัยอะไรก็ตาม เรียกว่าสังขาร สังขารคือความคิดที่ปรุงขึ้นมาในใจ.

ที่นี้วิญญาณ ตาเห็นอะไร ก็มีวิญญาณทางตา, หูได้ยินเสียง นกร้องอยู่ มันก็เป็นวิญญาณ ทางหู, จมูก มันได้กลิ่นอะไร ถ้ามันมีแฉะนี้ มันมีกลิ่นดอกไม้กลิ่นอะไร มันก็เป็นวิญญาณทางจมูก, ถ้ากินอะไรอยู่รู้สึกอยู่ในปากในลิ้น มันก็เป็นวิญญาณทางลิ้น, อะไรมากระทบผิวหนัง เช่นความร้อนอากาศร้อนมากระทบผิวหนังมันร้อน อย่างนี้มันก็เรียกว่าวิญญาณทางผิวหนัง, หรือว่านั่งอยู่นั้นมดมันกัด มันก็รู้เรื่องมดมากัดที่ผิวหนังของเรา. ถ้ามันรู้สึกทางผิวหนังก็เรียกว่าวิญญาณทางกาย, ถ้ามันรู้สึกคิดนึก อะไรอยู่ จิตนั้นมันก็มีวิญญาณต่อความรู้สึกคิดนึกนั้น, นี้ก็เรียกว่าวิญญาณทางมโน ทางใจ.

นี่เรื่องชั้นที่ ๕ จำไว้ก่อนเถอะ มันมีอยู่ ๕ อย่างๆ นี้, มีชื่อเรียกอย่างนี้มีหน้าที่อย่างนี้ แล้วต่อไปทุกๆ เรื่องมันจะออกไปจากเรื่องทั้งหมดแหละ, จะเป็นเรื่องศีเรื่องชั่ว เรื่องทนทุกข์ เรื่องคับทุกข์ เรื่องอะไรทุกอย่าง เรื่องมันจะเนื่องกับชั้นที่ ๕ นี้ทั้งนั้น, ฉะนั้นจึงขอร้องให้ศึกษาไว้เป็นหลักพื้นฐาน เรียกภาษานักเลงการพนันก็ว่ามันเป็นเดิมพัน ศึกษาเรื่องชั้นที่ ๕ ไว้เป็นเดิมพัน สำหรับจะใช้ลงทุนเพื่อศึกษาเรื่องทุกอย่างในพระพุทธศาสนา, นี้เรียกว่าชั้นที่ ๕.

กฎของธรรมชาติตามวิทยาศาสตร์ขยายต่อไปอีก.

ที่นี้ที่ว่า เป็นกฎของธรรมชาติตามหลักวิทยาศาสตร์ ก็ต่อไป ว่า รูปขั้นที่ ๑ นั้น มันปรากฏโดยมีมหาภูตรูปทั้ง ๔ เป็นปัจจัย, มหาภูตรูปทั้ง ๔ นั้น คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม, ๔ นี้เขาเรียกว่ามหาภูตรูป — รูปที่เป็นแล้วอย่าง ขนาดใหญ่ ก็มันหยาบ. ดิน น้ำ ลม ไฟ นี้เป็นเหตุให้รูปขั้นปรากฏ, ร่างกายของเราตั้งขึ้นปรากฏออกเพราะว่ามันมีดิน น้ำ ลม ไฟ เขาจึงกล่าวไว้ว่า เบญจขันธ์ปรากฏ โดยมหาภูตรูป ๔ เป็นปัจจัย.

ที่นี้ ส่วนเวทนาความรู้สึก เสวย, สัญญา ความสำคัญมันหมาย, สังขาร ความคิด; ๓ ขั้นนี้ปรากฏโดยผัสสะเป็นปัจจัย. ผัสสะบางคนยังไม่รู้เรื่องว่าอะไร ก็จำไว้ผัสสะเป็นค่าง่ายๆ แปลว่ากระทบ : กิริยาที่รูปภาพมา กระทบตา เรียกว่า ผัสสะทางตา, กิริยาที่เสียงมา กระทบหู ก็เรียกว่าผัสสะทางหู, กิริยาที่กลิ่นมา กระทบจมูก เรียกว่าผัสสะทางจมูก, กิริยาที่อะไรมา กระทบลิ้น รสมากระทบลิ้น ก็เรียกว่าผัสสะทางลิ้น, กิริยาที่อะไรมา กระทบผิวหนัง ก็เรียกว่าผัสสะทางกาย, กิริยาที่ความรู้สึก กระทบใจ ก็เรียกว่าผัสสะทางมโน คือทางใจ. ทั้งหมดนี้เรียกว่า ผัสสะ คำเดียว. เวทนา สัญญา สังขาร ๓ อย่างนี้ปรากฏ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย.

มีผัสสะมากระทบ ที่ตาเป็นต้น ก็เกิดสบายทางตา, หรือเป็นสุขทางตา หรือไม่เป็นสุขทางตา นี้ก็เรียกว่า เวทนา. ดังนั้นก็เป็นอันว่าท่านกล่าวไว้ถูกต้องแล้ว ว่า เวทนานั้นมีผัสสะเป็นปัจจัย. ที่นี้สัญญาสำคัญมันหมายอย่างนั้นอย่างนี้ก็เหมือนกัน มันต้องอาศัยผัสสะ อย่างที่ว่ามาแล้ว มัน จึงจะสำคัญมันหมาย, เช่นรูปมากระทบตา ก็จำได้ว่ารูปอะไร เขาเรียกกันว่าอะไร มีค่าอย่างไร นี่มันต้องมาผัสสะที่ตาหรือที่หู ที่จมูก

ที่ลิ้น ที่กาย ที่ใจ อย่างใดอย่างหนึ่งก่อน, แล้วเราจึงจำได้ว่าอะไร แล้วเราจึงสำคัญมัน หมายถึงมันว่าอะไร, ดังนั้น สัญญาก็มาจากผัสสะเป็นปัจจัย.

ที่นี้ สังขาร—ความคิดนึกก็ปรุงแต่งอย่างที่ว่า มันได้ผัสสะแล้วมันได้เวทนา แล้ว หรือมันสำคัญมันหมายอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว มันจึงเป็นความคิดเป็นเรื่องเป็นราว ไปว่าเราจะทำกับมันอย่างไร มีแผนการอย่างไร จะเอาให้ได้อย่างไร ต่อสู้อย่างไร อะไรนี่ก็ เพราะมันมีผัสสะเป็นต้นเหตุเหมือนกันเป็นจุดตั้งต้น, ท่านจึงกล่าวไว้ว่า เวทนา สัญญา สังขาร ๓ อย่างนี้ปรากฏขึ้นโดยที่มีผัสสะเป็นปัจจัย.

ที่นี้ก็มาถึง วิญญาณ นี้ปรากฏขึ้นโดยที่มีนามรูปเป็นปัจจัย, นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ชั้นที่ ๕, นามคือใจ รูปคือกาย นามกับรูปมันทำงานร่วมกันโดยไม่แยกกัน เรียกว่านามรูป มันจึงเกิดวิญญาณ เช่นเรามีร่างกายเป็นรูป มีนามเป็นใจ กายกับใจทำให้เราเห็นแจ้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น. มีแต่ร่างกายไม่มีจิตใจ มันก็รู้สึกอะไรไม่ได้, เพราะฉะนั้น ตัววิญญาณ ที่รู้จักนั้นเองมันก็เป็นนาม มันเกิดขึ้นมาเป็นตัวมันเอง ก็เป็นวิญญาณได้, เพราะมันได้อาศัยนามกับรูปทำงานร่วมกัน จนกลายเป็นสิ่งเดียวกัน. ท่านใช้คำว่านามรูป ไม่ได้ใช้คำที่แยกเป็น ๒ อย่างว่านามและรูป, ใช้คำรวมกันเสียเป็นคำเดียว ว่านามกับรูปที่ทำงานร่วมกันเป็นอันเดียวกัน นี้เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ทางตา ทางหู ทางจมูก.

หรือจะแยกกัน มันก็ยังได้ ถ้าอยากจะอธิบายแยกกัน, มันก็มีรูปคือตา มีวิญญาณคือใจ เข้าไปรวมกันเข้า มันก็เกิดวิญญาณได้. ถ้าไม่มีรูป เรื่องที่เป็นเรื่องใจ เรื่องจิต เรื่องวิญญาณก็ไม่ปรากฏ, ฉะนั้น รูปกายนี้สำคัญมาก เป็นที่ให้เกิด เกิดความเป็นไปได้ สำหรับจิต สำหรับใจ ที่มันจะทำหน้าที่ของมัน, วิญญาณจึงต้องอาศัยรูปด้วย มันจึงจะทำหน้าที่เป็นวิญญาณได้.

ขอให้มองเห็นว่า นี่มันเป็นกฎของธรรมชาติ, ที่รูปนี้จะต้องมีมหาภูตรูปเป็นเหตุให้ปรากฏ, เวทนา สัญญา สังขารนี้ต้องมีผัสสะเป็นเหตุบังจายให้ปรากฏ, วิญญาณนี้มันจะต้องมีนามรูปเป็นเหตุเป็นบังจายให้ปรากฏ.

ขั้นที่ ๕ มี ๒ ชนิด.

ที่มันก็มีลำดับที่มันจะเป็นไป ตรงนี้จะต้องขอเตือนให้ทุกคนรู้จักแยกคำว่าขั้นที่เฉยๆ กับคำว่าอุปาทานขั้นที่ อีกคำหนึ่งออกไปต่างหาก. เราเรียกว่า เบญจขั้นที่ คือ ขั้นที่ ๕ ก็คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ, เรียกเต็มๆ ก็ว่ารูปขั้นที่ เวทนาขั้นที่ สัญญาขั้นที่ สังขารขั้นที่ วิญญาณขั้นที่.

ที่มันยังมีอีกกลุ่มหนึ่ง มันมีอุปาทานเข้าไปยึดถือ ชื่อมันก็เปลี่ยนเป็นรูปอุปาทานักขั้นที่, เวทนูปาทานักขั้นที่, สัญญูปาทานักขั้นที่, สังขารอุปาทานักขั้นที่, วิญญาณูปาทานักขั้นที่, ครบทั้ง ๕ เหมือนกัน; แต่มันแปลกกันว่า ๕ ชุดหลังนี้มีอุปาทานเข้าไปยึดถือ; ๕ ชุดแรกเป็นขั้นที่ล้วนๆ ไม่มีอุปาทานยึดถือ.

มองเห็นให้ชัดเสียก่อนว่า ถ้าขั้นที่ล้วนๆ เราเรียกว่า รูปขั้นที่ เวทนาขั้นที่ สัญญาขั้นที่ สังขารขั้นที่ ตามเรื่อง; แต่พอมีอุปาทาน คือความรู้สึที่ เป็นอวิชาความโง่ความหลงเป็นค้นหาเป็นความอยากอะไรเข้าไปเกี่ยวข้อง ไปยึดถือ มันเปลี่ยนชื่อเป็นรูปอุปาทานักขั้นที่ แปลว่ารูปที่มีอุปาทานยึดถือ, เวทนูปาทานักขั้นที่ เวทนา—ที่มีอุปาทานยึดถือ สังขารูปาทานักขั้นที่—สังขารที่มีอุปาทานยึดถือ วิญญาณูปาทานักขั้นที่—วิญญาณที่มีอุปาทานเข้าไปยึดถือ.

ที่ให้รู้จักแยกอย่างนี้ ก็เพราะว่ามันต่างกันมาก, อันหนึ่งไม่เป็นทุกข์ไม่เป็นทรมานอะไร, อันหลังที่เรียกว่าอุปาทานักขั้นที่นี้เป็นทุกข์ทรมาน เหมือนในบทสวดมนต์ที่เราสวดอยู่ตลอดเวลาว่า สงฺขิตฺตเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา, เสยฺยถิํ

รูปุปาทานกฺขนุโธ เวหนุปาทานกฺขนุโธ เรือยไปจนถึง วิญญาณูปาทานกฺขนุโธ พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า ถ้าจะกล่าวโดยสังเขปคือโดยสรุปแล้ว อุปาทานกัซันธิ์ทั้ง ๕ นั้นเป็นตัวทุกข์ กล่าวคือ รูปที่มีอุปาทานยึดถือ, เวทนาที่มีอุปาทานยึดถือ, สัญญาที่มีอุปาทานยึดถือ, สังขารที่มีอุปาทานยึดถือ, วิญญาณที่มีอุปาทานยึดถือ. ถ้าไม่ยึดถือมันก็ไม่หนักแก่จิตใจ จิตใจก็ไม่เป็นทุกข์ พอจิตใจเข้าไปยึดถือด้วยความเื่องด้วยอุปาทานนี้ มันจึงเป็นของหนัก แล้วก็เป็ทุกข์.

ถ้าเรามีรูปร่างกายนี้ แต่ไม่เกิดความยึดถือ ว่าร่างกายของเรา มันก็ไม่หนักแก่จิตใจ มันก็ไม่เป็นทุกข์; เวทนาอะไรเกิดขึ้น แม้เป็นเวทนาเจ็บปวด ถ้าเราสามารถสลัดออกไปเสียได้ เป็นสักว่าเวทนาไม่ยึดถือ มันก็ไม่เจ็บ, หรือไม่เจ็บมาก เป็นแต่เพียงรู้สึก. แม้เป็นสุขเวทนานี้, ถ้าไปยึดถือ มันก็หลงรัก หลงยึดหึงหวงอะไรกันไปตามเรื่อง มันก็หนักและเป็นทุกข์. นี้สุขเวทนาจึงเป็นทุกข์ ทุกข์เวทนาจึงเป็นทุกข์ เพราะว่ามันยึดถือ.

สัญญา ก็เหมือนกัน สำคัญมันหมายได้ ยึดถือเอาตัวสัญญาว่าเป็นของเรา เราอยากจะมีที่คิด อยากให้สัญญามันแก่ ยึดถืออย่างนี้, พอสัญญามันไม่แก่มันจำไม่ได้มันลืมไป มันก็เสียใจ เพราะมันยึดถือสัญญาเป็นตัวเรา แล้วมันไม่เป็นให้แก่เรา. สัญญาที่ยึดถือว่าเป็นของเราเนั้นจึงเป็นทุกข์หนักแก่ผู้ที่ยึดถือ.

สังขารความคิดมันปรุงแต่งตามธรรมชาติ แต่มันเป็นความคิด มันรวมความรู้สึกว่าฉัน, ฉันทคิดฉันอะไรอยู่ในนั้น มันจึงเป็นความคิดของฉัน แล้วฉันก็จะให้เป็นไปตามความคิด แล้วมันก็ยึดถืออย่างนี้, ความคิดนั้นก็เป็นทุกข์ แก่ผู้ที่ยึดว่าความคิดของฉัน.

ที่นี้ วิญญาณที่รู้แจ้ง ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มักจะถูกยึดถือว่ามันแหละ ตัวฉันแหละ จึงไปเห็นรูป ฟังเสียง ตมกลิ่น ลิ้มรส, แล้วเกิดเรื่องกันที่ ตา หู จมูก ลิ้น

กายใจ ยึดถือว่าวิญญาณเป็นของฉัน, กระทั่งบางคนยึดว่าวิญญาณนี่จะเป็นปฏิสนธิวิญญาณของฉัน ละจากภพ^๕ไปเกิดในภพหน้า, ยึดถืออย่างนี้ก็มิ มันก็เป็นทุกข์ทั้งนั้นแหละ เมื่อมีความยึดถือ.

ฉะนั้น ขอให้มองให้ชัดในใจของเรา จากความรู้สึกของเรา. ไม่ต้องเชื่อตามข้อความในพระคัมภีร์ ไม่ต้องเชื่อตามที่เขาบอกให้ฟังให้พรอก ให้ไปเชื่อที่ว่า เมื่อมันไปยึดถือเข้าแล้วมันเป็นทุกข์, ไปศึกษาจากตัวจริงที่ยึดถือจริงดีกว่า จะรู้ธรรมได้เร็วกว่า.

ขั้นที่ ๕ ที่ไม่มีอุปาทาน.

เอาที่นี้ก็มาพูดถึงที่ว่ามันไม่ได้ยึดถือ, รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่มีอุปาทานเข้าไปเกี่ยวข้อง นี่ไม่ได้ยึดถือ มันไม่เป็นทุกข์ มันไม่หนัก มันไม่ทรมานใคร. อย่างมากก็เพียงแต่ว่า มันมีลักษณะแห่งความทุกข์ คือมันเปลี่ยนแปลง รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แม้ใครจะไม่ได้ยึดถือ มันก็เกิดขึ้นมา แล้วมันก็เปลี่ยนแปลง. ความที่มันเปลี่ยนแปลงบังคับไม่ได้ นี่ ต้องแตกดับลงไปตามโอกาสนี้ เราเรียกว่ามีลักษณะแห่งความทุกข์, เรียกว่าทุกข์ลักษณะจึงจะถูกต้อง. ถ้าเราไปเรียกว่าความทุกข์เฉยๆ ก็เกิดความเข้าใจผิด เรียกให้ถูกต้องก็เรียกว่า ทุกข์ลักษณะ. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่ไม่ได้ถูกยึดถืออะไรเลย มันก็มีทุกขลักษณะ คือมีลักษณะแห่งความทุกข์ คือความที่ไม่เที่ยง, สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นก็ต้องแปรปรวน ความแปรปรวนนั้นเป็นทุกข์ แต่มันไม่ใช่เป็นทุกข์ทรมานแก่สิ่งนั้น, แล้วมันก็ไม่ทุกข์ทรมานแก่จิตที่ไม่ได้เข้าไปยึดถือ. เมื่อจิตเข้าไปยึดถือสิ่งที่ไม่เที่ยงแปรปรวน จิตก็เป็นทุกข์ นั้นมันเป็นทุกข์เพราะยึดถือ, มันจะแปรปรวนก็ช่างมันซิ อย่าไปยึดถือ แล้วก็ไม่ใช่เป็นทุกข์ แต่เพราะเราไปยึดถือสิ่งที่แปรปรวน มันก็ไม่ได้อย่างที่เรากำลังต้องการ มันก็เป็นทุกข์.

ฉะนั้นนักศึกษาทุกคน รู้จักแยกกลุ่มสองกลุ่มนี้ว่ากลุ่มหนึ่งมันไม่ถูก ยึดถือ เรียกว่าขั้นเฉยๆ, กลุ่มหนึ่งถูกยึดถือเรียกว่าอุปาทานนักขั้น, ทั้งสองกลุ่มมีอยู่ ๕ อย่างที่ว่ามีมาแล้ว.

ขั้น ๕ ที่มีอุปาทาน.

ขั้นนี้จะมาถึงความยึดถือ, ความยึดถือจะเกิดขึ้น เมื่อเรามีความรู้ผิดมีความโง่, เอาตามลำดับดีกว่านะ ตัวอย่างทางตา ตาเห็นรูป เกิดผัสสะ เกิดเวทนา สบาย เป็นสุขแก่ตา นี้เรียกว่า มีผัสสะแล้วมีเวทนา.

ขั้นนี้มีอาการที่เรียกว่า อภินนุทติ คือ พอใจอย่างยิ่ง, รูปสวยงามนั้นเรา พอใจอย่างยิ่ง, แล้วก็มี อภิวทติ ทั่วทั้งสื่อบรรลุว่ากล่าวอย่างยิ่ง คือในใจนั้นมันพูด มันชอบใจอย่างยิ่ง แล้วในใจมันพูด ไม่ต้องออกมาเป็นเสียงก็ได้ มันถูกใจ มันพูดว่า ถูกใจเหมือนกับคนสูดปาก เมื่อถูกใจ เมื่ออร่อย, แค่นี้ใจมันพูด ว่าสวยงามอย่างยิ่ง ถูกใจอย่างยิ่ง. มันก็มีอาการถัดไปคือ ผังจิตผังใจลงไป เรียกว่า อชฺโฆสาย ติฏฐจติ.

มันชอบอย่างยิ่ง, มันเกิดความรู้สึกที่เป็นความชอบอย่างยิ่ง เหมือนกับว่า มันพูดออกมาด้วยปาก, แล้วมันก็มีผังใจลงไป; ๓ ตอน ๓ ขั้นตอน. ขั้น ตอนแรก เรียกว่า อภินนุทติ — พอใจอย่างยิ่ง, ขั้น ตอนที่ ๒ เรียกว่า อภิวทติ มันเป็นความรู้สึกเหมือนกับบอกออกมาว่า พอใจอย่างยิ่ง, แล้วขั้น ตอนที่ ๓ จิตมันก็ผังลงไปในเรื่องนี้ เรียกว่า อชฺโฆสาย ติฏฐจติ; ๓ ขั้นตอนนี้แหละเรียกว่าความยึดถือ.

สำคัญอยู่ที่ อภินนุทติ คือ พอใจอย่างยิ่ง นั่นแหละคือความหมายของคำว่า ยึดถือ. นั่นก็ นั่นแหละชื่อว่า อุปาทาน มีพระบาลีว่าอย่างนี้ว่า ยา นนฺทิ ตพฺฐาทานํ - ความพอใจนั้นแหละเรียกว่า อุปาทาน, เรามีขั้นนี้เมื่อไร ก็มีอุปาทานเมื่อนั้น. ฉะนั้นเราก็พูดอยู่ในใจว่าพอใจ ว่าน่ารัก ว่าสวยงามยินดีอะไรก็แล้วแต่เรื่อง, แล้วใจมันก็

ฝังลงไปในเรื่องนั้น ซึ่งจะเกิดขึ้นทางตาก็ได้ ทางหูก็ได้ ทางจมูกก็ได้ ทางลิ้นก็ได้ หรือจะมาอยู่ในรูปของรูป ของเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณก็ได้, เทียบจะค่อยดูกันอีกทีหนึ่ง.

มันเกิดมาจากเวทนาในแต่ละขั้น หรือในแต่ละอารมณ์ : ความยึดมั่นในขั้นที่ ๕ ก็ดี ในอารมณ์ที่ ๖ ก็ดี มันมีความสำคัญอยู่ที่เวทนา; เช่นว่าเราได้รับความสุขรู้สึกเป็นสุข, เรา รู้สึกว่าโดยร่างกายนั้นมันช่วยอำนวยความสะดวกให้เรา มีความรู้สึกทางกาย เราก็ยึดรูปขั้นที่ ๕ ว่าเราของเรา. มีเวทนาออกมาจากรูปขั้นที่ ๕ จากร่างกายนั้น เราก็ยึดถือเวทนาขั้นที่ ๕ ตามยึดถือด้วยเวทนานั้นว่ารูปของเรา หรือว่าเรารู้สึกต่อเวทนานั้นเอง เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ก็ตาม เวทนานั้น ก็ยึดถือโดยอาศัยเวทนานั้นว่าเวทนาของเรา.

หรือเราสำคัญมั่นหมายในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพราะสิ่งนั้นมันให้สุขเวทนาแก่เรา, เช่นว่าบิดาของเรา รักเรา เรายึดถือว่าเป็นบิดาของเรา สำคัญว่าบิดาของเรา เราก็ยึดถือ ด้วยสัญญาว่าบิดาของเราทำดีแก่เรา เราก็ยึดถือสัญญานั้นก็ยิ่งได้.

ที่นี้ ความคิดอะไร มันให้ความสบายใจแก่เรา เพียงแต่คิดอย่างฝันวิมานในอากาศอะไรก็ตาม ความคิดนั้นมันให้เวทนาแก่เรา, เวทนานั้นก็เป็นชนวนให้เรายึดถือความคิดนั้น ว่าเป็นตัวตนได้.

วิญญาณทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันช่วยให้เกิดเวทนาแก่เรา, แล้วเราก็ชอบมัน ชอบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพราะมันให้เวทนาแก่เรา จึงยึดถือ.

ฉะนั้นท่านจึงถือว่าเวทนานั้นแหละมันเป็นสื่อให้ยึดถือรูป ยึดถือเวทนา ยึดถือสัญญา สังขาร วิญญาณ แต่ละอย่างๆ ว่าเป็นเราก็ได้; หรือให้ยึดถือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ แต่ละอย่างๆ ของเราได้, เพราะมันมีเวทนาเป็นค่า เป็นค่านิยม หรือเป็นคุณค่าอะไรแล้วแต่จะเรียก ฉะนั้น ความยึดถือต้องอาศัยเวทนา.

ต่อไปเมื่อยึดถือแล้ว มันก็จะเกิดความรู้สึกที่เป็นตัวความยึดถือโดยสมบูรณ์, ก็เกิดอาการชนิดที่เรียกว่าสัγκายทิฏฐิ คือยึดถือขั้น ๕ : พุทที่เกี่ยวทั้ง ๕ หรือจะแยกทีละขั้นก็ตามใจ ยึดถือขั้นโดยความเป็นตน รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นตน คือเป็นตัวเรา. หรือยึดถือว่า ตนมีขั้น คือเรามีขั้น, เรานั่นมันเป็นมาหลายแล้ว ๆ, เรามีขั้น. ยึดถือขั้นโดยความเป็นเรา, ขั้นเป็นของธรรมชาติ เอาการยึดถือว่าเป็นตัวเรา; หรือว่ายึดถือว่า เรานี้มีขั้น มีขั้น ๕, มีเราอยู่นอกขั้น ๕ เรามีขั้น ๕ ไปเสียอย่างนั้นก็. หรือว่ามองเห็นว่า มีตนในขั้น มีขั้นอยู่ในตน, มีขั้น ๕ อยู่ในเรา, หรือว่ามีเราอยู่ในขั้น ๕.

นี่มันจึงมีได้มาก เพราะว่ามันโง่ได้ตามพอใจ, ใจมันอยากโง่อย่างไรมันก็โง่ได้ตามพอใจ มันจึงโง่ได้มาก : มีขั้นโดยความเป็นตน หรือว่าตนมีขั้น มีขั้นในตน มีตนในขั้น; เขารวมไว้เป็น ๔ ความรู้สึก. ถ้าความรู้สึกนี้ ที่เป็นของธรรมชาติ เกิดขึ้นเมื่อไรแล้ว ก็เรียกว่าเมื่อนั้นได้เกิดสัγκายทิฏฐิขึ้นในจิต ของบุคคลนั้นแล้ว. นี่สัγκายทิฏฐินี้เป็นตัวกิเลสประเภทตัวตนอย่างยิ่ง ได้เกิดขึ้นแล้ว เรียกว่ามีอุปาทานเต็มที่แล้ว.

ฉะนั้นจำไว้ไป ทดสอบตัวเองว่า เราารู้สึกว่ามีขั้น เห็นขั้นโดยความเป็นตน หรือว่าเห็นตนมีขั้น หรือเห็นขั้นในตน หรือเห็นตนในขั้น, เมื่อรู้จักขั้นทั้ง ๕ ดีแล้วก็ต้องคอยระวังว่า ความรู้สึก ๔ อย่างนี้ได้เกิดขึ้นหรือไม่.

ที่นี้ เบญจขั้นที่ถูกยึดถือ มันก็คือ สิ่งเดียวกับที่เรียกว่า สัγκายทิฏฐิ, มันยึดถือเบญจขั้นโดยความเป็นตัวตน อาการนั้นเรียกว่าสัγκายทิฏฐิ, ทิฏฐิแปลว่าเห็น เห็นด้วยความโง่, เห็นด้วยอวิชชา จึงเห็นว่ากายนี้ของตน ด้วยอาการที่ว่ามาแล้ว นี่คือความรู้สึกตามปกติของปุถุชนคนธรรมดาสามัญทั่วไป.

เมื่อเรายังเป็นปุถุชนอยู่ เราก็ต้องมีสิ่งนี้แหละ เพราะฉะนั้น จงรู้จักสมบัติขั้นนี้ของเราให้ดี ๆ คือ สักกายทิฏฐิ ยึดถือโดยความเป็นตัวตน ในขั้นที่ ๕ ถ้าไม่มีขั้นที่ ๕ ก็ไม่มีที่ยึดถือ. ที่ว่ามีรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ทา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนั้น ถ้ามันไม่สร้างขั้น ๕ ขึ้นมา ก็ไม่มีความหมายอะไร, อายตนะภายใน อายตนะภายนอกนั้นมันจะถูกยึดถือ ก็ต่อเมื่อมันสร้างเป็นขั้น ๕ มีความหมายเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ขึ้นมาแล้ว.

วิธีฝึกปฏิบัติไม่ให้ยึดขั้นห้า.

นี้เรารู้เรื่องขั้น ๕ ว่ามันเป็นอย่างไร แล้วเรามีสติ ซึ่งต้องฝึกกันมากหน่อยนะ สำหรับจะไม่ยึดถือขั้น ๕ โดยความเป็นตัวตน, แล้วก็พิจารณาให้เห็นว่า มันไม่ใช่ตัวตน, อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า รูปังอนัตตา เวทนาอนัตตา สัญญาอนัตตา สังขาราอนัตตา วิญญาณังอนัตตา. ทำไมเป็นอนัตตา? เพราะว่ามันเป็นไปตามเรื่องของมัน คือมันไม่เที่ยงและเป็นทุกข์.

ฉะนั้นเราไม่ควรจะเห็นว่า เอตัมม — นั้นของเรา, เอโสหมสมฺมิ — นั้นเป็นเรา, เอโส เม อตฺตา — นั้นเป็นตัวตนของเรา, แต่เราจะเห็นตามที่เป็นจริงว่า เอตัมม — นั้นมิใช่ของเรา, เเนโสหมสมฺมิ — นั้นมิใช่เป็นเรา, น เมโส อตฺตา — นั้นมิใช่อัตตาของเรา, นั้นมิใช่ของเรา, นั้นมิใช่เป็นเรา, นั้นมิใช่เป็นอัตตาของเรา ไปหารายละเอียดดูจากเรื่องอนัตตลักขณสูตร ให้เห็นว่าขั้นที่ ๕ นี้ โดยเนื้อแท้โดยธรรมชาติแท้ ๆ ไม่เป็นตัวตนและไม่เป็นของ ๆ ตน แก่ใครเลย. ถ้าเรามองเห็นอยู่อย่างนี้จริง มันก็ไม่เกิดสักกายทิฏฐิ, ไม่เกิดความทุกข์.

ที่เขาพูดไว้ให้ละเอียดเขาพูดว่า มันจะไม่เกิด อหังการ มมังการ และมานานุสัย, คำนี้สั้นยาวหน่อยถ้าจำไว้ได้ก็ดี. อหังการะมมังการะมานานุสัย—ความเคยชินแห่งความสำคัญว่าเรา ว่าของเรา, อหังการะ—ทำ ความสำคัญ ว่าเรา ว่ากู มมังการะ—ทำ ความสำคัญว่าของเรา หรือของกู. มานานุสัย คือความเคยชินแห่งมานะ คือความสำคัญมั่นหมาย.

เดี๋ยวนี้เรามีความรู้สึกสำคัญมั่นหมายเป็นตัวกูเป็นของกู ที่เรียกว่า อหังการ มมังการอยู่บ่อยๆ. แต่ถ้าเราเห็นชัดขั้นที่ ๕ ว่าเป็นอนัตตาแล้ว อหังการ มมังการเกิดไม่ได้, แต่เรื่องนั้นยากและมันไว ฉะนั้นเราจึงควบคุมไม่ค่อยจะได้ เราก็เกิดโกรธเป็นตัวกูเป็นของกู ไปค่าเพื่อนค่าฝูง ไปตีเพื่อนตีฝูงแล้ว ไม่ทันรู้สึกตัว, เพราะว่าความรู้เรื่อง อนัตตามันไม่พอ, แล้วไม่รู้จักขั้นที่ ๕ อย่างเพียงพอที่จะควบคุมมันได้ มันก็เลยไม่รู้จักควบคุมขั้นที่ ๕, มันก็เลยเกิด อหังการมมังการ ตัวกู—ของกู.

เมื่อมันมีความเคยชินก็เรียกว่า มานานุสัย ฉะนั้นจึงเกิดเร็วเกิดไว เพราะว่าเรามันเคยชิน ตั้งแต่ก่อนแต่ออกมาโน้น. กิตุคุเถอะ คุเต็กเล็กๆ เต็กเล็กๆ แท้ๆ นี, บางทีมันก็ตีแม่ มันก็กัดแม่ มันสูแม่ของมันเอง, นั่น อหังการมมังการ มานานุสัย มันสะสมมาตั้งแต่เล็กๆ มันจะไม่มีมันจะละได้ ก็ต่อเมื่อมาศึกษาอะไรที่ว่ามันเคยยึดถือว่ามันไม่ใช่ตัวตนที่เคยยึดถือ. ฉะนั้นมันจึงรักใคร โกรธใครหรือว่าหลงไหลอะไรไม่ได้, นี้ประโยชน์ของเรื่องขั้นที่ ๕.

มองดูขั้นห้าให้กว้าง.

ที่นี้จะดูขั้นที่ ๕ ว่าเป็นอะไรนั้น ให้ดูเลยออกไปข้างนอกด้วย ให้กว้างด้วย ให้กว้างๆ ด้วย. ขั้นที่ ๕ ภายใน คือที่มันเกิดอยู่ในใจของเราในตัวเรา นี้เรียกว่าภายใน; ที่ขั้นที่ ๕ ที่เป็นภายนอกก็คือของเพื่อน คือของผู้อื่นจากเรา, เมื่อของเราเป็นอย่างไร ของเพื่อนมันก็เป็นอย่างนั้น, ของเพื่อนมันก็เป็นภายในของเพื่อน,

ของเราก็เป็นภายในของเรา แต่พอเราเอามาเปรียบกัน อันนี้ก็จะเป็นภายในคือของเรา อันโน้นของเพื่อนมันก็เป็นภายนอกจากเรา มันเป็นของเพื่อน.

นี่เราจะทำให้ภัยเพื่อน ว่าเรานี้ก็ยังเป็นอย่างนี้, แล้วเพื่อนมันก็เป็นอย่างนี้ เพื่อนมันก็ต้องเป็นอย่างนี้, ฉะนั้นอย่าโกรธเขาเลย อย่าเอาเปรียบเขาเลย, อย่าอะไรก็ตาม มันจะได้เห็นอกเห็นใจกันง่าย.

ที่นี้ยังกว่านั้นกว่า ขั้นที่ ๕ ที่มันเคยเกิดมาแล้วแต่ข้างหลัง เมื่อวานวานขึ้น ก่อนโน้นก็ตาม มันก็อย่างนี้แหละ จะเอามาเป็นตัวตนก็ได้, ที่มันเกิดอยู่เดี๋ยวนี้ มันก็อย่างนี้แหละ เอาเป็นตัวตนไม่ได้, แม้มันจะมีโอกาสเกิดข้างหน้าอีกเท่าไรก็เลิกอย่างไร มันก็เอาเป็นตัวตนไม่ได้.

ฉะนั้นให้รู้ว่า ขั้นที่ ๕ ที่เป็นอดีตก็ดี ปัจจุบันก็ดี มันก็เท่านั้นแหละ, มันก็อย่างนั้นแหละ มีนัยอย่างทีกล่าวมาแล้วนี้แหละ เรื่องทุกอย่างเหมือนกันหมด ไม่ว่าจะ เป็นขั้นที่ ๕ ในอดีต ขั้นที่ ๕ ในปัจจุบัน ขั้นที่ ๕ ในอนาคต, หรือว่าที่อยู่ใกล้ ๆ เราก็เหมือนกัน อยู่ไกล ๆ เราก็เหมือนกัน, อย่างหยابก็เหมือนกัน อย่างสุขุมก็เหมือนกัน, อย่างเลวก็เหมือนกัน อย่างประณีตก็เหมือนกัน. ท่านกล่าวไว้ให้หมด อย่าได้ให้เหลือไว้ ที่ว่าจะเอามาเป็นของตน, เมื่อเขาสวดศพกลางคืนที่บ้านที่มีคนตายนั้น เขาก็สวดบทนี้แหละ ขั้นที่ ๕ ที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ใกล้ ไกล หยาบ สุขุม เลว ประณีต, อะไรมันก็เป็นสักว่าขั้นที่เท่านั้น. นี่เราเรียนรู้ขั้นของเราในภายในอย่างไร ก็เอาไปจับกับขั้นในภายนอกทุก ๆ ชนิด ทุก ๆ ระดับด้วย.

มองให้เห็นขั้นห้าเป็นไปตามกฎธรรมชาติ.

ที่นี้ที่ว่า มันเป็นกฎธรรมชาติธรรมดา ก็เพราะว่ามันเป็นเรื่องอย่างนั้นเอง เขามีคำกล่าวไว้ในที่อื่นว่า มันเป็นธาตุเท่านั้น, เป็นธาตุเท่านั้น, แต่ไม่ใช่

เพียงว่าธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม นะ : มันเป็นเพียงรูปธาตุเท่านั้น มันเป็นเพียงเวทนาธาตุเท่านั้น มันเป็นเพียงสัญญาธาตุเท่านั้น มันเป็นเพียงสังขารธาตุเท่านั้น มันเป็นเพียงวิญญาณธาตุเท่านั้น. ที่เรียกว่ารูปขันธ์ก็เป็น เพียงรูปธาตุ, ที่เรียกว่าเวทนาขันธ์ ก็เป็นเพียงเวทนาธาตุ, เป็นสัญญาขันธ์ก็เป็นเพียงสัญญาธาตุ, เป็นสังขารขันธ์ก็เป็นเพียงสังขารธาตุ, เป็นวิญญาณขันธ์ก็เป็นเพียงวิญญาณธาตุ. ธาตุนี้คือสิ่งที่เป็นอย่างอยู่เองตามธรรมชาติ, ตามเหตุตามปัจจัยของธรรมชาติ.

ฉะนั้น ถ้าเวทนาเกิดขึ้น ก็ให้มันเป็นธาตุตามธรรมชาติ, อย่าไปหลงในเวทนา ก็จะไม่เกิดความยึดถืออะไรไปจนเป็นทุกข์, มีสัญญาเกิดขึ้นก็ให้สัญญาเป็นธาตุตามธรรมชาติ อย่าไปยึดถือเอามาเป็นตัวตน. สังขารเกิดขึ้นก็ให้เป็นสังขารธาตุ ตามธรรมชาติอย่าเอามายึดถือเป็นตัวตน. วิญญาณขันธ์เกิดขึ้นก็เป็นวิญญาณธาตุตามธรรมชาติ อย่าเอามาเป็นตัวตน. ส่วนรูปขันธ์นี้ไม่ต้องพูด ก็พูดมาแล้ว ว่ามันเป็นดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นธาตุตามธรรมชาติอยู่แล้ว. ฉะนั้น ทั้ง ๕ ก็คือธาตุทั้ง ๕ เกิดขึ้นเมื่อไร ให้มองเห็นโดยความเป็นธาตุ แต่ละอย่างๆ มิใช่ตัวตน.

นี่คือกฎของธรรมชาติ หลักเกณฑ์ของธรรมชาติตามธรรมชาติ เกี่ยวกับขันธ์ทั้ง ๕ เป็นวิทยาศาสตร์หรือไม่ก็ลองใคร่ครวญดู ก็มันเป็นของจริงอย่างยิ่ง, ตามหลักของธรรมชาติ ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เป็นอยู่โดยธรรมชาติ, เราจึงกล้าเรียกว่ามันเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์.

วิธีปฏิบัติต่อขันธ์ห้า.

เฮ้, ที่นี้มันจะจบแล้วก็พูดคอนท่ายว่า เราจะปฏิบัติกับมันอย่างไร? มีหลักที่เราต้องปฏิบัติ คือมีสติปัญญาพอที่จะให้มันเป็นเพียงธาตุตามธรรมชาติ, มันจะเป็นเพียงธาตุตามธรรมชาติ หรือว่าเป็นขันธ์ก็เป็นขันธ์ล้วนๆ, อย่างเป็นขันธ์ที่เกิดยึดถือ

เป็นอุปาทานกัขันธขึ้นมา, นี่หลักปฏิบัติอย่าให้ขันธนั้นกลายเป็นอุปาทานกัขันธ, แล้วก็ไม่เป็นทุกข์ ก็อย่าไปยึดถือขันธว่า เป็นตัวตนของตนเอง ก็ไม่เป็นทุกข์.

ยิ่งละเอียดยิ่งก็ไปกว่านั้น ก็โอ้ย, มันสักว่าธาตุตามธรรมชาติเท่านั้น, รูปก็ดี เวทนามก็ดี สัจญาก็ดี สังขารก็ดี วิญญาณก็ดี เป็นเพียงธาตุตามธรรมชาติเท่านั้น, นี่เราต้องมีปัญญาขนาดนี้ มีความรู้ขนาดนี้. แล้วพอมีอะไรเกิดขึ้น มีผัสสะเกิดขึ้น, ให้ความรู้วิ่งมาทันที นั่นคือมีสติ มีสติทันทีที่เกิดอะไรขึ้น ก็รู้ว่า มันสักว่าขันธ, มันเป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ ก็ไม่หลงไหลในเรื่องนั้น.

แม้ว่ามันจะมีเวทนามพิเศษวิโสอย่างไร อย่าให้เกิดอาการ ๓ อย่างเมื่อตะกั : อย่าให้เกิดอาการ อภินันทติ - พอใจอย่างยิ่ง, อภิวทติ - พร่ำสรรเสริญอย่างยิ่ง, อัชโฆสายะ ติฏฐติ - ผั่งจิตใจลงไป therein ; อย่าให้เกิดอาการ ๓ อย่างนี้เป็นหลักปฏิบัติ.

ถ้าไม่เห็นเป็นธรรมชาติอย่างนี้ มันก็เห็นว่าเป็นตัวตน มันก็ยึดถือตัวตน, เอาเป็นตัวตนเอาเป็นของตน, นั่นแหละอาการที่มันจะเกิดยึดขันธโดยความเป็นตน, เห็นตนมีขันธ เห็นขันธในตน, เห็นตนในขันธขึ้นมา. การปฏิบัติระวังอย่าให้เกิดความรู้สึก ๔ ประการนี้.

สรุปความว่า ขันธต่างๆ นั้น คือสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ที่คนโง่, ขอใช้คำหยาบว่าคนบรมโง่, มันไปยึดเอาขันธมาเป็นตัวตน, มันก็ได้เป็นทุกข์ สมน้ำหน้ามัน. ฉะนั้นให้มันเป็นของธรรมชาติตามธรรมชาติ. เรามีความรู้อย่างนั้น เรียกว่า มีปัญญา, เราให้ความรู้วิ่งมาทันที. เมื่อเกิดอะไรขึ้น นี้เราเรียกว่ามีสติ; เราก็มองสติมีทั้งปัญญา เห็นขันธทั้งหลาย เป็นของตามธรรมชาติตามธรรมดาว่ามันอย่างนั้นเอง, มันอย่างนั้นเอง, มันอย่างนั้นเอง.

ความจริงสูงสุด คือคำว่า อย่างนั้นเอง พังคูลแล้วเหมือนกับพูดเล่น แต่เป็นความจริงสูงสุดไม่ใช่พูดเล่น. มันอย่างนั้นเอง : รูปมันอย่างนั้นเอง, เวทนามันอย่างนั้นเอง, สัญญามันอย่างนั้นเอง, สังขารมันอย่างนั้นเอง, วิญญาณมันอย่างนั้นเอง, อย่าไปโง่งไปหลงไปดึงเอามาเป็นทักกู เป็นของของกู. นี่เราปฏิบัติให้ถึงขนาดที่เรียกว่าอะไรเกิดขึ้นก็รู้สึกทันที โอัยมันเป็นอย่างนั้นเอง ไม่นินตีหลงรัก, แล้วก็ไม่นินร้ายหลงเกลียด มันก็อยู่โดยปกติ ก็สบายดี. มันเป็นตถตา—อย่างนั้นเอง, อย่างนั้นเอง. ข้อนี้จะช่วยให้คนทุกคนไม่ต้องนั่งร้องไห้ แล้วก็ช่วยให้คนทุกคนไม่ต้องลงโลกตีใจเหมือนกับคนบ้า.

ตถตา แปลว่าอย่างนั้นเอง, คำนี้สำคัญที่สุด เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา. พระพุทธเจ้าตรัสรู้ คือค้นพบว่า ธรรมชาติทุกอย่าง มันเป็นอย่างนั้นเอง อย่าเอามาเป็นตัวตนของตน. ท่านสอนว่า ตถตา—มันเป็นอย่างนั้นเอง, อวิตถตา—มันไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น, อนัญญตถตา—มันไม่เป็นอย่างอื่นไปจากความเป็นอย่างนั้น, ธัมมัญญตถตา—มันตั้งอยู่โดยธรรมชาติอย่างนั้น, ธัมมนิยามตา—มันมีกฎของธรรมชาติอย่างนั้น, อิทัปปัจจยตา คือมันเป็นไปตามหลัก ที่ว่า เมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนี้ก็มิ, เมื่อสิ่งนี้ไม่มีสิ่งนี้ก็ไม่มี. นี่คือตัวธรรมชาติ เป็นวิทยาศาสตร์ ที่มีประจำอยู่ในชั้นที่ ๕.

แล้วก็ศึกษาเรื่องชั้นที่ ๕ โดยความเป็นจริงของธรรมชาติ มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์สูงสุดยิ่งกว่าวิทยาศาสตร์ใด เพราะว่ามันดับทุกข์ได้. วิทยาศาสตร์ในโลกนี้ดับทุกข์ไม่ได้ แล้วยังมีแต่จะเพิ่มความทุกข์, วิทยาศาสตร์ของธรรมชาติตามธรรมชาติที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสรู้นี้ มันดับทุกข์ได้, รู้แล้วมันป้องกันไม่ให้ความทุกข์เกิดขึ้นมาได้, เพราะมันไม่ยึดถืออะไรโดยความเป็นตัวตนหรือเป็นของของตน.

นี่ขอให้นักเรียน ทุกคนสนใจคำว่าขั้นที่ ๕ ศึกษาไว้เป็นพื้นฐาน ของความรู้ทุกชนิดทุกชั้นทุกตอนที่จะเรียนกันต่อไปข้างหน้า หรือว่าสำหรับพุทธบริษัททุกคน จะต้องเข้าใจเรื่องนี้ สำหรับประพาศิตินให้สัมพันธ์ที่เป็นพุทธบริษัท ก็เป็นทุกข์ไม่ได้.

เมื่อคนพวกอื่นเขาเป็นทุกข์ไป เราไม่เป็นทุกข์เลย, เมื่อเขาร้องไห้กันไป เราก็ไม่ร้องไห้เลย, เมื่อเขาตีใจหัวเราะว่าเรงเหมือนคนบ้า เราก็อยู่หนึ่งๆ ได้ เพราะเรามีความรู้ที่จริงที่แท้ในเรื่องเหล่านี้.

นี้เท่าที่อาตมากล่าวมานี้ เราเรียกว่า หลักที่เป็นกฎของธรรมชาติ เกี่ยวกับขั้นที่ ๕. ขั้นที่ ๕ ก็เป็นธรรมชาติ. ที่นี้รายละเอียดข้อเท็จจริงต่างๆ นี้ มัน เป็นกฎตามธรรมชาติของขั้นที่ ๕, เรารู้จักขั้นที่ ๕ ทั้งโดยตัวขั้นที่ ๕ และโดยกฎต่างๆ ที่มันเกี่ยวกับขั้นที่ ๕. นี้เราเรียกว่าธรรมะในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์.

อาตมาเห็นว่าการบรรยายในวันนี้สมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติการบรรยายไว้เพียงเท่านี้ เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าท่านได้สวดบทพระธรรมคณสาธยาย ฟังเข้าใจแล้วก็มีกำลังใจในการจะปฏิบัติธรรมะให้สำเร็จประโยชน์ต่อไป.

ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์

— ๑๒ —

๒๒ กันยายน ๒๕๒๒

การเกิดแห่งอุปาทานขันธ.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ เป็นครั้งที่ ๑๒ แห่งภาคอาสาฬหบูชา ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง ธรรมะในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์ ต่อไปตามเดิม จะกล่าวโดยหัวข้อย่อยเฉพาะในวันนี้ว่า การเกิดแห่งอุปาทานขันธ. ทุกคนคงจะพุดอยู่ในใจว่า เรื่องขันธ ๕ อีกแล้ว, ก็จริง ไม่พุดเรื่องอื่น พุดเรื่องขันธ ๕ อีกแล้ว บางคนเบื่อเอียน นึกแข่งอยู่ในใจแล้วก็ได้ สำหรับคนที่ฟังมาถึง ๑๐ กว่าครั้งแล้ว แต่นักเรียนส่วนมากฟังมาวันนี้ ยังไม่เคยฟังเลยก็ได้ ยังไม่รู้ว่าจะอะไรด้วยซ้ำไป. จึงไม่กลัวว่าใครจะหาว่า พุดซ้ำๆ ซากๆ อยู่ที่นี้.

ที่นี้ก็อยากจะชี้ให้เห็นว่า มันจำเป็น ที่จะต้องซ้ำๆ ซากๆ, ตามกฎของ ธรรมชาติ มันก็ต้องเรียนซ้ำๆ ซากๆ จนกว่ามันจะชัดเจนแจ่มแจ้ง. เรื่องขันธ ๕ ก็

เหมือนกับเรื่อง ก.ข. กอ กา. ในอันดับต้น เพราะทุกเรื่องมันจะตั้งอยู่บนเรื่องชั้น ๕ ทั้งนั้น, การศึกษาพุทธศาสนาทั้งหมดทั้งสิ้น มันจะตั้งอยู่บนเรื่องชั้น ๕ ทั้งนั้น เช่นเดียวกับเราเรียนหนังสือ, หนังสือหรือภาษา อักษรอะไรทั้งหมด มันก็ตั้งอยู่บน ก.ข. กอ กา.

ทุกคนตั้งแต่ผู้ใหญ่แก่นักเรียนนักศึกษาอะไรก็ตามที่นั่งอยู่ในที่นี้ ใครเรียน ก—ข—กอ—กา วันเดียวจบเสร็จใช้ได้เลย. ลองคิดดูว่า เมื่อเราเรียน ก—ข—กอ—กา นั้นเราเรียนกี่วัน หรืออาจจะเป็นกี่สัปดาห์, รุ่งขึ้นก็ ก—กา ข—ขา รุ่งขึ้นก็ ก—กา ข—ขา แม้จะไม่เรียนอย่างแต่ก่อน นับ ก ข ค ง จ ฉ ไปเรื่อย ๆ เราจะต้องลบกระดานแล้วเขียนใหม่, ลบกระดานแล้วเขียนใหม่ เหมือนกับว่าพูดเรื่องชั้น ๕ แล้วก็มาพูดเรื่องชั้น ๕ อีก, มันก็ลบทุกวันที่เคยพูดมาแล้ว ลบกระดานชนวนกระดานคำ แล้วเขียนใหม่ เรื่องชั้น ๕ อีก.

เมื่ออาตมาเด็ก ๆ ก็เรียน ก ข ค ง ฉ นี้ ต้องลบกระดานแล้วเขียนใหม่ทุกวัน อยู่ทั้งหลายเดือน, ลบกระดานแล้วก็เขียน ก ข ค ง ฉ อีก กอ—กา กิ—กี อีก, รุ่งขึ้นก็ลบอีก แล้วก็เขียนอีก, ไม่ทำอย่างนั้นอาจารย์ก็ดู มันต้องเขียนให้ดูใหม่ทุกวัน จนว่ามันจำได้แม่นยำ จึงจะเปลี่ยนเป็นเรื่องอื่น. เรื่องชั้น ๕ นี้ก็เหมือนกัน เหมือนกับ ก—ข—กอ กา ฉะนั้น วันนั้นก็พูดเรื่อง ชั้น ๕, ที่แล้วมาก็พูดเรื่องชั้น ๕, เริ่มต้นก็เริ่มเรื่องชั้น ๕ ลบกระดานทุกวันแล้วเขียนใหม่ทุกวัน.

วันนี้ยังอยากจะให้ลบให้หมดเลย, ที่พูดมาแล้ว ๑๐ กว่าวันนั้น ลบทิ้งเสียให้หมดก็ได้ เอามาพูดใหม่ เขียนใหม่ในกระดานวันนี้ ก็จะแจ่มแจ้งชัดเจน, จนรวบเอาวันเก่า ๆ ไว้ด้วยได้.

เราเคยได้พู่กันมาแล้วว่า ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์ ขอให้ทุกคนตั้ง
อกตงใจศึกษาธรรมะในพระพุทธศาสนาอย่างวิทยาศาสตร์, อย่าศึกษาด้วยวิธีอื่น เช่น
ตรรก หรือว่าปรัชญาเป็นต้นเลย มันไม่สำเร็จประโยชน์ มันกับทุกข์ไม่ได้ มันไม่รู้จริง.

พุทธศาสนาไม่มีเรื่องอะไร ตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ ก็มีแต่เรื่อง
ความทุกข์ กับความดับทุกข์, ก็แปลว่าถ้าเราเรียนพุทธศาสนา ก็ไม่ได้เรียนเรื่องอื่น
เลย นอกจากเรื่องความทุกข์กับความดับทุกข์ ตามที่พระพุทธเจ้าท่านว่าไว้เป็นคำตายตัว.
คือ ท่านตรัสว่า แต่ก่อนก็คิดเดี๋ยวนี้ก็ดี กระทั่งต่อไปข้างหน้าก็ดี ฉันทพูดแต่เรื่อง
ทุกข์กับดับทุกข์เท่านั้น.

เราต้องเรียนเรื่องทุกข์กับความดับทุกข์, เราต้องเรียนลงไปบนตัวความ
ทุกข์ มันจึงจะเป็นเรียนวิทยาศาสตร์. ถ้าเรียนลงไปบนสภาพอื่นที่มีใช้ความทุกข์
แล้วเอามาคำนี้คำนั้นว่าเป็นความทุกข์ แล้วก็เรียน, อย่างนี้มันรู้ไม่ได้ อย่างนี้
เขาเรียกว่ามันเรียนปรัชญา เรียนอย่างวิธีปรัชญา ไม่ใช่วิธีวิทยาศาสตร์.

ฉะนั้น อยากจะบอกพวกลูกเด็ก ๆ เหล่านี้ทุกคนแหละว่า เมื่อไรมีความ
ทุกข์ ออกหน้าตาไหล จะไปกระโดดหน้าตายอย่างนี้ นั่นมีความทุกข์ แล้วก็เรียนลงไป
บนความทุกข์นั้น ว่ามันมีรสชาติอย่างไร, แล้วมันเกิดมาจากอะไร, และถ้าอะไร
หมดไปมันจึงจะไม่ทุกข์ อย่างกะไฟไหม้ออก. เมื่อมีความทุกข์อยู่ประจักษ์ แล้วก็เรียน
ลงไปบนความทุกข์; อย่างนี้เรียกว่าเรียนอย่างวิทยาศาสตร์, เรียนธรรมะอย่าง
วิทยาศาสตร์ มีตัวจริง เรียนลงไปบนของจริง, พลิกหาข้อเท็จจริงของสิ่งนั้น ๆ. นี้คือ
เรียนอย่างวิธีวิทยาศาสตร์.

ที่นี้พวกเธอก็ไม่มีความทุกข์ อย่างเดียวกันไม่มีความทุกข์, เมื่อฉันบอกให้
เรียนเรื่องความทุกข์ มันก็ต้องเป็นทุกข์สมมุติ, เธอต้องสมมุติว่าเป็นทุกข์, นี้เขาเรียกว่า

สมมุติฐาน, เอาความทุกข์ที่สมมุติมาให้เรียน แล้วก็ให้เรียนด้วยเหตุผลอย่างนั้นอย่างนั้น มันก็เป็น เรียนอย่างวิธีทางปรัชญา, เอาสิ่งที่ไม่ได้มีอยู่จริงมาทำเป็นสมมุติฐาน, แล้วก็หาข้อเท็จจริงจากสมมุติฐาน มาแกล้งสมมุติฐาน แล้วก็เพื่อจะบัญญัติลงไปว่าอย่างนั้นอย่างนั้น. อย่างนี้ เป็นวิธีเรียนอย่างปรัชญา, ไม่ได้ผลดีเท่ากับเรียนอย่างวิทยาศาสตร์ คือมันเป็นเรื่องคำนวณ แล้วมันจะคับทุกข์ไม่ได้ เพราะมันเป็นเรื่องคำนวณ.

ฉะนั้น จะเรียนพุทธศาสนาเรื่องความทุกข์ ต้องเรียนเมื่อมีความทุกข์ อยู่ในหัวอกจริง ๆ ก็มีความทุกข์จริง ๆ อยู่ แล้วก็เรียนลงไปบนตัวความทุกข์ เหมือนกับพลิกคู่มือข้างล่างข้างบน ข้างซ้ายข้างขวา ข้างหน้าข้างหลัง ที่ตัวความทุกข์นั้น ก็รู้มัน; อย่างนี้ รู้จริงแล้วก็จะขจัดได้จริง. ที่นี้สบายดี เอา จีบตัวมา มาเรียนเรื่องทุกข์, เรื่องความดับทุกข์, เรื่องเหตุให้ดับทุกข์ อะไรนี้, มันก็เป็นอย่างเรียนปรัชญา, นี้เรามันเรียนกันโดยมากก็เรียนอย่างนี้; สอนเรื่องความดับทุกข์ ในเมื่อคนมันไม่ได้มีความทุกข์อยู่ในหัวใจ, มันก็เป็นเรื่องสมมุติไปทั้งนั้น, อย่างนี้เขาเรียกว่าเรียนอย่างปรัชญา เราจึงไม่ค่อยประสบผลสำเร็จ.

ความทุกข์, ถ้าเรามีทุกข์อยู่ เราก็ดูว่ามันทำไม, มันมีรสชาติอย่างไร แล้วเรื่องนี้มันเกิดมาจากอะไร, เกี่ยวกับพบทะเล ถ้าเอาอะไรออกไปเสีย แล้วก็ไม่มี ความทุกข์ มันก็พบเหมือนกัน. ส่วน เรื่องสมมุตินั้น มันได้แต่สมมุติ, มันได้แต่ คำว่า ๆ ไปอย่างนั้น.

ที่นี้ มันยังมีความทุกข์ตรง ๆ, เช่นเราเจ็บปวดเค็ดครันเป็นไฟอยู่ในใจ นี้เรียกว่าความทุกข์ตรง ๆ ก็พอที่จะหาโอกาสเรียนกันได้ตรง ๆ. ส่วน ความทุกข์ที่ มันซับซ้อน หรือโดยอ้อม, เช่นความกลัวเป็นต้น กลัวมีศ กลัวผี กลัวตาย ซึ่งคนโง่

เขากลัวกันอยู่ มันมีความกลัว. ถ้ามันกำลังกลัวอยู่จริงๆ ก็เรียนได้ง่าย, เรียนลงไปบนความกลัว ว่านี่มันโง่อะไร ตรงไหนนะ มันจึงได้กลัวขึ้นมา.

ถ้ามีความกลัวอยู่ในใจจริงๆ ก็เรียนเรื่องความกลัวนั้นรู้อย่างเรียนวิทยาศาสตร์ แล้วก็ขจัดความกลัว. ที่ในเวลาทีสบายดี อยู่ในที่ที่ไม่กลัว ไม่อาจจะเกิดความกลัว จับมาให้เรียนเรื่องความกลัว, มาพูดกันเรื่องความกลัว มันก็เป็นเรียนปรัชญา เรื่องคำหนึ่งคำนวนอีก มีสมมุติฐานมาสำหรับเรียน มันก็ไม่อาจจะขจัดความกลัวได้. ฉะนั้นจึงกล่าวว่าความทุกข์ตรงๆ ก็ดี, ความทุกข์ที่ซับซ้อน เช่นกลัวตาย แล้วกลัวผี กลัวเสือกลัวอะไรอยู่นี้ก็ดี มันต้องเอาตัวจริงมาเรียนกัน, นี้เรียกว่าเรียนอย่างวิทยาศาสตร์,

นี้ ธรรมะในพระพุทธศาสนานี้ มันเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์ ต้องเรียนอย่างเรื่องวิทยาศาสตร์, อย่าไปเรียนอย่างเรื่องปรัชญาเลย. เคยมีคนเขาเมาปรัชญา เขาชอบปรัชญา อะไร ๆ ก็เรียนอย่างปรัชญา, แล้วก็อวดกันว่าโก้ ว่าทรู ว่าเก่ง เพราะรู้ปรัชญา รับปริญญาปรัชญามาเป็นทางอย่างนี้ มันก็ไม่ว่าเรื่องนั้นโดยแท้จริงที่จะดับทุกข์ได้.

เฮ้ เป็นอันว่าเราตกลงกันเสียที ว่าพระพุทธศาสนาหรือธรรมะนี้ ต้องเรียนอย่างเรื่องวิทยาศาสตร์, เรียนตามวิถีทางของวิทยาศาสตร์ คือเรียนเมื่อมีสิ่งนั้นอยู่จริงๆ มีทุกข์อยู่จริงๆ ก็เรียนเรื่องความทุกข์ แล้วก็ดับทุกข์ เราจะประสบความสำเร็จในการเรียน.

เฮ้ เทียนนี่เธอไม่มีทุกข์ ฉันทมาพูดเรื่องความทุกข์ ก็คุบๆ บอๆ ชอบกล; ฉะนั้น ขอให้จำเอาไป จำเอาไป, มีความทุกข์เมื่อไร แล้วก็คิดถึงเรื่องที่กำลังพูด

กันอยู่ เวลานี้, เวลานี้มันยังไม่มีทุกข์ ไม่มีของจริงสำหรับเรียน เธอต้องจำเรื่องนี้ไว้ สำหรับเอาไปใช้เรียน เมื่อเกิดความทุกข์เกิดขึ้น. ฉะนั้น เมื่อความทุกข์เกิดขึ้น ก็อย่าไปนั่งร้องไห้หน้าตาเซ็ดหัวเข่า, หรือจะกินยาตาย หรือจะไปโดดน้ำตาย อย่างนั้นมันไม่มีความหมายอะไร. พอลความทุกข์เกิดขึ้น ก็จึงนึกถึง เรื่องที่ได้เรียนมา ว่า ความทุกข์คืออะไร เกิดมาจากอะไร.

ความทุกข์ คือความยึดมั่นในเบญจขันธ์ เกิดมาจากความโง่, พอลจะมองเห็นได้ไหม? เดี่ยวนี้ไม่มีทุกข์ แต่ฉัน กำลังบอกว่า ความทุกข์นั้น คือความยึดมั่นขันธ์ทั้ง ๕, เหตุของมันก็คืออวิชชา คือความโง่ ทำให้ยึดมั่นขันธ์ ๕, เหมือนกับก้อนหินมันวางอยู่ตรงนี้ ความโง่ทำให้หยิบเอาขึ้นมาแบกไว้ ทู่นไว้มันก็หนัก, นี่เพราะมันทูนก้อนหิน แล้วมันก็หนัก ก็รู้สึกได้ว่ามันหนักและเป็นทุกข์, ทุกข์ก็คือหนัก. แล้วทำไมจึงไปเอามาแบกละ? เพราะมันโง่.

นี้ก็เหมือนกัน ขันธ์ทั้ง ๕ มันมีอยู่ตามธรรมชาติ ตามธรรมชาติของธรรมชาติ อย่างก้อนหินมันวางอยู่อย่างนี้ ถ้าไม่หยิบมาแบกมันก็ไม่หนัก, ขันธ์ทั้ง ๕ มันเกิดดับ เกิดดับกันอยู่ตามธรรมชาติ ของสิ่งที่มีชีวิต ที่นี้ไปเอามาแบกเข้า มันก็หนัก.

ใครละเป็นคนแบก? คือจิตที่มีความโง่ ไม่ต้องมีตัวตนดอก เราจะเรียกว่าตัวตน ก็ขอให้ดูให้ดีๆ มันเป็นเรื่องลมๆ แล้งๆ ไม่ได้มีตัวตนจริง มันมีแต่จิตทำให้เกิดความรู้สึกว่าตัวตน, แล้วมันโง่ มันก็ไปหยิบเอาของหนักนั้นขึ้นมาแบกไว้ มันก็ต้องได้เป็นทุกข์แหละ. ฉะนั้นเดี๋ยวนี้เราไม่มีความทุกข์ มาเรียนเรื่องความทุกข์คือแบกยึดถือซึ่งขันธ์ ๕ เราก็พูดถึงขันธ์ ๕, ถ้าเรารู้จักขันธ์ ๕ ก็เหมือนกับเรารู้จัก ก-ข-ค-ฌ-ง ถึง-ช, อะ-อา-อิ-อี ถึง-โ.

มาพูดกันถึงขันธ ๕ อีกที ถ้าคนที่เคยฟังมาหลายครั้งแล้ว ก็ขอให้ถือเสียเหมือนว่า ลบกระตานชนวนแล้วเขียนใหม่ก็แล้วกัน. เชื่อว่าคนแก่ ๆ ที่นั่งอยู่นี้ เคยลบกระตานชนวนแล้วเขียน ก. ข. ใหม่ ลบกระตานชนวนแล้วเขียน ก. ข. ใหม่ นี้คงหลายสิบครั้งนะทำไมไม่เบื่อเล่า ทำไมไม่ต่อว่าบ้าง. นี้ก็เหมือนกัน :-

เราจะเรียนหนังสือของพระพุทธเจ้า ตั้งต้นด้วยเรื่องขันธทั้ง ๕ อย่าง ก. ข. กอ—กา ลบเขียนใหม่ ลบเขียนใหม่ ลบเขียนใหม่กันทุกวัน, ที่แล้วมามันชี้แจงเขียนนั่นเอง มันเป็นคนโง่คนซี้เกียจ มันไม่ลบแล้วเขียน ลบแล้วเขียน หลายๆ สิบวัน, มันก็เลยไม่เข้าใจ ไม่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจให้แจ่มแจ้ง. ฉะนั้นขอรับรองว่ามาลบใหม่เขียนใหม่ ลบใหม่เขียนใหม่กันอยู่เสมอๆ ให้เข้าใจเรื่องขันธ ๕ แล้วก็เข้าใจเรื่องแบกขันธ ๕ คือ ยึดถือแล้วก็หนัก แล้วก็เบ็ดทุกข. เรื่องของเรามีเท่านั้น.

รู้จักขันธ ๕ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เหมือนก้อนหินเหล่านี้มีอยู่ตามธรรมชาติ, แล้วคนโง่คนหนึ่งมาดึงก็แบกเข้าไว้หุนเข้าไว้ มันก็หนัก. นี้ไปยึดถือเอาขันธ ๕ ขึ้นมายึดแบก เหมือนกับแบกเหมือนกับหุน มันก็หนัก.

ที่นี้ที่เรียกว่าขันธทั้ง ๕ อยู่ที่ไหน? อยู่ตามธรรมชาติ, เกิดดับอยู่ตามธรรมชาติ ในสิ่งที่เรียกกันว่าคน ที่ยังเป็น ๆ ยังมีชีวิตอยู่. เดียวนี้เราทุกคนยังมีชีวิตอยู่ยังเป็น ๆ อยู่, ฉะนั้นใน ทุกคนมีขันธ ๕ นี้ต้องรู้จักขันธ ๕ ซึ่งมีอยู่ตามธรรมชาติ. ที่เรามีชีวิตอยู่ เกิดตายอยู่ นี้ก็เป็นไปตามธรรมชาติ, ระหว่างที่ยังไม่ตายนี้ แต่ละวัน ๆ นี้ก็มีสิ่งที่เรียกว่าขันธ ๕ เกิดอยู่ ดับอยู่ หรือเป็นไปอยู่ ก็เกิดอยู่ ดับอยู่; เพราะทำผิดกับสิ่งนี้ มันจึงเกิดความทุกข์. เราก็ดูว่าขันธ ๕ เป็นอย่างไร, จะไม่พูดอย่างวิธีพูดก่อน ๆ หรือที่พูดกันตามธรรมเนียม ตามระเบียบตามแบบแผน, มันซ้ำซากหนักแล้ว.

เถียวนี้ก็จะพูดว่า ให้นักเรียนทุกคนเหล่านี้ กำหนดเข้าไปที่ร่างกายของตน ก็มีส่วนที่เป็นร่างกาย เนื้อหนัง กระดูก เหล่านี้ ส่วนที่เป็นร่างกายอันเป็นส่วนหนึ่ง เรียกว่ารูปขันธ์, นี้ไม่ยาก เข้าใจได้ง่าย เพราะมันเป็นเนื้อ เป็นตัว เป็นก้อน เป็นค้อน, เราก็จับคลำเห็นกันอยู่ได้ง่าย ๆ ในส่วนที่เรียกว่ารูปขันธ์.

ที่มันมีส่วนที่เป็นอรูป คือ ไม่ใช่รูป หรือว่าเป็นนาม ก็เป็นเรื่องจิตใจ นี้มีอยู่พวกหนึ่ง มีอยู่ตั้ง ๔ ขันธ์ : เมื่อเธอรู้สึกสบาย, เมื่อนั่งทรงนี้สบายเพราะว่านั่งบนทรายนุ่ม ๆ สบาย ความรู้สึกที่สบายนี้ ก็เป็นความรู้สึกอันหนึ่ง, หรือว่าลมพัดมาเย็น ก็สบาย ก็รู้สึกสบาย นี้ก็เป็นความรู้สึกอีกอันหนึ่งแหละ เป็นความรู้สึกที่สบาย. หรือมันตรงกันข้าม มันไม่สบาย นั่งบนก้อนหินแข็ง ๆ มันไม่สบาย หรือแดดมันส่องลงบนฉันทันคนเดียว มันร้อนมันไม่สบาย, นี้ก็เรียกว่าไม่สบาย ก็คือความรู้สึก.

นี้เรียกว่า รู้สึกกันทางผิวหนัง ซึ่งมีมากที่สุดแหละ, เราไปนั่ง เดิน ยืน นอน อยู่ที่ตรงไหน มันก็รู้สึก ซึ่งเรียกว่า เวทนา, ถ้ารู้สึกสบาย พอใจก็เรียกว่า สุข-เวทนา, ไม่สบายไม่พอใจก็เรียกว่า ทุกขเวทนา. นี้ใครนั่งอยู่อย่างสบายรู้สึกสบาย ก็รู้จักความรู้สึกสบายนั้นเสียชื่อว่า มันเป็นเวทนา ท่านเรียกกันว่าเวทนา, ไม่สบายก็เรียกว่า เวทนาสบายก็เรียกว่าเวทนา หรืออยู่กลาง ๆ ยังไม่แน่นัก ก็เรียกว่า เวทนา. ฉะนั้น เวทนาจึงแปลว่าความรู้สึก ซึ่งเราจะต้องรู้สึกอยู่ตลอดเวลา. ที่นี้หรือที่บ้าน ที่โรงเรียน ที่ไหนก็ตามใจ ความรู้สึกประเภทที่เป็นเวทนา มันก็ต้องมีอยู่.

ที่นี้เรา นั่งอยู่ตรงนี้รู้สึกสบาย ก็เรียกว่าเรานั่งสบาย บนเสื่อบนสาคนทราย, เราก็จำได้ รู้สึกสำคัญมันหมายความว่า นั่งบนเสื่อบนทราย เรานั่งบนทราย เราสำคัญว่าเรา แล้วก็เรานั่งอยู่บนเสื่อ, แล้วก็วางอยู่บนทราย ความรู้สึกที่เรารู้สึกว่า เราว่าเสื่อว่า ทรายนี้ ก็เรียกว่า ความสำคัญ ว่ามันเป็นอะไรตามที่เรารู้จำได้.

มันคนละอันกับความรู้สึกว่าสบายนะ, สบายนั้นเป็นความรู้สึกเรียกว่า เวทนา ที่นี้เราจำได้หมายความว่าเราว่าเสื่อว่าทราย, นี่เราจำได้ตามที่บัญญัติเรียกกันว่าอย่างไร, ความจำได้ ความสำคัญมันหมายถึงไปตามความจำนั้นๆ ว่าอะไร อย่างนี้เขาเรียกว่า **สัญญา**, มันก็มาจากเวทนาการก็ได้ ก็มีเวทนาแล้วจึงมีสัญญา หรือจะสัญญาก่อนแล้วจึงมีเวทนาการก็ได้ เรื่องลำดับนั้นมันไม่ค่อยแน่ มันแล้วแต่เรื่อง. แต่โดยมากมัน ไปตามลำดับก็คือว่า มีเวทนา แล้วก็มีสัญญา.

เมื่อรู้สึกสบาย ก็มีสัญญาว่าสบายอีกทีหนึ่ง รู้สึกว่า สบายนั้นเป็นเวทนา, แล้วสำคัญมันลงไปว่า นี่เป็นความสบาย ก็เป็นความสบายของเรา, นี่สำคัญในเวทนานั้น จำเวทนานั้นได้ อย่างนี้เรียกว่าสัญญา. มันเนื่องกันแหละ มันคนละอย่างแต่ มันแยกกันไม่ได้ มันเนื่องๆ กันไป.

พอเรามีสัญญาว่าเรานั่งสบาย เราก็คิดต่อไปว่าจะทำอย่างไร มีความคิดดำเนินไป ก็เรียกว่าความคิด, ความคิดนั้นไม่ใช่เวทนา, ไม่ใช่สัญญา เขาเรียกว่าความคิด ที่เป็นความคิดนี้เรียกว่า **สังขาร**. เมื่อเราคิดอะไร ขอให้รู้เถอะว่านั่นเรากำลังมีสิ่ง ที่เรียกว่าสังขาร.

เมื่อเรารู้สึกในทางชอบหรือไม่ชอบ ยินดียินร้าย สบายไม่สบาย รู้สึกนั้น เขาเรียกว่าเวทนา, ที่นี้ก็มีความสำคัญว่า มันเป็นอะไร มันคืออะไร มันเป็นอย่างไร นี่ก็เรียกว่าสัญญา.

ส่วนที่เรียกว่า **วิญญาณ** นั้น มันเป็นส่วนเบื้องต้นมาก คือ ทำให้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรารู้สึกรู้แจ้งต่อสิ่งที่มากระทบได้ เช่น ตากระทบรูป ก็เกิดวิญญาณ

ทางตา คือ เห็นรูปร่างนั้นเอง, เสียงมากระทบหู ก็เกิดการได้ยินทางหู คือ วิญญาณ ทางหู, กลิ่นมากระทบจมูก ก็เรียกว่ารู้สึกรู้แจ้งทางจมูก นี้ก็เรียกว่า วิญญาณทางจมูก.

อย่าเพิ่งไปนึกถึงหอมหรือเหม็น, ชอบใจหรือไม่ชอบใจ นั้นมันเป็นส่วนเลยไปโน้น ซึ่งมันเป็นเวทนา. เคี้ยวนี้สักว่า ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส ผิวนั่งได้สัมผัสกับอะไรเข้า, เพียงแต่รู้แจ้งที่ตรงนั้นเอง ว่ามันเป็นอะไรอย่างนี้เรียกว่าวิญญาณ.

เราได้ครบห้าอย่างแล้วนะ รูปคือร่างกายนี้ ประกอบอยู่ด้วยเลือดเนื้อ กระทั่งเหมาะสมที่จะเกิดระบบประสาท ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย. เรามี ก้อนลูกตา มีหู มีจมูก มีลิ้น ล้วนแต่ประกอบขึ้นด้วยเนื้อหนังทั้งนั้น, ในเนื้อหนังนั้นประกอบอยู่ด้วยประสาท สำหรับจะรู้สึกที่นั่น คือ ที่ตา ที่หู ที่จมูก ที่ลิ้น ที่กาย, แม้ระบบประสาทนั้นก็นับรวมเข้าไว้ในเรื่องของรูป หรือร่างกาย เป็นรูปขันธ์, นี้ไปทดสอบให้เข้าใจให้ชัดเจน ว่าร่างกายเป็นอย่างนี้.

ที่เวทนา เมื่อเรารู้สึกสบายหรือไม่สบาย, สัญญานี้เราสำคัญมัน หมายถึงอะไรลงไปว่าเป็นอะไรตามความจำของเรา, สังขาร นั้นเราก็ค้นต่อไปเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ว่าจะทำอย่างไรดี, ที่ วิญญาณ นี้คือความรู้สึกได้ที่ตา ที่หู ที่จมูก ที่ลิ้น ที่กาย และที่ใจ เมื่อมีอะไรมาเกี่ยวข้องด้วยมากกระทบด้วย. นี้ ก-ข ของเรามีเพียง ๕ ตัว.

เมื่อเรียนหนังสือ ก. ข. ของเรามีทั้ง ๓๐-๔๐ ตัว มันมากกว่านี้มาก, เคี้ยวนี้เราเรียน ธรรมะของพระพุทธเจ้า มี ก.ข. เพียง ๕ ตัว คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ. นักเรียนก็เคยสวดมนต์ ออกชื่อสิ่งทั้ง ๕ นี้มาแล้วอย่างซ้ำซาก : รูปูปาทานักขันโท เวทะนูปาทานักขันโท สัญญูปาทานักขันโท สังขารูปาทานัก-

ขันธ วิญญาณอุปาทานกัขันธ; ฉะนั้นเมื่อกลับไปบ้านกลับไปโรงเรียน ก็ทบทวนใหม่เถอะ ว่ามันคืออะไร รูปคืออะไร เวทนามคืออะไร เป็นต้น ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ๆ. แล้วเมื่อไรมันมีสิ่งนั้น ขอให้มึสติระลึกได้ทันควัน ว่าเรามีสิ่งนั้น.

เมื่อใดร่างกายของเราทำหน้าที่ เมื่อนั้นให้รู้ว่าเรามีรูปขันธ. เมื่อใดจิตของเรารู้แจ้งที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ว่าอะไรเป็นรูป, อะไรเป็นเสียง, อะไรเป็นกลิ่น, อะไรนี้ ก็เรียกว่า เรามีวิญญาณขันธ. ที่นี้เราเกิดความรู้สึกรู้สึกที่ว่าสบายหรือไม่สบาย ถูกใจ หรือไม่ถูกใจ นี้ก็เรียกว่า เวทนาขันธ.

ที่นี้ สำคัญมันหมายความว่า อย่างนี้เราเรียกว่าความสุข, เราสำคัญว่าเราแล้วก็สำคัญว่ามีความสุข แล้วก็จากสิ่งนั้น จากรูปภาพนั้น จากเสียงของสิ่งนั้น จากกลิ่นของสิ่งนั้น จากรสของสิ่งนั้น. ล้วนแต่เป็นความสำคัญมันหมายความว่า เป็นรูปอะไร เสียงอะไร กลิ่นอะไร รสอะไร ตามความจำที่เราได้เคยมีมาหรือศึกษามา ความสำคัญมันหมายอย่างนี้ ก็เรียกว่าสัญญาขันธ; ต่อจากสัญญานั้น, มีสัญญาอย่างไร แล้วเราก็กินนึกไปตามสัญญานั้นอีกทีหนึ่ง ก็เรียกว่าสังขารขันธ; เราเลยได้ครบห้า, เรียกว่าขันธ ๕.

รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ คิดปาก เหมือนกับเรียน ก-ข-กอ-กา A-B-C-D อะไรนั้นแหละ มันติดปากอย่างนั้นแหละ, ให้รู้แต่ละอย่างทั้ง ๕ อย่าง เวลาไหนกำลังมีอะไร ก็ให้รู้สิ รู้ได้ด้วยสติ ระลึกได้ ว่าในร่างกายนี้มันกำลังเกิดมีเวทนา ในร่างกายนี้กำลังเกิดมีสัญญา กำลังเกิดมีสังขาร หรือกำลังทำหน้าที่ ทางวิญญาณ หรือว่ามีรูปขันธ คือร่างกายนี้กำลังทำหน้าที่.

นี้จะบอกให้อย่างหนึ่งว่า ในภาษาธรรมะนี้เขาใช้คำแปลกกัน มีความหมายแปลกกัน : เขาจะถือว่ามึสิ่งใด ก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นทำหน้าที่. นี่ก็เรียนบางคน

อาจจะยังไม่เข้าใจ ถ้าเข้าใจแล้วก็แล้วไป ถ้ายังไม่เข้าใจก็รีบเข้าใจเสียด้วย ว่าในทางธรรม ทางศาสนาอันลึกซึ้งนี้ เขาจะถือว่า เรามีสิ่งใดต่อเมื่อสิ่งนั้นมันทำหน้าที่, เช่นจะพูดว่าเรามีตา ก็ต่อเมื่อตามันทำหน้าที่เห็นรูป, ในระหว่างที่ตามันไม่ทำหน้าที่เห็นรูป หรือหูรูป เขาไม่พูดว่ามีตาคอก; แต่ถ้าชาวบ้านทั่วไปเขาพูดว่า เรามีตาอยู่ตลอดเวลา.

หูก็เหมือนกัน เมื่อหูทำหน้าที่ จึงเรียกว่าเรามีหู พอหูหยุดทำหน้าที่ เราก็ไม่มีหูอีกแล้ว, จมูกก็เหมือนกัน เมื่อมันทำหน้าที่รับกลิ่น เมื่อนั้นเรามีจมูก พอมันไม่ดมกลิ่นไม่รู้จักกลิ่น เราไม่มีจมูกอีกแล้ว, ลิ้นก็เหมือนกันแหละ เมื่อรูรสเรียกว่าเราจึงมีลิ้น พอไม่มีการรูรส ก็เรียกว่าไม่มีลิ้น, ผิวหนังหรือกายก็เหมือนกัน เมื่อมันไม่สัมผัสอะไร ก็เรียกว่ามันไม่มี ไม่มีผิวกาย ไม่มีกาย, พอสัมผัสเข้าแล้วก็มียาก, จิตก็เหมือนกัน เมื่อมันคิดนึกก็มีจิต เมื่อมันไม่คิดไม่นึกก็ไม่มีจิต.

ฉะนั้น เขาจึงพูดคำประหลาดๆ ที่พวกเธอเข้าใจไม่ได้ ว่าตาเกิดตาดับอยู่ตลอดเวลา หูเกิดหูดับอยู่ตลอดเวลา จมูกเกิดจมูกดับ อยู่ตลอดเวลา ลิ้นก็เกิดลิ้นดับอยู่ตลอดเวลา กายก็เกิดดับอยู่ตลอดเวลา จิตใจก็เกิดดับอยู่ตลอดเวลา พอตาเห็นรูปเรียกว่าตาเกิด พอตาหยุดหน้าที่เห็นรูป ก็เรียกว่าตาดับ. ^๕นี้ภาษาอย่างนี้เป็นอย่างนี้ ^๕บ้าหรือดีก็ลองไปใคร่ครวญดูซิ. ^๕ถ้าดีก็ต้องดับทุกข์ได้ ถ้าบ้าก็ต้องทุกข์ไม่ได้, ภาษาพูดนั้นมันเป็นอย่างนี้.

ฉะนั้น ตาเกิดตาดับ, หูเกิดหูดับ, จมูกเกิดจมูกดับ, ลิ้นเกิดลิ้นดับ กายเกิดกายดับ ใจเกิดใจดับ สลับกันอยู่ตลอดเวลาทั้งวันทั้งคืน. ร่างกาย คือ รูป ร่างกายนี้ก็เหมือนกันแหละ เมื่อมันทำหน้าที่เรียกว่า เรามีกาย หรือกายเกิด พอกายไม่ทำหน้าที่เรียกว่ากายดับ หรือเราไม่มีกาย จิตไม่รู้สึกรู้ว่ามีกาย.

ฉะนั้นเป็นอันรู้ได้โดยความรู้สึกระยะ ไม่ใช่โดยกำหนดนะ, ไม่ใช่ให้รู้โดยกำหนด ให้รู้ว่าเตี้ยเรามีตาที่เห็นรูป, เตี้ยก็ไม่มีตาที่เห็นรูป เรียกว่าตาตบ ไม่มีตา. หูก็เหมือนกัน ให้รู้โดยประจักษ์อย่างนี้ ไม่ต้องกำหนดนะ อย่าใช้การกำหนดกับเรื่องนี้.

ฉะนั้นเธอต้องสนใจ ต้องมีสติ ต้องคอยกำหนดจดจำให้ดี จนเห็นว่า เตี้ยมีตาเตี้ยไม่มีตา เตี้ยมีหูเตี้ยไม่มีหู, อย่างนี้เรื่อยไป จนกระทั่งว่า เตี้ยเรามีรูป เตี้ยก็รูปตบ, เตี้ยก็มีเวทนา แล้วก็เวทนาตบ, เตี้ยก็มีสัญญา แล้วก็สัญญาตบ, เตี้ยก็มีสังขาร แล้วสังขารตบ, เตี้ยมีวิญญาณแล้ววิญญาณตบ.

ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นมันก็สำคัญเหมือนกันแหละ แต่มันสำคัญตรงที่มันให้เกิดรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ. ฉะนั้น ความสำคัญมันจึงมาอยู่ที่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ.

ยกตัวอย่างอีกสักเรื่องหนึ่งก็ได้ เราเดินไปเหยียบไฟ ก้นบุหรีอะไรก็ได้ เหยียบไฟ ร้อนสะกุงโฮยง มันเกิดอะไรบ้าง, ทดสอบนักเรียนที่มัดแต่กุยกันอยู่นั้นแหละ กูบบ้าง ว่าเมื่อเหยียบไฟบุหรี แล้วสะกุงโฮยง นี่มันเกิดอะไรบ้าง ลองคิดดู, ก็ตอบให้ถูกซิ เมื่อเท้ามันเหยียบลงไปบนบุหรี บุหรีที่มีไฟ ร่างกายนี้ เท่านั้นไปเหยียบเอาไฟเข้า.

เท้ามันก็คือร่างกาย หรือคือผิวกาย แล้วมันมีความรู้สึกได้ที่ผิวกาย เพราะมันมีประสาทอยู่ที่ผิวกาย นี่พอไปเหยียบลงบนไฟบุหรีแล้วมันก็ร้อน มันก็เกิดวิญญาณทางกาย รู้แจ้งการเหยียบไฟว่าร้อน รู้ว่าร้อนนี้มันเป็นวิญญาณ.

ที่นี้พอรู้ว่าเจ็บนี้ หลังจากร้อนมันรู้สึกเจ็บ นี่มันเป็นเวทนา; โดยไม่ต้องกัมมุกุยกัฏฐ์รู้ได้ว่าไฟ นี่มัน เป็นสัญญา มันจำได้ว่าไฟ, หรือมันอาจจะรู้ได้เลยว่า

กันบุหรี น้มนั้น เป็นสัญญา มีสัญญาว่าไฟหรือกันบุหรี รู้สึกได้ด้วยความจำหรือความรู้สึกประเภทที่จำได้มันหมายความว่าเราเทียบกันบุหรี น้มนั้น มีสัญญา เวทนามันเจ็บแล้ว, แล้วก็มีสัญญาว่าเทียบบุหรี แล้วก็เกิดความคิดต่อไป เป็นสังขาร นึกตำคนที่มันทั้งกันบุหรีเอาไว้ที่ตรงนี้ก็ได้อันนี้ความคิดอันนี้มันก็เกิด แล้วแต่มันจะเกิดอะไร, ความคิดอันนี้มันเป็นสังขาร.

จะนั้นไปทดสอบดูใหม่ โจทย์ปัญหาอันนี้ว่า คนเทียบบุหรีลงไป กระโดดโหยงขึ้นมา มันเกิดอะไรก็อย่าง. เกิดขั้นทั้ง ๕ อย่างครบใช้ใหม่ ถ้าเข้าใจก็จะอธิบายได้ตอบได้ ว่าช่วงคนมันเทียบบุหรีกระโดดโหยงขึ้นมาโกรธอยู่นี้ มันครบทั้ง ๕ ขั้นแล้ว.

ถ้าในขั้นก็จะถามให้ยกมือขึ้นตอบทีละคน ว่าอะไรเป็นรูปขั้น, อะไรเป็นเวทนาขั้น, อะไรเป็นสัญญาขั้น, อะไรเป็นสังขารขั้น, อะไรเป็นวิญญาณขั้น. ร่างกายมีระบบประสาท เรียกว่ารูปขั้น, พบเข้ากับไฟบุหรี เกิดวิญญาณขั้น รู้ว่าร้อนหรือไฟ, ที่นี้ก็เกิดความรู้สึก เป็นทุกข์ นี้เวทนาขั้น, สัญญาเกิดขึ้นได้ โอนไฟบุหรี น้อย่างนั้นอย่างนั้น โน่นอย่างโน่น เรียกว่าสัญญาขั้น, แล้วสังขารขั้น ก็นึกแข่งตัวเอง นึกแข่งคนอื่นอยู่ในใจ มีความคิดนึกอันวิปลาสอย่างนั้นก็เรียกว่า สังขารขั้น.

เข้าใจตัวอย่างเช่นนี้เอาไว้ให้ดีๆ จะได้ไม่ลืม จะได้เอาไปคิดจับกันกับเรื่องอื่นอีก; เช่นว่านั่งอยู่ตรงนี้ เย็น ลมพัดมากระทบ มนก็เหมือนกันแหละ มันจะเกิดครบ : นึกายกระทบกับลม มันเกิดรูปขั้น, เกิดวิญญาณที่ผิวกาย รู้ว่าลมพัดมาถูกแล้ว, เย็นสบาย เป็นเวทนาขั้น, สัญญาในสิ่งต่างๆ ในตัวเรา ในความเย็นหรืออะไรก็ตาม สำคัญได้ว่าอย่างนั้นเรียกว่าอย่างนั้น, อย่างนั้นเรียกว่าอย่างนั้น, สำคัญ

ว่าอย่างนั้น นี่มันเป็นสัญญาขันธ, ที่นี้เกิดความคิดนึกในความสบาย จะคิดนึกทะเลาะไป ในทางไหนก็ได้ เพราะสัญญาขันธอันนี้.

นั่งอยู่ตรงนี้ ขั้วลมพัดมากระทบกายที่หนึ่ง ก็เกิดครบทั้ง ๕ ขันธได้ เหมือนกัน. หรือได้ยินเสียงไฟเพราะ เสียงเรไร เสียงนก เสียงอะไรนี้ ก็ทางหูซึ่งเป็น รูปขันธเกิด, แล้ววิญญาณขันธทางหูก็เกิด ก็อรับเสียงรู้สึกต่อเสียง รู้แจ้งต่อเสียง, สบายแก่หู เรียกว่าเวทนาขันธ, สัญญาสำคัญมันหมายถึงได้ว่าเสียงเรไร หรือเสียงนก หรือเป็นเสียงที่เขาเรียกกันว่าไฟเพราะ ไม่ใช่เป็นเสียงเลย น้อย่างนี้ล้วนแต่เป็นสัญญา ๕ ขันธ, ก็เกิดความคิดต่างๆ นานาเกี่ยวกับเสียงที่ได้ยิน นี้เรียกว่าสังขารขันธ.

ไปคิดดูเอง อย่าให้เสียเวลาแจงกันไปทั้งหมดเลย คือ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ. ทางลิ้นก็ไปคิดศึกษา เมื่อมันกำลังกินอะไรเข้าไปในปากนั้น กำลังอร่อยหรือไม่อร่อยอยู่ในปากนั้น ไปค้นให้พบหมดขันธทั้ง ๕ เย็นนี้กินข้าวแล้ว อร่อยหรือไม่ อร่อยในการกินนั้น ค้นเถอะจะพบครบว่ามีขันธทั้ง ๕. เรื่องทางผิวกาย อธิบายแล้ว.

เรื่องจิตมันก็เหมือนกันแหละ กระทบทางจิตได้รับจดหมายได้รับโทรเลข แจงข่าวอย่างนั้นอย่างนี้, มันก็มีเวทนา สบายใจหรือไม่สบายใจ, สัญญาว่าเป็นเรื่อง ของอะไร, สังขาร มันก็คิดนึกเกี่ยวกับเรื่องนั้น. นี้เหมือนกับแจกลูก กะ—กา—กิ—กี ขะ—ชา—ชิ—ชี กะ—คา—คิ—คี เรื่อยไปจนครบถ้วนในเรื่องของขันธทั้ง ๕.

ถ้าเธอเห็นความจำเป็น ในการที่เราจะต้องเรียก ก ข ค ง ฉ แล้วเราจะต้อง แจกลูกมันเป็น กะ กา กิ กี ขะ ชา ชิ ชี กะ คา คิ คี แล้วเรายังจะต้องผันไปตามเสียง กา ก่า ก้า ก๊า ก๋า อะไรก็ตามนี้ มันมีความจำเป็นอย่างไร สำคัญอย่างไร; ในการ

เรียนธรรมะของพระพุทธเจ้า ก็เป็นอย่างนี้แหละ, เรียนให้รู้เรื่องขั้นทั้ง ๕ แล้ว แจกลูกออกไปได้มากมาย.

เวทนา^๕ ก็มีทั้งสุข ทั้งทุกข์ ทั้งอุเบกขา, สัญญาก็เหมือนกัน สัญญาในรูป สัญญาในเสียง สัญญาในกลิ่น สัญญาในรส สัญญาในโผฏฐัพพะ สัญญาในธัมมารมณ์, สังขารก็เกิดเป็นกุศล กิจเป็นอกุศล กิจเป็นอภัยกถก ก็ระหว่างกุศลอกุศล, วิญญาณก็รู้แจ้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ.

เอากระดาษมาสักแผ่นหนึ่ง เขียนเข้าห้าคำ แล้วก็แจกลูก แล้วก็แจกเรื่อยไป ๆ จนเต็มกระดาษ นักเรียนนี่คงจะทำได้, ขนาดที่เราเรียนมาเท่านั้นแล้วคงจะทำได้ เรื่องรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มันคืออะไรแจกลูกออกไป, ถ้าเกิดสับสนขึ้นมา ก็นึกถึงตัวอย่างที่ได้พูดให้ฟังแล้ว, เช่น เขยียบบุหรี เกิดขั้นครบทั้ง ๕ นี้ เขยียบไฟบุหรีเกิดขั้นครบทั้ง ๕ ขั้นนั้น เอาอันนั้นไปวัดไปทดสอบไปจับดู ก็จรรู้เรื่องขั้นทั้ง ๕.

ที่^๕ที่พระพุทธเจ้าท่านเรียกว่า อุปาทานขั้นทั้ง ๕ เป็นทุกข์ ก็เพราะว่าตามธรรมชาติของคนปุถุชนเหมือนเราท่านทั้งหลายนี้ มันเกิดขั้นที่ยึดถือแล้วทั้งนั้นแหละ, มันไม่ได้เกิดขั้นล้วน ๆ ออก ถ้ามันเป็นทุกข์แล้วก็แสดงว่ามันยึดถือแล้วทั้งนั้น; เช่นเรามีเวทนาที่เป็นทุกข์นี้ เราก็ทุกข์เสียแล้ว. เมื่อทุกข์เสียแล้วก็ยึดถือเสร็จแล้ว, เช่นเราเขยียบไฟบุหรีอย่างนี้ เราก็เป็นทุกข์เสียแล้ว ก็แปลว่ายึดถือในทุกขเวทนาที่จับปวดที่เท่านั้นเสียแล้ว ไม่ได้แยกเวทนาเฉย ๆ ไว้. หรือ สัญญาก็เหมือนกัน มันเกิดเมื่อยึดถือในสิ่งนั้นเสียแล้ว ยึดถือว่าเรา, เราเจ็บเสียแล้ว, เราปวดเสียแล้ว, เรามีความสุขแล้ว, เรามีความทุกข์แล้ว. สังขาร — ความคิด เราโกรธขึ้นมาหรือเราชอบใจก็ตาม

เราก็คิดไปแล้วมันเป็นยึดถือเสร็จแล้ว ด้วยความยึดถือในสัญญา หรือในเวทนา ยึดถือในตัวตน, ยึดถือในความคิดที่จะเอา จะทำ จะได้ จะฆ่าจะแกงเขา มันเป็นเรื่องยึดถือเสร็จหมดแล้ว.

ที่นี้ ร่างกายของเราที่ทำเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนั้นขึ้นมา เราก็ยึดถือเป็นร่างกายของเราเสียแล้ว เช่น ไฟบุหรีมันเผาเท้าของเราอันแล้ว เราก็ยึดถือในเท้า เป็นเท้าของเราแล้ว เป็นเนื้อหนังของเราแล้ว, เราย้อนแล้ว เราจึงโกรธแล้ว ก็แปลว่า ขั้วเทียบบุหรีร้อน โกรธอยู่ในใจนี้ ก็เป็นอุปาทานขันธครบทั้ง ๕ ข้อแล้ว, ไม่ใช่เป็นขันธล้วน ๆ แล้ว.

รูปขันธ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ ถ้าเรียกอย่างนี้เป็นขันธล้วน ๆ ยังไม่เกี่ยวกับการยึดถือ, มันไม่เป็นทุกข์ที่ใครคอก เพราะวาจิตเป็นทุกข์เพราะว่าไปยึดถือเอาเป็นของเรา. พอไปยึดถือเอาเป็นของเราแล้วมันก็เปลี่ยนชื่อ : รูปขันธเปลี่ยนชื่อเป็นรูปอุปาทานขันธ เวทนาขันธเปลี่ยนชื่อเป็นเวทनुอุปาทานขันธ สัญญาขันธเปลี่ยนชื่อเป็นสัญญาอุปาทานขันธ สังขารขันธเปลี่ยนชื่อเป็นสังขารอุปาทานขันธ วิญญาณขันธเปลี่ยนชื่อเป็นวิญญาณอุปาทานขันธ.

ที่เธอสวดบททำวัตรเช้า สงฺขิตฺเตน ปณฺจอุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา เสยฺยติภฺนํ รูปอุปาทานกฺขนฺโธ หนึ่นพระพุทฺธเจ้าท่านตรัสระบุชื่อ สิ่งเหล่านั้น เมื่อมันถูกยึดถือแล้ว. ท่านจึงตรัสว่า โดยสรุปย่อแล้ว บั้จจุอุปาทานกฺขันธทั้ง ๕ เป็นตัวทุกข์ คือห้าตัวที่แจกทีหลัง. ที่มันเป็นอยู่จริงตามธรรมชาติมันเป็นเรื่องยึดถือแล้วทั้งนั้น, แล้วก็มันเป็นทุกข์แล้วทั้งนั้น. ที่นี้ท่านจะสอนให้ลึกกว่านั้น ท่านบอกว่า เมื่อมันยังไม่ถูกยึดถือมันมันไม่มีความทุกข์, มันทุกข์ต่อเมื่อมีความยึดถือ คือยึดถือแล้ว.

นี้เราทำไม่ได้ ตามปกติเราก็ยึดถือเสร็จ, ถ้าเราไม่ยึดถือ เราแยกกันได้ เราก็ไม่เป็นทุกข์ คือ รูปขันธ์ไม่ถูกยึดถือว่าเท่าของเราเข้าไปเหยียบไฟเข้าแล้ว, เวทนาขันธ์เกิดขึ้น ก็ไม่ยึดถือ ว่าเวทนาของเรา มันเป็นเพียงความรู้สึก ที่มันเกิดที่ระบบประสาทตามธรรมชาติเท่านั้น, แล้วสิ่งนั้นๆ เราก็ไม่ยึดถือ ไม่ยึดถือเป็นกันบูด, ไม่ยึดถือเป็นไฟ ไม่ยึดถือเป็นความไหม้พอง, ไม่ยึดถือเป็นอะไร มันก็เป็นเรื่องตามธรรมชาติของมัน ไม่ถูกยึดถือ. ที่นี้ความกตัญญู เมื่อมันไม่มีความสำคัญมันหมายอะไร มันก็กตัญญูไม่ได้.

เดี๋ยวมันยึดถือว่ากูเสียแล้ว ถูกไฟลนไหม้แล้ว ก็โกรธเหตุที่มันทำให้เป็นอย่างนั้น, ก็มักจะโกรธคนที่ทิ้งไว้ ไม่โกรธความโง่ของตัว ความสะเพร่าของตัว ที่ไปเหยียบ; ฉะนั้น เข้าใจตรงนี้ให้ดีๆ นะ ถ้าไม่ยึดถือไม่เป็นทุกข์, อย่าไปยึดถือเอามาว่ามันเป็นเรา มันเกิดแก่เรา มันกระทำแก่เรา, เราเป็นผู้รับผลอันนั้น. อย่าไปยึดถืออย่างนั้น ก็ไม่เป็นทุกข์.

ที่นี้มันยากที่ว่า พอรู้สึกมันยึดถือเสร็จแล้ว เราโกรธแล้ว เรารักแล้ว เราเกลียดแล้ว เรากลับแล้ว, อย่างนี้เป็นเรื่องยึดถือเสร็จแล้วทั้งนั้น. มันก็จริงเหมือนอย่างทีพระพุทธเจ้าท่านว่า ความทุกข์มันเกิดมาจากบัญญัติปาทานขันธ์ คือสิ่งทั้ง ๕ ทีเรายึดถือแล้วโดยความเป็นตัวเรา, หรือเป็นของเรา.

ที่นี้ทำไมเรายึดถือ อะไรเป็นเหตุให้ยึดถือ มันก็อวิชชา ความโง่ของเรา นั้นมันส่วนหนึ่ง เราไม่รู้ว่ามีสิ่งเหล่านี้เป็นธรรมชาติ เป็นตามธรรมชาติ ไม่ใช่ตัวตน, ก็เรียกว่าความโง่หรืออวิชชาทำให้ยึดถือ. แต่ท่านกล่าวให้ชัดเข้ามาว่า บัญญัติปาทานขันธ์นั้นเป็น จันตะมูลกกา — มีจันตะเป็นมูลเหตุ, มันจะเป็นรูปของเรา เวทนาของเรา สัญญาของเรา สังขารของเรา วิญญาณของเราขึ้นมา นี้ ก็เพราะว่ามีจันตะ คือ ความพอใจในตัวเรา หรืออะไรๆ ที่มันเป็นของเรา.

ฉันทะ พอใจ ในแต่ละขันธ ๆ คือในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เรารักเราพอใจ ว่าเป็นเรา ว่าเป็นของเรา, นี้เรียกว่ามีฉันทะเป็นมูล มันก็ยึดถือเสร็จ เพราะมีฉันทะ ไปมีฉันทะในอะไรก็เท่ากับว่ามีฉันทะในนั้นเสร็จ. ความยึดถืออันนั้นแหละ คือฉันทะ. ในขันธทั้ง ๕ มีฉันทะ คือความพอใจรักในขันธ ๕ จึงเป็นอุปาทานในขันธ ๕ นี้เรียกว่ายึดถือขันธ ๕ ยึดถือขันธ ๕ เอาว่าเป็นตัวตน เช่น ยึดถือรูปว่าเป็นตัวตน.

เด็กโง่ๆ ก็ยึดถือร่างกายนี้เป็นตัวตน, เด็กฉลาดหน่อยก็ยึดถือจิตใจเป็นตัวตน. บางที่ยึดถือที่วิญญาณอันรู้แจ้งอารมณ์ว่าเป็นตัวตน, บางที่ยึดถือสังขารที่ความคิดนึกอะไรได้ว่าเป็นตัวตน, บางที่ยึดถือสัญญาความสำคัญมั่นหมายนั้นนี้ได้ว่าสัญญานั้นเป็นตัวตนก็มี. ยึดถือขันธโดยความเป็นตัวตนนี้ อย่างหนึ่ง. หรือเห็นตน เข้าใจว่าอะไรเป็นตน เอาจิตเป็นตน เอาอะไรเป็นตน แล้วสำคัญว่าตนนี้มีขันธ ๕ มีขันธทั้ง ๕ ; อย่างนี้เขาเรียกว่าพวกขันธ ๖ : มันมีรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นขันธทั้ง ๕ แล้วยังมีตัวมันอีกตัวหนึ่งที่มีเป็นเจ้าของขันธ ๕ ; นี้พวกขันธ ๖ ก็มีอยู่มาก.

สอนธรรมะกันโดยถูกต้องนั้นมีเพียงขันธ ๕ พวกสอนเลยเถิดมีขันธ ๖ เขาเอามาล้อๆ กันอยู่ ก็ว่ามันมีความรู้สึกว่ามันมีขันธ ๖ จันมีขันธ ๖ จันมีขันธ ๕. นักเรียนคนไหนกำลังรู้สึกอย่างนี้บ้าง ว่าจันมีขันธ ๕ นั้นแหละคือพวกขันธ ๖ แหละ.

นี้ไม่ต้องมีตน ไม่ต้องมีตัวตน มันมีรูปอย่างที่ว่ามาแล้ว แล้วเกิดเรื่องขึ้น ก็มีเวทนา แล้วก็มีสัญญา มีสังขาร มีวิญญาณ มันมีเท่านั้น มีเพียง ๕ ส่วนเท่านั้น ไม่มีส่วนไหนที่เป็นตัวตน.

แต่ถ้ามันโง่มันยึดถือ มันมีวิชา มันมีฉันทะแล้วมันว่า รู้สึกว่าจันมีขันธ ๕ อย่างนี้ก็เรียกว่ายึดถือขันธ ๕ เหมือนกัน. ที่นี้เขายึดถืออีกความหมายหนึ่ง ก็คือ

ว่าเห็นชั้นว่ามีอยู่ในตน หรือเห็นตนมีอยู่ในชั้น. เห็นชั้นทั้ง ๕ ว่ามีอยู่ในตน, นี้ก็ยึดถือแบบหนึ่ง. เห็นตนว่ามีอยู่ในชั้น ๕ ชั้นทั้ง ๕ นั้นมีอันหนึ่งอันใดเป็นตัวตนนั้นก็อีกแบบหนึ่ง ก็เรียกว่ายึดถือเหมือนกัน.

ยึดถือใน ๔ ความหมาย หรือ ๔ อากาโร คือ ยึดชั้นทั้ง ๕ โดยความเป็นตน หรือยึดว่าตนมีชั้น หรือเห็นชั้นในตน เห็นตนในชั้น, มันออกจะยุ่งยากนะ ไม่ต้องจำก็ได้ แต่อธิบายให้ฟังเท่านั้นเอง, ว่าถ้าความคิดมันเกิดขึ้น เห็นตนเป็นชั้น เห็นชั้นเป็นตน, เห็นตนมีชั้น เห็นชั้นมีตน แล้วก็เป็นเรื่องยึดถือแหละ เรียกว่าความยึดถือ.

ความยึดถือนี้เป็นอัตโนมติ เป็นไปได้ตามธรรมชาติของจิตที่มันยังโง่มันจึงเกิดความคิดว่ามีตัวตนหรือของตน. ถ้าความคิดผิดความคิดโง่ๆ อย่างนี้เกิดขึ้น เขาเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า สักกายทิฏฐิ มันยึดถือชั้นทั้ง ๕ โดยอากาโร ๔ อย่าง สี่อย่าง ทุกๆ ชั้น จึงเป็น ๒๐ อากาโร, แต่เหมือนกันแหละ ในรูปยึดถืออย่างไร ในเวทนาจึงยึดถืออย่างนั้น ยึดถือเหมือนกันทั้ง ๕ ชั้น, ยึดถือชั้นโดยอากาโร ๒๐ คือ เห็นชั้นหนึ่งๆ โดยความเป็นตน, เห็นตนมีชั้น, เห็นชั้นในตน, เห็นตนในชั้น; เห็นชั้นหนึ่งๆ ๔ อากาโร, ห้าชั้นจึงรวมเป็น ๒๐ อากาโร; นี้ชื่อว่ายึดถือ. พอความรู้สึกว่าตนอย่างไร เวลานี้เกิดขึ้นเมื่อไร เมื่อนั้นก็เรียกว่ามีสักกายทิฏฐิ, ฉะนั้นคนธรรมาสามัญ ปุถุชนแท้ๆ จะต้องมียึดถือทิฏฐิเป็นสมบัติ.

สักกายทิฏฐิ แปลว่า ทิฏฐิ คือ ความเห็นว่ากายของตน, มันก็เลยเหมือนกับแบกของหนัก, เอาคนหรือเอากายของตน หรือเวทนา สัญญา สังขาร อะไรก็เอาหมูทั้งหมูแหละ. กายนี้แปลว่าหมูก็ได้, หมูทั้ง ๕ นี้ ว่าเป็นตน มันก็หนักเหมือนกับแบกก้อนหิน. เดี่ยวแบกก้อนนั้น เดี่ยวแบกก้อนนี้, เดี่ยวแบกก้อนโน้น

ไม่มีเวลาว่างเลย; คือ เที้ยวแบกรูป เที้ยวแบกเวทนา เที้ยวแบกสังขาร เที้ยวแบกสังขาร เที้ยวแบกวิญญาณ, อย่างนี้เรียกว่ายึดถือเข้าแล้ว.

พอยึดถือ ความรู้สึกว่าตนก็มี นั่นคือความกึกกึกๆ เรียกว่า สักกายทิฏฐิ, พอไม่เกิดความยึดถือ หรือความยึดถือมันดับไป สักกายทิฏฐิก็ดับไป. ความกึกว่าเราว่าของเรา ว่าตัวกูว่าของกูนี้ เกิดเป็นคราวๆ อย่างนี้, เมื่อมันเกิดขึ้นก็เรียกว่า เกิดอุปาทานขันธุ์บ้าง, เกิดตัวตนบ้าง, เกิดสักกายทิฏฐิบ้าง ก็เป็นเรื่องเดียวกันหมด คือ ความเห็นผิดว่าตัวตนได้เกิดขึ้น. มีตัวตนแล้วมันก็ให้ความหมายที่เฉพาะ ว่า เป็นตัวฉันว่าเป็นของฉัน ที่เรียกว่ายักหูชูหาง เป็นตัวกูของกูขึ้นมา, เป็นนิสัยสันดานเรียกว่า อหังการะมมังการะมานานุสัย, ปุถุชนทุกคนมีอนุสัย คือความเคยชินในการที่จะยึดถือว่ากู ว่าของกู.

นักเรียนทุกคนจำเอาไปศึกษาดูให้ดี ว่าเรามีความเคยชินที่จะเกิดความ รู้สึกว่ากู ว่าของกูไหม? มีมากหรือมีน้อย, มีช้าหรือมีเร็ว, มันโกรธเขา ค่าเขาโดยไม่ทันรู้ตัว. ไม่ทันรู้สึกตัว ความเคยชินที่มันมากและมันเร็ว, อย่างนี้เขาเรียกว่า อหังการะมมังการะมานานุสัย — ความเคยชินแห่งความยึดถือว่ากูว่าของกู.

มันหายไปหน่อยไหม ที่พูดว่ากูว่าของกู แต่ความรู้สึกมันรู้สึกอย่างนั้นจริงๆ นะเราจึงไปค่าเขาได้ ไปตีเขาได้ มัน ต้องมีความหมายรุนแรงเป็นกู เป็นของกูก่อน. ฉะนั้น รู้ว่าเราเป็นคนธรรมดาเป็น ปุถุชน จะ ต้องมีความรู้สึกอย่างนี้แหละ มันหลักไม่ผัน, ถ้าเรายัง เป็นปุถุชน อยู่ จะต้องมี ความเคยชินที่ จะเกิดความยึดถือว่ากูว่าของกู, ท่านเรียกว่าเป็นภาษาบาลีอันยืดยาวว่า อหังการะมมังการะมานานุสัย.

ใครหมกข้อนั้น คนนั้นเป็นพระอรหันต์ อย่าเพ่อท้อใจ ถ้าใครหมกตัวกู—ของกูนั้นก็ เป็นพระอรหันต์, เที้ยวเธอจะว่าไม่ไหวไม่เอาแล้ว มันไกลเกินไป ไม่ต้องคิด

อย่างนั้น ถ้ามันหมดเสียได้ก็ดี เพราะว่าถ้ามันมีอยู่มันเป็นทุกข์ มันมีอยู่มากก็ทุกข์มาก ฉะนั้น เราเอามันมีอยู่น้อยดีกว่า ให้มันมีอยู่น้อยลงๆ จนทุกข์น้อยลงๆ จนมันไม่มี, หรือให้ดีกว่านั้น ก็อย่าให้มันเกิดได้ อย่าปล่อยให้มันเกิดได้. เมื่อมีอะไรเข้ามาที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ อย่าให้เกิดขั้นที่ ๕ อย่างที่ว่า แล้วก็ยึดถือเป็นตัวกู—ของกู.

สรุปความสั้นๆ ว่า เราอย่าเกิดความรู้สึกว่าตัวกู—ของกู : เมื่อมีอะไรมากระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อยู่แค่ในรูปแบบของรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณล้วนๆ นี้แหละคือไม่ยึดถือขั้นที่ ๕ โดยความเป็นตัวกูของกูแล้ว สักกายทิฏฐิก็ไม่เกิด, อหังการะมมังการะมานานุสัยก็ไม่เกิด. เราเป็นปุถุชนยังไม่เป็นพระอรหันต์, แต่เราควบคุมไว้ก็อย่าให้มันเกิด ก็ดีถมไป ถ้าเป็นพระอรหันต์ มันหมดเลย ท่านไม่ต้องควบคุม มันก็ไม่เกิดไม่อาจจะเกิด, มันดีกว่าเรามากถึงอย่างนั้น. เราเห็นเอาแต่เพียงว่าเอาสติคอยคุมไว้ อย่าให้มันเกิดโกรธขึ้นมา เป็นตัวกู เป็นของกู หรือไปหลงรักขึ้นมาเป็นตัวกู—ของกู รัก โกรธ เกลียด กลัว โศก เศร้า อะไรต่างๆ. นี้อย่าให้มันเกิดขึ้น มันดีหรือไม่ดี. เราไม่ต้องมีความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความเศร้าความอะไรต่างๆ นี้มันดีหรือไม่ดี?

ถ้าว่าไม่ตีก็เลิกกัน ไม่ต้องมาศึกษาพุทธศาสนาให้บวชการ ที่มาศึกษาพุทธศาสนาก็เพื่ออย่าให้มันได้เกิดสิ่งเลวร้ายเหล่านี้, ความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความโง่ ความหลง ความเศร้า ความอะไรต่างๆ นี้, ซึ่งเป็นความทุกข์ทั้งนั้น เรามาศึกษาพุทธศาสนาเพื่อเหตุอันนี้.

ความยึดถือที่เรา มันเกิดได้ ในเรา ในกายของเรา ในใจของเรา, แล้วเราก็สำคัญว่าในกายเขา เขาก็เกิดได้ เพราะฉะนั้น เขาก็มีเขา เรามีตัวตนของเรา เขาก็มีตัวตนของเขา อย่างนั้นมันเกิดได้ทั้งข้างใน ก็ตัวเรา เกิดได้ทั้งข้างนอก ก็

ตัวเขา ถ้าเราเกิดตัวเรา หรือยึดถือตัวเรา แล้วเขาก็เกิดตัวเขา เขาก็มีเขา, เพราะฉะนั้น เขากับเราต้องได้กัณฑ์ เหมือนกับที่เราด้วยกัน ทะเลาะกัน. เราก็มียัตถ์ตนอย่างเรา เขาก็มีัตถ์ตนอย่างเขา เราก็คิดว่าอย่างนั้น แล้วเขากับเรามันก็ได้สู้กัน, เรียกว่ากัณฑ์.

นี่ขอให้คิดดูให้ดี ๆ ว่ามันเป็นเพียงความคิดนะ ความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความเศร้า มันเป็นเพียงความคิด ความคิดที่มันโง่ เอาขันธทั้ง ๕ ขันธโคจรขันธหนึ่งก็ได้เป็นตัวเป็นตน, จนมีเรามีเขา แล้วมันขยายความมากมาย เป็น เราได้เราเสีย เราขาดทุนเรากำไร, นับตั้งต้นแต่ที่เราอ้อยเราไม่อ้อย, เราถูกใจเราไม่ถูกใจนี้ เรื่อยขึ้นไปเป็นลำดับ ทางตากก็ได้ ทางหูก็ได้ ทางจมูกก็ได้ ทางลิ้นก็ได้ ทางกายก็ได้ ทางผิวหนังก็ได้, เมื่อเป็นเพียงกายล้วน ๆ ก็ได้, เมื่อกระทบเป็นวิญญาณ ก็ได้, หรือเป็นเวทนาแล้วก็ได้ เป็นสัญญาแล้วก็ได้ เป็นสังขารแล้วก็ได้.

ฉะนั้น เธอไปเรียนอย่างที่เรียนในโรงเรียนว่าเมื่อไรเรียกว่า รูปขันธ, เมื่อไรเรียกว่าเวทนาขันธ, เมื่อไรเรียกว่าสัญญาขันธ, เมื่อไรเรียกว่าสังขารขันธ, เมื่อไรเรียกว่าวิญญาณขันธ, เรารู้ว่าเธอเรียนอะไรในโรงเรียนยากกว่านี้มาก. เรียนวิชาพีชคณิตสมการ อะไรต่าง ๆ มันยากกว่านี้มาก มันเห็นชัด ๆ อยู่เหมือนกับเรื่องทางวัตถุ, เรียนอย่าง วิทยาศาสตร์ เหมือนกับเรื่องทางวัตถุ มันควรจะเรียนได้ เห็นชัดเจนเหมือนกับเราเรียน วิชาเรขาคณิต, วิชาพีชคณิตเป็นต้น, นั้นเราเรียนเพื่อสอบไล่ได้ เพื่อไปทางโน้น. แต่เมื่อเราฉลาดถึงขนาดนั้นแล้ว เราก็ต้องมาเรียนเรื่องของพระพุทธเจ้าได้อย่างเดียวกัน ว่าขันธ คือ อะไร.

ศึกษาขันธเกิดขึ้นมาอย่างไร, แล้วมันทำให้เกิดอะไร เกิดยึดมั่นถือมั่นอย่างไร, เป็นทุกข์อย่างไร ดับทุกข์อย่างไร.

ต้องมีสติพอที่จะรู้ว่าขั้นอะไรเกิด, ยึดถืออยู่อย่างไร, หรือว่ารู้จักแยกให้เป็นขั้นว่างๆ คือขั้นที่ไม่ถูกยึดถือ เป็นขั้นล้วนๆ ไม่ถูกยึดถือ, คือ ท่านใช้คำว่า รูปกายนี้^{๕๘} สักว่ารูปกายเท่านั้น, ตามธรรมชาติอย่างนั้นเอง ไม่เป็นตัวกู, ไม่เป็นของกู, ไม่มีความหมายแห่งตัวตน คือ ร่างกาย รูปขั้นนี้^{๕๙} ก็เป็นรูปขั้นที่ว่าง ที่ไม่ถูกยึดถือ.

เวทนาจี้เหมือนกัน เวทนาเกิดขึ้นแล้วในจิต จะเป็นสุขก็ตาม, เป็นทุกข์ก็ตาม หรืออยู่กลางๆ ก็ตาม, โอ้ย! มันความรู้สึกตามธรรมชาติเท่านั้นเว้ย, ความรู้สึกตามธรรมชาติเท่านั้นเว้ย ไม่ใช่ตัวเรา ไม่ใช่ของเรา. เวทนาอย่างนั้นมันก็เป็นเวทนาขั้นที่ว่าง, เป็นเวทนาขั้นที่ว่างจากการยึดถือ, ไม่มีอะไรยึดถือ ไม่หนักแก่ใคร ไม่เป็นทุกข์แก่ใคร, เป็นไปตามธรรมชาติ.

สัญญาจี้เหมือนกัน เราจำได้ว่านี่เขาเรียกกันว่าอะไร ตามเขาว่า ตามเขาเรียก ตามเขาบัญญัติ เขาบัญญัติว่าคน ว่าสัตว์ ว่าหญิงว่าชาย ว่าได้ว่าเสีย ว่าแพ้ว่าชนะ อะไร ก็สัญญาไปตามที่เขาพูดกัน, ไม่เอาเป็นตัวตน ไม่เอาเป็นของเรา แล้วเราจำได้เราหมายรู้ในสิ่งอะไร ก็ไปตามธรรมชาติที่เขาสมมุติกัน, อย่าไปเอามาเป็นตัวตน เป็นของตน; สัญญาขั้นนี้^{๖๐} ก็เป็นสัญญาขั้นที่ว่าง ที่ไม่ถูกยึดถือ.

ที่นี้ สังขารขั้นนี้—ความคิดนี่ก็ ถ้ามันคิดนึกขึ้นมา มีสติเฉยๆให้ทันว่า โอ้ มันมีความคิดนึกอย่างนั้นเองเว้ย ตามธรรมชาติของคนโง่ นิสัยสันดานของคนโง่มันต้องคิดอย่างนั้นเอง เป็นความคิดตามธรรมชาติตามธรรมชาติของสังขารขั้นนี้เกิด, อย่าเป็นของเราเลย ไม่ทำให้เป็นความคิดของเรา ไม่ทำให้เป็นความโกรธของเรา, ความพยาบาทอาฆาตของเรา ไม่มี. อย่างนี้^{๖๑} ก็เป็นสังขารขั้นที่ว่างไม่ถูกยึดถือ.

ส่วน วิญญาณ วิญญาณทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้น อาจจะทำงาย โดยถือว่ามันเป็นตามธรรมชาติอย่างนี้เอง, พอกระทบเข้ามันก็ต้องเห็นแจ้ที่ตา ว่ามันรูปอะไร, พอกระทบเข้าเห็นแจ้ที่หู, ว่าเสียงอะไร, เห็นแจ้ที่จมูก ว่ากลิ่นอะไร, เห็นแจ้ที่ลิ้น ว่ารสอะไร, เห็นแจ้ที่ผิวหนัง ว่าสัมผัสของอะไร, เห็นแจ้ที่จิต ว่าเป็นความรู้สึกนึกคิดของอะไร; มันก็เลยไม่ต้องยึดถือ ผู้ไม่มีความยึดถือก็ไม่ทุกข์.

เหมือนกับผู้ไม่แบกของหนัก มันก็ไม่หนักและไม่เป็นทุกข์ ตอนนั้นไปเข้าใจ บทสวดภาณสูตร ภาธา ทเว ปณฺจกฺขนฺธา ที่เราสวดกันเข้าๆไปดูความหมายนั้นให้เข้าใจ, ก็เข้าใจตรงที่ว่านี้. ขันธที่ยึดไว้เป็นของหนักและเป็นทุกข์ ขันธที่ไม่ยึดไว้ไม่แบกไว้มันก็ไม่ทุกข์ ก็มีเท่านั้นเอง.

นี้เราเรียกว่าเราพูดเรื่องขันธ ๕ กันใหม่, ลบกระตาดทุกวันทุกเช้าขึ้นมา ก็เขียน กอขอ กกา กันใหม่, รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ, ยึดถือเป็นทุกข์ ไม่ยึดถือไม่เป็นทุกข์; เพราะเรามีฉันทะราคะ — กำหนดด้วยความพอใจในแต่ละอย่างๆ นั้น มันจึงเป็นการยึดถือขึ้นมา กลายรูปเป็นอุปาทานขันธขึ้นมา มีความคิดว่าสักกายทิฐิขึ้นมา คือ คิดว่าของฉัน หรือตัวฉันขึ้นมา และมีความเคยชินเกิดขึ้นตามเคยว่าตัวกู ว่าของกู ในเหตุการณ์ประจำวันได้หลายๆ ครั้งในวันหนึ่ง มันก็เป็นทุกข์.

ไม่ใช่ทุกข์แต่บุคคลนั้นคนเดียว มันปะประรรานไปถึงคนอื่นที่เข้ามาเกี่ยวข้อง : ที่เราถือว่าเป็นต้นเหตุให้เกิดความทุกข์แก่เรา เราก็ยึดถือในฐานะเป็นศัตรู. ถ้าเห็นว่าเขา เป็นต้นเหตุให้เกิดความสบายแก่เรา เราก็รัก เขาว่าเป็นมิตร เป็นเพื่อน, เป็นแฟน ก็สูกแท้แท้จะเรียก. มันล้วนแต่เป็นการยึดถือ แล้วหนักงงงง.

ยึดถือในศัตถุก็เป็นทุกข์ ยึดถือในแฟนที่เป็นที่รัก มันก็เป็นทุกข์, ฉะนั้น สู้จิตใจที่เป็นอิสระเกลียดเกลียดไม่ยึดถือไม่ได้, เหมือนกับแบกก้อนหิน มันก็เป็นทุกข์, มันหนักเหมือนกัน. แบกก้อนหินก็หนัก แบกแท่งทองคำก็หนัก แบกก้อนเพชรพลอยก็หนัก ช่วยไม่ได้, ฉะนั้น ไม่แบกดีกว่า ไม่ต้องเป็นทุกข์.

นี่เราเรียนให้รู้เรื่องขั้น ๕ คือให้รู้ว่า มันยึดถือไม่ได้ พอยึดถือแล้วเป็นทุกข์ แล้วเราก็เคยชินในการยึดถือมาตั้งแต่ก่อนแต่อกโดยไม่รู้สีกตัว เป็นทุกข์อยู่ตลอดเวลา. เที่ยวนี่มารู้เรื่องนี้ เพื่อจะแกะออก เพื่อจะล้างออก ให้ยึดถือน้อยลง จนไม่ยึดถือ, ระวังไม่ให้เกิดการยึดถือ ให้มันเป็นไปตามธรรมชาติ. นี่ถ้าเรามองเห็นข้อนี้แล้ว เราก็มองเห็นการเกิดแห่งอุปาทานขั้น ๕ คือขั้นที่ถูกยึดถือ, ขั้นเกิดตามธรรมชาติ ไปยึดถือก็เกิดทุกข์ ไปยึดถือเพราะอวิชชา คือความโง่ ทำให้เกิดฉันท-ราคะ, กำหนดขันธ์ด้วยความพอใจ ด้วยอำนาจของความโง่, ความคิดที่เป็นตัวตนก็เกิดขึ้น, แล้วเคยชินมาก เร็วมาก จนเป็นอนุสัย อย่างที่เรียกนี้.

เราพูดกันอย่างง่าย ๆ หยิบ ๆ ว่า ตัวกู-ของกู เกิดขึ้นที่ไรก็ร้อนเป็นไฟ ทั้งในเรื่องของการได้และการเสีย, ทั้งในเรื่องของความรักและความไม่รัก ล้วนแต่เป็นเรื่องทุกข์ทั้งนั้น.

เอาละ เป็นอันว่า เรื่องที่พูดในวันนั้นก็เรื่องขั้น ๕ อีกนั่นแหละ แล้วเวลา มันก็สมควรแล้ว ก็ยุติโดยสรุปความว่า รู้จักขั้นทั้ง ๕ ให้ดี ๆ ว่าเกิดอย่างไร เกิดเมื่อไร เกิดโดยวิธีไร ศึกษามันอย่างวิทยาศาสตร์. อย่าศึกษามันอย่างปรัชญาหรือตรรกวิทยาเป็นต้น, ไม่สำเร็จประโยชน์เลย. เธอเป็นนักเรียน ก็เรียนวิทยาศาสตร์มาแล้วอย่างพอตัว, วิธีการอันนั้นแหละ เอามาใช้กับเรื่องนี้ ศึกษาดิน น้ำ ลม ไฟ

อากาศ วิญญาณ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ รัชมารมณฺ์ ทา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, รูป เวทนา สัมมญา สังขาร วิญญาณ ทั้งหมดทั้งสิ้นนี้^{๕๕}อย่างวิธีการทางวิทยาศาสตร์.

รู้จักธรรมชาติ รู้จักการเป็นไปตามธรรมชาติ, แล้วรู้จักความโง่ คือ อวิชา เข้าไปยึดถือ หลงรักหลงพอใจหมายมั่นเป็นตัวตน แล้วก็เป็นผู้, รู้เท่านั้นแหละพอ จบหมดในพระพุทธศาสนา อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ฉันทิไม่พูดเรื่องอื่น นอกจากความทุกข์ กับความดับทุกข์ เกิดขันธุ์แล้วยึดถือก็เป็นทุกข์ เกิดขันธุ์แล้วไม่ยึดถือก็ไม่เกิดทุกข์หรือดับทุกข์ ไม่ยึดถืออันนั้นแหละคือดับทุกข์.

เป็นอันว่าการบรรยายในวันนี้ก็สมควรแก่เวลา. ขอยุติไว้เพียงเท่านี้ ให้เป็น โอกาสแก่พระคุณเจ้าทั้งหลาย จะสวดบทสาธยายคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ให้เกิดกำลังใจ ในการที่จะปฏิบัติธรรมะ สืบต่อไป.

ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์

— ๑๓ —

๒๙ กันยายน ๒๕๒๒

ขั้นที่ ๕ ในฐานะเป็นโครงสร้างที่จำเป็น ของชีวิตตามธรรมชาติ.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคอาสาฬหบูชา เป็นครั้งที่ ๑๓ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวโดยหัวข้อว่า ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์ ต่อไปตามเดิม และมีหัวข้อย่อยเฉพาะวันนี้ว่า ขั้นที่ ๕ ในฐานะเป็นโครงสร้างที่จำเป็น ของชีวิตตามธรรมชาติ.

เนื่องจากการบรรยายครั้งนี้ เป็นการบรรยายครั้งสุดท้ายของภาคนี้ จึงได้บรรยายไปในทางที่เป็นการสรุปการบรรยายทุกครั้งที่ผ่านมา, ซึ่งกล่าวถึงเรื่องขั้นที่ ๕ ตลอดมา และวันนี้ก็ยังกล่าวเรื่องขั้นที่ ๕ อีกนั่นเอง ท่านทั้งหลายคงจะเอือมระอาเรื่องขั้นที่ ๕ กันเป็นส่วนใหญ่.

แต่ขอให้นักถึง ลูกเด็ก ๆ ที่ฟังมาวันนั้นก็ยังมีเป็นจำนวนมาก ยังไม่เคยรู้เรื่อง
 ชั้นที่ ๕, และแม่คนแก่ ๆ ก็รู้เรื่องชั้นที่ ๕ ตามประเพณี เพียงได้ยินชื่อแล้วก็จำไว้ได้
 ว่าชั้นที่ ๕ แล้วไม่รู้ว่าอะไร, และบางคนก็ไม่รู้เรื่อง เขาเสียเลยเรื่องชั้นที่ ๕ น. อากมา
 จึงเห็นว่า มีเหตุผลที่เราจะต้องพูดกันถึงเรื่องชั้นที่ ๕ ให้ถึงที่สุด, ถ้ายังมีการพูดอีกสัก ๑๐
 ครั้ง ก็ยังจะพูดเรื่องชั้นที่ ๕ อีกนั่นเอง ที่แต่ว่าวันนี้เป็นวันสุดท้าย ไม่ต้องพูดครั้งต่อ ๆ
 ไป, จึงรีบสรุปความ โดยหัวข้อว่า ชั้นที่ ๕ ในฐานะเป็นโครงสร้างที่จำเป็น
 ของชีวิตตามธรรมชาติ.

หัวข้อใหญ่ของเรื่อง มีว่า ธรรมะในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์ นี้ก็ขอ
 เตือนไว้เสมอ ว่าให้เข้าใจ ให้มองให้เห็น จึงจะเข้าใจธรรมะได้อย่างถูกต้อง สมตาม
 ที่เป็นพุทธบริษัท. คนส่วนมากไม่รู้ไม่เข้าใจ และไม่ยอมรับ ว่าธรรมะนี้เป็น
 กฎวิทยาศาสตร์, เป็นหลักทางวิทยาศาสตร์. ที่จริงมันจะไปโทษใครก็ได้ มันแล้ว
 แต่ว่าได้มีการศึกษาสั่งสอนกันมาอย่างไร, และเมื่อสรุปความแล้ว ในโลกนี้ มันก็มี
 ศาสนาอยู่สองประเภท ซึ่งกล่าวความขึ้นไม่เหมือนกัน.

อย่าง พุทธศาสนาหรือศาสนาอื่นที่เกี่ยวเดียวกัน ก็ถือว่า ชีวิตหรือความ
 เป็นมนุษย์ของเรา หรือโลกทั้งหมดนี้ก็ตาม, มัน เป็นวิวัฒนาการของธรรมชาติ
 คือสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นธรรมชาติวิวัฒนาการ, ได้แก่เปลี่ยนแปลงมาตามอำนาจของเหตุปัจจัย
 จนมีพวกเรามาตั้งอยู่ที่ตรงนี้. นี้เป็นเรื่องของวิวัฒนาการของธรรมชาติ ตามกฎของ
 อิททัปปัจจยตา ซึ่งเป็นหัวใจของพุทธศาสนา, บางคนก็เข้าใจแล้ว บางคนก็ยังไม่
 เข้าใจ ว่ากฎอิททัปปัจจยตาหรือกฎจสุมุบาทนนี้เป็นกฎของธรรมชาติ. กฎนี้
 เองที่ทำให้มีอะไรเปลี่ยนแปลงไป หรือนับตั้งแต่เกิดขึ้น แล้วก็เปลี่ยนแปลง แล้วก็เปลี่ยนแปลง
 จนมีอะไรตั้งที่ปรากฏอยู่ในโลกนี้ รวมทั้งพวกเราที่กำลังมานั่งกันอยู่ที่นี่. นี้เราจึงสรุป

ว่า โลก ทุกอย่างในโลกมันเป็นผลแห่งวิวัฒนาการ ซึ่งอยู่ในรูปแบบของกฎทางวิทยาศาสตร์.

ที่นั่นมี ศาสนาอีกประเภทหนึ่ง อีกจำพวกหนึ่ง ซึ่งมีหลายศาสนาด้วย เหมือนกันอยู่ในเครือเดียวกัน เขาว่าสิ่งต่าง ๆ หรือโลกทั้งหมดนี้ มันเป็นผลแห่งการสร้างของพระเป็นเจ้า. เขาจะเรียกชื่อพระเจ้านั้นว่าอย่างไรก็ตามใจ ได้ทั้งนั้น, แต่ว่าเป็นพระเจ้าแล้วก็สร้างโดยประกาศิต สักบันทึกลงหรืออะไรแล้วแต่จะเรียก มันจึงมีโลกขึ้น รวมทั้งพวกเรานั่งกันอยู่ที่นี่ นั่นเขาว่า พระเจ้าสร้างขึ้นมา ถ้าจะเรียกเป็นศัพท์แสงสักหน่อยก็ต้อง เรียกว่า นิมมานการ, คือ อาการแห่งการนิรมิต.

พวกเราชาวพุทธ หรือพวกเครือเดียวกันก็ว่า มันเป็นผลแห่งการวิวัฒนาการตามกฎของธรรมชาติ, อีกพวกหนึ่งว่าเป็นนิมมานการ คือการนิรมิตขึ้นมาของพระเจ้า, ก็เลยได้พุดขัดแย้งกันมาตลอดเวลา จนถึงบัดนี้. ถ้าพูดว่าโลกทั้งหมดนี้มันเป็นการนิรมิตของพระเจ้า ก็ไม่อาจจะเอามารวมไว้ในคำว่าวิทยาศาสตร์, หรือกฎวิทยาศาสตร์ หรือหลักวิทยาศาสตร์ เพราะมันเป็นพระเจ้าสร้าง แต่ถ้าพูดว่ามันเป็นไปตามกฎของวิวัฒนาการ หรือ EVOLUTION แล้วมันก็เป็นวิทยาศาสตร์.

นี่เราพุดตลอดมาเรื่องขั้น ๕ ในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์ ก็จะพุดต่อไป, คนแก่ๆ ฟังไม่รู้เรื่อง แต่ลูกเด็ก ๆ หลายคนคงจะฟังรู้เรื่อง ในเรื่องวิวัฒนาการหรือเรื่องกฎของธรรมชาติ. เคยได้ยินเรื่องอิทัปปัจจยตามมาแล้ว นั่นแหละคือกฎของธรรมชาติตามหลักของพุทธศาสนา, มีใจความสั้น ๆ ว่า เมื่อมีสิ่งนี้เป็นปัจจัยสิ่งนั้นก็เกิดขึ้น, เมื่อมีสิ่งนี้เป็นปัจจัยสิ่งนั้นก็เกิดขึ้น ทอยกันมาเป็นวิวัฒนาการ อันนี้ยาวไม่รู้จักสั้นจักสุด.

เราไม่มีพระเจ้าอย่างบุคคล, เหมือนในศาสนาบางศาสนา. ถ้าจะให้เรามีพระเจ้า เราก็มีพระเจ้าคือ กฎแห่งวิวัฒนาการ ซึ่งก็เรียกว่าพระเจ้าได้เหมือนกันเพราะทำหน้าที่ของพระเจ้า, คือมันทำให้มีอะไรเกิดขึ้นมา แล้วมันก็ควบคุมอะไรเหล่านั้นอยู่ แล้วมันก็ทำให้สิ่งเหล่านั้นสิ้นสุดลงได้, มีฤทธิ์มีเดชเหมือนกับพระเจ้า แต่มันไม่ใช่เป็นบุคคล เราก็เรียกว่าพระเจ้าอย่างที่มีใช้บุคคล, เมื่อไม่อยากจะเรียกว่าพระเจ้า ก็ต้องเรียกว่ากฎแห่งวิวัฒนาการ.

ที่นี้ ศาสนาฝ่ายโน้นที่ว่ามีพระเจ้าเป็นบุคคล ซ่อน ซ่อน อย่าง พระอิศวร พระอะไรก็ตาม นี่เขามีพระเจ้าอย่างบุคคล, เขาก็ยกให้พระเจ้า มันก็เลยไม่เป็นเรื่องของวิวัฒนาการ, ไม่ใช่กฎของธรรมชาติ. แต่ถ้าว่าเขายอมให้แปลความว่า พระเจ้าที่เขาว่านั่นก็คือกฎแห่งธรรมชาติ มันก็กลายเป็นเรื่องเดียวกัน, กลายเป็นพวกเดียวกัน ไม่ต้องทะเลาะกัน.

แต่พวกที่เขามีพระเจ้าอย่างนั้นเขาไม่ยอม, ถ้ายอมเขารู้สึกเหมือนกับเสียเกียรติ หรือทำให้พระเจ้าตาย มากลายเป็นกฎของวิวัฒนาการ เขาก็ไม่ยอม อาตมาเชื่อว่าอย่างไร ๆ เขาก็ต้องไม่ยอม, เขาก็ต้องยึดมั่นถือมั่นให้มีพระเจ้าโดยทำนองนั้นไว้เสมอไป. นี่เราไม่มีหน้าที่ที่จะต้องไปพิสูจน์อะไรให้มาก, เราก็พูดแต่เรื่องของเรา.

ธรรมะในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์ เป็นสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นไปตามกฎของอิทัปปัจจยตา, มีอาการเกิดขึ้น เปลี่ยนไป ตับลง เกิดขึ้น เปลี่ยนไป ตับลงเรื่อย ๆ มา จนมีอะไรมากมายอย่างนี้ นับตั้งแต่ไม่มีอะไร. ถ้าจะพูดว่านับตั้งแต่โลกแยกตัวออกมาจากดวงอาทิตย์ นี่มันก็สั้นเกินไป, จะต้องพูดว่าตั้งแต่ก่อนมีดวงอาทิตย์ ตั้งแต่ก่อนมีอะไร ๆ ทั้งหมดทั้งสิ้น แล้วมันจึงมีอะไร นับตั้งแต่มีดวงอาทิตย์ มีโลกมีอะไรขึ้นมา, ตอน

นี้ตรงกันหมดทุกศาสนา ที่กล่าวว่า ก่อนนั้นมันไม่มีอะไร. ที่นั้นมีอะไรขึ้นมา เพราะพระเจ้าสร้าง; แต่เราว่ามันมีอะไรขึ้นมา เพราะอำนาจแห่งกฎของวิวัฒนาการ.

ถ้าจะเถียงกัน ให้ถึงกับชกปากกันก็ได้ และ ก็เคยมีเรื่อง อย่างนั้นมาแล้ว เหมือนกัน, แต่การทำอย่างนั้นไม่ถูกต้องไม่จำเป็น. ฉะนั้น อย่าได้ไปเถียงกันด้วยเรื่องนี้ จนถึงกับทะเลาะวิวาทกันหรือทำอันตรายกัน, ต่างคนต่างก็พูดกันให้รู้เรื่อง แล้วก็ให้อิสระเสรีภาพแก่กัน ให้พูดได้เต็มปาก, แล้วเราก็ฟัง แล้วเราก็วิจารณ์ดู. ถ้ามันเข้ากันได้ก็พูดกันไปได้, ถ้ามันเข้ากันไม่ได้ ก็นิ่งเสีย, อย่าไปทะเลาะกันเลย. นี้ทางฝ่ายของพุทธบริษัท มันก็มีรูปแบบของหลักเกณฑ์ต่างๆ ที่จะต้องพูด เราก็ต้องพูดให้ถูกต้องตามแบบของเรา.

ที่นี้เราพูด กันเรื่องขั้น ๕ ใครเข้าใจมาตามลำดับ ก็คงจะพอใจ และมีแต่ความสว่างไสวในใจยิ่งขึ้น ๆ, แล้วก็พอใจ. เรื่องขั้น ๕ นี้สำคัญมาก คือมันเป็นทั้งหมดของสิ่งที่มีชีวิต, แล้วมันเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์, ขอให้จำไว้ล่วงหน้า ว่าขั้น ๕ นี้เป็นที่ตั้งแห่งการเกิดขึ้นของความทุกข์, ก็เป็นที่ตั้งของอุปาทานความยึดถือ.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ความทุกข์มันมาจากความยึดถือ. อะไรเป็นวัตถุแห่งการยึดถือ? ก็คือขั้น ๕. ขั้น ๕ นี้เมื่อถูกยึดถือแล้วก็เรียกว่า อุปาทาน-ขั้น ๕, เมื่อยังไม่ยึดถือก็เรียกว่าขั้น ๕ เฉยๆ. เราที่ต้องรู้จักเรื่องขั้น ๕ ที่มันจะเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ แล้วก็จะได้ไม่ยึดถือ, ก็จะได้ไม่เป็นทุกข์. หัวใจของพุทธศาสนามันมีเท่านั้น มันไม่มีมากกว่านี้, พูดอย่างอื่นพูดเรื่องอื่นมันก็เป็นเรื่องรอบนอก เรื่องหัวใจมันมีเท่านั้น.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า แต่กาลก่อนก็ดี เดียวกันก็ดี เราบัญญัติเฉพาะเรื่องความทุกข์กับความดับทุกข์เท่านั้น, เรื่องอื่นท่านไม่พูดมันไม่จำเป็น, แม้แต่ว่าโลกนี้ใครสร้าง ก็ไม่จำเป็น ถ้ามท่าน, ท่านก็ไม่ตอบ มันไม่จำเป็นจะต้องพูด หรือว่าตายแล้วเกิดหรือตายแล้วไม่เกิด ถ้ามท่านก็ไม่ตอบ, ท่านว่า ไม่จำเป็นจะต้องพูด. ก็มันจะตายแล้วเกิดหรือไม่เกิด ปัญหาใหญ่มันก็อยู่ที่ความทุกข์ ถ้าเราดับความทุกข์ได้ ก็เป็นพอ จึงพูดถึงเรื่องความทุกข์ ที่ตั้งแห่งความทุกข์ ที่เกิดแห่งความทุกข์ มันก็คือขั้น ๕ ที่มีความยึดมั่นถือมั่น.

อาตมาก็รู้สึกว่าจะงานปัญญาเหมือนกัน ที่จะพูดให้เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้งแก่ผู้ฟังทุกคน เพราะมันเป็นเรื่องที่ลึกซึ้ง, แม้จะไม่ใช้ลึกลับ มันก็ลึกซึ้งยากแก่การอธิบาย จึงขอร้องให้พยายามอย่างดีที่สุดด้วยกันทุกคน ที่จะเข้าใจ.

ขั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ คนแก่บางคนเพียงแต่จะจำ ๕ คำนี้ก็ไม่ได้เสียแล้ว, แล้วจะโทษใคร เพียงแต่จะจำคำสัก ๕ คำนี้ก็ไม่ได้เสียแล้ว. อาตมาเชื่อว่าอย่างนี้ ว่าคนแก่บางคนที่นั่งอยู่ที่นี้ จะจำคำสัก ๕ คำ ว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็ไม่ได้เสียแล้ว, แล้วจะจำเรื่องราวทั้งหมดนี้ได้อย่างไร. แต่มีความหวังอยู่ว่า ลูกเด็ก ๆ ทั้งหลาย นักเรียนทั้งหลาย คงจะจำได้ว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ ๕ อย่าง, อย่างแรกเรียกว่า รูป หรือรูปขั้น คือ พวกร่างกายเนื้อหนัง ร่างกายวัตถุ. ที่นี้พวกหลังคือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี้เป็นเรื่องจิตใจ, เรื่องจิตใจนี้เขาแยกไว้เป็น ๔ พวก ๔ กอง พวกร่างกายนี้เขาตั้งไว้กองเดียว เรียกว่ารูป, เขามารวมกันเข้ามันก็เป็น ๕ ก็เป็นขั้น ๕.

ที่นี้ก็จู่กันในเรื่องที่ว่า มันจะเป็นวิวัฒนาการอย่างไร : รูปขั้น คือร่างกายหรือวัตถุที่ประกอบกันเป็นร่างกาย แยกออกเป็นธาตุทั้ง ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ

ธาตุลม. นี้ก็ขอให้สังเกตและจับหลักสั้น ๆ ให้ได้ว่า ในบรรดาวัตถุที่จะเป็นที่ตั้งของชีวิต โดยเฉพาะก็คือร่างกาย ที่จะเป็นที่ตั้งของชีวิต : ชีวิตคนก็มีร่างกายเป็นที่ตั้ง, ชีวิตสัตว์เดรัจฉานก็มีร่างกายเป็นที่ตั้ง. ทั้งชีวิตต้นไม้ มันก็ต้องมีลำต้นของมันที่เป็นต้นไม้ ลำต้นนั้นแหละเป็นที่ตั้ง, นี้จะพูดว่าส่วนที่เป็นร่างกายหรือวัตถุนี้ ต้องประกอบไปด้วยธาตุทั้ง ๔ ทงนั้น.

ร่างกายของคนก็ประกอบด้วยธาตุ ๔, ร่างกายของสัตว์ประกอบด้วยธาตุ ๔, ร่างกายของต้นไม้ ประกอบด้วยธาตุ ๔ แต่จะพูดว่าร่างกายของก้อนหินน้ำมันไม้ได้ เพราะว่าร่างกายก้อนหินน้ำมันไม้ได้เป็นร่างกาย ชนิดที่จะเป็นที่ตั้งของชีวิต, มันผิดกับต้นไม้ ต้นไม้มีชีวิต. เรียกว่าร่างกายทั้งหมดจะต้องประกอบด้วยธาตุ ๔. ธาตุ ๔ :-

ธาตุดิน คือ สิ่งที่มีคุณสมบัติแข็ง กินเนื้อที่. น้ำมันจึงเกิดเป็นก้อน เป็นตัวอะไรขึ้นมาได้ เพราะมันเป็นของที่มีคุณสมบัติ คือกินเนื้อที่.

ส่วน ธาตุน้ำ นั้นก็คือ สิ่งที่มีคุณสมบัติเกาะกุ่มกัน จับตัวกัน, มันเลยช่วยให้ธาตุดินนั้นเกาะกุ่มกันเป็นรูปเป็นร่าง. ข้อนี้นักเรียนอาจจะไม่เข้าใจว่า ธาตุน้ำมีคุณสมบัติเกาะกุ่ม แทนที่จะพูดว่าเหลวหรือไหล, มันมีลักษณะที่ติดซึ่งกันและกัน เรียกว่าการเกาะกุ่ม ที่ภาษาวิทยาศาสตร์เรียกว่าโคเฮชัน *cohesion* อนุของน้ำมันเกาะกัน ๆ มันจึงเป็นน้ำ แล้วมันไม่ค่อยจะยอมแยกกัน มันจึงเป็นน้ำ, เพราะมันไม่ค่อยยอมแยกกัน มันจึงไหลไปด้วยกัน, ถ้ามันแยกกันเสียง่าย ๆ มันก็ไม่ไหลไปด้วยกันได้ โดยเหตุที่น้ำมันไม่ค่อยยอมที่จะแยกตัวกัน มันก็เลยไหลไปด้วยกันได้, แต่คุณสมบัติที่แท้จริงคือการที่มันเกาะกุ่มกัน เอน้ำกับน้ำมาใส่กัน มันก็กลมกลืนกันเกาะกุ่มกัน. น้ำเม็ดเล็ก ๆ มันพร้อมที่จะเข้าไปรวมกับน้ำส่วนใหญ่เสมอ, คุณสมบัติอันนั้นแหละเขาเรียกว่า ธาตุน้ำ. เราไม่ได้หมายถึงตัวน้ำ แต่เราหมายถึงคุณสมบัติที่มีอยู่ในสิ่งที่เราเรียกว่าน้ำ, ก็คุณสมบัติแห่งการที่จะกุ่มตัวกันไว้เรื่อย.

ธาตุไฟ คือ คุณสมบัติที่มันเผาไหม้ เพราะมันร้อน, เราไม่ได้ไปถึงทั่วไฟ ว่าธาตุไฟ แต่เราไปถึงคุณสมบัติที่มันร้อน มีอุณหภูมิที่วัดได้ ไม่มากก็น้อย ไม่มีอุณหภูมิก็ไม่ใช่ธาตุไฟ. อุณหภูมินี้เขาบัญญัติมันจนทำให้เรางงก็ได้ เช่นว่า อุณหภูมิ ๑ หรือ ๐ หรือใต้ ๐ ลบ ๐ มันก็ยังเป็นอุณหภูมิอยู่นั้นแหละ เพราะเขาไปบัญญัติไอ้ ๐ ให้เข้าที่แห่งใดแห่งหนึ่ง, ฉะนั้นเราก็เลยทำตามเขา. แต่ขอให้อ่านว่า ทุกอย่างที่มีอุณหภูมิเท่าไรก็ตามใจ ส่วนนั้นมันเป็นธาตุไฟ และอุณหภูมินั้นย่อมเผาไหม้ไปตามความมากน้อยของมัน. คุณสมบัติที่เผาไหม้เพราะมีความร้อนหรืออุณหภูมินี้ เราเรียกว่าธาตุไฟ. ในร่างกายเรานี้ก็มี เช่นเดียวกับธาตุดิน ที่เป็นเนื้อเป็นหนัง เป็นกระดูก, ธาตุน้ำที่เห็นได้ก็โลหิต ที่น้ำตา น้ำต่างๆ ในร่างกาย, อุณหภูมิก็คือความร้อนที่มีประจำอยู่ในร่างกาย ที่เผาไหม้ให้ร่างกายขรา หรือทำให้อะไรต่างๆ มีผลขึ้นมา เพราะอำนาจแห่งความร้อนของร่างกายนั้น.

ธาตุลม คือ คุณสมบัติที่ขยายตัว เมื่อขยายตัวมันก็แตกจนถึงกับลอยไปได้ เรียกว่าคุณสมบัติที่ลอยได้ ที่ขยายตัวจนลอยได้.

ขอให้มองเห็นว่า ในร่างกายของคนนี้ มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม สี่อย่างนี้ คือมีอะไรที่มันมีคุณสมบัติ ๔ อย่างนี้.

ที่นี้ในสัตว์เดรัจฉาน มันก็มีเหมือนกัน มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม. ถ้ามาอยู่ที่ต้นไม้ ร่างกายของต้นไม้ มันก็มีส่วนที่เป็นของแข็ง คือเป็นธาตุดิน, และส่วนที่เป็นน้ำมันมันก็มีอยู่, แมว่ามันจะไม่มากเท่าในร่างกายของคน มันก็มีอยู่. ธาตุไฟ หรือ อุณหภูมิ มันก็ต้องมีอยู่ตามควร ไม่อย่างนั้นมันไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวได้, แล้วก็ธาตุลม คือส่วนที่มันเป็นของระเหยได้ เป็นส่วน

ประกอบอยู่ด้วยเหมือนกัน ก็เป็นอันว่า ร่างกายต้นไม้ เรียกให้มันแปลกๆ เสียใหม่ว่า ร่างกายของต้นไม้ มันก็มีธาตุทั้ง ๔.

เป็นอันว่าในโลกทั้งหมดนี้ วัตถุที่เป็นเทหะรวมกันเป็นกลุ่มเป็นหน่วยเป็นก้อน ซึ่งเป็นที่ตั้งของชีวิตแล้ว เทหะเหล่านั้นจะต้องประกอบอยู่ด้วยธาตุทั้ง ๔.

กายทุกกายจะต้องประกอบอยู่ด้วยธาตุทั้ง ๔, มองเห็นซ้อนกันเสียก่อน: คนมีร่างกายประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔, สัตว์มีร่างกายประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔, ต้นไม้ที่มีชีวิต ไม่ใช่ต้นไม้ตาย ประกอบอยู่ด้วยธาตุทั้ง ๔. ที่เป็นปัญหาว่า สัตว์ต้นไม้มันก็ยังประกอบอยู่ด้วยธาตุทั้ง ๔ ก็ที่ยังเป็นเพียงเซลล์ เซลล์เดียวหรือหลายเซลล์ บางชนิดเขายังไม่อาจจะบัญญัติมันลงไปว่าเป็นสัตว์หรือเป็นต้นไม้ นี้ก็มี, มันก็ต้องประกอบอยู่ด้วยธาตุทั้ง ๔ คือพูดเสียได้เลยว่า แม้แต่เซลล์เดียว มันก็ต้องมีลักษณะนี้ ก็ประกอบอยู่ด้วยคุณสมบัติของธาตุทั้ง ๔ นี้ เพราะว่าเซลล์หนึ่งๆ มันก็เป็นที่ตั้งแห่งชีวิต ของเซลล์หนึ่งนั่นเอง.

มองดูโดยเป็นของธรรมชาติ แล้วก็มองดูโดย หลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ ว่าธาตุทั้ง ๔ นั้นขึ้นมาโดยอำนาจแห่งกฎอิทัปปัจจยตา ซึ่งไม่มองเห็นตัวตน จับเอาตัวตนของกฎมาได้, แต่รู้ได้โดยที่มันเป็นสิ่งที่มีอยู่ ด้วยการศึกษา หรือด้วยการคำนวณ หรือด้วยการพอจะรู้สึกได้ว่ามันมีกฎอยู่อันหนึ่ง ซึ่งทำให้สิ่งต่างๆ เหล่านี้เกิดขึ้นและเป็นไป. มันลึกซึ้งยิ่งกว่าผีปศาจ, ฉะนั้น จะเอาตัวมาคุ้งง่าย ๆ ไม่ได้ แต่รู้ได้ว่ามันมี.

กฎนี้ทำให้สิ่งต่างๆ เปลี่ยน คือไม่คงที่, เราจึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กฎแห่งวิวัฒนาการ ทำให้เกิดพวกสะสาร คือ สิ่งที่เป็นวัตถุนั้นขึ้นมาในโลก, แล้วไม่ให้คงที่ คือให้เปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัยที่มาแวดล้อม หรือโดยความต้องการของตัวมัน

เอง. ความต้องการของตัวมันเอง ก็คือส่วนที่เป็นจิตใจ นี้เราก็จะต้องเห็นและยอมรับว่า ส่วนประกอบที่เป็นจิตใจนั้นมันก็มีอยู่ คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์; ๔ อย่างนี้รวมเรียกกันว่าส่วนที่เป็นจิตใจ.

สำหรับผู้ที่ไม่เคยคุ้นเคยกับภาษาวัดภาษาธรรมะ ไม่เคยศึกษาข้อนี้ ก็จึงสังเกตดูเอาเอง ว่าอะไรทำให้เรารู้สึกเป็นความรู้สึกว่า สบายใจไม่สบายใจ ถูกใจไม่ถูกใจ เป็นความสุขหรือเป็นความทุกข์. ความรู้สึกอันนั้น หรือแม้แต่สิ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกที่เกิดอันนั้น นั้นแหละเราเรียกว่าเวทนาหรือเวทนาขันธ์ — ส่วนที่เป็นเวทนาคือความรู้สึก. ใครบ้างที่ไม่มีความรู้สึก ทุกคนที่ยังไม่ตายนั้นมันก็มีความรู้สึกชนิดเวทนา.

แล้ว สัญญา คือจิตใจ ส่วนที่ทำให้ทำอะไรได้ ว่าอะไรเป็นอะไร หรือ สำคัญมันหมายขึ้นมาใหม่ ทั้งชื่อมันให้ว่าอย่างนั้นอย่างนี้ เพื่อเป็นเครื่องสำคัญมันหมายรู้จักกันต่อไป, ทั้งที่เป็นวัตถุและเป็นนามธรรม นี้เราเรียกว่าสัญญา ถ้าสัญญาไม่มี เราก็ทำอะไรไม่ได้ เราก็เหมือนกับคนตายหรือคนสลบ.

สังขาร คือความคิด คนเราคิดได้ตามที่มันมีสิ่งมาแวดล้อมให้คิด แล้วเราก็คิดได้ ทั่วความคิดนั้นเขาเรียกว่าสังขาร.

ที่นี้ ส่วนที่มาคอยรับรู้แจ้งทางตา คือเห็นรูป รู้แจ้งทางหู คือได้ยินเสียง รู้แจ้งทางจมูก คือได้กลิ่น รู้แจ้งทางลิ้น คือร่ำรส รู้แจ้งทางผิวหนัง คือสัมผัสทางผิวหนัง; ๕ ส่วนนี้ เรียกว่าวิญญาณ; มีอีกส่วนหนึ่งรู้แจ้งทางใจ ก็เรียกว่าวิญญาณเหมือนกัน. แต่ที่เราจะเห็นรู้สึกกันง่าย ๆ นี้ ก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย แล้วก็มีการรู้แจ้งด้วยใจอีกที่หนึ่ง ส่วนนี้เรียกว่า วิญญาณ.

ขั้นที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ นี้เรียกว่าเป็นจิต หรือเป็นนาม หรือเป็นใจ มีอยู่ ๔ ส่วน ขอให้ศึกษาสังเกตจนเข้าใจว่า เรื่องจิตของคนเรา นั้นมีอยู่ ๔ ส่วนอย่างนั้น ไม่เข้าใจสิ่งเหล่านี้ แล้วก็จะทั้งหมด, ก็จะเข้าใจต่อไปไม่ได้. ฉะนั้น ขอให้สนใจจนเข้าใจให้ได้ ว่าเวทนา คือส่วนที่รู้สึก ว่าสบาย หรือไม่สบาย, สัญญา ส่วนที่ทำให้จำได้ หมายถึงได้ สำคัญได้, สังขาร คือส่วนที่ทำให้คิดเรื่องคิดราว อะไรต่างๆ ได้, วิญญาณ คือคอยให้ รู้แจ้งทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้; เราจึงมีนามขั้น ก็คือทางจิตทางวิญญาณ ๕ ส่วน แล้วไปบวกเข้ากับรูปขั้น ๑ ส่วน กลายเป็น ๕ ส่วน เขาเรียกว่าขั้น ๕.

ขั้นที่ว่ามันวิวัฒนาการ คือเปลี่ยนไปในทางแปลกออกไปหรือเจริญขึ้นนั้น ให้สังเกตดูเถาะว่า มันวิวัฒนาการมาตามลำดับ. ถ้าร่างกายมันวิวัฒนาการสูงขึ้นมา ส่วนที่เป็นจิตมันก็สามารถที่จะทำอะไรได้มาก กว้างขวางขึ้น ละเอียดลออประณีตขึ้น มันก็เป็นวิวัฒนาการมาด้วยกัน. ฉะนั้นคนในสมัยแรก ๆ ซึ่งยังไม่วิวัฒนาการ มันก็ต่างกับคนสมัยหลัง ๆ หรือสมัยปัจจุบัน ที่มีวิวัฒนาการมากมาถึงขั้นนี้ ฉะนั้นเราจึงมีรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณที่วิวัฒนาการมาโดยลำดับ ตามกฎของอิทัปปัจจยตา.

ที่เห็นได้ง่ายๆ เช่นความคิด คนแต่ก่อนคิดอะไรไม่ค่อยได้ คนเดี๋ยวนี้คิดได้มาก คิดได้เก่ง ถึงขนาดไปโลกพระจันทร์ก็ได้ แล้วตามหลักเขากล่าวไว้ว่า มันเป็นคนไทย มนุษย์จะคิดอะไรได้อีกมากมาย จนกำหนดไม่ได้ ก็ยังจะคิดอะไรได้อีกมากมาย กว่าที่แล้มาแล้ว นั่นแหละมันแสดงถึงวิวัฒนาการแห่งความคิดของมนุษย์ เรียกว่าทางจิตมันก็วิวัฒนาการ ในทางที่จะทำอะไรให้ ได้มากออกไปหรือดีกว่า.

เช่น เราอาจจะมี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ดีกว่า คือ รู้สึกสิ่งที่มีสัมผัสได้ดีกว่า เราอาจจะมีสัญญา ความจำหรือความสำคัญมันหมายถึงดีกว่า, กระทบเวทนา

เราจะรู้สึกสบายหรือไม่สบายได้มากกว่า, อย่างนี้เรียกว่า **ขั้นที่ ๕** เป็นสิ่งที่มีวิวัฒนาการอยู่ตลอดเวลา ถ้าไม่อย่างนั้นเราก็จะไม่มีมนุษย์ที่ดีกว่าเดิม. นี้เรียกว่า **มนุษย์มีขั้นที่ ๕** แล้วก็กำลังวิวัฒนาการอยู่.

ที่นี้ **ดุษัตรี** เจริญจน กงกัได้ไม่ยาก สัตว์เจริญมีร่างกายที่เป็นรูปขั้น สัตว์เจริญมีเวทนา คือรู้สึกสบายหรือไม่สบายได้เหมือนกับคน มีสัญญาทำอะไรได้, บางอย่างจะทำอะไรได้มากกว่าคน, สังขาร สัตว์เจริญก็คิดนึกได้ แม้จะไม่มากเท่าคน มันก็มีความคิดนึกของมัน ตามแบบตามระดับของสัตว์เจริญ, แล้วสัตว์เจริญก็มีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีผิวหนัง แล้วก็จิตใจเท่ากับคน, แม้ว่าจะไม่เท่า ไม่เก่งเท่า ไม่ละเอียดเท่า ไม่ประณีตเท่า หรือบางอย่างมันก็จะแปลกออกไปดีกว่าคนก็ได้. เคียงนี้ เราจะแสดงให้เห็นว่า มันก็มี **วิญญาณ** ที่จะรู้ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจนี้เท่าเท่ากับคนเหมือนกัน มันมีขั้นครบทั้ง ๕, แล้วมันต้องวิวัฒนาการอย่างเดียวกับคน คือมันเปลี่ยนไป ๆ ในทางที่จะดีขึ้น. มันมีกฎทางวิทยาศาสตร์อยู่อย่างหนึ่งว่า มันต้องเหมาะสม มันจึงจะไม่ตาย. ถ้ามันจะดีขึ้น มันก็ต้องมีอะไรแปลกออกไป นี่มันมีวิวัฒนาการที่ทำให้แปลกออกไป เจริญขึ้นหรือสูงขึ้น.

ที่นี้มาถึง **ต้นไม้** ซึ่งมันเป็นปัญหาที่มันหลีกเลี่ยงไม่ได้ ที่จะต้องเถียงกัน, เพราะว่าเรารู้จักต้นไม้ต่างกัน. บางคนหรือบางพวกถือว่า **ต้นไม้** ไม่มีชีวิตเอาเสียเลย, เรามันยังอยู่ในจำพวกที่ว่าต้นไม้มีชีวิต, แล้วมันก็ยังไกลไปถึงกับว่า **ต้นไม้** มีความรู้สึกคิดนึกหรือไม่ มันอยู่ที่การศึกษาที่สังเกตที่ละเอียด. ถ้าจะตั้งปัญหาว่า **ต้นไม้** มันรู้สึกเจ็บปวดไหม? รู้สึกเป็นทุกข์หรือไม่เป็นทุกข์ไหม? ก็ไปสังเกตดู เมื่อมันขาดอาหารหรือมันไม่ได้ปัจจัยที่ต้องการ แล้วมันตาย มันเหี่ยวตายลงนี้ มันจะรู้สึกเจ็บปวดไหม แล้วต้นไม้มันจะมีความรู้สึกทำอะไรได้ไหม.

ถ้าอย่างเรา ๆ นี่คงตอบไม่ได้ เราจะมองไปในทางที่ว่ามันทำอะไรไม่ได้ เพราะมันรู้สึกอะไรไม่ได้, แต่วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เขาพิสูจน์ถึงต้นไม้มันสามารถจะรู้สึกและจดจำอะไรได้, เคยมีการทดลองแล้วบันทึกไว้อย่างละเอียดลออกว้างขวาง ว่าต้นไม้ก็มีอวัยวะที่ทำให้รู้สึกทางจิตใจ ที่เรียกว่าจิตใจ. คนที่เกลียดต้นไม้ฆ่าต้นไม้ทำลายต้นไม้เข้ามา ต้นไม้ก็รู้สึกอย่างหนึ่ง, คนที่รักต้นไม้เข้ามาใกล้ ต้นไม้ก็รู้สึกอย่างหนึ่ง. เขาวัดด้วยเข็มวัด ที่มันต่างกัน พิสูจน์อย่างวัตถุ อย่างทางวิทยาศาสตร์ทางวัตถุ ทดลองกันเป็นการใหญ่อยู่ในสมาคมนักศึกษาพวกหนึ่ง, จนสรุปความว่า ต้นไม้รู้สึกได้ รู้สึกต่อบุคคลต่าง ๆ ที่เข้ามาใกล้มันได้ แท้จริงไม่ยั้ง, แค่ว่าได้อ่านได้ฟังอย่างนี้. นี่ประเมินโดยหลักแล้ว ก็ต้องถือว่า สิ่งที่มีชีวิตนั้นมันต้องรู้สึกได้ไม่มากนักน้อย.

ต้นไม้คิดนึกได้ไหม ถ้ารู้สึกได้ มันก็ต้องคิดนึกได้เป็นธรรมดา เมื่อต้นไม้ต้องการแสงแดดมันทำอะไร เมื่อต้นไม้ต้องการน้ำมันทำอะไร. ข้อพิสูจน์ที่ว่าต้นไม้รู้จักกลัว คือถ้ามันไม่เป็นลูก มันไม่ค่อยจะเป็นลูก ก็ไปทำอันตรายมันเข้าไปจนตายให้เกือบตาย ต้นไม้มันนั้นจะออกลูกทันที. นี่ชาวสวนเขารู้กันดี, อาตมาก็เคยทำ ต้นขนุนที่ไม่เป็นลูก เอาไฟสุ่มเข้าไปเกือบตาย แล้วเป็นลูกเต็มต้น แล้วก็ตายในปีต่อมา, หรือแม่ไม่ตายก็ได้เหมือนกัน ว่ามันมีความรู้สึกจะต้องตาย มันไม่อยากจะให้สูญพันธุ์, ฉะนั้นมันรีบออกลูก ความรู้สึกที่จะสืบพันธุ์ไว้เป็นความรู้สึกตามสัญชาตญาณ พิสูจน์ได้ง่ายแม้เกี่ยวกับต้นไม้.

ต้นไม้มีเพศตัวผู้ตัวเมีย ต้องการจะสืบพันธุ์ แล้วก็คงไว้ในโลกไม่ให้สูญพันธุ์ ความรู้สึกที่จะคงพันธุ์ไว้เช่นนี้ได้แม้ในต้นไม้ ก็เรียกว่ามันมีความรู้สึก.

ส่วนรู้สึกทางสัมผัส เหมือนที่เรา มี หู ตา จมูก ลิ้น กาย นี ต้นไม้มันไม่มี ฉะนั้นเอาตามที่มีมันมี คือ ผิว ผิวกายผิวหนังทั่วไป ถ้ามีอะไรมากระทบมัน มันก็ต้อง

รู้สึก, ถ้าไม่อย่างนั้นมันไม่เปลี่ยนแปลงไปตามความหนาวความร้อนอะไรของดินฟ้าอากาศ
ได้. ฉะนั้น อย่างน้อย ต้นไม้ก็ต้องรู้สึกทางผิวหนัง ทัว ๆ ไปได้ เหมือนกับที่เรารู้สึก.

ถ้าเป็นอย่างนั้นมันก็พอจะกล่าวได้ว่า แม้นต้นไม้มันก็มีเวทนาขันธ์ สัญญา-
ขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ตามแบบของมันหรือน้อยมาก ขาดไม่ได้. ถ้า
ขาดก็ไม่น่าเป็นต้นไม้ เหมือนกับเราต้องมีขันธ์ครบทั้ง ๕, ถ้าขาดไปเสียขันธ์หนึ่งมันอยู่ไม่
ได้. เช่นขาดรูปขันธ์ ไม่มีร่างกายนี้ เป็นอันวายกเลิกกันไม่มีอะไร, แต่ถ้าว่าขาด
เวทนาขันธ์ มันก็อยู่ไม่ได้ เพราะมันไม่อาจจะรู้สึกสุขทุกข์ได้ มันก็ไม่มีการชวนชวาย
ที่จะให้อยู่, จะขาดวิญญาณขันธ์ก็ไม่ได้ มันไม่อาจจะรู้อะไรทางตา หู จมูก ลิ้น กาย,
ขาดสังขารขันธ์ ก็คิดไม่ได้ มันก็เท่ากับตาย หรือมันไม่ทำอะไรได้, ขาดสัญญาขันธ์
จำอะไรไม่ได้จะเป็นอย่างไร ท่านทั้งหลายจงรู้ดี.

ฉะนั้นจึงถือว่า ขันธ์ทั้ง ๕ นี้มันเป็นโครงสร้างของชีวิต ที่ขาดไม่ได้,
ชีวิตจะขาดโครงสร้าง ๕ ส่วนนี้ไม่ได้ ไม่ว่าชีวิตระดับไหน จึงได้ชี้ให้เห็นว่า ขันธ์ ๕
ในฐานะที่เป็นโครงสร้างที่จำเป็นของสิ่งที่มีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติ. มันต้องมี ๕ ส่วน
จึงจะเกิดสิ่งที่มีชีวิต, ในระดับคนก็ดี ระดับสัตว์ก็ดี ระดับต้นไม้ก็ดี. รู้ส่วน
สำคัญ ๕ ส่วนนี้ไว้เถิด ว่ามันทำให้มีชีวิตอยู่ได้ ที่นี้มันก็ไม่สำคัญแต่เพียงเท่านั้น มัน
สำคัญตรงที่ว่าเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือว่าตัวกู ของกู, พอยึดถือก็เป็นทุกข์ เราจึงต้อง
รู้จักสำหรับที่จะไม่เป็นทุกข์ สำหรับที่จะไม่ยึดถือ เพียงแต่ควบคุมให้มันเป็นไปตามธรรม-
ชาติ เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ให้มันรอดชีวิตอยู่ได้.

ขอให้ท่านทั้งหลายรู้จักขั้นที่ ๕ ว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างนี้ ว่ามัน เป็นโครงสร้าง เป็นองค์ประกอบของโครงสร้างของชีวิต ทั้ง ๕ ส่วนนี้ แล้วเป็นที่ตั้งแห่ง ความยึดถือ, สำหรับจะเป็นทุกข์.

เอา ก็ต้องสรุปความเสียที่ว่า เรารู้จักขั้นที่ ๕ ที่เป็นโครงของชีวิต เป็นที่ตั้ง แห่งความยึดถือ จงไปปฏิบัติบริหารมันให้ดี ให้รอดอยู่ได้และให้เจริญ แล้วก็อย่าได้ยึดถือ จะได้ไม่เป็นทุกข์.

พูดอะไรอีกไม่ได้แล้ว เพราะว่าผมบังคับให้หยุดการบรรยาย จึงต้องขอหยุด การบรรยายในวันนี้ไว้ครั่งก่อนเพียงเท่านี้.

โปรดแก้คำผิดในหนังสือธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์

(การนับบรรทัด ให้นับตั้งแต่ต้นสุด คือบรรทัดเลขหน้า, ถ้ามี (จ.ล.) ให้นับจากบรรทัดล่างขึ้นมา เพื่อประหยัดเวลา.)

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๙	๖ (จ.ล.)	ทีหนึ่ง,	ทีหนึ่ง
๑๒	๙ (จ.ล.)	จริงนี้, แล้ว...ไค้จริง	จริงนี้; แล้ว...ไค้จริง.
๑๒	๑๐ (จ.ล.)	ยั้งที.	ยั้งที;
๑๘	๖ (จ.ล.)	ร้าย,	ร้าย.
๑๘	๑๒ (จ.ล.)	คือธรรม	คือตัวธรรม
๑๙	๒ (จ.ล.)	เป็นแต่	เป็นแต่เพียง
๒๖	๑๐—๑๑	เอหิภัสสิโก โอปนยิโก บัจจัตถัง เวทิตัพโพ วิญญูติ	บัจจัตถัง เวทิตัพโพ วิญญูติ เอหิภัสสิโก โอปนยิโก
๓๐	๒ (จ.ล.)	เอาไ้	เอามาไ้
๓๐	๙ (จ.ล.)	นี้คำว่า ธรรม ที่มัน	คำว่า ธรรม ที่มา
๓๒	๗	จึงมี,	จึงมี
๓๗	๙	เทศนค	เทศนิก
๓๘	๑๑	เชื่อพระ	เชื่อว่าพระ
๓๙	๙ (จ.ล.)	เพราะเป็นอำนาจของจิต.	(ชี้ค้อออก)
๔๒	๑๐	ให้เกิค	ให้เกิดการ
๔๕	๒ (จ.ล.)	ทรงพระ	ทรงพอพระ

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๔๕	๔ (จ.ล.)	ปัญหา.	ปัญญา.
๔๖	๓	เกิดขึ้น	ขึ้น
๔๖	๔	แรง.	แรง
๔๘	๑ (จ.ล.)	ให้เกิด	ให้เกิดการ
๕๐	๔	ที่จะใช้	ในการที่จะใช้
๕๔	๔	—อัน	วิญญูหิ —อัน
๕๕	๔ (จ.ล.)	จะศึกษาผลตาม	ซึ่งเป็นเรื่องธรรมชาติเป็น
๗๑	๑ (จ.ล.)	เที่ยวเรา	เที่ยววันเรา
๗๒	๓	ท้าวหมาย	ท้าวหมายมัน
๗๓	๔ (จ.ล.)	เขาก็	เราก็
๗๔	๗	ถ้าสนใจ	สนใจ
๗๔	๖ (จ.ล.)	ลึกลับ, ก็	ลึกลับ,
๗๕	๔ (จ.ล.)	ทามะ. ความ	ทามะ ที่มี ความ
๗๖	๒ (จ.ล.)	ลึกลับ.	ลึกลับ
๘๑	๒	ธตุ	ธาตุ
๘๓	๓ (จ.ล.)	เป็นอากาศ	(ขี้ออก)
๘๔	๖ (จ.ล.)	ที่ตั้งอยู่	ขึ้นตั้งอยู่
๘๕	๓	๖ กู.	๖.
๙๕	๒	จะเกิด	เรียกว่าเป็น
๙๙	๕ (จ.ล.)	ของร่างกาย.	เริ่มแต่เป็นกายจนถึงเกิดทุกข์.
๑๐๐	๑๒	สัญญาสัญญา	สัญญา สัญญา
๑๐๑	๔ (จ.ล.)	เกิดขึ้น แล้ว...เกิดอีก,	เกิดขึ้น, แล้ว...เกิดอีก

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๑๐๒	๒ (จ.ล.)	แก๊สซึ้น	กิเลสซึ้น
๑๐๓	๒ (จ.ล.)	เราม่	เราม่
๑๐๔	๖ (จ.ล.)	ค้นหา เกิดแล้ว	ค้นหาเกิด แล้ว
๑๐๔	๑๒ (จ.ล.)	จะเหลือ	เหลือ
๑๐๖	๑๑ (จ.ล.)	ฐาน. อย่าง...นี้	ฐาน อย่าง...นี้.
๑๐๘	๔	มันก็มี	มันก็เป็น
๑๐๘	๖	ตัวกู,	ตัวกู
๑๑๐	๙	จริงๆ	จริงๆ.
๑๑๙	๙	แล้ว.	แล้ว
๑๒๑	๙, ๑๒	ใจ,	ใจ (ทั้ง ๒ บรรทัด)
๑๒๕	๙ (จ.ล.)	ข้ามแล้ว	ข้ามด้วยแล้ว
๑๓๔	๑๐	ทำให้มันสำ...ไม่ตัดสิน	ทำให้สำ...ได้ตัดสิน
๑๔๑	๗	ใจ.	ใจ
๑๕๐	๑๓	ของตา หู จมูก ส่วน	ส่วน
๑๕๗	๑๑	ทางจมูก	ของจมูก
๑๕๗	๑๒	มันมาก	มันมามาก
๑๕๘	๗ (จ.ล.)	ที่กลิ่น.	ทางลิ้น.
๑๖๔	๙ (จ.ล.)	กิเลสอยู่...ถูกต้อง,	กิเลส; อยู่...ถูกต้อง
๑๖๘	๘	ที่ลิ้น	ลิ้น
๑๗๐	๙	ต้องคอย	ต้องคอย
๑๗๙	๖ (จ.ล.)	ทุกข์, เรา	ทุกข์ แล้ว
๑๗๙	๗ (จ.ล.)	กุมกัน	กุมมัน

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๑๙๓	๒ (จ.ล.)	ชั้นธ์.	ชั้นธ์
๑๙๔	๖	ตัวเอง	ตนเอง
๑๙๕	๕	ชาติ, อาจจะ	ชาติ หากแต่
๑๙๕	๖	ชาติ.	ชาติ
๒๐๓	๑๐	ก็รู้สึก	ก็ให้รู้สึก
๒๐๙	๘ (จ.ล.)	อัครตัญญาว่า	อัครตัญญาตัญญาว่า
๒๒๐	๔ (จ.ล.)	ก็เป็น... นั้นพอ	ก็ไม่เป็น... นั้น, พอ
๒๒๓	๕	อะไรไป	ไป
๒๔๐	๑๐	อยู่แล้ว	อยู่
๒๖๐	๑ (จ.ล.)	ความ	ความ
๒๖๖	๑ (จ.ล.)	หลัง	หลง
๒๖๗	๙	มากน้อย	มากหรือน้อย
๒๘๒	๓	เพราะ	ว่า
๒๘๒	๔	นั้น ๆ.	นั้น ๆ
๒๘๔	บรรทัด ๔—๕ เอาข้อความต่อไปนี้ ไปไว้ใต้หัวข้อกลางหน้าว่า สมมติว่า ๑๐% มันได้รับ อีก ๙๐% ไม่อาจจะได้รับ จะทำอย่างไรดี.		
๒๘๙	๖	รูปชั้นธ์	รูปชั้นธ์ เวทนาชั้นธ์
๒๙๓	๗	เบญจ	รูป
๒๙๔	๕	จึงเป็น	จึงปรุ่เป็น
๒๙๕	๕ (จ.ล.)	เวทนา—	—เวทนา
๒๙๖	๘ (จ.ล.)	มีที่ตี	มีตัญญาที่ตี
๓๐๓	๑๑	มันก็	อนาคทก็ตี มันก็

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๓๐๔	๒	ธาตุน้ำ	ธาตุน้ำ ธาตุไฟ
๓๐๔	๑๓	นั้น ทั้ง	นั้น ชั้นทั้ง
๓๐๕	๓ (จ.ล.)	ทันที.	ทันที
๓๐๖	๔ (จ.ล.)	โต	โตๆ
๓๑๔	๓	เมื่อเกิด	เมื่อ
๓๑๔	๖ (จ.ล.)	ใครละ	ใคร
๓๑๕	๔	ให้แจ่ม	ไม่แจ่ม
๓๒๐	๘	จึงมี	มี
๓๒๓	๑ (จ.ล.)	ก้า ก้า	ก้า ก้า
๓๒๓	๔ (จ.ล.)	ไม่ อร่อยใน	ไม่อร่อย ใน
๓๒๕	๔ (จ.ล.)	บัจจุ	บัจจุ
๓๒๕	๔ (จ.ล.)	รู้ตัว.	รู้ตัว
๓๔๖	๘	รู้สึกที่เกิด	รู้สึก
๓๔๗	๒ (จ.ล.)	กันง่าย	กันได้ง่าย
๓๔๗	๘	ญาณ ๕	ญาณ ๔
๓๔๘	๕ (จ.ล.)	ในจำ	ใน

คำพจน์เป็นพ่อค้า.

- ๑ เกิดในตระกูล "ขุนขี้" บรมพบุรุษ ทำนครถ้ำ, ตัวเองก็เคย
 ยัดนี้ไปเสียจนมาเป็น พ่อค้า พงษ์วิเศษ ในนามว่า
 พุทธทาส, เป็นลูกเขย ของ พระพุทธเจ้า ๑๑ ต่งงาน
 กับ ภาณี โดยวิธีของยี่กว่ามีใจพัวร์ แต่ไม่
 ใจกรู้กันก็ คง.
- ๒ ทำชีวิตบวชพร ตามแม่ของ พระพุทธเจ้า มีใช้ตาม
 แม่ของ พระเพณีก่อน ซึ่งเป็นเรื่อง ไทจตุตถหรือหญิง
 โลก; ทำสิ่งผิดๆ เฝ้ามั่น ตามดว แม่ยังไม่ถึงพัวร์
 ทำประโยชน์อื่น และประโยชน์อื่น ในโลกอื่น
 ใด เป็นที่พอใจ ชนิต นอกเป็นสุข กว่าคนธรรมดา
 มาก อยู่เหมือนกัน.
- ๓ สักจน ต่ำปร-จำถื่น ชื่อ สอนไม่ถูก ฟลาชาวม,
 ขยายของ มิได้คิดฝัน, ฉะนั้น ชื่อ "ธรรมวิเศษ"
 สำนักรบคน ทุกชั้น ทุกวัย ทุกชนิด ทุกเพศ, ยิ่งกว่า
 เข็ม สารเพณีก่อน.
- ๔ แต่ก็มีในชื่ออื่น ก็ยังคน มิได้สนใจ แล้วเขา
 ว่า ของของปลอม, หากินต่ำ สดทำคนล้าวิง ไร
 ภัยภัยอื่นของเข แต่ร้าน ของเรา ก็ไม่ล้ม คุ้ม
 มีคนสนใจ เฝ้ามั่น เรียบร้อย.
- ๕ มีชื่อ คำพจน์ ๑๒ ปีแล้ว ก็ยังไม่เห็น
 ผู้ใดติดต่อ เขาคร่ำ กลบจกที่ใดดี แล้วกลับ
 ล้อไว้ ไม่กว่า เฝ้ามั่น เรียบร้อย, ที่อบรม ผู้คนใด
 ให้เข้าใจ สามารถทำใน รอยตาม ได้ จำแนกแน่
- ๖ ขอบใจ ท่าน ทั้งหลาย คง จะรู้จัก คำพจน์ เห็น
 มีใน ครอง ชื่อ มีใน คำพจน์ ๑๒ ปีแล้ว ของ คำพจน์
 รวมไว้ท่าน ให้ สักครู่ ยิ่งขึ้นไม่, ๓๓๓๓!

บันทึก

หนังสือชุด "ธรรมโฆษณของพุทธทาส" เท่าที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา
มาจนถึงวันนี้ มีรายชื่อ และเลขหมายประจำเล่ม ดังนี้ :-

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๑)	พุทธประวัติจากพระโอษฐ์	๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๓]
(๒)	อิทัปปัจจยตา	๑๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๓)	สันตศีลเสด็จธรรม	๑๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๔)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑	๓๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕)	พุทธจริยธรรม	๑๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖)	ชุมทรัพย์จากพระโอษฐ์	๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๙]
(๗)	โอสธาเรตัพพธรรม	๑๓.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๘)	พุทธจริยา	๑๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๙)	ตุลาการิกธรรม เล่ม ๑	๑๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๐)	มหิตลธรรม	๑๗.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๑)	บรมธรรม ภาคต้น	๑๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๒)	บรมธรรม ภาคปลาย	๑๙.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๓)	อานาปานสติภาวนา	๒๐.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๔)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๑	๓๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๕)	สุญญตาปริทรรคณ์ เล่ม ๑	๓๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๖)	ค้ายธรรมบุตร	๓๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๗)	ฆราวาสธรรม	๑๗.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๑๘)	ปรมัตตสภาวะธรรม	๑๔.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๙)	ปฏิบัติทาปริทรรคณ์	๑๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๐)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒	๓๖.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๑)	สุญญตาปริทรรคณ์ เล่ม ๒	๓๔.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๒)	เตกัจฉกธรรม	๑๗.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๓)	โมกขธรรมประยุกต์	๑๗.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๔)	ศารทกาลิกเทศนา เล่ม ๑	๒๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๕)	ศีลธรรม กับ มนุษยโลก	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๖)	อริยศีลธรรม	๑๘.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๗)	การกลับมาแห่งศีลธรรม	๑๘.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๘)	ธรรมสังขสงเคราะห์	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๒๙)	ปฏิจสุมปาทจากพระโษษฐ์	๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๓๐)	ธรรมะกับการเมือง	๑๘.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๑)	เยาวชนกับศีลธรรม	๑๘.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๒)	เมื่อธรรมครองโลก	๑๘.๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๓)	ไถวัลยธรรม	๑๒.๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๓๔)	อาสาฬหบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๕)	มาฆบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๖)	พระพุทธคุณบรรยาย	๑๑.๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๗)	วิสาขบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๘)	ชุมนุมล้ออายุ เล่ม ๑	๔๒.๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๙)	ธรรมบรรยายต่อทางสุนัข	๓๙.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๐)	เทคนิคของการมีธรรมะ เล่ม ๑	๓๗.๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๑)	อะไรคืออะไร?	๓๗.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๒)	ใครคือใคร?	๓๗.๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๓)	อริยสัจจากพระโษษฐ์	๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๔๔)	ราชภิกษุวาท	๓๙.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๕)	กข กกา ของการศึกษาพุทธศาสนา	๑๔.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๖)	ธรรมะเล่มน้อย	๔๐	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๗)	ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ	๔๔.๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๘)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๒	๓๑.๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๙)	หัวข้อธรรมในคำกลอน และบทประพันธ์ของ "สิริയാส"	๔๒.๑	
(๕๐)	ฟ้าสาบระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๑	๔๖.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๑)	ฟ้าสาบระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๒	๔๖.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๒)	ชุมนุมปาฐกถาชุด "พุทธธรรม"	๓๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๓)	สมถวิปัสสนาแห่งยุคปรมาณู	๑๔.๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๔)	นวกานุสาสน์ เล่ม ๑	๓๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๕)	สันติภาพของโลก	๑๘.๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๖)	ธรรมะกับสัญชาติญาณ	๑๕	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๗)	ธรรมศาสตร์ เล่ม ๑	๔๐.๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๘)	อดัมมยตาประยุกต์	๑๒.๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๙)	ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์	๑๕.๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๐)	อดัมมยตาประทีป	๑๒.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๑)	อดัมมยตาปริทัศน์	๑๒.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม
(๖๒)	สันติปฏิภนธรรม	๑๓.ข
(๖๓)	พุทธธรรมประยุกต์	๑๗.จ
(๖๔)	สัมมัตตานุภาพ	๔๐.ฉ
(๖๕)	ตุลาการภิธรรม เล่ม ๒	๑๖.ก
(๖๖)	โพธิปักขิยธรรมประยุกต์	๑๔.ง
(๖๗)	คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา	๔๐.ข
(๖๘)	อานาปานสติบรรยาย-อภิปราย-สัมมนา-สาธิต	๒๐.ค
(๖๙)	พัลลิกไตรเทศนา	๒๕.ง
(๗๐)	ตุลาการภิธรรม เล่ม ๓	๑๖.ข
(๗๑)	คู่มือที่จำเป็นในการศึกษาและปฏิบัติธรรม	๔๐.ข
(๗๒)	ธรรมะคือเรื่องของธรรมชาติ	๓๗.ง
(๗๓)	มนุสสธรรม	๑๗
(๗๔)	พุทธวิธีชนะความทุกข์	๑๔.จ
(๗๕)	หลักพุทธศาสนาที่ยังเข้าใจผิดกันอยู่	๑๔.ฉ

**ผู้บริจาคทรัพย์ในการพิมพ์ และผู้ร่วมมือช่วยเหลือทุกท่าน
ขออุทิศกุศลแก่สรรพสัตว์**

๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๘

[โปรดช่วยค่าพิมพ์ ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์ เล่มละ ๓๐๐ บาท]

